

7193 7111
Wonn.

મોહબત કે મુસીબત!

રચનાર-મી० ફીરોઝશાહ જહાંગીર મરઝખાન,
એમ. એ., જે. પી.

તે “કોચીનો સાહુકાર,” “વારેસે ના-કમુલ,” “અંગ્રેમેન્યુસ
સાથ એગ્રીમેન્ટ,” “નસીબની લીલી,” “ઘડી-ચપકો,”
“માસીનો માકો,” “જીવપર જોરાવરી,” “હેન્ડસમ
બ્લેકગાર્ડ,” “કુકીઆઈ સાસુનું કોનફેસાઉ,”
“અદલાતુન,” “માઝનંદાન,” “આઈતાંપર
કોઈતું,” “એમાન સંગ્રહ,”
ઈત્યાદી ઇત્યાદીના કર્તા.

આ પુસ્તક મી० ફીરોઝશાહ જહાંગીરે મરઝખાને જમશેદ
ઓઝીસ કોટ-મુંબઈમાં રચ્યું છે, અને એ પુસ્તક
મી० દીનશા એલ્લજી કરકરયાએ ચોતાને માટે
‘માણિક પ્રીન્ટીંગ પ્રેસ’ (આંટરોડ મુંબઈમાં)
છાપ્યું છે તેમજ ત્યાંથીજ પ્રગટ કર્યું છે.

18425

આ પુસ્તક ઇ. સ. ૧૮૬૭ ના રૂપ મા આકટની રૂએ રેજીસ્ટર
કરાવ્યું છે માટે તેના રચનારની તેમજ તેના અગટ કરનારની
રમ વગર કોઈને તે છાપી અગટ કરવાનો હક નથી.

મારી મહોબતમાં અને મારી મુસીબતમાં
હરહંમેશ મને હીમત, સલાહ અને દીવાસો દેનાર
મારા માનવંત વાહલા

કેકોબાદ કાકા!

હું તમને શું નામથી બોલાઉં?—તમને મારા
કાકા કહું, ધર્મપીતા કહું કે
ઉસ્તાદ કહું?

મારા બચપણમાં હું તમારી કહે રમ્યો છું—મારી છોકરવન વખે
હું તમારી સ્કુલમાં શીખ્યો છું—મારી કોલેજ લાઈફમાં હું
તમારી અંગત કાળજી તળે ફેળવાયો છું—મારા સંસારમાં
તમારીજ પીતા તોલની માયા, અને પાસથાની તળે
આજની ઘડી તથા કાલના દાહડા સુધી હું મુખી છું.

આ સર્વે માટે મારા જીવનમાં આજ વર્ષે થયાં
ઉલરાતી મુંગી લાગણીની એક અદના
નીશાન તરીકે—

મેહરબાન કાકાજી કેકોબાદ મરઝબાન—

આ મારી “મહોબત કે મુસીબત” હું તમને
સાચા ખ્યાર સાથે અર્પણ કરું છું.

લાં તમારા હેતવતો બત્રીજો.

સેવકને અસ્તક પબ્લીશર થયલું ૩૭મું પુસ્તક.

ઘણીખરી પતેતીનાં શુભ હોંગામ ઉપર મીં પીળમની વાર્તાની ચોપડીઓ પ્રગટ થાય છે, કેમકે નવાં વર્ષની ખુશાલીમાં જરૂરથી જીવે જો વખતે ખુશાલીમાં હોય છે તે વખતે ચોપડીઓ પ્રગટ કરવાથી એવડી તક સચવાય છે. જેમ વાંચનારો વર્ગ નવાં વર્ષની ખુશાલીથી લીન થાય છે તેમજ લેખક અને પ્રગટ કરનાર બંને પણ એ અવસરો માટે ઘણા ઉમંગથી કામ લે છે. જીવંત જોરાવરી, ઘડી-ચપકો, આઘતાંપર કાઠલું, ખેમાન સંગ્રહ વિગેરે વાર્તાઓ હમોએ પ્રગટ કીધી છે, તેના કરતાં આ વાર્તા પછવાડે મીં પીળમની જીવંત મેહનત કંઈ જેવી તેવી સમજતાં નાં-કેમકે આ વાર્તાનાં ૩૪ ચિત્રો મીં જીગીર તારાપોરવાલાની હુન્નરમ દીનો ખરેખર એક નમુનો છે. વાર્તા પણ બહુ વખાણવા જેવીજ છે અને સઘળી રીતે આ ચોપડી-પતેતીનાં નવાં સાલને દરેક રીતે બંધબેસતી છે.

મારા પુરાણા દોસ્ત રશીકે લાઇ સાહેબ પીળમની વાર્તાની ચોપડીનો દીખાચો લખીને કંઈ જેવી તેવી સેવા બજાવી નથી (!). એ લાઇને ચોપડીનો દીખાચો લખવા આપેલો હતો કે મીં દીનશા કરકરયાનો માસ્તર થવા કહેલું હતું? દીખાચામાં લખાયલા દીનશા કરકરયાને માટેના 'રદન પાટલા'નો જવાબ લાઇ પીળમ આપશે એવી હું આશા રાખું છું-કેમકે દીનશા કરકરયો પોતાના કામની પોતેજ તારીફ કરીને 'વાહવાહ' કરાવવા માગતો નથી.

લાં દુવાગો સેવક,

દીનશા એ. ૩૨૩૨યા

મુંબઈ, તા. ૨૫-૮-૨૨

“મોહખત કે મુસીખત!”

(પ્રસ્તાવના)

કાંઈક સુદત થઈ કાને લણકારા આગ્યાજ કરતા હતા કે “રશીક, મારી ‘મોહખત કે મુસીખત’નો દીખાવો તમારે લખવો પડશે” અને તે અંતે ખરૂં પડ્યું છે. એક દીવસ લાઇ પીજમને તેવણની જામેની આશીસમાં ઉડતી મુલાકાત આપતાં જેવા એક દલદાર પોથો મારા હાથમાં ધબકરતો કે મુકી દીધો કે તેનું તો કદજ નોંધને હું હેખતાં ગયો ! લગભગ ૬૦૦ પાનાં ! એ વાંચતાં અને એ પુરાં કરતાં કાણ જાણે કેવીએક જીવપર જખરી કરવી પડશે એવો વિચારતો આવ્યો ખરો, પણ તે પછી એકાદ એ દીવસમાં તે વાંચવાની શરૂઆત કરતાંજ મારો તે વિચાર ખોટો નિવડ્યો ! લાઇ પીજમેની આ નવી નોવેલનો પ્રસ્તાવના લખવાનું મારા જેવા એક અદના લખનારને સોંપી મારાથી કાંઈક વધુ શીખવાની યા કાંઈક વધુ સમજ મેળવવાની ઉમેદ લાઇ પીજમે રાખી હોય તો એ મારા મેહેરબાન હોસ્તને એટલુંજ કહીશ કે ‘લાઇ તું રસ્તો ભુલ્યો છે !’ પણ એ લાઇએ તો પહેલેથીજ મને રોકકું પરખાવી દીધું કે ‘રશીક, હું મારો પોતાનો રીબ્યું તમારોથી માંખતો નથી; મારે વાસ્તે બોલવાનું કે લખવાનું સેસમાંજ રાખજો; માત્ર મારી આ વારતા પહેલેથી છેલ્લે મુકી વાંચજો, અને જે ઇચ્છે નોવેલને આધારે મેં મારી વારતા

રચી છે તે તમેજ મને આપેલી હોવાથી એની રચનામાં હું
 પ્રતેહમંદ ઉતર્યો છું કે નહીં તે તમે પોતેજ ધણી બેહેતર
 રવેશે કહી શકશો. બેહેરખાની કરીને એટલું કરજો કે એ
 વીશે તમારું પ્રમાણીક-મત લખી મોકલજો—મારી ખાંખીઓ-
 પર ધ્યાન ખેંચતાં સહેજખી ઓસકાતાં નાં એવી ભાષ
 પીળમની મને તાકીદ હતી.

મેં એ નોવેલ પહેલે તો એક વાંચનાર તરીકે વાંચી,
 અને પછી તે વિશે એક લખનાર પોતે શું વિચારે તે
 નિર્ણયપર આવવા ખાતર તેને બીજી વખત એક લખનાર
 તરીકે વાંચી. વારતાઓ વાંચવાનો શોખ ધરાવનારને મનસે
 એક રસીલી નોવેલ વાંચવા જેવી બીજી મોજ અલગત કાઢ
 નથી; અને તેવી કાઢ આશાથી વારતા વાંચવાનો શોખ ધરાવ-
 નાર ભાષ પીળમની આ નોવેલ જો હાથમાં લઈને બેસે તો
 તેની તે આશા સંપૂર્ણ પાર પડે એમ હું ખાતરીથી માનું
 છું, જો બેચાર લીટીમાંજ એ વારતા વિશેનું મારું પ્રમાણીક
 મત આટોપી દેવાની ભાષ પીળમ તરફથી મને છુટ હોય તો
 પોતાની આ વારતાના નાયક સુલતાનની એક નોવેલ
 “કામીજનો કાહમ” વિશે ભાષ પીળમે-જે લખ્યું છે તેજ
 બોલેબોલ ભાષ પીળમની એ નોવેલ માટે લખીને કલમ
 બાજુ મુકી દેઉં કે

“એક લેખકનો બધો અલંકાર એક નોવેલીશ્ટની દરેક
 કુશળતા, એક જવાંમદનો તામમ જુસ્સો “પીળમ” પોતીકી
 આ વારતામાં આમેજ કરી ચુક્યો છે.”

અને એ ખરંજ છે, જુવો જઈશી અને જુવાન વચ્ચેનો

સૌથી મોટો ફરક શું છે તે પોતાનાં વાંચનારાઓને ‘પીઝમ’ કેમ સમજાવે છે ?

“પહેલી (એટલે જાણી) જ્યારે શાંત, ‘સ્ટેડી’ અને સંતોષી છે, ત્યારે બીજી (એટલે જવાની) આકળી, અધીરી, ઉતાવળી છે. આવતી કાલ આજનીજ માફક પસાર થાય એ વિચાર જવાનું જીવને ઝાઝો રૂચતો નથી. જે એકાંત નચીંતાઈમાં સાંક વર્ષાનું એક યુઓર્ગ માણસ મગ્નહ માને છે, તે સત્તર વર્ષનાં એક ઉધરતાં બચાંને મનથી જીંદગીનો જીલ્લમ છે.”

અને એવું એવું તો એ વારતામાં એવું બીજું ધણું છે જે બેશક સામેત કરી આપે છે કે ‘પીઝમ’ એક ખરો હુનરમંદ લેખક છે. એક માહાન લેખક ખાનદાનનો એક લેખક નબીરો, તેણે મેળવેલી ઉચી કેળવણીનાં જોર અને પ્રતાપે પીઝમ જેવો જવાન વારતાનાં સાહિત્યમાં જો આ રીતની કમાલ નહીં કરી બતાવે તો તેમાં ખરેખરજ અજબ થવા જેવું છે. આવી એક બેશકાર રસીલા પ્લોટની વારતા લખવાની ખરેખરી મોજ તો જે એક નોવેલીસ્ટની જીંદગીએ જીવતો હોય તેજ જાણે.

એ ખરી વાત છે કે જે ઇંગ્રેજ વારતાને આધારે આ વારતા લાઇ પીઝમે ઉપજાવી કાઢી છે, તે ઇંગ્રેજ વારતા એ લાઇની અરજને માન આપી મેં એવણને આપી હતી. પણ લાઇ પીઝમની આ ‘મોહાત કે મુસીબત’ વાંચવા પછી હું વીરમય પારખો કે તે અસલ ઇંગ્રેજ વારતા કયાં અને પીઝમની કલમથી લખાયલું તેવું આ પારસી સ્વરૂપ કયાં ? તે ઇંગ્રેજ અસલ વારતા એક નામાકીત નોવેલીસ્ટની લખેલી હતી જેને, હું જોઈને ખુશી છેઉં કે, આ નામાકીત પારસી

નોવેલીસ્ટે ખરેખર જેણ આપી છે, ભાષા પીઝમ એક
 'નોવેલીસ્ટ' કરતાં એક 'રોમાનસીસ્ટ' વધારે છે. તેને 'ખાઇ
 બેઠાં અને છુ ઉઠેયાં' જેવું સાદું સંસારી ચીત્ર ભાવતુંજ નથી.
 એ પોતે સાફસાફ તમોને કહી દેય છે. કે તેવું જો લખ્યે તો
 વારતા—શું, કહેવાય? અને જેટલી વારતાઓ એ ભાષાએ
 લખી છે તે દરેકમાં તેણે પોતાની એ માન્યતાને ખરી પાડી
 આપી છે. જો કે એની આગલી બધીજ નોવેલોએ કૃતેહમદ
 દેખાવ રજુ કરી છે અને લવિષ્યની એની કાશેશ કદાચ
 ધણી વધારે કૃતેહ સાથે રજુ થાય—છતાં મને કહેવાને કરીજ
 આંચકી લાગતી નથી કે મારી તપાસ હેઠળની આ વારતા
 તે બધીઓમાં સરસાઇ ભોગવતી જીવેદાન સુધી ખડી રહેશે.

એ ભાષા કોમેડીનો મોટો હીમાયતી છે. ત્રાજેડીની એને કાંઈ
 અજબ સુગ છે—એ ભાષા માને છે કે ત્રાજેડીઓના લખનારા
 અંતે અને આખરે મગજથી એ મગજ થઈ દેવાનશાળામાં
 મરણ પામે છે! તો, એની આ વારતામાં વાંચનારાંઓને હસા-
 વીતે તેઓના કલેજા ઉઠાવી નાખવા જેવું મારા જોવામાં
 તો કશું આવ્યું નથી. તેથીજ ઉલટું આ વારતા વાંચનાર
 તો એમજ સમજે કે એક ત્રાજક વળાંને ધનસાફ આપવામાં
 એ ભાષાએ અજબ કમાલ કરી છે. એની કલમનો દયકા
 એનો પોતાનોજ છે. આગળ થઈ ગયલા અને હાલના નામાં-
 કીત પારસી વારતા લખનારાઓમાંના કોઈની પણ સાથે એની
 લખવાની સ્ટાઈલજ તદ્દન ન્યારી અને જુદીજ કીસમત્રી છે. એ
 ભાષાની કલમની સરખામણી કોઈ સાથે થઈ શકે તેમ નથી. અને
 'કેરેક્ટરો' દોરવાની એની શક્તિ અનુપમ છે, પોતાની વારતા
 માંની 'કેરેક્ટરો'ને એ-એવું રંગ રૂપ આપે છે કે તેઓ

હુબહુ જીવતા જાગતા આકારમાં વાંચનારાંઓની સંખ્યા
આવી ઉભાં રહે છે.

એ આખી નોવેલ વાંચતાં મારું જીગર એક
ભાષાબંધ લેખક તે આ કીસમની કમાલ કરતો જોઈ
મગરૂરીથી છલાછલ ભરાઈ ગયું, અને તેજ વખતે અફસોસના
એક આંચકા સમેત મારાં મનને મેં સવાલ પુછ્યો કે પારસી
ગુજરાતી સાહિત્યને શોભા આપનારાં હજી બીજાં વધુ પુસ્ત-
કોની નવાજેશ એ ભાષા કરી શકશે કે? પીળમની હાલતી
બોહોળી રોકાણોનો ખ્યાલ કરતાં મને નહીં લાગતું કે એ
ભાષાનો એ સાહિત્ય પ્રત્યેનો ઉમંગ વધુવાર ચાલુ રહે. એક
મોટાં વગવાળાં પેપરના જોખમદાર અધિપતી તરીકે એ
ભાષાને ચાલુ રોકાણો તો હતીજ; પણ તેમાં વળી એક
'લોકાધ્યોગી' શહેરી થવાનો એ ભાષાનાં મગજમાં કીડો ચલ-
ડ્યો અને તેણે જાહેર હીલચાલોમાં ઝીપલાવ્યું—અને ખુદાએ
તેને બક્ષેલી ચંચળ ઝેણના પ્રતાપે હાલ તો એ તેમાં એવો
ઉંઘે મસ્તક ઝીપલાયો છે કે તેમાંથી ડોક ઉંચકીને ઉપર જોવાની
પણ એને હાલ તુરત પુરસદ નથી. ગુજરાતી વારતાઓનાં
વાંચનારાંઓને એ રીતે ગળે લગાડી ગરદન મારેવાનો આ
દાખલો બીજો છે. પહેલો આપણા લાયકીવાલા એકટીંગ
મ્યુનીસલ કમીશનરે પુરો પાડ્યો છે. એ ભાષાને એક પારસી
સંસારી વારતા સાથે દેખાવ કરતાં જોઈ તે વખતે એ
સાહિત્ય માટે મેં ધણું સાફ લવિષ્ય લાખ્યું હતું; પણ
એવણુ શેઠજી સેહેજમાં તે ઉપરનો ભાવ ઉતારી નાંખ્યો
અને પોતાનાં કામની બોહોળી રોકાણોને લીધે એવણુને પણ
પોતાની એ કલમને કાટ ખાતી બાબુએ નાંખી મુકવી પડી.

જ્યારે એ સાહીત્યને ઘણી—ઘણીજ અગત્ય છે એવા કેળ-
વાયલા કાબેલ લખનારાઓની ત્યારેજ એ સાહીત્યને આ
કીસમે વાંઝયું થતું જોઈ મને ખરે મને દલગીરી ઉપજે છે.

પણ, ઓજજ! આતો પીળમ લાઇની ખુદની પોતાની
પરીક્ષા કરવાની સખ્ત તાકીદછતાં મારીથી એવોજ કેટો થોડો
ઘણો રીબ્યુ લખાઇ ગયો! હવે? પણ કાલસાની ખાણમાં
નીચે ઉતરનાર જેમ કાજો થઇને આવ્યા વગર રહે નહીં તો
પીળમની નોવેલની તપાસ લેનાર, પીળમને માટેના જે ખોલ
લખ્યા વગર કાંઈ રહે?

ઇંગ્રેજ નોવેલોપરથી ઉપજીતીને લખેલી પારસી સંસારી
વારતાઓ મેં અસંખ્ય વાંચી છે. એમાંની ઘણીક નોવેલો
એ મને ઘણો સંતોશ આપ્યો છે. સ્ત્રી બોધમાં ચાલતી
મરહુમ શેઠ કેપુશરો કાળરાજીની યાદગાર વારતાઓનો તો
હું બેશક એક પુંજરીજ હતો, અને તે પછીથી બીજી અનેક
જોરાવર વારતાઓ પ્રત્યેનાં મારાં માનમાં સેહેજળી ફરક પડ્યો
નથી. તે પછી મને જો એક સરખી રીતે કાઢનીચી વારતા
ઓએ ખુશી ઠીધી હોય તો તે આજની મારી તપાસ હેઠ-
ળની વારતાનો લખનાર ‘પીળમ’ છે. અલખત એ વારતામાં
ઘણી ખુખીઓ સાથે કેટલીક ખામી પણ છે, મગર તે એવી
છે કે જે ઉપર લખનારનું આસ ધ્યાન ખેંચવાની કંઈ
અગત્ય નથી. કેટલીક વાર કેટલીક ખામીઓ ખુદ તે લખ-
નારનાં ગોવા લોહીમાંજ આમેજ થયલી હોય છે, અને તે
લખનાર ઘણીકવારે લખવામાં એવો લીન થઇ જાય છે કે તે
ખામીઓ તેને યાદ આવતીજ નથી અને તે સુધારવાની તેને
જોગવાઈ થતીજ નથી. ફાયદોજ શું ત્યારે? આજથી લગલગ

દશ વર્ષની વાત ઉપર એજ લખનારની પ્રગટ થયેલી નોવેલ નામે “નસીબની લીલી”નો પ્રસ્તાવના લખતાં તેના લખનાર કદી દાદી તારાપોરવાલાએ જે ચોકકસ ખામીઓ ઉપર ‘પીગમ’નું ખાસ ધ્યાન ‘ખેચ્યું’ હતું તેવીજ લગલગ તેને મલતીજ ખામીઓ તેની એક દાહેકા પછી બહાર પડતી આ વારતામાં નજરે પડે છે—એજ વાત માફ ઉપહું કહેવું સીદ્ધ કરી આપે છે કે કેટલીક ખામીઓ એવી હોય છે કે જેઓ એક લખનારનાં લોહીમાં આમેજ થયેલી હોય છે, અને વૃણા કેટલીક ખામીઓ એવી હોય છે કે તેઓ ખરેખર ખામીજ કહેવાય કે નહી તે વિશે જે જુદા લખનારાઓ ભાગ્યેજ એકમત થઈ શકે છે.

આ કીસમની તપાસ લેનારા ધણુકો તે વારતાનો પ્લોટ પ્રસ્તાવનામાં કહી સંભળાવવાનું પસંદ કરે છે. તેઓની એ પસંદગીની હું વિરુદ્ધ છું. પ્રસ્તાવનામાંજ તે વારતાનો પ્લોટ આપ્યો પછી ખાસ ‘મોહાત કે મુસીબત’ જેવી પેચદાર વર્ણાની વારતા વાંચનારાંઓ માટે આખી વારતા વાંચવાની રહેજ શું ? એ તો તેઓની એ ખાસ મોજ ખુંચરી લીધેલી કહેવાય, અને એ બાબે મેં ઘણાંક વાંચનારાંઓને ફડફડતાં સાંભળ્યાં છે. આ વારતાનાં પહેલાંજ પ્રકરણમાં કુમી ખંબાતા અને જમી મોદીનો ધણુજ કમનસીબ સંજોગ વચ્ચે જે મેળાપ થાય છે તે આયદેહ વારતાની આખેરીમાં એ કમનસીબી સદાની કમનસીબી રહે છે કે કોઈ કુદરતી સંજોગને આધીન થઈ ખુશ નસીબીમાં ફેરવાઈ જાય છે તે જાણવાની અધિરાઈ તે એ વારતા વાંચનારની પોતાની ખાનગી મીરાસ છે; તેની એ અધિરાઈ તમે ભાંજી તો તેની તે ખાનગી

મીરાસ તમે હુરી એમજ સમજવું. એ માટે ચોકકસ મત
છે અને તેથી એ વારતાનો ધીમે ધીમે ખુલ્લો થતો. પ્લોટ તે
વાંચનારાઓની પોતાની નજરનેજ માટે રહેવા દેવાતું હું
ધણું પસંદ કરું છું.

ધંત્રેજી અસલ વારતા પોતે ઘણાજ જોરદાર પ્લોટ અને
પેચવણ વળાંતની હતી—અને મારી તો ખાતરી છે કે કોઈ
નખજો પોચો લખનાર તેને પારસી સંસારમાં ઉતારવાનું
હારી ખાઈ તેનાં અસલ ધંત્રેજીજ રૂપમાં પોતાનાં ગુજરાતી
વાંચનારાઓ સનમુખ તેને રજુ કરવાનું વધુ સહેલું અને
વધુ અહેતર વિચારતે. પણ લેખક તરીકે પીળમનું અમીર
એવો સહેલો સુતરો રસ્તો સાંળી તે ક્યાંથીજ શકે? તેણે તો
મને લાગે છે કે એકાદ એ બીજી ધંત્રેજી વારતાઓની મદદ
સાથે એણે તો એક જોરાવર રસીલું પારસી સંસારી સ્વરૂપ
પોતાનાં વાંચનારાઓ સનમુખ રજુ કરીધું છે કે મારી ખાતરી
છે કે એકવાર એ વારતા વાંચવા હાથમાં લીધા પછી તેને
પુરી કરીધા વગર વાંચનારંથી તે બાજુ મુકી શકાવાની નથી.

વારતાની મુખ્ય ખુબી તેમાં આપેલાં ચિત્રોની છે. મને
જ્યારે એ ચિત્રો દેખાડવામાં આવ્યાં ત્યારેજ મેં મનસે વિચાર્યું
કે તેઓને લગતી જહેમત પીળમ જોરદારજ ઉઠાવી શકે.
ધંત્રેજી અસલ વારતામાં પીકચરો તો અલગત કાંઈ હતાંજ
નહીં; એટલે વાંચનારાઓ જે પોતાની સનમુખ રજુ થયેલું
જોશે તે ભાઈ પીળમનીજ કલ્પના શકિતનું પરિણામ
સમજવું; હવે ભાઈ પીળમની કલ્પના શકિત સાથે પેલા
ચુનંદા આર્ટીસ્ટ ફ્રેડોગ્રાફર તારાપોરવાલાની હુન્નરમંદી મક્કી
તો પછી કેવું ફાંકડું અને આંખોને ઉડી વળગે તેવું પરિણામ

આવે તે વિસ્તારીને વણુવાની કાંઈ જરૂર છે ? આટલું વાંચ્યા પછી તમારા જમણા હાથ તરફના પાનાં ફેરવી જોશો તો મારા આ લખવાની તમેને સાચી સામેતી ઝટ મળશે. એવાં પીકચરો એક જો નથી પણ ૩૪ છે ! એટલે તમારા હાથમાં લગલગ સવા છસો પાનાનો દલદાર પોથો મુકવામાં આવશે; અને તેમજ છે તો લાઇ પીખમને હું લત્તામણુ કરું છું કે ખાસ કરીને તેની આ નોવેલની આઇન્ડીગમાં ઘણી વધારે સંલાળ લેવાની જરૂર છે, કેમકે, એ લાઇની આગલી નોવેલોના જેવી આઇન્ડીગમાં જો આ ચોપડી બંધાઇ તો તે વાંચવા હાથમાં લીધા પછી અરધીજ વંચાતા તેના ફારમો બંધમાંથી છુટી જઇ હાથમાં આવી જવાનાજ !

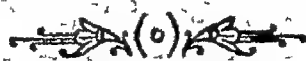
મી० પીખમનું આ પુસ્તક પેલા બુલંદ તાલેના અથોરનાન એકમીલન સાહેબ શેઠ દીનશા કરકરયાને હસ્તક પ્રગટ કરનાર છે, એટલે એ માલેતુજાર માતબર પબ્લીશર એ ચોપડીનાં ગેટ-અપના સંબંધમાં કશી કચાસ તો નથીજ કરવાના એમ વાંચનારાઓને હું ખાતરી આપી શકું છું-પણ, પોતાને હસ્તક પ્રગટ થતી આવી હીરાને તોલની નોવેલોના ટ્રુફે જરા વધારે સંલાળથી ફરેકટ કરવાની એ શેઠ લવિષ્યમાં વધારે કાળજી કરશે તો તે નોવેલોના લખનારાઓ અને વાંચનારાઓ ઉપર એ શેઠ એક કરમ મેહેરબાની કીધેલી ગણાશે. જ્યારે આવા યુનંદા અને નામાંકીત લખનારાઓએ એવણુનો હાથ ઝાલ

એવણુ જ્યાં હતા ત્યાંથી બાહાર ખેંચી કાઢી એવણુને વાસ
 નારની બોહોળા પ્રજા સતમુખ આવા સારા આકારમાં રજુ
 કીધા છે તો મેં સુચવેલી એટલી વધારાની મેહેનત અને
 કાળજી એવણુ શેઠને માટે યોગ્યજ ગણાશે—પણ, મેં ઉપર
 જણાવ્યું તેમ એ ખામી વળી એ અશો અથોરતાનું
 જાદાની રગેરગમાં પચી ગઈ હશે કે શું તે આગળ
 અનેકવાર એવણુ શેઠનું ધ્યાન ખેંચવામાં આવ્યા છતાં
 આ ખામી ખુખીમાં હજી ફેરવાઈ ગઈ નથી.

તા. ૨૧-૬-૨૨.

{ 'રફીક'
 ડાસાલાઈ ફ. લંગરાના.

નવમું નંબર !

નંબર ૯ ! ખુદાનું ચાહવું છે તો આ કમતરીત કલમનો ખડખડ પાચમ ખટારો ખાર વર્ષે અઢાધ કોપ ગળડ્યો જાય છે. મોહબત અને મુસીબતની ભેગી પાઠશાળામાં વર્ષો સુધી પોતે જાતે દીપાઇ સેવક આ નવમું પુસ્તક તમારા હૃદયના કદરદાન હાથોમાં કાંઈક સંતોષ સાથે આજે મેલે છે. “ત્રીસ વોલ્યુમો”નો લોબી સ્વપનો હતો તો ગાઉના ગાઉ દુર છે—છતાં પચીસસો જાતની રોજાંદી ખીજી ત્રીજી જન્નલો વચ્ચે આટલુંખી હુસુક હુસુક આગળ વધી શકાય છે એજ હું તે કેરેદગારની કરમ બક્ષેશ સમજું છું. મારા રશીકે અઝીઝ લાઇ ડોસાલાઇ લંગરાના પોતાના દીબાચામાં ધાસ્તી બતાવે છે કે પીજમ (દુશમેન)ની સુખડપેતનું હવે બસ આવી બન્યું—હવે એ લાંબા કાંદા નહીં કાઢડે ! છટ-છટ ! હતો તો ખીજાં ઘણાં વર્ષો જીવવાનો મારો વીચાર છે—અને જો જીવતો રહીશ તો, ખાત્રી રાખજો, જીંદગીભરની મારી ખીજી માથુક—મારી કલમ—તે હું હરખેઝ એવકા નીવડવાનો નથી.

મોહબતનો દીબાચો શું હોય—મુસીબતની ખેરતાવના તે કેવી હોય ? હું ખુદાને હાજર નાજર બાણીને માર સાચ્યું મત આચરું છું કે જેણે આ જીંદગીમાં સાચ્યો મોહબતની મુસીબત ખીલકુલ અનુભવી નથી તેનો કેરો આ દુન્યામાં સરીયામ અકારત ગયલો છે. માનો મા ન

માનો! હું તો આગળ વધીને એટલુંબી કહેવા તૈયાર છું કે મુસીબત વગરની મોહનત સંપૂર્ણ હોઈ શકતીજ નથી! પણ, લે આવો—કદાપી તમને અવાચી આવી જશે!

આ કથામાં મોહનતની સાયકોલોજી (Psychology) ની એક નાની સ્ટડી ઉપજાવવાની મેં કાંઈક કોશેશ કરી જોઈ છે. પ્યાર—પ્રીત—પ્રેમ—વાહલ—હેત—ના જુદા જુદા તંબકકાઓ, જુદા જુદા આકારો, જુદા જુદા રંગ ઢંગો, જુદાં જુદાં સ્વરૂપોનાં હું એક ઉલટમંદ અભ્યાસી છું. અને એજ મારી વર્ષોની મુંગી ‘સ્ટડી’નો કાંઈક સરવાળો આ વાર્તામાં મેં જામી, કુમી, જાલુ, દાદી, નવાળ, માનેકની કેરેક્ટરોમાં ઉપજાવવાની વેતરણ કરી જોઈ છે. મારા વાંચનારાઓમાંથી જેઓતેબી—હમણા કે વર્ષો અગાઉ—મોહનતની મુસીબતનો ચમટો હુટયો હશે તેઓ આ મારાં દોરેલાં જુદાં જુદાં પીક-ચરોની કદર ણીજાઓ કરતાં બેશક વધારેજ કરી શકશે. જે કમલાગ્ય આસામીઓએ ખુદ પોતે આખી જીંદગીમાં મોહનતને જોણી નથી—પારકાંઓની મોહનતને પીજાણી નથી—તેઓ માટે આ વાર્તા મેં લખીજ નથી.

અને એક મહસ્થનાં સુખન ઉપર હું તમને ચંબીર ખાત્રી આપવાની આ તક લઉં છું કે આ મારી નવમી નોવેલબી “ઓરી જીનલ” નથી. નહી—ખચીત નથી! લલા લાઈ ‘રશીક’ તમને સાચ્યું કહે છે કે એઓએ કાંઈક વર્ષો ઉપર એક ઇંગ્રેજ ચોપડી મારા હાથમાં ‘એડેપ્ટેશન’ માટે મેલી હતી. તેવણે ડોચું કુમળાવી, પાનસેચું ધુંણાવી મને ખાદસી ચેતવણી તે વારે આપી હતી કે તે અસલ ઇંગ્રેજ કયાંતે શુજરાતી ‘લાઈક’ માં ફેરવવાની મુરખાઈ મારે કરવી નહીં. મેં તેટલુંજ ખાટકું

હાથ કરીને 'રશીક' રોઈની શીખામણ એક કાને સાંભળી
 બીજે કાને પાછી કાઢી નાખી—અને આ રહ્યું તેલું
 પરીણામ ! અલખતાં મારી કફેડી આદત પ્રમાણે
 અંદર એક બીજી ઇચ્છા કેતાવના વળાંતે મેં લપેટી
 લીધું છે—અને—અને હવે જે છે તે એ છે ! ખુદાતું નામ
 લખને ફક્ત એકવાર તો ખાલી અમર્યા રમુજને ખાતર
 વાંચી જાણે : કદાપી ભાષ 'રશીક' બીહીક રાખતા હતા તેટલું
 છેક છળપર મારે હાથે નહી થઈ ગયલું હશે ! જે તમે ધારતા
 હોય કે હું મારી કથાઓનો સ્ટાનડર્ડ જાળવવામાં આ વખ-
 તખી ફાળ્યો છું તો—તો ચોક્કસ માનજો કે—તે વાહીયાત
 “ઓરીજનલ” વાર્તાઓ નહીજ લખવાના મેં લીધેલા સપ-
 તના પ્રતાપ છે !

મીં 'રશીક'ની પ્રસ્તાવનામાં હું કાંઈક થોડાંક મર્યાની
 અને થોડાંક સરકાની ગણતરીમાં હતો. પણ ભલા આદમીએ
 મારો બરડો સારી પેઠે પગોડવાને બદલે જ્યાં જુવો ત્યાં
 'મસ્કા'નો ઢેપરો લગાડી દઈ મને તાસીપાસ કર્યો છે. હવે હું
 એ મારો 'ફીટીક'ને જવાબ તે શું આપું ? એવણે ભાષ સાહેબ
 ગળાં ઉપર હાથ મેલી તમને કહેવા મારો છે કે આ 'મહોબત
 કે મુસીબત' મારી (પીળમની) સંકેથી સરસ ચોપડી છે !
 વેલ—એવણને એવણનું મત મુખ્યારક છે. મારો વિચાર પુછશે
 ના ! સમજો કે જો મારાં નવ અગ્યાઓ હોય—(ખુદા ન કરે !)—
 તો હું તેમાંથી કાંઈખી એકની તરફ આગળી પાતાવી હરોજ
 એમ નહીં કહું કે “આ રહ્યું મારું સર્વ થી ઉત્તમ પાણક !”
 પણ એટલું તો ખરું છે કે આ કથાની મુજબ બાબતે મારાં
 પોતાનાં જીવનના તારોને જેટલા ગણગણાયા છે તેટલા

ખીજી કોઈખી મારી વાર્તાએ ગણગણાવ્યા નથી તમારો હવે શું અભીપ્રાય છે તેતો હું કયાંથી જાણવા આવીશ ?

આગળી ઘણી ખરી મારી નોવેલોમાં Impersonation—ખરા માણસને બદલે ઠસી બેસનારાં લલતાંજ આસામીઓની ઠાગાખાજી—તમે જોતાં આવ્યાં છો. આ વાર્તામાં તેવું કશું નથી. એક ‘સ્વીટ સેવનટીન’નો નાદાન નીરદોશ જુરસો, એ ઠરેલ ડાહ્યાં જવાન છવેની અઠાગ મુંગી જનફેસાની, એક લટખટ લફંગાનો હવસી હાંફરો, એક બુધ્ધા બુખખની ઇડીયોટીક ઇફકખાઝી—આ સઘળા રંગોનો છુટથી ઉખેગ કરી અહીં મેં માત્ર પારસી સંસારનું એક સાદું ચીત્ર દોરવાનો પ્રયાસ કર્યો છે. જ્યારે એ કથા હફતે હફતે ‘ગપસપ’માં હું લખતો હતો ત્યારે શરૂઆતમાં એક મારા લાજેલા લેખક મીત્રે રસીક લાખની માફકજ કોઠાં કરીને મને કેમ ખીચકાવ્યો હતો તે મને જોલે જોલ હજી યાદ છે!—

‘ખીજમ, એક પારસીની છોકરી એક જોનની સાથે પ્યારમાં પડે એ બીચારજ એખસડું છે ! એવી જાતનો તાણી તોડીને ઉભો કરેલો પ્લોટ પારસી ‘લાઈફ’ને કબ્લી બંધ બેસેજ નહીં. પારસી લાઈફમાં એવો ખતાવ કોઈ દહડે બનેજ નહીં!’

કબ્લી નહીં બને ? મેં ત્યારેજ કપાલ ઉપર કરચલી વાળી પાછું ને પાછું તે મારા ખેરખાહ દોસ્તને પુછ્યું હતું કે “શું પારસીની છોકરી એક જોન સાથે પ્યારમાં પડી ને પરણી જવા મંગિ એ કબ્લી નહીં બને ?”—અને—! શું જોલું, અને શું લખું ? એટલુંજ કહેવા માંડું છું કે એવો કોઈખી આજે ખતાવ નથી કે જે યુરોપીયન ‘લાઈફ’માં

અનવાભેગ હોય તે પારસી ‘લાઇફ’ને અંધમેસ્તો નહીંજ થઇ શકે. કાંઇ ખુદા ખુદા કરોજી !

આ કથા બાબે હું જરાક જોધયે તે કરતાં વધારે પીળન પાટલો કરું છું ખરો ? બસ હવે એકજ પોઇન્ટ પકડી હું એ મારી મોહનત કે મુસીબત તમારા અભીપ્રાય માટે એકદમ છોડી દઇશ. મીં ‘રશીક’ મને તાણો મારે છે કે “કેમ, એમ કાકા ! તમે તો ત્રાજીડીને નામે એકદમ જરા જરામાં છીંક ખાઇ પડો છો, ને ત્યારે આ શું ? આ ‘મોહનત’ કે ‘મુસીબત’નો ત્રાજીક કીસ્સો આટલો જુસ્સાથી તમે કેમ ચીતર્યો ? એમાં તમારી ફરમાશુ કેમીડી ક્યાં છે ?” હું તેનો જવાબ દઇશ. રે બાપુઓ—“મોહનત કે મુસીબત” એક ત્રાજીડી છેજ નહીં ! જે કથામાં નેકી જીતે અને બદી હારે—જે કથામાં બલ્યાંઓ આપીધો પામે અને જુરાંઓને તેમનો નતીજો મળે—તે કથા ‘ત્રાજીડી’ નહીં પણ ‘કેમીડી’ હોય છે. મીં મશરેકે પણ એકવાર એવોજ કાંઇ છપ્પરડો કર્યો હતો; અને ‘ત્રાજીડી’ એટલે શું તથા ‘કેમીડી’ એટલે શું તે સમજવા વગર મને એ લાઇ જહારી ખાવા નીકળ્યો હતો કે હું તો કકડધસ ત્રાજીડીઓ લખું છું તોખી અમથો ચીખો ચાઉ છું ! રશીક લાઇ જેવા એક કેળવાયલા વડીલલેખક લાઇઅંધ તરફથી એવી કચુંખરની મેં આશા રાખી નહીં હતી. તમે એક વાર્તામાં દારઠાર ગમગીન, ગંભીર, શોકાતુર બનાવો ચીતારો—તેથીજ તે કાંઇ ત્રાજીડી થતી નથી; તેમજ તે વાર્તામાં તમે જંગેજંગ હસવાના લાવતાઓ આમેજ કરી સેવટે બધાંનું કત્તેલામ કરી મેલો તેથી તે કાંઇ કેમીડી બની જતી નથી. શું સમજ્યા ? આશા છે કે હવે વળી ફરીથી આવી જાતની

કંટાલો ઉપજાવનારી તકરારમાં ઉતરવાની કાંઈ મને ફરજ પોડશે નહીં. હું ત્રાણડી તો મરી જતાખી લખવાનો નથી. ફરીથી ગાંધ વખડીને આપોકાર ખુદ્દે ખુદ્દી મારી મકકમ માન્યતા અહીં જાહેર કરું છું કે ત્રાણડી લખનારાઓ ઉપર કુદરતનો—સીધો નહીં તો આડકત્રો—હંમેશ કરડો શ્રાપ ઉતરે છે, મને ! પ્તીઝ, વધારે બોલાવશો નહીં !

ચાલો—હવે આપણે કાંઈ ખીજ વાત કર્યે !

આ વોલ્યુમને હીમતવાન અને હીસાખી ખીરાદર દીનશાજી કરકરયાએ પોતાના “માનેક પ્રીનટીંગ પ્રેસ”માં પોતાની સદાની લીટરરી ઉલટ અને કાળજીથી કેવા ઠંડેરા સાથ જાહેર પાડી છે તે તો તમે પોતે એક તડાકે જોઈ શકશો. લાઈ ‘રશીક’ મારા આ ‘નામદાર કરકરયા’ની ઉપર જરા ખાદા મારી ગયલા લાગે છે. કારણ હું જાણતો નથી—પણ એટલું જાણું છું કે ‘રશીક’ શેઠે કરેલા એઓ માટેના ટીકા વાજખી નથીજ. આ પુસ્તક પછવાડે લાઈ દીનશા કરકરયા કેમ પછાડાઈ ગયા—તેના ખુદ્દે માટે કેમ છરીની ધાર ઉપર આખો વખત રહ્યા—તેની પછવાડે મુથ્યા લરીને રૂપીયા કેમ કઢાડી આપ્યા—તે હું નહીં જાણું તો ખીજે કાણ જાણે ? જરાખી શક વગર આ મારી નવખી નોવેલ જાહેર પાડી મીઠ કરકરયાએ ગુજરાતી સાહીત્યમાં એક ખીજે સીકકો ખનાવ્યો છે. ૧૦૦ પુસ્તકોના પખલીશર થવાનો એમનો વખાણવાજોગ લોલ મને ખહુજ અપીલ કરે છે. ખુદા એ મારા દીલાવર દીલના અથેરનાન ‘મેકમીલન’ને એમની ઉમેદમાં જશ આપો !

અને પછી, જહાંગીર ! મારો પુરાણો દોસ્ત જહાંગીર તારાપોર !! આ રૂડા લાઈની મારી તરફની મોહ્યતવંતી

લાગણીનું માપજ મારેથી થઇ શકતું નથી. આ ચોપડી માહેલાં ૩૪ ચીત્રો જુવો ! વધારે બોલવાની જરૂર શું રહે છે ? લાગટ દીવસો સુધી પોતાનાં આલીશાન સ્ટુડીઓમાં આટલા બધા ફોટોગ્રાફો પોતાના નવા 'ફેલેશ-લાઇટ' પ્રોસેસથી લેતાં જે મુસીબત જહાંગીરે વેઠી છે તે યાદ કરતાં હમણાખી મારી આંખોમાં મોહુબતના આંસુ ઉભરે છે. સાહીત્ય દેવીના ચરણે શોખની સેવા બંન-વંવોના હરખમાં આટના આ સામ્ય આશકે ખડે પગે— પસીને ગરકાવ થઇ—કલાકોના કલાકો લાગટ દીવસો સુધી શું રંજ ખેંચી છે, દીલ લગાડી શું મેહનત કરી છે, તેનું વરણન કેમ આપું ? એના કેમેરાએ અને મારી કલમે આ ચોઠીવાર જે ભેગું પરીણામ ગુજરાતી સાહીત્યને અપર્ણ કર્યું છે તેણે અમે બંનેની એકમેક તરફની અરસપરસ સામ્યી મોહુબતને ઓરખી વધારે મજબુત બનાવી મુકી છે એજ અમારો બંનેનો બદલો છે. મારાં દીલની લાગણી જહાંગીર તારાપોરની સમક્ષ હું ખાનગીમાં ખાલી કરી ચુક્યો છું—પણ અહીં, કાગળની સપાટી ઉપર, ફક્ત એજ બોલ લખી જવાની મારી ફરજ છે—કે જો મારી સોડે આ પંકાયલા હુન્નરમંદ ગ્રાડ્યુ-એટ આર્ટિસ્ટ પોતાના એજમતી કેમેરા સાથે ઉભો નહીં હોતો તો કદાપી આ મારી વાર્તા હાલના તેના પુસ્તક આકારમાં દુન્યાની રોશની જેવા પામતો નહીં. પરવર મારા એ મીત્રને સુખી અને જીવતો રાખે.

જે દીલસોજ મીત્રો—ખાનુએ તેમજ ગ્રહસ્થો—એ આ મારી ચોપડીનાં ચીત્રો માટે મને કીમતી મદદ કરી છે તેઓનો હું સામરો ખરાં અંતકરણથી ઉપકાર માતું છું.

આ ફેરી મારાં પીકચરોમાં બનતાં સુધી કુદરતી (Natural) બનવાની મેં કાશેશ કરી છે. પારસી, મહામેદન 'લાઇફ'ને બેરતા પીકચરો મારી નોવેલોમાં લાવવાની મારી વર્ષોની હોંશ આ વખત થોડે અંશેથી પાર પડી છે કે નહીં તે બાબે 'વરડીકટ' આવવાનું હવે તમારું કામ છે.

પીકચરોના બ્લોકસ બંધીતી એક્સેલસીયોર ઝીંકા બ્લોકસ બનાવવાની કુંપનીએ તૈયાર કર્યા છે—અને તે લક્ષ્મી આર્ટ પ્રીન્ટીંગ વર્કમાં છપાયા છે.

ચાલો ! હું તમને વધારેવાર હવે રોકવા આહતો નથી. બેસતું સાલ તમને મુજારક હોબો !

ખુદા હાફેઝ !

લા.૦ દુવાગો લાઇ,

ફીરોઝશાહ બાંહગીર મરબખાન.

રાશીદ ખીલ્ડીંગ,
ન્યુ ચરની રોડ,
તા.૦ ૨૬ મી આગષ્ટ ૧૯૨૨, }

મહોબત કે મુસીબત !

અકરણ ૧ લું.

—૦:—

ઓ નસીબા ! તું એક ડગણું આગળનો
આગળજ છે !

“ચુપ ! ચુપ ! બાઉની ! મુંગો રહે—શાનો ભોંસ્યા
કરેછ ?”

તે વફાદાર નાના ટેરીયરે પોતાના કાનો ડંચા કરી
પોતીકી લાડકી જવાન શેઠાણી ગમ જોયું—પણ ખીજીજ પજે
વળી પાછું તેણે પહેલા માળની વરંડાની રેલીંગમાં મુકું ખોસી
દબ ધુરકવા માંડયું.

“બાઉન ! નહીં સમજતો કે ?—કમ હીયર, સર !”

પણ નહીં ભુરા ધાભાવાળા તે ચમકરી સરખા
ફેફસા—ટેરીયરનો મીઠાજ દેખાઈતી રીતે ખીગડી ગયલો હતો.
આજે તો કુમીનેળી તેણે મચક આપી નહીં—અને પાછું
જેરમાં ભોંસવા માંડયું.

નીચે અગ્યારીના કમપાઉન્ડમાં કાંઈની જણુ જાનવર કે
અણુજાણુ માણસ દાખલ થયલું હોવુંજ જોઈએ—નહીં તો
વગર કારણે બાઉની એમ છેક રાતના સુવાની વખતે રોખરું
કરે એવો ગાવડો નહીં હતો.

ક્રમી
અંબાતા.

ખુઝોર્ગ પંથકી—મીં બરજોરજી ખમખાતા—રોજ રાતના ૯ વાગે ખાઇને સુધ જતા હતા. તેવણની ઉંઘ આઉનીના રોખરાંથી ઉડી જાય એ બનવા જોગ હતું. પોતીકા હીરા મોતીના આ વહાલા ખાવાજીના સુખ અને એત માટે તેમની આ એક પુરી એટી ખરેખરી કાળજીમંદ હતી. ઘેરમાં બીજું તો કાંઈ હતું નહીં. બરજોરજીતો એક પુરો દીકરો માનેક ખમખાતા છેલ્લાં એ વર્ષ થયાં બારીસ્ટરનો અભ્યાસ કરવા ઇંગ્લાંડ ગયલો હતો—અને કુમીના માયજી તો આજે આઠ વર્ષ થયાં ગુજરી ગયલાં હતાં.

અમદાવાદ શેહરની નવેમ્બરની ઠંડીનો કાંઈ ખ્યાલ તો તમને હશેજ. બાહર મધરાતની કકડતી ગુલેગુલાબ ઠંડકમાં અગયારીનો તે કુશાદે બગીચો સુમસામ અને વાએજનન શાંત હતો. ધરના નોકર માણસો બધાં ક્યારનાં પોતાની પા ઉંઘ ખેંચી કાહડી ઢોરની માફક ઘોરતાં ભોંયતળીએ વગે સગે થઇ ચુકેલાં હતાં. બરજોરજી ખમખાતાને ત્યાં “આયા” જેવું કાંઈ જનાવર હજી સુધી રાખવામાં આવ્યું હતુંજ નહીં—કેમજે એકલ ડોકલ બાપ દીકરી માટે અગયારીના મકાનમાં બીજાં ત્રીજાં આકર નફરો પુરતાં હતાં. બાવીસ વર્ષની તંદરેસ્ત ઘેર રાખું, રાંધી સીંધી જાણતી અને પોતાની દરેક સંભાળ લઇ શકનારી એક ડાહી છોકરીને “આયા”ના ચીખાટની કાંઈ ખાસ જરૂર હોય એવું બરજોરજીતું મત નહીં હતું.

આઉનીને તેણીએ પટાવ્યો, પસવાર્યો, ધમકાવ્યો, માર્યો—ફાકટ ! તેના ભેંજમાં આજે કાણુ જાણુ શુંબી વાહરું આવ્યું હતું. અંતે જ્યારે કુમીએ તેને જખરીથી ગળાં માંહેલા પટા

મારફતે ઘસડીને અંદર ઓરડામાં સાંકળથી બાંધ્યો. અને વરંડા ઉપરનું બારણું ધાંક્યું ત્યારે તે જરા ડપટ પડ્યો.

સારે નસીબે જરજેરદાર જરા કાને “ઉંચા” હતા. બ્રાહ્મીને ઓરડામાં અંદરથી સાંકળ વડે બાંધી ને તેને ગરમ બંદુસ ઉપર ગોઠવ્યા છતાં તેનું ધુરકવાનું હજી સમાપ્ત થયું નહીં હતું. કુમારે હવે પોતીકાં રાતના પેહડી સુવાનાં કપડાં બદલવાં માંડ્યાં. તેણીએ કસ્તી કરી લીધી અને પછી ઓરડામાં બળતી કેરોસીન બતી ધણીજ ધીમી કરી ઉંઘાડી રહી ગયલી બારી બંધ કરવા ગઇ-પણુ—

એકાએક તેણી ત્યાં અચકી ને ઉભી રહી ગઇ. બારીનાં કાલકાં ને એક હાથે પકડી રાખી કુમી નીચે કમખાઉડમાં ઉંઘાડે ડોળે ટગર ટગર જોતી થંભ થઇ ઉભી. એ ત્યાં કોઇ ભુરા રંગનાં કપડામાં માણસ, ઢોણુ હતું ! બેશક-બ્રાહ્મી ક્યારનો ચીચવાઇને બુમાબુમ કરતો હતો તેનું ત્યારે કાંઇ કારણુ ખરેખર હતુંજ. કુમીની આંખો ધણી ચોક્કસ અને તિક્ષણ હતી. ધારી ધારીને થોડાવાર તે ઓકરી ત્યાં નીચે બગમાં થોડેક છેટે એક ઝાંડીમાં આસ્તેથી સંતાઇ જતા એક અણુ-જનક્યા આકાર ગમ જોતી ઉભી.

ઓ માયરે ! હવે ?—કોઇ મુવો ચોરતો નહીં હોય ? બીચારા બાવાજીને જિંઘમાંથી જગાડવા કે કેમ ? કુમી આજ કાલની એકાદ આપણી ધણીઘઇજ નાણુક અને ધણીઘઇજ બીહીકણુ ઓકરી નહીં હતી. તેણીની રંગોમાં ઉંચું અથોરનાન લોહી દોડતું હતું. દેહની સુખી—ઉંચી અને સોટા જેવી સીધી—આ જવાન “ગોરાણી” એ પોતાની અત્યાર તુલીકની સાદી જીંદગી મુંબાઇની તમારી કેહવાતી “ફેશનેબલ સોસા-

યટી"ના કશાખી મરડાટ મોરાટ વગર, પોતાના મુરખખી પેદરના વાહલ અને દેખરેખ તળે, પહેલાં ફેટલાંક વર્ષ અમઆતમાં અને ત્યાર પછી અમદાવાદમાં ગુજરેલી હતી. આમદાદે સકાળે ઉઠીને કુવામાંથી પાણી કાઢનારી—કામ પડે ત્યારે ઘરનું બધું રાંધવા સીધાનું પોતે હાથે જાતે કરી શકનારી—આયા દાયાઓના શીશીયારીખોર અધ્યાસીપણા વગર પોતાની બાવીસ વર્ષની ઉંમર વેર એક ખડતળ, સાદી, સ્વચ્છ, નીતીમાન જીંદગી ગુજરનારી આ મોબેદની દીકરી બગીચામાં કાંઈ અણુજણ્યા માણસને ભરાયલું જોઈને ચીસાચીસ પાડી મુકે એવું તો તમે પોતે ધાયું નહીં હશે.

ના—શું કરવું તે કુમીએ તુર્ત જીવ સાથે નક્કી કર્યું. ઘણુંજ આસ્તેથી પાછું પોતાનું આરાજું તેણીએ ખોદ્યું અને માથાં પર એક શયાલ લપેટી લઈ—વરંડા ઉપરનું 'હરીકેત લેમ્પ' એક હાથે ઉચકી—તે હીમતી છોકરી અતીથ્ય ધીમેથી નીચે ગઈ. નીચે ઓટલા ઉપર ઘરનો બખરચી પેસ્તન ધરોધર ઘોરતો પડેલો હતો—પણ તેને જગાડવાની કુમીએ કશી અગત્ય જોઈ નહીં.

ખીહીક !—ખીહીક એ શું ચીજ છે ? નીરદોશપણાંને ખીહીક હોયજ શેની ? જે કુમળાં ખાલેસ જીગરમાંથી અત્યાર તુલીકની આખી ઉંમર દરમ્યાન એક અડધી મીનીટની કાંઈ ખોટો નાલાયક વિચાર આરપાર પસાર થઈ જવા પામેલોજ નહીં—જે નીતીમાન દસ્તુર પેદરનાં નીતીમાન બચ્ચાંએ જીંદગાનીની સીદા બાબુનો સેહજખી પડછાયો હજી સુધી જોયલો વટીક નહીં—જે ખીજતી ગુલાબની સુગંધી કળી ઉપર ઇતરાટખોરી મતલબી, જુકી શેહરી જીંદગીનો એક છાંટોખી

અત્યાર લગત પડેલો નહીં—જે ખાલેસ હાથ્યાની, હસ્તાં મહોડાંની, ઉછળતાં જોખનની ગામડયન બચગીથીજ હાથમાં બાંધી ડાંગ સાથ ગાય, બલદ કે ભેસોની પછવાડે દોડી તેઓને પોતીકા બગીચામાંથી હાંકારતી આવેલી—જે રાતના અગ્યાર વાગે કોઇ પારકાં માણસને કમપાઉંડમાં દાખલ થયલું જોઇને હેબતાઇ જશે, ખેશુદ્ધ થઇ જશે યા કલાબકાર કરીને સાફ ઘર જગાડશે એવો ખ્યાલ રાખશે નહીં સંસારના સીદા સફાઓ જોઇ ચુકેલાં—દગાખોર દુન્યાનો અનુભવ મેળવી ચુકેલાં—સોફાકોચ ઉપર લેટીને શકમંદ ફ્રેન્ચ નોવલો વાંચતાં પાકટ ઉમરના આસામીઓની શકીલી આંખો સામે એ બીહીકનો બાહુ જેટલો જલદી આવી ઉભો રહે છે તેટલો ગરગામડેનાં એક ગુણવંતાં બચ્ચાંની નીરદોશ, નખાલસ ચક્ષ્મો સામે આવતો નથી.

ભોલી અને ભલી કુમી ! જરાબી જીગરમાં દગદગો કે ખતરો રાખવા વગર સાબુત કદમે તેણી ઓટલાનાં પગડીયાંઓ પરથી નીચે બાગમાં ઉતરી અને હાથમાં ફાણુસ ધરેલું રાખી પેલી ઝાડી ભણી આગળ વધી. તેણીને ડર હોયજ શેનો ? પેલો સંતાયલો માણસ એકબાગીં ચોર પણુ ફોય તો તે શું કરનાર હતો ? કુમીના ગજવામાં હતું શું કે તે લુટી લે ? ઘણું થાય તો માત્ર એકજ બુમ—અને ઓટલા પરજ સુનેલા પેસ્તનને બગી ઉઠતાં કેટલી વાર ? પાહડ જેવા “બાવાજી” માળ પર પોહડેલા હતા, એટલે કુમી ને મનથી સારી દુન્યાના પોલીસ રામોશીઓની હીમત હતી.

બચ્ચીત ! ત્યાં ઝાડીનાં ઓઠામાં કોઇ છુપાઇને બેઠેલુંજ હતું. પોતાનાં હરીકેનને એક હાથે ઉચું પકડીને કુમી થોડાંક

કદમ આગળ વધી અને ચારો ગમ જોવા પડી. ખાકી રંગનાં કાંધ હુકાં વાસ્કુટ અને સુરવાળમાં કોઈ પુરૂષ ત્યાં એક ઉધા મેળેલા કુડાં ઉપર બેઠેલો હતો. તેણે આ ધરની જવાન શેઠાણીને ત્યાં આટલી નજદીકમાં આવીને ઉભી રહેતી જોય નહીંજ હશે—કેમજ તે જરાખી હીલ્યા કે ચાલ્યા વગર પોતાના બે ઘુંટણો ઉપર બંને હાથની કાણીઓ ટેકવી—બેઉ હાથમાં પોતાનું માથું ખોસી દધ—નીચી મુડીએ બેસીજ રહ્યો હતો.

કુમ્મીએ અડધી મીનીટ પોતાનાં કાળા ભમ્મર ડોળા ઉંઘાડીને એકકી ટગરે તેની ગમ જોયાજ કયું. તે કોઈ જુવાન સખસ હતો—ગરીબ ખીચારો ! ત્યાં બેઠો બેઠો નીચી ડોકે એટલો તો જોરમાં હાંફતો હતો કે આટલો તકાવતેથી કુમ્મીને તેનો મુશકેલ શ્વાસોશ્વાસ સંભળાતો હતો.

આ સોવામણા જુવાન સખસના એકરા ઉપરથી હવે કુમ્મીની નજર તેના કપડાં ઉપર દોડી તેણી સેહજ ચોંકી. તે માણસના દીલમાં તો એક સાધારણ કેદીના ખાકી કપડાં પેહડેલાં હતાં ! કુમ્મીએ બે ત્રણ વાર પોતીકા પીનાની સાથે સાખરમતી તુરંગની મુલાકાત લીધી હતી અને ત્યાં બધા બંધવાઓ કેવાં કપડા પેહડતા હતા તે તેણીને ખરાખર માલમ હતું. અને સાખરમતી જોલના એક કેદીના કપડાંમાં સજ થયેલો આ પુરૂષ અહીં ?—તેણીનાં કમ્પાઉન્ડમાં !

કોઈ નાહસી તો નહીં આવ્યો હોય ? હવે શું કરવું ? આસ્તેથી જઈને પેસ્તનને જગાડીને આ બંધવાને—

નહીં ! કુમ્મી એક નેક દસ્તુર પીતાનું દયાવંતું ભણું ફરજંદ હતું. રહેમ, દયા, દીલસોજી—આ ફરેસ્તાઇ સદય જોતો અંશ પરમેશ્વરે એક મદની ધાડી છાતીના કરતાં એક

ગોરતનાં કુમળાં છગરમાં વધારે મેળેલો છે. કુમીની આખી છાંદગીજ એક રેહમી માયાલુ બાપની તરખીયત તમે એક દયાળુ દીલસોજ છોકરી તરીકે પસાર થયેલી હતી એ વાર સાબરમતી જેલ જેઘ આવ્યા પછી આ કુમળાં હાથવાળી ગામડેની ગોરીએ બંને વખત કેટલા દાહડા સુધી ત્યાંનાં હીણ લાગ્ય અંધવાઓ માટે પોતાનું જીવ બાળી ને જરાબર બાધુ પીધુંખી નહીં હતું. ત્યાં સુરંગમાં કેટલાક કેદીઓનાં દયામણાં મહેડાં જેઘ—તેમને થયેલી લાંબી લયાનક સખની હકિકત સાંભળી—કેટલીક નાની વયનાં અંધવાઓની જીવાની અને છાંદગી આમ બરબાદ થઈ જતી જેઘને તેક ખસલત ભોલી કુમીની આંખોમા ઝળઝળ્યાં લરાઈ આવ્યાં હતાં.

“બાવાજી,” તેણી જ્યારે ત્યારે પોતીકા પીતા સાથે તકરાર કરતી, “જે લોકો ખરેખરા ગુનેહગાર ને ખુની હોય તે લોકને સારું હું નહીં કેહતી—પણ ખીયારા જે લોક નીરદોશ ને બેગુનાહ હોશે તે લોકને આય એમ પાંચ પાંચ ને સાત સાત વરસ જેલમાં સખરીયા કરવું પડતું હોશે તે લોકને ખીયારાઓને કેવું લાગતું હોશે !”

ખરબેરદાર ખમખાતા હંમેશ પોતીકાં ખારાં બચ્ચાતું આવું નરમ દીલ જેઘ મનમાં ખુશી થતા—

“કુમી—દીકરી—બેગુનાહ હોય તે લોકને આવી મોટી સખ થાયખી વાર ?”

“થાયખી વરી ! મેં જે તણ ચોપરીઓમાં વાંચ્યું છે કે મુવાં દુન્યાના કેટલાંક લોકો એવાં ખરાબને કપટી હોયછ કે ખીયારા નીરદોશ માણસો ને ફસાવીને પોતે બચી બચછ. બાવાજી—તે દાહરે જેલમાં ખીયારા જીવાન જમાન છોકરા-

એને કેદીઓના કપરામાં જોઇને મારો જીવતો જાણે ખરીધધી ગીયો ! કાંઈ નહીં તે લોકમાંથી કાંઈ બીયારો ખરેખર બેગુનાહ હોય ને અમસ્થો ફક્ત ગીયેલો હોય ?”

અને અહીંની હવે કુમીની આંખો સામે કેદીના કપડામાં એક જુવાન પુરૂષ બેઠેલો હતો ! કુદરતનાં કાંઈ ગુપ્ત કેહાણુને આધીન થઇ કુમી આસ્તેથી ચાલી આ મસ્તક નમાવી બેઠેલા શખ્સની વધારે નજદીક ગઇ

તેણીના પગલાંનો અવાજ સમજી ને તે જુવાન પુરૂષ એક બીઘેલાં સસલાંની પેઠે ચોક્યો—અને ઉઠી ઉભો થયો. પોતાના જુરા ડોળાઓ ફાડીને તે આમ અચ્ચુચ જમીનમાંથી જાણે પુટી નીકળેલી સુંદરી ગમ ટગર ટગર ટીકવા પડ્યો. અરેરે !! બીયારો કેટલો જુવાન ! કેટલો સોવામણો !—

બસ ! કુમીનાં દીલમાંનો વસવસો એકજ પળમાં દફે થઇ ગયો. જઇને પેસ્તનને જગાડવાનો મનસુબો તો મગજમાંથી બેમાલુમજ થઇ ગયો. પેલો કેદી તો હજી જોરમાં કંઠણાઇથી દમ ખેંચતો ત્યાં અકડીજ ઉભો હતો. આટલી મોડી રાતે હાથમાં ફાણસ સાથે એક જુવાન ખુબસુરત પારસણ બાંધને આમ દેવીની પેઠે પોતાની સામે એકાએક ઉભેલી જોવાને દેખાઇતી રીતે તેણે વકી રાખી નહીં હતી. તે કાંઇજ બોલ્યો નહીં. કુમી કેટલીક સેકંડ સુધે ઉભી તોયે તે સખ્સના હોઠ ઉપડ્યા નહીં. પોતાની સામેના નાનુક આકાર ને જોઇને જાણે તેનો દમજ રૂંધાઇ ગયેલો હતો. તેના સોલધતા ગોરા ચેહરા ઉપર નિરાશી, ગલરાટ, અચરતી, શરમીદગી ખુલ્લે ખુલ્લી પ્રગટી નીકળી હતી.

“ તમે કાણ છેઓ ?” —અંતે કુમીએજ આસ્તેથી પુછ્યું.

આહ ! કેવો નરમાશ ભયોં અવાજ ! પેલા આદમીના જીવમાં નવો જીવ આવ્યો. આ જીવાન બાઈ તે બદલખત ને ફસાવીને પાછો પોલીસના હાથમાં આપે એવી નીશાની દેખાતી તો નહીંજ હતી—પછી તો કાણુ જાણુ !

“ જી હું એક કમનસીમ માણસ છેઉ !” તેણે આખરે ધણાજ નસોસ જીવે ધપ કરતો કે પાછો કુડાં ઉપર ઠપકાઈ બેસતાં કહ્યું—અને પાછું બેઉ હાથોથી પોતાનું મ્હેડું ઢાંક્યું.

“ બસ—બલાસ ! થઈ ચુકું !” નેણે ગળગળતા નખાઈ ગયલા સાદે એક હાથ મારી.

કુમ્મી સેહજ તેની નજદીક એક કદમ ગઈ—અને વાંકું વળી તેના ચેહરા ઉપર ફાણસની રોશની ફેંકી—

“ પણ તમે કાણુ છેઓ ? કાંહથી આયા ?” તેણીએ ધીમેથી પુછ્યું.

પેલાએ ડોકુ ઉંચકી આ દયાવંતી છોકરી ગમ બીડી આંખોએ જોયું. હા—તે શખસના ગાલપર આંસુનાં બે ટીપાં હતાં—

“ હું એક નસીબનો પુટેલો જંરથોસ્તી છેઉં, બાઈ.” તેણે એક દયાજનક નિસાસો નાખીને કહ્યું, “ હમણાજ હું જોલમાંથી છુટીને અહીં જીવ નાખતો નાહસી આવ્યો—પણ માફ કરીશમત એક ડગલું આગળનું આગલજ છે. પાંચ પાંચ વર્ષ તાંહ વગર વાંકે હું સખરીયા કીધો, ને અંતે જાહરે આજે છટકવા પામ્યો તાહરે—આહ !—”

બે હાથો વચ્ચે પોતાના જોળામાં માથું નાખી દઈ તે અલાગ્યો પુરૂષ એક બચ્ચાંની માફક હવે ડચકાં ખાવા લાગ્યો.

આશરે અઠાવીસ કે ત્રીસેક વર્ષનો તે એક ખરેખરો હેંડસમ હિયો, કદાવર નવ જવાન હશે. પણ પોતાના સઘળાં જવાનીનાં જોમ છતાં તે તકદીરની તાસીરથી આજેજળની આ વળી નવા સીતમના મારા આગળ હવે લાંગી પડ્યો હતો.

કુમીનાં નરમ હૃદયમા જાણે એક નહીં સમજ પડે તેની દયાનો છુક પકડી આવ્યો. “વગર વાંકે પાંચ પાંચ વર્ષ જેલમાં સળડ્યો !” અરેરે અફસોસ ! આવો જુવાન—આવો શોભાઈતો—આવો કદાવર—અને વળી એક જરથોસ્તી ! તે અશરાર્ક દસ્તુરઝાદીનું દીલ દગદગી ગયું. પોતાની સામે દીએ તાણુતા એઠેલા નવજુવાન પારસીને આમ પછડાઈ ગયો તોણીથી દેખી શકાયો નહીં.

તેણીએ માયાથી પોતાનો એક હાથ તેના ખભાં પર મુક્યો—

“લઈ-તમે રરો ના ! ખોદા સહિ સાઈ” કરશે.”

પેલા ધણીએ વારકુટની એક ખોંદેથી પોતાની બીણી આંખો તુછી નાખી. સીતમગાર નસીબાના હુકમને આધીન થવા તે હવે જાણે પાછો તૈયાર થઈ ગયો હતો.

“મારેથી ખોલાતું નથી—હું ધાકી ગીયોછ. મારેથી ઉઠાતું નથી—મને માફ કરજો—હું જેલમાંથી—ઓહ ! તણુ માછલ અહીં દોડી આયોછ—માઈ ગઈ સુકાઈ જાયછ.”

“જરાક અહીં ઉભા રેહશો ? તમારે વાસ્તે હમણા હું કંઈ પાણી કે ખાવાતું હોય તો લઈ આઉં !”

તે નાહસી આવેલા કેદીને જવાબ દેવાનો કાંઈજી વખત આપ્યા વગર હાથમાંનું ફાણસ ત્યાંજ ભોંયપર મેળાને

કુમ્મી પોતાના ઘર તરફ દોડી. અલગે પગળે તેણી સાથુત દોડી ! ભુખે પ્યાસે તવળતા અને ઠાકીને લોઠપોઠ થયલા ખીચારા તે જુવાન હમદીનને કાંઈખી ખાવાતુ પીવાતુ આપવાને માટે તેણી બની શકતી ઝડપે અંદર ગઈ. પેલો કેદી જર-થોસ્તી તો લખરાયલી આંખોએ તેણીને પછવાડેથી જોતો બેસીજ રહ્યો !

નીચેજ જમવાનો ઓરડો હતો. ખાવાની ટેવલ પર ખીજું તો કાંઈ નહીં હતું—પણ બાજુ પરની “ સાઈડ બોર્ડ ” પર એક નાતું કાચનું જગ દુધથી ભરેલું હતું. બાવાજો રોજ રાતે ખાધા પછી એક પ્યાલું નીતરું દુધ પીને સુઈ જતા હતા—આજે રાતે તેવણે પેટ ભારી હોવાથી ફર્યાદ કરી તે દુધ પીધેલું નહીં હોવાથી તે ત્યાં જગમાં ઢંકાઈને એમનું એમ પડેલું હતું. તે ખાસ્સું અરધો સેર દુધ હશે. તરાપ મારી ને કુમ્મીએ તે જગ ઉચક્યું અને હોઠ ખીડીને પાછી કમપાઉન્ડમાં ઉતરી. પેસ્તનની ઉધને ખુદા સલામત રાખે—તે મુરખી તો હજી ખુરરરર ખુરરરરર કરતા મજેહથી ધોરતા હતા.

કુમ્મી પેલા કેદીની આગળ ગઈ. તે જેમનો તેમ—ડધા-યલો જેવો—ત્યાં કુંડા ઉપર હજી બેસીજ રહેલો હતો. કુમ્મીની ગેરહાજરીનો લાલ લપ્ત તે ન્હાસી ગયો નહીં હતો. ના—તેના પગ લાકડાં જેવા જડ થઈ ગયા હતા. શું અણુદીઠ શકતીથી તે ત્યાં પોતે કુંડા ઉપર ચીટકી રહ્યો હતો તે આ જવાન પોતે જાણતો નહીં હતો.

પણ કુમ્મીને હવે પોતાની ગમ આવતી જોઈ તે ઉઠીને ઉભો થયો.

“લેઓ, આય તાણું દુધ છે-પી જાઓ. પાણીને બદલે એ હું લાવીછ. તમે જગમાંથી પી શકશો કેની?”

જગમાંથીજ પી શકશો કેની? કેવો વીચીત્ર સવાલ ! તે પારસીએ જગ પોતાના હાથમાં લીધું-લગલગ ખુંચવી લીધું-અને ધચધચ એકકડી ટાંસે તેનાં છેલ્લાં ટીપે ટીપાં સુધી બધું પી ગયો. ઓહ-તરસથી જે ધણીનો જીવ સુકાઈ જાય તેને પુછવાતું કેવું કે જગમાંથીજ પી શકશો કે નહીં?

દુધ બધું પી રહીને તેણે એક શંતોપનો ઉંડો દમ ખેંચ્યો—અને પાછા પોતીકા જુરા ડોળા ઉંચકી કુમી ગમ જોયું. અરેરે, તે એકજ નજરમાં કેવા અથાગ ઉંડા આભારની—કેવી અનંત અન્યયખીની—લાગણી હતી ! તે શું કુમીની આંખો જોઈ શકી નહીં હતી !

“જીવતાં રેહો બાઈ, ખોદા તમારું બહુ કરો !” તે દયાઈ જતે જીગરે બોલ્યો, “તમે એક મરતાં માણસનો જીવ હમણા બચાવ્યોછ. તરસે મારું ગળું ચીપટાઈ જતું—પણ હવે હું મારી સરજતને તાબે થવા તૈયાર છઉં. હું હવે પાછો જેલમાં જવશ—પણ તમારું પનોતુ નામ મારી જીંદગીના છેરા સુધી યાદ કરશ. બોલાવો પોલીસને, બાઈ, પણ—પણ—તે અગાઉ તમારું મુખારક નામ મને કહેશે?—”

“મારું નામ કુમી ! હું અહીં આય અગ્યારીના પંચકી બરજોરજી ખમખાતાની છોકરી થાઉં !”

“સુખી રેહો—કુમી—કુંવરબાઈજી ! પરવરદેગાર તમારું બહુ કરો ! તમે ખરેખરાં એક ફરેસ્તાજ છેઓ. તમે હવે તમારી ફરજ બજાવો, જાઓ—માણસોને બોલાવી મને પાછો પકડાવો, ખીહો ના—હું નાહસી નહીં જવશ—”

જામા
ભાદી (સુલત

છેઉં. તમારાં માણસો જોડાવી મને પોલીસના હાથમાં આપો.
હું મુવો હવે ! નાહસી નાહસીને હવે આય અવતારમાં—
ગજવામાં એક પૈ વગર—હું જવાનોખી કાંઈ છેઉં !”

કુમીની આંખોમાં પાણી ભરાઈ આવ્યાં. આ સાચો
જવાન દેખાઈતી રીતે એક શુધો ગ્રહસ્થ હતો. કુમીનું અંત-
કરણ કેહવું હતું કે તે તદ્દન ખીનગુનાહ હતો. અને તોખી
તે એક ખાઈ માણસને કઢંગી હાલતમાં મેળવાના કરતાં પોતે
પાછો પુરંગમાં દટાવા જવા તક્યાર થયો હતો. કેવો ભલો-
કેવો સાચો !

તેણીએ પાછો પોતાનો નાળુંક હાથ તેના ખભાં
પર મેલ્યો.

“ભઈ-તમે નાહસી જાઓ ! તમે પાછા જેલમાં ના
જાઓ. હું કાંઈને કેહવશ નહીં !”

પ્રકરણ ૨ જી.

—:~:—

“અરે, તું એક સાધારણ છોકરી
છે કે મીનાઈ જહાનનો કોઈ
રક્ષક ફરેસ્તો છે !”

પોતાની સામે ઉભેલી નાળુંક નાર જાણે એક સાધારણ
કામળ જુવાન પારસણ છોકરી નહીં—પણ આકાશમાંથી
ઉતરી આવેલી કોઈ તીલસમાની મુરતી હોય તેમ અને

ડોળા- ઉઘાડીને જમારપ મોદી કુમી ખમખાતા ગમ ટીકવા પડ્યો. પાંચેક સેંકડ તો તેનાથી કાંઈ જોતીજી શકાયું નહીં.

“ખરેખર?—તમે મને નહીં ફસાવશો? ખરું કેહોછ? તમે કાંઈને કેહશો નહીં?” તેણે આખરે દબાયેલે ગળગળતે અવાજે પુછ્યું.

“નહીં—હું શું કામ ફસાઉં? બલા જાણે મારી! પણ તમે હવે કાંઈ જશો?”

“કાંઈ જવશ! રાત છે તેટલાં—જેડે—અહીં તહીં લમું ને કાંઈ ખેતરમાં પેલા કાગરા ઉડારવાને વારતે જોડું ઠીકું ફાટોતુટો ડગલો પાટલુન પેહરાવીને ઉમું કરેછ તે શોધી કાઢશું. તેવાં કપરાં મારે નસીએ મહે તો હું આપ તુરંગનો અવતાર બદલી નાખું—પછી જરાખી ચાન્સ છે; બાકી આવી હાલતમાં તો છટકવાની સેહજખી આશા નથી.”

કુમીએ એક ખરેખરો નામુરાદીનો નીસાસો નાખ્યો. પેલા કેદીએ પોતીકું સર નમાવીને પોતાના કેદખાનાના અંગ-રખા અને સુરવાળ ગમ જોયું અને તેનું સોવામણું મ્હોંડું પાછું કરમાઈ ગયું.

“હું તમને ડગલો પાટલુન લાવી આપું—પેહરશો?”

“તમે! ડગલો પાટલું!!”

“હા—મારા લઈની કબટમાંથી ઓય કાઢરી લાઉં. બધાં એના કપરાં પરયાં પરયા ઉધઈ ખાઈ જાયછ. માનેક હમણા અહીં નથી—વેલાત સધાવેલો છે—પણ તેનો એક જુનો ડગલો પાટલુન હોશે. એક મોગલ કેપખી લાવશ—જરા ઉણા રેહજો. જો જતા ના રેહતા, અંકે? પાંચ મીનીટમાં આઉંછ.”

તે માયાલુ દીલસોઝ છોકરી જીવ નાખતી પાછી અંદર દોડી. જીવાન તંદરોસ્તી અને ખાલેસ મનદરોસ્તીમાં ખીંચતી આ પ્યારી અથેરનાનઝાદી કોઇવું'મી લાવું કરવાના ખુશ ખ્યાલમાં—એક ખીચારા નીરદોશ જીવાન સોવામણા હમજત પારસીને બંચાવવાની હરખભેર અધીરાઇમાં—રખરના દડાની પેઠે ઉછળતી પોતાના મકાન લણી પાછી ગઇ.

જામી મોદી તુતવેળા પોતાતું દુઃખ—પોતાની જફા—બધું ભુલી ગયો. એક ખીલતાં ગુલાબની આવી પમરતી કળી જોઇને તે તો મુઠ બની ત્યાં જડ જેવો ઉભોજ રહ્યો હતો. અરે, તે ઉંઘતો હતો કે જાગતો ? આ ગેબી ફરેસ્તો—અણુદીઠ મદદગાર—કોણ—કયાંથી પુટી નીકળી ? અરે કેવી લલી—કેવી ભોલી ! કેટલી લાગણીવાઝી—કેટલી દયાળું ! કુમી ખમખાતા—કેવું મીઠું મધુર નામ ! એ છોકરીને એહરોજ કેટલોક નીરદોશ, હેતવંતો, ખુશસુરત હતો !! આહ—જામીની જીવાન છાતીમાં એ સુંદરી માટે તે ધડીએ વખાણ, હેશાન, માનની શું લાગણી ઉભરાતી હતી તે કોણ વાંચવા ગયું હતું !

ત્રણ ચાર મીનીટ વધુ, અને તે છોકરી પાછી આવી—લગલગ દોડતી આવી. તેણીના હાથમાં કાંઇ ખાંડીઅંધ ડપચર હતું.

“ લેઓ—આય કપરાં માનેકનાં છે. તમે બદલી નાખજો. તમારા કરતાં જરા એ સેહજ ઠીગણો છે—પણ તમને હાલ તરત તો ચાલશે કેની ? આય એના જીના મુટખી લેતી આવીછ. આય મોખંખી છે, અંકે—તે આય મોગલ કેપ જોવની, તમને આવેછ કે ?”

પણ જામી મોદી તે કાળો લાંબો ડગલો પાટલુન, મુટ

મોનનં તથા મોગલ કેપ જોવાને બદલે આ અદ્ભુત છોકરીના ચેહરા ગમજ ક્યારનો કધાઇને જોયા કરનો હતો. અરે—આ પોરી તે ખીચારાની કંઈ મશકેરી તો નહીં કરતી હોય ?

નહીં—નહીં ! તે ઘટમદાર મુખડા પર અંતરની અરી લાગણી સ્પષ્ટ વંચાતી હતી. એક ગમ સીતમથી ઘેરાયલા, આકૃતમાં સીકડાયલા હીચુલાગ્ય દુખ્યારાની ઠંઠા મજબ કરે કરે એવી તે બે કાળી ભમ્બર આખ્યો હતીજ નહીં. જમીના ડોળાઓમાંથી પાછાં ટપટપ આંસુઓ ટપકાઇ પડ્યાં.

“ ખુદા તમને એનો બદલો આપો ! ” તેણે અતીશય ધીમા પણ લાગણી ભર્યા ધુજતા અવાજે કહ્યું—‘ તમે મને નવે જીવે આજે જીવ્યો છો આય કપરાં નહીં હોતે તો મારું આવી બન્યું ’ તું. કાઇ—કાઓઓઇ—એમ નહીં કરે ! એક સગી બેહનળી નહીં કરે ! તમારી આજની ભલઇ હું મરશ તાંહ સુધી નહીં ભુલશ. ”

કુમીએ તે શોકાતુર સોહવામણા ચેહરા પર આંખ ઠેરવીને જોયું—અને તેણીના ગાલો પર સેહજ, ઘણેજ સેહજ, રતાશ ધાઇ આવ્યો. આ મુસીબતનો મારેલો જરથોસ્તી જવાન દેખઇતો કાઇ ખાનદાની આદમી હતો. તેની બોલવાની અને વાત કરવાની દપછપ ઉપરથી તે ઇંચેઇંચ એક ગ્રહસ્થ માણસ તદ્દન જણાઇ આવતો હતો. સીધા સોટા સરખો, ઉચો, ભુરી આંખ્યોવાળો આ તેણીનો કેદી વગર તકરારે એક હેંડસમ નવજવાન હતો. પણ તેના ગોરા દેખાવળા ચેહરાના કરતાં તેની નરમાશભરી, ગ્રહસ્થાઇ ભરી વાતચીત કરવાની રીતભાતમાં ખુબશુરતી વધારે હતી. તેના સેહજ લંબાયા મ્હોંડા પર એક મજબની ભરાવદાર મુછ અને દાહડી

હતી. કુમીના પોતાનાં કરતાં તો તે ખારસો ચાર પાંચ ઇંચ વધારે ઉચો હતો. તેણે પેલો ડગલો, પાટલુન, છુટ મોળાં તથા ટોપી બધું પોતાની બગલમાં માર્યું.—

“ માય— કુંવરબધ—હું હવે જાઉં ?”

“ સધાવો !—પણ—પણ—ભધ—”

“ જી ?”

“ તમે ખુન કરવાના વાંકસર જેલમાં ઉતા ?”

“ નહીં—નહીં ! ખુદા મારો સાહેદ છે. તમે માઈ કદાચ માનશો નહીં—એક મોટી પેહડીના ઘોંટાળામાં હું તદ્દન નાહક સંડોવઈ ગીયો ! મારી બેવકુશઈ—મારી ભોલાઈનો ખીજાઓએ લાભ લીધો. હું ખીલકુલ બેશુનાહ ફસી ગીયો—માઈ નીરદોશપણું હું સાગીત કરી શક્યો નહીં. ફારજરીનો કાસો કંલક મારાં કપાલ પર વગર કારણે ચોંટયો—ને મારી જીદગીનું, મારી આશાઓનું નખોદ વળી ગીયું. ‘ થાકોરદાસ, મોદી’ની મોટી પેહડી મુંબઈમાં લાંગીને પોણા બે કરોડ રૂપીયાનો ઘોંટાળો નીકલ્યો તે તમે પેપરોમાં નહીં વાંચ્યું ?—”

“ હા—હા—હવે કંઈ થાદ આવેઈ—પણ તેને તો ધણું વરસ થઈ ગીયાં ? તેરે તો હું ધણી નાહલ્લી ઉતી ! ”

“ હા, તેને પાંચ વરસ—કંગાલ નેહસ્ત દેહખાનાનાં પાંચ વરસ થઈ ગીયાંઈ ! મારા બાવાને દસ વરસ અને મને સાત વરસની ટેંપ મલી. થાકોરદાસે તો તેજ વખતે આપઘાત કરીધો. બસ ! તે ગમખાર થાદ પાછી ના દેવારો—મારી જીવાની ઉપર, મારી યુનીવરસીટી ડીગરીપર તે બનાવથી પાણી ફરી વળ્યું—”

“ તમારી યુનીવરસીટીની ડીગરી ! !”

“જી—હું મુંઝવે યુનીવર્સિટીનો માસ્ટર ઓફ આર્ટ્સ છેઉં. હું એમ. એ. માં પાસ થયો કે બીજેન્-વરશે મારાં માર્થાપર આય આફત તુટી પડી, પણ ખેહન-અહી કેથે એવી જગા છે કે જાંહ આય મારાં તુરંગના કપડાં હું—”

“તમે આય જમવાનો ઓટલો છે તાંહ જઘને કપરાં બદલી નાખો. ને તમારાં આય કપરાં મને આપી જજો-હું આસ્તે આસ્તે તેને ખારી નાખશ.”

અગ્યારીના કમપાઉંડમાંજ એક એલાહેદો જમવાનો ઓટલો હતો. કુમીએ તેની તરફ આંગળી બતાવી—

“જાઓ-તાંહ જઘને કપરાં બદલી આવો-વખત નાં ખોવો; હું અહીં ઉભી રેહુંછ. બીહો ના-તાંહ કોઇ નથી.”

જામી પોતાની છાતીપર સર ઝુંકાવી તે ઓટલા લણી દોડ્યો. અરેરે—એકવાર પોતાના બદનપરના વસ્ત્ર તે બદલી શકે તો લવીણ્ય—આખું આશાવંતું લવીણ્ય—ઉઘાડાં પારણા સાથ તેની સામે પાછું આવી ઉભું રહે! એક વખત જો અમદાવાદ તે છોડી જઈ શકે તો તેને આશરો આપનારા તેના ઘણા દોસ્તદારો બીજી ત્રીજી દુરદુરાઝ જગ્યાઓમાં પડેલા હતા. જે શખસ પાંચ પાંચ વરસ કેદખાનામાં સખડેલો—જે શખસે પોતાની છાંદગીનો સઉથી અમુલ્ય અંતર સાખર-મતી જેવની બીહામણી દેવાલો વચ્ચે ખરબાદ કરેલો—જે શખસે છુટાપણા માટે એક જીવ સટોસટ ‘ખીડ’ કરેલી—તે સખશ હવે એક આબરુદાર પારસીના પોશાકમાં સજ થઇ, તુરંગના કપડાંઓનો સવામત રીતે દારવાટલો કરી, કોઇનુંબી ધ્યાન ખેંચવા વીના કોકે છટકી જઈ શકવાનો લાગ મલેલો બુવે ત્યારે તેનાં અંતઃકરણ યું થતું હશે?—ચિત્તાર કરો !

જેરમાં પોતાનો હોઠ કરડેલો રાખી જમી તે ઓટલાપરના એક ખાલી ઉંઘાડા ઓરડામાં લરાયો. કુમી-તેનો રક્ષક ફરેસ્તો-બાહેરજ ઉભી હતી !

બે મીનીટમાં જમી પાછો બાહેર આવ્યો. તે ખચીત પારસી લેખાશમાં ઘણોજ શોભીતો લાગતો હતો. પોતાના હાથોમાં તુરંગના કપડાંનું બંડલ પકડી તે બાહેર કુમી આગળ આવ્યો. તેનાં દસેદસ આંગળાં ઠર ઠર ઠર ધુજતાં હતાં—

“હું હવે જાઉં છું ! બેહેન ! મારેથી વધારે હમણા કંઈ બોલાવું નથી. મને માફ કરજો—તમારો ઉપકાર હું પાછો વાળી તો કાંઈથીજ શકશ—પણ રોજ મારી બંદગીમાં હું તમારું નામ લેવશ હું રજા લેઉં છું—જીવતો હોવશ તો મારી જીંદગીની મોટાંમાં મોટી ઉમેદ તમુને પાછાં જોવાની રહેશે. સાહેબજી !

કુમીએ મુંગે મ્હોડે જમીના હાથમાંથી પેલા જોલનાં કપડાંનું પોટલું લીધું.

“લઈ-તમુને-તમુને હું એક ચીજ આપું તે લેશો ?”

“તમે આપો તે નહીં લેઉ ? તમે મને ગરીબને શરમાવો છ, બેહેન ?—”

“પણ તમે ગુસ્સે તો નહીં થાઓ ? મનમાં ઓછું તો નહીં લેઓ ?”

જમીએ નાસીપારસીથી-લાઇલાજીથી-મ્હોં કુમલાવ્યું :
“અરે તમારી સાથે ગુસ્સે થાઉં ? એ શું બોલો છ ?—”

“તાહરે-લેઓ આયે ! તમુને ખરચવાને વાસ્તે જોઈશે ! નહીં-મારા સમ ! તમે નહીં લેશો તો હું ઘણીજ દલગીર

થવશ. બસ એ મારે ખાતર લેઓ-જોઈએ તો કાંઈ વખત પાછા આપજો-પણ હમણાંતો એટલા લેઓ, જો વગી ?”

આટલું કહી કુમીએ જળરદસ્તીથી જમીના ધુજતા હાથોમાં પાત્ર સુનાની ગીનીઓ મુકી !

જમી તો એટલો બેળાખરો બની ગયો હતો કે તેણે કાંઈ બોલવા માંગ્યું—પણ તેનાં ગળામાંથી સાદ નીકળી શક્યો નહો. ધન કરતો કે તે કુમીનાં પગ આગળ ગુદણ પર ફસડાઈ પડ્યો, અને તેણીને એક હાથ લપ્પ પોતાની બીણી આંખોમાં ચાંખ્યો—

“તમારો-હું-ખાઈ—”

તે વધુ કાંઈ શબ્દો ઓચરીજ શક્યો નહીં. ઉપકારથી ઉભાઈ જતું તેનું જીગર તેને કાંઈથી અવાજ કાઢાડનાં અટકાવતું હતું.

“બસ—ઉઠો—ભઈ ! હવે તમે જાઓ. હું અંદર જઈશ ! આય કપરાંને વારતે શીકર ના કરતા—પણ તમે સંભાળીને અહીંથી જતા રહેજો—ખોદા તમારો નીગેહ્યાન થાય !—સાહેબજી !”

જમીને ત્યાંજ ભોંયપર પછડાયલો મેળો કુમી વેહલી વેહલી મકાનમાં અંદર દોડી ગઈ.

હા—તેણી ઝડપથી ત્યાંથી જતી રહી. આ જમારપ મોદી એમ એ. આગળથી—પોતાના કેદી આગળથી—ધક ધક ધક થતાં જીગરે આ પત્રીત્ર પુટલી પોતાના ઓરડામાં નાહસી ગઈ હતી.

તેણીને વાહલો આકાર આંખો આગળથી બે માલુમ થયો—ત્યાં સુધી એક પથ્થરનાં બાવલાંની પેઠે ત્યાં જમીનપર

નલુ દુભાશ

એમનો એમ સ્થીર પડી રહી જમીએ અગ્યારીની ધમારત ગમ લખરાઈને જોયાજ ક્યું. પછી આસ્તેથી તે ઉઠ્યો—એ હાથ જોડી, આસ્માન ગમ ડોળા ઉંચકી, તે પેદા કરનાર સાહેબની રૂબરૂમાં જનોનીસાર જીગરથી માત્ર એકજ દોઆ માંગી—

“ઓ પરવર ! મારા સરખા કમીના માણસના અંતરનો અવાજ જો તારી મીનોઈ ખલકમાં પુગી કાંઈખી અસર ઉપજવી શકતો હોય તો—દાદાર અહુરમઝદ !—આય ફરેસ્તા સમાન છોકરીને સદા હસ્તી રમતી ને સુખી રાખજે !”

એક ઉડો દમ ખેચી જમી ખીજી પળે ત્યાંથી જારી પગલે પસાર થઈ ગયો.

પ્રકરણ ૩ જી.

મમલાંજીની જાલુ.

“મમલાં—અં કહોતી ? આજે આપરે જેડમેનના નાટકમાં જઈશું કે ? જો—વરી ! આજે “ધી ડોલર પ્રીનસેસ” છે—ને આવતી કાલે તો એ લોક ઉપરી જશે.”

ખડી પટામણી લુચ્ચી છોકરી ! તેણીએ પોતીકાં મમ-પણનાં ગળાં આસપાસ હાથ વીંટાળીને એના તો કાલાવાલા કર્યા કે આખરે તેવણને કંટાલીને હા કહેવુંજ પડ્યું.

“જાલુ ! એ તુને નાટકતું શું હમણા ખરીયું એટલે લાગુછ ! આય સુધ્યાં પંદર કલાકમાં ત્રણ વખત તો તું

જઈ આવી. તારા જેટલી હું નાહલી ઉઠી તાહરે નાટક ફાટક શું તેણી હું સમજતી'તી નહીં. જા બા-તું તો હમણા હમણા વરી છેકજ અતેરું કરેજ ! એમ બંને દાહરે નાટક શું બર્ચાઈ—ચાલ, ખીસ !”

મેહરબખ જસાવાળાએ આમ કહી જરા નાખુશીથી પોતાની બેહેસ્ત દીકરીની એક પુરી આ છોકરીનો હાથ પોતાની ગરદનપરથી ખીસાડવા માંગ્યો. પણ નાહલી જરૂએ પોતાની મમઘને ઓળખતાં ઓળખતાં પોતાની સત્તર વરસની ઉંમર કાહડી હતી. તેણી ચોરખી વધારે જોરથી મેહરબખને કાટી કરવા લાગી—

“ નહીં—મમલાં—જો વરી ! બસ આજે છેલ્લી વખત ! મુઘ અહીં જંગખારમાં એવી સરસ કંપનીઓ દસ પંદર વરસે એક વખત આવેજ. એવો ધરી ધરી કાંહ ચાન્સ મલેજ ? જો કેહોની—સાંજે ફરવા જતી વખત આપરે થીએટરપરથી બે ટીકીટો લેતાં જઈશું કેની ?”

“ ઉંહુંહુંહું ! આયખી કંઘ દુકતી છે ! પણ રાંત ઘેલી—તું એમ પગે સાવરણી બાંધીને બધેબધ દોરતી ફરે તેથી હુંખી તારી સાથ ધસરાયા કરું કે ? બા, મારેથી અરધી રાત વેર એમ ઉભગરા નથી થતા—હા, સાફ કેહુંજ !”

“ પણ મમઘજી—તમે કંઘ મને આપા સાથ એખલી જવા દેવાનાં ઉતાં ?—”

“ હા—તોઓઓઓ ! ભરસે રેહજો !”

“ અં તાહરે—તમે મમલાંજી નહી આવો તો હું બધું એવું જોવા વગર રેહી જાઉં કેની ? આપરાં ઘેરમાં કાંઈ

મહેશભાઈ
જશાવાળા

માટીડોળી નથી કે તેની સાથ જાઉં ! જો, બધી મરી જાઉં—બસ આજે આવો—ફરીથી કબ્રી નહીં કેહું.”

“જો હવે પછી નહીં—અં ? પાછી એમ મને કંટાલો આપવા આવશે તો હું ખરે મને છેરાવશ જો ?”

“હા—હા—મમલાં ! બસ ફરીથી નહીં ! મારાં કેવાં મળનાં મમઘણ છે !”

જરીએ બે હાથે જોરથી બીચારાં ધરડાં મેહરબાઇનું માથું પોતાના પાસામાં લઇ બધું લચડી નાખ્યું—અને બચ કરતી કે તેવણના કપાલપર કીસ લીધી.

બસ થઇ ચુક્યું—પોરી અંતે પાછી જતી હતી. આ પ્યારાં બચ્ચાંની ઢાટી અને કીસ તે ધરડી મમઘને આજેજ કરવાને માટે હંમેશ એક જગણ અફલાતુન હથીયાર હતું !

મેહરબાઇ અલગત ચીરડાયાં—ખુમ મારી—પણ આ નાનકડી જાણું તેવણને ગળે જ્યારેની વળગતી હતી ત્યારે તેવણ અંદરખાનેથી ધણાંજ ખુશ ખુશ થતાં હતાં. અરે—તેવણની બેહસ્ત દીકરી ધનામાય આજે સત્તર વર્ષની વાત ઉપર સુવાવડમાં ગુજરી ત્યારથી તેવણે આ જરૂને પોતાના પાસાંમાં લીધેલી હતી. હવે આજે તેવણની જઘરીમાં આ ખીલતી કળી સીવાય બીજાં શાનો તેવણને સઘયારો હતો ? ધનામાય બે બચ્ચાંઓ મેલીને ગુજરી હતી—એક તો દાદી (જરનો વડો ભાઇ) અને બીજી આ કુદકા લુસ્કા મારતી ખુશમીજાળ હસમુખી જાણ. ધનામાયના મરણ પામવા સાથ મેહરબાઇએ તેની નમાયી બુચીને પોતાને સ્વાધીન લીધી હતી—નાહલ્લા ત્રણ વર્ષના બાળા દાદીને તેના બાપ પેસ્તનજી દુઆશેજ રાખ્યો હતો.

મેહરબાઈ જસાવાળાના વર નવરોજી જસાવાળાએ જંગબારના વેપારમાં સાઈ નાણું એકઠું કર્યું હતું. તેવણને ગુજરી જવાને નહીં તોખી આજે પચીસ ત્રીસ વર્ષો થઈ ગયાં હશે. મેહરબાઈ રંડાયાં ત્યારે તેવણને વાસ્તે ખાસ્સી છ સાત લાખ રૂપિયાની પુંજી નવરોજી મેલી ગયા હતા. એક એકલડોકલ વીધવા પોતાની એકપુરી દીકરી ધનમાય સાથે ખરચી ખરચીને કેટલું ખરચે ? ધનામાયને પરણાવવા સાઈ મહેરબાઈ જ્યારે મુંબઈ આવ્યાં ત્યારે એ “ચીચોડાવાળાં સંધ્ધર ખીલ્લુ” ને માટે લાયક “છોકરા” ઓતો તોટો નહીં હતો. ધનમાય અને તેના વરના નામ પર મેહરબાઈ જસાવાળા પચાસ હજારનું ત્રસ્ટ કરી આપવા માગેછે એ ખખર પડતાંજ આપણા પેસ્તનજી દુબાશ બાહેર કુદી પડ્યા અને લુમકો જીતી ગયા. પણ સાસુ જમઈને પહેલેથીજ બાઈનું નહીં હતું. પેસી દુબાશ ચાલ ચલાણુનો પાધરો નહીં હતો—તેનામાં એક નહીં પણ એક ડજન દુરગુણો હતા. ધનામાયના પૈસા પરજ પોતે પરણેલો—એટલે તે ખીચારીનો સંસાર સુખી તો ક્યાંથીજ હોઈ શકે ? પણ ધના મુંગે મોહડેની સમજી છોકરી હતી.

ત્રણ વર્ષ આમ રડાકુટામાં ગાડું ગમડ્યું. મેહરબાઈ જસાવાળા તેટલો વખત મુંબઈમાં પોતાની દીકરી આગળજ હતાં. પણ પેસીને નામે તેવણને સદાનું લડકણુ હતું—અને તે નેકનામની ચોકકસ “બાબદો”થી તેવણ બરાબર વાકેફ હોવાને લીધે હંમેશ તેને પોતાથી દુરનો દુર રાખતાં.

અંતે જાણુની સુવાવડ વખતે ધનામાય ને ‘પ્યુરપરલ શ્રીવર’ લાગુ પડી અને તેણી એ બચ્ચાંઓને પોતાની પાછળ

મેળા મરણ પામી. વરસી વીતાં મેહરખ નાહલ્લી જાણતે પોતાના હાથમાં લઈ જંગ્યાર પાછાં આવી ઠરીઠામ થયાં—તે આજની ધડી અને કાલના દાહડા સુધી ! જંગ્યારમાં તેવણની ધણીક એરટેટા હતી. ત્યાંનો તેવણનો મોટો જસાવાલા હોલ ” જંગલો તો જંગ્યારની થોડીક જાણીતી રોણકદાર ધમારતો માંહેલો એક ગણતો હતો.

પેરતનજીની સાથે દાદી રહ્યો—તે યુવાનેથી પોતાની મમળને સોંપી દેવા પેસીએ સાફ ધસીને ના પાડી.

બીજાં એ વર્ષમાં પેસીયા પાછા બીજે કોઈ ઠેકાણે પરણી જવાની બજાર મેહરખ જસાવાળાને મળી ત્યારે તેવણના બળભળાટ અને બડબડાટનો શું પાર ! બસ તે દાહડાથી તેવણે આ પેસીતું નામજ બાળી સુક્યું હતું. તેવણને મનથી હવે સારી દુન્યા આ દાહડે દાહડે ખીલતી જતી, ગોરી ધટમારી, મંજરા ડોળાવાળી પઢત્રીમાં આવી રહી હતી.

પેસી તો કોઈ દહાડેથી પોતાની સાસુ પર કે દીકરીપર કાગજ પત્ર લખતો નહીં હતો. માત્ર દાદી અવાર નવાર એ મંહીને ત્રણ મંહીને પોતીકાં મમળજીને અને બહેનને કાગળો લખતો—પણ બ્યારેથી હોય ત્યારે બસ પછસા મંગવાનીજ વાત ! મેહરખ તેને કોઈ કોઈ વખત પાંચસો હજાર રૂપિયાની હુંડી મોકલતાં—પણ હમેંશ તે પેરીયાને ખુશ બજારવીને લખતાં કે એવાં ઉડાઉપણાંને ઉતેજન આપવા તેવણ બીલકુલ રાજી નથી—દાદીના બાપે તેને બગાડીને છેક કોરીનો કરી નાખ્યો છે, વગેરે વગેરે.

દાદીને મમળ “ ધાંખરી ”નાં એવાં લેકચરોની હવે તો ટેવજ પડી ગઈ હતી. ડોસીના પછસા આવ્યા બધા—પછી

મુરદાં બેહેશ્ત જાઓ કે દોજખ ! ખચીત-લગભગ એકવીસ વરસની વયે દાદી દહાડે દહાડે તદન રદખાતલ થતો જતો હતો. એક બેદરકાર બેકદર બાપ અને એક કફેડી સાવકીની તરખીયત તબે ઉધરેલા છોકરા તરફથી તમે વધુની શી વકી રાખી શકો ?

પણ જાલુ ? તેનું કેમ ?

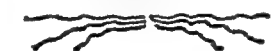
ખરેજ ! સત્તર વર્ષના જોખનનાં બાહારમાં ઉછળી રહેલી, પાતળાં આંગની આ ખુબસુરત ગોરી જાલુ ખરેજ નસીબવંતી હતી. મમઘજીની લાડપી આ રૂપાળી ચમકરી સરખી છોકરી જ્યારે હશે ત્યારે લગભગ બાર તેર લાખ રૂપીયાની વારસ થશે એમ સર્વે કાંઈ જાણતું હતું.

મમઘજીનો આ તેમના એકપુરાં બચ્ચાં ઉપર કુદરતી જીવજન હતો. જાલુને બચ્ચીની તેવણે દરેક લાડ અને સુખમાં ઉધારી હતી. જંગબાર જેવી જગ્યાએથી નાહદત્રી જરૂની કેળવણી માટે અને મોજશોખ માટે, તેણીના ફાંટા માટે અને તેણીના ડેસો માટે, જ્યાં રૂપીયો ખરચવો ઘટે ત્યાં મેહરબાંએ સોનાની ગીની ખરચી હતી. મોટા પગારની ગવરતેસો, ભારી પગારવાળી પ્યાતો શીખાડનારી મહમ—બે સફેદ ટટુઓની ખાસ જાલુ માટે જુદી હાથે હાંકવાની ગાડી—એક ખાસ તેની પોતાની મોટર ! બસ “મીસીબાબા”નો પડતો બોલ આ સીતેરની ભરતીમાં આવેલી તવંગર મમઘજી અત્યાર સુધી ઉંચકી લેવા કીધો હતો.

અરે—દહાડે દહાડે જાલુ આખાદ જાણે પોતાની મરનાર માથ જેવી થતી જતી હતી ! તેમ તેમ તે નાજુક જીવડો ખુઝોગ મેહરબાંના હૈયાં આસપાસ વધારે વધારે મજબુતીથી વળગતો ચાલ્યો હતો.

દાદીને માટે કોણ જાણે અજળ રીતે મેહરબાનને પહેલે-
થીજ ઝાઝી લાગણી નહીં હતી-પણ આ હસમુખી છોકરી
પર તેવણનો બધો જાન પ્રાણ હતો. એક વખત પેસીએ જાણુને
મુંબાઈ થોડા દહાડા તેડી તે મેહરબાનને સાફ ધસીને તેણીને
ત્યાં મોકલવાની ના પાડી.

જાણુ અલખત મોટા લાડમાં ઉધરી હતી-પણ તોખી,
વાંચનાર, તેણીએ મુંબાઈ શહેરની ખીગડેલી વાતાવરણથી
દુરદરાજ આટલી ઉમર કહાડેલી હોવાથી તેણી એક હેનવંતી
પણ ખબરદાર મમ્મની ચોંપ તળે ખરેખરી એક સમજી
અને ક્યાની છોકરી થવા પામી હતી.

પ્રકરણ ૪ થું.

ઓ—મારા દીકરા !

ધડીયાલે રાતના સાડા નવનો ટકોરો વગાડ્યો—અને
ડોસીબાઈએ પોતાના હાથમાંનો સીવવાનો સદરો ધડી વાળીને
ખાણુએ મુક્યો.

મેહમના ખજાર આગળ આવેલાં એક બેઠું નાનાં ધરને
પેહેલે માળે રહેતી આ ખચારી એકલડોકત અઢોર ખાઈના
શોકાતુર મુખડા ગમ નજર કર—ઓ રશીક ! તકદીરની તાસીર
ને કેથેખી ધણા જાલમ રૂપમાં પ્રદરશીત થઈ હોય તો આ
કમનસીબ ડોસીબાઈ મોદીના ખાખમાં હતી ! અરેરે—કીસમત !
પાંચ છ વર્ષની વાત ઉપર લાખજો રૂપીયાની રેલ છેલમાં
ચમન કરતી—વાડી, ગાડી અને લાડીએ લેહર કરતી—

મુંબઈનાં તવંગર પારસી નાણાશાસ્ત્રીની નસીબવંતી મોહરદાર નો હવે આ શો હાલ ? ચઢતીના શીખરે પુગી પડતી ના મારા તજે કચડાયલી—માલેતોઝારીમાંથી મુક્લેશીમાં પાયમાલ બનેલી—આ હીલુભાગ્ય સ્ત્રીનો ચેહરોજ તેણીની વીચીત્ર છાંદગીનો કરણારસ ધત્તીદાસ કહી આપતો હતો.

પાંચ વર્ષો ! પાંચ વર્ષોના પેટાંમાં બધો બદલીસ્મતીનો સામાન સામટોજ તેણીને ફાળે આવી ગયો હતો. પૈસા ગયા—ટકા ગયા—આખર હોરમતની ધુણુધાણી થઇ ! ભરથારની ધીકતી પેહડીએ દીવાળું પુક્યું—અને આહ, અફસોસ ! ત્યાર પછી શું આફતના હુંગરો માથાંપર તુટી પડ્યા તેનો ખ્યાલ કરતાં આજેથી ડોસીબધની છાતીમાં દર્દ મારી આવતું હતું !

પેહડીમાં લગલગ કરોડ રૂપીયાનો ઘોંટાળો નીકલ્યો, નીઝામ સરકારને અસ્તકનો લગલગ નવ લાખ રૂપીયાનો એક નેકલેસ પેહડીની તીજેરીમાંથી એક દીવસ અચાનક તફરગે થઇ ગયો—ડોસીબધના ધણી પીરો જશાહ ઉપર લાખ્યો રૂપીયા ગેરકાયદાસર રીતે ઉચાપત કરવાની તવાઇ આવી—પેહડીના ખીજ ભાગ્યા ઠાકરદાસે પોતીકાં માથાંમાં પીરોતો મારી આપઘાત કીધો—પીરોજશાતું નીરદોશપણું પુરવાર કરનારાં તમામ ઓચર્યાઓની કાંઇ અજબ રીતે પેહડીની રાક્ષશી તીજેરીમાંથી બે માલુમ થઇ ગયાં—ફોરજરીના ભયાનક ફોજદારી ચુનાહનો ક.જો ટીલો પીરોજશાહને કપાલે ચોંટ્યો—અને તેવણ સાથે—

અરે અરે ! પીરોજશાહની સાથે જીવાન ખીલતો આશાવંતો જમી—વાહલો હેતવંતો જમાસ—ખી બધા નહી

સમજ પડે એવા રખચકર ઘોંટાળામાં સંડોવણ ગયો ! એ તે માતાની એકપુરી આશા, ડોસીબધનો જીવન ગાળો, હસ્તો રમતો હેતવંતો કદરવંતો જમીમી ફારજરીનો કલંક તદ્દન વગર કારણે માથે ઝહેરી લઈ પોતાના પીતા સાથે તુરંગમાં ગયો !—

હાય નસીબ ! આંખના પલકારામાં એ બધું શું થઈ ગયું ! સીતમના ઝાડ ડોસીબધને માથે તુટી પડ્યાં. બોલ બોલતામાં બાપ દીકરાની તપાસ ચાલી—પીરોજશા અને જમી બેઠે જણા પેલાં અગત્ય જોગાં આચર્યાં એ ચોરધ જવાથી એક સીદા દગાના ભોગ થઈ પડ્યા. પીરોજશાહને સાત વર્ષ અને જમીને પાંચ વર્ષની ટેંપ મળી. એકલી અટુલી ડોસીબધ ને તવંગરીના સુખવાસી આસાન પરથી હેઠે ગમડાવી પાડી—જાચાર, નીર-ધાર દમડી વગરની હાલતમાં તવળતી મેલી—તે ભણે ભરથાર અને હીરા જેવો દીકરો તદ્દન ખીનચુનાહ કાળાં પાણી ગયા !

તેને આજે પાંચ વર્ષ—જન્મ હેતુનાક પાંચ વર્ષ—થઈ ગયાં હતાં. આજેખી તે હકીકત બધી પાછી યાદ કરતાં ફેરોસીન દીવાની જુદી રોશનીમાં સદરો સીવતી જઈ ખીચારી ડોસીબધ આંખપાણી કરતી હતી. તેણીના દીક્ષમાં ફાર વગરની કાળી સાડી હતી. હા—પીરોજશાહ તો કેદખાનેજ આજે જો વર્ષની વાત પર ચુજરી ગયા હતા. અફસોસ ! પોતાના ધણીને પાછી મળવાની આશા પર જીવતી આ અલાગણી સ્ત્રીનું હૃદય બળે હવે સીસાં જેવું જડ બની ગયું હતું. જમીને હવે કાંઈ દાહડે પાછો પોતાને ગળે લગાડવાની એકલી ઉમેદ પર તેણી જીવતી

હતી. જમી—તે શીખેલો કેળવાયેલો જમી—મુંબઈ યુનીવર્સિટીનો માસ્ટર ઑફ આર્ટ્સ—જ્યારે પેહડીમાં બાપનો જમણો હાથ થઇ પડ્યા માડતો હતો, જ્યારે એક અચ્છા ઇંગ્રેજ લેખક તરીકે તેણે બે ચાર ચોપડીઓ પ્રગટ કરી નામ કાઢડ્યું હતું, જ્યારે ‘ટાઇમ્સ ઑફ ઇન્ડિયા’માં તેનાં આવતાં લખાણો એક મોહડે વાખવાખી પામવા લાગ્યાં હતાં—અરે, જ્યારે તેને પરણ્યા અદરાવાના હરખમાં આ માતાનું મ્હોં રોજનું હસ્તુ રેહતું હતું—ત્યારેજ—ત્યારેજ જમીને ડોસીબધનાં આ એકપુરાં બચ્ચાંને, તેણીની ગોદમાંથી ખુચવી નસીબો ફર હાથે નામોશીના સીંહા ગારમાં ફેંકી બેઠો હતો !

પાંચ વર્ષ લગભગ તે વાતને થઇ ગયાં. બીજા સવા પાંચ મહીના હવે જમીના છુટકારા માટે બાકી હતાં. ડોસીબધ હવે દહાડાઓ નહીં—પણ કલાકો આંગળી પર ગણતી હતી. ધીરજ—સખુરી—આ બે ચીજ ડોસીબાધની જીંદગીનો હવે જાણે મુદ્રાલેખ થઇ પડ્યો હતો,

કીસ્મતકી ગરીબી કે સૈયાદ કયા કરે ?

સીર પે ગીરા પ્હાડ—તો ફર્યાદ કયા કરે ?

બચ્ચીત—ડોસીબાધ ફર્યાદથી કેણુ આગળ કરે ? નહીં સગું વાહલું, નહીં દોસ્ત આસ્નાવ હવે તેણીને માટે કોઇ બાકી રહ્યું હતું. જે ખુશામદ્યાં સગાં વાહલાંઓ—જે ડોળ ઘાલુ મીત્રો—તેણીના સારા વખતમાં તેણીને સાતમે આશ્માનસે ચઢાવતાં હતાં તેઓ હવે—અરે હવે કયાં હતાં ? એક ડામીજની બધરી, એક ડામીજની માતા ! પાસે હવે પુટી બદામ નહીં ! હવે લોકોને અને સગાંઓને તેણીની શું જરૂર હતી ? સહ કોઇ આધાં—પાછાં થઇ ગયલાં હતાં. ડોસીબધ

એક સારથી ઓરત હતી. પોતાના વરના માંગનાઓને તેણીએ પોતાની પાસેની તમામ જર જાણુસ કપડાં લતાં, ફરનીયર—બધું—બધું અણીથી પણી સુધી સ્પુરદ કરી દીધું હતું સારે નસીબે માત્ર હવે તેણીની પાસે પોતાના બાપ તરફથી લગન વખતે મળેલા રૂપીયા દસ હજારની રકમ હતી; જે ત્રસ્ટમાં મેલાયત્રી હોવાથી ડોસાબધ તેનો બી દારવાટલો કરી શકી નહીં હતી. અને આ દસ હજારના ૪ ટકે મળતાં માસીક રૂપીયા ૩૩ ઉપર તેણી અડધી રોટલી અને દાળ બાધ. મેહમના એકાંત એક નાના માળપર રૂપીયા ૭ ભાડું ભરી એકલી—વાયેબન એબલી—રહેતી હતી. બસ દગલબાજ દુન્યાને તેણીએ અકારી કરી મેલી હતી. પૈસાની જાહોજ-લાક્ષીથી તેણી ધરાધ ગધ હતી. મતલબી સગાંઓથી તેણી કમકમીને દુર નાહસતી રહેતી હતી. ફક્ત એકજ કારણસર તેણી જીવતાં હતી—જમી ! તેનો જે ખ્યાલ નહીં હતે તો—

જાતીમાં હુદય નહીં—પણ એક જાતનો વજનદાર પથ્થરનો દુકડો બંધાધ ગયો હોય તેમ ભારી જીગર સાથ ડોસીબાધએ હાથમાતું રીવવાતું કપડું બાળુએ મેલ્યું. કસ્તી કરી, નમસ્કાર કરીને પોતાની રાખેતાની દોઆ મનમાં માંગવા દીવાની સામે બે હાથ જોડી તેણી શોકાતુર ગંભીર ચેહરે ઉભી.

હજી તો પોતાની દોઆઓનો છેલ્લો વાક્ય બોલીને બતીને તેણી ઓવારણાં લેવા જાય છે કે ઓરડાના બંધ બારણા ઉપર આસ્તેથી ત્રણ ટકારા વાગતા સંભળાયા.

આવી વખતે રાત પડી કાણુ આવ્યું હશે ? ડોસી તદ્દન એબલી રહેતી હતી—એટલે કુદરતી તેણીને આ

મોડી વીઝીટથી ખીહીક તો લાગી. પણ તોખી તેણી ખારણુ આગળ ગઈ.

“કેણુ?” તેણીએ ખારણું ઉઘાડવા વગર વીનીશન સેહજ ખોલીને ધીમે સાદે પુછ્યું.

“ડોસીખાઈ મોદી અહીં રહે છે છ.”

“હા કેમ?”

“જરા તમારી સાથે બે મીનીટ કામ છે—ખારણું ખોલશો?”

ડોસીખાઈ તો હવે ખરે મને ખીહધી. ખાહેર ઉભેસો પુરશ કોઈ મુસલમાન હતો. માથે ગોલ કસખી પાઘડી મેલેલી હતી અને દીલમાં લાંબો કાળો ડગલો હતો.

“તમે શું માંગોછ? રાત પરી શું કામ છે? જાઓ સહવારના આવજો.” તેણીએ જેમ તેમ હીમત રાખીને કહ્યું—અને વીનીશન પાછું થોડું બંધ કીધું.

પણ પેલો શખ્શ ત્યાંથી ખસ્યો નહીં.

“તમે અહીં એખજાંજ છેઓ કે?—જરા ખારણું ઉઘાડો—”

એક એકલવાઈ ઓરત ધસરાય તેમાં નવાઈ નહીં હતી—પણ ડોસીખાઈ કંઈ નાહતું બચ્યું નહીં હતી.

“ઓ વાય! એ શું કેહવાય? હા, હું તદન એખલી છેઉ. જાઓ અહીંથી—નહીં તો ખુમ મારીને આસપાસનાંઓને બોલાવશ.”

“માય! એ તો હું છેઉ! મારો સાદ નહીં ઓર ખતાં?” પેલો ખાહેરનો માણસ જરા હવે મોટેથી પરગરે અવાજે બોલ્યો.

ડોસીબધના હાથે હાથ ધુણ પડ્યા. અરે—પોતીકા પેટ જણ્યા એક પુરા દીકરાનો અવાજ ઓળખતાં એક તવળતી માતાને ફટલો વાર લાગે ! તેણીએ પોર પરાક વીનીશન પાછું ઉંઘાડ્યું અને ધારી ધારીને અડધી મીનીટ તે બાહેર ઉભેલા શખ્સ ગમ નોયું.

બીજી પળે એક નાની યુમ સમેત સાંકળ ઉઘાડી નાખી તેણીએ બારણું ઝડપમાં ઉંઘાડ્યું અને———

“ જમી ! ”

તેણીની દયાધ જતી છાતીમાંથી માત્ર બસ આટલું નામ બાહેર પડી શક્યું. પોતાના વાહલા દુદીકરાના હાથમાં ગરીબ બીચારી આ દુખી મા બેભાણુ ઢગલો થઈને તુટી પડી હતી.

* * * *

પ્રકરણ ૫ મું.

—:૦:—

“ જો તું મારો દીકરો હોય તો એ સુવા નવાબપર વેર લેજે ! ”

એક કલાક ખાસ્સો નીકલી ગયો હતો.

પોતીકા પ્યારી માતાને આમ અંતરના ઉભરાથી આજેજ બની ગયલી જોષ જમીની આંખોમાંથી તડતડ આંસુઓ ટપકાઈ પડ્યાં. ડોસીબાધને બેભાણુ હાલતમાંજ પલંગપર સુવાડી તે જવાન બેટો તેણીની આગળ એક

ડા.સી.બ.
મોદી.

હાથમાં સરસે દાળી રાખી તેણીએ પાંચેક મીનીટ ગુપચુપ દીઘો તાણ્યા કર્યો.

“માયણ—હવે બસ કરોની તો ! ધણું થયું !”

“જામી—પણ તું—મકું એટલો વેહલો કાંઈથી આવ્યો ? હજી તો તુને ખીજ પાંચ મહીના ને ચાર દહાડા ઉપર——”

“બસ—એ વાત પછી હું કરશ. હું આય ખોળના અવતારમાં અહીં આવ્યોછ—પણ, માય, અહીં કંઈ મારેથી રેહવાય તેમ નથી. હું તુરંગમાંથી નાહસી આવ્યોછ——”

“ઓ માય ! તાહરે ?”

“આપુને અહીંથી જેમ જાને તેમ જાત્રદી કેઠે દુર નીકલી જવું પડશે. અહીં તમારી સાથે હું મુસજ્જમાન તરીકે રેહું તે કંઈ ઠીક નહીં લાગે—અને તેવો જોખમ ખેંચવામાં કાયદોળી નથી.”

“ઓ વાચ ! તાહરે તું શું આય આવો સોજ લાઇને હવેથી ફરવાનો છે ?”

“હા માયણ—હાલ તરત હું એક ખોળ તરીકે મને ઓળખાવા માંગુંછ. ને જોવ સાંભળો—પરમ દહાડે અપોરતા સ્ટીમરમાં હું જંગળાર ઉપડી જઉંછ !”

“નહીં—નહીં દીકરા——”

“માય, ધીરાં પરો. હું તાહ જઇને સેટલ થાઉ, તમારે વાસ્તે કંઈ બરાબર જુદું મકાન મારી પાસેજ કેથે સોધી કાઢકું ને પછી તમેગી તાહ આવજો——”

“પણ મરે ! છેક ચાલ્યાં ચાલ્યાં જંગળાર કાંઈ જો ? જરા અહીં કેથે નજીકમાંજ આપરે જાધ્યે—જો મરી જાઉ !”

“નહી માય ! તમે સમજતાં નથી. તમુને મારે વાસ્તે

જો જરાખી લાગણી હોય તો ખસ હું કેહું છ તેમ કરો. હું પાછો પકરાઈ જાઉં તે શું તમને ગમેછ ? તમને નહીંજ જંગખાર આવવા ગમે તો પછી હું એખત્રો—”

“નહી—મારા દીકરા ! એમ ના ખોલ ! ચાલ તું કહેશે તેમ કરશ. તારા વગર હું એખલી રહીને શું કરું ? પણ જામી-કંઈ જમ્યો કે ?”

“હા માય, હું ખાઈને આયોછ. આજની રાત હું બહીં રેહું છ. સહવારના સકકારેથી જતો રેહવશ. માયજી—તમારું મ્હોતું કેટલું ઉતરી ગીયું છ.”

આમ કરી જામીએ પાછી પેતીકી માતાને ઘણીજ લાગણી સાથે કોટી કીધી.

“અં—માયજી કેહોની ? આટલો વખત એખલાંજ રેહ્યાં કે ? આપરે કેટલે વખતે મર્યાં !—પુઅર ડીયર મધર !”

“શું કરું, દીકરા ! એખત્રી નહીં તો વરી ખીજાં કાણુની સાથે રેહું ? તમે લોક મને મુકીને ગીયા પછી મારા દાહરાઓ મેં કેમ પસાર કીધાછ તે મારો જીવ અને મારો ખોદાયજ જાણેછ. મરે મુવા પેલાઓ એમના એમ ! આપરાં બધાં સુખનો કચરઘાણુ કાહરી નાખ્યો ! મુવા પેલા નવાખ શેહરીયારજંગ મુવાને તો મારી રાત દીવસની હાય લાગશે ! મુવાએ પોતીકા કોઈ નસાંખંદા મલત્યાની સાથે મલીને મારું ઘેર ભાંજી નાખ્યું !”

“માય—ખસ રાત પરી ઉત્કેરાવો ના ! આપરે પછી ખીજી વખત એ વાત—”

“અરે શું મને મુગી રાખેછ, જામી ! મારું લોહી

ઉકરેછ. મારી એકેકે એક હાય એ મુવા ભસ્તેગીયા નવાળને ને તેની આલ ઓલાદને લાગશે. મુવાના પૈસામાં કીરા પડશે, જામી—”

જામીએ નાખુશીથી ડોકું ધ્રુણાવ્યું.

“ નહીં—તમે એવા અપશબ્દો ના બોલો. કેમ જાણ્યું ? વખતે નવાળ શેહરીયાર નીરદોશની હોય—”

“ નિરદોશ ! મરી ગીયા મુવાએ કોઈ પેસ્તનશ દુખાશ નામના પારસી કલાકની પાસે તારા બાપની તીજેરીમાંથી પેલો નેકલેસ ચોરાવ્યો ને બધાં કાગળ્યાં તફરગે કરાવ્યાં—”

“ અરે પણુ તેમાં નવાળ શેહરીયારનોજ હાથ હતો તેમ આપરે કેમ ચોકકસ કેહી શકયે ?”

“ જામી—તું મારો જીવ વધારે ના ઉકરાવ ! એ મુવા નવાળની સાથે બેહસ્તી પીરોશા કાગળ પતર લખે તે હું વાંચતી’તી કેની ? તું તો અસ્તો તરતનો પેહડીમાં ગેયલો. એ શેહરીયારજંગ તાંહ નીજમનાં રાજમાં કંઈ તારાં ઝટક થયો હોશે તે આપરી પેહડીપર નીજમ સરકારનો એક દસ લાખનો નેકલેસ વેચવા વાસ્તે મોકલ્યો—ને અસ્તો પીરોશાહને ઠાકોર-દાસ તેની કંઈ વ્યવસ્થા કરે તેટલામાં તે તીજેરીમાંથી ચોરાઈ ગીયો ! વરી એ નવાળપર પેહડીતું સાડાસાત લાખનું માગતું નીકલતું’તું—તેણી ઓચર્યાં બધાં પાર એજ મુવાએ કરાવ્યાં. જામી, આય નવાળ સીવાય બીજા કોણને પરી કે કાગળ્યાંની સાથે ચોરાવે ? પીરોશા તો એવા ને એવા તે ભોલપ્રમા એ નવાળ જેમ લખે તેમ જોયા જાણ્યા વગર એક બે દસ્તાવેજ પર સહી કરી આપી—ને એક કાગળ પર તો એજ મુવાએ પીરોશાને અશદમ પશદમ સમજાવી તેવણુ

પાસ નવાળ શેહેરીયારની પોતાની સહી ચીત્રાવી. પછી ફારજરીનો વાંક મુવો લઇ આવ્યો—”

“એ બધું હું જાણું છું—મને પાછું કેહીને શું કરો છું?”

ડોસોબધ બીજાણાનાં પરથી ઉઠીને ઉભી થઇ. તેણીના ડોળા ચકચક થતા હતા.

“જામી ! જો તું મારો પોતાનો દીકરો હોય તો મને હવે વચન આપ કે તું આવ તમારા લોકના મુદ્દખોની પર પુરેપુરો કીતો લેશે.”

“બસ માયજી—હવે હું ઘણે વર્ષે આવ્યો ત્યારે બીજી ત્રીજી મળતી વાત કરવાને બદલે એ શું રડત પાટલો લઇ બેઠાં?”

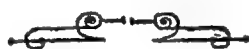
“દીકરા, હું કંઈ એ પાછો કુઠલો નથી કરવા માગતી. પણ તું હવે અખખધ રહેવો પાછો આવ્યો છો તેહરે મારા દીલની મોટામાં મોટી ઉમેદ એવી છે કે એ મુવા નાપાક નવાળની ફેંટ પકડીને બધું ખર્ચ નર્ચ તું શોધી કાઢર—એ મુવા પાપીઓને તે લોકને ફેજે પુગાર—ને તારા બેહસ્તી બાવાતું વેર લે ! તમારે માથે અમસ્થો છુટ્ટો લાગો છો તે શું એમનો એમ રહેવા દઇ ચલાવ્યાજ કરશે?”

“નહી માયજી ! હું મારા મરહુમ બાવાજીના સોગંદ બાધને કેહું છું કે હું હવે મારી જીંદગી એ બધી બાબદની સચ્ચાઇ શોધી કાઢી અમારા બેઉના નામ પરનો કલંક દુર કરવા પાછળ પટકી નાખશ. નવાળ શેહેરીયાર જંગનો આ બધા કારસ્તાનમાં કેટલો હાથ છે તે હું કંઈ કેહી શકતો નથી—પણ હું પાક પરવરદેધારને હાજર નાજર જાણીને કેહું છું કે હું મારા બાવાજીનું ને માઈ નખોદ વાલનાર જેખી

કેાઈ હોશે તેની પર મારું વેર લેવા વગર જાંપીને બેસશ નહીં ! પણ ચાંદો—બસ હવે ! એ વાત વધારે કરવા હું માગતો નથી. ”

“ પણ જામી—તું જંગબાર છેક લાંકાને નાકે જઇને બેસ્વા માંગેછ, તાહરે—”

“ મારી પર ભરૂંશો રાખો ! મેં તમને વચન આપ્યું છે તે તે હું બજાવશ. બસ હમણાં તો આવ હીંદુસ્તાન થોડો વખત છોડી જવા વગર બીજો છુટકોજ નથી. ”

પ્રકરણ ૬ હું.

નસીબ દેવીનું એક લાડકું બચ્યું.

“ બાવાય—જલુ ! શું છે ? એમ અવાચીઓ શાની ખાયા કરેછ ? કાંઈ—આજે પીઆનો બીઆનો પ્રેકટીસ નથી કરવાનો કે ? ”

હોઈગ રૂમમાં એક પ્રાગાત સોફા પર લાંબી થઇને લેટી પડેલી પોતીકી પઉત્રી ગમ મેહરબાઈ જસાવાલાએ સીવતાં સીવતાં ચશ્માની ધાર ઉપરથી બોયું. હંમેશની વળવળતી તે દુકતી આજે ત્યાં અરડાઈ પડી તે ખાંડીમુડીની અવાચી ઓજ ખાયા કરતી હતી.

“ મમલાંજી—આજે તો પ્રેકટીસ નહીં કરતી. આજે મીસીસ બેક્સ્ટર નથી આવવાની. ગેઇ કાલના ઉત્તરગરાથી આવેને જરા થાક જેવી લાગેછ ! ”

“હા ! હજીન જરા નાટકોમાં ને પાર્ટીઓમાં અરધી અરધી રાત વેર રખરોતી !”

જાલુએ સહેજ મહોંડું કુમળાવ્યું,

“તમે એમ શું બોલ્યા કરોછ, મમમ્મ ! આ મહીનામાં હું કાંઈ ઘણી બાહેર ફરીછ હરીછ જે ? પેલા બેન્ડમેનમાં ગેઇ તેને તો પંદર દાહડા થયા-ને ગેઇ કાલે મીસીસ બાટલી-બોમ્બની પાર્ટીમાં જઇ આવી. મમલાં-મારા જેટલી છોકરીઓ તો મુંબઇમાં રોજ કાંઈ કાંઈ લેડીઝ જીમખાનામાં ને અહીં ને તહીં મળાહ કરેછ, ને અહીં હું—”

“ચાલ ! વરી એકતું એક બેળું ખાધું ? એ બરીયાં મુંબઇના લેડીઝ જીમખાનાએ તારં ઘણું બેળું ચેરવી મુક્યુંછ !”

જર જીણી સાદે હસી પડી.

“મરે-‘જમે’માં એ જીમખાનાની બાબદ આવેછ તાહરે મને ઘણું વાંચવા ગમેછ. મમલાં, રોજ સાંજે તાંહ કેહજો બધરાંઓ જાય ને દર અઠવાડયે બે વખત બધા માટી-ડાઓબી આવે ! ગમત પરતી હોશે, અં ? દાદીતું કાગજ કાલે આયું તેમાં લખેછ કે એક દાહરો પોતીડી ચોરખીતી સાથ એબી તાંહ ગેયલો—”

“એ હરવાયા દુકતાને બીજું કંઈ લખવાતું મલતુંજ નથી કેની તે તુને એવું એવું લખવા બેસેછ. ઉભી રેહ, એને આવતા મેલમાં હું ખખરાવીને લખુછ કે ફરીથી તારી પર એવો એવો જીમખાના શીમખાનાનો કુડલો નહીં લખે !—”

જાલુ હવે સોફાપર ઉડીને ખડી બેઠી—

“મમઇજી—દાદીનું તમારી પર ગેઇ કાલે કંઇ કાગળ નહીં આયું કે?”

“નહીં. એણાણે છેલ્લી વખત વરી મારી પાસે પાનસો રૂપીયા મંગાવ્યા તે મેં ખુબ તરેહથી ઝારીને પાછું લખ્યું કે એવા ઉડાઉ ને ખરાબ છોકરાને હું એક દોહરયુંની નથી આપવાની; તેનું લરકણુ લરાયું હોશે તે આય વખત મને લખ્યુંજ નહીં. કાંય તુને કંઇ લખેછ કે, જાણ?”

“અરે હારે! આય વખત તો એનું કાગળ ધણું લાંમખુ ને હસું આવે તેવું છે! ખાવા ને પેત્રી સાવકી રોજ કેમ પીખાયછ તેનો લંખાણુ હેવાલ એણે લખ્યોછ, તે વાંચવાની ધણી ગમ્મત પરી! કાગળ લાઉં—મમલાં—તમે વાંચોછ?”

“નહીં! મારે કંઇ વાંચવું નથી! એ કારમખો દુકતો શું પોતાના આપનીબી મશકેરી કરેછ?”—

જાણુ ખુશ ગેવથી પાછી હસી પડી—

“નહીંરે, કેહજે એ જણા કોઇ વખત મરાયછ તાહરે ઘેરના માણસોબી હબતી જાયછ! દાદી લખેછ કે પેસ્તનજી રોજ રાતના છાકટા થાય તાહરે—”

“બસ! એ કુઠલો મારી આગળ ના કર! દાદીએ એવી બાબદ તારા જેવી નાદાન છોકરીને લખવીજ નહીં જોઇયે!”

“મમલાં—જીયારા દાદીથી એ લોક સાથ કેમ નીલાતું હોશે! મરે—એ લખેછ કે પેલી સાવકી સુતાખાઇ તો એવી મીજાજની દાહાડાખરી છે કે——”

“તુને ના કેહુંછતી, પોરી, કે એ નસાખંદાંઓની વાત મારી આગળ ના કર!”

“પણ તાહરે, મમઝ,—બીચારા દાદીલખતું શું ? તમે એ બીચારા સાથ એમ શું કરોછ ને ?”

“બીચારો ? જાલુ—તુને તારા લખતી ઘણી કદર લાગેછ; પણ એ પોરીયોબી એના રદખાતલ બાપ અને પેટી મુઘ સાવકીની સોબતમાં બગરી ને કેવો ધુર થઈ ગીયોછ તે તુને માલમ નથી. જાંહ બેરમાં એક છાકટો ને હરામખોર માટીડો અને એક લુટરીને ખરાબ બધરી હોય તાંહ દાદી જેવો એક નાદાન છોકરો વીખરી નહીં જાય તો વરી બીજું શું થાય ?”

“નહીં—નહીં—મમલાં—તમે——”

“ચપ ! સામજે ના ખોલ ! એ દાદીને મેં હમણા સુધીમાં કેટલા ખોળ્યા બરીને રૂપીયા મોકલ્યા તેનું એને શું કીધું ? એ કંઈ જરા ધક લગારીને શીખેછ—કે એને મદદ કરવાની મને ઉલટબી થાય ? બસ આપ કલબ ફલબમાં કેહજો રખડતો ફરેછ—તાંહ ખરાબ દોસદારો સાથ જુગાર રમેછ ને ઘોરાની સરતનું અસ્તક લાગુછ ! બસ આની મેર રૂપીયા મોકલ્યા કે ખાઈ પીને દારવાટસો કીધેલોજ છે !”

“પણ તમને એ બધું કાંઈથી ખબર પર્યું !”

“જાલુ—તું શું એમ સમજેછ કે અહીં બેડી બેડી હું કંઈ એની ખબર રાખતીજ નથી ? જેવી મારી બેહરનણ દીકરીનું તું બચ્યું તેવું એ દાદીબી બચ્યું ! ને સાંભળ મુંબઈના આપરા એજાંટ છે તેને તો તું ચોરખેછ કેની ?”

“હા—તાનાલાખ પાવરી ! તેવજનું શું ?”

“તેવણ ને મેં એ કામ સોંપીજ રાખ્યુંછ કે દર મેલે મને દાદીની બધી અણીથી પણી સુધીની ખબર ગુપચુપ

પોંદ્યાયા કરે. તેવણુ મને દર વખત તારા લખતે વારતે શું લખેછ તે વાંચવુંછ ?”

“ શું લખેછ, મમઇ ?”

“ કે હું જણાવવા ધણેજ દલગીર છેઉં કે દાદાલખ દાહડે દાહડે વધારે ને વધારે બગરતો જાયછ. નાનાલખ ધણા ખબરદાર ભરસેદાર માણસ છે. પુરેપુરી ખાત્રી કર્યા વગર મને કબીબી એમ લખે નહીં. જે જોલુ, એવણુ છુપા છુપ દાદીની બધી ખાતમી કાહડતાજ રેહછ ને—બહરાતી ના—કેહછ કે દાદીએ મોટું કરજ કરી નાખ્યુંછ. હમણે હમણે વરી દાર ધણા પીવા માંડયોછ—ને ઉંહ—શું બોલું ? મારો જીવ ધણો રજીદા થઇ જાયછ—”

“ ને શું મમલાં—મને કેહોની ?”

“ કેહછ કે ધણેજ ખરાબ સોળતમાં પર્યોછ ને કારીતો થઇ ગીયોછ. બસ મને વધારે ના પુછ !”

“ પણ તમે એને અહીં કાંય નહીં બોલાવતાં ?—”

“ નહીં ! અંહી આવીને વરી શું કાંદાની ન્યાત જમારે ? ને એ ગરંધીએ પોતાની કલબ ને સોબીતા દર દોસદારો છોરીને અહીં આવેળી કે વરી ! જેતી પ્રીવીયસમાં એ તણુ વખત ફેલ થયો ! જરા બીજા તીજા લખમાંથી ધક ખસારે તો પાસ થાય કે ? મેં તો એને ધણુંજ ખરી ખંખારીને એ તણુ વખત લખેલું છે કે જે એ એમનો એમ ચાલ્યા કરશે તો હું એનું નામ મારા વીલમાંથી તદ્દન કાહરી નાખશ ને એક દોહરીયુંબી આપી નહીં જવશ.”

“ નહીં, મમઇ, એમ ના કરતાં—એ આગળ ચાલનાં કદાચ સુધરી જશે.”

“એ સુધર્યો ! મને એ પોચાંને વાસ્તે કંઈ સારું નથી લાગતું. પણ લે ચાલ—હવે મારો જીવ ના કુહરાવઃ કંઈ બીજી વાત કર. ગેઈ કાલની પાર્ટીમાં પછી શું શું થયું ? કાણ કેણુ ઉતાં—તેની તો તે વાતજ નથી કીધી.”

“મમલાં—તમે નહીં આયાં ! મળતો વખત પસાર થઈ ગીયો. ઘણાં યુરોપીયન ને ખોળ લેડીએબી ઉતાં. કોનસર્ટ થયો તેમાં બામજીની ગુલાંએ કંઈ પીઆના પર ગાયું—ને મીસ ફાતીમાંએ દીલરૂઆ વળ્યો. ખરેખર ઘણાજ સરસ દીલરૂઆ વળ્યો જો ! એનકારજી થયો. મરે-મને દીલરૂઆ વળરતાં શીખવા ઘણુંજ ગમેછ !”

“લે જા ! મુવું વરી એ અસ્તક હવે અધુરું ઉતું !”

“નહી જો વરી—મમલાં ! આય પીયાના પર તો મુવું એ વરસ થયાં માથાંદુખણુ કરુંછ પણ જાંહતી તાંહ; ને દીલરૂઆ તો કેહજે છ મહીનામાં ઘણો મળેતો વળરતાં આવરી જાય. જો એક માસ્ટરને આપરે રાખ્યે——”

મેહેરબાદ સેહજ હસ્યાં. આ લાડકી જાલુનો કાંઈની વાજળી શોખ, ઘટીત માંગણી આજ દીન સુધી તેવણે ના પાડી નહીં હતી. જ્યારેની જાલુને કાંઈ ચીજ જોઈતી તો ખસ તેણીના ખોલવાનીજ ખોટી ! એક નવું ટટુ, એક નવી સાઇકલ કે પછી એક નવી મોટર કાં નહીં હોય—ઘરડાં મગધને ગળે વળગીને આ લુચ્ચી છોકરીએ પટામણા માત્ર પાંચજ મીનીટ કર્યાં કે તે ચીજ આવીને હાજર થયલીજ છે !

નાની જર ખરેજ એક હસ્તુ રમતું, જીંદગીના જોખનમાં ગેલથી ગીતો ગાતું, રમત્યાગ નીરદોશ ખચ્યું હતું. જનમધીજ એશ આરામના પાસામાં ઉછરેલી—એક શ્રીમંત

મમઇના દરેક લાડમાં ઉધરેલી—માત્ર સત્તર ચોમાસાં જોઇ વળેલી આ હસ્તુખી બાળકોને મનથી જીંદગીની જન્મલેા તે શુ હોય—સંસારના સંતાપો તે શુ હોય,—અને મોહ-બતની મુસીબતો તે શુ હોય ? બસ જ્યારે જોઇએ ત્યારે વળવળતી—અહીંથી તહીં ભુસ્કા મારતી—ઘડીમાં સામકલીંગ કરતી, ધડીમાં મોટર હાંકતી, ધડીમાં દરીયે કીનારે ખોટીગમાં લેહેર કરતી—જલુ ખચીત સુખ સંતોષ અને જવાન તંદ-રોસ્તીનું એક દીક્ષપસંદ પીકચર હતું.

આ છોકરી ને તરેહવાર વેડખાં હતાં—અને તેમાં એક સહિથી મોટી તેણીની “હોખી” કાઢ કાઢ વાર સાંજના પોતાના બંગલાની સામેજ આવેલા દરીયાને કીનારે ભરતી ને વખત પોતાની એક ખાસ માનીતી નાની ખોટમાં બેસી મેહેરખાઇના વીસવાશું બુઢા બલાસી નોકર બનસીલાલ સાથે “ખોટીંગ” કરવાની હતી ! બનસીલાલ છેક બેહસ્તી નવરો-જીના વખતથીજ આ કુટુંબની નોકરીમાં હતો. ‘જસાવાળા હોલ’ બરાબર દરીયે કીનારેજ આવેલો હોવાથી નવરોજીએ પોતાની એકાદ બે જાડી ખોટો તેમજ બંદર ખોટો રાખેલી હતી—અને અવારનવાર પોતાના દેસ્તો સાથે દરીયાની પીક-નીકે જતા હતા. નવરોજીના ગુજરવા પછી મેરખાઇએ જાડી ખોટો તથા બંદર ખોટોને તો રૂબરૂ આપી હતી—પણ જલુની બેહસથી આજેજ થઇ તેવણે એક નાની ખોટ રેહવા દીધી હતી. બુઢા બનસીલાલે તો જલુ ને કેડ ઉપર ઉંચકી ને રમાડેલી—એટલે આ નાનકડી બાઇ ઉપર તેનો જીવ પ્રાણ હતો. જ્યારે બી જલુ ખોટમાં ધ્રુવા આવતી ત્યારે તેણીની સાથ એલાર પેલાર સટાકા હાકતા જઇ હલેસાં મારતા

બનસી ને મનથી તેના જેવું સુખી માણસ બીજું કોઈ નહીં હતું. તેણે બહુને સુકાન ફેરવતાં શીખાડ્યું હતું—અને કોઈ કોઈ વાર જરા બે ચાર મીનીટ તે ચીત્રી છોકરીને (મમલાંજીની હરસે) હલેસાંબી મારવા આપતો હતો.

બહુને આ બોટીંગનું અસ્તક લાગ્યું હતું તે મેહરબાદને મુદલ ગમતું નહીં હતું. સ્વભાવે તેવણુ એક તો હંમેશનાં બીહીકણાં—તેમાં આ હુલડ અને ઉછાછટ્ટી પોરીને એમ એક નાનાં કોટીયાંની અંદર મજેહથી ઉંડાં પાણીમાં અહીં તહીં ડમકતી જોઈને તેવણુ ઘણાંજ ધુજતાં હતાં. પણ ફરીયામાં પોતાનો આખો જનમારો કાહડી ચુકેલા બનસી ઉપર તેવણુનો પુરેપુરો વીશ્વાસ હતો. કોઈ વખત જ્યારે ‘જસાવાળા હોલ’ની અગાસી ઉપરથી તેવણુ બહુને હસેલાં મારતી એતેકાક જોતાં તો તેવણુ બહુજ નારાજ થઈ તેણીને ધમકાવી ભુમાભુમ કરી મેલતાં—બનસીને લખી ખાતાં. પણ બીચારા બનસીનું કે ધરડી મમઘનું આ નસીબ દેવીની લાડકી જરૂર આગળ શું ચાલે? તેણી પાંચ મીનીટ જરા થોપરો ચહડાવી પાછી પોતીકી મમઘને કોટી કરી દેતી કે—ખલાસ !

“જો બહુ, તું કોઈ દાહરે ખતા ખાશે, અં પોરી ! કાંય તું મારાં ધરડે ઘડપણુ હવે હાડ ધુબવેછ? તુને મેં ના કેહ્યુંની સો વખત કે તારે હલેસાં નહીં મારવાના? એક સારી પેહરતી છોકરી એમ હલેસાં મારે તે કંઈ સારું લાગેછ કે?”

“મમલીજી—તમે તો ઘણાંજ બીહીકણુ છેઓ ! બનસી મારી સાથે હોયછ પછી શાના બીહોછ? એ કંઈ મને કુબી જવા દેવાનો છે !”

“ઓવાર ! જેતે જેતે ના બોલ ! તું એવી હુજતી કેમ રેહી ગેઇ, દુકતી ? એમ તો બરજોરજી ભણતી કુમીબી છેતી ! તારા કરતાં સેહજ વરી હોશે—પણ કેહજે કેવી મળતી ડાહી ને કેહયાસરતી છોકરી હવે થઇ.”

નાતી જરૂ વળી પાછી ખડખડ હસવા લાગી—

“મમઇજી—એ કુમી બીચારી દરાનને મલીદો કરતાં પરવારે તો એવું એવું કરવાનો એને વખત મળે કે ?”

“વરી ?—વરી એવી ટેંહેકરઇ કીધી ? એમ આપરાં ગરીબ સગાંએને હીણીયે નહીં, બાપુ.”

“નહીં મમલાં—હું કુમી ને હીણતી નહીં. આજે કેટલાં વરસ થયાં આપુને એ મલી નથી—પણ મને મહીને એ મહીને કાગજ લખેછ ને હું બી એને અહીંની બધી વાત લખુંછ. મળતી ગરીબ છોકરી છે, નહીં—મમઇજી ?”

“હા—બરજોરજી ભણતી અમદાવાદથી લખેછ કે એ છોકરી ઘણી મજેની ડાહીને ક્યાણી નીકલીછ એનો ભઇ માનેક તો અખખઇ રહ્યો બાલીસ્ટર થવા કહેજે વેલાત ગીયોછ. એ નાહલો પાંચ વરસનો બાબા ઉતો, ને કુમી ક્રેક પર નાહલી છોકરી ઉતી, તાહરે મેં એ લોકને જોયલાં. ત્યાર પછી બીચારા બરજોરજીભાઇ અમદાવાદમાં અગ્યારીના પંથકી થયા ને હું નવરોજી સાથ અહીં આવી એટલે એકમેકને કાહથી મલ્યે ?”

“મમલાં, એ બરજોરજી તમારા નહાલો ભઇ થાય, નહીં ?”

“હા દીકરા—સઉથી વરા શેહેરીયારજંગ, ગુલબરગે

નવાબ છે. તે પછી હું—ને બરબોરજી અમારા ત્રણડોમાં સઉથી નાહલ્લા ભઈ.”

“ને તમુ લોકની ઓખર શું?”

“ખમખાતા. ઓવાય—તારી મમઇની ઓખરબી હજુત નથી જાણતી કે? શુ થયું?”

“ને નવાબ શેહરીયાર જંગના કંઈ છોકરાં નથી કે—મમઇ?”

“નહીં—એવણુ પણીયાછજ કાંઈ જે? લગભગ પાંસઠ છાસઠ વરસના થયા હોશે—પણુ પણુતાજ નહીં.”

“પણુ કાંય—પણુતા કાંય નહીં?”

“ઓવાય! તે હું શું જાણું? જઇને એવણુનેજ પુછની? પાસે ખાતાં ખવાય નહીં એટલી દોલત છે જે! તારો કે કુમીનો કાઢ બીજો એકુ નાહલ્લો ભઈ હોતે કેની તો એ શેહરીયાર ભઈ તેને પોતાનો દીકરો ને વારેસ કરી લેતે.”

“ને હવે—મમલાં?”

“હવે તો એવણુ પાસે જે કંઈ છે તે તુને, દાદીને, માનેક ને અને કુમીનેજ જાહેરે હોશે ત્યારે મળશે. લે ચાલ એક નાહલ્લી જાહેર ખખર લખી કાઢર ને ‘જંગબાર સમાચાર’ પર ટપાલમાં મોકલ, કે એક દીવરખા શીખવા સારું કાઢ હુશીયાર માસ્ટર જોઇયેછ. અઠવાડ્યામાં જે ત્રણ વખત રોજ સહવારના આવીને શીખવી જાય એવો કાઢ હોશે તો સારો પગાર આપશું. તું આય પેના પર ટામ ટામ કર્યા

કરીને માઈ માથું દુઃખવેછ તેનાં કરતાં તો ખરેખર દીલરૂપા વળરશે તો તે મનેથી વધારે ગમશે.”

પ્રકરણ ૭ મું.

“ડામીજનો ડાહ્યામ”

જંગલારના વીશાળ દરીયાની સામે દમ્ભદાર ઉમેલા “જસાવાળા હોલ”ની પડોસમાંજ એક નાનું ખોપટાં જેવું ખેટું—માત્ર બે નાહની ઓરડી અને એકાદ નાહનીયાળું—મકાન કાંઈ ખોળાએ રૂપીયા વીસને માસીક ભાડે છેલ્લા દસેક દીવસ થયા લીધું હતું. આ નાનકડું “જર કોટેજ” અલગત મેહરખાઈનીજ માલેકીતું હતું. અસલ નવરોજના વખતમાં તો એ ખેટું છાપડામાં તેવણનો કારભારી એદલ રહેતો હતો—પણ એદલ મરી ગયો, અને નવરોજીની ગુજરી ગયા, પછી મેહરખાઈએ તેને ભાડે આપવા કાઢ્યું હતું.

તે એક રમકડાં સરખું—સાદું પણ સુખવાસી—કોટેજ હતું. ધણું ધણું તો ‘જસાવાળા હોલ’થી સો દોઢેસો વાર દુર હશે. એનો નવો ભાકુત કાંઈ મીઠું સુગંધવાન ફાઝલભાઈ કરીમ નામનો એક ખોળે હતો. મેહરખાઈ એ તેને હજી દીઠો પણ નહીં હતો—પણ જંગલારનાં ન્યુસપેપરમાં આવેલી જાહેર ખબર પરથી તેણે એ મકાન રૂ. ૨૦ ને માસીક ભાડે લેવાની ખુશી બાઈ મેહરખાઈ જસાવાલા પર લખી મોકલી, અને પહેલા મહીનાનું ભાડુંની આંગ પર મોકલવા માગ્યું, એટલે મેહરખાઈએ તે ગોઠવણ હા પાડી—અને—

આ એકલવાયો મુસલમાન ગુપત્યુપ એ ‘જર કોટેજ’

માં આવી ને ગોઠવાયો હતો. તે કાણ હતો—તેના બચ્ચાં છોકરાં હતાં કે નહીં—તેની સાથ મેહરબાઈને કામળી શું હતું ? માત્ર તેવણે એટલુંજ બાણ્યું હતું કે તે તદ્દન એખડો મુંબાઈથી આવીને જંગબારમાં બથુકનો વસવા માંગતો હતો.

વાંચનાર આ જવાન સુલતાનના હેંડસમ શોકાતુર ગોરાં મહોડાં ગમ જરા ધ્યાનથી જો । તે ચેહરો તને ઓળખાણમાં આવેછે. હા—કોટેજની બાહર ખુશકારક ઠંડી લેહકીમાં રાતની ચાંદની વખતે એક કેનવાસની ‘ ડેક ચેર ’ પર અદેલાઈ પડેલો એ ગમગીન જવાન—આપણો જમી મેદી—આસમાન ગમ ઉંચું જોઈએ કોણ બાણે શું વીચારોમાં મશગુલ છે !

પોતીકી વાહલી માને મુબઈ છોડી—બધી દલદર યાદ ગીરીઓને પાછળ મુકી—જીવપર જોરાવરી સાથ તેણે જંગબારં સુધીની મુસાફરીનો ભારી ખરચ માથે ઉંચક્યો હતો. ઓરડામાં નાહદલી ખાટલી તળે પડેલી તેની ત્રંકમાં હવે બસ ફક્ત ૧૮૦ રૂપીયા બાકી હતા ! કંઈક થોડું બપ જોગું—ધણુંજ થોડું—સેકંડ હેંડ ફરનીચર, એક પેટી માંહેલાં થોડાં કપડાં અને આ રૂ ૧૮૦ ! માત્ર એજ આજ ને કાલ આ મુસીબતના મારેલા જમીની દુનીયાઈ દોલત હતી. તે ઉપરજ તમામ જીંદગીના ભરીખ્યનો પાસો એકવર ફરીથી નવેસર ફેંકી જોવાને આટલે દુર દરાઝ તે દોડી આવ્યો હતો. મુબાઈ—બદબખ્ત મુબઈ—તેના નંખખોદતું મુકામ તેને અકાશં ઝેર થઈ પડ્યું હતું. મુંબાઈ શું—ખુદ હિંદુસ્તાનમાં જી તે રહેવા માંગતો નહીં હતો. હિંદુસ્તાન—તેના હિબ્બાગ્યનો દેશ—તેને મનથી એક નેહસ્ત દેવસ્થાન હતું.

જમી એક ખોળના લેખાશમાં—માથે ગોધ કસખી પાઘડી સાથ, બ્રુહાં નામ તળે, એખલો જખમાયલાં જગરે જંગખાર આવતો રહ્યો હતો. સાથે તેની ત્રંકમાં માત્ર થોડીક તેની માનીતી ઇંત્રેજ ચોપડીઓ હતી. અસલથીજ તે એક અથંગ વાંચનાર હતો. નોવેલોના કુથલાં નહીં—પણ સંગીત સાહિત્ય, તવારીખ, શીવસુશી તેમજ મુસાફરીના ગ્રંથો તેણે પોતાની કોલેજ કારકીરદીમાં કાંઈ બે શુભાર વાંચી નાખ્યા હતા. એક સીહા કાલા કલંકને તે તુર્ત વેળા તો હઝારો કોશ દુર મુકીને નાહસી આવ્યો હતો ખરો—પણ તેજ હેખ-તનાક સીતમગાર યાદનો ભારી પથરો તેના હૃદયપર હમણા થી દબાઇને પડેલો હતો. રાતે સુકકુ પાકકુ ભોજન જમી લઇને તે ચાંદરણીમાં બેઠો હતો. ત્યારે—અરે !—ગઇ ગુજરી ગમખાર યાદગરીઓ કેવી તેની જાતીએ ધાઇ આવતી હતી ! શોકાતુર મોહડે આસ્માન ગમ જોતાં તેને તેની વાહલી માતા કેવી હાઇ ચઢી આવી ! અરેરે—તેને જીવતદાન બક્ષનાર પેલી અમદાવાદની દયાની દેવી કેવી તેના તાતેલાં મગજની તખતી પર જીવતી જગતી આવીને પાછી ઉભી !

કુમી !—ઓ બેહસ્તનાં પત્રીત્ર ખચ્યાં !—જમીનું જીવાન હાટું આ પ્યારું નામ યાદ કરતાંજ ઠડક ઠડક થવા માંડતું હતું. તેની અશ્મોમાથી તે પ્યારો માયાવંતો ચેકરો બસ કેમે કરીને ખસ્તોજ નહીં હતો. રોજ રાતના સુતી વખત ખંદગીમાં જમી એક સરખી નીચમીન રીતે આ વાહલી કુમીનું નામ પોતાની જખાનપર લેતો. અને તે છોકરીને દરેક સુખ આપવા માટે દાદાર કને આજીજી કરીને સાચ્યાં જગરે દોઆ ગુજારતો હતો.

આજેળી જ્યારે તે બાહેર તારા સેતારાએને ખ્યાલી આંખોએ ટીકતો ત્યાં પડેલો હતો ત્યારે કુમીની યાદ ઉભરી આવતાં તેના જમના હાથમાં ધરેલી વાજાંત્રની “બો” એક બાજુએ પડી ગઈ. તેના નસોસ ડાવા હાથમાં પકડેલો દીલ રૂપા તેના ગુંઠણુપર લપસી પડ્યો. રોજ રાતના જમીને જમી બાહેર ખોલી હવામાં આ પોતાનું માનીતું વાજાંત્ર કલાક અરધો કલાક વળડતો હતો. નાહતો હતો ત્યારથીજ જમીનો “મ્યુઝીકલ ઇયર” ધણો તિક્ષણ હતો—અને તેમાં ખાસ કરી દીલરૂપાપર તો તેનો કાણુ મુંઝાઈના તેના મીત્ર મંડળ-માંની વખણાતો હતો. વળી જમીનો હલક પણ સારો હતો. જ્યારે જીવ ધણોજ રંજીત હોય, યા બહુજ પોતે થાકી ગયો હોય. ત્યારે જમીની મોટામાં મોટી મજાહ આ દીલરૂપા સાથ થોડીક પોતાની “ફેવરીટ” રાગરાગણીઓ ધીમે સાદે લલકારવાની હતી.

પણ આજે તો તેના ઉચાટ જીવને તાઝગી બક્ષવા દીલરૂપા ખી ગોયા નકામો થઈ પડ્યો હતો. તે હાંશી હુંશીને જંગબાર ભાગી આવ્યો તો ખરો—પણ હવે ખાશે કાણુને? ખીચારી ડોસીબાધ મા પોતે જેમ તેમ પોતાનું નીભાવી શકે ત્યાં આ જમીનું પુરું કયાંથી કરી શકશે?

નહીં! જમીના જીવમાં જીવાનીનો જીરસો હજી મોજુદ હતો. ઉંચી ફેળવણીનું તેનામાં પાણી હતું—તેની કલમમાં જોર હતું. તેણે કસમ લીધા હતા કે પોતાની બાજુ પરજ મુસ્તાક રહીને એક મદ્ બચ્ચાની માફક પાછું સરજ-તની સીડીએ ચઢવું—નહીં તો સદાની શાંતીમાં ઝાંકાવી પોતાની નકામી નીશદ્ધળ છંદગીને નીસ્તીમાં મોકલાવી દેવી.

ખીજ ચાર મહીના—અસ માત્ર ચાર મહીના વધુ તેણે સખુરી ધરી હતે તો તે પુર હકસાઇ સાથ તુરંગમાંથી છુટો થયો હતે. તેના કેદખાનાની ટેંપ પૂરી થવાને ફક્ત પાંચજ મહીના બાકી હતા—જેમાંથી જમીની સારી ચાલ લીધે એક મહીનો તો તુરંગના સતાવાળાઓએ કાપી આપ્યો હતો. પણ જવાન જમીની સખુરી તુરંગની દીવાલો વચ્ચે ખામોશ રહી નહી હતી. તેને લાગ મલ્યો, અને તે નાહસી આવ્યો. લયાનક બંદીખાતામાં પાંચ વર્ષ ખીન ગુનાહ સગડી ને જીવથી કંટાળી ગયલો એક ઉછળતો જીવ એવા સંજોગો વચ્ચે આગળી પાછતી ગણતરી કરવા ક્યાંથી ઉભો રહી શકે ? ના—ઉસ્કેરાયલા જીવે ઝનુનના આંધળા આવેશમાં જમીએ પોતાની જાંઘડીમાં પહેલી વાર પોતાનું સધલું સમતોલપણું ખોડી દીધું હતું. અસ જીલમગાર જંજીરમાંથી છુટો થવાની અધીરાઇમાં તે છેલ્લે છેલ્લે મેડ જેવો થઇ ગયો હતો. લાગ મલ્યો—અને ફક્ત ચાર મહીના ને ખાતર તેણે બઢનામી, જશુન સીતમગારી પાછી માથે બોરી લીધી. હવેજ શાંતીની આ પળોમાં જમીને પોતાના હિતાવહ્યા પગલાંનો વીચાર આવ્યો. હવે વળી પાછો કાયદાની ચુંગાલમાં આવ્યો તો નખખોદ !

જે બન્યું તે બન્યું ! હવે તો એક બાહધુર સીપાહ બચ્ચાની માફક તેણે એખલે હાથે પોતાની જીલમગાર તકદીર સામે લડવાના સોગંદ ખાધા હતા. તેને હજી તો પોતાની માને પાળવાની હતી—બાપનો કીનો લેવાનો હતો.

આજે દસ દહાડા થયા તે આવ્યો—અને સહવારથી સાંજ સુધી તે કલમ, સાહી અને કાગળ સાથ ગંધધ વહીતરું

કરતો હતો. ઇંગ્રેજ આર્ટીકલો તેણે હીદુસ્તાનના જુદાં જુદાં આગેવાન પત્રોપર મોકલી આપી હતી—અને મોટે ભાગે તેઓ દરેક તરફથી કંઈ સારો એક મળવાની તેની આત્રી હતી. વળી તેણે એક ગુજરાતી પુસ્તક “ડામીજનો ડહમ” લખવાનું શરૂ કર્યું હતું. દરેક રીતે હાડકાં રગડોળી, મગજ કસીને તે પ્રમાણીક રોટી પેદા કરવા દાંત પીસીને મથયો હતો. પછી તો—

પ્રકરણ ૮ મું.

—:૦:—

જાલુનો દીલરૂખા-ટીચર.

“જાલુ-આજે તારો પેલો નવો દીલરૂખા માસ્તર આવવાનો છે, નહીં ?”

“હા—મમલાં. અસ્તો સવા નવ ને પાંચ થઈ. તે તો દસ વાગે આવવાનો છે.”

“મરે-આટલા દાહરા જાહેર ખખર આપી તેનો ધમ્મ દઈને મુવો એક જવાબ આયો. અઠવાડ્યામાં ત્રણ દહારા એકેક કલાક સવારના આવવાના તીસ રૂપીયા માંગેછ, ધુર નાખી આપશું—પણ કોઈ સારો હુશીયાર હોય, તો સાફ—”

કાણે જાણે શું સગળ સર મેહરબાઈ જસાવાળા પોતીડી પઉત્રી ને પ્યાનાફેર્ટ, પેનટીંગ, સીર્ગીંગ કે એવુંજ કોઈ ફેશનેબલ “એકોમ્પ્લીશમેન્ટ” અપાવવાના કરતાં તેણીને દીલરૂખા વગડતાં શીખવવા ધણું હવે ઇતેજોર થઈ રહ્યાં હતાં.

તેવણના વર બેહસ્તી નવરોજી પોતે આ દેશી ‘ઇનસ્ત્રુમેન્ટ’ ધણું અચ્છું વખડતા હતા—એટલે નાહની જરણી પ્યાના પર વગર અર્થનું ભેજાં દુખણ કરે તે કરતાં એક મધુર દીલર્યા પર તેવણનાં કંઈક માનીતાં ગીતો મીઠા હલકે ગાઇને વખડે તે જોવા મેહરબાઇ ને ધણું ગમતું હતું. અને એ દીલર્યાનો ખ્યાલ જાણ્યે પોતેજ તેવણનાં ભેજાંમાં આપ્યો હતો.

“મમલાંજી—એ માસ્તરનું નામ શું ? એ મુસલમાનના નામે તો જરીયાં યાદજ નહીં રહેતાં.”

“કોઇ મીઠું સુલતાન કરીમ કરીને તો કેહજી. કાંય—નામ સાથે શું કામ છે ?”

“બા—મને તો મુસલમાનોને જોઇને ખીહીકજ લાગેજી. એક પારસી હોતે તો કેવું મજેનું—મમલાં ! જરા મહોનું ઉઘાડીને વાતચીતખી થતે. જોજોની વરી કોઇ ઠીંગણો ઠબ્બુસ દાહરીવારો એવો અણુ જાણસ નીકલી આવશે કે મુવું શીખ વાળી નહીં ગમશે.”

“ઓ વાય ! ઠીંગણો હોય છે કે લાંબો હોય તે સાથ આપુને શું કામ છે ! ઘેલાં ના કાહર, પોરી. પારસી હોય કે યાહુદી હોય—તુને તો દીલર્યા શીખવા સાથે કામ !”

“હા—પણ એકં મજેના ઉચા ને સોલાખતા માસ્તર હોય તો વધારે ઉલટથી શીખવા ગમે. હું માટીડાઓનીજ વાત નથી કરતી—જોવની, મારી પ્યાનો ટીચર મીસ બેક્ષટર મજેની જીવાન રમકડાં જેવી ને હસ્તુખી છે તો મને એની પાસે લેસન લેવા કેવું ગમેજી. કોઇ જીઉઉધીને જોખી ડાહી હોતે તો હું કંટાલીને પાંચ દાહરામાં પ્યાના શીખવાનું મુકી

દેતે. મમલીજી—રખે ને આય મીં કરીમળી કાઇ મુવા ધરડા ધુવર હોય !”

“ જા—જા ! રાત એવા ને એવા ધખારામાં ચરી જશે. જરી, તું સત્તર વરષની થઇ પણ હજુર તદ્દન નાદાન અચ્યુંજ રેહી ગેઇ જો !”

“ મમજી—મને હમણાથીજ મોટાં અઇલજી બનાવીને શું કરવા માંગોછ ? વખત આવશે તાહરે પોતીકી મેલે હું ડાહી કાગરી થઇ જવશ. હમણાં મારો રમવાનો ને ફરવા હરવાનો ને લાઇફ એનજોય કરવાનો વખત છે. પછી પરણી જવશને પોરીયાં તોરીયાં આવશે તાહરે હું મગહ કરવાની છેઉં કે ?”

“ એવાય મરે—આય દુકતીવું તો બધું ધક ખ્યાન પણવામાં ને પણવામાં છે ! જલું, તું આય મુઘ અંગેજી નોવલોના ચીઠરાં વાંચી વાંચીને ઘણી બગરી ગેઇછ.”

“ બગરી ગેઇછ ? મમલાં—એમ કાંય બોલોછ ? શું હું મુબ્બની કેટલીક છોકરીઓના જેવી ચકાસેલી છેઉં ? ખીન્-ઓની કાની ચીખાં થનાં મને આવરતું નથી. હું તો મારા પેટમાં જે હોય તે ભટ દઇને કેહી દેઉં ! બા—આપુને કેટલાંક બધરાંઓની કાની ઢાંગ કરતાં નહીં આવરે. હા વરી, કાઇ મજેનો કદાવર ને સોભઇતો ને ખુબસુરત વર મલે તો મને પણવા ગમેછ.”

“ વારં ચાલ હોશે. કંઇ ખીજી વાત કરો—નહીં તો માથું એમાં ને એમાં ખીસી જશે ! કદાવર ને ખુબસુરત ને સોભઇતોજ વર લેવા જશે કેની તો કાઇ દાહરે—”

“ નહીં મમલાં—એબલો કદાવર ને સોભઇતોજ નહીં,

પણ સાથે ચાલ ચલણમાંથી મળેતો જોઈએજ તો !”

“હા—તોઓઓ ! તેવાઓ ગરીબો ગરીબો આજે રખડેજ ફેરી તે તારે વરે આજ સુધી દાંતમાં આંગળાં ખોસીને બધા જણા ખેસી રહ્યાજ.”

“હું કાંઈ કેહુંજ કે ખેસી રહ્યાજ ? હું તો કેહુંજ કે એવો કાંઈ મલે, અને ચુલુને ખાસીયતમાં આપડું દીક્ષ જતી લે તેવો મલે, તોજ તેને પણવું નહીં—તો કુમારી જાંદગીમાં આપરે કાંઈ દુખી છેધયે ? પણ મમલાં—એતો રેહયું, મારા મનમાં એક વાત છે તે ખરેખર ફેડી દેઉં !”

“વરી તેરા કુત્તા મેરી કાઝાલી કરતી આવી ?”

“મમલીજ—આપરે આય ગંધાર જેવા ઘેરમા બે અડકુ ને મડકુ બધરાંઓ તદન એખલાં પડી ગીયાંજ—”

“હા ! ને તેથી ?”

“તમે મમલાંજથી હવે ઘેરનાં કામકાજ પર, હીસાબ કેતાબપર, ધ્યાન નહીં અપાતું. બધાં મુવા માણસોને ફાવીતું પાયજ—ને આપરા પેસ્તન બખરચીથી, માલીઓથી, તે ઘેરાવાળાઓ સહિ દરેક જણુ જેમ ફાવે તેમ આંસ મારેજ—”

“મરેરે ! આય દુઃખ જોયાં ! વાડું તેથી શું કેહવા માંગેજ ?”

“એટલુંજ કે—મમલાં—આપરે તાંહ એક કાંઈ ‘રીસપેક્ટેબલ’ જેન્ટલીમેનને મેનેજર તરીકે રાખવો જોઈયે. મકુંજે કાંઈ સાદો ખાનાદાની પ્રાઇવેટ સેક્રેટરી હોયની—”

“બસ બસ બસ ! તું તો આય તારી હેણુ જેવી

ચોપરીઓ વાંચી વાંચીને ધણા એવા ધખારાઓ લાઇ આવીછ !
બસ કર હવે ! મારા જેવી ધરડીને તું ગુડણુ જેટલી દુકતી
વરી શીખામણુ દેવા નીકરી ! કોઇ આંસળી નથી મારતુંને
કોઇ ફાંસળી નથી મારતું !—કેમ, હમાલ, કોણુ હય ?”

ધરના દરવાજા પરનો પરદેશી હમાલ ઉંચર પર આવી
ઉભો હતો.

“ કોઇ મુસલમાન હય, બાઇ ! આપકુ મીલને આહને.
અંદર બોલાધયે ?”

“ હા, બોલાવ ઉસ્કે. જાનુ—લે તારો માસ્તર આયો !”

સોફાપર અજેટાયલી જાનુ હજી તો ઉડીને ખડી બેસે
તે અગાઉ એક જવાન સીધો સોટા જેવો ટટણખાર ગોરો
હેંડસમ મુસલમાન ગ્રહસ્થ ડ્રોઇંગ રૂમમાં દાખલ થયો અને
નરમાશથી બંને બાનુઓને સલામ કરી.

સુલતાન કરીમતું ‘ કલીન શેવ ’ કરેલું સોહામણું
ગંભીર મ્હોડું—તેની શોકાતુર આંખો— તેનો માથાંથી
પગ સુધીનો ગ્રહસ્થાઇ ભર્યો લેખાશ—એ બધું મેહરબાઇને
પહેલીજ નજરે ખાત્રી કરવાને પુરતું હતું કે આ મુસલમાન
માસ્તર કોઇ ખરેખરો આખરદાર સારો માણસ હતો.

“ આવોજી—તમે—તમે દીલરૂઆના માસ્તર—”

“ જી હા, તમારી ચીઠી પરમાણે હું આયોજ.”

“ બેસો ભઇ બેસો—તમારું નામ શું ?”

“ જી બાઇ, મારું નામ સુલતાન ફાઝલ ભાઇ કરીમ છે.”

“ તમે તમારો દીલરૂઆ સાથે લાયાછ ?”

“ હા બાઇજી—બાહેર ઓટલા પર છે.”

જાલુ તો પોતાની એ માંજરી આંખે પપરડાની માફક
ખેલી ને આ કઢાવર શોભાવતા સુલતાનના ગોરાં મ્હોડાં
ગમ એકઠી ટગરે ટીકતીજ બેઠી હતી.

સુલતાન પોતાના ગાયનમાં એવો ચક્રચુર હતો કે તેણે
એકવારખી હજી સુધી પોતાની ભવિષ્યની એલી ગમ નજર
ફેંકી હતી નહીં—નહીં તો તે બેઠ શકતે કે ગઝલ ચાલુ રહી
તેટલાં જાલુના એહરાપર શું ફેરફાર થઈ જતો હતા !

આહા ! તે ફેરફારો બેવા માટે, વાંચનાર, એક મેગની-
કાષ્ઠગ વ્હાસતી જરૂર તો હતીજ નહીં.

(જુવો સર્કે કૃ ૧ મો.)

“જરા મંગાવેની અંદર. હમાલ !, જો શેઠકા ખાંખ અંદર લે કર આવ.”

દીલરખા અંદર આવ્યો કે સુલતાન કરીમે તેને ટપુન કર્યો—અને મેહેરખાઈની રખ પુછીને તેણે ગત વખડવા માંડી. પછી ઠંડા મીઠા સાદે તેણે ‘ખેડી હય દલખીર કયું ? તેરા દીલરખા આ ભયગા !’ ની ગઝલ દીલરખાના સરોદ સાથે ગાઈ. ગઝલ હતી તો પુરાણી—પણ સુલતાનનાં સુરીલા ગળાં અને ધુજતાં આંગલાંઓએ કમાલ કરી.

બહુ તો પોતાની ખે માંજરી આંખ્યો પપરડાની માફક ખોલી ને આ કદાવર શોભઈતા સુલતાનના ગોરાં મહોડાં ગમ એકઠી ટગરે ટીકતીજ ખેડી હતી.

સુલતાન પોતાના ગાયનમાં એવો ચકચુર હતો કે તેણે એકવારખી હજી સુધી પોતાની લવીખની ચેલી ગમ નજર ફેંકી હતી નહીં—નહીં તો તે જોઈ શકતે કે ગઝલ ચાલુ રહી તેટલાં બહુના ચેહરાપર શું ફેરફાર થઈ જતા હતા !

આહ ! તે ફેરફારો જોવા માટે, વાંચનાર, એક મેગની-દાઈગ ગલાસની જરૂર તો હતીજ નહીં.

પ્રકરણ ૯ સું.

—:૦:—

નીરદાપપણાનાં કાન ઉપર ફુદરતનો એક અવાજ.

સહવારના ૯ વાગ્યા હશે.

બરબોરજ ખમખાતાએ ‘ખમે’માંથી ડોકું કહાડી સાંમે સોફાપર પડી પડી કાંઈ કાગળ વાંચતી પોતાની દીકરી ગમ

‘ તું કેહશે, કુમી, કે એક મુસલમાનમાં તે એટલું બધું શું વખાણવાતું ? પણ હું તુને ખરું કેહુંછ, સોગન ખાધને કેહુંછ, કે એ મીઠું સુલતાન જેવો મળેતો ખુબ સુરત માટીડો મેં તો કેદે નથી જોયો.—આ મને તો જે લાગેછ તે કેહુંછ. હુંગી પેહેલે એમજ ધારતી કે મુસલમાનો તો બધાજ દાહરસને બાવા લાખરા જેવા એમી-યલ હોય—પણ આજ એવણુ તો ઉંચા સીદ્દા ને મળેતા કદાવર છે ને રંગે ગોરા અંગરેજ જેવા છે. ને એવણુના બેઉ ભુરા ડોળા એવા સરસ છે કે મરે મારેથી તેવણુની સામમે જોવાતુંજ નહીં—ને શરમજ લાગેછ. દાહરી બાહરી કંઈ નથી—મળેતી સરખી મોટી મુછ છે. તદ્દન નકરો જાણે પારસી લાગેછ. પારસી માટીડાઓની કાનીજ લાંબો ડગલો, પાટલુન ને મોગલ કેપ પેહરેછ. કોઈ અણુ જાણું એને રસ્તામાંથી જતાં તો કલ્મી કલ્મી માને નહીં કે એવણુ મુસલમાન છે. એવું તો સરસ વખરેછ, કુમી, એવું તો સરસ વખરેછ—ને એવું મળેતું ગાયછ કે બસ સાંભળ્યાજ કરીયે. મને આટલા દોહર મઝીનામાં તો નવ ગીત શીખવ્યાંજી ! અમારી પાસેજ કોટેજમાં રેહછ. મમલાંજીખી ધણાંજ એ મીઠું સુલતાનપર ખુશ ખુશ છે—કેમકે ધણોજ નમાનો ને ધણોજ લાયકીવાળો છે. ને એટલો હુશીયાર છે કે હું શું લખું ! કેહજે એમ. એ, થયલો છે ને ધણું સરસ લખી શકેછ.”

“ લે ચાલ—હવે માથું ઢુખી આયું ! ” બરબેરજ સેહેજ હસીને બોલી ઉઠ્યા, “ આજ પોરી જરા હુલ્લર દેખાયછ. એક અણુજાણુ મુસલમાન માસ્ટરને વરે એમ તે કંઈ લખ-

વાનું હોય ! મેહેરબાઈની કંઈ એની પર ધારવા મેલે ખરાબર દેખરેખ નહીં રાખતાં ! આવું આવું લખે તાહરે કોઈ શું ધારે ?”

કુમ્મી જીણે સાદે ખડખડ હસી પડી.

“એના કાગળે તો બસ એમજ ઘેલાં ગાંડા ધર પુછરાં વગરના હોયછ. પણ એ જલુ છોકરી ભોલી ને તદ્દન નીરદોશ છે જો, બાવાજી—એના મનમાં કંઈ નહીં. આય દીલ્હ્યા માસ્તર જરા શોભીતો ને હુશીયાર હોશે તેથી એ એટલી ખુશીમાં આવી ગેઇ કે મારીપર આવું આવું ચીતરી કાઢ્યું.”

ખરબેરજી થોડો વાર ગુપચુપ આંખ ઢાંકીને ઇઝીચેરપર પડી રહ્યા.

“શું વીચાર કરોછ. બાવાજી ? અંધારતા નહીં કે ?”

“કુમ્મી—એ જલુને જાહરે હોશે તાહરે મેહેરબાઈ સાઈં આપી જશે. એનો ભાઇ દાદી મુંબઈમાં છે તે પોરીયો જરા કેહજે લટખટ છે—પણ શેહેરીયાર લખતો વીચાર પેહલેથીજ એવો છે કે તાઈં એ દાદી સાથે ને જલુનું આપરા માનેક સાથ કરી આપી ને તમારા લોકને વાસ્તે સારી જેવી રકમ ત્રસ્ટમાં મુકી જવી. તું જાણેછ કેની કે તારા કાકા શેહેરીયાર જંગ પાસ આજે નહીં તો બી નાંખી દેતાં દશથી બાર લાખ રૂપીયા હોશે—ને બચ્ચાં છોકરાં કંઈ નથી.”

“નથી તો હવે થશે કેની ? હમણા શેહેરયાર કાકા પળુવા નીકળ્યાછ—”

“એ હવે બચ્ચાં થયાં ! કાશી બનારસમાં ! ૬૫ વર-શની ઉમર તો થવા આવી ! પણ ધરડે ધડપણુ હવે .એ શું લલા માણસને મુજ પરીયું હોશે !—તે દાહરે એનું ગુલ-

બરગેથી કાગળ આયું તે વાંચીને મારો જીવ એટલો ખાટો મારી ગીયો કે કેટલા દાહરા મને જાણે ખાવા પીવાની નહીં ગમ્યું ! દુખમે જવાનો વખત થયો ત્યારે જીવાન બધરી પણવા નીકળ્યોછ ! અને તેની વરી દુરવંદ ચોરત સાથ ! અવાખશે પશેમાન !”

“કોઇ મુસલમાની બેગમ છે !—નહીં ખાવાજી ?”

“અરે, બેગમ કોણના ખાવાની લાવે ! મેં ખબર કાહરી તો જણાયછ કે કોઇ ધણાં હલકાં ખાનદાનની જીદદીન અસતરી છે. જરા રંગ રૂપ હોશે—એટલે શહેરીયારતું લેજી ચકાસી ગીયું !”

“પણ તેમાં આપરું શું જાયછ ?”

“આપરું શું જાયછ ! એ તે કંઈ રીત છે ? આપરા કટમને ખરાબ લગારીયું ! હવે એને પાછું પણવાની શું જરૂર ઉતી ? ૬૫ વરસનો થઇને કોઇ ખાવીસ વરસની મુસલમાની સાથ પણવા બેસવાનો છે ! એને કંઈ આજસ નહીં આવી હોશે ?”

“ખાવાજી—એવણના પૈસાપર કોઇ મુઠ લલચાઇ આવી હોશે !”

“હારતો ! પણ પણવાજ બેઠો તો કોઇ આપરી જાતવાળી પારસણ નહીં મળતી’તી ? મેં તો એવું ખખરાવીને લખ્યું’છ કે હું ધારૂંછ કે મારી સાથ તો હમણા થોખરામાંજ હોશે !”

“પણ તમે, ખાવાજી, ગુલબરગે આવતે મહીને લગન ખાવા જશો કેની ?”

“મને ઘણુંજ એણે કરગરીને લખ્યું’છ કે જરૂર તુને ને

‘માનેકને લઇને આવવું—પણ હું કંઈ જવાનો નથી. પંદરેક દાહરામાં માનેક હવે આવી લાગશે—પછી તું તેની સાથે જાજે—”

“ નહીં બા—હું કંઈ તમે નહીં આવશે તો જવાની બવાની નથી.”

“ નહીં કુમા દીકરા—તમે બેઠે જણાતો જાજો. થોરાંને ખાતર એની સાથ તદ્દનજ પંચાતી કરવા હું માંગતો નથી. એ શેહરીયાર લઈ તમને બેઠે જણુને પોતાના અચ્ચાં ગણીને તમને—”

“ બાવાજી એમ શું બોલ્યા કરો છો? એવણના પૈસા વગર આપરે કંઈ બેસી રહેયાં છ કે શું? ”

“ બેસી તો નથી રહેયાં—પણ કુમ્મી, વગર કારણે હાથે કરીને એ તમારા કાકા સાથ તમે લોકોએ બગાડ શું કરવા કરવો? નહીં—જાજો. માણેકને હું મોકલવાનોજ છેઉં. તાંહ તારાં મેહરાં પુછ ને જાણી આવવાનાં છે. શેહરીયાર લખતોતો કે તે લોકોનેજી ગુલબરગા આવવાનું ઇજન કીધુંછ. મોટી ધામધુમ છે—ને એનો ગુલબરગાનો “રૈશન માહાલ” ગાજવાજ રહેવાનો છે. તેં દાદીબાને કેટલાંક વરસો થયાં જોયો નથી તે આય તક છે—એજી તાંહ આવશેજ તો !”

કુમ્મી બે મીનીટ ડોકુ નમાવીને મુગી મતર કાંઈ ઉંડા વીચારમાં બેસી રહી. તેણી પોતાની સાડીની કોર આંગળાં-ઓમાં ફેરવ્યાજ કરતી હતી. અચ્ચુચ તેણીએ ડોકું ઉંચક્યું. તેણીના ચહેરાપરનો હસમુખો છાપ ઉડી ગયો હતો—અને મ્હોડું હવે તદ્દન ગંભીર ટેકવાળું બન્યું હતું.

“ બાવાજી—તમે બે વખત આજે એની એ વાત

કાહરી. હું આજ સુધી કંઈ બોલી નહીં-પણ હવે તમને એક ખરેખરી મારા મનમાંની વાત કેહી દેઉ-તમે મારીપર ગુસ્સે તો નહીં થાઓ ?”

બરબેરજીઆએ લવાં ઉચકી અઝાયગીથી પોતાની પુત્રીના મહોડાં ગમ જોયું. કુમી કોઈ દહાડોગી આમ આટલી બધી દ્રઢતાથી કાંઈ બોલતી નહીં હતી.

“કુમા-શું છે ? મારી ખાત્રી છે કે તું મને કદીથી એવું કંઈ કહેશે નહીં કે જેથી હું ગુસ્સે થાઉ.”

“બાવાજી—તમે મને કહેશો તે હું બધું કરશ, મારી આંખોને જોરે કરશ-પણ-પણ-”

“પણ શું ? બોલની ?”

“આપ તમારા દાદીઝાદી સાથે હું કદીગી પણવાની નથી. તમે ને શેહેરીયારજંગ કાકા તમારે ગમે તેમ મનમાંજ અમુને અદરાવોછ ને મનમાંજ પણનાવોછ—પણ તમે લોકે કેમ બાણ્યું કે દાદીબા મને પસંદ કરશે ?”

“નહી પસંદ કરે તો અહીં કોણ દાંતમાં આંગળાં ધાલીને બેસી રેહયુંછ ? સો વખત ગરજે તુને પગે પરતો આવશે. કુમી, કેહજે એ પોરીયો મુંબઈ હાલમાં તો એના બાપ સાથે કંઈ ગરીબ અવસ્થામાં છે—પણ એની મમઇ તરફથી એને સારી આશા છે ને જો તારી સાથે પરણે તો શેહેરીયાર ભાઈ એને—”

“હા-પણ એમ શેહેરીયારકાકાના પૈસાની લાલચે મારી સાથે એ પણવા માંગે તે મારે કશુંલ નથી. જો બાવાજી, તમે કાકાજીના પેહલેથીજ ખરી ખંખારીને કાન

ખોલજો અં કે—પછી વરી મને ઠપકો નાં આપતા કે મેં તમુ લોકને પેહલાંથી ચેતાવ્યા નહીં!”

“પણુ ઘેલી ! તેં દાદીને જોયોછ ? એ છોકરો વખતે મજેનો સ્થાનો સમજીળી હોય—કેમ જાણ્યું ? આપરાંજ ખાનદાનતું જચ્યું એટલે એને મુધરી જતાં વાર નહીં લાગશે. આપુને એમ આકરાં પરી જવાતું નથી. તું જાણેછ કે શેહેરીયાર ભઘની ખુશી છે—”

“અરે પણુ શેહેરીયાર ભઘ કાણુ થાયછ જો ! ખાવાજી, તમે એમ શું કરોછ ? હું જસ ગમે તેળી થાય તોળી એ દાદીખા સાથ પણુવાની નથી. જોઇયે તો માનેક ભઘને ગમે તો આય જલુ સાથ પરણે.”

“કેમ ?—કાઠ દાહરે નહીં ને આજે એકાએક એ શું ફાટો આવી ગીયો ?”

“આજે જાહરે વાત નીકલી તાહરે કેહુંછ. તમે પોતેજ હમણા ખોલ્યા કે એ દાદીની ચાલ ચલાણુ પાધરી નથી. પણુ ગમે તેળી હોય—ગમે તો ફરેસ્તોળી કાંય નહીં હોય—મારે એની સાથ પણુવું નથી. હું સાફ કેહી મુકુંછ. એમ જાણ્યા જોયા વગર લાકરે માકરૂં ગોઠવી દેવાની તમારા લોકની રીત સામજે મને ધણે ધીકકાર છે !”

કુમી એ પોતાના જનમમાં પહેલી વાર આ પ્રમાણે પોતાના પીતા સાથ આટલી હદ સુધી રોંહશે. કયો હતો. જરજેરજી સ્વભાવે ધણા ગરીબ અને રાંક હતા. કુમીને આજે આમ ખરે મને કચવાયલી જોઇ તેવણુ ગંગેટાઇ ગયા.

“વારૂં ચાલ—દીકરાં—નહીં તો નહીં ! એમ જીવ નાં કુહવરાવ. પણુ કુમી—”

“હું?”

“મને ખરું કેહ—તારો કંઈ ખીજે ફેડે વીચાર છે?”

“ખાવાજી, ખીજે ફેડે વીચાર કાંઈ હોય? ખરી વાત એ છે કે હાલ થોરાં વરસ પાણુવાનોજ મારો વીચાર નથી. તમે અખખઈ રહ્યા મારે માથે વાસે છેઓ એટલે બસ. મને અહીં તમારી સાથે શું દુઃખ છે જે? હું પરણી જાઉં તો તમારી બરદાસ્ત કાણુ કરે? નહીં—બા, મારે કંઈ હમણા પાણુવું નથી!”

આમ બોલી કુખી સપાટામા ખીજ એરડામાં ચાલી ગઈ.

અકરણુ ૧૦ મું.

—:૦:—

“સ્વીટ સેવનટીન” નો જીવ

સરોસટ સમો.

તવંગીરી અને એશઆરામની ગોદમાં ઉધરી, એક માયાજી હેતવંતી મમઇના લાડ અને વાહલમાં ઉછરી, તનની અને મનની સુખાકારીમાં નાની જરૂએ હજી સુધી મોહબતની મુસીબત એ શું ચીજ છે તે ખીલકુલ જાણ્યું નહીં હતું. ખુશનુમાં જંગલમાં બેઠકક અહીંથી તહી ગેલ કરતી એક મેના મીસાલ આ છુટાપણા અને નીરદોશપણાનું કુમળું બચ્ચું પોતે બોલ બોલતામાં સત્તર વર્ષનું એક ખીલતું ગુલાબ થઈ ચુક્યું હતું. પણ તેનું તેણીને પોતાને લાણુ હતું નહીં! સંસારની મુઝવણોનો સંસારો—જીંદગીની જંગલોનો એશારો—તે ક્રોધ પર કુદકા ને ભુરકા મારતાં બચ્ચાંને

કાને આવીજ ક્યાંથી શકે ? ક્રોધ જઈને આજ ત્રણ વર્ષે થયાં સાડી આવી ચુકી હતી—પણ હજી જાલુના કુદકા ને ભુરકા તો જ્યાંના ત્યાંજ રહી ગયા હતા !

તેણીની એકલવાઈ મમઈ મેહરબાઈને માટે આ હસ્તુ રમતું—તુફાન કરતું—જીદ કરતું—ગમ્મત કરતું રમકડું તેણીની જઈશીનો સધ્યારો, તેણીના ધડપણનો શંતોપ, બેહસ્તન દીકરીની મીઠી વાહલી યાદ હતી. તે ગંધાર જેવા ધરનો આ છોકરી વાજતો ધુંધરો હતો. જાલુના એહરા પર ગમગીનીનો એક છાંટોળી મેહરબાઈએ પડેલો આજ દીન સુધી જોયો નહીં હતો—તે મોટાં દીલની અશરાફ મમાઈએ પોતાનાં આ પ્યારાં બચ્ચાં પર તેવો છાંટો પડવાજ દીધો હતો નહીં. અલબત્ત જાલુએ ગુજરાતી અને ઇંગ્રેજી નોવેલોમાં પ્યારની કાહણીઓ, નીતીના દાસ્તાનો, બદીના કારસ્તાનો વાંચ્યાં હતાં—પણ જ્યાં સુધી એ ચીજો સાથ અંગત સમાગમમાં આવો નહીં ત્યાં સુધી હઝારો મોહબતના કીસ્સાઓ, વફાની જફાના લાખખો પોથાઓ વાંચેલા બ્યથ છે. જાલુએ કાંઈ બસોએક ત્રાંજેડીઓ વાંચી હશે—છતાં તેણીના ખાલેસ મુખડા પરથી હજી જીંદગીની ખરી ત્રાંજેડીનો ઓળો પસાર ગઈ જવા પામ્યો નહીં હતો. તેણી સદાનું હસ્તું પુતલું હતું—કાંઈ વેળા આંગમાં ૧૦૨ બોખાર હોય ત્યારેથી તે ખુશાલ એહરો બસ હસ્તોજ રહેતો. અને જેમ આ પ્યારી પઉત્રી હસ્તી રહેતી તેમ તેમ તેણી એક નાબુક વેળા મીસાલ મેહરબાઈના હરદયની આસપાસ વધારે જડ થઈને વીટલાતી જતી !

લાગટ આમ સત્તર વર્ષ વેર ચાલ્યું, “આંકોશ”—એ શું શબ્દ છે તેનો જાલુને ઝાંખો ખ્યાલજી નહીં હતો.

આંકાશ એટલે શું—તે એક સાધારણ અકલવાળી સમજી રહ્યાની છોકરીને શાને માટે જોઈએ—અને કંઈ ચોક્કસ હદ એલંગી જવાથી એ આંકાશની જરૂર પડે છે તે જરૂર બુદ્ધાશના નીરદોશ મગજમાં મુદ્દલ ઉતરી શકતું નહીં હતું. દીલમાં જે હોય તે બટ કરતું ખોલી દેવાની તેણીને બચપણથીજ છુટ મલી હતી—અને દીલમાં જે હોય તે ચટ કરતું માંગી લેવાનીથી તેણીને જન્મથીજ તમેહ પડી ગયું હતી. કોઈથી પણ ડરી જવાને, કોઈથી પણ હારી ખાઈ જવાને, કોઈથી પણ લજવાઈ જવાને આજની ધડી સુધી તેણીની સરજતે આ છોકરીને શીખાડ્યું હતું નહીં. પારકાંઓની હાજરીમાં તેણી સદાની નફકરી, હંમેશની હીમતી, ખોલીદરાઝ ટકોરખાજ રહેતી. માટીડાઓની હાજરીમાં શરમાઈને લાલ થઈ જતાં તેણીને આવડતું હતું નહીં. પણ—

પણ શું ?

છેલ્લા બે માસ થયા એજ હસ્તી ખોલતી નાચી કુદતી જાણમાં એક જખરદસ્ત ફેરફાર થયો જવા પામ્યો હતો. અરે—ખુદ પોતાને શું થયું છે તે જાણુ સમજી શકતી નહીં હતી. આ છોકરીમાં કોઈ નહીં સમજી શકે તેવો અસાધારણ ફેર પડી ગયો જોઈ મેહરખાઈથી શું ચવાતાં હતાં.

શું થયું હતું ? શું જાણુ એકદમ ગભીર ધ્રુવડ ખતી ગઈ હતી ? ના—તેણી અસલના જેવીજ ખુશાલ હતી—પણ તેણીનું હસવું ખોલવું એક ભુસ્કા મારતી એડી છોકરીનું હવે ન હતું; તે હવે એક ધરખમ સમજદાર પાકટ ઓરતનું બન્યું હતું. અગાઉ છકરા પીકરા આવ રાખી ગમે ત્યાં અને ગમે ત્યારે ઉંઘાડે માથે દોડતી કુદતી જાણુ એક ઝહણાં બહારાં મીસાલ

જ્યારે જુવો ત્યારે ઠાવી ઠાવી થઇને ફરતી ! તેણીની વાત ચીતની લઢણ, તેણીના જોલવા ચાલવાની રીતભાતમાં અગાઉ કરતાં હવે આસ્માન જમીનનો ફેર પડી ગયો હતો ! !

વાંચનાર—અગાઉ લલા ધનેતરની ઠૂઠા મશકેરી કરનારી આ છોકરી હવે પોતાના દીલરૂખા—ટીચર મીં સુલતાનની હાજરીમાં સેહજની અંદર શરમથી લાલ લાઇ બનીને “બ્રશ” થતી ! માસ્તર આવવાનો હોય તેની કલાક અગાઉથી તે પોતાના ટ્રેસ પાછળ પછાડા મારતી—કાંઈ અજબ હરબથી દીલરૂખાનું લેસન ટ્રેકટીસ કરતી—અને—

ઓ—કુદરત ! કુદરત ! !

હવેજ પહેલીવાર તેણીને માલમ પડ્યું કે કોઇ કોઇ વાર ઘણી અજબ જેવી રીતે મીં સુલતાન આવવાનો વખત થતાંજ તેણીની છાતી ઠઠક ઠઠક થતી હતી !

એ કુદરતનો અવાજ હતો—ખીલું શું હોય ? પણ તે અવાજ સ્પષ્ટ પોતે સાંભળવા છતાં જાણુ તેનો અર્થ ખીલ-કુલ સમજી શકતી નહીં હતી.

*

*

*

જમણી અને જવાની વચ્ચે સઉથી મોટો ફરક શું છે ? પહેલી જ્યારે શાંત, ‘સ્ટેડી’ અને સંતોશી છે—ત્યારે ખીલ આકળી, અધીરી, ઉતાવળી છે. આવતી કાલ આજનીજ માફક પસાર થાય એ વીચાર જવાન જીવને ઝાઝો રચતો નથી. જે એકાંત નચીંતાઇમાં સાઠ વર્ષનું એક યુઝોર્ગ માણસ મળહ માને છે તે સત્તર વર્ષનાં એક ઉધરતાં બચ્ચાંને મનથી જાંદગીનો જીલ્લમ છે.

મેહેરબાઇ જસાવાળા અને તેમની પોત્રી જાણુ વચ્ચે

આવોજ તફાવત હતો, ધન દોષવતનાં દરેક અપન ચમન છતાં તે છોકરીને યસ હજી કાંઈ જાણે જોઈજ પડતું હતું. સત્તર વરસની એક ખીજની કુમારીકાતું મન સહેલાઈથી સતોપ પામતું નથી—તે હંમેશા કાંઈ નવું નવુંજ માંગે છે. કાંઈની જુની ચીજ તેણીને યસ થોડા વારમાંજ અકારી પડી જાય છે. કાંઈની નવો—કાંઈની જુદો—અનાવ અનવા માટે, કાંઈ પણ નહીં ધારેલું નહીં સમજેલું જાણવા માટે, તે હિજાબો છવ તળપાપડ રહે છે. “સ્ટીટ સેવનરીન” — આ વય એક છોકરી માટે એક છવ સટોસટ સમો છે. તે વખતે તેણી નવાં કપડાંઓ માટે, નવી અન્નયખીઓ માટે, નવી હિશ્દેરણીઓ માટે, નવા ચહેરાઓ માટે દીવસના ચોવીસે ચોવીસ કલાક જાણે હાંફળી હાંફળી રહે છે.

જંગળાર જેવી જગ્યામાં એવું રોજને રોજ “નવું—નવું” તે ક્યાંથી મળી શકે? જે અડધોએક ડજન પારસી કુટુંબો—પૈસાવાળાં, મધ્યમ વર્ગનાં કે ગરીબ—ત્યાં હતાં તેઓ સર્વે સાથ મેહેરખાઇએ જોળખાણુ પીજાણુ રાખી હતી. વળી જંગળારનાં કેટલાંક યુરોપીયન કુટુંબો સાથજી મેહેરખાઇ તથા જરને સારી દોસ્તી પડી હતી—અને અત્રાર નવાર એકમેકને ત્યાં આવવું જવું ચાલુજ હતું. પણ નાની જાણના વળવળતા છવને સંતોષ આપવા તે પુરતું નહીં હતું. તેણીનો મોટામાં મોટો રોજાંદો રડનપાટલો એજ હતો કે મમલાંજીએ તેણીનેજી પોતાની સાથે જંગળાર જેવાં મુવાં એક જંગલ વેરાનમાં ગોંધી રાખેલી હતી !

જાણુની થોડીક સહીઓ જંગળારમાં હતી—પણ તેઓ સાથ રોજ એકના એક સાડી અને પોલકા અને લેસની

ફેશનના કુથળા કરતાં કરતાં એ છોકરી ખરે મને કંટાળી ગઇ હતી. ત્યાંના કેટલાક પારસી ગ્રંથસ્થો—સોવામણા કુમાર જરથોસ્તી જવાનો—સાથ જીલ્લો ગીનાચારી હતી; તેઓ સાથ તેણી ટેનીસ રમતી—સાઇકલિંગ કરતી—પણ તેમ કરતાંની કોઇ કોઇ વાર એ જર દુઝાશ પોતાની અવાચીઓ અટકાવી શકતી હતી નહીં.

વીચીત્ર છોકરી ! તેણી પોતાની સહીમીતીઓ સાથ હસતી બેલતી—જંગળનાર જીમખાનામાં ખીચારા ગાંધુ જેવા માટીડાઓની અસેમસે મશકેરીઓ કરતી—અંત્રી રીતે જપારે જીવો ત્યારે દોડતી ધામતી તુફાન કરતી હતી; પણ તે છતાં તેણીને કાંઇ નવું જોઇતું હતું—કાંઇ ચોંકાવનારું, કાંઇ “ડ્રામાટીક” તેણીને જોઇતું હતું.

“જલુ, તું તો રાત ચક્રમ છે !” મેહરબાઇ હંમેશ તે છોકરી સાથ મરાતાં હતાં; “અહીં તુને શું ઓછું પરેષ કે જાહેરે હોય તાહેરે ‘મુંબઇ ચાલો, મુંબઇ ચાલો’ કરીયા કરેછ ? આટલાં બધાં ઝોરખીતાં પારખીતાં છે—આટલું બધું ફરવા હરવાતું છે—ને બધાં તુને હંમેશ પીકનીકે ને પાર્ટીએ બોલાવ બોલાવ કરેછ તોખી તું બચરીયા કરેછ કે તુને સોહવાતું નથી !”

“હા મમલાં” જરાં મીઝમીમાં પોતીકાં નેણ ચહાવીને જવાબ દેતી, “એ લોક મને બોલાવ બોલાવ કરેછ કાંય જે તે લોક સુજમાં રોજ બોલેછ કે કદાચ હું એઓના કોઇ અલ્લુ પારા જેવા છોકરા સાથ પરશી જવશ ! ને એ લોક જાણેછ કે તમે મને ઘણા પૈસા આપી જવાના છેઓ ! મમખજી, તમેખી પોતે બધું મનમાં બરાબર સમજેછ ને એમ સ્ત્રીમાં ના થાઓ !”

જર ને ખસ પોતાની હાલની જીંદગીનો રાહવાટ ગમ-
તોજ નહીં હતો. મમઘજીએ તેણીની સુચના મુજબ કોઇ
પારસી કારભારી રાખ્યો—પણ તેણી એવો કાંસતો કરાંજતો
કોઇ પંચાવન વરસનો વક્ટલેન વાંડોડી નીકળ્યો કે દોહડ
મહીનામાં પંદર દહાડા તો રૂમેટીઝમથી અડીને ખાટલે પડ્યો—
અને મેહરબાઘએ અંતે તેને પાછી રૂબસદ આપી. જલુ તો
ફફડી ચડકીને અડધી થઇ ગઇ કે “ મુવા એવા માંદી મરઘી
જેવા મેતેજરને જોઇને આપુનેળી તાપ ચદરે, તેના કરતાં તો
હજુન ઘેરનાં માણસોથી લુટઇએ તે પરવરે !”

જી

*

*

આજે મીસીબાબાની દાળ બળી ગયલી હતી. બનસીને
તાવ આવવાથી તે ખાટલે પડ્યો હતો અને “નાદહીયાઘ”ને
સાંજે બોટીંગમાં લઇ જનાર કોઇ હતું નહીં. જલુ જો કે
પોતે હવે સેહજસાજ હલેશાં મારી જાણતી હતી—પણ મેહર-
બાઘ તેણીને બનસી વગર બોટમાં ફરવા જવા દેવાની સાફ
ના પાડતાં હતાં.

ચાર વાગી ગયા હતા. સાંજની ચાહેથી પીવાને
જલુમાથે ખભરાટમાં ના પાડી હતી ! ચેડી છોકરી ! બનસી
સીક પડી ગયો તેમાં બીચારાં ઘરડાં મમઘતો શું વાંક ?—
જલુને મનથી તેવણનો નહીં માફ થઇ શકે તેવો કસુર એજ
હતો કે મમલાં તેણીને જરા પદર મીનીટથી એખલી બોટીંગ
કરી આવવા દેવા મદકમપણે નાજ કેહતાં હતાં.

“ જો જલુ ! હું તુને સાફ કેહું છું—એખલી તો તુને
હું મરી જવશ તોળી જવા દેવાની નથી—”

“ પણ મમલાં, હમણાં ભરતી છેની ! હું ખસ ફક્ત
પા કલાક જરા આગળને આગળથી—”

“ નહીં—અસ તુને એક વખત ના કહ્યું કેની ? એવું જીવનું ખોરીયું કે’દાહરથી થઇ ગેઇ ? જા—પેલા એદલ મેહરામની માકીએ તુને “ કોકે ” રમવા બોલાવીછ તાંહ—”

“ હું કંઈ તાંહ જવા બવાની નથી !” એકદમ રોંહસાં સમેત જીચીમાય છેડછ પડ્યાં અને સોફા ઉપર રૂસધને કારવાળી સુધ ગયાં !

“ નહીં જતાં તો જોઈ પીરા !” મેહરબાઈ બી ખલરીને ચસ્મો ચઢાવી પોતાનું સીવવાનું લઇને બેઠાં. તેવણુ આ લાડકા છોકરીને બધો દરેક લાહરો આપવા તઈયાર હતાં, પણ બનસી વગર તે ખોરીને દરીયામાં જવા દેવા તેવણુ કદી બી હીમત કરી શકતાં હતાં નહીં—પછી એ નાદાન દુકતી બે દહાડા બી રૂસધ જઈને લુખી રહે તો શું થયું ?

દસેક મીનીટ આંખ પર હાથ ધાંકીને થોભરો ચઢાવી જરબાઈમાય સુધજ રહ્યાં—પણ સાંજની વખત એમ સુધ રહેવા આવાં એક બચ્ચાંને કાંઈ ગમે ? આખરે તેવણુ ઉઠ્યાં—જરા અહી તહી ડમક્યાં—અને પછી પોતાના ઓરડામાં જઈ “ હેસ ” કરી આવ્યાં. મેહરબાઈ બાડે બાડે ડાળે ચસ્માની ધાર પરથી ગુપચુપ બધું જોયાં કરતાં હતાં.

જાલુ તેવણુની આગળ આવી—

“ હું જરા બાહેર ફરી આઉંછ.”

“ કાંહ જાઓછ ?”

“ જરા દરીયે કીનારે અમથી ફરંછ. અંદર ઘેરમાં ગાંધછ રેહી શું કઈ ?”

“ હા—જા. પણ બોટીંગમાં ના જતી—અં ! જો બખરદાર !”

“ નહીં—નહી—તમે એકતું એક નાં બોલ્યા કરો ! હું નહીં જવશ મમલાં, તમે કાષ વખત મુવું લોકાનાં દેખતાંની મને એવું ખરાબ લગારોછ કે ખસ નહીં—”

“ જોવાય ! લોકાના દેખતાં વરી કાહરે મેં કેહયું ?—”

“ હા વરી ! તે દાહરે મીં સુલતાન આગળની તમે એમજ બોલ્યાં કે ‘હું’ તો બા જલુને એખલી બોટમાં ફરવા નહીં જવા દેઉ ?’ બરીયું મને એવું ખસીયાણું લાગું ! એવણે મારે વાસ્તે શુંની ધાયું હોશે !”

“ મરેરે ! આય દુઃખ થોરાં છે ? જા—જા—થેલી ! એ સુલતાનમાં ને સુલતાનમાં રાત ચરી ગેષછ ! જરા થાય તો ‘મીં સુલતાન’—કંઈ કશું થાય તો ‘મીં સુલતાન’—એ શું તેં હમણાં હમણાં ઢલુક માંડીયાંછ ! તારું કંઈ માથું બાયું ગીયુંછ કે શું, દુકતી ? તે દાહરે બોટીંગની વાત નીકલી ને મેં જરા અમર્યું કેહયું કે તુને એખલી મોકલતાં બીહીક લાગેછ તેમાં બોટું શું કીધું ? જા હવે જતી હોય તો—તારી સાથ મારું તો માથુંની ફરી આયું !”

જલુ સેહજ હસી. પોટી બડી પકડી અને લુચ્ચી હતી ! ચપ દેતી કે તેણી મેહેરખતને ગળે બેઠે હાથ વીટાળી કોટી કરી પડી.

“ મમલાં ! તારે તમને શું એમ પેટમાં હેખત પડીછ કે હું આય મુસલમાન માસ્તરની સાથે ખ્યારમાં પડી જઇને કાષ દાહરે મોટરમાં બેસી નાહસી જવશ ?”

“ જોયું કેની ! બસ આય મુઘ અકચ જેવી ચોપરીઓ વાંચી વાંચીને આવા આવા ઘેઝાંગાંડા વીચારો સઉ કશામાં મગજમાં ભરીયાછ ! લે ચાલ હવે ખીસ—મને સીવવા દે !”

“પણ તાહરે હું જાઉં કે—મમલાં—અં કેહોની?”

“હું તુને કળ્લી એખલી બોટીંગમાં—”

“નહીં મમલાંજી, પણ હું મીઠું સુલતાન સાથે જરા દશ મીનીટ નજીકમાંજ “રો” કરી આવશ ! જે વરી—મમલાં ઉંડાં પાણીમાં હું નહીં જવશ.”

“ઉહુંહુંહું ! આયળી કંઈ છોકરી છે ! પણ હમણા સુલતાન કોટેજમાં હોશે કે?”

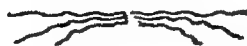
“હા—એવણુ આય વખતે તો રોજ કોટેજમાં હોયછ. હું તાંહ જઈને એવણુને મારી સાથે જરા બોટમાં આવવાની ‘રીકવેસ્ટ’ કરશ તો ના નહીં કેહશે.”

મેહરબાદએ મ્હોં કુમળાવ્યું. આ છોકરી તો તેવણુના ઘરડા જીવ પર એક જાતની જાણે જખરીજ કરતી હતી ! એવે પટામણે મ્હોંડે તે લુચ્ચીએ મમજી ગમ જોયું કે અતે ઘરડી દુરઅંદેશી ઉપર નાદાન હુલ્લાધ ફાવી. હજી તો મેહરબાદ કંઈ બોલે તે અગાઉ ખચ કરતી તેવણુનાં ગાલ ઉપર એક કીસ કરી નાહદની જાણુ છલાંગ મારતી કે ત્યાંથી વટ્ટી ગેધ—અને ધરધર કરતી દાદર ઉતરી બંગલામાંથી બાહર પડી.

*

*

*

પ્રકરણ ૧૨ મું.

નવે જન્મે જન્મ તેણીને બંધાવનાર
તેણીને. “ માસ્ટર. ”

“ મારા દીકરા—તારાં છેલ્લાં કાગળ ઉપર મેં કંઈ થોડો ગંભીર વીચાર કીધો નથી. તું લખેછ કે પેલા મુવા નવાબ સાથ તેની બેઠન જે છેક લકાને નાકે જંગ-ખાર પડેલી તેને શું લાગે વળગે ? પણ એ બધાં નસાં-બંદાઓ એકના એકજ. તું એ મેહરબાનને તાંહ તેની છોકરીની છોકરીને દીલરૂબા શીખવવા બયછ તે તારેથી પહેલે જાણીને મારો જીવ ધણોજ કચવાયો—પણ તું વાહલો દીકરો કહેછ તેણી ખરું છે કે એવી રીતે એ લોકની સાથે સમાગમમાં આવવાથી બધા રપુચકકર ઘોંટાલાતો કદાચ કંઈ પત્તો મળશે. તું મારા હીરાની સારી સમજપર મને વીશ્વાસ છે. એ લોકની સાથ જોઈયે તે કરતાં વધારે ભેલાતો ના. ઝેરી નાગોથી જેમ દુર નાહસે તેમ એ લોકથી દુરનો દુર રહેજે—તારા બેઠસ્તી બાવાની યાદગારી જે તુને વાહલી હોય તો તુને હું મારા સમ આપીને કેહુંછ કે એ કટમથી કમકમીને દુરજ રેહજે.”

સુલતાન કરીમે ગંભીર ચેહેરે તે દીવસના મેલમાં આવેલાં કાગળનો ઉપલો લાગ ચોડી વખત ચીપી ચીપી ને વાંચ્યો અને પછી એક નીસાશો ખેંચી તે કાગળ ધડી વાળી પોતાના ડગલાના ગજવામાં મુક્યું.

“પુઅર ઓહ મધર !” તે પોતાની કેનવાસની કે—ચેર પર અદેલાઈને બડબડ્યો, “બીચારાં ખરેખર ‘શીલ’ કરેછ. પણ આય ‘જોખ’ મારે છોડી દેવો નથી. એમાંથી કંઈની નવું જીનું નીકળી આવશે !”

સુલતાન પોતાના કાટેજની બાહર લીલાં ધાસ ઉપર પોતાની ફેલડીંગ કે—ચેર મેળીને રોજ સાંજે કલાક બે કલાક સામે અડોઅડ પડેલા માહસાગરના ઉછળતાં પાણીને નીહાળતો જઈ—તે ખુશનુમા દરીયા કીનારાની ઠંડી લેહડી ધોરતો જઈ—હાથમાં કાંઈ વાંચવાનું લઈને યા તો પોતાનો દીલરૂબા લઈને બેસતો હતો. જંગબાર આવ્યા પછી દુન્યા સાથે તેણે કીટી કરી કુદરત સાથે દોસ્તી બાંધી હતી. આજે ખસુસ કરીને તેનું મન વધારે ઉચટ હતું. તેની માયાવંતી માં ડોસીબધનું લંગાણુ કાગળ પાછું અને પાછું વાંચતાં તે આ જુદા સંસાર સાથ વધારે રીશે ભરાયો હતો. પોતાની નવી ચાલુ વાર્તા “ડમીજનો ડહમ”નાં બે જોશદાર પ્રકરણો તેણે તે બપોરેજ ચીત્રી કાહડ્યાં હતાં—અને તેમાં જીવનમાર તકદીરના જલમ ગેરબનસાફનો કાંઈક જોરેમંદ ચીતાર રજુ કર્યો હતો. આથી સુલતાનનો મીઝાજ આજે હંમેશ મુજબ મીઠો તો હતોજ નહીં.

ચુંચી આંખ્યો કરી તેણે બોહળા માહસાગરનાં શીણુ શીણુ થતાં પાણી ગમ જોયું. ભરતી બલાસ થઈને ઓટ શરૂ થવાની અણીપર હતી.

“આજે દોહર મહીનો થયો હું એ લોકને તાંહ રોજ જાઉંછ,” તે જીવ સાથ પાછો બોલવા લાગ્યો—“પણ મારી મકસદમાં એક તસુબી હું આગળ વધ્યો નથી. મેહરબ

ખીયારાં અસરાક લેડી છે—તે આય જાણુ તો એક નાહલ્લુ નીરદોશ રમકરૂંજ છે. મારીપર એ લોકની દેખાઈતી મેહર-ખાની છે—પણ આજ સુધી મારા ખાવાના ખનાવ સંબંધી એક તુકારોખી એ લોક તરફથી નીકલ્યો નથી. શું એ લોક એ વાત ખીલકુલ જાણતાંજ નહીં હોશે? તે કેમ બને? વોટ આ પીટી—એ લોક છેક અહીં જંગખાર પરેલાં છે! એમ તો પંદર વરસેખી કાંધ પત્તો મળવાનો નથી પણ હમણા ખીજું વધારે કરીખી શું શકાય?—”

“સાહેબજી, મીં સુલતાન!”

સુલતાન ચમકીને ખડો બેઠો. પછવાડે જાણુ હસ્તે મ્હોડે હાથમાં એક ‘પેરેસોલ’ લઈને આવી ઉભી હતી.

“સાહેબજી! તમે આજે અહીં, જરખા?”

“જરા ઘેરમાં સોહવાયું નહીં તેથી મમમજીને કહીને અહીં ફરતી ફરતી આવી. કેમ શું કરોજ?—અહીં બેસીને દરીયાના મોજ સાથ વાત કરોજ કે?”

“ખાલી હવા ધોરતો હતો. બેસોની?”

સુલતાને ઝટ કાટેજમાંથી એક ખુરસી લાવી આપી. જર તે પર ગોઠવાઈ.

“બનસી આજે સીક છે.” તેણીએ ચલાવ્યું, “તે મમમજી મને એખલી બોટમાં જવા દેતાં બીહેજ. જાણે હું કંઈ નાહલ્લું ખાવાજીવું બુચું હોઈતી! મને હલેસાં મારતાં આવરેજ તે એવણુ જાણેજ જો—તોખી બસ અમથાં ધુજ્યાં કરેજ. જાણે હું કંઈ બહુનમાં ઉડવા માગતી હોઉ તેમ કંઈ કરેજ! મુવું અહીં નાકના દાંડા આગળ જરા “રો” કરું તેમાં ખીહવાવું શું?”

“પુત્ર અહીં મધર !” તે પોતાની કેનવાસની કેક—ચેર પર અદેલાઈને બડાડ્યો, “બીચારાં ખરેખર ‘શીલ’ કરેછ. પણ આય ‘જોય’ મારે છોડી દેવો નથી. એમાંથી કંઈની નવું જુનું નીકળી આવશે !”

સુલતાન પોતાના કાટેજની બાહર લીલાં ધાસ ઉપર પોતાની ફેલડીંગ કેક—ચેર મેળીને રોજ સાંજે કલાક બે કલાક સામે અડોઅડ પડેલા માહસાગરના ઉછળતાં પાણીને નીહાળતો જઈ—તે ખુશનુમા દરીયા કીનારાની ઠંડી લેકડી ઘોરતો જઈ—હાથમાં કાંઈ વાંચવાનું લઈને યા તો પોતાનો દીલરૂઆ લઈને જોતો હતો. જંગબાર આબ્યા પછી દુન્યા સાથે તેણે કીટી કરી કુદરત સાથે દોસ્તી બાંધી હતી. આજે ખસુસ કરીને તેનું મન વધારે ઉચટ હતું. તેની માયાવંતી માં ડોસીબધનું લંબાણ કાગળ પાછું અને પાછું વાંચતાં તે આ જુદા સંસાર સાથ વધારે રીશે ભરતો હતો. પોતાની નવી ચાલુ વાર્તા “કમીજનો કાહમ”નાં બે જોશદાર પ્રકરણો તેણે તે બપોરેજ ચોત્રી કાહડ્યાં હતાં—અને તેમાં જુલમગાર તકદીરના જલમ ગેરબનસાફનો કાંઈક જોરેમંદ ચીતાર રજુ કર્યો હતો. આથી સુલતાનનો મીઝજ આજે હંમેશ મુજબ મીઠો તો હતોજ નહીં.

ચુંચી આંખો કરી તેણે જોહળા માહસાગરનાં શીણ શીણ થતાં પાણી ગમ જોયું. ભરતી બલાસ થઈને ઓટ શરૂ થવાની અણીપર હતી.

“આજે દોહર મહીનો થયો હું એ લોકને તાંહ રોજ જાઉંછ,” તે જીવ સાથ પાછો જોલવા લાગ્યો—“પણ મારી મકસદમાં એક તમુગી હું આગળ વધ્યો નથી. મેહરબાઈ

ખીયારાં અસરાફ લેડી છે—ને આય જાલુ તો એક નાહલ્લુ નીરદોશ રમકરૂંજ છે. મારીપર એ લોકની દેખાઈતી મેહરબાની છે—પણ આજ સુધી મારા બાવાના બનાવ સંબંધી એક તુકારોળી એ લોક તરફથી નીકળ્યો નથી. શું એ લોક એ વાત ખીલકુલ જાણતાંજ નહીં હોશે? તે કેમ બને? વોટ આ પીટી—એ લોક છેક અહીં જંગબાર પરેલાં છે! એમ તો પંદર વરસેળી કાંઈ પત્તો મળવાનો નથી પણ હમણા ખીજું વધારે કરીળી શું શકાય?—”

“સાહેબજી, મીં સુલતાન!”

સુલતાન ચમકીને ખડો બેઠો. પછવાડે જાલુ હસ્તે મહોડે હાથમાં એક ‘પેરેસોલ’ લઈને આવી ઉભી હતી.

“સાહેબજી! તમે આજે અહીં, જરબખ?”

“જરા ઘેરમાં સોહવાયું નહીં તેથી મમખજીને ફેહીને અહીં ફરતી ફરતી આવી. કેમ શું કરોછ?—અહીં બેસીને દરીયાના મોજ સાથ વાત કરોછ કે?”

“ખાલી હવા ધોરતો હતો. બેસોની?”

સુલતાને ઝટ ફાટેજમાંથી એક ખુરસી લાવી આપી. જર તે પર ગોઠવાઈ.

“બનસી આજે રીક છે.” તેણીએ ચલાવ્યું, “ને મમખજી મને એખલી ખોટમાં જવા દેતાં ખીહેછ. જાણે હું કંઈ નાહલ્લું બાવાજીનું બુચું હોઉંતી! મને હલેસાં મારતાં આવરેછ તે એવણુ જાણેછ જો—તોળી બસ અમથાં ધુજ્યાં કરેછ. જાણે હું કંઈ બલુનમાં ઉડવા માગતી હોઉ તેમ કંઈ કરેછ! મુવું અહીં નાકના દાંડા આગળ જરા “રે” કરે તેમાં ખીહવાતું શું?”

સુલતાન મુછમાં સેહજ હસ્યો—આ તેની ચપ્પરાક ચેલીના પટપટારાથી તેને હંમેશ રમુજ મળતી હતી.

“તમારાં મમઇજનો એટલો તમારીપર ચાહ દેખારેછ. એવણુની મરજી નહીં હોય તો શું કામ એવણુને જરાને ખાતર રંજીદા કરોછ ?”

“એ બુધ્ધાં બધરાંઓ તો એમજ બીડયા કરે—તેથી શું આપરેબી બીહીકણાં થઇને આપરી મોજ મગહ ગુમાવ્યે કે ? તમેજી શું, મીં સુલતાન !”

સુલતાન કાંઇ બોલ્યો નહીં. અડધી મીનીટ સુપચાપ ગઇ. પાછું જરેજ ચલાવ્યું—

“તમુને ‘રો’ કરેતાં આવરેછ કે ?”

“હા—અમારી ‘રોઇંગ’ કલગ મુગઇનાં હતી ત્યારે હું લગભગ રોજ સાંજે જતો’તો.”

“તાહરે તો તમુને સારું તરતાંબી આવરતું હોશે !”

“હાજી. વર્ષો સુધી મારી સઉથી ફેવરીટ એક્સરસાઇઝ સ્વીમીંગજ હતી—”

“મરે—તમે પણ બધાંમાંજ હુશીયાર ? એકબી બાબતમાં મેં તમારે મોહનેથી એમ નથી સાંભળ્યું કે તેમાં તમે પછાત હોવ !”

સુલતાન સેહજ પાછો હસ્યો. દેખઇતી રીતે આ તેની તાલેવંત ચેલી પોતીકા માસ્ટરનાં “એકામપ્લીશમેંટસ” માટે કાંઇ ધણોજ અસાધારણ ઉંચો વીચાર ધરાવતી હતી.

વળી એકાદ મીનીટ મુંગી મંતર ગઇ. જાણુ પોતીકા છત્રીની અણી વડે નીચે ઘાસમાં લીસોટા પાડતી નીચી મુડીએ ખેડેલી હતી. અચબુચ તેણીએ ડાકું ઉંચક્યું—

“મીં સુલતાન, અમે તમને કેટલા દાહરા થયા પુછવા માંગતાં—મકુ, તમે—તમારું ફેમીલી કાંઈ છે ?”

“મારાં માતાજી મુંબાઈમાં છે.”

“ને તમારાં ઘણીયાણી ?”

“મારાં ઘણીયાણી નથી.”

“તમે પરણેલા નથી ?—હજુન કુમારા છેઓ ?”

“જી-હા.”

“તે કાંય પણુતા કાંય નહીં ? માફ કરજો અં તમારી સાથ એવી છુટથી વાત કરુંછ તે—પણુ મને તમારા ખોળ લોકને લગતી બાબદો જાણુવા ઘણી ગમેછ. તમારી જાતના બધરાં-ઓનો ઘટમ તો ઘણો મજેનો સોહવામનો ને ખુબસુરત રહેછ. તમે આવા હુશીયાર ને શીખેલા છેઓ તે તમને તો માંગો તેવી કાંઈખી છોકરી મલે. મીં સુલતાન, મારું માનો ને હવે પરણી જાઓ.”

સુલતાને રમાલ વડે પોતાનું બીજું કપાલ નુછયું. આ તો વળી કાંઈ નવાઈ જેવી એતી નીકળી !

“જી-હાલ તુરત મારો શાદી કરવાનો વીચાર નથી.”

જલુએ પોતીકા માંજરા ડોળા દરીયાપર ઠેરવ્યા—

“મેં મમઈજીનેગી કેહયું કે મરે તમે ખોળ જેન્ટલી-મેનો દેખાવમાં કેટલા પારસીઓને મલતા આવોછ ! તમે માનશો—તમે જો તમારી કસખી પાધરીને બદલે ફેટો પેહરો તો કબ્બી કાંઈ નહીં કેહ કે તમે પારસી નથી. પણુ લે ચાલો—મીં સુલતાન, હું તો તમને એક અરજ કરવા આવીછ.”

“યસ—શું છે ?”

“જરા હમણા મારી સાથ બોટીંગ કરવા આવશે?”

“હમણાં?—હવે તો ઓટ થવા માંડી—હું નહીં ધારતો કે હવે બોટીંગ કરવી સલાહકારક હોય. કેહો તો કાલે આપરે જમશું.”

“નહી—આજેજ આવો! તમેજી શું મમઘણની કાની ધુજરા થઈ જાઓ?”

“એમાં ધુજવાનો સવાલ નથી. હું જાણું છું કે હવે દસ મીનીટમાં પાણી એકદમ હટવા માંડશે ને પછી—આપણને કીનારે પાછું આવવાનું તદ્દન મુશ્કેલ થઈ પડશે?”

“તે હું કંઈ સમજતી નથી તમને આજે આવવુંજ પડશે.”

“નહીં છ—મને માફ કરો! હું જાણી જોઈને તમને ‘ડેનજર’માં લાવવા ઇચ્છતો નથી.”

આ એક રોકડો જવાબ હતો. જલ્દના ગોરાં મહોં ઉપર ખભરાટનો છાપ ફરી વળ્યો. તે સુલતાને જોયો—પણ તેથી જાણી બુઝીને આ હુલ્લડ છોકરીનાં કેહવાથી એક ગાંડુ કામ કરવા તઈયાર થાય એવો તે બેવકુફ નહીં હતો.

“આપરે આવતી કાલે ભરતી થતાંજ જરૂર ફરી આવશું, જરખા—આજે માંડીવાળો. હવે થોડા વખતમાં અંધારૂં થવા માંડશે.”

પણ નહીં! જરખામાયતો મીઝાજ જતો રહ્યો. આજે સહવારથીજ તેણી સહ સાચી ઝીંઝાં ફાડતી ઉઠેલી હતી—અને આજે દાહડો તેણીનો એમજ અવર જોવો પસાર થયેલો હતો. મમઘણ એક તો તેણીને ફફડાવી ચટકાવીને સાંજે બાહેર મોકલી, તેમાં વળી આજ સુલતાનની રહ્યો સહ્યો તેણીની દાળ પુરી દઝાળી મેળવા મળી આવ્યો!

“ ઠીક છે—તમે નહીં આવતા તો હું એખલીજ જવશ. તમે લોક બધાં શું મને છેકજ નાહદલી ખુચી ખુચી સમજેછ કે ? સાહેબજી !”

સુલતાન ઠાક દેતો કે ઉભો થયો—પણ તે એક ખોલ ખોલે તે અગાઉ આ નસીબદેવીની લાડધેલી નાદાન બહુ ત્યાંથી પીઠ ફેરવીને ઝપાટામાં નીકળી ચાલી.

થોડાજ વાર છેટે તેણીની નાની ગોટ કીનારાનાં એક પગઠયાં સાથ એક સાંકળસે જકડી રાખેલી હતી. એક પળ-વારના ગુસ્સાને મારે પોતે શું કરતી હતી તેનોખી બહુને ખ્યાલ આવ્યો નહીં. ઠાક દેતો કે ગોટ સાથની સાંકળનો હુક તેણીએ કાઢી નાંખ્યો—અને અંદર પોતે એખલી જઇને બેઠી. બીજી પળે તો ઝપોઝપ હલેસાં મારી તેણી અંદર પાણીમાં કેટલા વાર ધડાકાબંધ નીકળી ગઇ!—

ડોળા ફાડીને આ બેવકુફ કમસમજ છોકરીનાં ઉછા-છલાંપણા ગમ જોયા કરતો સુલતાન ત્યાં કીનારે હોઠ કરડીને બે મીનીટ તો ગાફેલ જેવો ઉભોજ રહ્યો.

✽

✽

✽

ઝોટના જોર સમેત બહુ લાંબે છેટે નીકળી ગઇ હતી. તેણીએ દેખાઇતી બાહદુરીથી જીવ પર આવીને કીનારે પાછું આવવા પુશકળ હલેસાં માર્યાં—પણ ફાકટ ! ઠાકીને તેણી લુસ બની ગઇ હતી. જેમ જેમ તેણીની ગોટ અંદર ધસડાતી તેમ તેમ તેણી વધારે નસોસ બનતી જતી—અને લારી ઉછ-લતા મોજાઓમાં ગોટને સમતોલ રાખવાને તેણી અશક્ત થઇ પડતી. આખર કરે ને સત્તર વર્ષની એક નાબુક બાળા—તેણીની કાયનાત કેટલી ?

હવેજ તેણીને પોતાના ભયાનક જોખમનો ખ્યાલ આવ્યો ! ઓ ખોદા ! નાનકડી ઘોટ જે બનસીના રાઠોડી હાથમાં એક ખોકરાંની મીસાલ સીંચી ટટણખાર હંમેશ— ગમે તેવાખી મોઝાઓ વચ્ચે—રહેતી તે આ જાલુ આગળતો જાણે મસ્તાન વીકાળ બનીને આમથી તેમ હેબતવાક ઝાંકા ખાતી હતી સુરજખી અસ્ત પામી ચુક્યો હતો. જાલુની છાતીમાં એક જળરદસ્ત ફાળ પડી—તેણીથી નીરાશા ધારતી ને મારે એક ચીસ પડાઇ ગઇ !

દરીયો અંદર તો પુર જોરમાં હતો. ઘોટ ખાસ્સી છ છ ઝુટ ઉંચે ઉછળી પાછી હેઠે પડતી. જાલુ પાણી પાણી થઇ ગઇ—થાક, બીહીક, દેહસ્ત ને મારે તેણીને ફેર આવવા માંડ્યા. બને હલેસાં તેણીના હાથમાંથી છુટી ગયાં. પાછો એક પાહડ જેવો ઉચો મોઝો આવ્યો—જાલુએ એક તીક્ષ્ણ ચીચીયારી પાડી—અને તેજ પળે ઘોટની અંદર એક બાબુ-એથી પાણી ભરાઇ આવવાથી તે ઉંધી વળી ગઇ !

જાલુ ભર દરીયામાં તફડીયાં મારતી ઉલટાઇ પડી—પણ તેજ ધડીએ કોઇ મજબુત હાથોએ તેણીને પછવાડેથી કમરમાંથી ઝાલી—

“કંઈ નહીં ! બીહતાં ના ! બસ એમ ગુપચુપ પડી રેહો. હું તમને સહીસલામત કીનારે લેઇ જવશ.”

જાલુએ જે આંખ્યો ઉંઘાડી આ પોતીકા જીવ ઉગારનાર ગમ જોયું.

અસબત—તે સુવ્રતાન હતો. પણ વધારે વીચાર કરવાને જાલુને ટાઇમજ મળ્યો નહી. તેણી આ પોતીકા “માસ્ટર” ના જોરાવર હાથોમાં તદ્દન ‘ફેન્ટ’ થઇને લાઇલાજ પડી રહી.

પ્રકરણ ૧૨ મું.

—:૦:—

એક કાજગરો કીમતી જીવ બંધાવનાર
વીરાપર અધાંધર.

પોતાના નાજુક જેલાન બોજાને કામે હાથે પાણીની સપાટી ઉપર પકડી રાખી જમણે હાથે ઓટના ઉતરી જતાં પાણીનો લાંબો છેટો ખરી બળતવારી અને બાહધુરીથી તરી જનાર સુલતાન કરીમનું હીમતભયુ કામ આખાં જંગબારમાં બીજે દીવસે હો-હો-હો-હો થઈ રહ્યું હતું. શ્રીમંત બાધજી મેહરબાદ જસાવાળાનાં જુવાન યુગસુરત પકિતરી અને વારસનો એક બોજા ગ્રહસ્થે—તેશીના દીલરૂયા માર્ટરે— પોતાના જીવના જોખમેળી આવી અદ્ભુત મર્દાનગીથી જાન બંધાવ્યો, તે વાત સીવાય ધરે ધર લોકોનાં મ્હોંડાંમાં અને જંગબારના વર્તમાન પત્રોની કટારોમાં બીજે દાહડે બસ બીજી કાંઈ જાણે હતુંજ નહી. ન્યુસપેપરોએ આ વખાણવા- જોગ બાહધુરીના લંબાણુ વીગતવાર હેવાલો આપ્યા હતા— અને સુલતાનના તેમજ મીસ જરબાદ દુઆશના ચેહરાઓના દેખાવનું, ચામડીના રંગનું, શરીરની ઉંચાઇનું, બારીક વર્ણન આપ્યું હતું. જંગબારના ચીફ માજીસ્ટ્રેટ ખાસ આ બનાવની લાંબી નોંધ ઇંગ્લાંડની રોયલ હયુમેન સોસાયટી પર લખી મોકલી મી. સુલતાન તે માટે એક યોગ્ય ચાંદ મોકલી આપવાની સીફારસ કરી હતી.

અલબત્ત આ સંવળું સુલતાનને પોતાને મનથી અકાઈ એર હતું. જાહુને જેમુદ્દ હાલતમાં પણ સડી સત્તામન તે

કીનારે ધસડી લાવ્યો ત્યારે તે પોતે ઠાકથી લગભગ ગાફેલ
જેવો બની ગયો હતો. કીનારા નજદીક પોંદ્યતાંજ ટેટલાક
ખલાસીઓએ એક નાનો મછવો ઝોંકાવી સામેથી તરી
આવતા સુલતાન અને તેનાં કબજા માંહેલી જાણુ તરફ ધસ્યા
હતા અને—

પછી દોડાદોડી અને ગડગડ સડગડ અને કળાહોળનું
પુછવુંજ શું ! બે મીનીટમાં તો કીનારાપર બધું લોક લોક
લોક થઇ ગયું હતું. મેહેરબાઇ બીચારાં જ્યારે તે કીનારાપર
પાંદડાંની પેઠે ધુજતાં પોતાની રીકશામાં દોડી આવ્યાં ત્યારે
તેવણના ગભરાટનું અને તેવણની કલાપીટનું શું બ્યાન
કર્યે ? તેવણે પહેલે નકકી માન્યું કે તેવણની વહાલી જરતું
દુશમેનનું આવી બન્યું હતું. પણ જ્યારે સુલતાને પોતાનાં
'સ્વીમીંગ' અને "લાઇફ સેવીંગ" માહવરા ને લીધે—પોતાની
અક્ષય થાક છતાં—ચાંપતા ઉપાયો કરી જાણુતો શ્વાસોશ્વાસ
બરાબર રીતે પાછો ચાલુ કર્યો, અને જ્યારે તે છોકરીએ
બેઠે આંખ્યો ખોલી તેની ગમ જોયું, ત્યારે હરબ ને મારે
પોતાના કુલ સમાન બચ્ચાંને ગળે વળગી મેહેરબાઇ હુસ્કે
હુસ્કે રડી પડ્યાં. તેવણનું તે વાર હધયું એટલું બરાબ આવ્યું
હતું કે સુલતાન સાથે જરા વાતગી કરી શક્યાં નહીં—પણ
તે સોદવામણા જવાન સુસલમાન માસ્ટરનો એક હાથ
પોતાના બંને હાથોમાં લઇ તેવણે ધણાજ ઉપકારી દીલે
પોતાની બેઠે આંખોમાં આંખો હતો.

પણ સુલતાન પોતેગી કાંઇ ઝાઝુ બોલવા કે ખુલાસો
કરવાની હાલતમાં નહીં હતો. કાંઇએ તેને અડધું ગ્લાસ
દાઁચો ખાંડી લાવી આપ્યો તે તેણે ઝડપથી વગર વીચારે

ગળાંમાં ઉતારી દીધો. પોતે એક મહામેદનના નામ તળે જંગળમાં ઝોળખાય છે તેનું આવા વખતે સુલતાનને લાનળી રહ્યું નહીં. જલુને તેણીની મેમાઇ, કાંઇ ચારેક ડાકટરો અને ખીજાં સંખ્યાબંધ લોકનાં હવાલામાં સહી સલામત સોંપી તે મુંગો મુંગો ત્યાંથી ઝડપમાં નીકળી ચાલ્યો હતો.

તે રાતે છાપાના પ્રતીનીધીઓએ તેને જરા કરારે આશાએ લેવાખી નહીં દીધી. પણ કાંઇખી કાગનો વાધ નહીં કરવાને સુલતાને ધણાજ આગ્રહથી જ્યારે તેઓને અરજ કરી—જ્યારે તેણે પોતાને લગતી કાંઇખી વીગત ધસીને આપવા નાજ પાડી—ત્યારે અંતે તે લોકે તેને પડતો મેલ્યો.

ખીજે દીવસે સહવારના તે ‘જસાવાળા હોલ’માં પોતાની ચેલીની હકીકત પુછવા ગયો. જલુને આગલી રાતની સરદીને લીધે જોરમાં તાવ ચઢી હતી—ખીજું વધુ કાંઇ નહીં હતું. આખી રાત ધરના તખીય ડાઠ કેખશરૂ માંધી રહેલા હતા. તાવની ઝુમમાં પાછલી રાતનાં તેણીએ પોતીકા જીવ બંચાવનાર મીઠા સુલતાનને મળવા માંગવાનો બકબકારો કર્યા છીયો હતો એમ ડાકટરે સુલતાનને જણાવ્યું. મેહરબાઇ જલુના સીક રૂમમાંથી બાહર આવ્યાં અને સુલતાનના બે હાથ પોછાં પકડી ધણાજ કુગળી પડ્યાં—

“સુલતાન—તમે આય છોકરીને મરતી બંચાવીછ. હમણા મારેથી કંઇ બોલાવું નહીં—પણ—”

“બંસ બાઇજી—વધારે બોલોજ ના ! શું જરૂરબાઇનો જોખમ જોયા કરીને હું કીનારેજ ઉભો રહેતે? એવણની તાવ હવે આજ કાલ ઉતરી જશે.”

મેહરબાદએ રમાલથી પોતાની આંખો નુછી. તે બુઝોર્ગ બીચારી મમાઈ આ છેલ્લા હેબતનાક નહી વકી રખાયલી આફતથી તદન બાણે દબાઇજ ગઇ હતી.

“તમે નહીં હોતે તો આપ મારી દીકરીના દુશમનના છવને કંઈ કશું થઇ જતે. મારું હીરા મોતીનું બચ્ચું તમે મરી જતું બચાવ્યું. એ તમારે વાસ્તે હમણાળી પડી પડી બોલ બોલ કર્યા કરેછ. મેં કેહ્યું કે આવશે તેવા હું અંદર લઇ આવશ ”

“નહી—હમણા મીં સુલતાનને જરબાઇ આગળ મોકલવામાં ફાયદો નથી.” ડાં કેખશરે બોલ્યા. “જરા બે દાહરા રેહીને એવણ એની આગળ જશે, મેહરબાદછ.”

“બરાબર છે, ડાક્ટર,” સુલતાન બોલ્યો, “હું તો આજે માત્ર એવણની ખબર પુછવા આવ્યો હતો. મેહરબાદછ તમે ખુશાલ રેહો—એ તો પાણીમાં લીઝાવાથી અને ધારતીનો આંચકો ખાવાથી એમજ બે ત્રણ દાહડા બોખાર રહે—પણ જરાબી બીહવાનું નથી. ચાલો, માયછ, હું રત્ન લઉંછ.”

“બા—આવજો ! રોજ જરા અહીં આવ્યા કરજો અં. મરુંરે તમારી પરથી—તમે પાંચ મીનીટ આવોછ તાહરે મતેબી બાણે કેટલી હીમત હીમત આવેછ !”

* * *

પોતાનું નાનું કોટેજ છોડીને સુલતાન જંગબારના તે દરીયા કીનારા ઉપરથી આઠેક દીવસ કોણ બાણે કર્યા નીકળી ગયો હતો. બે દાહડા લાગટ તે ‘જસાવાળા હોલ’માં આવ્યો નહીં ત્યારે મેહરબાદએ માણસ મોકલી ખબર કહડાવી; અને

ચારેજ તેવણને માલમ પડ્યું કે જરા 'ચેન્જ' માટે સુલતાન કોઠને કહ્યા કાબ્યા વગર વીસેક માઇલ આવેલાં એક જીજાં નાહના ગામડાંમાં જતો રહ્યો હતો. ખરી વાત એ હતી કે છેલ્લી હોનારત બતવા પછી આવાચીવી ભર્યાં લોકો તેને જાંપીને બેસવા દેતાં નહીં હતાં. કેટલાંક જાણીને ચાલી ચલાવીને ખુશાલ તેના કોટેજમાં આ પ્રખ્યાત 'સ્વીમર' -આ વખણાયલા લેખક અને દીલરખાના આ કાબેલ ઉસ્તાદને જોવા અને તેની સાથ કાંઈ એકાર પેલાર વાત કરવા સારું આવતાં હતાં ! નહીં ઓળખાણ કે પારખાણ છતાં કેટલાંક પરવારતાં કુટુંબો જાણે સુલતાન કેવો એક એકઝીબીશનમાં મેળેલો નમુનો હોય તેમ મજેહુથી સાંજને વખતે તેના કોટેજમાં ડોક્યું કરી તરેહવાર પુછપરછખી કરતાં !! આવી જાતની ચાલું 'વીઝીટો'થી અને પોતાને લગતી તદ્દન અણુ-ગમતી પુછપરછથી સુલતાન બેઝાર થઈ થયો હતો. ન્યુસપેપર-વાળાઓએ હજી તેનો પીછો છોડ્યો નહીં હતો. પોતાના જન્મને લગતી-કુટુંબને લગતી-આગલી પાછલી કારકીદીને લગતી તેઓની ખણખોટને ઉડાવતાં ઉડાવતાં તે કાયર બન્યો હતો. પોતાની પાસે પેપરોમાં છપાવવા સારું એકખી પોતાનો ફોટોગ્રાફ નથી એમ કેહતાં કેહતાં તે કંટાલી ગયો હતો. દીલરખા શીખાડવા માટે અનેક કુટુંબો તરફથી તેને મોટે પગારે થતી આફરો ઉપકાર સાથ ના પાડતાં હવે તો તેને પોતાને ખસીયાણુંખી લાગતું હતું.

થોડા દીવસખી કેઠે સદી જવા વીના ખીજે ચારેજ સુલતાન માટે રહ્યો નહીં હતો. જીજાસુ, ચકચાર ભર્યાં લોકની આવી જોખમભરી અંગત જુસ્તેજુમાંથી તુર્ત વેળા

દુરજ રહેવામાં તેણે ડાહપણ વીચાર્યું હતું. જાનુને કુળનાં બંચાવી તેને ચોઠે દીવસે તે ગુપત્યુપ બોચકું બાંધીને એક નજદીકના ગામમાં ઉતરી પડ્યો હતો.

આંઠ દાહડા પછી તે પોતાના કોટેજમાં સતે દસ વાગતે પાછો ફર્યો. બીજે દહાડે સહવારના પોહરમાં મેહરબાઇનાં બે માણસો તેને માટે બારણાની બાહર ખોટી થતાં હતાં ! બેઉના બભાંપર કાંઈ મસ મોટા બે ખુમચા હતા ! સુલતાન તો પહેલાં કાંઈ સમજ્યોજ નહીં. લખરાઇને તેણે આ બે મસાલો અને તેમના ઠાળાઓ ગમ જોયાજ કીધું. પણ જ્યારે તેણે તે ખુમચાઓપરના ટટકાઓ ઉંચકીને જોયું ત્યારે તેના મહોંમાંથી એક અજબબીનો અવાજ નીકળી પડ્યો.

એક ખુમચામાં સાકર હતી-મધમધતાં ડુલો હતાં અને એક મખમલનો દાખડો હતો. આ દાખડો ઉંઘાડી જેતાં અંદર એક મસ મોટા પપરડા જેવા આબદાર હીરાની વીટી મુકેલી હતી. ખાસ્તી ત્રણેક રતીનો હારો હશે ! સાથે એક કાગળની કાપડી બાંધેલી હતી. ઉપર લખેલું હતું કે.

“ભાઈ સુલતાનને મેહરબાઈ જસાવાળાની ઘણી ઘણી ભલી દુવાઓ સાથે પુગે !”

સુલતાને કપાલનો ચીલ્લો ચઢાવી હોઠ કરડ્યો. બીજે ખુમચો ઉંઘાડતાં અંદર ચીકાઈ અને-ફરટ હતી તથા એક મધમધતો તોરો હતો. આ ખુમચામાંથી એક બીજે સેરીનનો દાખડો હતો. તેમાં એક હીરા જડીત સોનાનું ઘડીયાળ તથા એક ભારી સોનાનો છેડો હતો. આ ઘડીયાળ ખાસ્તુ ત્રણેક હજાર રૂપિયાનું હશે કેમજે તેનાં બંને ઢાંકણા ઉપર ફક્ત

હીરા જડેલા હતા. દેખાઈતી રીતે તે બેહુસ્તી નવરોજનું હોયું જોઈએ. આ બાકસની સાથેની ગુલામી શીટથી બાંધેલો એક કાડ હતો. તે ઉપર બહુના દસ્કતે લખેલું હતું કે,

“મારા માનવંત મેહેરબાન માસ્તર મીં સુલ-
તાને પોતાના જીવને જોખમે મને કુખતી ખંચાવી
તેના અતી ઘણા હેશાનમાં ખરાં દીલની લાગણી
સાથ તેવણની વખાણનાર ચેટ્ટી જરબઘ પેસ્તનજી
દુખાશ તરફથી એક અદના ભેટ.”

અલખતાં આ સઘળાં ધમસાણની સાથે આવેલી
મેહરબાઈને હાથની તેમજ બહુના દસખતની બે ચીટ્ટીઓ
સુલતાને ખોલી. તે દુકમાંજ હતી :—

વહાલા ભાઈજી સુલતાન—

જેઠ રાતે તમે પાછા આયાય તે બહુડિં છે. તમે
ઓચીનતા ચાલી ગીઆ તેથી જલદીથી તમને લખતાંજી
અમે રેહી ગીઆં. લખજી તમે મારી જરને નવા જતમે
જીવારીય અને હમારાં મોહનાં હસ્તાં રાખીઆંય તે જોતાં
મારી તરફની આટલી નજીવી ભેટ કબુલ રાખશે તો હું
ઘણીજ ખુશી થવશ. તમે જે કંઈ કીધુંય તે જોતાં એ
એ કંઈજ નથી—પન મારી તરફની એટલી યાદગારી
તરીકે મારી ધની ધની દુવા સાથે કબુલ કરજોજી.

લખજી—મારી બહુ વટ વટ કરીયાજ કરેય કે તમે
આવતા નહી ને એ સારી થઈને તમારો ઉપકાર માને
તેટલાં ચાલી શું ગીઆ, વાસ્તે આજે સાંજથી જરૂર આવજો

તે રાતે હમારી સાથે જગીનેજ સીંગરજો. આજે મેં એ ચાર જણાને ખોલાવેલાં છે તેથી જરૂર આવજોજી.

લાંઠ તમારી હંમેશની ઉપકારી
મેહરબાઈ ન. જસાવાલા.

જાલુ તરફની ચીઠી સેહેજ વધારે લાંબી હતી :—

મારા મેહરબાન મારતર—

હું ઇચ્છુ છ કે હું તમારા જેવી બાહોશ લખનારી હોતે તો આજે મારાં દીલમાં શું થાયછ તે હું અહીં લખી શકતે. પણ મારી કલમ નથી ચાલતી. હું ધારૂં છ કે તમે આવશે તાદરે મને જે કહેવાનું છે તે કહેવાને વારતે મારી જીભની નહીં ચાલશે. તમે મને મરી જતાં બચાવી ને મને એટલી ઉપકારી બનાવીછ કે મારી જીંદગીના છેડા સુધી હું તમારી લલમ લુલમ નહીં. મેહરબાન મીઠું સુલતાન—હું વધારે કંઈજ લખી શકતી નથી. હું બસ એટલુંજ મારાં ખરાં દીલથી લખું છ કે તમે એક સાધારણ માણસ નહીં પણ એક ફરેસ્તા છેઓ. તમે મને નવી જીંદગી બક્ષીછ એટલુંજ નહીં—તમે મને જીંદગી ખરેખર શું છે તે પીછાણતાં અને તે જીંદગીની ખુશી સમજતાં શીખવીછ.

તમારો મારી ઉપરના ઉપકારોનો બોજો એટલો બધો થઈ ગયોછ કે મને નહીં લાગતું કે તે હું વધારે વાર ઉપાડીબી શકશ. એ તમારા હેશાનનું કરજ મારેથી પ્રીટાડી શકાવાનું નથી—મેહરબાન મીઠું સુલતાન—તમે મારે વાસ્તે શું પ્રીધુંછ તે હું કદી કદી ભુલી જઈ શકવાની નથી. જ્યારે

મેં પેપરોમાં વાંચ્યું કે કેટલી બાહુધુરીથી તમે મને બેસુદ્ધ ઉંચકીને ઓટના પાણીમાં કીનારે ઘસડી લાયા તાહરે મારેથી હરખને મારે રડ્યું પડ્યું. હું મારે ખાતર નહીં રડી-પણ તમારી હીમત અને લલાઇ જોઇને ખુશાલીથી રડી

ઓ હું તમારી પાસ કરગરીને માંક માંગું છું કે હું મુઠ્ઠ દીવાની તમે જેવા મારા માનવંત કામેલ માસ્ટરની સલાહ નહીં માની ને હુલ્લડ્ય કરી ઓટમાં ગેઢ. મારે વાસ્તે ગીઁ સુવનાન તમે હવે હલકું ધારશો એ દુઃખ મારે વાસ્તે કંઈ થોડું નથી.

પણ મારા જેવી એક નાદાન નાહલી છોકરીનો દીવનો ઉઝરો અહીં મેં ખાલી કીધોછ. નહીં—તે દીવ ખાલી થઇ શકતુંજ નથી. તમે માનવંતા માસ્ટર તરફનાં મારાં અંતઃકરણના માન અને ઉપકારની ઇલાણી તરીકે મારી તરફની આટલી નજીવી તુચ્છ ભેટ કબુલ રાખજો. તમારા પગ આગળ હું મારી આખી દુન્યાની દોલત મુકી દેઉં તો થોડી છે—પણ એ ઘડીયાલ મારા બેહુસ્તી મમાવાજીનું છે અને તે મને તેવણે ખાસ આપ્યું તું કે ‘જાણુ તું પરણે તાહરે તારા વરને આપજે.’ હવે વર ફરને આપવા હું માગતી નથી—એ હું તમને આપુ છું ને ખરાં અંતકરણની લાગણીથી આપુછ. મારી યાદ તરીકે તમારી પાસે રાખશો તો હું ઘણીજ ઘણીજ વધારે તમારી ઉપકારી થવશ.

આજે મમઇજીએ તમને અમારી સાથે જમવાનું ઇજન કીધુંછ તે જરૂર આવજો. ત્રણ વાગે આવજો—હું કાગને ડાળે વાર જોવશ.

ખોદાય તમારો નીગેહબાન થાઓ—તે તમો હંમેશ તંદરોસ્તી અને સુખમાં ભર્યા પુરીયા રેહો.

તમારી સદાની ઉપકારી તાબેદાર ચેલી અને તમારી
હંમેશની વખાણનાર,
જર પે. દુખાશ.

સુલતાને મુજમાં હસી બંને કાગજ બાબુએ મેલ્યાં અને
મેહરબાઈનાં માણસોને આંકે આંકે આના આપી વીદાય કર્યા.

“બાઈ લોકકુ બહોત સલામ બોલો, ચૌર બોલો અમ
શામકુ જર આયગા.”

મસાલો ગયા પછી બંને હાથ કમરે ટેકવી બેઠે
ખુમચા ગમ થોડો વાર સુલતાને ટીકયા કીધું—

“વાત બેહકતી જાયછ !” તે મનમાં પટપટયો, “હું આય
ચીજતી વધી નહીં રાખતો’તો ! પણ મારે હવે એનો છેરો
લાવવો પરશે. આય જરબંધ જરા બેઠયે તે કરતાં વધારે
‘મમપલસીવ’ બનેછ—એ કંઈ સારું નહીં ! આઈ ડાન્ટ
લાઈક ઇટ ! એ છોકરીના કાન વખતસર મારે બોલવા પડશે.
તે પછી નહીંજ તો મારે એ લોકના રસ્તામાંથી બાબુ થઈ
જવું પડશે. મારા બેહસ્તી બાવાને ખાતર નહીં હોય તો
આજે હું અહીં પાણી પીવા નહીં ઉભો રેહું ! શું આય
બે જણાં એમ ધારેછ કે આય તે લોકની પ્રેરડો હું એક-
એક મીનીટની કબુલ રાખશ ? એ કુટુંબ તરફથી એક બોલું
દોહડયુંની મારે બક્ષેશમાં લેવું હરામ છે !”

*

*

*

સાંજના સાડા ત્રણેક વાગતાને શુમારે સુલતાન જ્યારે
જસાવાળા હોલમાં ગયો ત્યારે નીચે ભોંયતળાએ બીલીયડ

શ્રમમાં જાણુ એખત્રી એખત્રી કેટલાક “શોટસ” પ્રેક્ટીસ કરતી હતી. સુલતાનને ધર તરફ આવતાં જોઈને તેણીએ તુર્ત હાથમાંની “ક્યુ” ટેબલ પર ફેંકી દીધી અને વેહલી વેહલી તેને મળવા ખારણા ગમ દોડી. સુલતાને જોયું કે તેણીનો ગોરો એહરો લાજને મારે તદન લાલ લાલ બની ગયો હતો.

“આવો મીં સુલતાન !”

શેકહેંડ કરતાં જાણુ માત્ર આટલુંજ ખોલી શકી. તેણીના હાથ તદન ઠંડાગાર બની ગયા હતા અને ગળામાં અવાજ જાણે ખુંટી બેઠો હતો. સુલતાને ખોલ્યું જોયું કે તે જવાન છોકરીનો દમ જોરમાં ચાલતો હતો.

“કેમ-તમે તદન તટાર થયાં કે, જરખાઈ ? એ બે દકાડા શું ખીયારાં મેહેરખાઈજીને ગલરાવી નાખ્યાં ?”

જાણુએ શરમાઈને નીચે જોયું અને સહેજ હસી. અરે તેણીના ટાળવાંને શું થયું હતું ? સુલતાન આવે ત્યારે કેટલું કેટલું ખોલીને ઉપકાર માનવાનો તેણીએ ઠરાવ કરેલો અને હવે આમ કેમ ? જાણુ આ માસ્ટરની હજુરમાં તેણીની વાચા શક્તીજ શુભ થઈ ગઈ હતી !

સુલતાન બાબુના બાજટપર ગોઠવાઈ બેઠો.

“લેઓ તમારી ક્યું પાછી લેઓ, જરખાઈ—પ્રેક્ટીસ ચલાવો હું બેસીને જોઉં.”

હવે જાણુની હીમત જરા ઠરી.

“તમે બીલીયડ નહીં રમતા ?”

અવાજે પુછ્યું.

સુલતાન હસ્યો—

“વળી તમે કેહશો કે હું બંધામાંજ હુશીયાર છું !
જવા દેઓ—તમેજ રમો—હું જોયા કરશ,”

“તમે ઘણું સરસ રમતાજ હોશો. પંખી આપરે એક
‘ગેમ’ રમશું. મીઠું સુન્નતાન, તમે આજે આયા તેથી હું
એટલી ખુશી થઈશ ! તમે આટલા દાહરા કંઈ ગેવલા ? અમે
તો જાણ્યે કે તમે પાછા આવશોજ નહીં.”

“નહીં કેમ આઉં ? અહીંના લોકથી હું કંટાલી
ગયો—તેથી થોડા દાહરા બાહર નીકળી ગયો. ચાલોની
મમાઇજ કાંઈ છે—માળપર જઈયે ?”

જાલુ ઉઠી. બને જણે પહેલે માળના દાદર પર ચઢવા
માંડ્યું.

“મીઠું સુન્નતાન, મને માફ કરજો અં—મને બરાબર
ઉપકાર માનતાં આવરતોજ નહીં. મુઘું મારેથી તો કંઈ
તમારી આગલ ખોજાતુજ નહીં !”

“બસ બસ જરગાઈ ! ખુદાને વાસ્તે હવે એની એ
વાત ના કાહરયા કરો. બસ હવે ઘણું થયું ! એક સાધારણ
કુતરાનોથી હું એવાજ સંજોગો વચ્ચે એમજ જીવ બંધાવતે.
તમે લોક એટલું બધું તેને રૂપ આપી દેઓજ કે ઉત્તરું મને
બસીયાણું લાગેજ.”

તેઓ બંને જણા મહેરબાનના ‘સીટીંગ રૂમ’માં ગયાં,

*

*

*

ચા કેક ખીસકીટ વગેરે લેવામાં અને ખીજી ત્રીજી વાત-
ચીતમાં જે કલાક નીકળી ગયા હતા. ખીજાં પરાણાંઓ તો
છેક રાતે સાત વાગને આવનાર હતાં. મેહરબાનએ ફેરવી
ફેરવીને ઘણીની યુક્તીથી સુન્નતાનના કુટુંબ કબીલાને લગતી

વાત જાણવા માંગી હતી—પણ એ જવાન ખોળ ગ્રહસ્થની એક રંડાયલી માથ મુંઝવમાં રહેતી હતી તે ઉપરાત વધુ કશીની ખાતરી તેવણ આ ઉડા સુન્નતાન કનેથી મેળવી શક્યાં નહીં હતાં. અંતે ચાહેણી ખસાસ થઇ. જાણુ ઉડીને ઉભી થઇ—

“મીં સુન્નતાન, હવે આવોછ કે? આપરે એક ‘ગેમ’ રમયે, મને સોના દાવમાં કેટલી પોઇટ આપશો?”

“જેટલી ગમે તેટલી લેઓ,” સુન્નતાન હસીને બોલ્યો, “પણ હવે હું જે ઘણી અગતની વાત કરવા આજે ખાસ આવોછ તે મમાઇતની આગળ પહેલે જરા કરી લેઉં? મેહરઅઇજી, મને બેલવાની રમ આપશો?”

“હા બા બોલોની? શું છે?” મેહરઅઇજી પોતાના હાથમાંની રકાની ખાણુ મુકી દીધી. જોણુની તેવણુની પાસે બેસી ગઇ.

સુન્નતાને આસ્તેથી પોતાના ગળવામાંથી પેલા બે બાકસો કહાડ્યા—

“મેહરઅઇજી માયજી—બેહેન જરઅઇ.” તે ઘણીજ ગંભીરઇથી બોલ્યો, “આય કીમતી લેટો તમે મને મોકલી તે સાફ ખરાં જીગરથી તમારો ઉપકાર માનુંછ. પણ એ લેટો મારાથી કણુલ રખાય એમ નથી—મને જી માફ કરો.”

આમ કહી બેઉ બાકસ ઉંઘાડી સુન્નતાને મેહરઅઇજીની સામે ટેબલપર પાછા મેલ્યા. મેહરઅઇજી અને જાણુ તો અકબીયાઇને તેનું કોઠુંજ ટીકવા પડ્યાં.

“અરે બા, એમ કંઈ હોય? એમાં મુઠ શું ખીસાદ?”

“મેહરઅઇજી માય—ખસ વધારે ના બોલો. હું એ

હાથ જોડીને માંગી લેઉં'છ. તમે મને એ ભેટ આપવા માંગી એટલે મને મળવા બરાબર જ છે. એ તમે પાછી રાખો છ— હું તે કબૂલી નહીં લેવશ. મેં તમે બાઈઓ તરફની મીઠાઈ ને પુલ રાખ્યાંછ—તેજ બસ છે.”

“મીં સુલતાન—તમે——”

“જરબધ ! તમને જો મારી લાગણીની જરામી દરકાર હોય, જો મારી નજીવી સેવાની કીમતજ ધુજતાં હોય, તો આય બે દાખડા તુરત પાછા હિંચા કરી દેઓ. હું ખુદના કસમ લખને કેહું'છ કે તે હું જીનહાર લેવાનો નથી.”

“ઓવાય !—પણ કાંય ? તમે અમુને હીણોછ, મીં સુલતાન ?” બહુ રડમેસ થઈ ગઈ હતી.

“ખુદ મારો સાહેદ છે કે હું હીણતો નથી. સામુ તમે મને જો વધારે દયાણુ કરશો તો હું જરૂર એમ સમજશ કે તમે મને હીણોછ. ને સાચું કેહું'છ કે પછી નહીં તો મને આય જંગબાર છોડીને ચાલી જવુંજ પડશે.”

“અરે નહીરે—એમ શું બોલોછ !”

“બસ ત્યારે આય કીમતી ઝવેરાત મને માફ કરો. હું ખરેખર ધણોજ ખુશી થવશ.”

મેહરબધ દુન્યાદારીના વધારે ધડાયલાં હતાં.

“વારૂં ચાલો—સુલતાન તમારી મરજી નથી તો રહેવા દેઓ. વાતમાં કંઈ ધણો દમ નથી. પણ એક હવે મારી અરજ છે. તે કબુલ રાખશો કે તેમી નહીં ?”

“હાજી—જો મારાથી થઈ શકશે તો જરૂર તમારો સુખન માથે ઉઠાવીશ.”

“જોવ યા—અમે આવતે મહીને ૧૬ મી તારીએ હીંદુ-
સ્તાન જઈયેછ. મારા ભાઈ નવાજ શેહરીયાર જંગ કરીને
શુદ્ધાચરગે છે તેના લગન છે.”

“ નવાજ શેહરીયારજંગના લગન છે ! ” સુલતાનથી
છુમ પડાઈ ગઈ.

“ હા—કાંય ? તેવણને તમે જોળખોછ કે ? ઘરડે
ધડપણ કાંઈ ખેગમ સાથ પણવાના છે. મોટી ધામધુમથી
લગન છે—ને યસ જોંહસ હોંસ કરીને મને ને જાણને પોતાને
તાંહ એક બે મહીના બેલાવેછ.”

સુલતાન નથી ડોકે પોતાના છુટ ગમ જોતો સ્થીર
ચુપજ બેઠો હતો. અરેરે તેનાં મગજમાંથી હમણા શું પસાર
થઈ જતું હતું તેવું આ બે સ્ત્રીઓને શું લાગુ હોઈ શકે ?

“તે યા સુલતાન—હવે ખરી વાત એમ છે કે આપ
છેલ્લો ખનાવ બન્યા પછી મારી જર તો યસ કાલા ને વાલા
કરેછ કે અમારી સાથ તમુનેથી અમે શુલખર્ગ લઈ જઈયે—”

“ મનેથી ? માફ તાંહ શું કામ છે ? ”

“ નહી સુલતાન—એ છોકરીનો જીવ બંચાવી તમે
એને જાણે તમારા ઉપકારમાં સદાની દાટીજ નાખીછ. ખરું
મુછાવો તો તમે અમારી સાથ આવશો તો મનેથી બાણુંજ
ગમશે. જોવની યા—પહેલે તો હું અમારા જીના મેનીજર
પાહલાણુને સાથે લઈ જવાની હતી. પણ તેવણની હવે ઉમર
થઈ અને પગે રૂમેટીક છે તે તેવણથી તો હવે કંઈ બનતું નહી,
તમે જો અમારી સાથે હોવ તો અમુને કેટલી સગવડ થાય ને
મને હીમતથી કેટલી રેહ ! જોવ, વીચાર કરીને મને કેહજો—
સુલતાન લઈ. તમુને કાંઈથી રીતની અગવર હું પરવા દેવશ

નહીં—તે ફરત કલાસનીજ પાસીજ તમારીની લેવશ અને બધુ અમારી કાનીજ ખાવાનું રેહવાનું તમુને મળે એમ કરશ. અમે જે એખલી અટલી બાધ મનીખો સાથ તમારા જેવો એક હુશીયાર મેનેજર કે પ્રાઇવેટ સેક્રેટરી હોય તો કોઇ વાતનો અપજર નહીં ! તમે પૈસાની બાબતનો તો વીચારજ ના કરતાં—તમે કહેશો તે પગાર હુ તમુને દર મહીને આપશ. કંઈ નહીં, ઉતાવળ નથી—ધીરજથી વીચાર કરીને મને જે ચાર દહાડામાં તમારો જવાબ જણાવજો.”

સુલતાનના કપાલપર ઝરાં પુટી નીકળ્યાં હતાં ! યા પરવરદેગાર ! અતે તેણે સુલતાનની પ્રાર્થના સાંભળી ખરી ! શુલબર્ગે પેલા નવાબ શહેરીયારને ત્યાંજ જવાનો સત્તેજ આખરે સામે આવી ઉભો ! હે કુદરત ! તારી ગતી ન્યારી છે ! બસ જે મીનીટ તે ધચુપચુ થયો—અને પછી તેણે દાંત પીસીને એકદમ શું કરવું તેનો જીવ સાથ નીશ્ચય કર્યો.

“જો, મીં સુલતાન ! તમે ના ના કહેતા ! તમારો ખરેખર મોટો ઉપકાર થશે—અમારી સાથ જરૂર આવો.” જલુ અત્યંત મીનતગરીથી બોલી.

થોડીક સેકંડ સુલતાનથી બોલીની શકાયું નહીં. આખરે તે ધીમેથી ઉઠ્યો—

“મેહેરબાનજી—તમારી મારી પર ખરેખરી મેહરબાની છે ! જ્યારે આટલી કાળજીથી તમે મને તમારી સાથ લઇ જવા મંગોછ ત્યારે ના કેડવાને માફ દીલ થતું નથી. હું તમારી સાથ આવશ—તમારે ગમે તે પગાર મને આપજો, બસ મને પુછતાંજ ના. ચાલો—જરબખ આવોછ કે બીલી-યડનો એક ગેમ ત્રાઇ કયે ?”

જર્યાબ તો હરખને મારે જાણે ઘેરી જેવી થઈ ગઈ હતી ! ફતેહની એક યુમ સમેત તેણી દાદર પરથી નીચે પીસીયડ રૂમમાં દોડી. આ—સુલતાનળી તેણી સાથે ગુલઝર્ગે આવવાનો ! જલુને લાગ્યું કે જાણે ખુશાલીને મારે તેણીનું મગજ જતું રહેશે કે કેમ ?

પ્રકરણ ૧૩ સુ.

—:૦:—

સુલતાનનની “ નોવેલ,”

“ ડામીજનો ડાહ્ય ” વાર્તાના માત્ર છેલ્લાં બે ત્રણ પ્રકરણો લખવાનાં હવે બાકી હતાં. પોતાના નાનાં કોટેજમાં સાંજે છ વાગનાના ઝાંખા ઉગ્મસમાં નીચી મુડીએ કારાં દાગળ ઉપર પોતાના કલ્પિત ‘કેરેક્ટરો’નાં ખોખાંઓમાં જાણે જીવ મુકતો હોય તેમ સુલતાન કરીમ પોતીકી કલમ ચડ-ચડ-ચડ ચલાવ્યો જતો હતો.

આહ—આ વાર્તાનવેશનું તમામ ધક ધ્યાન બધું પોતાની નોવેલને પુરી કરી નાંખવામાં હતું ! એ કથા જ્યારે છપાઈને બાહર પડે ત્યારે તેના છુપા કર્તાની કીર્તિનો પાયો નખાશે એમ કાંઈ ગુપ્ત અવાજ સુલતાનના કાનમાં વાગ્યાજ કરતો હતો. એક લેખકનો બધો અલંકાર, એક નોવેલીસ્ટની દરેક કુશળતા, એક જવાન મદને તમામ લુસ્સો સુલતાન પોતીકી આ વાર્તામાં આમેજ કરી ચુક્યો હતો. તે પોતાની આ નોવેલ પોતાના રાખેતાના તખલ્લુસ—

“ગુલામ” — તજેજ બાહેર પાડનાર હતો. એજ તખ્તસુસ તજે તેણે મુંબઈના ગુજરાતી અને ઇંગ્રેજ પેપરોમાં કરેલાં તરેહવાર લખાણો વાંચક પ્રજાએ એક મતે વખાણ્યાં હતાં— એજ અણબખાણ્યા લેખક “ગુલામ”ની નાની ટુંકી વાર્તાઓએ લગલગ દરેક હરીફાઈમાં ધનામો જીત્યાં હતાં— અને એજ “ગુલામ”ની વીદવતાભરી આટીંકલો માટે હિંદુસ્તાનના આગેવાન ઇંગ્રેજ પત્રો કાલમ દીઠ પદરથી વીસ રૂપિયાને હિસાબે ધણા શંતોપકારક ચેકા સુલતાનને મોકલતાં રહ્યાં હતાં.

આજે રાતે સુલતાન કાંઈ ચોર ઉઘટથી પોતાના કામે મંડ્યો હતો. આવતા માસની અધવચ્ચે તેને હિંદુસ્તાન ઉપડી જવાનું હતું. જંગબાર પોતે છોડી જાય તે અગાઉ તે પોતીકા નોવેલ પુરી કરવા ચાહતો હતો. એકવાર ગુલબગે પુગ્યો તો પછી તેને માટે જીંદગીનું એક બીજું ગભીર જીવસંટોસટ કામ બાકી હતું જેમ સુલતાન બરાબર સમજતો હતો. ત્યાં કદાચ એક આંકડોગી લખવાની અવકાશ નહીં મળે એ બનવાજોગ હતું. સીંહની દાઢી પકડવા તે ખુદ સીંહના ગુફામાં જનાર હતા— ખુદને ખબર કે ત્યાં શુંગી થનાર હતું! સુલતાને હરડતા કસમ ખાધા હતા કે પોતીકા મરનાર પીતાને પાયમાલ કરનારી ફેંટ પકડીને પોતીકા કુટુંબ પર ચોંટેલો બેઆબરનો કલંક ધોઈ નાખવો, કે ના તો ડાગીજનો ગહમ કપાલપર લઈને ફર્યા કરવા કરતાં બેહુસ્તી બાપના મુદ્દખો ઉપર લોહી બદલ લોહીનું વેર લઈ આ બરતીબોર જીંદગીને ખાકમાં ફેંકી દેવી.

પણ આ ફાતી જેહાન પોતે છોડી નય તે અગાઉ સુલતાન પોતાની કાંઈથી મકકમ યાદગારી પોતા પાછલ મેલી જવા આહતો હતો કે જે તેના જવા પછીથી જીવતી રહે—તેની હીણભાગ્ય નીશફળ જીંદગીની યાદ આપતી રહે—તેના જીગરની પવીત્ર દેવીની લલાઈનો લેખ સદા જાગવી રાખે.

જીગરની પવીત્ર દેવી ? હા—તે સુલતાનની કથાની નાયકા કુમ્મી હતી. વાર્તામાંથી તેણે આ પ્યાઈ કુમ્મી નામજ વાપડ્યું હતું. એ કેરેક્ટરને આ ફર્તિએ પહેલાં એક ખુશ-સુરત આકાર આપ્યો હતો—પછી એક ખુશસુરત ખવાસમાં તેણીને પોતાના પ્રુદસકેપ કોરા તાવો પર જીવતી જાગતી—હરતી રમતી—જનાવી હતી. અરે—આ કુમ્મીની કેરેક્ટર પોતાના પ્રકરણોમાં તબકકે દર તબકકે દોરતાં તેના હાથ હંમેશ કેવા ધુન્યા કીધા હતા—લખતાં લખતાં આંગણાં અટકી જવાથી પોતીકી ખુરશી પર અદેલાઈ પડી સુલતાન કેવાં ઉડાં ખ્યાલી તુરંગોમાં મશગુલ થયા કીધા હતા—આગલી પાછલી વાતો બધી તેને હૃદયે ધાઈ આવી ને-તેને કેટલો ઉદાશ બનાવી મેલ્યા કર્યો હતો !

પણ આજે સુલતાનની કલમ પુર જોશમાં ચાલતી હતી. વાર્તાનો તે ભાગ કે જ્યાં કથાનો નાયક જમશેદ પોતાનો ડમીજનો ડાઘ ધોઈ નાખી પોતાનું નીરદોષપણું પુરવાર કરી રહેવા પછી જ્યારે નસીબનાં ચક્રના ફરવા સાથ પાછો દોલત અને ફર્તિ મેળવી પોતીકી રક્ષક મુર્તિ કુમ્મીને લાખાં વખતે મળતો હતો તે પ્રકરણ લખતાં સુલતાનને આસ-પાસનુંથી કાંઈ ભાન રહેલું હતું નહીં. ડોક નીચી કરીને લખવામાં તે એટલો ચકચુર હતો કે કોટેજની બાહર એક

રીકશા આવીને ઉભી અને માંહેથી યુઝોર્ગ મેહરખઘ જસા-
વાળા ઉતર્યાં તેની ંળી તેને ખખર પડી નહીં.

મેહરખઘ આ પહેલીજ વખત જાલુની સાથે સુલતાનને
તેના કોટેજમાં વીઝીટ આપવા આવ્યાં હતાં. જ્યારે તેઓ
ખંને ચોરડાના ઉખર આગળ આવી ઉભાં ત્યારેજ સુલતાને
અમકીને બારણા ગમ જોયું અને હાથમાંની પેનસીલ છોડી
દધ ઉઠી ઉભો થયો.

“અમે તમને કામમાં ડીસટર્બ કરીધા કે, સુલતાન?”
મેહરખઘ હસીને બોલ્યાં, “મેં તુને કેહ્યુંની, જાલુ, કે વખતે
હમણા એવણ રોકાયલા હોશે.”

“અરે નહીરેજ—જેસો જેસો.”

સુલતાને ખંને બાધઓ માટે ઝટ ખુરશીઓ બરાબર
ગોઠવીને મુકી.

“જાહરે જોધયે ત્યારે મીં સુલતાન તો કંઈ લખતાજ !
મગધજી, તમે જાણોજ કેની—એવણ એક મોટા લખનાર
છે જો !”

“હા—મેં એમ સાંભલ્યુંજ. પણ અહીં વરી આપરે
એવાં ઉજમારાં વાંચનારાં કે એવેણની ચોપડીઓ કાંઈ વાંચવા
જાયે? સુલતાન, તમારી કેધ કેધ ચોપડીઓ બાહાર પરીછ ?
કંઈ ગુજરાતી ચોપડીઓ હોય તો અમુને નામ આપો. અમે
મંગાવ્યે.”

“નહીંજી—મારી હજી કોઈ ચોપડી બાહર નથી પડી.
પણ હાલ મુખમના પખ્લીશરો સાથ મને કાગળ પત્ર ચલેજ.
કદાચ થોડા વખતમાં મારાં પરચુટણ લખાણોની એકાદ બે
બુક બાહાર પડશે.”

“ પણ તાહરે તમે લખાણુ કરોછ તે કાંહ કરોછ ?” મેહરબાઈએ પુછ્યું.

“ ન્યુસપેપરોમાં અને ચોપાન્યાઓમાં લખુંછ. વેલાતના મેગેઝીનોમાં મારી અંગ્રેજી આર્ટીકલો અવારનવાર આવેછ. ગુજરાતી પેપરો અને મારીકોમાં “ગુલામ”ના તખલ્લુસ તજે લખાણુ આવેછ તે મારાંજ છે.”

“ ‘ગુલામ’ લખનાર તમે ?” જાલુ અભયગીથી બોલી પડી. “ મરે ખરેખર કેવાં સરસ લખાણુ આવેછ ! મને ખબર નહી કે એ લખનાર તમે છેઓ ! ખરું કેહુંછ મને તમારી વાતો ઘણીજ ઘણીજ ગમેછ જો !”

સુલતાન મુજમાં સેહજ હસ્યો—“ તમે મને હમણા મોટો લખનાર કેહ્યો તેવું કશુંગી નથી. ખરું કેહો તો હું એક સાધારણ જરનાલીસ્ટ કેહવાઉં.”

જાલુ ઉડીને સુલતાનની ચોપડીઓની કાચની કપાટ અગળ ગઇ.

“ તમારા લેખમાંથી બધું એવું એવું કેમ નીકલેછ ? આય બધી તમારી ચોપડીઓ તો અંગ્રેજીજ છે. મમલાં—જોયું કે એકબી ગુજરાતી વાતની ચોપડી નથી—બધીજ શીલસુશીની ને તવારીખની ને મુસાફરીની છે !”

“ તમુને વાતનો ઘણોજ શોખ દેખાયછ ?” સુલતાને પુછ્યું.

“ હારે—હું તો બા કોઇની વાત નહીં છોરું. મુઘ છેલી બે અંગ્રેજી નોવેલો વાંચી તે બેઉ કુચા જેવી ! મીં સુલતાન, તમે કાંય નહીં એક વાત લખતા ?”

“આય શું—હું તે પરજ મંડેલો છેઉં.” સુલતાને પોતાની લખવાની ટેબલ પર પડેલાં કાગળ્યાંઓ ગમ આંગળી કરી, “લગલગ પુરી થવા આવીછ.”

“ખરેખર !” જલુનો ચેહરો ખુલી ગયો, “મીં સુલતાન, તમે તો ઘણીજ સરસ વાત લખી શકશો—મારી ખાત્રી છે. જરા જોઉ કે, તમુને વાંધો નહી હોય તો ?”

“અરે—અરે—જલુ !”

“કંઈ નહીં—વાચો—ખેલાશક વાંચો. પણ એમ વચમાંથી અધુરાં પાના અહીં તહી વાંચશો તો સમજ શું પડશે ?”

પણ સુલતાન પરવાનગી આપે તે અગાઉ તો જલુ તે ટેબલ આગળ જઈની પુગી હતી. જે ત્રણ મીનીટ તેણીએ એક લખેલું પાતુ ઘણાજ ધ્યાનથી વાંચ્યા કયું.

“મરેરે—આયબી કંઈ ચટપટ ખોરી દુકતી છે !” મેહરબાદ સેહજ હસ્યાં.

“મીં સુલતાન, તમે તો એક પારસી સંસારી વાત લખોછ !” જલુ અન્યયથી ખોલી. “આય શું તમે તો અંદર બધાં પારસી નામો વાપર્યાંછ ? કુખી ને જમશેદ ને પેસી ! મરે વાંચવાની મજાહ પરશે ! એના અગાઉના પાનાઓ કાંઈ છે ?”

“મુખ્ત છાપવા મોકલી દીધાં.”

“છપાય તાહરે જરૂર પેહલી કોપી મને આપજો—અંકે. પણ તમે મુસલમાન થઈને પારસી વાત કાંઈ લખોછ ?”

સુલતાને પોતાનો હોઠ કરડ્યો.

“કાંઈ-હું એક પારસી વાર્તા લખું તેમાં કાંઈ વાંધા લયું છે ?”

“નહીં, વાંધા લયું તો કંઈજી નહીં—પણ તમે અમારા પારસી લોકની, ખાસ કરીને પારસી બધરાંઓની રીતભાનને વાતચીત કરવાની લઢણ સહ કેમ જાણો ? આય કુળીના મોહનામાં તમે એવા જોલો આપ્યાછ કે જાણે બરાબર એક પારસી બૈરંજ જોલતું હોય ! તમે એ કાંઈથી શીખ્યા ? તમુને અગઉ કોઈ પારસી કુટુંબ સાથ-મકુ—ઓરખાણુ ઉતી ?”

સુલતાન શું જવાબ દે ? તેનો મુગો મુગો હસ્યાજ કાધો.

“ઓવાય—જલુ ! બીચારા સુલતાનને કેટલું ચીપી ચીપીને પુછેછ ! બા, તમે તમારું કામ કરો ! આય પોરીને જો પટપટ કરવા મુકી હોય કેની તો ધાન ખાવા નહીં માંગે !”

“મરે—એવણુની સાથ આપુને આટલી ઓરખાણુ તે એવણુને વાસ્તે કંઈ આપરે જણ્યેજી નહીં ? મીં સુલતાન, હું એમ તમુને બધું પુછુંછ તે તમુને નહીં ગમતું હોય તો નહીં પુછું.”

“હાસ્તો વરી એમ કોઈની બાબદમાં એટલું ચીપી ચીપીને પુછીયા નહીંજ કયે. એવણુના મનમાં શું આવશે કે કેવી ચાવાચીવી લરી છોકરી છે ! લે ચાલો—સુલતાન હવે અમે જતે !”

“મેહરબખ્શ—તમે જરબખને કંઈજી સવાલો પુછતાં અટકાવો ના,” સુલતાન ખુશ મીજતે જોલ્યો. “મારે લગતી બાબતોમાં એવણુ એટલી કાળજી દેખાડેછ તેથી ઉલટી મને ગમત પરેછ. જરબખ—તમારો સવાલ તદ્દન બરાબર હતો. હું એક મહોમ્મદન છું—પણ પારસી ક્રમની સાથ મારા મર-

નાર બાવાજીના ધંધાની રૂએ અમુને અતલગના સંબંધમાં આવવું થયલું. વળી કાલેજમાં મારા મુખ્ય દોસ્તદારો પારસીજ હતા. હું માણસાઈ કેરેક્ટરોનો એક અભ્યાસી છઉં—અને તેથી પારસી રાહ રસમ, પારસી બોલી, પારસી ખાસ્યતની સારી માહિતી ધરાઉછ. પારસી લેડીઝ માટે મને બહુજ ઉંચું માન છે—અને એક ખરેખરી ગુણવંતી, સદ્ગુણી, લાગણીવાળી લક્ષી જુવાન પારસી બાઈ કેવી હોય છે તેનો ચીતાર મેં આય મારી નોવેલની “હીરોઇન” કુમીમાં આપ્યોછ. એ કુમીની કેરેક્ટર મેં ‘લાઇફ’પરથી લીધીછ.”

જલુ નાહદેલે સાદે હસી પડી.

“માસ્ટરે જે પોતાને લગતી વાત મોહનું ઉંઘારીને કોઈ દાહરેળી કીધી હોય તો આજે છે ! મીં સુલતાન, હું જોલશ તો કદાચ તમુને ગમશે નહીં—પણ તમે દેખાવમાં તદન પારસી જેવા લાગોછ. એટલુંજ નહીં—પણ તમારી વાતચીતમાં, તમારા ઉચ્ચારોમાં, તમારી બોલવા ચાલવાની હપ-છપમાં તદન પારસીજ લાગોછ ! કોણ કેહ કે તમે એક મુસલમાન છેઓ ? પણ લે ચાલો—તમુને પારસી લોકમાં ભેરાવા ગમેછ તો આપરે ગુલબરગે જઈશું તાંહ માંગો તેટલાં પારસી બધરાંઓ અને માટીડાઓ મળશે.”

“કોણ ? તારો પેલો ધન ધન ધોરી ભય દારી કે ? નહીરે બા, સુલતાન—તમે કંઈ એનું બોલવું માનતા ના. એ દારી દુકતાને વરે તો હું તમારી કેટલીક સલાહ લેવાની છેઉં”

“પણ મમ્મલાં—તાંહ કુમી ને માનેકબી આવશે તી ? હા

“ખરા, માસ્ટર, તાંહ ગુલમગેજી એક કુમી સાથ તમુને હું
ઓરખાન કરાવશ.”

“એમકે ?—થેંકયુ !”

“એ કુમી ને તેનો લાઇ માનેકજી તાંહ આવવાના છે.
એ લોકના બાવા તો નથી આવવાના, પણ કુમીને જોજો—
ધણી મજેતી છોકરી છે. તમે આય તમારી વાતમાં લખેછ
કેની તેવીજ લાગણીવાલી ને ડાહી છે. એને તમારે લગતી
બધી વાત હું હંમેશ લખુંછ—ને મનેજી એ લખેછ કે ‘એવા
તે કોણ તારા દીકરજી માસ્ટર છે તે હું સમજી નથી
શકતી.’ પણ હવે તમે અમારી સાથ તાંહ આવોછ તાહરે
તમેજ જોજો—હું ખાત્રીથી કેહુંછ કે એ તમુને ધણીજ
ગમશે.”

મેહરબાઇ હવે જવા ઉઠ્યા—

“લે ચાલો—હવે જતો ! સુલતાન, તમે આપરી ઇસ્ટી-
મરતી પાસીજનું કીધું કે ?”

“હા—તમે બે રીકર રેહો. મેં મેલ સ્ટીમરમાં ત્રણ
ફરસ્ટ ક્લાસની અને પાંચ થર્ડ ક્લાસની પાસેજો મારે
લખેલું છે.”

“સારું તાહરે—તમુનેજી જે કંઈ સાથે લેવું મુકવું હોય
તો સુખજો મારે હીસાબ લેજો અંકે. કંઈ ઓસ્કાતા ના—ચાલો
સાહેબજી.”

“આવજોજી—સાહેબજી.”

*

*

*

રસ્તે રીકશાની બાલુમાં ચાલતાં ચાલતાંજી જાણ પાસ
બીજી કંઈ વાતજ નહીં હતી.

“મમલાં—ખીચારા એવણુ ધણાજ મેહનતું ને ઉદ્યોગી છે—નહીં ?”

“હા—અધાજ જણા કંઈ તારી કાની આખો દાહડો સોફાપર અરડાઈને નોવેલો વાંચ્યા કરતાં ને ખીલીયડું રમ્યા કરતાં હોશે !”

“પણુ આય માસ્તરને જો વાંચવાની ચોપડી આપીને એસાડીયા હોય કેની તો આખો દાહરો ખાવા નહીં માગે. મેં કેટલી વખત કહ્યું કે જરા સાંજને છેરે આપીને મારી સાથ એક ગેમ ખીલીયડું તો રમો, તો તેળી નહીં ! મમલાં—ગીઠ સુલતાન બધી વાતે ધણા હુશીયાર છે, પણુ જરા મીઝસી છે જો !”

“હા—તારી સાથ રમવા નહી આવતો તેથી ! !”

“નહીં—તેમજ નહીં : પણુ આપુને બે જણાને તો કંઈ જાણે વટાવમાં ગણકારતોજ નહીં. જાહરેમી એ આપરે તાંહ આવેછ તાહરે પાછો નાહસા નાહસ કરવાની એવી દોરાદોરીમાં પરેછ કે જાણે આપરે બે જણાં કેવાક કદરૂપાં મકંઈ બાહુઓ હોઇયે ને કચરામાં નાખી દેવાના હોઇયે ! આજેખી જોવની—આખો વખત અકરવકર કર્યાજ કીધી કે કાહરે આપરે બેડે જણાં પત્યે કે એ પાછું નીચી મુઠાએ પોતાનું મુવું લખવાનું લઇને બેસે ?”

“જા—જા ! તુંને તો એ અમથોજ ધખારો છે. આજે કેવી મજની હમણા વાત કીધી ને શું છે જો ? તું તો ખસ એમજ ઇચ્છે કે આખો વખત તારી કાની એમી બધી ઢંગ-ધડા વગરનો ટકટક કરીયા કરે !”

“પણ એ જરા મગરૂર તો છેજ. જોવની, તમારા દીલમાં બધી ભરેલી કેવી મળતી કાલી સારી છે-તેનીપર એને એક વખતથી નજર નાખી?”

“ઝોત્રાય-તે શું મારી સારી એને દેખારવા હું એને તાંહ ગેઘતી કે?”

“તમારી સારી તો શું—મારા કેસ ગમખી એક વખત એ જરા ઝાંખીને જોતો નથી. મમલાં—દાદી તો આવો ને આવો છે તે એ મીઠું સુઘતાન સાથ કેમ પાટલો ફાવશે?”

“પોતાની મેરે ફાવશે; આય સુઘતાનજ એ વીખરી જાયલા પોર્યાને ઠકાણે લાવશે—જોજોની? એ દાદી ને સુધારીને ઠકાણે લાવવાનું હું સુઘતાનનાજ હાથમાં સોંપવાની છેઉં. એ કંઈ તારા ભાઈની આરી અટારી ચાલ ચલાવી લે તેવો નબલો પોત્રો નથી.”

જલુ કંઈ બોલી નહીં. બંગલે આવી લાગતાં તે મુંગી મુંગી પોતાના ઓરડામાં ગઈ. પણ સુઘતાનના કબજામાં દાદીને સોંપવાના મમલાંજના ઠરાવે તેણીને કાંઈક વીચાર-વંત બનાવી મેળી હતી. દાદીનો સ્વભાવ તેણી જાણતી હતી—બંને આની મેર સુઘતાનનો ખવાસથી તેણીને ખબર હતો.

“એ હરવાયો ખરાબર આય માર્ટર સાથ સુજી સમજીને રેહ તો સાફ! નહીં તો—”

જલુએ પોતીકાં ખલાં એક જાતની શકમંદ હપે ચઢાવ્યાં.

પ્રકરણ ૧૪ સું.

—:~:—

પોતીકા નવા ઓધા ઉપર !

નવા મહીનાની ૧ લી તારીખ એસતાંજ મહેરબાઈ જસાવાળાના નવા પ્રાઇવેટ સેક્રેટરીએ પોતાના ઓધાનો અખત્યાર પોતીકે સ્વાધીન લીધો હતો. જંગબારથી પોતાના બુઝોર્ગ બાઈ અને નાની શેઠાણી સાથે પોતે ગુજબર્ગે જવા સ્ટીમરમાં ઉપડી જાય તે અગાઉ સુલતાન કરીમને પુષ્કળ કામ આટોપવાનું હતું.

*

*

*

મહેરબાઈએ તેને એક ચીઠી લખીને જણાવ્યું હતું કે તેવણનો વીચાર એક કાંઈ લાયક અને હુશીયાર પ્રાઇવેટ સેક્રેટરી જથુકને વાસ્તે રોકવાનો પહેલેથીજ હતો—અને સુલતાનની જે મરજી હોય તો ગુજબર્ગેથી પાછા ફરવા પછીથી તેને તેની જગ્યાપર કાયમ રાખવાને તેવણ ખુશી હતાં. મહેરબાઈથી હવે પોતાની બોહલી એસ્ટેટોની દેખરેખ અને કારભાર પર એખલે હાથે બરાબર પુગી વળી શકાતું હતું નહીં. તેવણે સુલતાનની ઉપર પોતાનો પુરેપુરો વીશ્વાસ દર્શાવી તેને ખાત્રી આપી કે તેની સલાહ અને વીચાર મુજબ દરેક રીતે વર્તવાને તેવણે ધણાંજ ખુશી થશે—અને સુલતાન પોતાના નવા ઓધા ઉપર એક પગારદાર નોકર નહીં પણ એક મદદનીશ સલાહકાર વકીલ હોય તેમ પોતાના એસ્ટેટોને લગતી, પોતાની સખાવતોને લગતી, પોતાના ઘરખટલાને લગતી દરેક બાબતની બ્યવસ્થા તેવણે એ પ્રાઇવેટ સેક્રેટરીના હાથમાં સોંપી દેશે.

મેહરબાદએ આ સધલું પોતાની હંમેશની લાયકાથી લાગણી ભર્યા શબ્દોમાં લખવા ઉપરાંત સુલતાનને જણાવ્યું હતું કે હાલ તુર્ત તેવણે તેનો માસીક પગાર—(ખાવા, પીવાનું, રહેવાનું સુક્ત સાથે)—રૂપિયા ચારસોનો ફેડવ્યો હતો. પોતાનું કામ સુલતાન શરૂ કરે ત્યારથીજ “જસાવાળા હોલ”ને ભોંયતળીએ બે ફરનીશડ ઓરડા અને એક ઓરીસ રૂમ—ફક્ત પ્રાઇવેટ સેક્રેટરીનાજ વપરાસ માટે—તદન અન્નાહેદા તેવણે તક્યાર રાખ્યા હતા. ગુલબર્ગેથી પાછાં આવ્યાં પછી સુલતાનને પોતાના નાનાં કાટેજમાં નહીં પણ ખુદ “જસાવાળા હોલ”માંજ રહેવાનું હતું—અને તેનું ખાણુંથી ત્યાંથીજ પુરું પાડવામાં આવનાર હતું.

અલબત્ત સુલતાનને માટે આ કુદરતની નહીં ધારેલી કરમ બક્ષેસ હતી. મેહરબાદનું કાગળ લાંબો વખત હાથમાં પકડી રાખી ખ્યાલી વીચારવંત આખ્યોએ તેણે બાહેર આસમાન ગમ દીક્યા કીધું. આટલો વખત આડો થઇ નસીબો હવે તેની તરફ જરા જરા હસવાનું શરૂ કરતો હતો. દર મહીને ૪૦૦) રૂપિયા—એક મેહલ જેવા બંગલામાં સુક્ત રહેવાનું અને ખાવા પીવાનું—નોકર નફરો પર હુકમ ચલાવવાનો—કરારથી હવે પોતાનો સાહીત્યનો શોખ પુરો પાડવાનો ! આહ કીર્તીની સીડી ઉપર ચઢવાનો હાંફરો રાખતા કાઠળી કેળવાયલા જવાન સખ્શ માટે છાંદગીનો આવો “સ્ટાટ” શું કમતી હતો ? નહીજ ! પણ—

પણ સુલતાનના ગમગીન ચેહરા ઉપરથી એક જાતનું નીરાશાનું હસવું પસાર થઇ ગયું. ચારસો રૂપિયા કમાવ કે ચાર હઝાર કમાવ—એક સુકીને એકપીસ વાતાંએ સહે તે

ચીતરો જાય—આખર કરેને આખી દુન્યાની નજરમાં તો તે ડામીજનો ડાહમ પોતીકા કપાલ ઉપર લઇને ફરનારો, તુરંગ-માંથી નાસી આવેલો, એક ગુનેહગાર બંધવોજ હતો !

અને વળી વધારે શું ? મહેરબાઈ જસાવાળાની આવી મહેરબાનીથી હરબાઈ જવાનું સુલતાનને જરાખી કારણ હતું નહીં. ભવીષ્યનાં પેટામાં શું શું સમાયલું હતું તે કાણ જાણવા બેઠું હતું ! ગુલબર્ગે એક વાર જવા પછી ત્યાં શું થનાર હતું—ત્યાંથી પાછા જંગમાર ફરવાની સુલતાનની સરજત હતી કે નહીં—તે તેને પોતાને માલમ નહીં હતું.

મહેરબાઈનું કાગળ ટેબલપર એક બાલુ ફેંકી દઇ તેણે પોતીકા વાર્તાનાં સેવટના પ્રકરણોની પેનસીલથી લખાયેલી કાપીઓ પાછી ઉચકી અને એક નીસાસો નાંખી અહીં તહીં તે પુલ્સકેપ પેપરોપર આંખ્યો દોડાવવા માંડી.

તેણી ત્યાં હતી ! તેના શોકાતુર સ્વપનાઓનું મુખ્ય પીકચર—તેની જવાનીના સ્વચ્છ જોસ્સાઓનું મુળ—તેની વાર્તાની વણીતા ત્યાં હતી. તે તેણીને કદીખી ભુલી ગયો હતો નહીં—કદીખી તેણીને ભુલી જઇ શકે એમ હતુંજ નહીં. પોતાની કથાના જોરેમંદ વળાંમાં, માણસાઇ લોભ—લાલચ—કીનો—કપટ—હુજત અને હવસના જોરાવર પ્રકરણો વચ્ચે નેકીનાં એક નમુનેદાર સ્વરૂપ તરીકે તેની કુખી.આ “ડામીજના ડાહમ”માં એક અફલાતુન પાત્ર ભજવતી હતી ! મરદની ખુનખાર જફા ઉપર એક ઓરતની ઓસ્તવાર વશ શું અને કેટલી હદ સુધી કાબુ ધરાવી શકે છે તેનું આ ગુજરાતી કથામાં એક દીલકશ દાસ્તાન હતું. આ દગલબાજ દુન્યામાં

પણ ઉપર દુરગુણનું જોર કેટલું પ્રબળ છે—નેકી ઉપર નો દાબ કેટલો જ્યાદા છે—તે આ પોતીની પહેલી શમાં તેના લેખક “ગુલામે” એક જોશદાર ઝમકે—અદ-
ઓજરખવાહીથી—ઉછળતી તડપતી કલમે કાગળની
ટી ઉપર ચીતાયું હતું.

પણ તે બધી મેહનત હવે ખત્તાસ થઇ હતી. હવે તે
પાતી નવી આકરી ઉપર દાંત્યાં પીસી એક જાતની જલમ
પાથી મંડી ગયો હતો.

*

*

*

થોડા દીવસને ખાતર ‘જસાવાળા હોલ’માં પોતાને વાસ્તે
હેરખાઇજીએ તક્યાર રખાવેલા ઓરડામાં આવીને વસવાને
કતાને ઉપકાર સાથ ના પાડી હતી. જે હોય તે ગુન્નજગેથી
જાવ્યા બાદ કાંઈ જથુકની ગોઠવણ વીશે વીચાર કરીશુ એમ
જાણી હાલ તુર્ત તો તે પોતાના કોટેજમાંજ હતો—અને
તેજ પોતાનું પકાવીને ખાતો હતો. પણ સહવારના નવ
ગતાને ટકારે તે પોતાની ઓપ્રીસમાં આવીને બાહે ચઢાવી
મે મંડી જતો.

નવા પ્રાઇવેટ સેક્રેટરીને મહેરખાઇજી કનેથી તેવજુની
પાહળી એસ્ટેટો, અકસ્યામતો, બેકીંગ એકાઉન્ટો, સખાવતના
ખાતાઓ, ધરખટલાને લગતાં જુદાં જુદાં હીસાબોની ખારીકે
ખારીક વીગત સમજી લેતાં બે દીવસથી વધુ લાગ્યા નહીં.
મુલતાનની ચંચલાઇ—ચોપડામાં જુદા જુદા હીસાબોની
મુશકેલ નોંધો અને યાદીઓ સમજી જવાની ઝડપ,—ગુંચવણ
મર્યા ફેસોમાં કાંઈ બહુજ મનમાનતો તોડ શોધી કાઢડી
અકકલ પસંદ સલાહ આપવા માટે તેની વ્યવહાર સમજ

શક્તી જોઈ ઘરડાં મહેરગાંધ બેજ દહાડામાં આ આહોશ જીવાન સેકેટરી ઉપર ખુરખાન ખુરખાન થઈ ગયાં હતાં.

“જલુ ! આય સુલતાનનો ખરેખરજ એક હીરો છે જો !” તેવણુ ત્રીજે દાહડે તો જમતાં જમતાં રાતે હરખધને પોતાની પુત્રીને કેહવા બેઠાં, “એ હવે જરા હરીને રેહ તો સાઈ. જોની પેલી આપરી મુંઆઈની ભુલેશ્વર ઉપરની ચાલીના મારગેજનો ઘાંટાલો મેં એને સમજાવ્યો તેનો ચપ દધને મને એવો તો આખાદને મળેનો તોર જાતાવ્યો કે ‘આય એમ કરશે તો બધી ભાંજગડતો નીવેરો આવી જશે.’ તે ખરેખર—મરે—મને લાશું કે આટલાં વરસ હું ને બેહસ્તી નવ-રોજ અને આપરા સોલીસીટરોની શું અમથાં ફાંફાં માર્યા કરતાં હોઈશું ! હું તો બા હવે એની વચ્ચે કંઈજ બોલવાની નથી. ધણુંજ થોડું બોલેછ—પણ દરેક ચીજ એવી તો આખાદ અને ટકોરાબંધ કરેછ કે કંઈજ બોલવાનું મારે વાસ્તે રાખતો નથી.”

“પણ મમલાં—તમે કાંય મનમાં અમથાં હરખાયા કરોછ ? એ કંઈ લાંબો વખત આપરી ચાકરીમાં રહેવાનો ઉતો વાઈ ?”

“કાંય નહીં ?”

“તમે એને ધમ્મ દધને ચારસો રૂપીયા આપોછ—તે કંઈ એટલામાં એ પરી રહેવાનો છે ? જોજોની—હીદુસ્તાન જઈશું ને લગત પુરાં થશે કે એ પાછો આપરી સાથ અહીં આવવાના વામા ટામા કરશે !”

“મરેરે—ચારસો રૂપીયાનો પગાર ને ખાવાનું પીવાનું રહેવાનું મફત મળે તે થોડું થયું ?”

“અલબત્તે થોડું થયું ! એ માણસ તો પથ્થરમાં લાત મારીને નાખી દેતાં હજાર રૂપિયા પેદા કરી શકે તેવો, તેને તમે મુઠ્ઠાવ ખારી ખારીને ચારસો રૂપરડી આપો છો !! મમ્મ— મને તમારી પર કોઈ વખત ઘણીજ ચીર ચઢે છે !”

“ઓવાય, હવે કાંઈ મરું ? હજાર રૂપિયા !! તુંને ખી ખારો ખખોચીયો નરતોજ નહીં અં, જાલુ ! લે ચાલ માંડી-વાર—પેલી પતેતાની દીશ અહીં પાસ કર—”

“મમલાં—એ સુલતાનને કોઈ વખતખી આપરી સાથે ખાવા કાંચ નહીં ખોલાવતાં ? એ કંઈ આપરા ખીજ સાધારણ ચાકર માણસો જેવો છે કે ?”

મહેરખાઈ સહેજ હસ્યાં—

“જલાં, મને લાગે છે કે તુંને રાતને રાતે ઉંઘમાંખી આય સુલતાન આવતો હોશે ? મે એને આપરે તાંહજ જમવા કહયું—પણ આપરી સાથે એક ટેબલ પર જમનો તો ડોસો થયો, એ તો કહે છે કે ‘આટલા પંદર દહારા તો હું માઈ કાટેજમાંજ ખાવાનું કરી લેવશ.’ એ જેખી કંઈ ખોલે છે તે એવું મકકમપણે ખોલે છે તે તેને એવો એંટાલ થઈને વરગી રેહ છે કે પછી મુઠ્ઠા મારેથી એની સાથ વધારે તકરારખી થઈ શકતી નથી.”

જાલુ ખડખડ છણે સાદે હસી પડી.

“ખીજ જુવાનં માટીડઓના કરતાં એ ખચીત તદન જુદીજ જાતનો માણસ છે. ઘણો અજબ જેવો એકમાર્ગી સ્વભાવ છે, મમલાં. અગાઉ તો જરા તરાખી પંદર દાહરે મહીને દાહરે જેમ તેમ કરીને મારી સાથે સાંજે ખીલીઅડ રમવા કે સહવારના ખોટમાં ફરવા આવતો’તો. હવે તો

તેટલુંખી નથી ! મેં ગેઇ કાલે સાંજે જરા પુછી જોયું કે 'એક ગેમ સોની રમીયે—આવેની'—તો કેહજે નહીં, મને એક્કયુઝ કરો—મને ઘણું કામ છે ! !”

“હવે તું એને કામમાંથી ઘણી છેડ છેડ ના કર્યા કરતી, દુકતી—એ બીજા હરવાયા પોરીયાઓનો જોવા રમત્યાલ ને અયાસી નથી. લે ચાલ—ખાઇ રેહી હોય તો ઉઠ. ને જરા તારો દીનરૂઆ વખર !”

નાની જરે સેહજ મ્હોંડું મચકાવી પોતાની પુડીંગની પ્લેટ કાંઇક રોંહસામાં ખસાડી નાંખી—અને ધરરર કરતી ઉભી થઇ.

“મમલાં, એ—એ—સુઘતાન—મકું કોઇ એની જાતવાળી છોકરી સાથ એનગેજ થયેલો હોશે?”

“ઓવાય ! તે હું શું જાણું ? એ તો ના કહેછ કેની?”

“હા—પણ હું તે માનતી નહીં. મમલાં—જો જો મારો બોલ યાદ રાખજો. એનું દીલ કોઇની સાથ લાગેલું છે ને ફર છે. તે દાહરે એની વાતના બેજ પાના વાંચ્યાં તેમાં મેં જોયું કે એક સાધારણ કુમારો માણસ જે વીચારો ને લાગણી ધરાવે તેવી એ ધરાવતો નથી—”

“વારૂ હોશે—લે ચાલ ઉઠ.”

“એ કોઇની સાથ પ્યારમાં પરેલો છે—મમલાં—નહીં તો મારું નામ જરૂર નહીં. એની બોલવાની ચાલવાની રીતલાત, એનું મ્યુઝીક, એની લખવાની ઢપછપ, બીજાંઓ તરફની એની વલણ—બધું બધું જોયા પછી મારી ખાત્રી છે કે એ—”

“ઉહુંહુંહું ! માયું ખાઇ ગેઇ ! હવે ચાલેછ કે નહીં ! કે જઇને સુઇ જાઉં?”

અકરણુ ૧૫ સુ.

—:૦:—

બહમાશ બાપનો એક બ્લેકગાર્ડ બેટા.

વાંચનાર—તુને તસ્દી પડે છે. પણ તારે થોડાક વખત હવે મારી સાથે મુંબાઈ આવવું પડશે.

ઘોભીતલાવ ત્રામના રસ્તા ઉપર આવેલાં એક નાના ધરને પહેલે માળે એક ગુસ્તી જેવા પાછલા અંધારા ઓરડામાં માત્ર એકજ નજર કર! મરીબાઈ, હાય સોસારા, કંકાશ—કલેશ, કરઝદારીનો વાસ ખુણે ખુણે બ્યાપી રહ્યો છે. જો—ત્યાં મેલી અખંતર એક ખાટલીપર ઉંઘે મસ્તક પડીને કુસ્કે કુસ્કે રડતી એક અધોર ઓરતને જો ! તે અભાગણીના દીલપર સાડીખી નથી—સદરો અને બદીયાન કાંઈક દીવસોનાં મેલાં છે. ત્યાંજ બારી આગળ એક ખુરસીપર ઠપકાઈને બેઠેલા એક ખાંડિ કરકું પારસીને જો ! તેના દીલમાં એક વાસ મારતો ફાટોતુટો સદરો અને જુનો પુરાણો યુવક લેંગો સીવાય બીજું કશું નથી. ચારેક દાહડાની તેણે દહાડી બોડાવી નથી—તેના ઉંઘાડા માથાં પરના સફેદ થવા આવેલા બાલો કાંઈ મુદતના કપાવ્યા નથી. તેના ફાટફાટ થતા ડોળા—ધુજતા હોઠ અને તેની બેહક બેહક થતી “ફરેકાર” એક તડાકે કહી આપે છે કે લગભગ પચાસની ભરતીમાં આવી ચુકેલો આ કમબખત માણસ વળી પાછો ત્યાં “ભારોભાર” થઈને તુર્તનો બાહેરથી આવ્યો છે—અને શરાબની નીશામાં હંમેશની માફક પોતાની રાંક સ્ત્રી સાથે ચીથરાં ફાડી તેણી ઉપર પોતાના હીચકારા હાથ ઉગામી ચુક્યો છે.

... ..

[illegible][illegible][illegible]

येसी
हुआश.

મહોત્તર કે મુસીબત ।

૧૫૭

“હું તારો જીવ લેવશ !” તે દાંત કમકમાળાને હીણ
હીસ થતા સાંઠે ખોલ્યો, “રાત મઠકાર ! તું સમજેજો શું !
રોજ આઉં તે એતું એ ? મેં પચાસ વખત તો ‘મરણ’ કે
મારી પાસે એર ખાવાની હવે બદામ નથી ! તોળી મશ લાગે
લાવે-લાવે ! કાંઈથી લાવે ! તારી—।—”

હા ! સગા બાપ દીકરા ! નવો આવેલો હેડંસમ જવાન્યો બીજો કાઇજ નહીં પણ પેસી દુબાશનો પેટે જણીયો છોકરો, મેહેરબાઈ જસાવાળાની દીકરીને દીકરો, નાની બહુનો અમસો પોતીકા લાઇ દાદી હતો.

“ વરી શું છે ? ”

હોઠ પીસીને તેણે પોતીકી રડની સાવકી માને ધણુજ તોરથી સવાલ નાખ્યો.

આલાંમાય હવે ઝળ કરતી ઉઠી ઘોલકીપર ખડી બેડી. તેણીના ડાવા ગાલપર એક ધાટકી રાથોડી હાથના તમાચાનો લાલચોલ છાપ જેવોને તેવો હજી તાળે હતો. તેણી કુસ્કે કુસ્કે રડી પડી.

“ મને અહીંથી લઇ જા, દાદી ! મને એવણુ—એવણુ રોજ કેમ મારેછ !! ઉં—ઉં—ઉં ! મને એવણુ મારી નાખશે ! હવે મારેથી જીવાતું નહીં—હું આપધાત કરીને મરી જવશ—ઉં ઉં— ! ”

આહ ! પેલી નાટકની લાઇનો કેવી આખાદ અહીં લાગુ પડે છે !

“ લુન્ટ ફાંસ માર ફાડનો કરી બ્યહવાર,
દામ મેળવેછ, યાર—છલ કપટ કરી—છલ કપટ કરી !

જોવ ત્યાં લડાઇ—પેટને થકીજ, લાઇ !

ચહાય બાપની ધુરાઇ—નહીં ડરે જરી—નહીં ડરે જરી.”

પોતીકી સાવકી માને બહુજ કગળતાં જોઇને અભાગ્યા દાદી જેવાની છાતીમાંથી પોતાના હીચકારા બાપ માટે એક જાતનો કેહેર વરસી રહ્યો. કુદરતનો નીચમ જો કેઠેળી ઉલટાઇ ગયો હોય તો દાદી દુબાશમ હતો. તે પોતીકા પેદરને

હા ! સગા બાપ દીકરા ! નવો આવેલો હેડ સમ જવાન્યો
ખીજો કાઠજ નહીં પણ પેસી દુબાસતો પેટે જણાયો છોકરો,
મેહેરખંડ જસાવાળાની દીકરીતો દીકરો, નાની બહુતો અમસો
પોતીકો ભાઈ દાદી હતો.

“વરી શું છે?”

હાઠ પીસીને તેણે પોતીકી રડતી સાવકી માને ધણાજ
તોરથી સંવાદ નાખ્યો.

(જીવો સફે ૧૨૪ મો)

ખરાં જીગરથી હવે ધીકકારતાં શીખ્યો હતો—જ્યારે તેનાં નખાલસ હૃદયમાં પોતાની કમનસીબ સાવક માટે એક નાની જેવી નરમ જગ્યા હસ્તી ભોગવતી હતી. તેની ખાંડી ખાંડીની છુંડી ખાસ્યનોમાં એકજ સારી “પોઇન્ટ” હતી—અને તે તેનું મર્દાનગીપણું હતું. તે એક રખડેલ, જીગરી, છાકટો, અધવાસી ‘લોફર’ હતો—પણ તેની બદમાશીમાં બાયલાપણાનો એક છાંટોબી હરગેઝ નજરે પડતો હતો નહીં. આલાંમાયને માટે આ દાહાડબદ્યા દાદીને વાહલ જેવું તો ક્યાંથીજ હોય ?—પણ જ્યાર ત્યાર તે બીચારીને પેસ્તનજી આમ વગર વાંકે પી ધરમ આવી મારફાડ કરતો તેથી એ સાવકા છોકરાને તેણી માટે દયા ઉપજતી. બાબુએ ઉભો રહીને એક કમજોર અબલા ઉપર આવો સીતમ પોતે ગુજરતો જોયા કરે?—તેના જેવો બાવીસ વર્ષનો એક ગંઠાયેલો નવ જવાન મરદ બચ્ચો પેસ્તનજી જેવા એક છાકટા પોશાગીરને તેની ગરીબ સ્ત્રીપર રોજ જફા પાડવા દેવા કરે ? શરમની વાત !

પણ દાદી કરેબી શું ? એક અભાગ્યા બાપ જેવા બાપની ઉપર આ તેનો એક પુરો સગો બેટો કેટલી વખત હાથબી ડિગમે ? ખખડી દદરી રહેલા પેસ્તનજીને દાદી સરખો રાથોડી જવાન્યો તેની છાકટ હાવ્રતમાં માર માર કર્યા કરે તેમાં બાહધુરી શું ?—અને તેમ કરતાંબી આ હીલુભાગ્ય દારૂડયો પીતા સેહજ પણ ઠેકાણે આવે એમ ક્યાં હતું ? લોહીનો ગોટ ગળીને દાદી પોતાના ધરનો આવો કંગાલ મામલો રોજ મુગે મ્હોંડે અદબવાળીને જોયા કરતો, અને આવા એક છાકટ દોર પીતાના હાથમાંથી મમજીજીને તેનેબી બાલુની પેઠે નહીં છોડ્યો તે માટે, સાંજે સહવાર-ગપોર

રાત-મેહરબાઈ જસાવાળાને મનમાં ચોપરવાદી ચલાવતો હતો.

ખચીત દાદીની કડવામાં કડવી ફરયાદ એજ હતી કે મમ્મણએ પોતીકી મરનાર દીકરીના બે બચ્ચાંઓ ગમ એક આંખે જોયું નહીં હતું. જાણુ જ્યારે જંગબાર મધે લખખે રૂપીયાની લેહરમાં ચમન કરતી ત્યારે આ દાદી—તેણીનોજ સગો ભાઈ—રોજ આવા લોહી સુકવી નાખનારા ફેરતા ફેજેતામાં એક ભીખારી છાકટા બાપની પનાહ તબે મુંબાઈ ધોભીતલાવના એક ખુણા ખાંચરામાં સખડયા કરતો હતો. અવારનવાર કાંઈક નાનો છુક કુતરાને નાખે તેમ મેહરબાઈ તેને માટે છુમ પડાવી પડાવીને નાની નાની રકમ મોકલતાં તેજ—આકી દાદીની કેળવણી માટે, દાદીને કાંઈ સ્વતંત્ર ધંધો કરવા માટે એક પાંચ હજાર રૂપરડી જેવી નજીવી રકમની કાહડી આપવાને તે “ચાકલેટ ડોહી” એ અનેક વાર સાફ ધસીને ના પાડી હતી. અને તેવું કારણ ? કારણ એજ—(દાદીનાજ શખ્દોમાં કહીયે તો)—કે “ધાંખરીનાં ચસ્કેલ લેખાંમાં બસ એવોજ ધખારો બેસી ગયલો હતો કે દાદી તો ઉઝાઉ, છટેલ, છાકટો અને જુગારી છે, તેથી પાંચ હજાર રૂપીયા આડે માર્ગે ઉઝાવી દેશે !” દાદીએ ઘણી વખત કાલાવાલા કરીને મમ્મણને લખ્યું હતું કે તેનેજી જાણુની માફક પોતાની સાથે જંગબારજ રાખવો. પણ ના—કોણ જાણે શું કારણસર તેવણે ખુલ્લે ખુલ્લું દાદીને ના લખી કહી મુક્યું હતું કે “હું તુને મારી સાથે રાખી શકતી નથી; જો હું તમો બેઉ બચ્ચાંઓને પાળું તો પેલા મુવા તારા આખા ખાઉ પોસાગીર બાપને ફાવીતું પાય ને પછી પોતીકાં છોકરાંઓને મસે તેથી મુવો છાકટો મારા પૈસાપર ધાઈ પડે.”

અલબત્ત-આ દેખાઈતો ગેરઘનસાફ દાદી માટે હતો. તે મનમાં ફફડી ચટકીને વાજ વળતો હતો-પોતીકી કાત-યાંની ખસેલી મમઘને પોતીકા દોસ્તોની હજુરમાં ગાળખેળથી ઘોષ નાખતો-અને છડેચોક કહેતો કે “શુઢીનું” મગજજ ઠેકાણું નથી.” નહીં મેહરખાઈએ તેને પોતાના લખખો રૂપી-યાના એશઆરામમાં જરાખી લાગ આપ્યો-કે નહીં તેનાં ભવીષ્ય માટે કાંઈ કયું—એ દાદીની મોટામાં મોટી ફરયાદ હતી.

પરીણામ શું ? એક બદકાર બાપની સોબતમાં કોઈના આંકોશ વગર દાદી એક પહેલા નંબરનો લફંગો થઈ ચુક્યો હતો. ૨૨ વર્ષની કાચી ઉમરે તે અનેક પ્રકારના ખરાબ લખખણો શીખ્યો હતો. રેસીંગનો તેનેખી ચડસ લાગ્યો હતો-અને ચોકકસ વર્ગના મુજ દોસ્તોની સંગતમાં આ ખાનદાની છોકરો-એક શ્રીમંત મમઘનો વારસ-હઝાર જાતની બદી-ઓમાં અત્યારથીજ દુબ્ધતો જતો હતો.

હા-મેહરખાઈ હમણા તેની સાથ ગમે તેવી સખતાઈથી વર્તતાં હોય, પણ ભવીષ્યમાં દાદીનો ‘ચાન્સ’ જાલુના જેટ-લોજ સલામત હતો એમ તેવણે અનેક વાર દાદીને લખી જણાવ્યું હતું. તેવણે પોતે ઘણીવાર એ પોરીયાને કાગળથી જણાવ્યું હતું-કે—

“તું વારંમવાર બડબડ્યા કરેચ કે જાલુની માફક હું તુનેખી મારાં બચ્ચાં તરીકે ગણતી નથી. પણ દાદી તારી ભુલ છે. જાલુ તો એક છોકરી છે-ને તેને તારા દારૂડીઆ બાપની સંલાળમાં આપવાની મારી જાતી ચાલતી નથી. પણ તું તો અખખઈ રહેયો એક માટીડો છે. હમણા તું મુબ્બમાંજ રેહીને શીખ-સારાં સજુકનો થા-ને પછી મારા

હોરા વીચાય કે જે કંઈ મારું છે તે તમે એક મારાં બચ્ચાંઓ સીવાય બીજાં કોણનું છે ! તું કહ્યો દીકરો નીકળશે તો, દાદી, હું તુને મારા વીલમાં બધું કરતાં કાંઈમી રીતે ઓછો યાદ નહીં કરશ તે ખાત્રીથી માનજે.”

અલબત્ત આ એક દાદીને માટે મોટા સંખ્યારા-મોટી આશા-ની વાત હતી. એ કબુલાતને લીધે તો તે “મમમજી” ને હંમેશ તાલાં મીઠાં રાખીનેજ કાગળો લખતો. પણ તેટલાં ગુપત્યુપ મ્હોંડે હુઓ દઈને પોતાના બાપને ઘેરનો તાલો જોયા કરવા સીવાય બીજો છુટકજ નહી હતો.

પેસી દુઆશને ત્યાંના કમનસીબ ધેડ ફજેતા કાંઈ આજકાલનાળી નહીં હતા. છાકટો ધુણુ થઈને રોજ સંજે પેસ્તનજી એલફેલ બકતો ધરે આવે-બધું ભાંજફેડ કરે-એક જુની પીસ્ટોલ કાહડીને બાપડી આલાંમાયને હેબતાવી મારે-બીજેને ત્રીજે બસ આપઘાત કરવાની ધમકી આપે-અને માંગનારાઓની ટાંચ આવે ત્યારે કુતરાં ધડક અડીથી તહીં નાહસ્તો ફરી વળી કોણુ બાણુ શું શું ઉધાનું ચતું કરીને પાંચ દસ રૂપીયા કેઠેથી કહડાવી લાવે ! આવા આવા ફેસ્તા તો દાદી છેલ્લાં બે ત્રણ વર્ષ થયાં જોતો આવ્યો હતો. પોતાના બદકાર બાપની સધળી કંગાલ રીતમાતથી તે જીવસે ખરે મને કાયર થઈ ગયો હતો. પૂહેને તો મમમજી તરફથી અવાર નવાર કંઈ કંઈ પૈસા મળે તેમાથી થોડું થોડું તે પેસ્તનજીને આપતો હતો જ્યારેમી પેસીને ખબર મળતી કે દાદીને માટે કાંઈ મનીઆરડર આવ્યો છે તો બે દાહડા હીરા દોર જેવો ચાલી-દાદીને પટાવી સટાવી-જેર જબરીથી વડીક તેની પાસ થોડાક રૂપીયા મુકાવતો. પણ પછી તો દાદીબી એવો બાંગડ

બનતો ગયો કે પોતીકા બાપને આ મમાઇજી તરફના ‘અન્ન-વન્સ’માંથી એક રૂપીયાળી આપવા સાફ ઘસીને ના પાડવા લાગ્યો. ના નહીં પાડે તો શું કરે ?—આણી ગમ એ રૂપીયાળી પેસીના હાથમાં આવ્યા કે પીઠાંમાં જઈને લાગવો દારૂ ધીચી આવતો—યા તો બીજે ત્રીજે નજીસ રસ્તે ઊરાડી નાખતો.

પેસીએ મહેરબાઈ જસાવાળા પાસથી કંઈપણી—ફક્ત પંદર રૂપીયાળી—મેળવવા માટે કાકલુદીલયાં કાગળો લખવામાં જરા પણ બાકી રાખ્યું હતું નહીં. પણ તેની સત્રણી મહેનત અકારત ગઈ હતી. દર વખત તે કાગળો લખતો તેની ટપાલની ટીકીટના પૈસા પાણીમાં જતા. કારણ મહેરબાઈ તો પોતાના આ “મુવા લુચ્યા પોશાગીર” જમાઈને એક લીટીનો જવાબથી લખવાની તકનીક લેતાં હતાં નહીં. પેસીએ પોતાની દીકરી જલુપરથી કાંઈ પચાસેક કાગળો લખ્યાં હશે પહેલે પહેલે જલુ દુકંમાંજ આ કાગળોના જવાબ પોતાના બાવાપર લખતી હતી—પણ પાછળથી તેણીના કાગળોની બંધ થયાં. તેણીએ પેસીને જોલું લખ્યું કે, “હવેથી તમે મને લખતાજ ના—જો લખશો તો હું જવાબ લખી શકશ નહીં; કેમકે મારાં મમઇજી મને તમારી સાથે કાગળપતરનો વહેવાર રાખવા ના કહેછ.”

વીચાર કરો કે બાવા સંજોગો વચ્ચે પેસી દુઃખશના મનની હાલત કેવી હશે ! મહેરબાઈ જસાવાળાને નામે તો તેને ઝેરજ હતું. તે છુદી આગળ રહીને તેને હાકલ કરતી હતી—એકેક પૈ માટે તવળાતી હતી—તેને ખુશાલ છુપે મરી જવા દેતી હતી—અને અધુરામાં પુરું તેના બે બચ્ચાઓનેથી

તેનાથી વીણટાં કરી નાફરમાન ફટાંડિ કરી મેલતી હતી. જાણુની તો સીકલળી પેસીએ કાંઈ વર્ષો થયાં જોઈ નહીં હતી. અને હવે આ દાદી ! તે દુકતો પણ પોતાના આપને ગાંઠતો નહીં હતો. મહેરબાન જાણે પેસીનું ખામખા પાકવવા તેને મહીને બે મહીને નાની નાની રકમો મોકલતાં—અને એ ડોકરીની કુમકપર દાદી હવે તેની ગમ તદન તરકડો, મીજાજી, બેઅદબ થઈને વનતો હતો. તે પાછા દોકરો પોતાના પેદર માટે લાગણી કે માન ધરાવતો તો આજુએ રહ્યો—હંમેશ પેસ્તનજીની ઉપરવારી થઈનેજ દરેક ચીજ કરતો. તેને તરેહવાર તાણા તપલા મારીને જાણે પોતે આપ અને પેસી દોકરો હોય તેમ બજાજ કરતો, તેની હરસે આલામાયને અવારનવાર બે પાંચ રૂપીયા ધર ખરચતે માટે આપતો, અને કોઈ કોઈ વખત તો પેસી જ્યારે દાદીની જીમમાં પોતીકી બધરીપર હાથ ઉંચકવા જાય ત્યારે વચમાં આડો પડી આપ જેવા આપને બે ઠોંસા મારવાળી ચુકતો નહીં !

તોઆહ—તોઆહ ! એક સડેલા સંસારનું આવું કદર બીહામણું ચીત્ર દોરતાંબી કચવાટ ઉપજે છે. પણ વાંક બધો અણીયા પણી સુધી પેસીને પોતાનોજ હતો. તે હાથે ખગે આખો હતો, પણ એવો તો હરામ હાડકેનો હવે થઈને બેઠો હતો કે બસ કંઈથી ચાકરી ધંધો કરવા તે સાફ ધસીને નાજ પાડતો હતો. ક્યાંથી કાંઈ કામકાજપર ધકળી લગાડી શકે ? દારૂ પીતાં અને માગનારાઓથી નાહસલાગ કરતાં પરવારે તો કોઈ ચાકરી કરવાનુંબી સુજ પડે કે ! ના—પેસીને તો એવોજ કોઈ ધખારો બેસી ગયલો હતો કે તેની દોકરી તથા દોકરો એક લક્ષાપતી મમઇનાં વારસો થવાનાં

એટલે તેને હાડકાં રગડોલવાની અગતજ શાની હોય !

વળી પેસીની ખીજ હંમેશની ગણત્રી નવાખ શેહરીયાર-જંગ પર હતી. તે નવાખની તેણે એવી તો એક ચોકકસ જ્યરદસ્ત સેવા બજાવી હતી કે આ તાલેવંત હેદરાખાદી પારસીને પેસી એક દુજતી ખાણુજ સમજતો હતો. મેસર્સ ઠાકોરદાસ, મોદી એન્ડ કુંઠની પેહડીમાં પેસી જ્યારે એક હેડ કલાક હતો ત્યારે રૂપીયા નવ દશ લાખના નેકલેસનો દારવાટલો થઇ ગયો—અગત્યના ઓચર્યાઓ તફરગે થઇ ગયાં—ભાગ્યાઓ ઉંપર લાખ્યો રૂપીયા ઉચાપત કરી ફારજરી કરવાની તવા-ખ્યો આવી—ઠાકોરદાસે અપઘાત ટીધો—ખીજ ભાગ્યા પીરોશા મોદી તથા તેના છોકરા જમારપને સાતને પાચ વર્ષની ટેપો મળી—નવાખ શેહરીયારજંગને લાખ્યો રૂપીયાનો તડાકો પડ્યો ! પણ એ બધી કારસાજમાં આગેવાન હાથ કોણનો હતો ? પેહડીના હેડ કલાક અને વડા મુતીમ—આ બેવદ્દા બ્લેકગાર્ડ નીમકહુરામ પેસી દુખાશનો ! હા—તેની સેવા માટે નવાખે પેસીને કાંઈ થોડો નવાજ્યો નહી હતો. પેસીને બક્ષીશ તરીકે વીસ હજાર રૂપીયા તો તે આપી ચુક્યો હતો. પણ તે વીસ હજાર માત્ર વીસ મહીનામાંજ પેસીએ રેસ કોર્સપર અને સદ્દાના બજારમાં, તેમજ ખીજાં અનેકે પાપી સાધનોથી, ખારેવાટ કરી નાખ્યાં હતાં. જ્યારે પાછો પોતે નાગો તાટ થઇ ગયો ત્યારે પેસીએ નવાખ શેહરીયારજંગની દુજતી ખાણુ એકવાર ફરી ખોદવાનું શરૂ કર્યું. પહેલે મહા મુસીબતે તે ૫૦૦-૬૦૦ કે ૧૦૦૦ ની ઉંચકી ચુંચકી રકમે ત્યાંથી નીચવી લાવી શક્યો; પણ એક ગમે તેવીખી બેમુલ ખાણુ થોડા વખત પછી ઉજડ પડી જવા વગર રહેતી નથી !

નવાબ શેહરીયારને મનથી આ “મેલુ” તેની જીંદગીનું મોટામાં મોટું ન્યુસ-સ હતું. જ્યારે ફટાંઠિ થઇને નવાબે પોતેબો હેલ્થજ પાટલે બેસવા માંગ્યું—પેસીને ઝંઝેરી કહડાવ્યો અને એક દમડીળી આપવા ધસીને નાજ પાડી—ત્યારે પેસીએ પોતાની દાખલખાવટની વલણ પડતી મુકી કાલાવાલાની રાજનીતી અખત્યાર કરી. પેસી એક માથાંથી તે પગ સુધીનો સાત પાણીએ ધોયલો હીચકારો ખુબખ હતો. નવાબને તે ગમે એટલીયી ધમકીઓ આપતો—પણ ગઇ ગુજરીનો એક તુકારોયી પોલીસ આગળ બાહરે કહાડવાને તેનામાં હીંમતજ નહીં હતી એમ ચગોર નવાબે જોઇ લીધું હતું. આણીગમ શેહરીયારજંગ કાંઇ કાચો નહી હતો. જે કાળાંધોળાંમાં આ પેસી તેનો શરીક બન્યો હતો તે સધળું હવે પુરવાર કરવાનું પેસીને માટે કાંઇ ખાવાનું કામ નહીં હતું. નવાબે સધળું બરાબર ક્યારનું વગેસગે કરી મેલ્યું હતું. તોયી આવા એક મુજ અંડાલનો ભરશો નહીં. કાંઇ નહીં કરે તો તે સારા ગામમાં નવાબ શેહરીયારજંગની રસ્વાઇ તો કરી શકે ! એવા એક કડકણા કુત્રાથી દુરજ રહેવામાં ફાયદો હતો. પેસી સાથ ઉધાડી દુશમનાઇ નહીં કરવાની મકસદથી તેણે એકવાર પેસીને ગુન્નબગે તેડીને રોકકું કહી દીધું હતું કે—

“ પેસ્તનજી—તમે જાહરે તાહરે એમ દાટી કર્યા કરોજ, પણ હું કેહુંજ કે તમે જખ મારોજ. તમારી પાસે મારી સામે જખ એવો એકયી પુરાવો નથી—તે તમે પોતે જાણોજ. તમે ધારો કે તમે મને જખરાવીને અવારનવાર રૂપીયા કહડાવ્યા કરશો તો તમારી ચુક છે. તમારો એક બોલ કાંઇ માનવાનું નથી. વાસ્તે એ રસ્તા છોડી દેવો—એમાં

કંઈ વળવાનું નથી. લેઓ તમે જો મને લેખીત કબુલાત આપો કે તમે ફરીથી કદીખી આવ્ય રસ્તે આવશો નહીં, ને મને પૈસાને સાઈ કંટાલો આપશો નહીં તો હું તમને મહીને દાહરે રૂ. ૩૦ નો પગાર બાંધી આપું; પણ જો દાહરે તમે મને વળી એકખી કાગળ લખ્યું કે તે દાહરેથી તે લવાજમ બધ થશે-ખેલો, એ સરત કબુલ છે ?”

વાખાના મારેલા પેસીને આ તો પડેલા પાયા ! નવાબ કનેથી વધારે હવે ચીકાવી શકવાની આશાખી નહી હતી. તેણે આ સરત કાંઈક નાખે જીલ લગાડીને કબુલ કરી.

હાલ આ મારીક રૂ. ૩૦ પર પેસીનો મદાર હતો. માંડ માંડ તેમાંથી જીમ મરાવી મરાવીને તે પોતાની ધણી-યાણીને ઘર ખરચ સાઈ રૂ. ૧૫ આપતો—કેટલીક વખત તો તેનાની વાંધા ! નવાબને વધારેને માટે હવે કંટાલો આપી શકાય તેમખી નહી હતું—નહીં તો આ ત્રીસ રૂપરડીમાંથીખી જવાનો સોદો હતો.

*

*

*

આપ બેટા વચ્ચે શું નાખુશ તડાતડી થવા પામી તે બધાં સાથ આપણને અહી કામ નથી વચમાં આપણે એ કમકમાટ ઉપજાવનારા દેખાવપર એક ઝડપી પડદો નાંખી દીધો હતો—તે પડદો આપણુ અડધોએક કલાકનાં ખાચા પછી પાછો ઉચકયે.

દાદીના ઉસકેરાયલા અવાજથી ઓરડો ધમધમી રહ્યો હતો.

“નહીં આપશ ! કખી નહીં આપશ ! મારી પાસથી એક પુટી બદામનીઓ આશા રાખતા ના ! હું કેહું છું કે

તમારો છોકરો થવા સાઈં મને પોતાને શરમ લાગેછ. અમારા ખાનદાનને તમે એવું લગારોછ ! મરતે એલાહી દારૂ પીને આય તમારી પોતાની બધરીને મારોછ—તમે ધરૂી નથી, એક દેર છેઓ !”

“ચુઉઉપ ! મને તારી લતરાજી નથી જોઈતી ! મારા ઘેરમાં હું ગમે તેમ કરશ—તું કાણુ (એવો તેવો)—મને—”

“પેસતનજી, તમારું મોહતું સલાળજે ! આજ સુધી મુંગે મોહતે મેં ઘણું બચ્યુંછ. તમારી તદનજી કમબખ્તી આવી હોય તો પાછી મને ગાર દેજે !”

“બસ મારા ઘેરમાંથી નીકળ—ચાલ બાહર જા ! બે મરવત કુત્રા !—”

“તમારી સુદ્ધી હમણા ઠેકાણે નથી. નજીસ મેકાનમાંથી તમે મને જવા કહોછ—હું પોતે અહીં હવે પાણી પીવા ઉભો રહેવા માંગતો નથી. આલાંમાય—કાલે હું ચુલ્લબગે જાઉંછ. ને એવણની આ બધી વાત શેહેરીયારજી ગને કહેવશ ’

“બખરદાર—દાદી, તું જાણુ ! નવાબ આગળ એક બોલખી—”

“તમારું હું કાંઈ સાંભળવા માંગતોજ નથી” દાદી એક છેડાયલા ભુંડની પેઠે તેની ગમ ફરીને બરાડ મારી પડ્યો. “હું જાઉંછ—પણુ તેટલાં જો તમે આય એવણનાં દીક્રને જરાખી પાછી આંગળી લગાડી તો તમે જાણુજે !”

“ઉં ? તો બાકી શું કરી લેશે ? એ આજે એમ મારી સામમે એટલી બજજી શાનો કરેછ ? તું થાયછ કાણુ ? પેલી તારી રાન દદા, મમઇની કુમકપર કુદતો હોશે ! તુ પોતે ઘણો ફરેસ્તો છે તે હું બરાબર જાણુંછ ! ચાલ—કાઈં કર

नवाब
शाहरीआरजंग.

એકદમ અહીંથી ! વધારે લાહેરી કરશે તો હુંબી તારી પછવારે ગુલબર્ગે આવીને પેલી બુઢી ડાકણને તારી થોડીક નેકનામીની વાત કહેવશ. બસ નીકલ એકદમ મારાં ઘેરમાંથી !”

પેસી પાછો ઉઠી ઉભો થયો અને ટસટસ થતે લાલ ડાળે બારણાંગમ આંગળી કરી એક ભયંકર ઝનુનથી દાદી ગમ જોયું.

અંતત ધીકકારની એકજ નજર પોતીકા બાપના ખવીસ એહરાપર ફેંકી દાદી પીઠ મરડીને ધડાકા સમેત ત્યાંથી ચાલી ગયો.

પ્રકરણ ૧૬ સુ.

—:૦:—

ગુલબર્ગના પરોણાઓ.

આ આપણી કથા ચાલે છે ત્યારે નીઝામી સલતનતનું ગુલબર્ગ શહેર સાધારણ રીતે એક શાંત અને એકાંત જગ્યા હતી. હેદરાબાદ અને સીકંદરાબાદનો નવાબી દોર આ ઠેકાણે નજરે પડતો નહીં હતો. મોંઘી ડાટ મોટરકારોનો ખણખણાટ, ઇંગ્રેજ નાટક કંપનાઓનો ગડબડાટ, અને માલેતોઝાર મોહ-લાઓનો ધમધમાટ અહીં વરસના ત્રણસે પાંચઠ દીવસ ગેરહાજર હતો.

પણ આજ છેલ્લા પંદર રોજ થયા આ નાનકડા શહેરના જીવમાં જાણે નવોજ જીવ આવ્યો હતો. નીઝામ - હુઝુરના ખીન્ન તાલુકદાર નવાબ શહેરીયારજંગ બાહદુરના લગનની

ધમત્તકરીમાં સદાનું ઝુફતું ગુલબર્ગા જાણે ગાજવાજી રહ્યું હતું. આ પારસી નવાબ સાહેબનો ફાંકડો જખરદસ્ત “રોશન મહાલ” તેના ગંજવર બગીચા અને નદી કીનારાપરની તેની બોહણી વીસ્તારની જગ્યા પર વાવટા તોરણ અને કીટસન લાઇટના ઠેરામાર સીંગારમાં ઝગઝગી રહેલો હતો. નવાબ શેહરીયારજંગની શાદીની ખુશાલીમાં લગલગ એકસો જાણીતાં પરોણાઓ હેદરાબાદ, સીકનદરાબાદ, ઓરંગાબાદ, મુંબાઇ, વગેરે વગેરે મથકોથી દીવસો અગઉનાં આ શ્રીમંત વરરાખની પરોણાગત ચાખવા ખાસ ઇજનને માન આપી “રોશન મહાલ”માં ઉતરેલાં હતા. આ આલીશાન મકાનમાં કાંઈ નહીં તો ખાસ્સા પચાસ ઓરડા હશે ! નાખી દેતાં તેના વીસ્તારમાં તે ચાલીસથી પચાસ એકરની જગ્યા હશે નવાબનો બાદશાહી મેહલ ખુદ પોતે તો એક દમામદાર ઉંચી ટેકડીની કઢણે આવેલો હતો—કે જ્યાંથી તેના તળેટીએ એક ખુશનુમા નદી વેહતી હતી.

આવતી પરમ દીને નવાબ સાહેબની શાદીનો દીન હતો. લગલગ સઘળાં પરોણાઓ એક પછી એક અંચી પુળીને પોત પોતાને માટે નીરમાણ કરેલા ઓરડાઓમાં ઠરાકામ થઇ ચુક્યાં હતાં. હજી રોજ ખીજાંઓ અબ્યાજ જતા હતાં. સર્વે કાંઈ છુટે મ્હોંડે બોલતું કે નવાબ શેહરીયારજંગે આ વાર જખરો હાથ કાઢ્યો હતો.

રોજ સાંજનાં બગીચામાં ખાસ હેદરાબાદથી અવેલી નીઝામ સરકારની માઉન્ટેડ ઇન્ફન્ટ્રીનું લશ્કરી બેંડ એક ઉત્તમ ટ્રોબામ પરોણાઓને રીજવવા માટે વગાડતું હતું. નવાબના આ જુદદીન લગને સારાં નીઝામી મુલકોમાં હો-

હો-હો કરી મેલી હતી. એક મહામેદન જુવાન ખુશસુરત બેગમને આ પારસી લક્ષાપતી નવાબ હુડી લાવ્યો હતો-પણ તેણી ક્યાંથી આવનાર છે, કયે ઠેકાણેની છે, કોણ છે, કેવી છે તે કાઢતી બલાનેળી હજી ખબર નહીં હતું.

*

*

*

સાંજના સવા પાંચેકનો અમલ છે. “રોશન મહાલ”ના બગીચા મધે નામવર જહાંપના નીઝામ હુજુરનું ખાસ મીલીટરી બેંડ પોતાના ખુશનુમાં સરોદો કાહડી રહ્યું છે. નીચે બાગમાં સંખ્યાબંધ પરોણાઓ ક્યારાઓ વચ્ચે આમથી તેમ લટાર મારતાં જીવ બેહલાવે છે-કેટલાંકે ત્યાં ગોઠવેલી રીફ્રેશમેંટ ટેબલો આગળ ગોઠવાઈ બેસી ચાહ, કાશી, શરબત, કેક, ખીરકીટ વગેરે ઉપર હાથ ચલાવે છે. ખુદ “રોશન મહાલ”નું ગંજવર દીવાનખાનુ”ની અહીં તહીં ગોઠવાઈ બેઠેલાં પરોણાઓથી ઠસઠસી રહ્યું છે. જો વાંચનાર-ત્યાંની એક બાલકની ઉપર એક નરમ ગાદીના સોફા ઉપર અઢેલાઈને ગાલે ગલાંઠો દબાવેલી રચના જોતી કોણ સકુમારી સુંદરી બેઠેલી છે !

તે આપણી નાની બાલુ છે.

આજે મમલાં નીચે આવ્યાં નથી. જરને તેવણ વગર બગીચામાં ઉતરી અહીં તહીં અણબણ્યાં લોકો વચ્ચે ડમકવા ગમતું નથી. સુલતાન ખી કોણ બાણે ક્યારનો ક્યાં લરાઈ બેઠો છે—એટલે પોતાના વીચારોમાં મશગુલ થઈ તે આ સગવડ લરી જગ્યાએ ચોમેરની એહલ મેહલ જોતી ત્યાં એકલી બેઠેલી છે.

ભાવગે તેણી પા કલાક કે વીસ મીનીટ બેઠી હશે—

એવામાં તેણીની આયા ત્યાં આવી. આયાની પુઠે એક હેંડસમ જેવો જવાન જરથોસ્તી ચાલી આવ્યો હતો.

“જરભાઈ—મોટાં બાઈજીએ કેહ્યુંસ કે આપ સેકને તમારી આગળ લઈ જા—” આટલું બોલી આયા પાછળ હટી ગઈ.

પેલો જવાન આગળ આવ્યો. તે તમામ ઇંગ્લીશ રાઈડીંગ ડ્રેસમાં હતો. તેણે શોર્ટ નોરફોલ્ક કોટ તથા રાઈડીંગ બ્રીચીઝ પહેડેલાં હતાં. માથે ટોપી નહીં હતી—જે અલખત તે ઉપર પોતાના ઓરડામાં મુકી આવ્યો હશે.

તે એક જાતનું લેહેરથી મુછમાં હસતો જરની લગોલગ નજદીક આવ્યો અને બે હાથ કમરે ટેકવી ઉભો.

“કેમ, જાલુ—શું ખબર છે?”

જાલુ તો ડાળા ફાડીને આ અણબાળા માટીડા ગમ ટીકવાન પડી—

“કેણ?” તેણીના મુખમાંથી એટલોજ સવાલ નીકળી શક્યો.

પેલો જવાન પારસી સેહેજ હસ્યો.

“વેલ ! ધીસ ઇઝ ફની !” તે પાસેની એક ખુરસીપર ધબ કરતો કે ઠપકાઈ બેસતાં ખુશમીનજે બોલ્યો, “એક સાધારણ અકલની છોકરીને પોતીકા સગા લઈનેગી ઓરખતાં એટલી વાર લાગેછ એમ તો મેં આજેજ જાણ્યું !”

“દાદી ! ઓ—તું કાહરે આયો ?”

જાલુ એકદમ ઉઠીને પોતાના ભાઈની આગળ દોડી ગઈ અને તેનો હાથ લઈને ખુશાલીથી શેકહેન્ડ કરવા પડી.

“અબઘડી આયો ! આવતાં વાર મમઈની આગળ

ગયો. ડાહ્યા તો કેહજે મારું માથું દુઃખેજ તે આપ આપા સાથ મને તારી આગળ મોકલ્યો.”

“મેં તુંને ઓલખ્યોળી નહીં, દાદી ! મરે, તું કેટલો બદલ્ય ગયોજ ! તારી છેલ્લી સખી——”

“મેળી તુંને નહીં ઓરખી—ફક્ત અટકલથી બાણ્યું કે આવી સરરરપુસ મીસી બાબા બલુજ હોશે ! બાપ જંગો ! બાલાં—એક નાહલ્લી પીરતાં જોટલી છોકરીપરથી હવે તો તું એક મોટું જખરદસ્ત બપરું થઇ ગેઇ, હેં ? ખસેસ માઇ સોલ ! તારો તો કલ્લોજ બદલ્ય ગયો !”

“લે ચાલ, ભઇ—તેં કંઇ ચાહે બાહે પીધી કે ?”

“ચાહે ? અઠાવીસ કલાકની ત્રેનમાં ઠણઠણ પછી ચાહે શું ખરીજ ! કંઇ જાંટો મલવાનો ચાન્સ નહીં કે, દીકરી ?”

“ઘેલાં ના કાહર ! સાંજના પાંચ વાગતે જાંટો શું ખરીયોજ ? જો દાદી—હવે મમલાંના દેખતાં એવી તારી મુંબઇની ખરાબ આદતો વીસરી જજે.”

“હેંગ થોર મમલાં ! હું ઠાકીને લોઠ પોઠ થઇ ગીયોજ તેવી વખતે ચાહે પાવા નીકલી ! કાંઠ છે પેલો નવાજ સા—? લાવની, તેનેજ કેહું.”

બલુએ નાખુશીથી પોતાનું મ્હેં કુમળાબ્યું—“દાદી, મમઇજ હંમેશ ખરખર ખરખર કરેજ કે તું હમણા હમણા ધણોજ ખગરી ગીયોજ તે ખરૂંજ છે !”

“ઓહ યસ ! ને તું હમણાં હમણાં ધણીજ સુધરી ગેઇજ તેળી ખરૂંજ છે ! બલુ—પેલી બુધી ધાંખરી તરફથી સહવાર બપોર ને સાંજ મહોને શીક આવે તેવાં લેકચરોની પુરેપુરી વકીમાં હું પહેલેથીજ ઉતો; પણ

મને ખબર નહીં કે તુંખી એટલી બધી ડાહી કાગરી થઈ ગયલી છે ! હું અસ્તો અબધડી આયોછ—“મારી ખરાબ આદતો” પર એક કાજીની માફક વાચન કરવા સારું કંઈ નહીં તો તારે “ડીસન્સી”ને ખાતર જે કલાક તો થોભવુંજ જોઈયે !”

દાદાભાઈ શેઠનો મીઝન દેખાઈતો બરખેલાઈ બની ગયો હતો. તેના મ્હોંડાં પર મજબુત થોબરો ચઢ્યો—અને તે જવા ઉઠી ઉભો થયો. બોલી અને રાંક જાહું તો આ ધસારા આગળ ગંગેટધંજ ગઈ.

“ઓવાય ! હું જરા અમસ્થું બોલી તેથી એટલો ગુસ્સે શાનો થાયછ, લઈ ?”

“અમસ્થું બોલી ? બાપરે, જો તું મને આપરી મુલાકાતની પેહલ્લી પાંચ મીનીટમાંજ એમ અમસ્થું લખી નાખવા બેઠી તો પેલી તારી ઘરડી ડોકરી હવે પછી કેમ કરવાની બાકી હાશે !”

“જો દાદી, હું તુને સાફ કેહુછ, હં ! મમઇજીને સારું એમ હેલુ અકચ જેવા બોલો મારી આગળ ના બોલ !”

“જરે છોકરી ! તારી સોલતી મમઇજીને શું કેહું ને તુનેખી સાથે ! જર—એ ઓલડ ફ્રાંસીસની સાથે તુંખી એક પહેલા નંબરનું દોણું બની ગયલી છે ! ચોર મમઇ ઇઝ એ બીગ ફ્રેડ—આઇ ટેલ યુ !—”

“દાદી ! દાદી ! !”

“પોતાની દીકરીનો એકપુરો દીકરો કંઈ મુદતે પાછો મળ્યો તો કંઈ જરાખી તો એવણુ ખુશી થયાં હોય ? મને જુઠી જુઠી જરા મન મનાવાની કોટી કીધી ને કાંસી કુસીને

જરા બે ચાર સવાલ પુછીયા ને પછી કેહવે ‘મારું હમણાં માથું દુખેછઃ જા, નીચે જાલુ હોલમાં બેઠેલી હોશે !’

“પણ બીચારાંતું માથું ખરેખરજ દુઃખતું હોશે જો ! બલા જાણે-સહવારથી પ્રયાદ કરતાંતાં.”

“એક મનનો જેવો કકરાવીને જમાલગોટાનો જોલાળ કાંચ નહીં આપી દેતી ? હે-હે-હે ! જરી, એ બુદ્ધીના પૈસાપર તુને તો તીલ્લોરી છે.”

જર હવે ખરે મને છેડાઇ. તેણી ધડાક દેતી કે ઉભી થઇ. તેણીનો ગોરો ચેહરો ગુસ્સા અને નાખુશીથી લાલ બની આવ્યો હતો.

“તારી સાથ વાત કરવાળી મને ગમતું નથી, દાદી.” તેણી ખરેખરા કચરાટથી બોલી, “કાંઈથી એવા સોહજ શીખી આવ્યોછ ? આપરાં મમઇજીને સાઈં તુને એવી રીતે બોલતાં શરમાવું જોઇયે. એવણુ જાહરે હોય તાહરે જીવ ખારીને તારે સાઈં વાત કરેછ—ને હંમેશ તારાં ભલાંને વાસ્તે કાલજી રાખેછ—ને તું તેવણુની તરફ આવી લાગણી રાખેછ ! ખચીત ભઇ—એ તારી ચાલથી મને ઘણો ધીકકાર છુટેછ. જા—અસ હું તારી સાથ વાત કરવા નથી માંગતી. આયા, જો પેલા મીં સુલતાન તાંહ બાગમાં પુવારો છે તેની આગળ પેલી ખુરસીપર બેઠાજની તેવણુને કેહીયે કે જરખઇ તમુને બોલાવેછ.”

દાદી હવે સહેજ મુઝમાં હસ્યો.

“કેમ-મઝમ સાગ ! એકદમ છીંકી પડ્યાં કે ? નહી, જર, બેસ જરા. આપુને પંચાત કરોને કાંઈ જવાતું છે ? દીકરા, તું એમ સમજતી હોય કે મારેથી તારી કાની

મમઘની ખુશામદને હાજી હા કરવી જોઈયે તો તું સુજમાં રોજ ખોલેછ !”

“ખુશામદ કરવા કોણ કહેછ ? પણ જરા સલુકથી ખોલવું જોઈયે કેની ? છેકજ ચરી સા વરે ગીયો ! એ બધા સકાર કોણ તારી સાવકી માય પાસથો શીખી આયોછ કે ?”

“હા—ને સગા બાપ પાસથી બી.”

“બચીત ! તેમાં શું શક ? મેં સાંભળ્યુંછ કે બાવાજી પેરતનજી હમણે હમણે ઘણોજ દાર પીયેછ.”

દુદી ખડખડ હસી પડ્યો.

“એ તારા બાવાજી ને જો મળે તો સહવારતું દાતણ બી કાચ્યા ઝેન્ડીએજ કરે, હાથ મહોત્તરની વીહીસ્કીએજ ધોય ને નાહવાને સારું પાણીને બદલે હલકો બેવડો વાપરે !”

જાનુએ કમકમીને આડો હાથ કર્યો.

“બસ—બસ ! એની એની વાત મારી આગળ ખોદાયને ખાતર ના કરતો—મને કંપારી છુટેછ, દાદી !”

“એતારી ! મને લાગેછ કે તું અને તારી” જુઠી મને આટલા દાહરા રાતના બાવાની ટેબલપર વીહીસ્કી વગર ઝુરાવી ને મારી નાખવાનાં ! જેઉ જણાં તમે ટેમપરન્સવાળાં અથવા વેજીટેરીયન તો ઘણું નથી મુવાં કેની ?”

“વાહ—અમસાં પોતીકાં મમઘ અને પોતાની એક પુરી બેહનને સારું શું લાયકી અને શું વાહલથી તું ખોલેછ !

વાહ—લાઈ—વાહ ! આઈ એમ અશેમ્ડ ઓફ યુ, દાદી !”

“લે ચાલ—હવે માંડી વાળ. પેસો તારો નામીચો મુસ-કમાન સેક્ટરી કાંઈ છે ? તેં ખોલાવ્યો તે હજુર આયો નહીં. મેં સાંભળ્યુંછ કે તું તેની સાથ પ્યારમાં પરી ગેઈછ !—”

જાલુના ચેહરાપર પાછો અચબુચ ગુસ્સાનો રતાસ ચઢી આવ્યો.

“હું તુને કેહુંછ, અં દાદી ! મારી સાથ એવી ગાંડી ઘેલી વાત ના કર—નહીં” તો આપુને બેઠેને મોટી પંચાત થશે !”

“એ ? એમ જરા જરામાં તારો ઇસ્ટીમ શાનો ચહરી જતો હોશે ?”

“ઘણી શરમની વાત છે કે તું જે તે જે તે મારી આગળ બોલી ને મારી લાગણી દુખવેછ !”

“વાઈ, નહાં તો નહીં ! ધુર જેવી બાબતને સારું એટલી છેડાયછ શાની ? મેં સાંભલ્યું તે કેહુંછ. એક મુસદ્દા સાથ—”

દાદી આગળ બોલતાં અટકી ગયો. “રોશન મહાલ”ના યજમાન-વરરાજા પોને—નવાબ શેહરીયાર જંગ બાહદુર ત્યાં ચાલી આવ્યા હતા. તેવણુ નવાબી કાળા ‘ટેલ-કોટ’ અને હેઢરાખાદી મોગલ કેપમાંજ હતા. તેવણુની બેઠી ગોલ દાહડી લગલગ સફેદ થવા આવેલી હતી. મધ્યમ ઉંચાઇના—ખાસ્તી મજેની બેઠી ખમણીના આ પાંસઠેક વર્ષના શેહરીયારજંગ કાઠખી સુરતે ખીજાં પંદરેક વર્ષ માચડો ખાલી કરે એવો દેખાવ રણુ કરતા નહીં હતા. ખુશ માંખજે હસ્તે મહોકુ રાખી તેવણુ જરની નજદીક આવ્યા—

“કેમ જાલુ—કાહરની અહીં લરખને શું કર્યા કરેછ ? બાહેર કમપાઉન્ડમાં આવની. એ આપ યંગ જેનટલીમેન કોણ ?”

“આપરો દાદી !—તમે એને નહીં ઓરખતા, શેહરીયાર જંગ ?”

નવાબે ચઢીત થઇને તે જવાન ગમ જોયું—અને પછી ખરી ખુશાલીથી તેનો હાથ આંપીને શેકહેન્ડ કરવા પડ્યા.

“હલ્લો ! દાદી ? ઇઝ ઘેટ યુ, માઇ બોય ? તું કેટલો ગોધા જેવો મોટો વધી ગીયો ! મેં મુઠ્ઠલ ઓરખ્યો નહીં ? કાહરે આયો ? તુને તારો ઓરડો મારા મેનેજરે દેખાડ્યો કે ?”

“હા—ઠેંકયુ ! આઇ એમ ઓલ રાઇટ !”

“હવે તમે લોક તો આપરાં પોતાનાં ઘેર નાં કેહવાવો. વરી કંઇ ‘સેરીમની’ પર ઉભો ના રહેતો. જે જોઇયે મુકે તે બસ મેનેજરને આરડર કરવાનું—સમજ્યો કે ? કંઇ જોઇયેછ ?”

“જોઇયેછ તો ખરૂં—પણ પછી બાગમાં જઇને લેઉંછ. શેહેરીયારજી, મેં સાંભળ્યુંછ કે તમે એક સાહુ બગલું ઉંચરી લાયાછ ?—કાંહ છે તમારાં બેગમ જરા અમુને તો દેખાડો !”

નવાબ ખુશ મીઝજથી હસી પડ્યા. બેગમની વાત થતાંજ તેવણને ગીલગીલ્યાં છુટતાં હતાં.

“એ તો પરમ દાહડે લગનને દીવસે સહવારના આવી પુગશે. પછી તુને ઇનત્રોડયુસ કરાવશ—”

“ઠેંકસ ! પણ એ એમ ઘડડે ઘડપણ એક જુવાન મુસલમાની બધરી કાંય શાધી કાહરી ?”

“કાંય ? હું પરજીં તેમાં તુને વાંધો છે !”

“નહીં—વાધો શાનો હોય ! પણ—મકુ—એક મળની પારસણ નહીં મલતી’તી કે ?”

નવાબ જરા સેહજ ખસીયાણા જેવા પાછા હસ્યા. ગુદેણ જેટલા દુકતાનો આવે બેઅદબ રીમાર્ક તેવણને

ભાવ્યો તો નહો—પણ આવા પ્રસંગે પોતાના પરોણાને શું કહે ?

“હે-હે-હે ! કાજીજી દુનિએ કયું તો સારે ગાંધકી પંચાત ! લે જાનુ- તારા ભાઈને એના ઓરડામાં બરાબર ગોઠવ, જોડિય તો !” સાહેબજી—મીં સુલતાન, આવો, આવો ! કંઈ પ્રાઈવેટ વાત નથી, આય ય ગમેનને ઓરખોય કે ? એ દાદી ! મારી મરનાર ભાનેજનો છોકરો—આય જાનુનો ભાઈ ! ને દાદી—આય એવણુ મીં સુલતાન કરીમ તારાં મમઇના પ્રાઈવેટ સેક્રેટરી થાય.”

સુલતાને સેહજ ડોકુ નમાની દાદી સાથ સેક્રેટેન્ડ કરી.

“હવે તમે લોક વાત કરો,—અં—હું જરા બીજાં ગેરો આગળ જાઉં. સાહેબજી !”

આટલું કહી શેફરીયારજાંગ ત્યાંથી ચાલી ગયા.

“કેમ જરબાઈ—મને ખેલાવી મંગાવ્યો ?”

“નહીં, હું મકું આપરે જરા એકુ ગેમ બીલીયડનો રમતે—પણ હું તો હવે મમઇજી આગળ જાઉં. તેવણુ બીચારાંનું માયું પકડયું. આય મારા ભાઈ સાથ હવે ટાઈલું કરજો, મીં સુલતાન.”

“હા—હા—હવે તું જાની—અમે જે જણા અમારું ફેડી લેખશું. છે તે—જર—હું પુછતાં ભુલી ગીયો. પેલી કેહજો કુમી ને તેનો ભાઈ માનેકબી અમદાવાદથી આવવાનાં ઉતાં તે આયાંય કે ?”

“નહીં, લગનને દહાડેજ સહવારનાં આવશે—ચાલ પછી મારપર મમઇજી આગળ આવજો, હું તો જાઉં.”

“અરે ઉભી રેહ રે જરા, યાર ! આય સુલતાનઅલી—

એક્કકયુઝ મી ! મીસ્ટર, તમારું નામ સુલતાનઅલી કે સુલતાનખાન કે શું ?”

સુલતાનના હોઠપર એક ઝીણું હસવું ફરી વળ્યું.

“અમથો ખાલી સુલતાન કરીને કેહશો તો ખસ થશે !”

“પણ તમે વેહરા છેઓ કે ખોળ ?”

“ખોળ.”

“ઓહ—આઈ રી ! મીં સુલતાન, તમારી તારીફના આંઠ આંઠ પડ ભરીને કુઠરા દર મેલે વાંચતાં બા ખરું કેહુંછ કે ખરેખરજ મારે મોહને શીક આવી ગેઈતી. ખસ બાલુ તો કેહજે આખી દુન્યામાં તમારા જેવો કાબેલ, ખુશ-સુરત, લાયકીવાળો, હુશીયાર, ખરખદાર માણસ બીજો કોઈ જાયતો મુવેલો છેજ નહી !”

જરનો ચેહરો એક પાકેલાં ચેરી જેવો લાલ થઇ આવ્યો.

“મીં સુલતાન—એ તો મેટ છે, અં—તમે એનું કંઈ માનતા ના. દાદી, હવે જરા અકકલ રાખીને વાત કર—કંઈ શોભતો નથી !”

સુલતાન સેહજ હસ્યો—

“જરબાઈએ એમ લખ્યું હોય તો એવણની મેહરબાની છે ! પોતાના માર્ટરને વરે એક પ્યુપીલ એટલો ઉચો વીચાર ધરાવે તો સારું કેની, મીં દાદાલાઈ ?”

“અં હા—સારું તો ખરું, પણ—છે તે—તમેઓ આય બાલું ઘણીછછજ ઇનટેલીજન્ટ, એકોમ્પ્લીશઝ ચારમીંગ, બ્યુટી-ફુલ, ધારોછ કે ?—”

“દાદી ! નાઉ કીપ કવાએટ !” જરે ચીરડાઇને મોટેથી ખુમ પાડી—અને પછી ત્યાંથી પીઠ ફેરવીને પવન વેગે સદી ગઇ.

પ્રકરણ ૧૭ મું.

—:૦:—

“મમઈ મરેરે એમના એમ પાછલી રાતના !”

‘રોશન મહાલ’ની બાદશાહી ઇમારત અસલ એકાદ મોટું કુશાદે હોટેલ હોવું જોઈએ—કેમજે ત્યાં ઓરડાઓની તો ખુટજ નહીં હતી. આખા ‘મહાલ’નાં ચારે માળે તથા ભોંયતળીયું મળીને ખાસ્સા પચાસેક ઓરડાઓ હશે ! આવાં ગંધાર જેવા મોટાં મકાનને લખને નવાખ શેહરીયારજંગ શું કરતો હશે—ઓધનો હશે કે પાંઠરતો હશે—તે બાપે સર્વે કાંઈ અજાયબીથી સવાલ કરતું. એમલો અટુલો હોવા છતાં આ નીઝામી અમલદારને બસ એજ કાંઈ વાહરું પાંચ છ વરપની વાત ઉપર આવી ગયું હતું—અને તેણે આ ગુલ-બર્ગાનો પ્રખ્યાત આંગ્રીશાન ‘મહાલ’ અંક લાખ રૂપીયે ખરીદ્યો હતો. અલબત્ત અત્યાર સુધી એ ગંજવર ઇમારતના ઉપલા ત્રણ માળે બંધીયાર પડી રહેલા હતા અને કવચીતજ જ્યારે નવાખના કાંઈ દર દોસ્તદારો પરોણા તરીકે ધામે નાખવા ઉતરી પડતા ત્યારે બીજો માળ વપરાસમાં આવતો. નવાખના ઓરડાઓ પહેલે માળે હતા. લોક તો કહેતું કે આ ‘મહાલ’નાં ભોંયતળાની નીચેથી એક જખરદસ્ત મોટું ભોંયરું હતું.

પણ પડત પડી રહેતો ‘મહાલ’ હાલને કાજ તો માજી વાજી રહેલો હતો. બીજો માળ મેહરમાઇ જસાવાળા અને તેવણની પૌત્રી માટે સઉથી સરસ હવાવાળા જે ઓરડાઓ નવાખ શેહરીયાર જંગે પહેલેથીજ ખાસ એલાહેદા

રાખ્યા હતા. તેજ માળ ઉપર એક “કોમન” રૂમ એટલે સીટીંગ રૂમ હતો અને એક બીજો રીડીંગ રૂમ હતો. આ ‘રીડીંગ-રૂમ’ની પડોસનો એક નાનો ઓરડો દાદી મળે રાખ્યો હતો. મેહરબાઇના બ્રાઇવેટ સેક્રેટરી સુલતાન માટે તો એક બુદ્દો ઓરડો છેક ભોંયતળીયે તેની પોતાની ફરમાશથી રાખવામાં આવ્યો હતો. રાતના ખાણું લીધા પછી મોડે સુધી ખોલ્લી હવામાં અહીં તહીં લટાર લેવાનો સુલતાનનો શોખ હતો—અને તેથી મોડી રાતે પહેલે માળ તથા બીજો માળનાં સુનારાંઓ “ડીસ્ટર્બ” નહી થાય તેટલા કાળે સુલતાને ભોંયતળીયેજ પોતીકા ‘બ્રાઇવેટ રૂમ’ રાખવાનું દરસ્ત વીચાર્યું હતું.

*

*

*

આજે સહવારે નાસ્તો પુરો થવા પછી મેહરબાઇએ દાદીને પોતાના ઓરડામાં તેડી મંગાવ્યો હતો. મેહરબાઇ તો ગુલબર્ગે આવ્યાં ત્યારથીજ ‘ન્યુરેલજ્યા’થી એટલા હેરાન થયાં કીધાં હતાં કે તેવણ પોતાના ઓરડામાંથી બાહર નીકળ્યાંજ નહીં હતાં. તેવણ જાણુ સાથે સહવાર બપોર રાત ખાણું પોતાના ઓરડામાંજ લેતાં હતાં—જ્યારે દાદી નીચે ગ્રહસ્થો માટેની જેનરલ ટેબલપર જતો હતો. ગઇ કાલે મમઇ તરફનો સેહજ દડો આવકાર મળવા પછીથી દાદાભાઈ શેઠે તેવણને પાછું મહોલુંજ દેખાડ્યું નહીં હતું. હમણાંજી જ્યારે મેહરબાઇએ બે વખત આવ્યાને મોકલીને કહેવાડ્યું અને ત્રીજી વખત ખાસ જાણુને દાદી આગળ ખોલાવવા મોકલી ત્યારે ધીરે સાંસ્તે અને ભવાં ચઢાવેલા રાખી, પાટલુ-નના ગજવામાં બે હાથ ખોરીને ડોલતા ડોલતા આપણા

નેકનામ નેકજખત દાદીઆ આ “ડોહી” આગળ ભારત્યા-
મણી કરતા કરતા આવ્યા હતા.

જાલુ તો આ જ ને જણાંને વાત કરતાં છોડીને નીચે
સટ્ટીજ ગઈ હતી. જે વખત જાય છે તેમાં કુમી અને
તેણીનો ભાઈ માણેકજી અમદાવાદથી આવી પુગનાર હતાં—
એટલે જાલુને ત્યાંથી ચાલી જવાનું એક સારું આહ્વાન હતું.
એ ચતુર છોકરીએ પોતાના દાહજાગળ્યા ભાઈના સકાર
એટલી વારમાંજ પુરતા જોઈ લીધા હતા—અને વળી તે
પોતાની રીત પ્રમાણે મમંજી સાથે કંઈ વીજેકું લે તે વખતે
આગળ હાજર રહેવા તેણીને મુદત્ત ગમતું નહીં હતું.

“કેમ દાદી, સહવારનો કાંઈ ફરતો ફરેછ ? કંઈ ઘણીજ
મજાહમાં પડ્યોછ ? જરા મમંજી આગળ આવવાનીજી
કુરસત નહીં મળી !—શું છે ?”

તે ઓરડા માંહેલી એક નીચી નેતરની ખુરસીપર દાદી
ઢપ દેતો કે બેસી ગયો—અને પગ પર પગ ચઢાવી ખુશાલ
અટેજાઈને ચુચી આંખોએ પોતીકી ઘરડી મમંજી ગમ જોયા
કરી એક ‘ટુક-પીક’ વડે દાંત કોતરવા માંડ્યા—

અરધી મીનીટ કાંઈ જવાળ માટે મેહરજાઈએ વાટ
જોઈ—પણ દાદી કાંઈ હું કે હાં કરવાની કશીમી નીશાની
જનાવતો નહીં હતો.

“ઓવાય ! એમ ગુંગળ કીયે દાહરનો ઉતો—કંઈ
જોલની તો ? કેટલે વરસે આયો તો જરા વાત કરશે કેની ?”

“વરી તમારું અમથું માથું દુખશે—જવા દેઓની !”

“નહી, હમણે તો જરા દપટ છે. સુવું-જોઈ કાલે તો
જાણે ફાટીને જો કટકાજ થઈ જતું.” ઇસ્તીમરમાં હવા લાગી

ગેઇ કે કોણ જાણે શું થયું—તે બસ જાણે ડોરાજી નીકલી પરે. કાલે તું આવ્યો તેરે, બા, માઈ ઠેકાણું નહીં ઉતું, અં—મારેથી બરાબર મલાયુ નહી તેથી તુને ગુસ્સો લાગે હોશે "

"અરે બા, અમારા જેવા બીખારડાઓને વસં ગુસ્સો શાનો હોય? હમણે મારી પાસે જો પાંચ દશ લાખ ચીયોરા હોતે તો તમુને એમ કાંસતાં જોઈને મને જરૂર ગુસ્સો લાગને ને તાહરે માહફા વણધખી જતે!"

"ઝોવાય મરેરે! આય કાહણી જોઈ! તું મનમાં અમથું ઓછું ના લાવ દીકરા, હું ખરેખર ગેઇ કાલે સીક ઉતી."

"મમઈ—અધું કરજો, પણ મારી સાથે એમ ખોટો સીપલાસ ના કરતાં! હા—તેનો મને મોટો ધીકકાર છે! લેવો, હું તમુને કેહુંછ કે જો હું એક રખડતા ટુકરાચાટું બીખારીને બદલે કોઈ ચીકાસદાર ધપધપીયો હોતે તો તમાઈ ગેઇ કાલ સાંજતું માથું દુખવાતું ખુખવાતું અધું નાહસી જને ને ચપ કરતાં કે તમે ધોલ્યાપર તરાં ખેસીને મારી સાથ વાત વગત કરવા મંડી જતે—સમજ્યાં?"

દાદી આજે ખોણી રીતે મરચાં ખાઈનેજ આવ્યો હતો. પણ આજે પોતાની દીકરીના દીકરા સાથ "વેંહચી લેવા"ના "મુડ"માં મેહરબાઈ હતાં નહીં. તેવણ એક મીનીટ આ પોરયા ગમ ટીકી ટીકીને જોતાં મુગાં મુગાં ખેસી રહ્યાં. દાદાભાઈઆએ દાંત કોતરવાનું ચાલુજ રાખ્યું હતું.

"મેં સાંભળ્યું"તુંજ કે તારો સ્વભાવ આકરો છે—પણ એવો તું સાથે દાહડાખર્યોગી છે એ મને ખબર નહીં ઉતી." મેહરબાઈ જરા નારાજીથી બોલ્યાં.

"એ બે ચીજો ઉપરાંત બીજાં ઘણાં વીશેશનો મને

લાગુ પરી શકશે, મમઇ. હું જુઠો, તરકટી, કુચ્ચો, આળસુ. આખાખાઉ, દારૂડીયો, હરામખોર, પાણી, જેમરવત, જુગારીગી છેલ્લું !”

“પોરીયા, તું શું આજે મારી સાથે ખરવાયાં તોરવાજ આપોછ કે ?”

“નહીં—તમે મને જોડાવી મગાવવાની મોટી મેહરબાની કાઢી તેથી હું આયો. ચાલો—ગીજી કંઈ કેહવુંછ ? હું જાઉંછ.—”

દાદી જવા ઉભો થયો.

“નહીં જેસ અહીં !” મેહરબાઈ જરા નાખુશીથી અને કરડાઈથી જોડ્યાં—“એમ છેક વરી માથે સોંઘરાં લેઈને ના ફર. તું ખરેખરજ પાણી દુકતો છે ! હરવાયો એટલી ઉમરમાં એટલો મીઠાસં શાનો રાખેછ ! જેસ દાદી અહીં—હું તારી સાથ કંઈ વાત કરવા માંગુછ.”

કપાલ ઉપર મીઠાઝનો એક ચીટ્લો ચઢાવી કાંઈક દરમાંમાં દાદી પાછો બેઠો. મુરખી મનમાં ખરાખર સમજતા હતા કે આ પૈસાદાર ધાંખરી સાથ એક ચોકકસ હૃદયી વધારે તરછોડ કરવામાં સલામતી નહીં હતી.

“દાદી—તારો થોખરો જરા જાણુએ મુક આય એમ વાત કરવાનો આપુને પાછો કદાચ લાગ નહીં મળશે. મને કેહ, છોકરા—તું કદીગી તારાં ભવીપનો વીચાર કરેછ કે ?”

“નહીરે—હું ભવીપનો વીચાર શાનો કરું ? મારાં માથાંમાં ભેજીજ કાંઈ છે કે વીચાર કરીગી શકું !” દાદીએ બહુજ કડવાસથી આજુકો કર્યો, “મમઇજ—તમે જાણોછ કેની કે મારા જાવા પાસે મોટી ખમણી દોટેલી છે—

એટલે લગીપતી મને દરકારજ શાની હોય ?”

“જે પોરીયા—તું એમ વાત હસ્વામાં ઉઝારી નાખ્યા ના કર. લે હું તુને કેહુંજ કે મુઝબથી તારે વાસ્તે ઘણા ખરાબ રીપોટો મારી પર લખાઈ આવતા’તા. તે હમણે હમણે તારા પેંઝા મુવા દાડ્યા ને લુચ્છા બાપના બધા સોજ લેવા માંડ્યાજ હું બોલુંજ તારે તુને ફફરાટ લાગેજ—પણ તું એમ ધારતો હોય કે આવો મોટો અરીમધરીમ માટીડો તું થવા છતાં આખાખાઉ થઈને તું તારી મમઈની મદાર પર આપો દાહરો ખાટલા લાંબ્યા કરી શકશે, તો તેમાં તારી ભુલ છે.”

દાદીએ પહેલીવાર જરા ડોકું ઉઘડીને મેહરબાઈ ગમ નજર ફેંકી. તેણે જોયું કે તે ઘરડા ચેહરા ઉપર એક અચુક દ્રઢતા અને નાખુશીનો છાપ હતો. મામલો જરા બગડતો જતો હતો.

“તમે મારી પાસ શું કરાવવા માંગોજ, મમઈ ?”

“કામ કર—મેહનત કર ! હરવાયા—તારા જેવા માટી-ડાઓ તો કેટલી કેટલી રખડ રજડ કરે ને કેટલું કમઈ લાવી શકે. અખખઈ રેહ્યો તું કંઈ નબળો સબલો કે દેહનો દુઃખી નથી. તારા બેહસ્તી મમાવા કેટલા એકવડ્યા જેવા ઉતા—પણ તેવણુ છેલ્લે છેલ્લે સુધી બીચારા પોતાના કામપર કેમ પછરઈ જતા’તા તે તું જાણેજ ?”

“મમઈ—મને ચાકરી મળતી નથી. ખરી વાત એ છે કે હું શીખ્યો, નહીં તેથી મને ચાલીસ રૂપિયેથી આજે કોઈ ઉભો રાખવા માગતું નથી.”

“પણ ગરંધીયા—અધાજ જણા જે લોક કમાયજ તે

શીખેલા હોયછ કે ? જરા ઉજ્જમ પકરે તો અધુની થાય !
કંઈ ધંધો કાંય નહીં કરતો ?”

“તેને સાઈં ડોહરીયાં કાંઈથી લાઉં ?”

“ડોહરીયાં ? તેં કંઈ પેહલાં એવો ધંધો શોધી
કાઢર્યોછ ?—કોઈ દાહરે જરા તે બાબદપર વીચારખી કીધોછ ?
કંઈ ખાત્રીના વેપાર ઉદ્યોગની લાઇનમાં પરીને બાંહે ચહરાની
એક ખરા મરદની કાતી મેહનત કરવાની તારી નીષ્ટાજ નથી.
દાદી તું તારા ખરાખ બાપની સોજતમાં તદન હરામ હારકેનો
આળસુ દુકતો થઇ ગેયશે છે.”

દાદી જરા પોતીકા રોંહસો ડપટ કરીને તરો. ખેઠો.
તેણે જોયું કે ડોહીને પટાવીને સીસાંમાં ઉતારવાનો આવો
‘આન્સ’ પાછો મલે એમ નહીં હતું. તે ખડખડ હસી પડ્યો.

“મેં હમણાંજ આપેનાં દસ વીશેશનોમાંથી, મમમ, છ
તો આવી ચુકાં ! હવે ખીજાં ૪ બાકી રહેલાં છે !”

“તું હવે મારી સાથ સીધી વાત કરેછ કે નહીં,
દાદી ? આય કંઈ હકા મફકેરી કરવાનો વખત નથી !”

“મમમમ,” દાદી હવે કાંઈક તરમ અવાજે બોલ્યો,
“મારીપર તમારી મેહરબાનીજ નથી. તમારો જીવ જાન બધો
જલુમાં છે. તમારે મનથી હું તો તદન નાખીજ દેવાનો છેઉં.
તમારી જો મને હીંમત અને મદદ હોય તો દુન્યામાં કેટલો
આગળ વધી શકું.—પણ જાહરે હોય તાહરે કાગળમાં આંઠ આંઠ
પડ ભરીને લેકચરો સીવાય તમારી તરફથી મને ખીજું કંઈ
અત્યાર સુધી તો મલ્યું નથી. માઈં એ કમનસીબ નહીં તો
ખીજું શું ? નહીં મને કેળવણી મળી કે નહીં મને તમારાં
ધેરનો આશરો મળ્યો. તમેજ કહેછો તેમ એકે “ખરાખ

બાપની” સોજતમાં હું સગડ્યા કીધો ને આજેળી ચોસીઆલી હાલતમાં ભીખારી જોવો ભીખારી છેઉં ! શું ખોદાયતોળી ધનસાફ છે ! એકજ માયના અમે બે બચ્યાં—ને તે છતાં જનલુ લાખ્ખો રૂપીયાના મેહલ એહલમાં તમારી લાડકી વારેસ છે ને હું ગીરગામના ગંધાતા ગારમાં ભુખે મરતો તમારો હીણાયતો ‘હરામખોર ચાલસુ દુકતો’ છેઉં !”

દાદી આ સઘળું કાંઈક જુસ્સાથી—અને ઠરસાથી બોલી ગયો; પણ તેના આ વીવેચનમાં અડધો ખરો જુસ્સો અને અડધું ખોટું એકટીંગ સમાયલું હતું. મેહરબાઈએ એક ચીતે તેના મ્હોં ગમ જોયા કરીને બધું સાંભળ્યું. દાદી પુરું કરી રહ્યો કે તેવણે સેહજ હસીને તપખીરની એક ચમરી ભરી.

“તું બધું બોલી રેહ્યો ? તાહરે હવે મને સાંભળ દાદી—પહેલાં તો તું કહેછ કે મારી મેહરબાની તારીપર મુદલ નથી ને બધુંજ વાહલ જનલુ પર છે. એ તારો ખોટો ખ્યાલ છે. તમે બેઉ જણાં મારી દીકરીનાં બચ્યાંઓ—એટલે બેઉ ગમ એકજ આંખે જોવાની મારી ફરજ છે. હા—એટલું ખરું કે મારી જનલુ પોતીકી માયના જેવીજ સીકલમાં ને સ્વભાવમાં નીકલીને બચપણથી મારાં પાસાંમાં ઉધરી એટલે મારું દીલ ખુદરતી રીતે એની તરફ વધારે દોરેછ. પણ તેથી તું કંઈ ઓછો મારો દીકરો નથી. જો તારી પરથી મારું દાલ ઉડી જશે તો તે તારીજ હમણેની કઠંગી ચાલથી ઉડી જશે. તું કેહછ કે તુને કેલવણી નહી મલી. નહી દાદી એમ ખોટું ના બોલ—એમ કહે કે તેં કેળવણી લીધી નહી. તું તો જાણે કે જાહરે હોશે તાહરે મમઘ મરી જશે ને હાથમાં આઈતા પઘસા આવશે એટલે શીખવાની

શું જરૂર છે ! કેમ ખરું કે નહીં, દાદી ? બોલતી—હવે મુંગો કેમ થઈ ગયો ?”

નીચી મુડીએ દાદી બેસીજ રહ્યો. આખરે મેહરબાઈએ પાછું ચલાવ્યું.

“તેં કીયે દાહરે કંઈ આપખત્યાર સારો ધંધો શોની કાહર્યો ને મારી પાસ પાસા માંગ્યા જે આપવા મેં ના કેહ્યા ? પણ તુને પાસા આપેળી શું ? હું તુને કાંઈ કાંઈ વખત જે થોડું ઘણુંથી મોકલુંછ તે સરતના જુગારમાં તું કેમ ઉઠારી નાખેછ તે શું મને ખબર નથી કે ? જા-જા-એમ-કંઈ સુજમાં રોજ બોલતો ના. જંગળાર બેઠી બેઠીની હું તમારા લોકની અણીથી પણી સુધીની ખબર રાખુંછ.”

“મમઇ—એ બધી તકરાર કર્યા કરવામાં શું ફાયદો છે ? લેઓ—ચાલો હવે હું તમને કાલાવાલા કરીને કેહુંછઃ મને હમણા પચાસ હજાર રૂપીયા ધીરશે ? હું એક સીનેમેટાગ્રાફ મુંબઈમાં સ્ટાર્ટ કરવા માંગુંછ.”

“જો બા—તારા ભેજામાં કંઈ એમ વીચાર હોય કે એની ગમ તું તારી મમઇ પાસે કંઈ ધુર જેવી ચીજ ને વાસ્તે રૂપીયા માંગશે ને મમઇ બોલો ભરીને તે ચપ દેના કે તે કાહરી આપશે તો તેમાં સજ્જર ગોટું ખાશે. દાદી હું મરી જતાંથી હવે તારા હાથમાં પચાસ હજાર તો શું પાનસો રૂપીયા પણ મુકવાની નથી—તું તો તે પાંચ દાહરામાં આડે તીડે રસ્તે ધુરધાણી કરી નાખે.”

દાદીએ અત્યંત બેજાતને મારે મ્હોં કુમળાવ્યું. એનું નખોદ જાય આ ડોકરીનું ! જાણે ખાઈ પીને બસ દાદીનું આજે પાકવવાજ બેઠી હતી !

“પણ તાહરે હવે તમે મને કેહવા શું માંગોછ જો !
મમઇ—મારું તો માથું દુખી આયું—”

“છોકરા, હું તારી પાસે એક ખાનદાની માયના ફર-
જંદ તરીકે કંઈ પ્રમાણીક કામકાજ ધંધો રોજગાર કરાવવા
માંગુછ, એક સાચો મરદ બચ્ચો બન, દાદી—સ્વતંત્ર
થવાની કોશિશ કર, તારી બધી ખરાબ આદતો છોડી દે પેલા
તારા ભસ્તે ગીયા-હલકત બાપંથી જુદો પડ—તારાં ભત્રીષનો
પલાન તું પોતેજ તઈયાર કર. એમ હમણાની કાની અલ્લુ
પારા જેવો ફરયા કરીને તારાં મમઇની મરવાની વાટ
જોયા કરેછ તે તારા જેવા જુવાન માણસને શોભેછ ?”

“હું તમારા મરવાની વાટ જોતોજ નથી—એમ શું કામ
જોલોછ ?”

“દીકરા હું મરવાની હોવશ તાહરે મરશ. તું કે કોઈ
મર કેહશે તેથી મરવાની છેલ્લું ? જો મેં તુંને પચીસ વખત
અત્યાર અગાઉ કહેલું છે કે જહરેખી મારી આંખ વીચાશે
તાહરે મારાં વીલમાં મેં તુંને ને જાણુને બેઠિને તદ્દન એક
સરખે ફાલે મારું જે કંઈ છે તે આપેલું છે. તું જહરે
હોયછ તાહરે જાણુ પરના મારાં હેતને સાફ અણકા કરેછ ને
તારું ભવીશ મેં સંભાળ્યું નથી એમ કંઈ ઘેલું ગાકું બકીયા
કરેછ—પણ તેમ કરવામાં તું કેટલો ગેરવાજખી છે તે તું
પોતે જોતો નથી.”

“પણ તાહરે મને આએ સીતેમેટોગાફ કાહડવા રૂપીયા
આપેની. ગજવામાં એક દોહરીયાં વગર હું કરીખી શું શકું,
મમઇ ?”

“હું તુંને એ સીતોગાફ રીતોગાફ સાફ એક દોહરીયુંખી

આપવાની નથી. દાદી સાંભળ-જો તારે વાસ્તે મેં એક જુદીજ ગોઠવણ કીધીછ. ખેહસ્તી નવરોજની મોમખાસા ખોતે એક મોટી જમીન છે-કંઈ હેંસીએક એકર હોશે; અલા જાણે, મને કંઈ હવે યાદ નથી-સુલતાન બરાબર કેહી શકશે. તાંહની એ જગા ઘણી ફલદરૂપ છે-ને જો બરાબર ચોકા-સીયા તેને ખેડવામાં આવે ને તેની પર મહેનત લેવામાં આવે તો કેટલી જાતનું અનાજ, ઘાસ, તર તરકારી પુશકત્ર ઉગી શકછ. હમણા તો તે પડત છે-પણ, દીકરા, મારે વીચાર એવો છે કે હું તુને તાંહ મોકલું——”

ધરરરર કરતો કે દાદી ઉઠી ઉભો થયો.

“કાંહ ?—મોમખાસે ?”

“હા—વરી એવો આકરો વીકરો પરી ગીયો ? તાંહ હું તુને ખેતીને સાઈં બધાં બીયાં, દાણો, ખાતર, હથીયાર, ઓળરો, જન જનાવરો-બધું મારે પૈસે પુરૂં પારશ. સુલતાન સાથ મેં વાત કીધીછ ને તેથી કેહછ કે જો કોઈ ઉદ્યોગી માણસ હોય તો નાખી દેતાં તેમાંથી પાનસો હજાર રૂપીયા દર મહીને પેદા કરી શકશે. જો દાદી-એનીપર વીચાર કર ! એક પૈનોખી તુને ખરચ કરવાનો નહીં. આય આપતો ધંધો હું તારી સામખે મુકુંછ. હા-જરા ખડતળ મેહનતનું કામ છે પણ એમાંથી પાંચ પૈસાનું તું મોકલતું જોશે—ને જાહેર હોશે તાદરે, દીકરા, એ તારીજ ગીલકત થશે. આજે નાખી દેતાં એ જગાનો ભાવ પંદરેક હજાર રૂપીયા હોશે. લે વરી—તુને ઉત્તેજન આપવા સાઈં હું દર મહી ઉપલગ ખીજા પાટીટ ખરચના રૂપીયા બસો મોકલતી રહેવશ. મારી ઘણી ખુશી છે કે તું તાંહ

કંઈ નહીં તો પેહલાં થોરાં વરસળી જાય—ને તારી મુંબઈની ખરાબ સંગતમાંથી છુટે, કેમ શું વીચાર છે?”

દાદી બેધડક હવે હસી પડ્યો.

“મમઈ—તમારી દીકરીના દીકરાને દેશ નીકાલ કાઢવા તમે એટલાં બધાં ઇતેજાર છેઓ, તે જોઈ મને હસ્તું આવેછ. મોમબાસા ! હેંગમટ-હાથમાં કોલકાલીને પાવરો લખને હું ખેતી કરવા એક ઊંઝડ ગરમ આતશખાનામાં મોમબાસે જાઉં ? નહી—થે કયુ ! હજી તેના કરતાં ભસ્તામાં જવાનું હું વધારે પસંદ કરું.”

“એ બધી તારી લાહેરી છોડી દે !” મેદરબાઇનો કરડો અવાજ દાદીના કાનમાં બંદુકની ગોળીની પેડે વાગ્યો. “તું મોમબાસા નથી જવાનો તો મુંબાઈ રેહીને શું કંદાનો વેપાર કરવાનો છે ? મારી સાથે એવી તારી હુશીયારી ચાલવાની નથી.”

“અરે પણ ચાલ્યાં ચાલ્યાં છેક મોમબાસે ખેતી કરવા મને મોકલવા શાંના માંગેછ ? હું તો બે દાહરામાં તાંહ જુરીને મરી જાઉં !”

“કોઈ જીવનું નથી ને કોઈ મરતું નથી ! એ બધી તમારી હરામખોરી છે—જીજી કંઈ નથી. તમને મોમબાસે જવું જ પડશે—દાદાભાઈ ! મને લાંગી દુઝી પચાત જોઈતી નથી. તું મુંબઈ પડી રેહીને હમબાનીજ કાની તારી રદખાતલ અખ્યાસી જીંદગી ગુજારવા માગતો હોશે તો તે હું હવે સંભળવાની નથી. તારે માથે વાસે કોઈ નથી—એટલે તારાં લગીપની સંભાલ લેવાની મારી ફરજ છે. મોમબાસા કંઈ ઇજડગી નથી ને ગરમગી નથી—”

“ઝો ડેમ થોર મોમગાસા ! હું કંઈ તાંહ લંકાને નાકે જવાનો નથી.”

“નથી જવાના તો રેહો ગમે તાંહ—પણ મારું સાંભળી લેઝો ! તમને હું મહીને દાહરે જે કંઈ મોકલું છું તે હવેથી બંધ થશે. હવેની મારી તરફથી એક દુકાનીનાની મની આરડરની અશા રાખતા ના.”

‘પણ મમઇજી——’

“બસ મને વધારે તકરાર જોઈતીજ નથી. યા તો તમે મોમગાસે જાઓ કે યા તો મુંબઈમાં ખાલી હાથે અહીં તહીં ઢોકલા ખાયા કરો. તમે એમ બેરડઈ કરી કરીને હમણા સુધી ફાવી ગીયાછ—પણ હવે એનીમેર મેંબી પકકો ઠરાવ કીધોછ. હું એક બોલની માણસ છું, દાદી—અને બહારે જરૂર પડેછ તાહરે મારા જેવું જીવનું જોરીયું વરી બીજું કોઈ નથી.”

“પણ આય તો એક જાનનો જીવન છે ! મોમગાસા જેવી દુરદરજ જગોએ તમે મને હકારી કાહરવા નીકળ્યાંછ—”

“અમાં હંકારી કાહરવા જેવું કંઈ નથી. છ મહીને વરસ દાહરે એક વખત થોરા દાહરા તું જંગલ આવજેતી—કાણે ના કેદયુ ? જા—તેનો ખચખી હું આપશ.”

“ને તેટલાં તાંહ મને જંગલ શીવર આવી યા કાલેના થયો તો કાલને પુછવા બાઉ ?”

“ચીનલ પેહરીને એક બપોરીજ કાંય નહીં જાનતો ? દાદી—તું એવો હીચકારો બીહકણ બાપલો કીધે દાહરે દુરો ?”

દાદીએ ચીઢને મારે દાંતે દાંત પીરવા આ તો દુરવા ઉપર દાહમ દેવા જેવું તેનાં મમઇ જરેખર કરતાં દુરવા

“મમઘ, ખોદાયને ખાતર એમ મને મહીણાં ના મારો. હું હીચકારોળી નથી ને ખાયલોળી નથી. તમે મને ખાઈપીને હજારો માઇલ દુર એક વેરાન જંગલ જેવી જગામાં એક મનુરની કાની કોહડાળા પાવરા સાથ મારો જીવ તોરવા મોકલવા માંગોછ એ ખચીત ધણુંજ ગેરવાજળી છે. એવી નોનસન્સ જેવી વાત કરોછ કે મને ધધરીને તાપજ આવે ! ચાલો-હું જાઉંછ.”

આમ બોલી દાદાભાઈ શેઠે કોર મરડી ચાલવા માંડ્યું. તેના સોહામણા એહરા ઉપર નાસીપાસી, ચુરસો, ગલરાટ અને ખલરાટ સ્પષ્ટ પ્રગટી નીકળ્યાં હતાં.

“મને છેલ્લો જવાબ જોઈશે, દાદાભાઈ,” મેહરબાઈને પરગરો પણ કરડો સાદ પાછો નીકળ્યો.

દાદીના પગ અટપટી ગયા. તેણે પાછું ફરીને એક જાતના વીકાળ દેખાવે પોતાની આ તાલેવંત પગ ફેરાવણુ મમઘ ગમ જોયું—

“તમારી માંગણી ઘૂંગી બેહુદી અને ગેર ઇનસારી છે, મમઘ. મારો છેલ્લો જવાબ સાંભળી લેવો ! હું મોમબાસા જાંઘને દત્તદેશરી કરવા સાફ ના પાડુંછ—”

“તાહરે મારો છેલ્લો દરાવળી સાલસી લેઓ ! તમુને મારી તરફથી મળતું લવાજમ અવતે મહીનેથી બંધ થશે. અને જો બીજા ત્રણ મહીનામાં તમે મારા હુકમ પ્રમાણે મોમબાસા જવા તઇયાર નહી થશો તો પછી હું મારાં વીલમાં મારે મન ગમે ફેરફાર કરશ. પાછળથી મને ખદનામ ના કરતા—આય હું તમુને જોહી ચેતવણી આપુંછ તમારા હાથમાં ત્રણ મહીના

છે-તેટલાં વીચાર કરી રાખજો, ને ધ્યાન રાખજો કે મેહેર-ખાઇ જસાવાલા એકજ ખોલની છે. હું તારી મરનાર માયના સોગંદ ખાઇને કેહું છ કે જો તું મારા કહયા સર ત્રણ મહીનામાં મોમયાસા નહી જશે તો મારાં વીલમાંથી હું તારું નામ ખીલકુલ કાઢી નાખશ.”

દાદી જવાબ દેવા થોભ્યો નહીં. તેની જવાન છાતીમાં પોતાની આ ધરડી ખોંહસીવી મમઇ માટે એક નહીં વર્ણવી શકાય એવો ધીકકાર છુટતો હતો. કેવો ઉંઘાડો ગેરધનસાફ ! કેવો જુલમ ! કેટલો સીતમ ! ! જાહુને તેવણ પોતાના પાંસાંમાંથી પાંચ મીનીટખી વીહલી મુકવા ના પાડે—અને આ દાદીને તેવણ મોમયાસા જેવાં દોજખખાનામાં તરીપાર કરવાની જીદ કરે ! અને જો દાદી આ ચસ્કેલ ધાંખરીના ફાંટાને તાખે નહીં થાય તો તેને વીલમાંથીખી રદખાતલ કરવાની ધમકી આપે !

દાદર ઉપરથી નીચે ઉતરતાં દાદીની છાતીમાં ખચીત એક દોજખખાતુંજ સળગી રહેલું હતું ! આહ !—તેને જાણે લાગ્યું કે પાછો માળપર જઇને આ એંટાલ ડોકરી એખલી હતી તેટલાં તેણીતું ગળુંજ લચડી નાખે !

રે ખુદા ! જો મમઇ આજ કાલ તાકો ધડી કરે તો દાદીની જીંદગીમાં કેટલો ફરક પડી જાય ! તેને માથે લગલગ દસેક હઝારતું કરજ ચઢી ચુકેલું હતું—પણ જ્યાં લાખખો રૂપીયાના વારસાની આશા ત્યાં આ દસ હઝારના કરજની કીસ ગણત્રી ? ચાહ—જાહુ સાથે દાદીનોખી વીલમાં સરખો ફાળો હતો ! જો મેહેરખાઇ એ ત્રણ મહીનામાં ધપી જાય તો દાદી એક લક્ષાપતી બને—લગલગ છ સાત લાખ રૂપીયાનો

ધણી બને—અરેરે, એ પૈસો હાથમાં આવે તો શું શું કરવું તેના સ્વપના જોતાં જોતાં દાદીની હવે તો ધીરજખી ખુટવા આવી હતી. પણ તેટલાં બુઢીએ આ શું શીતુર મચાવ્યું હતું ! એનો બાપ મરે એ ચક્રમ બોહસનાં બોરીયાંનો ! મુંબાઈની મોજ મગહ, દર દોસ્તદારો, લાગતાં વળગતાંઓ, કલબ ને નાટકો, બધું છોડાવી દઇ એ ધરડી ચાકલેટ ડોહી દાદીને મોમબાસા જીવતો દાટી દેવા મોકલવાની હઠ પકડી બેઠી હતી ! અને જો દાદી ત્યાં નહી જાય તો ?—

નખોદ ! દાદી જાણતો હતો કે તેની એંટાળ મમઇ આ વાર ખાલી દમદાટી કરતી ન હતી. મેહરબાઇ જસાવાળા સાથ તેણે અત્યાર સુધી જે કામ પાડ્યું હતું તે ઉપરથી તેવણની ખાસ્યત હવે તે પીછાણતો હતો. તેના પેટમાં એક ધાડ જેવો ધસ્કો પડ્યો. દાદર ઉતરતાં તેનો એહરો ધારતી, ધસક અને ઝનુની ગુસ્સાને મારે શીકકો મારી ગયલો હતો.

ઓહ—કાંઈ તકદીર જોર મારી દીયે, અને આ બુઢી પોતાનો જલમ સીતમગાર ઠરાવ અમલમાં મેલે તે અગાઉ બસ પોંહતી થઇ જાય ! પણ મેહરબાઇ હજી કાંઈ બીજાં પંદર વીસ વરપ માયડો ખાલી કરે એવી નીશાની બતાવતાં નહીં હતાં. તેવણ હજી મજેનાં રાતાં માતાં અને ઠોકી ઠાકીને બનેલાં બધી રીતે આસુદાં હતાં. આવાં સુખ એનમાં રહેતી એક ધાંખરી વરખોના વરખોથી જીવ્યા કરે, કંઈ કહેવાઈ શકાય નહીં ! બીજાં ઓછામાં ઓછા વીસ વરપ ખોટી રહેવાનું—કદાચ તેથીબી વધારે ! તેટલાં દાદી પોતે અરથો ઘોરમાં ચાલી જાય !

માનેક
ખંખાતા.

રહેતી!" કુમી બોલી, "એવણનાં મનમાં ઓછું નહીં આવશે?"

"લે! મને જોરડામાં રહેવાજ કાંઈ દેજ ને? જો હું એવણની પાસેજ બેસવાની બોલુંસ કશું તો ખરે મને ચીરડાયછ. કહે ને જરા રતી મારું માથું દુઃખે તેથી તું જોરડામાં ગોંધીને શું કરવાની છે. જોવતી—આપરે સાંજે જરા પા કલાક એવણ આગળ બેઠાં તો કેટલી વખત 'જાઓની—નીચે જાઓની' બોલી રહ્યાં?"

"એવણને ન્યુરેલજીક પેન હોશે—" માણેક બોલ્યો, "કોઈ ડાકટરને પુછીને દવા કાંઈ નહીં લેતાં? એમ પાટો ખાંધીને સુધ રેહ્યાથી નરમ પડવાનું છે? તમારા લઇને કેહોની કોઈ ડાકટરને બોલાવે."

જાણ્યો પોતાનું ઘટમાર મ્હોં જરા કુમળાવ્યું—"એ દાદી વરી એવો દાહડાખરીયો છે! આજે સહવારનાં મમણને વરી કુહરાવી આયો તેથી ખીચારાનું નહીં ઉતું માથું દુખ્યું હોશે. મેં મમલાંને આજેજ ડાકટરને સારું કેહ્યું કે?—આજે ચાર દાહરા થયા એવણનું માથું ખાઉછ કે જરા દવા લેઓ તો છેરધ પરેજ કે એ તો નરમ પડી જશે—તું અમથા ગખરડા ના કર!"

"ઝોવાય—એમા ગખરડા શું થયાં?" કુમી હસી પડી.

"કોણ જાણે! બસ એવણને અહીં આટલા બધાં લોકમાં એવણને વારતે ડાકટર આવે તે ગેમતુંજ નથી. સુલતાનેખી આજે કેહ્યું તે તેની સાથળી ચીકરાં ફારયાં. મારો જીવ એવો ખરેજ. પણ, માય, મમલાંની બોલુંસ આગળ મારું કંઈ ચાલેજ?"

“પણ તમારો ભાઈ દાદી છે કાંઈ? અમુને તો મલ્લોજ નથી,” માણેકે સવાલ નાખ્યો.

“કાણે જાણે વરી કાંઈ ગીયોછ. સહવારના મમલાં સાથ મરઘ આવ્યો તાહરનો કેઠે બાહર ગયેલો છે તે હજુન આવ્યોછ કે નહીં તેની મને ખબર નથી.”

જલુએ આખાં દીવાનખાનામાં આમ તેમ નજર નાખી. કુમીએ જોયું કે આ છોકરી પોતાના ભાઈની ચાલથી ઘણીજ ખુશ હોય એમ હતું નહીં.

“પણ કાંઈ—પ્રુછજ સાથ એ મરાયો કાંઈ, જલુ?”

“રોક જાણે શું ખટપટ છે! એ કંઈ આજે અછરતું બોલ્યો તે પરથી હું ધારુંછ કે મમલાં એને કેથે દુર આફરીકામાં કંઈ ખેતીવારી કરવા મોકલવા માગેછ ને દાદી તાંઈ જવા માગતો નથી તેની બધી ભાંજગર છે.”

માણેક પાછો હસ્યો—“છેક આફરીકા મોકલવા માગેછ! પ્રુછજી બીચારાપર જીલમજ ગુજરવા માંગે પછી કેમ થાય? એ મુબ્બમાં શું કરતો’તો, જરબખ?”

“કરે શું? કંઈજી નહીં! આય બાવા નાહે ને તાપે જોવો ફરીયા કરે ને દર મેલે મમલાંને કાગળે લખ કંઈ મની આરડર મોકલવાને સાઈ કંટાલો આપ્યા કરે. કંઈ શીખ્યો હોય તો આફરીએબી લાગે કેની? કંઈ મળે નહીં! મમલાં તો રોજ બરાપો કરેછ કે હરવાયો ખરાબ દોસદારોની સંગતમાં ફરીને કારીનો થઇ ગીયોછ. મને એની એવી ચાલ પર ઘણો ધીકકાર આવેછ—ખઈ કેહુંછ, કુમી.”

“નહી, જલુ—આપરે આપરા અમસા પોતીકા : ભાઈને વરે એમ નહીં બોલ્યો.”

“અરે નહીં ખોલે તો શું કરે ! એ અહીં એ દાહરા થયા આયોજ, પણ જાહરેખી મારી સાથ વાત કીધીછ તાહરે અમે એ જાણા વીજેઈ લીધા વગર રેહ્યાં નથી. મમજીનેખી ફફરાવ ફફરાવ કરેછ ! ખીચારાંને સીકળી કરી મુક્યાં—એ તે કંઈ રીત છે ?”

“ખચીત—એ તે કંઈ રીત છે ?” કોઈનો પછવાડેથી અવાજ આવ્યો.

જાલુએ એકદમ ચોંટીને પોતાની પાછળ જોયું.

“ઓ—દાદી !—જાખા, તું મને એમ પીઠ પાછળથી ખીધરાવ ના અં, સાફ કેહું છ !”

જાલુની ખુરસીની પછવાડે અચપુચ આવી ઉભેલો તે જવાન સખ્શ ચુંચી આંખ કરીને મુઠમાં હસ્યો.—અલબત્ત તે દાદીજ હતો.

“મારી એકપુરી વાહલી સગી ખેહન મારી પીઠ પછવાડે પારકાંઓને મારે સાઈ શું સરડીરીકેટ આપેછ, તે સાંભળવાનો મને જરા શોખ થયો. આય એ જાણ કોણ, જાલુ ?”

જાલુ જરા ગંગેટાઈ જેવી ગધ.

“મરે, હું શું જાણુ કે તું પછવાડે આવીને એમ ઉભો રહેશે, ભઈ ! આય કુખી ને માણુક કાહરનાં તારી વાર જોયછની ? ઓરખતો નહીં એ લોકને ? મેં તુંને કહ્યું તું કેની કે એ લોક અમદાવાદથી આજે આવવાનાં છે ? કુખી—આય મારો ભઈ; માનેકજી, લેઓ તમે પુછતાતા, તે આય—દાદી.”

દાદીએ કુમ્મી તથા માણેક સાથ શેકહેંડ કરી અને પછી આગળ એક ખુરસી તાણી તેપર ગોઠવાયો—

“હું એ બે જણાને કાંઢથી ઓરખું ! માનકજી બા, તમે પેલા હાશીસના હમાલોની કાની કંઠ પટો પેહરયો હોતો તો તે ઉપરનું નામખી વાંચતો ! ને—જર—આય એવણ તારાં પેલાં ‘ફેમસ’ કુમ્મી કે ? કુરખખ, એક કોનોમીટર જેમ પા પા કલાકે વાગ્યા કરે કેની તેમ આય જાણુએ દર પંદર મીનીટને અંતરે તમારી તારીફ મારી આગળ આટલા બે ત્રણ દાહરા થયા કરીયા કીધીછ !”

“ઓહો—એમ કે ?” કુમ્મી સેહજ હસી

“હા—ને તેનીખી અગઉથી હું તો તમારી કાબેદ્યત અને સરસ સવલાવ અને છે તે તમારા સદગુણને તમારી ધેરરાખું કેળવણીના બાંકા પુકાતાં સાંભળી સાંભળીને બસ હેમતદજ ગેયલો છઉં !”

દાદીની ગમ માનેક મુછમાં સેહજ હસ્તો જઇ ધારી ધારીને આટલો વખત જોયાજ કરતો હતો.

“મારી બેહનની તારીફ તમે મુબખમાં કાંઢથી સાંભળી, દાદાભાઈ ?”

“આય મારી બેહન તરફથીજ ! દર મેલે જંગબારથી બસ ફક્ત છવીસ કે અઠાવીસ પર ભરીનેજ એના કાગળે આવે ! ને તેમાં વીસેક પર ભરીને પેલા મુસલમાન સેક્રેટરીની તારીફ, ચાર પાંચ પર ભરીને આય કુમ્મીની તારીફ, બે એક પર ભરીને પોતાના મંમદની તારીફ, અને ફક્ત બે ત્રણ લીટી ભરીને મારી ખખર અંતરની પુછપરછ લખાઈ આવે !”

“ચાલ દાદી-હવે વરી તારી ઘાહેરી ના ચલાવ !”

“જલુ-મારે વાસ્તે તું તો બધું ખોટું ખોટું મારી ગેરહાજરીમાં ખેલી; પણ હું તો તારા દેખતાંજ આય લોકને બધી સાચી વાત કહેજી ! માનેકજી અને કુમીનજી-સારે નસીબે આપરે લોક ચારો જણુ નજદીકના સગાં થઈએ એટલે મારી ખરાબ કેરેક્ટર જે જલુએ આપીજ તે આપરા કુટુંબમાંજ પડીજ રાખજો.”

“એક્કયુઝ મી, દાદાભાઈ”—માણેક હવે જરા ગંભીર થઈ વચ્ચે પુરાયો, “જરબંધે તમારે વાસ્તે કંઈ ખરાબ કેરેક્ટર આપીજ નથી; ફક્ત એવણે તો જરાપો કાઢ્યો કે તમે ને મેહરબાઈ પુછા જરાગર એકમેક સાથ ‘પુલ-ગોત’ નથી થતાં”

“ઓ આઈ સી ! તમે જરબંધ તરફથી શ્રીફ લેઓજ તે વાજબીજ છે ! તાહરે તો, કુમી, તમુને ઘણું મારે સાઈ નાસીપાસ થવાનું નથી. આઈસે—માનેક—તું જાણેજ કે ? જેમ આપરાં ધાંખરાંઓએ તુને અને આય જલુને એકમેકને સાઈ થોડી ખેસાર્યાંજ, તેમ મને ને કુમીનુંબી પુછ્યા પરછ્યા વગર લાકરે માકરે ગોઠવી મુકયુજ જો !”

એ એક મીનીટની કઠંગી ચુપકાદી પંઠરાઈ. દાદીની વાતચીતજ બધી કઠંગી હતી. કુમી તો શરમાઈને લાલ લાલ બની ગઈ હતી. આ દાદીએ તેણીના કામળ જીગરપર પહેલોજ છાપ ધણો ખરાબ માર્યો હતો. તેણી મ્હોડે રૂમાલ દબને મુંગીજ બેઠી. માણેકબી પોતાની ખુરસીપર અઢેલાઈને ડરોઈગ રમતી રચના જોવા પડ્યો. આ કફેડા દાદી સાથ વાતચીતે શું કરે ? અંતે ખામોશી તોડવા જલુએજ વાત છેડી-

“દાદી તું આજે બપોરનો કાંઠ ગેયલો !”

દાદીએ ભવાં ચઢાવી સીલીંગ ગમ જોયું—“માડીડાઓ કાંઠ જાયછ, કાંઠ આવેછ તેની જીવાન નાદાન છોકરીઓએ ઘણી બહુખોટ નહી કરવી જોઈએ. તારો પેલો નામીયો વાહરો સુલતાન અલી કાંઠ છે ? માનેકજી—તું તેને મલ્યો કે ?”

“નહી—હજી કંઈ સુલાકાત થઈ નથી. ખરેખર તેવજી કાંઠ છે, જરબઈ ?” માણેકે પુછ્યું.

“કાણ જાણે—સાંજ પછી તેવજીની કંઈ દીરયા નથી,” જાણીએ ઉત્તર દીધો.

“હેહેહે—મમઘનેજી સેકેટરી થવાને વારતે બીજું કાંઈ મલ્યું નહીં તે એક બાંડીઓ શોધી કાઢ્યો ! આય જાણીનો તો રપેશીયલ ફેવરીટ છે જો, કુંવરબઈ. જરા હેનડસમ છે ને પાટીપર ધુર નાખી મુવોછ તેથી નખોદ ગીયો ભવાં તો એવાં ચહરાવેછ કે જાણે એના બાપનું આપરે કંઈ ખાતાં હોઈયે !”

જાણી હવે ખુરસીપરથી ઉઠી ઉભી થઈ. “લે ચાલો હોશો ! કુમી—આય દાદીનું કંઈજી બોલવું માનતીજ ના. હંમેશ બધું હેંસી ટકા ચહરાવીનેજ બોલશે. બીયારા સુલતાનની પછવારેજ બાઈ પીને મડ્યોછ—એણે એનું શું બગાર્યું કાણ જાણે !”

માણેકે જોયું કે હવે વાત ફેરવવી જોઈયે. તેમજી આસ્તેથી ઉઠ્યો.

“હજીર તો સવા સાત થયા, ખાવાને પોણા બે કલાકનો વાર છે. મીં દાદી, તમને ‘બીજ’ રમતાં આવરેછ કે ?”

“યસ—અંદાને શું નથી આવડતું? પણ ચાર જાણ કાણ છે?”

“આય શું—જરબખ ને કુમી છે કેની?”

દાદીએ સુસંયુત ચઢાવ્યું—“નહીં બા-માફ કરો. એ બધરાંઓ શું ખીજ રમી મરતાંતાં! પહેલાં બધા અકેકાને બાદશાહ લેઈ મુકે! ને ધમ દઈને બે આને ૧૦૦ પોઈટની સ્ટેક લે!”

“અરે પણ આપરે કંઈ પૈસાને ખાતર રમયેછ કે? કમ—કમ—લેટ અસ હેવ એ રજર.”

“નહીં થેંકયુ! કંઈ ધરખમ પારટી થાય ને ઓછામાં ઓછું પાંચેક રૂપીયે સો પોઈટ હોય તો આવી જાને. ને જો આય મીસીબાબાઓ સાથ પીસ્તીકાટજ રમવા માગતા હોય તો પેલા બકરા કાપુ સુજતાન અસીને બોલાવજો—સાહેબજી! ટટા!”

ડોકાંતો લેહકા કરી દાદાભાઈ શેઠ તો પીઠ મરડીને ચાલી ગયા. માણેકને પોતીકા આ કુછની છોકરીના છોકરાની આવી ફટાંકિ રીતભાત જોઈને બહુ ગમત ઉપજતી હતી.

“તમારો ભાઈ મીજાજનો જરા કડક દેખાયછ, જરબખ,” તે હસીને બોલ્યો, “એનું બોલવું ચાલવું—વાતચીત—બધું ‘રફ’ છે.”

“હારે—સલાવે એટલો આકરો છે, કે ઓંજયો કંઈજ સાંખી નથી શકતો. ને ભણા ધનેતરનેખી મોંહના પરને મોહના પર એવું કેહી આપેછ કે માથાંથી પગ સુધી ઝાંઝ લાગે! મમઘ સાથ આટલી વારમાં તો બે વખત બચકાં બાંધી રેહ્યો! તે દાહરે શેહરીયારજંગને બધાંનાં દેખતાં કેહજે

‘મારા સાહેબ હાલ હુસ કરીને ઘડે ઘડપણ તમારી
 હીકરીના જેવી એક તાહસી હુસદમાત ઓઠની ચાના
 પાણી પીય ! તમને સરમ નહીં ચાસી.’ મરે—મરે
 તે એમાં હુસદાં છુટાં કે રખે સેહરીયારજન સીજન
 પોલી હે.”

“હા—” તેણીએ હળવેથી જવાબ દીધો, “મમલાંને તો નથીજ ગમતું.”

“મમલાંને તો નથીજ ગમતું? તાહરે એ લગન કાણુને ગમેછ? તમુને એ જાનની વગર અકકલની જુદીન શાદી પસંદ છે?” માણેકે લગાર નવાઈથી સવાલ નાખ્યો.

“નવાજ શેહરીયાર ૬૫-૭૦ વરસના થઈને એક નાહદ્દી ખુચી સાથ પણુયા તે મનેખી અલગત નથીજ ગમતું,” જાલુ બેલી, “પણુ-તમે બધાં એમ કહેછ કે એક પારસીથી એક મુસલમાન સાથ નહીજ પરણાય તે, બા,—છે તે—હું તો નહીં સમજી શકતી કે કાંય નહીં પરણાય!”

માણેક તો ડાળા ઉંઘાડીને આ વીચીત્ર છોકરીના મુખડા ગમ દીકવા પડ્યો! તેણી દેહ તો કરતી નહીં હોય? ના—તેણીનો ગોરો એહરો તદન ગંભીર હતો.

“ઓવાય જાલુ! તુંખી કાંય ડોરા બારતી હોશે જો! કંઈ મેટ બેટ થઈછ કે?” કુમીએ કહ્યું.

“નહીં—એ તો પેહલેથીજ માફ મત ઉતું ને હજીનખી છે! જેવાં આપરે માણસ તેવાં મુસલમાનોખી. બધાં ખોખાયાના બનાવેલાં. બા—માફ તો એ મત છે, પછી તો જેવા જેના વીચાર! લે જરા ઉભા રેહજો, અંકે—પેલા સુલતાન તાંહ ઉમેલા છે. હમણા હું તમારી આગળ એને લઈ આઉં ને તમારી સાથ ઇનતોડયુસ કરાઉં.”

કુમી તથા માણેકને જવાબ દેવાનો ટાઇમ આપવા વગર જાલુ ઝડપથી ડ્રોઇંગ રૂમને બીજે નાકે ગઈ. ત્યાં સુલતાન કોઈની સાથે વાત કરતો ઉભેલો હતો. દેખઈતી રીતે તે તુરતનો બાહર જઈ આવેલો હતો—કેમજે તેનાં

માયાં ઉપર મહામેદન કસળી ફેંટો હતી પેહડેલોજ હતો.

“કેમ, મીં સુલતાન—તમે કાહરના કાંઠ ઉતા ! હું કાહરની તમુને શોધું છની ?”

જલુનો સાદ સાંભાળી સુલતાન તુરત તેણીની ગમ ફર્યો.

“મેહરબાઈના થોડા પેકેજઝ અહી પાછળની ત્રેનમાં આયા તેની ખટપટમાં સ્ટેશનપર રોકાઈ ગીયો’ તો. કાંય—કંઈ માર કામ છે, જરગઈ ? મમઈજી સારી કાની છે કેની ?”

“હા—જરા સેહજ માથું પાછું દુખેછ. પણ આવોની, પેત્રી કુમી ને તેનો લઈ અહી આયાંછ તે લોક તમારી સાથ ઇનત્રોડયુસ થવા માંગેછની ! આવો—મીં સુલતાન—”

સુલતાન મુઝમાં સેહજ હસ્યો—“હું તમારાં દોરતો સાથ ઓળખાણ પાડવા ધણો ખુશ થવશ. કાણુ તમે પેત્રાં કાઈ કુમી—કુમી કેહયાં કરતાં તેવણુ આયાંછ કે ?”

“ઓવાય ! મમઈજીના લઈ બરજોરજી ખમખાતાના એ છોકરાંઓ—મેં તમુને કેહયું નથી કે ? એ કુમી ને માણુકજી આજેજ બપોરના અમદાવાદથી આયાં—કાંય શું છે ?”

સુલતાનના મહોં પરથી એકાએક કાંઈ અજબ ફેરફાર થઈ ગયો હતો. જલુ જેવીએળી પોતાની ઉતાવળમાં તે જોયો.

“કાંઈથી—જરગઈ, કાંઈથી એ લોક આયાં ?—”

“અમદાવાદથી ! શું છે જો પણ તે, મીં સુલતાન ? એમ શું કરોછ જો ?”

“ને—ને—એ—એ કુમી કાણુનાં છોકરી ?”

“વાય, તમે આજે એવા નાટક શું કરતા હોશો ! અમદાવાદની અગીયારીના પંથકી મોમેદ બરબરજી ખમ-ખાતા છે કેની-તેવણના એ બે જણ છોકરાં થાય. એ બર-બરજી આપરાં મમઈજીના તેમજ આય શેહરીયારજંગના નાહદલા ભઈ થાય. પણ તમને શું છે ?—અરે—સુલતાન !—”

સુલતાન ત્યાં પાસેની ખુરસીપર ધપ કરતો બેસી ગયો હતો. તેને અચ્ચુચ ફેર આવી ગયા—અને રમાલ તેણે આંખે દાબ્યો. પણ જલ્દી હજી તો અકળાઈ ને પાણી માટે ગડબડ સડબડ કરી શકે તે અગાઉ તે પાછો ઝટ ઉભો થયો—

“સુલતાન—તમને શું છે ?”—જલ્દીએ અત્યંત આશ્ચર્યથી તેના ખભાંપર હાથ મેલી પુછ્યું.

આહ—નીરદોશ ખાલેસ આ છોકરીના જીગરને શું અચુક મોહબતની જાંજીરે સીકડી નાખ્યું હતું તે તેણી પોતે જાણતી નહીં હતી.

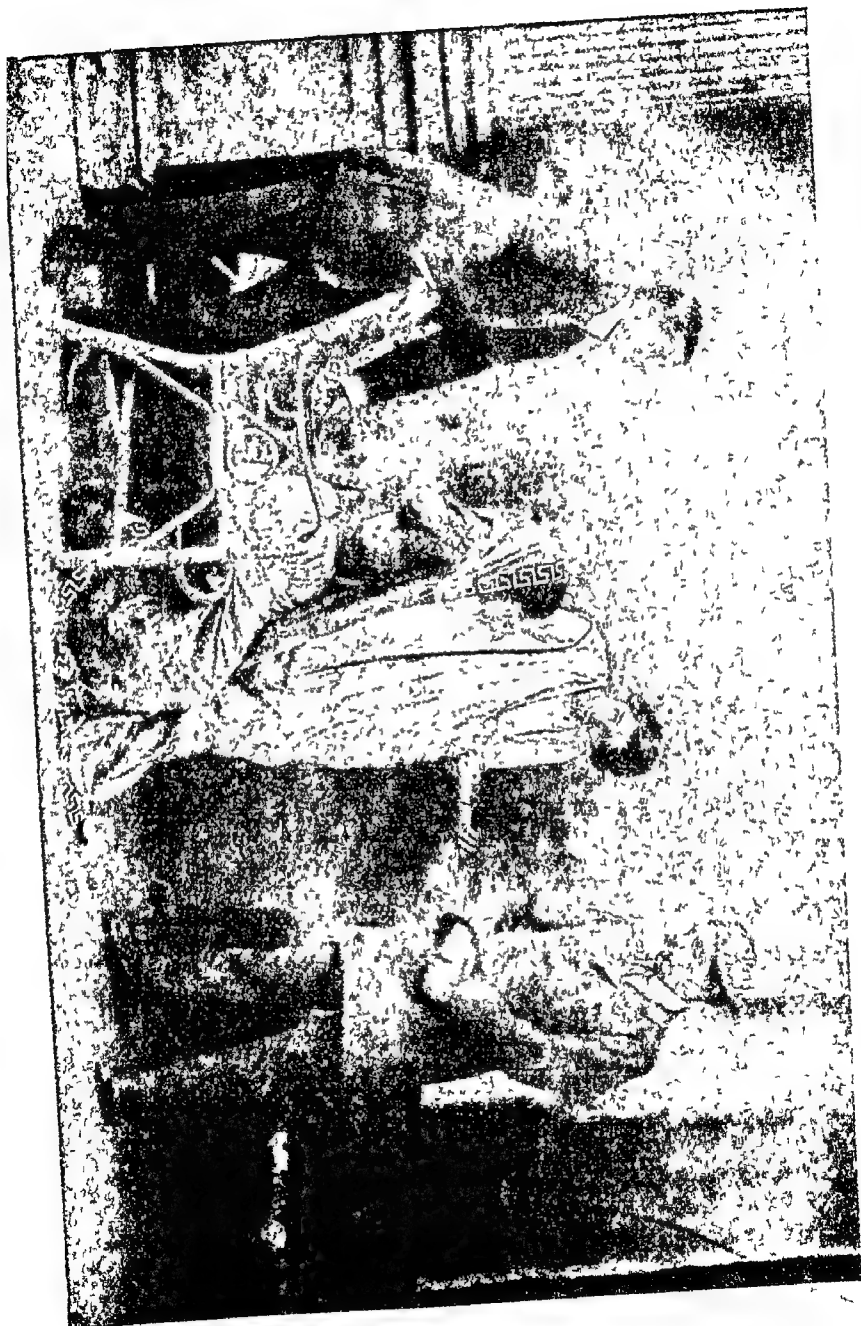
“મને કંઈ નથી—જરા ઠાકને લીધે અને આય ગરમીથી મારો જીવ ધભરાઈ આવ્યો હતો. ચાલો—મને તમારાં સગાંઓ સાથે ઇનત્રોડયુસ કરાવો.”

“પણ હવે તમે સારી કાની તો છેઓ કેની ?”

“હા—હવે તદ્દન સારી પેઠે છેઉ-ચાલો આગળ હું તમારી પછવાડે આઉં.”

જલ્દી મુંગી મુંગી પાછી કુમી અને માણેક ઉભેલાં ત્યાં ચાલી. સુલતાન પુઠે ચાલ્યો. તેની આંખો આગળ આંખો ઓરડો તરતો હતો !

“માણેકજી—આય મીં સુલતાન ? મીં સુલતાન, એવણ માણેકજી ખમખાતા.”

‘ગોડ સેવ ધી કીંગ’ વખડી ચાલતી પકડી હતી. “મહાલ” ની લાઇટો એક પછી એક બંધ થવા માંડતી હતી. ‘માત્ર થોડાક ચક્રસ્થો નીચે બીલીયડ’ રૂમમાં ઠોકા લગાવતા હતા તેનો સાદ બાહેર કમપાઉન્ડમાં અવારનવાર સંભળાતો હતો. પણ વાંચનાર ! ઠંડી ચાંદનીની ખુશનુમાં લેહરીમાં બગીચાના એક ખુણા અંદર એક નીચી નેતરની ખુરશીપર ઢગલો થઇને બેઠેલા તે નવજવાન શખ્સની છાતીમાં જે ઠોકા હમણા વાગતા હતા તે સાંભળવા તેની પડોસમાં કોઇ હતું નહીં. તે સાંભળવાની દરકારખી કોઇને હતી નહીં !

પોતાના દીલમાંનો ડગલો પાટલુન બદલી આવવાનોખી ઉજ્જમ સુલતાનમાં રહ્યો હતો નહીં. તેના જીગરની મુર્તી-તેની જીંદગીની જોત-ને તેણે તે સાંજે જોયા પછી સુલતાનના માર્થાના અંતે હૃદયના ધ્વજકારા હજી ડપટ પડ્યા નહીં હતા. તે રાતે ખાવાની ટેમલપરખી તે હાજર થયો હતો નહીં. સઠિ કોઇ જગે વગે થઇ જવા પછી તે પોતાના બંધ ઓરડામાંથી ગુપચુપ બાહેર આવી તાતી ગયલાં મસ્તકને ઠંડી બોદલી હવામાં જરા શાંત કરવા કમપાઉન્ડમાં છેક દુરતા એક એકાંત ખુણામાં આવીને ગડગડ્યો હતો.

અરે તેણે કદી સ્વપને પણ ખ્યાલ કરેલો નહીં કે જે છોકરીનો વાહલો ચેહરો તેણે આટલો આટલો વખત જાગતાં કે સુતાં પોતાના હૃદયની આંખ આગળ રાખી મુકેલો તેજ મીઠી માંશુક આમ અચખુચ તેની સામે આવી પાછી ઉભી રહેશે ! અને તેખી કેવા સંજોગો વચ્ચે ! કુમી, તે ફરેસ્તાઇ છોકરી, મેહરબાઇજના લાઇતી દીકરી થાય ! નવાજ શેહેરીયારજંગની

ખુદ પોતાની ભત્રીજી થાય !! અરેરે સરજત—આ તારી કેવી સીતમગારી !

હવે કરવુંથી શું ? શું કાલનો કાલ કોઈને કહ્યા કાળ્યા પીના ગુલબર્ગાં છોડી ચાલ્યા જવું ? ભલાં મેહરબાદશની માયા મેહરબાની અને વીસવાશનો તેમ કરી એક બેઅદબ નતીજો આપવો ?—એક હીચકારા ગુનેહગાર તરીકે કુમીની નજરમાં પોતાને પુરવાર કરવો ?—નવાબ શેહરીયારની પકડાયલી ફેંટ પાછી છોડી દેવી ? યાહ—આ મીઠી માથુકથી દુર નાસીને પાછા નીસાસાપર નીસાસા નાખવા ? નહીં; સુલતાનની છાતીનો ઠડક ઠડક અવાજ પ્રતીકિત્તર દેતો કે—નહોં ! કુમીએ પોતાની કાળી ભમ્મર આંખોના એક લેહનમાંજ તેને પારખી કાઢ્યો હતો તેમાં જરાખી સંદેહ શું હતો ? શું એ ભલી સદગુણી છોકરીએ જાણુ આગળ એટલીવારમાં ભાંગેરો વાટયો હશે ? ના સુલતાનના દીલમાં કાંઈ ચીજ તેને ખાત્રી દેતી હતી કે પોતીકા કાકા અને જામારૂપ મોદી વચ્ચેના સંબંધને લગતી તમામ હકીકત જાણુવા છતાંખી કુમી આ નાસી આવેલા કેદીને ફસાવવા માટે એક શબ્દખી ઓચરવા અગાઉ પોતાની જાલ કપાવી નાખવા તક્યાર થશે.

એ બધું તો ખરું, પણ હવે શું નાખે પોતાના બદલાયલા જુકા અવતારમાં આ સાચી સુંદરીની આગળ ઉભાખી રહેવું તે સુલતાનના ચકલમ થયલાં ચીતમાં ઉતરવુંજ નહીં હતું. હવે ક્યે જગરે પોતાના જીવ ઉગારનાર આ નેકીના ફરેસ્તાની હાજરીમાં પોતીકા ઠગાઇ ચાલુ રાખી તેણીના પોતીકા કાકાના હરડતા મુદ્દા તરીકે આગળ વધવું તે એક લયાનક ઉખ્યાલું સુલતાન માટે થઈ પડ્યું હતું. છેલ્લા એ કલાક

થયા તે એ સવાલ પોતાના જીવસે કાંઈ હઝારેક વખત પુછી રહ્યો હશે-પણ તેનો જવાબજ મળતો હતો નહીં. તેણીની આગળનો આગળ રહી-તેણીનો મીઠો મુખડો દુરથી જોઈ જોઈને પોતાનો જીવ થોભાતી-નવાજ શેહરીયાર પર વેર લેવાનો તમામ ખ્યાલ હવે મગજમાંથી હુસરી નાખી પોતીકા માયને આપેલો કાલ શું વીસરી જવો? પોતે લીધેલા કસમનેખી તોડવા? અને વળી તેખી શાની આશા પર? સુલતાન સરખા એક નાસી આવેલા ડામીજ બંધવા, એક નાચીઝ લેખક, એક નહીં જણાયલા અણખણવા પુરૂષને માટે કુમી સરખી એક લક્ષાપત્રી કાકાની દેખાઈતી વારેસ એક ખાનદાની દસ્તુરની એક પુરી બેટી-શું દરકાર રાખવાની હતી?

સુલતાનના મનમાં તરંગ હમણા સુખી હતા કે દુખી હતા તે તેને પોતાને સમજ પડતું નહીં હતું. એક ગમથી આ ઉભા થયલા નવા સંજોગો માટે હઝારો ઉત્કટ સુલટ અંદેશાથી તેનું ભેજું લખાઈ જતું હતું—ત્યારે ખીજી ગમથી તેનું હૃદય કાંઈ વીચીત્ર ખુશાલીથી અંદર ઉછાળા મારતું હતું. આ મહોબતનો ઇશારો હતો કે મુસીબતનો સંસારો હતો તે એ પોતે જાણતો નહિ હતો. ખુરશીમાં અઢલાઈને કપાલે હાથનો થેલો દઈ ઉંડા વીચારમાં ખાલી ઝાડીઓને ટીકતો તે સ્થીર એમનો એમ કાણુ જાણે કેટલો વાર બેઠો હશે ! આખરે પોતાની પીઠ પછવાડે કાંઈ ખડખડાટ સંલગાયો ત્યારેજ તેણે ઝખકીને પાછળ જોયું.

ત્યાં ઇંગ્રેજ દુકા ડગલામાં, ઉધાડે માથે પાટલુનના ગળવામાં એક હાથ ખોસી ખીજે હાથે એક સીગારેટ સ્મોક

કરતો કેાઇ જુવાનયો લેહરે લેહરે ચંદની ધોરતાં આમ તેમ લટાર મારતો હતો.

“ સાહેબજી, મીયાં. ”

સુલતાને આંખ ચુંચી કરીને તેની ગમ જોયું. તે મેહરબાદશ આંખનો ઘણુધણુ ધોરી નખીરો દાદી દુઆશ હતો. તેણે માત્ર પોતાનો હાથ ઉંચકીને સલામ પાછી વાળી.

“ કેમ કાસમઅલી, રજબઅલી-મીસ્ટર આંખ ફરગેટ યોર નેમ-તમારું નામ શું ?—મકુ અહીં એખલા એખલા ખેસીને શું હવા સાથ વાત કરોજી, કે, હોરાજી ? ”

અલબત્ત દાદીની આમ વાત શરૂ કરવાની ધપ ખીલ-કુલ ખેઅદબ અને તુંદ હતી. શીગરેટનો ધુંવો કાહડતાં તેણે એવી તો તેંહેકરાધથી આ સવાલ નાખ્યો કે સુલતાનના મનની ગમે તેવીખી ખેચેની છતાં તેને અનીખ્ય તીરસ્કાર આ તરકડા, ખેલગામ, મીઝજી આદમીપર છુટયો. મેહરબાદશ આંખનાં દીકરીના દીકરાને અલબત્ત ઘટતી હદ સુધી “ સમાલી લેવા ” ને સુલતાન એક નોકર તરીકે બંધાયેલો હતો—પણ આ વાર તો તેનું લોહી ઉકળી આવ્યું.

પોતાની ખુરસી પરથી ઉઠ્યા વગર અને એક શબ્દખી જવાબ દેવા વગર અદબ વાળીને એકડી ટગરે તેણે દાદીના ચેહરા ગમ જોયાજ કીધું. આવી જાતનાં ચેલેંજ માટે દાદાભાઈ તઈયાર ન હતો. સુલતાનના ટેકાવદાર ગંબીર મહોડાં અને એક જાતની નારાજી બતાવનારી તેની સ્થીર વીચારવંત આંખો આગળ દાદી ખસ્પાણો પડી ગયો.

“ ઓ યસ—હવે યાદ આયું. તમારું નામ સુલતાન-મીયાં—યસ યસ—હું જુલી ગયેલો, એક્સક્યુઝ મી ! મીં

સુલતાન અલી--અહીં શું કરોછ ? તારા સેતારાની ગણતરી કરોછ કે--ખા ?”

“હું અહીં શું કરુંછ તે સાથ, મીં દાદી, તમને કંઈ લાગતું વળગતું નથી.”

“પણ મને ખીજ્જોના વીચારો જાણવા ધણજ ગમેછ, મારી એ આદતજ છે.”

“ધણી ખરાબને શરમ લેરેલી આદત છે !”

“ઉં--હા--હુંખી એમજ ધારુંછ, મીં સુલતાન જંગ. લેવો--એક સીગારેટ લેશો કે ? ઉચી મેક્કાપોલો છે.”

આમ કહી દાદીએ પોતાનો એલ્યુમીનીમ સીગારેટ કેસ સુલતાન સામે ધર્યો.

“નહીં--થેંકસ--હું કોઈ દાહડો સ્મોક કરતો નથી.”

“કાંય ? વોહરાજીઓને સ્મોક કરવાની શું અડચણ છે ? આપસે--હું ખીડી પીવુંછ તે જો મારી ધાંખરી મમઘ જાણે તો મને વીલમાંથીજ રદ બાતલ કરે, જો ? તમે કંઈ ભાંગરો ના વાટતા, અંકે !”

“ખીજ્જોની ખટપટ કરવાનો મારો સરેસ્તો નથી !”

“આવો--સુલતાન મીયાં--હેવ એ ડ્રીક ! કમ--મારું તો પાછું નાક સુકઘ આલ્યું.”

“નહીં--થેંકસ--હું કોઈ દાહડે દારૂ પીતો નથી !”

“ઓત્તારી ! મલ્લાં, તમે તો પહેલા તંખરના આસી-બાયલા નીકલ્યા !”

“દારૂ--તમાકુ--ને જીગરની તમારી મર્દાનગી કરતાં આય મારું આસીબાયલા પાછું હું વધારે પસંદ કરુંછ !”

“એમ કે ?--વેલ, નેવર માઇન્ડ !--હવે તમે મને

નહીં કેહતા ? હું આયો ત્યારે તમે અહીં એખલા બેસીને શું વીચાર કરતાંતા ? મને જાણવાની ધણી ચટપટ થાયછ !”

“જ્યારે તમે ધણાજ બજીદ થાઓછ તો જાણો કે હું તમારે સાફજ તમે આયા ત્યારે વીચાર કરતોતો.”

“રીયલી ?”

“હા—મેહરબખ્શ બાઈએ મને આજે સાંજે કેહ્યું કે તમે મુમબાસા જવા નાજ કેહો તો પછી શું કરવું ? એવણે મારી સલાહ પુછી—ને મેં આવતી કાલે જવાખ આપવા કેહયોછ. હું તેની પરજ તમે આયા તેની બે મીનીટ અગાઉ વીચાર કરતો હતો.”

દાદીના તુમાખની કમાન ઓચીંતી ઢીલી પડી ગઇ. દેખતી રીતે ઘરડી ડોહી દરેક ચીજમાં કરતી હતી તેમ તેની પોતાની બાબદમાંખી આ ‘ઉઘનકેનવાસ’ની સલાહ પ્રમાણેજ ચાલી મરવા માગતી હતી ! અને એમ હોય તો આ ડોકરાને છોડીને દાદી ક્યાં ઉભો રેહવા જાય ? પોતે સુલતાનની સાથ આટલો વખત જે હેંકારી બતાવી તે માટે દાદીએ મનમાં પરતાપને જીભ કરડી.

“હું જેખી કંઈ હસ્વામાં બોલું તે સાફ તમે કંઈ મનમાં ન લાવતા—અંકે, મીં સુલતાન !” તે પોતાનો અવાજ હવે જરા નરમ કરી નાખીને બોલ્યો, “હું આશા રાખુંછ કે તમે જોઇ લીધું હોશે કે એમ જરા દઢા મશકેરીમાં બોલવાની મારી આદતજ છે.”

“મેં એટલું જોઇ લીધુંછ, મીં દાદી, કે તમારી બધીજ આદતો ધણી ધુરી અને ધીકકાર ઉપજાવવા જોગ છે.”

કામ ખીગડી ગયું હતું. આ ધડાકો સાંભળતાંજ

દાદીબાની અધુરી રહેલી ડુકરાળ પુરીજ નીકળી ગઈ ! તેણે ગુપચુપ થોડોવાર પોતાના છુટ ગમ જોયા ક્યું.

“ નહી—તમે એમ ગુસ્સે ના થાઓ. જો તમને મારા કંઈની જોલવાથી મનમાં ઓછું આયું હોય, તો—વેલ, આઈ એમ સોરી ફેર ઇટ ! મીં સુલતાન, મને ખબર નહીં કે તમે એટલા ‘સેનસીટીવ’ છો. આવો આપરે જરા ચાંદરણાંમાં સાથે લટાર માર્યે.”

“ નહીં—હું અહીંજ જેસવાતું પસંદ કરું છું !”

મુવા છુટા ! દાદીએ જોયું કે ધણી પતરાળ કરવા જતાં તેણે આ નખોદ ગીયા સેક્ટરીને પોતાની વીરધ કરી મેલ્યો હતો સુલતાનના ચેહરાપરનો નાખુશી અને ટેકનો અચુક ચીલ્યો જોઈ તેના પેટમાં ફાળ પડી. પેહલેથીજ તેને આ મુસલમાન સેક્ટરીને નામે પેટમાં લડકણ હતું. મમઇજ આ એક ડુટકળ્યા મહામેદનની સલાહ પ્રમાણે બધીજ બાબદમાં અમલ કરે એ ખ્યાલ દાદીને પેહલેથીજ રૂચ્યો નહીં હતો. પણ આ નાપાક મલ્લાંજીને હવે મનાવી લેવો જોઈયે—નહીં તો તે છુટીને કંઈ આડા અવળાં ચપટાં આપે તો કાલનો દુકાળ આજે પડે.

“ મીં સુલતાન, હું આશા રાખું છું કે આપરે જેલ જણા હવે ગુડ ફ્રેન્ડઝ થઈને રહેશે. ઓફ-કોર્સ, હું હવે તમારી લાગણીને માન આપીનેજ ચાલશ.”

“ થેંક યુ.”

“ ચાલો—તાહરે હવે મને ખરેખરું કેહો, તમે મને આય મારી બાબદમાં મદદ કરશો કે નહીં ?”

“ કેઈ બાબદમાં ?”

“ મોમળાસા જવાની એ માંગણી શું વાજખી છે ? જ્યારે મારી જીંદગીની જીવાનીનો સઉથી સરસ વખત તાહરેજ મને એમ એક દુરદાજ મુલકમાં—વાયેખન જંગલમાં—દેશનીકાલ કરવામાં આવે એ શું વાજખી છે ? ”

“ મોમળાસા કંઈ જંગલ વેરાન નથી, મીં દાદી.”

“ લુક હીયર, મીં સુલતાન. કદાચ મમઇએ તમુંને ખી ખરી હકીકત તો કેહી હોશેજ. નહી કેહી હોય તો સાંભળો; મને એમ મુંખજ જેવાં શહેરમાંથી દુન્યાને છઠે ખુણે હંકરઇ જઇ પૈસાને સાઈ મારી જીવાની ખરખાદ કરવાની જરાખી અગત નથી. જ્યારે હોશે ત્યારે મમઇનો હું મારી ખેહન જાલુ સંગાથ વારસ થવશ—ને વરી શેહરી-યાર કાકાની મરજી એરી છે કે હું કુમી સાથ પરજીને જાલુ પેલા માનેક ખેરીસ્ટર સાથ ગોઠવઇ જાય કે અમો ચારોના નામપર—”

“ એક્કયુઝ મી ! એ ખી તમારાં કુટુંબની ખાનગી વાત મારી આગળ કરવાની કંઈજ જરૂર નથી.—ચલો સાહેબજી ! ”

સુલતાન ધરર કરતો ઉઠી ઉમો થયો હતો. તેનો ચેહરો સહેજ જરદ મારી ગયો હતો તે સફેદ ચાંદનીમાં દાદી ક્યાંથી જોઇ શકે ?

“ નહી—જરા ઉભા રેહો, મીં સુલતાન—ખીઝ ઉભા રેહો. મને તો તમારી મદદ જોઇશેજ. તમે જે કેહેશો તે મમઇજી કરશે. સામ્યું કહો—તમે કાલે એવણુને શું સલાહ આપશો ? ”

“મેં કેહ્યું તેમ તમે આયા તાહરે તેનોજ હું વીચાર કરતો’તો. ખરું કેહું તો પહેલાં મનેથી લાગ્યું કે હું મેહર-બાધજીને કેહું કે જ્યારે મોમબાસા જવાને તમે આટલા નારાજ છેઓ ત્યારે તમુને એક વખત મુંબઈમાંજ કંઈ ચાન્સ આપે-પણ—”

“પણ ?—પણ શું ?”

“પણ તમે આવતાંને વાર તમારી ઇડીયોટીક ધવ્યમજી રીતભાતથી મારાં મન ઉપર એવો તો ખરાબ છાપ ખેસાડયોજ કે હવે હું દલગીર છેઉં કે ફરીથી મને વીચાર કરવો પડશે. મીં દાદી, માઈં પકકું મત છે કે તમારી ચાલચલણ, રીત ભાત, તમારી કેળવણી, તમારી તરબીયત એટલી કાચી ને અધુરી છે કે થોડો વખતથી તમુને મુંબઈમાંથી દુર કરવાની ખાસ જરૂર છે.”

“વેલ, તાહરે તમે એ ફરમાસુ સલાહ મમજીને આપ વાના છેઓ કે ?”

“હા—તમે હમણા જે રીતે મારી સાથે વાત કીધી ત્યાર પછી મારો વીચાર મક્કમ થયોજ.”

“તમે માઈં કાટલું કાહડી નાખવાજ બેઠાજ—એમ ? તમે ધણા ખારીલા દેખાઓજ, મીં સુલતાન. એક જેન્ટલી-મેન તરીકે મેં દલગીરી જાહેર કરી તે તમુને કબુલ નથી ?”

“એક બદમાશ તરીકે પહેલાં વર્તી પછી જેન્ટલીમેન તરીકે દલગીરો દેખાડવાની તમારી આદતથી તમે મોમબાસે જીધને સુધારી શકશો.”

“ડેમ ઇટ ! મીં સુલતાન—મારી સાથે એમ કપટ

અને અદાવત રાખવા જોટલી 'હંદે જવાનું' મેં તમને કાંઈ કારણ આપ્યું નથી."

"ખેઅદબી માફ છે, તમે એમ બોલીને ઓરખી મને વધારે ઇનસલ્ટ કરો છ. હું જેખી પગલાં ભરવા ધારું છ તે બાઈ મહેરબાઈના એક નોકર તરીકે મારી પવીત્ર ફરજની રૂએજ ભરશ. 'કપટ' અને 'અદાવત' જેવા શબ્દો ફરીથી મારી આગળ બોલતા ના-સાહેબજી !"

આમ બોલી ઉધાયલા દાદી ગમ એક નજરખી નાખવા વગર પીઠ મરડીને ધીમા સાબુતે કદમે સુલતાન પોતાના ઓરડામાં ચાલ્યો ગયો.

*

*

*

કચવાટ અને કોઠ, ફૂફકાટ અને તીરસ્કારની લાગણીઓ છાતીમાં ઉભરાતી સમાવીને સુલતાન નામુરાદ જેવે જીવે પોતાના ખેડ-રૂમમાં ચાલ્યો ગયો હતો. પણ તે રાતે ઉંઘાવાની તેની દયાનલ નહીં હતી. તે જાણતો હતો કે ઉંઘાવાની ગમે તેવીખી તજવીજ અકારત જવા વગર રહેનાર નહીં હતી. તેણે ઇલેક્ટ્રીક લાઇટની સ્વીચ ફેરવી ઓરડામાં ખતી કરી, અને ટેબલ પર પડેલી એક ચોપડી ઉંચકી વાંચવા માંડ્યું. કંઈખી કરી પોતાના ડમકતા તુરંગો હવે તે થોભાવવા માંગતો હતો.

કમખખત દાદીના હોઠમાંથી પેલો એક ગંધીલો વાક્ય નીકળ્યો. ત્યારેજ સુલતાન બાતેનમાં માથાંથી પગ સુધી ધુન્ધ્યો હતો. કુમી-લલી કુમી-સાથે આ બે બદામના રખડેલ ઉલ્લુને ઠોકી બેસાડવા નવાબ શેહેરીયારની મરજી હતી ! યાહ-પરવર ! સુલતાને આ શું સાંભળ્યું હતું ? દાદીના એ શબ્દો

એરી કાંટાની પેઠે સુલતાનના હરદયમાં હમણા ભોકાતા હતા. છાતીએ હાથ દાખી, દાંત્યાં પીસીને આ બાબદ ભુક્ષી જવાના—તેની ઉપર કાંઈ બીજો અરથ ગોઠવવા ના—સુલતાને ઘણાં જી કાંકાં માર્યાં; પણ વ્યર્થ ! તેનું લોહીજ બસ હમણા ગરમ આગ થઇને મગજ પર ઉછાળા મારતું હતું.

વીચાર વીચાર કરતાં હવે તો તેનું માથુંબી દુઃખતું હતું. ખાસો કલાકેક તેણે પોતાની ચોપડી વાંચવાની એક બાહદૂરી ભરી કાશેશ ફરી—પચાસેક પાણી તેણે વાંચ્યાં હશે; પણ તે બધું વાંચેલું પાણીમાં ગયલું હતું. પચાસ લીટીબી તે મસ્તકમાં ભાયગેજ ઉતારી શક્યો હતો. તેની આંખ ચોપડીની સપાટી ઉપરથી દોડી જતી હતી ખરી, પણ તેનું મસ્તક બીજો ઠેકાણે કામ કરવામાં ચુંટાતું હતું.

અંતે કંટાળીને તેણે ફટાક દેતી કે ચોપડી પાછી ટેબલ પર પથરી નાખી. બંધ્યાર ઓરડામાં ઓરબી તેનો છવ ચુંગળાઈ આવતો હતો. તેણે ફરીયા ધડીયાળમાં બોલ્યું. અહો—બાર ને વીસ થઇ ગઇ હતી ! બાહેરની ચંદનીનો પ્રકાશ પુર બહારમાં હતો. બારીની બાહેર સુલતાને ડોકલું કાઢડ્યું તો ઠંડી હવાથી તેને જરા કરાર લાગ્યો.

પાછો દીવપર ડગલો ઓળંગી તેણે આસ્તેથી બારણું ખોલ્યું અને પાછો બાહેર પડ્યો. આવી ખુશનુમાં ચંદની વખતે ખોલ્લી દડક હવામાં ફરવા તેને બહુજ ગમતું હતું—તેને લાગ્યું કે ખાસ કરી હમણા તો બીજા એએક કલાક તેમ કરવા વગર છુટકોજ નહીં હતો. હવે તો પેલો એવકુદ દાદીબી પોતાના ઓરડામાં ગયલો હોવો બોધ્યો.

સુલતાન બાહેર પડ્યો અને કમર પછવાડે બે હાથ મુકી નીચી મુડીએ અને ધીમે કદમે કમપાઉંડમાં ચાલવા માંડ્યું. કસારીના અવાજ સીવાય ચોમેર બધું ચુપચાપ હતું. “રોશન મહાલ” આખો બાજુ ભર ઉઘમાં લપેટાઈ ગયો હતો. કાંઈ કાળું કુતરુંબી જાગતું હોય એમ આસપાસ દીરતું નહીં હતું.

પા એક કલાક સુલતાને આમ ધીમે પગને લટાર માર્યા કરી, ચાલતાં ચાલતાં તે છેક “રોશન મહાલ”ને નાકે ના વીલાગ આગળ આવી પુગ્યો હતો. આ પાંખ તરફ ખુદ નવાખ શેહરીયાર જંગના પોતાના ઓરડાઓ આવેલા હતા. એ બાબુનો ભાગ જરા વધારે એકાંત અને ઝાડોથી વધારે ઢંકાયેલો હતો.

પોતાના ખ્યાલોમાં ચકચુર થઈને સુલતાન ચાલ્યો જતો હતો, તેટલાં—

અચાનક ચોંકીને તે થમ થઈ ઉભો. સામે ઝાડીઓમાંથી તેટલાજ ધીમા કદમે કાંઈ મોટો ભુરો ઓવરકોટ પેહરીને તેની તરફ આવતું હતું. સુલતાન પહેલાં તો બહુજ ચમક્યો. આવડી મોડી રાતે આમ કાંઈ ઓવરકોટ પેહરીને લેહરેલેહરે ફરનારું વળી કાણુ હશે? તે આકાર નજદીક આવતોજ ગયો. કાંઈ મરદનો તે આકાર હતો. છેક નજદીક જ્યારે તે પુરખ આવ્યો ત્યારે સુલતાનના મુખમાંથી એક ધીમી ધુમ નીકળી પડી.

“નવાખ શેહરીયારજંગ ! !”

હા—તે નવાખ શેહરીયારજંગ પોતે હતો. સુલતાનનો સાદ તેણે સાંભળ્યો નહીં હોવો જોઈએ; કેમજે તે તો આગળ વધતોજ આવ્યો; સુલતાન અજાણ થઈને ઉભોજ રહેલો હતો.

નવાબ તેની અડોઅડ આવ્યો—તેનું માથું જમીન તરફ સહેજ ઝાંકાવેલું હતું. પણ બેઠે પાપણો ધાંડીને જાણે અતીશય વીચારમાં ચાલતો હોય તેમ તે ખાસ્સો સુલતાનની આગળથી પસાર થઈ ગયો. નહીં તેણે સુલતાન ગમ જોયું—નહીં સલામ કીધી—નહીં કાંઈ સવાલ પુછ્યો.

હેરત થઈને ચાલી જતા તે નવાબ ગમ સુલતાને તો ટીક્યાજ કીધું !

“નવાબ સાહેબ !” સુલતાને આખરે હાંક મારી.

જવાબ નહીં મળે. શેહરીયારજંગ તો જાણે તેને સાંભળતોજ નહીં હતો. સુલતાન વીસમય પામીને પુઠે ચાલ્યો; જરા ઝડપથી કદમ ભરીને તે તેવણની લગોલગ ગયો.

“રાત પડી ફરવા નીકળ્યાછ કે, સાહેબ ?” તેણે જરા મોટેથી હવે મુછ્યું.

જવાબજ બસ નહીં મળે ! જેની તે અદ્વાથી નવાબ શેહરીયાર આગળ વધતોજ ચાલ્યો. તે દેખાઈતી રીતે પોતાના બેડ રૂમ તરફ જતો હતો.

અરે એમ કેમ ? સુલતાનની અજ્ઞયબી અને શુંચવણનો પાર નહીં હતો. એ નવાબ ઝાડીમાં ક્યાં જઈ આવ્યો ? અને આમ બેહરો ભીત શાએ થઈ ગયો હશે ?

સુલતાનને કોણ જાણે શું વાહરું આવ્યું કે હવે તેણે નવાબના ખલાં પર ધીમેથી હાથ મુક્યો.

“નવાબ શેહરીયાર !” તેણે પાછી હાંક મારી.

ખીલકુલ જવાબજ નહીં ! તે તો બસ મુગે મોહડે સુલતાન ગમ જરાખી નજર ફેંકવા વગર ચાલ્યાજ કર્યો. આખરે તેઓ બંને નવાબના બેડ રૂમ આગળ આવ્યા.

નવાબે ધીરેથી પોતાના ઓવરકોટના ખીસાંમાંથી એક મોટી ચાવી કહાડી બારણું ઉઘાડ્યું અને પછી પોતે અંદર દાખલ થઈ બારણું બંધ કરીધું. સુલતાનની હાજરી વીશે તેને ખમર હોય એમ દેખાઈતું લાગતું નહીં હતું.

સુલતાન તો ડોળા ફાડીને આ જોયાજ કરતો હતો. તેણે બરાબર જોયું કે નવાબ બંધ આંખોએ ભર ઉઘમાં આ બધું કરતો હતો. ઇંગ્રેજમાં જોને ‘સોમનામખ્યુલીઝમ’ કહે છે તે ખુરી ટેવને આ હૈદરાબાદી પારસી નવાબ વશ હતો !

હા—વાંચનાર—નવાબ શહેરીયારને રાતના ઉંઘમાં ચાલવાની અને આમ બાહેર નીકળી પડવાની આદતજ હતી.

પ્રકરણ ૨૦ મું.

---:૦:---

“એ તવાં બેગમ તુરબાન છે કેણુ ?”

શાદીને હવે ત્રણ દહાડા બાકી રહ્યા. પરમ દીને સાંજે તો લગન થવાનાં, અને નવાબ શહેરીયારની છોકરવણુ મહા-ખુબ આજે સાંજે પોતીકી અમ્માજન સાથે “રોશન મહાલ”માં પધારનાર હતી. આજે સહવારના પોહરથી કુદરતી રીતે નવાબના સર્વે પરોણાઓનાં મ્હોંડાંમાં બસ નવી બેગમ સંબંધીજ વાતચીત હતી.

નાસ્તા પછી “મહાલ”ને ભોંયતળીયે મોટા ‘ડોઈગ’ રૂમ’માં ચાર જણાંની એક નાનકડી ટોલકી ફરાગાત પોચી

ગાદીની ખુરસીઓપર એક કુડાળાંમાં ગોઠવય ક્યારની એજ કાંઈક ગપ્પા સપ્પામાં રોકાઈ ગયલી હતી. બે ત્રણ દહાડે મહેરબાઈ જસાવાળા આજે પહેલ વહેલી વખત જરા નીચે આવીને ‘હોલ’માં બીજા ત્રીજાંઓ સંગાથ ભેળાઈ શક્યાં હતાં. તેવણું માથું નરમ પડ્યું હતું—અને ખુશાલ મ્હોંડે તેવણુ આજે પોતાનાં બે ભત્રીજાંઓ કુમી તથા માનેક અને દીકરીની દીકરી બહુ સાથ ટાહેલાં કરવાને શક્તીવાન થયાં હતાં.

“મરે—અધાં કેહછ કે તુરખત બેગમ ઘણીજ સોલમતી છે.” બહુ ખેલી, “હોશીજ જો—તાંહ વગર શેહરીયાર-જંગ એમ બહુ જોઈને એક મુસલમાની ને નહીં પરણે. મમલા, તમુને એવણુ સાથ કંઈ વાત થઈ કે?”

“રોક બહુ મારી!—મને થું પરી કે એને બધું ચીપી ચીપીને પુછવા જઈ!” મહેરબાઈએ ભવાં ચહડાવી મહોકું મચકાવ્યું—“એનું કીધેલું એ ભોગવે! આય એનીમેર લગત ખલાસ થયાં કે બીજે દાહરે હું તો બહુને લઈને મુંબઈ જવશ.”

“મુંબઈ કાંય જાઓ, કુછજી? અમારી સાથ અમદાવાદ આવોતી. જો બાવાજી કેવા ખુશી થશે,” માનેકે કહ્યું.

“નહીં દીકરા—મને મુંબઈમાં થોડું ઘણું અગતનું કામ છે. મારાં બે ત્રણ ઘેરો અને મારી એક જગાને લગતો કંઈ વાંધો છે કેની તે મારા સોલીસીટર લખેછ કે તમે પોતે આવો તો ઘણું સવળ પડી જાય. સુલતાનખી એમજ ધારેછ.

એને એક બંગલો પેડરોડ પર અમારે વાસ્તે આપ મહીનેથી લાડે લખખી રાખ્યોછ.”

“વારું તાહરે મુંગધનું કામ પુરું થાય ને થોડા દાહરા બહુતે લેખતે અમારે તાંહ આવો,” કુમીએ વધુ ઇજાન કીધું.

મહેરબાઈ હસ્યાં—“જોવશ, બનશે તો બે ચાર દાહડા આવશું. મને નહીં કાગતું કે અમારા હાથમાં વધારે દહાડાનો ટાઇમ રહે. આજે કેટલાં વરસ થયાં બરજોરજોતેમી મતી નથી. બહુ, એ શહેરીયારની બધરીની સાથ આજે તેની માય આવવાની છે તેનું નામ શું કેહયું?—ચપરે—”

“અમીનાબન તો કહેછ.”

“હા અમીનાબન ! મરેરે—અવાસ બરી ગીયા ને કાયલા રહી ગીયા ! કુમી, તારા કુવા તો ચરી ગીયાછ !—સાદી ને બુદ્ધી નાહી. શહેરીયારે મને એવાં કરગરીતે કાગળે લખ્યાં કે મને આવવા વગર અદ્યુન નહીં—મરતે દહારે હવે હું એની સાથ પંચાત કરીતે શું કરું ? બાકી મને તો એવા મુવા બુદ્ધીન લગનને સાઈં બણોજ તીરસ્કાર છે.”

.. માનેક ખડખડ હસ્યો—“જરબાઈનો તો બુદ્ધોજ વીચાર છે, કુમ.”

“બહુ તો રાત ઘેટી છે ! આપ શહેરીયારને કાઇ પુછે ? નહીં પણ્યો—નહીં પણ્યો-ને પણ્યો તાહરે એક અબુબાલી છઠ્ઠે ખુને પડેલી કાઇ મુસલમાનની છોકરી પરણી બેઠો ! ઝાંજીયાને ખીજી કાઇ સારી પારસણ છોકરી મલતેજ નહીં બણે ! મને એવી ચીર ચહરેછ કે મેં તો

શહેરીયારને એ મુઠ નસાળંદીને વાસ્તે હજી કાંઈ પુછયુંજ નથી.”

“ઓવાય મમલાં—આસ્તે જોલોની ! કાઈ સાંભળશે !”

“સાંભળે તો સાંભળવા દે ! હું કંઈ કાઢતી ખીહુંજ કે ?”

“હા, પુછજી કહેજ તે ખરાખર છે !” માનેક વચ્ચે પૂરાયો, “મેંજી જે તન જાણુને પુછીયું કે આય તુરજન બેગમ કાણુની છોકરી; પણ—ઓ લેઓ ! શહેરીયાર કાકાજ આયા ! કાકા, હમણા અમે તમારીજ વાત કરતાંતાં !”

નવાજ શહેરીયારજંગ હસ્તે મુખડે ત્યાં આવી ઉભા. હમણા તેજણુનું મોહકું જરા હસ્તુંજ રહેતું હતું.

“શું વાત ચલાવોજ !” તેજણુ નજદીકની એક ખાલી ખુરસીપર જોઠવાતાં બોલ્યા, “જેઠ સાંજે વરી પાછી મારી ટેકડીનો એક ભાગ નદીમાં ધસી ગયો તે સાહે વાત કરોજ કે ?”

“ટેકરીનો ભાગ નદીમાં ધસી ગયો ? તે શું ?” માનેકે પુછ્યું.

“તમે લોક જાણુતાં નહીં કે ! મારો આય ‘માહાલ’ એક ટેકરી પર આયોજ તે તો તમે જાણોજ. હવે કમનસીબે જ મહીને વરસ દાહરે કાણુ જાણુ શું થાયજ કે પાછલી ગમનો ટેકરીનો છેક કીનારીનો ભાગ થોરો થોરો ધસીજ પડ્યા કરેજ. મારા એનજીનીયરો કેહજ કે એ રેતાલ પાહડની મટોડી તળેટીએ નદીના પાણીયા જેમ જેમ ધોવાધ જતી જાયજ તેમ તેમ થોડી થોડી જમીન ખરતી ચાલેજ !”

“અરે તારી ! એ તો આપદા !” માનેકે ટાપસી પુરી.

“હાસ્તો ! આપદા તેજી વરી કેવી આપદા ! મારો એ કુદરતી દુશ્મન આસ્તે આસ્તે મારી એક્ષ્ટેટ ગરબ કરતો ચાલે ને તેની સામે મારેથી ચું કે ચાં નહીં થાય ! નદીની સામળે હાઇ કોસ્ટમાં કંઈ ફરીયાદી માંડી શકાતી હોતે તો, માનેક, હું તુને બ્રાફ્ સોંકતે—હેહેહે !”

“શેહરીયારજી—તમારાં બેગમ આજે કેટલે વાગે આવશે ?” બાલુએ પુછ્યું.

“આજે બપોરના બેની ગાડીમાં એની માય સાથ આવવાની છે.”

“કાકા—તમે અમુને એ તમારાં ધણીયાણીને લગતી વાત તો કંઈ કેહતાજ નથી” માનેક આસ્તેથી બોલ્યો, “મારાં મુસલમાની કાકી કોણ છે તે હુંજ નહીં જાણું ?”

નવાબ ખુરસીપર અઢેલાઈને ધણાંજ ગેલથી હસ્યા.

“દીકરા, બપો જણાં મારી તુરને મળશે ને તુજ નહીં મળશે ? મજની રમકરાં જેવી છોકરી છે—બેબેની, તુને ગમશેજ : ખુરખો નથી રાખવાની.”

“પંજુ તેવણુને લગતી હકીકત અમુને કેહવામાં તમુને કંઈ વાંધો છે ?”

નવાબનો ચેહરો હવે જરા ગંભીર બન્યો.

“વાંધો ? વાંધો શાનો હોય ? તમે લોકે મને તુરીને લગતું કંઈજી પુછ્યું કાહરે કે હું તે કેહું ? હું જાણું કે એ બીચારી તમારી જાતવાળી નથી તેથી તમે એનાથી દુર રેહવા ઇચ્છોજી—એમ સમજીનેજ-હુંબી એને વાસ્તે કાંઈજી ડાઉ ડાઉ કરતો નથી. માનેક, હું જાણુંજ કે આય મારાં

લગન તમુ લોકને કાઢતે પસંદ નથી—તેમાં ખાસ કરી મેહર-બાઈને અને બરબોરજીને એ મુતવગજ પસંદ નથી.”

“હા બા, હું તો તુને કેહી ચુકીજ કે ઘડકે ઘંડપણુ છું તારી અકકલ ધરેણે મુકી આયોજ,” મેહરબાઈ ખેતી ઉડ્યાં.

“હોશે ! પણ તોળી મારી હવે થોડી ઘણી બાકી રહેતી જીંદગીનાં સુખની ગોઠવણુ કરવાનું મારાજ હાથમાં રાખવાને મને હક છે.”

“પણ કાકા, એ તુરબન બેગમ કાણનાં છોકરી ?” અત્યાર સુધી મુગી બેઠેલી કુમીએ સવાલ કીધો.

નવાબ ખુરસીપર ખડા બેઠા, “તમે લોક બધાં અમથાં અધીરાં પરી ગીયાંજ. બધું જાણુશો—બધું આપોઆપ જાણુશો ! જરા ધીરજ રાખો.”

“પણ એ બાઈના બાપ બી સાથે આજે આવેછ કે ?” માનેકે પુછ્યું.

“અમીનાબનનો વર તુરી જન્મી તાહરનોજ મરી ગીયેલો છે.”

“ઓહ આઈ સી ! સારું નાણું મુકી ગીયો હોશે ?”

“નહીં—માય દીકરીને ઘણીજ બતંગ હાલતમાં મુકી ગીયો.”

“તાહરે એ લોક અત્યાર સુધી કાંહ ઉતાં ? શું કરતાં તાં ?”

નવાબ હસ્તાં હસ્તાં ઉઠી ને ઉભા થયા.

“આય પોરીયો તો જાણે કોરટમાં સાક્ષીના પીંજરાં અંદર મને મુકીને ઉલટ પાલટ તપાસ ચલાવેછ ! જુવાન

ખારીસ્ટર સાહેબ—કંઈ એટલી બધી તમારાં નવાં કાકીને સાઈં તમુને થટપટ થાયછ ?”

“એ અદબી માફ છે, કાકા—તમેજ હમણાં ખોલ્યા કે અમે તમારાં નવાં બેગમને સાઈં પુરતી પુછપરછ કરતાં નથી; તેથી હવે તદન વાજબી સવાલો પુછુંછ.”

“દીકરા હું તો અમથો હસુંછ. તુરીની સાથ તુને સહથી પેહલો ધનત્રોડયુસ કરાવશ—એટલો વીરમાં તણાઈ ના જાં ચાલ સાહેબજી!—કેમ, દાદી અહીં દીસ્તો નથી? એ હોતે તો તારા સવાલોની હારમાળા પુરી કરી આપને!”

“દાદી સહવારનો દીસ્તો નથી—વરી કેઠે રજરવા નીકલી પરીયો હોશે. હરવાયાનો ટાંટયો ઠરીને એકગમ રેહ-તોજ નથી,” મેહરબાઈ એ જવાબ આપ્યો.

નવાબ શહેરીયાર ત્યાંથી નીકળી ચાલ્યા. ‘તેવણુ’ મોહકું જોકે બાહેરથી હસ્તું તો હતું—તોય પોતીકા ખારીસ્ટર ભત્રાંજીની અગવડ ભરી ‘કાસ એકઝામીનેશ’થી ‘ખરેખર તો તેવણુ બાતેનમાં જરા ખભરીનેજ ત્યાંથી છુટા પડ્યા હતા.

નવાબની પીઠ ફરી કે માનેકની મુછ પર એક ચોકકસ જાતનું હસ્તું પંઠરાયું.

“કુમી—મારા સવાલો કાકાજી ને થણા. કંઈ ગમ્યા નહીં, અં!”

“પણ મરે—તુંજી ચાપીચીપીને બધું પુછવા બેઠો તે એવણુને કેમ ગમે વાઈં. રહેવા દેતી—આપસી મેરે બધું જણાશે. તું શું કામ કામ અમથો ભુંડો થાયછ.” કુમીએ પોતાના ભાઈને શીખામણ આપી.

“નહીં—મને ચીર એમ ચહરી કે વરી સતા થઇને આપુને મીહણું મારવા બેઠા કે આપરે એ મુસલમાની સગીથી દુર રહેવા માંગેછ! લેજો—એક વાત જે મેં ગેઇ કાલેજ અછરતી સાંભલી તે કેહું?”

“શું?” મેહરબાઇએ પુછયું.

“અહીં જે લોક જાણકારો છે તે લોક તો એ છોકરીને સાઈં છુટે મોહને બોલેછ કે એની માંય મુસલમાની છે—પણ એનો બાપ તો કાઇ પારસી છે!”

“ઓ વાય—મરેરે!”

“હા—કહેજે એ અમીનાબન જમીનાબન તો ખોટું નામ છે. એ લોક અધેરીમાં ધણા ગરીબ હાલતમાં અત્યાર સુધી રહેતાં—તાં—ને એ લોકનું ગુજરાણ કેમ ચાલતું’તું તે કાઇને ખબર નથી!”

“હોશે! લે ચાલ, માનેક—હવે બસ કર, તું’ણી આજે એ શું હવરકુટો લઇ બેઠો!” કુમી વચ્ચે બોલી ઉઠી. “પ્રુછજી, પછી દાદીએ મોમબાસા જવા હા કેહયું કે? મરે—તમેણી શું તે બીચારા પર જીલમ પાડોછ જો!”

“લે વરી તુને શાતું દાદીતું ચચરી આયું? જવા દેની—એ બોલ પાછો એના મહેાનામાં ના આપતી. જેમ તેમ કરીને મને આજેજ સહવારના મારા ઓરડામાં આવીને કાળા ને વાળા કરી ગીયોછ કે ‘તણ મહીના જરા થોભી જાઓ—પછી હું જરૂર જવશ.’ મેં જરા ભાર ચપામણી કરીને તે કણલ કીધું’છ. કુમી, એ વરસ દાહરોબી જો જરા મુંબંધની બાહેર જઇ આવે કેની તો ધણો સુધરી જાય. હરવાયો આકરો છે—પણ હુશીયાર છે! સુવતાનથી મને

કેહછ કે છોકરાને બરાબર આંકોશમાં રાખ્યો હોય તો મળતો નીકળશે—ને નહીં તો તદ્દન જીંદગીથી કાઢ દાહરે ઉપરી જશે. હા ખરા—આજે સુલતાન તરીકે દેખાતો, બલુ ?”

“કાણુ બલુ, મમલાં ? આજે સહવારના કંઈ નજરે પડીયા નથી. તમે કેઠે બાહાર તો નથી મોકલ્યા કે ?”

“નહીં રે—બાહર કાંઈ મોકલું ? જોતી, એવણુના ચોરડા ગમ જમને જરા બાહરથીજ પુછતી.”

બલુ એક છલાંગ મારીને ઉડી અને મમમજનો હુકમ બજાવવા દોડી. ગઈ રાતના તેણીએ સુલતાન અને કુમી વચ્ચે ઓળખાણ કરાવ્યા પછી તે જુવાન મુસલમાન સેક્રેટરીને પાછી મલવા—તેની સાથે કાંઈક વાત કરવા—કાણુ બલુ શું સખખસર બલુ પોતે ધણીજ આતુર બની રહી હતી. તેણીએ આજે સહવારથી અસેમસે તરેહવાર રીતે કુમીને આ સુલતાન બાબે સવાલો પુછીયા કીધા હતા—પણ ખંધી કુમીએ સહેજ હરયા કરી ઉપરથી અને ઉપરથી તેણીને ઉડાવ્યા કીધી હતી.

“ઓવાય મરેરે ! આય શા કોટક ! તુંખી શું જો બલુ તારા ડોરા બારેજ ! મીન સુલતાન વીશે હું શું ધારૂં ? વળી શું ધારું ? છે—મીજ સાધારણ હુશીયાર માટીડાએ જોવા છે—તેમાં ધારવાતું શું જરીયું ?” કુમી તરફને જવાબ તેણીને મલ્યો હતો.

“પણુ કુમી—એવણુ દેખાવમાં કેવા છે ?”

કુમી હસી પડી—

“તારી કાતી ખીજ માટીડાઓના દેખાવની પરીક્ષા કરતાં મને આવડતી નથી, બલાં.”

આરી જાતની કુમીની વાતચીતથી જાણુ કાંઈક અજબ થઈ હતી—કેમજો ગઈ રાતના આ બે જણાંની મુલાકાત વેળા બેઠેના ચેહરાપર થયેલા વીચીર ફરફાર તેણીએ જોવા બારી-કાથી જોયો હતો તેવો બીજું કાંઈ જોઈ શક્યું નહીં હતું. પહેલાં સુલતાન કેમ સફેદ મારી ગયો—તેનો જીવ કેમ બગડી આવ્યો—પછી કુમી તેને મળતાંજ તેણીબી કેમ આંધળાને દેખાય તેવી રીતે લાલ ચોલ બની ગઈ—એ સઘળું જાણુની આંખે સમજી હજી રમતું હતું.

મમઘજનાં મોઢાંમાંથી બોલ બાહર પડતાંજ સુલતાનની ભાળ કાઢવા આ લગ્ની બોલી છેકરી તુરત દોડી. તેણી હવે આ મુસલમાન સેક્રેટરીને પુછવા માંગતી હતી કે તે કુમીને વારતે શું ધારતો હતો !

“માનેકજી—કુમાં—તમે લોક અહીંજ બેસજો અંકે. બને તો સુલતાનને અહીંજ લઈ આવો. એવણુ ધણું મજેબુઁ બીજ રમેછ—આપરે એક ‘રજર’ માંડશું.”

જાણુ ત્યાંથી ગઈ. મેહરબાઈબી માળપર જવા ઉઠ્યાં.

“લે ચાલો, હવે જરા માલપર ઓરડામાં જઈ બે ધરી બરડો નાખતે !” તેવણુ બોલ્યાં, “છોકરાંઓ, પછી તમેબી બને તો ઉપર આવજો—બપોરના મારા ઓરડામાં સાથેજ ખાઈશું. કુમી, જાણુને કેહજો કે સુલતાનનેબી બોલસ કરીને આપરી સાથેજ ખાવા બપોરના લઈ આવે.”

“વારજી. પુછ—આવ તમારા સેક્રેટરી કાંઈથી મુંબઈથી આયા કે ?” કુમીએ જાણુવા માગ્યું.

“હા. અમુને તો જંગબારમાં ઓરખાન પરી. માઈ”

દાદીબી એક બાબુ દીવાળને અહીંની ચુંચી આંખોએ આ રમત તપાસતો ઉભેલો હતો. સુલતાનને આમ ફાંકડી રીતે રમતો જોઈ તે તો દવાઈ જેવો ગયેલો હતો.

મીંઝ એનસ્લીએ પોતાની એક શરૂ કરી. ૯ પોઈન્ટ કર્યા બાદ તેનો એક લગાર અઘડો “ઇન-ગોલ્ડ” સેકન્ડમાં ચુકી જવાયો. જરાની ‘નરવસ’ થવા વગર સુલતાને પોતાની “ક્યુ” ને ચાક લગાડ્યો. ઓરડામાં ચુપચાપ હતું. એક તદ્દન અશક્ય “કેનન” તેણે ઉપજાવી અને જોશમંધ તાબડાઓ વચ્ચે ત્રણ દડાઓને એકમેકની પાસે લાવી ઉભા રાખ્યા. એકવાર “ગેમ” મળી કે પછી સુલતાન જેવા રમનાર પુછવું શું પડે? ગોગપ ‘શોટસ’ કરી તેણે પોતાની રફની અધૂરી એક કરી નાખી.

સુલતાન જીત્યો હતો. મીંઝ એનસ્લીએ ખરી ખુશાલીથી તેની સાથે શેકહેંડ કરી અને તમાશગીરોએ તેને તાલીઓથી વધાવી લાધો. એમેરની શાખાશીનાં જવાબમાં હસ્તે એહેરે સુલતાને સર્વે કાઇને ડોકું નમાંની સન્નામ કરી. પણ નેમ કરતાં તેની નજર એક બાબુ દવાઈ ઉભેલી બાલુ પર પડી. તુરત તે તેણીની આગળ ગયો.

“તમેગી અહીં ઉતાં કે? મને ખબર નહીં!”

“તમારું તમારા ‘ગેમ’માં અગ્લું ધક ધ્યાન ઉત્તું કે આસપાસ શું થાયછ તેની તમને સુધ્ધીથી કાંઈથી રહે?” બાલુ હસી ને બોલી, “હું ધારૂછ કે તમે રમતા હોવ ને ઓરડામાં આગ-લાગે તોયો તમને ખબર નહીં પડે!”

સુલતાન હસ્યો.

“હું ધારું કે મેં તમને જોયાં નહીં તેથી તમે આવ તાણો મારોજ. ચાલોના—માફ કરો—ભુલ થઈ—”

“નહીં, હું તાણો નથી મારતી. હું ખરેખર તમને કામગીરીમેટ આપુંજ. પોતાના દરેક કામમાં આટલી હદ સુધી ચીત વળગાડી, જીવ લગાડીને ખતરી મંડી જવાની આદત કંઈ બધાજ માટીડાઓમાં નથી હોતી. મીઠું સુલતાન—તમે તો આજે કમાલજ કીધી, અં ! પેણે મારો દાદીની તમારા “ઇન ઓફસ” જોઈને ફૂંકી મારી ગયો !—લે ચાલો, હવે જરા અમુને તો તમારી કમપની આપો ?”

સુલતાનના હોઠ ઉપર છુપું હસવું ફરે વળ્યું.

“તમારા કઢીનો આયાં પછી કમપનીના તમને શું તોટા છે—જરબઈ ? ને મારા જેવા એક ગરાબ નોકર ॥ વરી કમપની તે કેવી હોય ? મારી મશકેરી કરોજ ?”

“તમને તો બસ જરા જરામાં બધી મશકેરીજ લાગી જાયજ ! હવે આવતા હોય તો આવો—એમ નખરાં ના કરીયા કરો. અમે ત્રન જણાને ‘બ્રીજ’ને સાઈ એક ચોઠો રમનાર જોઈયેજ. કુમી માનેક તાંહ ખોટી થાયજ”

સુલતાને રૂમાલ કાઢી જોરથી પોતાનું મહોકું ઘસડીને તુછ્યું “અરુ—ચાલો. તમે હોકમ કરશો તો મારેથી કંઈ ના કેહવાવાનું છે ?”

જલ્દી આગળ ચાલી. સુલતાન ગુપચુપ પાછળ ગયો. પોતાના સુખી સ્વપનાઓની સુદરીને વળી પાછું મહોકું મળવાની—તેણીની સાથે એક ટેબલ પર બેસી કદાચ તેણીના પાર્ટનર તરફે ‘બ્રીજ’ રમવાની—આશામાં તેના

સરખા ઠંડા સાવચેત આદમીના ચેહરા પરથી રતાશ ચઢી આવ્યો હતો.

ચાલતાં ચાલતાં બહુ અચ્ચુચ અટકી ઉભી અને સુલતાન ગમ ફરીને જોયું.

“કુમી તમારી સાથે ખીજ રમવા ધણીજ આતુર છે. મેં એને કેહ્યું કે તમે ધણીજ સરસ રમોછ તેથી એ જે તન વખત ખોડી રેહી કે ‘મી સુલતાનને ખોજાવેની-જરા આપરે તો એવણની રમત જોઈયે.’ એ કુમીખી મજેનું ખીજ રમે છે, જો! મરે—તમે જે જણાં સાથે બાથે ખેસતાં ના, બા, તમે લોક તો મને અને ખીયારા માણેકને કોણ જાણે કેમ ભુંછ નાખો! તમે મારી સાથેજ ખેસજો, અં—સુલતાન!”

“ઓલ રાષ્ટ—મને કંઈ વાંધો નથી. કોઈનીખી સાથે રમવાનું.”

“તમે માનશો, સુલતાન? કોણ જાણે શું છે કે કુમીખી તમારે વાસ્તે ધણીજ ઉચો વીયાર ધરાવેછ. મને તમારી બધી હકીકત ચીપી ચીપીને પુછતી’તી. તમે મને કુખી જતા બચાવી તે વાત મેં કેહી તાહરે એની આંખમાં પાણી ભરછ આયાં—તમારા સમ!”

“એ બાઈ દેખાયછજ ધણાં ભલાં ને લાયકીવાળાં—”

“હા—મજેની છોકરી છે, નહીં? કેવું મજેનું ઉંચું સરોવર જેવું હાડ છે! સાચ્યું કેહો, સુલતાન—તમને એનો ઘટમ અને કદ ગમેછ કેની?”

સુલતાન હલવેથી હસ્યો.

“ એક લેડીના ઘટમ અને કદતી ઉપર તકરાર કરવા હું તૈયાર નથી—મને એક્સક્યુઝ કરો ! પણ એમ અહીં ઉભા શું રહી ગીયાં ?—”

“ એક મીનીટ !—મને જાણવા ધણુંજ ગમેછ, તમને ઉંચા બધરાં ગમે કે મારાં જેવાં ઠીંગણાં ?”

“ તમે ઠીંગણાં નહીં કહેવાવો. મારું મત પુછો તો તમારું કદ ખરેખર ધણું મજેતું “ડેલોકેટ” છે.”

“ પણ મરે, બધરાંઓ ઉંચા નહીં હોય ને ડોંગા થઇ જાય તો કેવાં બફેણાંની બરણી જેવાં લાગે !”

“ હા, ને ઉંચાં તાક જેવાં હોય ને સોરટયાં જેવા થઇ જાય તો એક તારના થાંભલા જેવાંખી લાગે ! જરબ—તમારું સાઇઝ એક ‘ પેરફેક્ટ ’ સાઇઝ છે !”

“ થેકયુ—તમનેખી બધરાંઓને રાજી કરી નાખતાં ધણું આવરેછ ! ચાલો—હવે આપરે જઇયે.”

તેઓ બંને દીવાનખાનાંમાં માનેક અને કુમી બેઠાં હતાં ત્યાં ગયાં. સુલતાનને આવતાં બેઠાં માણેકે ઉઠીને તેની સાથે શેકહેડ કરી, અને કુમીએ ડોકું કર્યું. પાના રમવાની એક ટેબલ આસપાસ ચાર ખુરશીઓ મેળેલી હતી—તેની એક પર માણેક બેઠો. બહુ લાગતી કે તેના જમના હાથ પર બેઠો.

“ આપરે કેમ પાર્ટીનર થઇયે ?” માણેકે પુછ્યું.

“ હું ને સુલતાન બેસયેછ. મુઘ હું ધોભો છઉં તે બરાબર સરખી પાર્ટી થશે.”

માણેકે એક નજર સુલતાન ગમ ફેંકી—

અને સુલતાન “રખર” કરીને કાંઈ ત્રણુઓ માફ આગળ ચાલી ગયાં હતાં.

લાલ લાલ થઈ જઈને પાના ટેબલ પર નાખી દઇ તેણી ધરર કરતી કે ઉઠી.

“જાઓ—જાઓ—માનેકજી તમેજી મારી કાની ધણુમ છોઓ જો ! મેં તમુને ના કેહ્યું કે આપરે મે જણુ નહીં મેર્યે તોજી તમે ઓંહસ કરીને મેઠા !—જ્યેયું, આય મે જણું જોવાં ખંધારી રમનારાં આગળ આપરું કાંઈ ચાલે ?”

“કમ ઓન—જરખદ—એમ નાહીમત ના થાઓ, આપરે એક ખીણું રખર ત્રાઇ કર્યે—” બીચરા માણુકે સુચવ્યું

“નહીં, બા—ચાલો હવે માલ પર જતે. મમત્રા વાટ જોતાં હોશે. સુલતાન, મમઘજી કેહ્યુંજ કે તમેયો આજે બપોરે અમારી સાથેજ માલ પર ઓરડામાં જમજો. આવજો અંકે—વરી કેઠે સદી ના જતા !”

“નહીંજ—હું જરૂર આવશ.”

“લે કુમી—તુંજી નસીબગણી છે, સુલતાનને હંમેશ કાલાવાલા કરીને મરી જઇયે તોજી એવણુ આવે નહીં—ને આજે એકદમ હા કેહી દીધું ! તું એવણુને ઇંગ્લાશ લીટરેચર બામે કેટલાક સવાલો પુછવાની ઉત્તી તે આજે ચાન્સ મળશે સુલતાન—આય કુમી એક અકંગ વાત કરનારી છે જો ! જો જો—તમુને તમારી નોવેલોને સાફ મળ્યા આઇડી—યાઝ મળશે”

સુલતાનને કાંઈ ખુશાશો કરવાનો વખત મળે તે અગાઉ જાણુ કુમીની પાંખડી વળગીને ત્યાંથી ચાલી ગઇ હતી. તેમની

પ્રુઠે માનેકજી ઉપર ગયો. સુલતાન એખલો ત્યાં એક નીચી ધંઝીયેર પર ઠપકાઈ બેઠો.

આહ ! 'બ્રીજ'નું માત્ર એકજ રખર તે પોતાની દીવની છુપી માથુક સાથ રમ્યો ! ફક્ત પંદર વીસ મીનીટ રમ્યો—પણ તેટલો ટુંક અમલ ખરેખર કેવો બેહસ્તનો સુખી વખત હતો ! બે ત્રણ વખત કુમીને તેના મ્હોંડા ગમ પોતાની કાળી લમ્મર આંખ્યો ઠેરવીને એક ચીને જોતાં સુલતાને પકડી હતી. અરેરે, મુગી મંતર નીચી ડોકે તેના સાથ લાગ્યણ થઇને બ્રીજ રમતી આ છોકરી—આ અદ્ભુત કુમી—ખચીત કેવી ઉડી હોવી જોઇયે ! આખરફાર કપડાંમાં એક મુસલમાની અવતારમાં, ધારણ કીધેજાં ખોટાં નામ તળે તેણીની સામે તેણીનો એકવારનો ચીઠ્ઠેહાલ કેદી—તુરંગમાંથી નાહસી અ વેડો ગુનેહગાર બંધવોજ—હતો એમ ખરાખર જાણવા છતાં તેણી હમણા કેવી શાંત હતી !

આખા દાવ દરમ્યાન કુમી સાથે જરાળી વાતચીત કરવાનો લાગ કાંઈ સુલતાનને મળ્યો નહીં હતો—કેમજે આરો જણાં રમત ઉપર ઝાઝી ચુતેચરા કરવા વગર શુપચુપ પોત-પોતાના વિચારોમાં વીટલાઇને મુંઝે મોહડે રમ્યાં જતાં હતાં. પણ બે ત્રણવાર જ્યારે સુલતાનની અજાણી નજર કુમીનાં ગંભીર મુખકાપર નખાઇ ગઇ ત્યારે આ છોકરીનાં મગજમાંથી તે ઘડીએ શું વીચાર પસાર થઇ જતા હશે તે જાણવા માટે જો જરૂર પડતે તો પોતાની જાહગીર્ણી પાત્ર વર્ષોગી આપવા સુલતાન તઇયાર થઇ જતે !

પણ હવે તે જ્યારે એખલો મડ્યો ત્યારે તેની આટણો વાર સમાવી રાખેલી લાગણી જમણા જોરથી ઉલરી નીકળી.

“બેસો, મોં સુલતાન-આપરે જરા બે ઘડી ટાહેલાં કયે.”

સુલતાન ત્યાં ઢગલો થઇને ખુરસીપર બેસી ગયો. જીવ સટોસટ ઘડી આવી પુગી હતી.

અકરાણુ ૨૨ મું.

—:૦:—

“ઓ ભલી છોકરી ! મારી છાતી પરથી તે આજે એક કુગર ઉંચકી નાખ્યો છે !”

તેઓ સામ સામી બેઠેલાં હતાં—પણ બંનેના હોઠો જાણે સીવાધજ ગયલા હતા.

બાપ જનમમાં પહેલીજ વાર સુલતાન હીમત હારી જઇને અંદરખાનેથી ઠરઠર ધુજતો હતો. પોતાના હાથમાં પકડેલો રૂમાલ તેણે બે ત્રણ વાર બેરમાં મ્હોડાં ઉપર ફેરવ્યા કર્યો, અને નજર જમીન ઉપર ઠેરવી રાખી. ડોળા ઉચકીને સામે બેઠેલી ઝંકરીના ચેહરા તરફ બેવાની તેની છાતીજ ચાલતી નહીં હતી.

અને કુમી ? તેણીના શાંત મ્હોડાં ઉપર અકળામણુ કે ગભરાટનો જરાપણી છાપ હતો નહીં. પોતીકી કાળી લમ્બર આખ્યો સુલતાનના મ્હોં ગમ ટાકી રાખી તેણીએ બારી કાઢી પોતીકા કેદીના આ નવાં સ્વરૂપનું અવલોકન બે એક મીનીટ સુધી કર્યા કાઢ્યું. કેટલો ફેરફાર ! ફાટાંતુટાં તુરંગના લેખાશમાં, હાદેસાથી નખાઇ લેવાઇ ગયેલો, પસીનાથી ભીનાઇ ગયેલો, ત્રણ માઇલ દોડતાં ઠાકીને લોથ પોથ થયેલો પેલો

નાહસી આવેલો ઉંઘાડ પગ્યો બંધવો ક્યાં—અને ઉંચી બનાટના કાળા કોટ પાટલુન, કસબી પાઘડી તથા વીલાયતી વારતીશના છુટમાં સજ થયેલો આ સુધડ સેક્રેટરી ક્યાં ? તેણીએ તે ગંભીર વીચારવત ચેહરાને ધારી ધારીને જોયાજ કર્યો ! હજી સુધી કુમ્મીને સુલતાનનાં મ્હોડાંનો બરાબર ધીરજથી પુખ્ત અભ્યાસ કરવાની તક મળી નહીં હતી. કાં નહીં વખતે તેણી કોઇ ભળતાજ શખ્શનાં પેલા કેદી સાથ મળતાં આવતાં મ્હોડાંને જોઇ કાંઇ સજ્જડ ગોટું ખાતી હોય ? આ સુલતાન માટે ફરીથી પોતાની પુરેપુરી ખાત્રી કરવા સારું તો તેણી પાછી નીચે ઉતરી આવી હતી.

પણ હવે જ્યારે કુમ્મી તેની સામે ગોઠવાઇ બેઠી ત્યારે તેણીના મનમાં શકનો જે સેહજસાજખી ખતરો હતો તે નીકળી ગયો હતો. પેલી રાતવાળા કેદીના મ્હોડાંનો ધટમદાર કલ્લો—તેના કમાનદાર ભવાં—તેની બે વીચારવતં આંખો—સર્વે હમણા પાછું કુમ્મીની સામે આવી ઉભેલું હતું.

પણ એ બધી નીશાનીઓનીથી શું જરૂર હતી ?

પેલા બંધવાના ચેહરાની બધી પાછી યાદની શું જરૂર હતી ? આગળે દહાડે રાતે પહેલ વહેલી બંને વચ્ચે સુલાકાત થઇ ત્યારથીજ તે જવાન સખ્શના ચેહરા ઉપરથી પ્રગટ થઇ ગયેલા ફેરફારોએ કહી આપ્યું હતું કે કુમ્મી સાથ અચ્છુચ ગુલબરગામાં પાછો મેળાપ થવાથી તે કેટલો બધો મનમાં ગુંચવાઇ શરમાઇ જતો હતો !

“આપરે અહીંયાં વાત કર્યે તે કોઇ સાંભળવાનું નથી, મીં જમાસજી મોદી.” ઘણેજ હળવે સાદે કુમ્મીએ ચુપકાદી તોડી.

ખચીત ! જાણે એચીની પગનાં ટેટાંમાં કેાઇએ આખી ટાંચણી લોડી દીધી હોય તેમ બને પીસેલા હોઠો વચ્ચે શુંગળાવી નાખેલી એક જુવ સમેત ધરરર કરતો કે સુત્રતાન ખુરસી ઉપરથી ઉછળી ઉમો. તેના મહોંડાંપરથી લોહીનો છાંટે છાટો ઉડી ગયો હતો.

“બાઈ-વાસ્તે ખુદાને હું કરગીને માંગી લેઉં છ કે મને અહીં સુલતાનના નામેજ બોલાવો,” તેણે ખોખરા દયા-શલા અવાજે અત્યંત મીન્નતજરીયા કહ્યું

કુમીના હોઠપર સેહજ હસ્તુ પઠરાયું—‘તમારી એવી મરજ છે, મીં સુલતાન, કે હુંબી તમારી ઠગધમાં સામેલ થાઉં ?’

“નહીં-નહીં ! એમ ના બોલો ! તમે કેહો તો આય થડીએ હું આય મકાન છોડી જવા તઈયાર છેઉં. હુ તો એવા ખ્યાત્રમાં ગેજ કાજ સુતી ઉતો કે મારી જીંદગીના આગલા કંગાલ સફાપર મેં સદાનો છેકા માર્યોછ-પણ નહીં ! મારું અદનસીય એક ડગલું આગળનું આગળજ છે ! તમે મને એક વખત મહોતમાવી ઉગાર્યો-મને જીવન-દાન આપ્યુ-તેથી હુ એવી આશામાં રહ્યો કે તમે મને જીંદગીમાં એક બોજે ચાન્સ લેતાં અહીં અટકાવશે નહી—પણ—”

“પણ શું, મીં સુત્રતાન ? અચકી ના જાઓ-બોલો. શું તમે એમ બીહીક રાખોછ કે હું તમુને હવે ફસાવશ—ઉંધાડા પાડશ—તમુને પોત્તીસમાં આપશ ?”

નાચી મુડીએ સુત્રતાન મુગોજ ઉમો રહ્યો. આ અસાધારણ

છોકરી આગળ કાંઈ ખુલાશથી વાત કરવાની તેની તમામ શક્તિથી જાણે સુકાઈ ગઈ હતી !

અરધી મીનીટ બેઠે જણાં પાછાં મુંગા મંતર થઈ ગયાં. કુમીએજ પાછી શરૂઆત કરી. તેણી હવે અત્યંત ધીમા અવાજે બોલતી હતી

“મીં સુલતાન, જરા બેસો—ને હું કેહુંછ તે ધીરજથી સાંભળો. તમે જુવાન છેઓ—આટલા હુશીયાર છેઓ—ને, આટલા તંદોરસ્ત છેઓ. માટીડા થઈને તમારે તો વધારે હીમત રાખવી જોઈએ. તેને બદલે તમે તો એવા સાજનાં પાણી થઈ જાઓછ કે હું અજબ થાઉંછ. જરા બેસો—મીં સુલતાન હું તમુને અરજ કરુંછ કે પાછા આવ ખુરસીપર બેસો.”

એક પાળેલો કુત્રો જેમ પોતાની શેઠાણીનો હુકમ માને તેમ સુલતાન ત્યાં ખુરસીપર પાછો બેઠો. તેના કપાલપર ઝરાં પુટી નીકળતાં હતાં. કુમી તેની ગમ વાંદા વળી અને પાછું ચલાવ્યું.

“તમે હમણાં એમ કાંય બોલ્યા, મીં સુલતાન, કે તમારું બદનસીબ તમારી આગળનું આગળજ છે? શું હું તમારું બદનસીબ છે?”

“અરે નહી—નહી.”

“જે હું તમુને પાછી તુરંગમાં મોકલવાનીજ હોતે તો આજે જે દાહડા બેસી શું કામ રેડને? એમજ જે હોતે તો હું તમુને તે દાહરે—પેટી રાતે—અમદાવાદમાં અમારે તાંડ તમુને નાહસી જવામાં મદદ શું કામ કરતે? મીં સુલતાન, કંઈ બોલોની?”

“હું શું બોલુંજી ? તમારી આગળ મારેથી કંઈ બોલાતુંજ નહીં ?”

“કાંઈ નહીં બોલાતું ? મારેથી એટલા બીહોજ કાંઈ ? હું દલગીર છેઉં કે તમે મારે વાસ્તે એટલો બધો હલકો વીચાર રાખોજ.”

સુલતાને એક નીસાસો નાખી હવે કુમી ગમ જોયું.

“કુવરબધ, તમે એમ ના બોલો ! તમારે વાસ્તે હું હલકો વીચાર રાખું ? તમારે વાસ્તે ? તમારે વાસ્તે હું શું વીચાર રાખુંજ તે મારો જીવ અને મારો ખુદાજ બાણેજ. મારેથી મારા અકરાટ ગલરાટમાં કંઈબી એવું બોલધ ગીયું હોય કે જેથી તમુને મનમાં ઓછું આયું હોય નો હું કરગરીને માફ માગુંજ. હું તમારેથી બીહીતો નથી—હું બાણુંજ કે તમે તો મારાં મુરબ્બી, મને બચાવનાર છેઓ. ફકત તમારા ઉપકાર તજે એટલો હું દબાઈ ગીયેલો છેઉ કે મારી લાગણી મને આજેજ કરી નાખેજ. હું બાણુંજ કે તમારાં જેવાં ભલાં મેહરબાન બાદની દયા હેઠલ હું સલામત છેઉ—”

કુમી નારાજથી મહોં કુમળાવીને પોતીકી ખુરશીપર અટકી બેઠી—

“તમે એવી રીતે વાત કરોજ તાહરે મને તમારે સાફ સારો વીચાર નહીં આવતો—મીં સુલતાન, મને કેહવા દેઓ ! તમે શું એમ મનમાં સમજોજ કે હું તમુને ગુનેહગાર બાણવા છતાં બાણી જોઈને તમુને કાવદાના સપાટામાં છટકવામાં મદદ કરુંજ ?”

ગુગજ જેવો બંને લખરાયલા ડોળા ફાડી સુલતાન તો આ છોકરીનો એહરો ટીકવા પડ્યો.

“જી-તમે શું કહોછ, તે હું ખરેખર સમજતો નથી.”

“તેથીજ તમે મને ગેરઇનસાફ કરોછ. મીં સુલતાન-મને ખુલાસાથી કહી દેઓ—સાચું ખોટો—તમે એમજ માનોછ કેના કે હુંજી આવ તમારી હમણુની ઠગાઇમાં અહીં સામેલ થઇછ ને તેમાં હું ખોટું કરૂછ?”

સુલતાન નીચેથી ઉચે જોતો નહી હતો. પોતાની આખી જીંદગીમાં તેને આવી શરમીદગી ઉપજી નહીં હતી. અરેરે—તે કેવું ઇચ્છતો હતો કે તે ઘડીજ પોને જમીનમાં કાંઇ ગેળી રીતે ગરક થઇ જઇ શકતો હતો ! આ કુમી તો તેનું નાકજ કાપીને તેના હાથમાં આપતી હતી !

“મીં સુલતાન-જવાબ આપોની તો ? હું પુછી પુછીને મરી જાઉંછ ને તમે તો મારી તરફ જોનાથી નથી.”

“બસ મારેથી ખોલાવુંજ નથી. તમારી લલઇ તમુને મારે સાફ એશક એક ખોટું કામ કરાવેછ. પણ તેના આજે છેડો આવશે. કુવરખઇ—જે હું જાણુને કે આપુને અહી પાછું મહોડે મહોડું મળતું પડશે તો અહીં આવવા અગકે હું મારી જીંદગીનાથી ભોગ આપવા તજ્યાર થને ! મારે ખાતર તમુને કોઇથી કઠગી હાલતમાં મુકાયલાં જોવા હું મારા અંતકરણથી નારાજ છેઉ. યાજ એક કલાક પછી તમે મને અહી જોશો નહીં-હું રજા લેઉછ, કુવરખઇ ! પરવરદેગાર તમુને—”

‘સખુર ! જરા ઉસા રેહો ! જો તમે અહીંથી હવે જતા રેહશો તો તમારે વાસ્તે હું ઘણુંજ ઘણુંજ હલકું મત બાંધશ. હું એમ સમજશ કે તમે મારેથી જીંદગીને હીચકારાની માફક નાહસી ગીયા. જમાસજી, તમુને તમારું અંત-

કરણ જો કેહતું હોય કે તમે નીરદોશ છેઓ તો પછી એક મરદ બચ્ચાની માફક તમારે હીંમતથી ટટણખાર ઉભા રેહવું જોઈએ, નહીં કે એક બીહીકણ બાવલાની કાની ભરાતા સતાતા ફરવું જોઈએ.”

“તમે આજે મારીપર ધણું સખત થાઓછ. હું, માઈં નીરદોશપણું પુરવાર કરવાના કસમ લખતેજ અહીં આયો-પણ—”

“પણ તેટલાં હું વચ્ચે નરવા આવી—કેમ ? ને અને જોદને ગમરાટને મારે તમે તમારા કસમખી છુત્રી ગીયા ! જામાસજી, જો હું તમુને નીરદોશ આજે નહીં માનતી હોતે તો હું તમારી સાથ હમણા આટલી ખુલાસાથી વાત કરવા બેઠી નહીં હોતે !”

“તમે મને નીરદોશ માનોછ ?” સુલતાને દગદગતે સાદે પુછ્યું.

“નીરદોશ માનુંછ ? હું જાણુછ—ખાત્રીથી—જાણુંછ—કે તમે નીરદોશ છેઓ. તમે અમદાવાદમાં મને તમાઈં નામ કેહવું પછી તુસપેપરોમાં તમારા નાહસી જવા બાબેના રીપોરટો દાહારા સુધી આયા. પેપરોમાં તમારી પેહડીના કેસ બાબે અને તમે લોક સાથ મારા કાકા શેહેર યારના સબંધ બાબે બધી લકીકતો પાછી છપાઇ. મેં બધું ચીપીચીપીને વાંચ્યું—ને આવજીતેગી બધું પુછી જોયું તાહરેજ મારી પુરેપુરી ખાત્રી થઇ કે મેં ખીયારા એક તદત બીનચુનાહ નીરદોશ માણસને બંચાવી લેવાનું ભણુ કામ કાધુંતું. પણ જહરે અહી આવીછ તાહરે હું શું જોઉંછ ? તે નીરદોશ માણસ, હાથે પગે આખ્ખો હોવા છતાં, આવી

સરસ તક મળીજ તોળી, હવે મનેજ જોઇને પાછો નાહસી
જવાની તકપારીમાં છે !”

મુલતાન આસ્તેથી હવે ઉઠી ઉભો થયો અને પોતાનું
બીજું કપાલ એકવાર પાછું રૂમાલથી તુછ્યું—

“જીવતાં રેહો—જીવતાં રેહો ! તમારા બોલવાથી આજે
મારા જીવમાં નવો જીવ આપોજી બસ તમે મને નીરદોશ
માનતાં હોય તો મને ખીજાં કાઢતી—આખી દુન્યાની—દરકાર
નથી. ને દુન્યા તરફથી મને ઇનસાફ મળવાની હવે
આશાખી નથી.”

“નહીં—એમ નહીં બોલ્યે, જમાસજી ! ખીજાંઓતી
દરકાર તો આપુને પેહલ્લી કરવી જોઇયે. ખંત રાખો—હીમત
રાખો ! તમારું નીરદોશપણું તમે આજે નહીં તો પાંચે
દાહડેખી દુન્યા આગળ પુરવાર કરી શકશે. મારા બાવાજીની
અમુને હંમેશ નશીહત છે કે દાદાર હોરમજ કદીખી સાચ્યાં
આદમીઓને લાખો વખત હેરાન થવા દેતો નથી આય
દુન્યાના નહીં તો મીતોઇ જોહાનનાં ઇનસાફ ઉપર
ભરશે રાખો.”

“ઠેક્યું ! તમારા હીમત અને શીખામણના સખુનો હું
મારે હૃદયે કાતરી રાખ્યશ. જો હું ખરેખરોજ ગુનેહગાર
હોતો તો મારું અંતકરણ મને અહીં આજે હાજર રેહવા
દેતેજ નહીં. પણ હું ખીજાઓના તરકટનો ભોગ થઇ પડ્યો—
ને જેવું મને છુટાપણું મળ્યું કે મારી ગરીબ ખીચારી માથે
મને સોગંદ આપ્યા કે મારે હવે મારા અને મારા પીતાના
નામપરનો કલંક ધોઇ નાખવા મથવું.”

“ખચીત—તમે તમારાં માયજીના સારાં નામને વાસ્તે

સેહજીબી દરકાર રાખતા હોવ તો તે સોગંદ પાળજો ! પાછળ હઠતા ના. મારેથી જરાબી ધાસ્તી રાખતા ના. હું ઉમરમાં નાહલ્લી છેઉ, તોબી ભલાં અને ભુડાં વચ્ચેનો ફરક હું સમજી શકુંછ. ચાલો સાહેબજી-આપરે ઘણો વાર વાત કીધી. પછી ખાવાની વખતે ઉપર આવજો. હવે મારેથી જરાબી ઓસ્કાતા ના—સમજ્યા કે ?”

“હાજી-ગોડ બ્લેસ યુ-સાહેબજી”

“એક મીનીટ ! તમે મેહરાં પ્રુપ્તે બીલકુલ તમારી આગલી વાત નથી કેહી ?”

“બીલકુલ નહી.”

“ને તમે તેવણની નોકરી એક ખોટાં ધારણ કરેલા નામ સાથે કબુલ કીધી તેમાં તમે ધારોછ કે તમે વાજબી કીધુંછ ?”

“હું ખરેખર ઘણાજ શરમીંદો છેઉ. હા, હું ધારુંછ કે મેં ખોટું કીધુંછ. પણ તેમ કરવાના મને ઘણાજ મજબુત કારણ લાગ્યાં.”

“શું કારણો ?”

“મને લાગું કે જાંહુ સુધી માઈ અંતકરણ મને કેહછ કે હું ખરેખર નીરદોશજી છેઉ તાંહ સુધી હાલ તુરત મારી એ આગલી વાતપર પરદો ઢાંકી દેવામાં હું વાજબીજી કહુંછ. જો હું ખરો ગુનેહગાર હોતો તો એમ ખામોશ રેહીને મેહરબાઈજીને છેતરવાતું માઈ દીલ ચાલતો નહી. કદાચ હું એક દુન્યાદરીના વેહવાર માણસ તરીકે જોધયે તે કરતાં વધારે વરતુંછ-પણ એટલું તો આપરે જેઉ સમજાયેછ કે કેટલીક વખતે ચોકકસ બાબદનો અણગમો ગમે એટલીબી

આપરે ખાત્રી આપ્યે તોખી દુર કરી શકાતો નથી. ખામણ મહેરખાઈ બીચારાં ઘણાંજ ભલાં છે—તોખી ઘણો વીચાર કીધા પછી હું એવા ઠરાવપર આયો કે હમણાને હમણાજ તેવણને ચમકાવી મુકવાની ખાસ કંઈ જરૂર નથી, જાહરે તાલ મળશે તાહરે હલ્લુ ધીરે તેવણને હું બધું કેહવાનોજ છેઉં——”

“ચાલો સાહેબજી—ઓ જાલુ? આવની, આવની? કાંય, એમ પ્યારણા આગળ કાંય ઉભી રેહીછ?”

ખરેખર! જાલુ તે ડ્રોઈંગ રૂમના પ્યારણાનાં ઉંખરપર ચક્રીત આંખ્યોએ આ બે જણાને વાત કરતાં જોતી ઉભીજ રહેલી હતી!

“હું બે વખત અહીં જોઈ ગેઈ—પણ તમે બેઉ જણાં એવાં કંઈ ખાનગી વાતમાં રોકાયલાં કે હું પાછી જતી રેહી!”

“ખાનગી વાત!” કુમી હસી પડી—“મરેરે, ખાનગી વાત શું બરેલી હોય?”

“કોણ જાણે, હું શું જાણું? તમે બેઉ કંઈ એવી સુજગુજમાં પરેલાં કે મને જોઈખી નહીં! એ શું કુમીને બધું એમ ગંભીર મોહતું કરીને કાહરતું સમજાવતા’તા, સુલતાન?”

સુલતાનખી મુછમાં હસ્યો—“નહીરે જરબખ—અમે તો અમસ્થાં જરા દુન્યાદારીનાં ટાહેલાં કરતા’તાં.”

“ટાહેલાં? મરે, હું સુલતાન સાથ વાત કરવા માંશું કેની, કુમી, તો દસ સવાલ પુછું તાહરે આપુને તો એક જવાબ મલે જો! ને તાહરી સાથ તો એવી રીતે વાત કરતા’તા કે ખરેખર જાણે તમુ લોકને બચાવણી કંઈ કેવી એક દોસ્તી હોયની તેમ!”

“હું શું બોલુંજી ? તમારી આગળ મારેથી કંઈ બોલાતુંજ નહીં ?”

“કાંય નહીં બોલાતું ? મારેથી એટલા બીહોજ કાંય ? હું દલગીર છેઉં કે તમે મારે વાસ્તે એટલો બધો હલકો વીચાર રાખોજ.”

સુલતાને એક નીસાસો નાખી હવે કુમી ગમ જોયું.

“કુવરબધ, તમે એમ ના બોલો ! તમારે વાસ્તે હું હલકો વીચાર રાખું ? તમારે વાસ્તે ? તમારે વાસ્તે હું શું વીચાર રાખુંજ તે મારો જીવ અને મારો ખુદાજ બાણેજ. મારેથી મારા અકરાટ ગલરાટમાં કંઈબી એવું બોલધ ગીયું હોય કે જેથી તમુને મનમાં ઓછું આયું હોય નો હું કરગરીને માફ સાગુંજ. હું તમારેથી બીહીતો નથી—હું બાણુંજ કે તમે તો મારાં મુરખી, મને બચાવનાર છેઓ. ફક્ત તમારા ઉપકાર તબે એટલો હું દબાધ ગીયેલો છેઉં કે મારી લાગણી મને આજેજ કરી નાખેજ હું બાણુંજ કે તમારાં જેવાં ભલાં મેહરબાન બાદની મ્યા હેઠલ હું સલામત છેઉં—”

કુમી નારાજથી મહોં કુમગાવીને પોતીકી ખુરશીપદ અટલી બેઠી—

“તમે એવી રીતે વાત કરોજ તાહરે મને તમારે સાઈં સારો વીચાર નહીં આવતો—મીં સુલતાન, મને કેહવા દેઓ ! તમે શું એમ મનમાં સમજોજ કે હું તમુને ગુનેહગાર બાણવા છતાં બાણી બેધને તમુને કાયદાના સપાટામાં છટ કવામાં મદદ કરુંજ ?”

ગુંગજ જેવો બંને ભખરાયલા ડોળા ફાડી સુલતાન તો આ છોકરીનો એહરો ટીકવા પડ્યો.

“જી-તમે શું કહોછ, તે હું ખરેખર સમજતો નથી.”

“તેથીજ તમે મને ગેરઘનસાફ કરોછ. મીઠું સુવ્રતાન-મને ખુલાસાથી કહી દેઓ—સાચું બોલો—તમે એમજ માનોછ કેની કે હુંબી આપ તમારી હમણાની ઠગાઇમાં અહીં સામેલ થઇછ ને તેમાં હું બોટું કરૂછ?”

સુવ્રતાન નીચેથી ઉચે જોતો નહી હતો. પોતાની આખી જીંદગીમાં તેને આવા શરમીદગી ઉપજી નહીં હતી. અરેરે—તે કેવું ઇચ્છતો હતો કે તે ઘડીજ પોતે જમીનમાં કાંધે જોબી રીતે ગરક થઇ જઇ શકતો હતો ! આ કુમી તો તેનું નાકજ કાપીને તેના હાથમાં આપતી હતી !

“મીઠું સુવ્રતાન-જવાબ આપોની તો ? હું પુછી પુછીને મરી જાઉંછ ને તમે તો મારી તરફ જોનાથી નથી.”

“બસ મારેથી બોલાવુંજ નથી. તમારી લગ્નઘર તમને મારે સારું ખેશક એક બોટું કામ કરાવેછ. પણ તેના આજે છેડો આવશે. કુવરબધ—જો હું જાણુંને કે આપુને અહીં પાછું મહોડ મહોડું મળવું પડશે તો અહીં આનવા અગકે હું મારી જીંદગીનાથી બોગ આપવા તબયાર થને ! મારે ખાતર તમને કોઇથી કઠગી હાલતમાં મુકાયલાં જોવા હું મારા અંતકરણથી નારાજ છેઉ. જાગન એક કલાક પછી તમે મને અહીં જોશો નહીં—હું રમ લેઉંછ, કુવરબધજી ! પરવરદેગાર તમને—”

‘સમુર ! જરા ઉસા રેહો ! જો તમે અહીંથી હવે જતા રેહશો તો તમારે વાસન હું ઘણુંજ ઘણુંજ હલકું મત પાંધશ. હું એમ સમજશ કે તમે મારેથી ગીડીને હીચકારાની માફક નાહસી ગીવા. જામાસજી, તમને તમારું અંત-

કરણ જો કેહતું હોય કે તમે નીરદોશ છેઓ તો પછી એક મરદ બચ્ચાની માફક તમારે હીંમતથી ટટણપાર ઉભા રેહવું જોઈએ, નહીં કે એક બીડીકણ બાયલાની કાની લરાતા સતાતા ફરવું જોઈએ.”

“તમે આજે મારીપર ઘણાં સખત થાઓછ. હું મારું નીરદોશપણું પુરવાર કરવાના કસમ લઈનેજ અહીં આયો—પણ—”

“પણ તેટલાં હું વચ્ચે નરવા આવી—કેમ ? ને મને જોઈને ગમરાટને મારે તમે તમારા કસમથી ભુટી ગીયા ! જામાસજી, જો હું તમુને નીરદોશ આજે નહીં માનતી હોતે તો હું તમારી સાથ હમણા આટલી ખુલાસાથી વાત કરવા બેઠી નહીં હોતે !”

“તમે મને નીરદોશ માનોછ ?” સુલતાને દગદગતે સાદે પુછ્યું.

“નીરદોશ માનુંછ ? હું જાણુછ—ખાત્રીથી જાણુંછ—કે તમે નીરદોશ છેઓ. તમે અમદાવાદમાં મને તમારું નામ કેહ્યું પછી નુસપેપરોમાં તમારા નાહસી જવા બાબેના રીપોરટો દાહારા સુધી આયા. પેપરોમાં તમારી પેહડીના કેસ બાબે અને તમે લોક સાથ મારા કાકા શેહેરખારના સબંધ બાબે બધી હકીકતો પાછી છપાઇ. મેં બધું ચીપીચીપીને વાંચ્યું—ને બાવાજીનેળી બધું પુછી જોયું તાહરેજ મારી પુરેપુરી ખાત્રી થઇ કે મેં ખીચારા એક તદ્દન ખીનશુનાહ નીરદોશ માણુસને બંચાવી લેવાનું લઘુ કામ કાધુંતું. પણ જાહરે અહીં આવીછ તાહરે હું શું જોઉંછ ? તે નીરદોશ માણુસ, હાથે પગે આખખો હોવા છતાં, આવી

સરસ તક મળીજ તોળી, હવે મનેજ જોધને પાછો નાહસી
જવાની તકપારીમાં છે !”

સુલતાન આસ્તેથી હવે ઉઠી ઉભો થયો અને પોતાનું
બીણું કપાલ એકવાર પાછું રમાલથી નુછયું—

“જીવતાં રેહો—જીવતાં રેહો ! તમારા બોલવાથી આજે
મારા જીવમાં નવો જીવ આયોજ બસ તમે મને નીરદોશ
માનનાં હોવ તો મને ખીજાં કાઢતી—આખી દુન્યાની—દરકાર
નથી. ને દુન્યા તરફથી મને ઇનસાફ મળવાની હવે
આશાખી નથી.”

“નહીં—એમ નહીં બોલ્યે, જમાસજી ! ખીજાંઓની
દરકાર તો આપુને પેહલી કરવી જોઈયે. ખંત રાખો—હીમત
રાખો ! તમારું નીરદોશપણું તમે આજે નહીં તો પાંચે
દાહડેખી દુન્યા આગળ પુરવાર કરી શકશે. મારા બાવાજીની
અમુને હંમેશ નશીહત છે કે દાદાર હોરમજ કદીખી સાચ્યાં
આદમીઓને લાખો વખત હેરાન થવા દેતો નથી આય
દુન્યાના નહી તો મીનોષ જોહાનનાં ઇનસાફ ઉપર
ભરશે રાખો.”

“ઠેકયું ! તમારા હીમત અને શીખામણના સખુનો હું
મારે હૃદયે કાતરી રાખશ. જો હું ખરેખરોજ ગુનેહગાર
હોતો તો મારું અંતકરણ મને અહીં આજે હાજર રેહવા
દેતેજ નહીં. પણ હું ખીજાઓના તરફનો ભોગ થઈ પડ્યો—
ને જેવું મને છુટાપણું મલ્યું કે મારી ગરીબ ખીચારી સાથે
મને સોગંદ આપ્યા કે મારે હવે મારા અને મારા પીતાના
નામપરનો કલંક ધોઈ નાખવા મથવું.”

“ખચીત—તમે તમારાં માયજીના સારાં નામને વાસ્તે

સેહજીબી દરકાર રાખતા હોય તો તે સોગંદ પાળજો ! પાછળ હઠતા ના. મારેથી જરાબી ધાસ્તી રાખતા ના. હું ઉમરમાં નાહલ્લી છેઉ, તોબી ભલાં અને ભુડાં વચ્ચેનો ફરક હું સમજી શકુંછ. ચાલો સાહેબજી-આપરે ઘણો વાર વાત કીધી. પછી ખાવાની વખતે ઉપર આવજો. હવે મારેથી જરાબી ઓરકાતા ના—સમજ્યા કે ?”

“હાજી-ગોડ બ્લેસ યુ-સાહેબજી”

“એક મીનીટ ! તમે મેહુરાં પુછને બીલકુલ તમારી આગલી વાત નથી કેહી ?”

“બીલકુલ નહી.”

“ને તમે તેવણની નોકરી એક ખોટાં ધારણ કરેલા નામ સાથ કબુલ કીધી તેમા તમે ધારોછ કે તમે વાજબી કીધુંછ ?”

“હું ખરેખર ઘણાજ શરમીંદો છેઉ. હા, હું ધારુંછ કે મેં ખોટું કીધુંછ. પણ તેમ કરવાના મને ઘણાજ મજબુત કારણ લાગાં.”

“શું કારણો ?”

“મને લાગું કે જાંહ સુધી માઈ અંતકરણ મને કેહછ કે હું ખરેખર નીરદોશજી છેઉ તાંહ સુધી હાલ તુરત મારી એ આગલી વાતપર પરદો ઢાંકી દેવામાં હું વાજબીજી કરુંછ. જો હું ખરો ગુનેહગાર હોતો તો એમ ખામોશ રેહીને મેહુરબાઈજીને છેતરવાનું માઈ દીલ ચાલતો નહી. કદાચ હું એક દુન્યાદારીના વેહવાર માણસ તરીકે જોઈયે તે કરતાં વધારે વરતુંછ-પણ એટલું તો આપરે બેઉ સમજાયેછ કે કેટલીક વખતે ચોકકસ બાબદનો અણગમો ગમે, એટલીબી

આપરે ખાત્રી આપ્યે તોખી દૂર કરી શકાતો નથી. બાઇજી મહેરબાઈ ખીચારાં ઘણાંજ ભલાં છે—તોખી ઘણો વીચાર કીધાં પછી હું એવા ઠરાવપર આયો કે હમણાને હમણાજ તેવણને ચમકાવી મુકવાની ખાસ કંઈ જરૂર નથી. જાહરે તાલ મળશે તાહરે હલ્લુ ધીરે તેવણને હું બધું કેહવાનોજ છેઉં—”

“ચાલો સાહેબજી—ઓ જલુ? આવની, આવની? કાંચ, એમ બારણા આગળ કાંચ ઉભી રેહીજ?”

ખરેખર! જલુ તે ડ્રોઈંગ રૂમના બારણાનાં ઉંખરપર ચક્રીત આંખ્યોએ આ બે જણાને વાત કરતાં જોતી ઉભીજ રહેલી હતી!

“હું બે વખત અહીં જોઈ ગેઈ—પણ તમે બેઉ જણાં એવાં કંઈ ખાનગી વાતમાં રોકાયલાં કે હું પાછી જતી રેહી!”

“ખાનગી વાત!” કુમી હસી પડી—“મરેરે, ખાનગી વાત શું બરેલી હોય?”

“કોણ જાણે, હું શું જાણું? તમે બેઉ કંઈ એવી સુજગુજમાં પરેલાં કે મને જોઈખી નહીં! એ શું કુમીને બધું એમ ગંભીર મોહતું કરીને કાહરતું સમજાવતા’તા, સુલતાન?”

સુલતાનખી મુઠમાં હસ્યો—“નહીરે જરબખ—અમે તો અમસ્થાં જરા દુન્યાદારીનાં ટાહેલાં કરતા’તાં.”

“ટાહેલાં? મરે, હું સુલતાન સાથ વાત કરવા માંચું કેની, કુમી, તો દસ સવાલ પુછું તાહરે આપુને તો એક જવાબ મલે જો! ને તાહરી સાથ તો એવી રીતે વાત કરતા’તા કે ખરેખર જાણે તમુ લોકને બચપણની કંઈ કેવી એક દોસ્તી હોયની તેમ!”

“વારૂં લે ચાલ હોશે ! હું તો માળપર જાઉં છું—તું આવેછ કે જાણુ ?”

“નહીં—તું જા ! હું ઓપ આવી. જરા સુલતાનને મારાં મ્યુઝીકને સારૂં કંઈ પુછવાનું છે તે પુછીને અમે બેઉ જણ ઉપર આવીએછ. મમમજીએ તો લોણું કાઢારવા કેહ્યું જી.”

કુમ્મી મુંગી મુંગી ઉપર ચાલી ગઇ. સુલતાન ત્યાં બારીની પાળને અટ્ટેલીને અદખત્રાળી મુંગોજ ઉભો રહ્યો હતો. તેની છાતીપરથી એક લથાનક પઠરો ઉચકાઇ જવાથી હમણા તેનું જીગર અંદરખાનેથી ખુશાલીને મારે ઉઠાળા મારતું હતું—અને મહોં ખોલીને એક શબ્દજી ઉચારવાની તેનામાં હીમત નહીં હતી. તે જાણતો હતો કે સેહજગી જો હોઠ તે ઉંઘાડશે તો હૃદયમાં ઉભાનો હરખ તે જરા રતીજી બાહર પાડી દેવા વગર રેહશે નહીં.

કુમ્મી જેવી બારણાની બાહર ગઇ કે જાણુ દપ દેતી કે ત્યાં પડેલી ખાલી ખુરસીપર બેસી ગઇ.

“સુલતાન-તમુને કંઈ અમારાં કુમ્મી માય સાથ ધણીજ દોસ્તી એટલા વખતમાં પરી ગેઇછ ? જરા અમુને તો કેહશો ?”

સુલતાનથી હસી પડાયુ. હમણા તેની દુન્યા સુખી હતી.

“તમે એવી રીતે બોલોછ તાહરે મને હસ્તું આવેછ. એ કુંવરબાઇ ધણી મળતાવડાં અને ચંચલ છે—તે એવણુ મારી સાથ કંઈ વાત કરવા આવે તો શું હું ના કેહુ ?”

“વારૂં—મને ખરૂં કેહો. તમે લોક શું વાત કરતાં ?”

“વાત તો કંઈ એકારપેકાર તરેહવાર થઇ. બધું હું કાંઈ યાદ રાખવા જાઉં ?”

“ચાલો-ચાલો-એ તમારી ગત મારી આગળ નહીં ચાલશે. તમે બેઉ કંઈ ઘણીજ અગતની ખાનગી વાતચીત ચલાવતાંતાં. હોશે-તમે મને ઉડાવવાજ માંગોછ તો હું વધારે પુછવાથી માંગતી નથી. ચાલો, માળપર આવોછ કે? કદાચ મારી સાથ વાત કરતાં તો તમોને કંટાલો આવતો હોશે?”

આટલું બોલી તેણી ઉભી થઈ—પણ સુલતાન ખસ્યો નહીં.

જલુ જ્યાર ત્યાર આમ બોલતી હતી તેથી તે મનમાં બહુ દલગીર થતો હતો. આ નીરદોશ હતી રમતી છોકરીને—મેહરબાદશની માનીતી પકિત્રીને—આ નસીબવંતી નાની શેઠાણીને કાંઈથી રવેશે પોતાથી નારાજ કરવા, બેદીલ કરવા સુલતાન બીલકુલ માંગતો નહીં હતો. તેણીને રાજી રાખવા તે પોતાથી બનતું કરતો હતો—પણ કમનસીબે આ વળવળતી જરને બસ ઓછુંજ પડતું હતું. હવે કરવુંબી કેમ?

“જરબધ”—તે ઘણીજ નરમાશથી અને માયાથી બોલ્યો, “તમે એમ શું કામ વારેઘડીએ બોલ્યા કરોછ? તમારી સાથ વાત કરતાં હું કંટાલુ કાંય? એ કાણે તમને વેહમ આપ્યોછ? ખરૂં કેહુંછ—તમારી સાથ વાત કરવા મને તો ઉલટું ઘણુંજ ગમેછ. જરા બે મીનીટ બેસો—મારી સાથ એટલાં ખફા નહી થાઓ. તમારા મનમાં મારે વાસ્તે કંઈબી ગેરસમજીતી હોય તો તે દુર કરવા હું ઘણોજ આતુર છું.”

જલુ જરા નાનો જેવો ધુમટો ચઢાવીને પાછી બેઠી !

એડી છોકરી ! વાંચનાર, લાખજો રૂપીયાના લાડમાં ઉધરેલાં ૧૭ વર્ષના એક નાદાન નીરદોશ રમત્યાળ બચ્ચાંથી વું વધુ શાની આશા રાખે છે? યાદ રાખજે—જલુની

ટાઇપની છોકરી આજે પારસી કામમાં કાંઈ અસાધારણ નથી. એ ડીસમની છોકરી પોતાનો ટુંકા ક્રોક છોડીને સાડી પેહડતી થાય છે તોપણ તેણીને લાન રહેતું નથી કે તેણી હવે વધુવાર ગેલથી હસતી અને કુદકા ભુસ્કા ભારતી એક નાનકડી ખુચી નહીં—પણ હવે એક ઉધરતી ઉમરમાં આવેલી સ્ત્રી બની ચુકી છે. જાલુના બાળમાં પણ તેમજ હતું. એક નાની સ્ટીલ પેન જેમ લોહચુંબકના મોટા ટુકડા ગમ ખેંચાઈ જ્યા કરે તેમ જાલુ પોતાની મમ્મના આ હેંડસમ સેક્રેટરી ગમ ખેંચાતી હતી. સુલતાનમાં એવું તે શું હશે કે જે તેણીને આમ જળરદ્દસ્તીથી પોતા ગમ ખેંચતું હતું તે બાપડી આ અજ્ઞાન કુમારીકા બીલકુલ સમજી શકતી નહીં હતી. દુન્યાદારીની કાળી સીંહા બાબુઓ જરા સેફ જોટ-લાંબી અતુલવવાનો તેણીને ચાન્સ મળ્યો હોય તો જાણે કેની ? ના—એક ખાલેસ વાતાવરણમાં પોતે એક સાત વર્ષની ખુચી હતી ત્યારથી તેણી સુખ આરામમાં ઉછરી વધા તે શું અને જધા તે શું તેથી અજ્ઞાન હતી; તેજ ખાલેસ વાતાવરણમાં આજેથી તેણી સત્તર વરષની કન્યા તરીકે અમન અમનમાં ઉધરી મોહબત તે-શું અને મુસીબત તે શું તેથી અણબાણ રહી ગયલી હતી !

અલબત્ત—આપણને ખબર છે કે સુલતાનનું સઉથી મોટું ખેંચાણ જાલુ માટે એટલુંજ હતું કે તે તેણીને પોતાથી હરહંમેશ જે હાથ દુરની દુરજ રાખતો હતો. સત્તર વરષની એક જોગનવંતી છોડીનું દીલ જ્યારે પહેલ વહેલીવાર જ્યારે ટાઇપ પુરૂષ દરી લે છે ત્યારે તેણી પોતાના હરદયના તે રાખને માટેની પોતાની ગુપ્ત જાનફેસાની, પોતાના જીગરની છુપી

પ્રુશાલી બસ ગમે તેવીની જાલમ કોશેશો કરવા છતાં સાંતી રાખી શકતીજ નથી. કોઈ મીઠાઈ યા પેપરમીટ જોઈને જેમ એક નાનાં ભુલકાંથી હસાઈ જવાય છે તેમ “સ્વીટ સેવનટીન” પોતીકા “હીરો”ની હાજરીમાં પોતાની મરજી વીરધની ખુશ-ખુશ રહે છે—તેની ગેરહાજરીમાં તેણીથી કુદરતી રીતે તેની ને તેનીજ વાત થઈ જવા કરે છે. તેણી તેના પગલાંને અવાજ ઓળખે છે—તેના વીચારો, તેની લાગણીઓ સાથે કંઈ અજબ રીતે તેણી એકમતજ થતી હમેશ પોતાને જુવે છે. તેના હાથ દસ્તક તેણીને ધણાજ પસંદ આવે છે, અને પોતે તે હરફેની નકલ કરવાળી માંડે છે. એ સર્વનું તેણીને ધ્યાન વટીક રહેતું નથી ! જો કાંઈ ગાયન તેને ગમ્યું તો જીવ પટકીને તેણી તે મ્યુઝીક પાછલ રાત દાહડો મહેનત લે છે—અને તે ગાયનમાં પોતાનો આખો આત્મા જાણે રેડી નાખવા માગે છે. ગરીબ ખીયારી છોકરી ! તેણી માટે બીજી કાંઈ મ્યુઝીક હોતુંજ નથી. કાંઈ ચોપડી જો તેની માનીતી હોય છે તો તેણી તે પુસ્તકની ગોથા પુઝાજ કરે છે.

કોઈમી પ્રકારે તેણી ઉજાછળી કે મરયાદાથી વેગળી હોતી નથી. નહીં—ખાલી નીરદોશપણમાં કાંઈથી સમજવા વગર, કાંઈથી મક્કસદ ધરાવવા વગર, તેણી પોતાના દેવતાને જોવા દીધે છે કે તેણી તેની પુઝા કરે છે. અને આમ કરી બાજે વખત પેલા સામા ઘણીની હાલત કેવી કઠંગી તેણી કરી મેલે છે તેનુંજી ખીયારીને ધક રહેતું નથી. સુલતાનની જગ્યાએ જો કોઈ ઇચ્છ્યમજી જેવો જીવાન્યો હોત તો આવી લક્ષાપતણ સુંદરીની પોતા માટેની આવી લાગણી જોઈ યા તો તેણે મગફળીથી મુઝીયાં મરડ્યાં કીધાં હોત કે

યા તો સોનેરી માછલીને જલમાં વધારે ફસાવવા માટે તે નાદાન બચ્ચાંને વધારે ને વધારે ઉતેજન આપ્યા કીધું હોત. પણ સુલતાન એક સુધો ગ્રહસ્થ હતો. જાણતા દીવમાંથી શું પસાર થઈ જતું હતું તે સમજવાને ખુદાએ તેને પુરતી સમજ શકતી અને પુરતી લાગણી બક્ષેલી હતી. તે પોતેબી કાંઈ એક નાહતો નાદાન છોકરવન પોરીયો નહીં હતો. જીંદગીની ભયંકર લીલી સુકડી જોઈને ધરાધ ગયો તો હવે એક દુન્યાદારીનો ઠાવકો પાકટ માટીડો હતો. જાણુ જેવાં એક ભલાં બચ્ચાંને પોતાની પાછળ આમ રંજીત થતું દેખી સુલતાન ખરેખર મન સાથ મુઝાતો હતો-કેમજો તે સારી રવેશે જાણતો હતો કે ધર્મીની ગતી એકમાર્ગી આમથી આમખી આવી જશે તોય તેનાથી આ મેહરવાઈ જસાવાલાની દીકરીની દીકરીનો પ્યાર પાછો વાળી શકાવાનો નથી. સુલતાન પાસ-તેમ કરવા માટે હવે ફાલતુ દીલ હતુંજ કયાં ? તેનું દીલ તો ક્યારનું આખું એમનું એમ ચોરાઈ ગયતું હતું.

નાસીપાસીને મારે જાણુ પોતાનું જીવન તોડી નાખશે એવી સુલતાનને ધારતી નહીં હતી ૧૭ દીવાળી જોયલી કાચ્ચી કુમારીકાઓના જીવરો કાંઈ એટલાં સેહલાઈથી ભાંગી જતાં નથી એમ સુલતાન ખાત્રીથી માનતો હતો. થોડીક નામુરાદી, થોડીક ગમગીની, થોડીક અદેખાઈની ખીમારી, અને પછી વળી નવું ખેંચાણ નજરે આવ્યું તો પોતાના જુના જખમ રૂખવી નાખતાં ૧૭ વર્ષના બચ્ચાંઓને ઝાઝું મુશકીલ હોઈ શકેજ નહીં એવી સુલતાનની “થીઅરી” હતી.

પણ જાણુ ખીચારીને થોડા વખત માટેખી શા માટે દુઃખી થવા દેવી ? આ હસ્તુખી બેલકણી છોકરી માટે તેને

ખરેખર એક વડા લાઘ સમાન વાહલ હતું. તે તેણીને હવે કાંઈ અગત જોગી ખેચાર ચીજ કેહવા માંગતો હતો—અને આજના જેવી તક પાછી કયારે મળવાની હતી ?

જાલુ તેની સામે ખુરસીપર બેઠી કે સુલતાન હસ્તે મુખડે એક ખુરસી આગળ ખેંચી તેણીની નજરોએ બેઠો.

પ્રકરણ ૨૩ મું.

૧૭ વર્ષની કન્યા માટે એક “મોહતની ટેપ” શું હોય છે—જાણો છો ?

અરધી મીનીટ બેઠે જણા મુંગા મંતર બેસી રહ્યાં. શરૂ કેમ કરવું તે સુલતાનને આવડતું હતું નહીં. વીચારવંત ગંભીર મ્હોંડે જાલુ પ્યારીની પાહિર રસ્તાપર જોયા કરતી હતી. આખરે સુલતાનજ શરૂઆત કરી.

“જરબખ—તમારી રજા હોય તો આજે હું બે બોલ માટે પોતાને લગતી વાત કરવા માંચુંછ.”

“ઓહો !—આજે સુરજ કેની મેર ઉગ્યો ! !”

“હું આજ સુધી મુંગો રહ્યો તેના બે કારણો હતાં. મારી અત્યાર સુધીની જીંદગીની કાહણી એટલી કંગાલ છે કે તે તમારી આગળ બોલવી કરતાં મને એક તો શરમીંદગી પેદા થાય, ને બીજું તમુને તે હકીકત સાંભળતાં કચવાટ ઉપજે.”

“તમારી કોઇખી હકીકત સાંભળતાં કોઇનેખી શરમીંદગી કે કચવાટ ઉપજે એમ હું માનતીજ નથી.”

“ નહીં—એમ ઉતાવળાં ના થાઓ. મારે સારું તમે જે ઉંચું મત ધરાવો છો તે માટે હું તમારો ધણોજ ઉપકારી છેઉં—ખરેખર મગરૂર છેઉં. પણ, જરૂરથી, તમે ધારો છો તેમ આપ દુન્યામાં કાંઈ બધાજ ફરેસ્તાઓ વસ્તા નથી.”

“ હું કાંઈ કેહું છું કે બધાજ ફરેસ્તાઓ વસે છું ? પણ એમ શું આજે બીધરાવો છો જો, સુંદતાન ? બોલી દેઓની—તમે એવા તે શું ખરાબ માણસ છેઓ ?”

“ હું ખરાબ માણસ નથી—પણ ખરાબ દુન્યાને જાણુન ગેરહનસાફ પામેલો એક કમનસીબ માણસ છું. ખુદા મારો સાહેબ છે. તમારાં મમદી એ મારી કશીબી આગળી પાછલી જાણુવા વગર—હું કેાણુ છું, કાંકથી આવ્યો, મારી ઇજત શું છે, મારું ખાનદાન શું છે, તેની જરાબી પુછપરછ કરવા વગર—મને આવો જોખમ ભર્યો આપ્યો અને મારી ઉપર આટલો વીસવાશ મુક્યો તેથી હું મેશ મારા દીલમાં એટલું એ બાધી માટે માન અને હેશાન છે કે હવે એક વખત મારા સીવઈ ગયલા હોઠ ઉંઘાડી ને તમો લોક આગળ મારા પોતાને લગતો એક ખુલાશો કરવાની હું મારી ફરજ સમજું છું.”

“ તમારી આગળી પાછલી જાણુવાની મમદાં ને શું અગત ઉતી—સુંદતાન ? એવણે જોયું કે તમે આટલા હુશીયાર છેઓ, ને આટલા લાયકીવાલાને ઉદ્યોગીને પ્રમાણીક છેઓ, એટલે એવણે તમારી ઉપર ભરૂશો મુક્યો !”

“ તેજ સવાલ છે. એવણે મને સેક્રેટરી તરીકે પોતાના લાખ્ખો રૂપીયાનો વહીવટ સોંપીયો ત્યારે એવણે કેમ જાણ્યું કે હું પ્રમાણીક છું ?”

“ તાહરે શું તમે અપ્રમાણીક છેઓ ? બોલતા હોવ તો બોલી દેઓ—એમ બોખરું ના કર્યા કરો. ઓય ભોણાને વરે માણસ કેહવા આવશે.”

“જરા ધીરજ ધરો—એટલાં આંકરાં ના પડે. મારી આજ સુધીની તમામ જીંદગીમાં ગમ સીતમ સીવાય ખીજું કશું નથી. એક વખત હતો, જરબખ, કે જ્યારે મારા પીતા પાસે દસ લાખની પુછ હતી. ફરેખી જમાનાની જલમમાં ગુંટવાઇ જઇને તેવણ પાયમાલ થઇ ગીયા, નામોશીના ગારમાં ઉઠલાઇ જઇને દુન્યાથી હડધુત થયા—આયંદે ખુદ જીંદગીથીખી ઉખડી ગીયા ! તેવણ સાથે હું—હું તેવણનો એકપુરો બેટા—ખી આફત ઓચીંતા મારા તળે કચડાઇ ગીયો. મારી ખાનદાનીતું નખોદ વળ્યું—મારી જવાની ધુળમાં મળી ગેઇ. આહ—એ ધણી ગમખાર કાહણી છે. યસ કરો—હું જોઉંછ કે તમેખી તે સાંભળીને દુઃખી થાઓછ !”

જલુની બંને આંખ્યો પાણીથી ભીંજઇ ગયલી હતી. કુમળાં હૈયાની આ ભોલી લલી છોકરીને સેહજમાં પારકાનું દુઃખ લાગી આવતું હતું અને જરા જરામાં આંખ્યો ભીંંગાઇ જતી હતી. સુલતાને જ્યારે ગમગીન સાદે અને દલગીર એકરે ઉપર મુજબ પોતાનો કીસ્સો કહેવા માડ્યો ત્યારે નાની જર દીલસોજીને મારે ઉજળી ઉજળી થઇ ગઇ હતી.

“ બળા જાણે ! હું તો કંઇજ જાણતી’તી નહીં ! સુલતાન—હવે આપરે તો કેટલાં જુનાં દોસ્ત છેધયે કેની ? મને બધી તમારી વાત કેહો જો વરી !” તેણી મીનત-જરીથી બોલી.

“તમે મારાં દોસ્ત કરતાં મારાં મુરખી ખેરખાહ વધારે છેઓ. પણ હું તમારી પાસ માંગી લેઉં છ કે ચોકકસ ઘણાજ મુસ્તકીમ કારણોસર એ મારા પીતાજીને લગતી નાખુશ વાત મારી પાસ પાછી બોલાવશે નહીં—”

“નહી, તમને તે વાત નહી કરવા ગમતી તો ના કરો. પણ સુલતાન, તમારાં કાંઈ લખ બેનખી નથી ?—”

“લાઇ, બેહન, કાકા, મામા, કાંઈ કાંઈ નથી. મારાં માતાજી સીવાય હવે આય દુન્યામાં હું એક પૈનીખી પુજી વગર એખલો છેઉં. જો કાંઈનોખી હવે મને આશરો હેય તો તે તમારો અને મેહરબાન બાઇજી મેહરબાઇજીનો છે”

બહુ થોડીક સેકંડ ચુપ બેઠી. તેણીને આ જવાન સેક્રેટરીની ગમખારી જોઇ બહુ લાગી આવ્યું હતું. તેણીની કામળ નાજુક છાતીમાં નહીં સમાઇ શકાય તેવા કાંઇક દીબો લરાઇ આવેલો હતો.

“સુલતાન, તમને કંઈખી મારી તરફની મદદ જોઇતી હોય તો મને કહેજો—અંકે જરાખી ઓસ્કાતા ના—મારા સમ છે, મમઇજીને કંઈખી કહેવું મુકવું હોય—”

“થેંકયુ—હાલ તરત મને દરેક રીતવું તમારે ત્યાંની નોકરીમાં એટલું સુખ છે કે બીજું કંઈખ જોઇતું નથી પણ હું તમને મારી પોતાની અંગત બાબદ જે કહેવા માગતો તો તે હજુર રેહી ગેઇછ.”

“હા—બોલોની! હું તો તે સાંભળવા કાહરની તલપાપડ છેઉં. તમે કહેજો એ વાત ના પુછો તેથી મુંગી રેહી”

— “એ વાત સાથ મારા પીતાજીને લગતી બાબદને

લાગતું વળગતું નથી, જે એક-ચોકકસ હકીકત હું તમને કેહવા માંગુ છું તે એક સ્ત્રીના સંબંધમાં છે.”

“એક સ્ત્રીના સંબંધમાં !”

જાલુ એકાએક પોતાની ખુરસીપરથી ઉઠી ઉભી થઈ હતી. તેણીના ગોરા મુખડા ઉપર ઓચીંતી નાસીપાસી, ધાસ્તી અજાયબીનો અચુક છાપ ફરી વળ્યો હતો. સુલતાન શું કેહવા માંગતો હતો તેની જાણ આગાહીમાં આ છોકરીના માજરા ડોળાઓ અંદર એક ચીંતાતુર કરુણારસીક પડછાયો ફેલાયલો સ્પષ્ટ દીસ્તો હતો. સુલતાને આ ફેરફાર જોયો—પણ હવે એકવાર આ નીરદોશ બચ્ચાને તેણીના ખુશતુમાં ખ્યાલમાંથી જગાડવા વીના બીજો ધલ્લોજન નહીં હતો.

સુલતાન તરફના કાંઈ વધુ ખુલાશાની રાહ જોતી—અજાયબીથી પોતાની આંખો પોરપરાક ઉંઘાડી રાખીને તેના મહોંડાં ગમ ટીક્યા કરતી—જાલુ ઉભીજ રહી. વાંચનાર, મોહબતના સુખી સ્વપનાનો અંત એ ૧૭ વરષની એક કુમળી કુમારીકા માટે ગોયા એક જાતની મોતનીજ ટેંપ સમાન છે તે વીસરીશ નહીં.

“એક સ્ત્રીના સંબંધમાં !” તેણી દબાયેલે અવાજે અતે પાછું ખેલી, “શું વાત ?—કેઈ સ્ત્રીના સંબંધમાં ?—આય તો જરા સીરીયસ વાત છે !”

આમ કહી જાલુએ હસ્તું મહોંડું કર્યું. જુહું—તદન જુહું તે હસ્તું હતું. નીરાશી—નાઉમેદી—આફતતું તે મોટી મુશકેલીએ ઉભું કરેલું એક ત્રાજક તકલીદી હસ્તું હતું.

“સીરીયસ ? મારે મનથી તે મારી જીંદગાની કે મારાં મહોતના સવાલ કરતાંબી વધારે સીરીયસ બાબદ છે,”

“તમે મારાં હોસ્ત કરતાં મારાં મુરખી ખેરખાહ વધારે છેઓ. પણ હું તમારી પાસ માંગી લેઉં છ કે ચોકકસ ધણાંજ મુસ્તકીમ કારણોસર એ મારા પીતાજીને લગતી નાખુશ વાત મારી પાસ પાછી બોલાવશો નહીં—”

“નહી, તમુને તે વાત નહીં કરવાં ગમતી તો ના કરો. પણ સુલતાન, તમારાં કાંઈ લઈ બેનખી નથી?—”

“લાઈ, બેહન, કાકા, મામા, કાંઈ કાંઈ નથી. મારાં માતાજી સીવાય હવે આય દુન્યામાં હું એક પૈતીખી પુજ વગર એખલો છેઉં. જો કાંઈનોખી હવે મને આશરો હેય તો તે તમારો અને મેહરબાન બાઈજી મેહરબાઈજીનો છે.”

બહુ થોડીક સેકંડ ચુપ બેઠી. તેણીને આ જવાન સેક્ટરીની ગમખારી જોઈ બહુ લાગી આવ્યું હતું. તેણીની કામળ નાજુક છાતીમાં નહીં સમાઈ શકાય તેવો કાંઈક દીવો ભરાઈ આવેલો હતો.

“સુલતાન, તમુને કંઈખી મારી તરફની મદદ જોઈની હોય તો મને કહેજો—અંકે જરાખી ઓસ્કાતા ના—મારા સમ છે, મમઈજીને કંઈખી કહેવું મુકવું હોય—”

“થેંકયુ—હાલ તરત મને દરેક રીતનું તમારે ત્યાંની નોકરીમાં એટલું સુખ છે કે ખીજું કંઈજ જોઈતું નથી પણ હું તમુને મારી પોતાની અંગત બાબત જે કહેવા માગતો’તો તે હજુર રેહી ગેઈછ.”

“હા—બેલોની! હું તો તે સાંભળવા કાદરની તલપાપડ છેઉં. તમે કહેજો એ વાત ના પુછો તેથી મુંગી રેહી.”

“એ વાત સાથ મારા પીતાજીને લગતી બાબતને

લાગતું વળગતું નથી, જે એક-એકકસ હકીકત હું તમને કેહવા માંગુ છું તે એક સ્ત્રીના સંબંધમાં છે.”

“એક સ્ત્રીના સંબંધમાં !”

જનુ એકાએક પોતાની ખુરસીપરથી ઉઠી ઉભી થઈ હતી. તેણીના ગોરા મુખડા ઉપર એવીની નાસીપાસી, ધાસ્તી અન્યથાનો અચુક છાપ ફરી વળ્યો હતો. સુલતાન શું કેહવા માંગતો હતો તેની જાણે આગાહીમાં આ છોકરીના માજરા ડોળાઓ અંદર એક ચીંતાતુર કરુણારસીક પડઝાયો ફેલાયલો સ્પષ્ટ દીસ્તો હતો. સુલતાને આ ફેરફાર જોયો—પણ હવે એકવાર આ નીરદોશ બચ્ચાને તેણીના ખુશનુમાં ખવાબમાંથી જગાડવા વીના બીજો ઇલાજ નહીં હતો.

સુલતાન તરફના કાંઈ વધુ ખુલાશાની રાહ જોતી—અન્યથાથી પોતાની આંખો પોરપરાક ઉંઘાડી રાખીને તેના મ્હોંડાં ગમ ટીક્યા કરતી—જનુ ઉભીજ રહી. વાંચનાર, મોહબતના સુખી સ્વપનાનો અંત એ ૧૭ વરપની એક કુમળી કુમારીકા માટે ગોયા એક જાતની મોતનીજ ટેપ સમાન છે તે વીસરીશ નહીં.

“એક સ્ત્રીના સંબંધમાં !” તેણી દબાયેલે અવાજે અતે પાછું બોલી, “શું વાત ?—કેઈ સ્ત્રીના સંબંધમાં ?—આય તો જરા સીરીયસ વાત છે !”

આમ કહી જનુએ હસ્તું મ્હોડું કર્યું. જુહું—તદન જુહું તે હસ્તું હતું. નીરાશી—નાઉમેદી—આફતનું તે મોટી મુશકેલીએ ઉભું કરેલું એક ત્રાજક તકલીફી હસ્તું હતું.

“સીરીયસ ? મારે મનથી તે મારી જીંદગાની કે મારાં મ્હોતના સવાલ કરતાંબી વધારે સીરીયસ બાબદ છે,”

“તમે મારાં દોસ્ત કરતાં મારાં મુરખી ખેરખાહ વધારે છેઓ. પણ હું તમારી પાસ માંગી લેકું કે ચોકડસ ઘણાંજ મુસ્તકીમ કારણોસર. એ મારા પીતાજીને લગતી નાખુશ વાત મારી પાસ પાછી ખેલાવજો નહીં—”

“નહી, તમને તે વાત નહીં કરવા ગમતી તો ના કરો. પણ સુલતાન, તમારાં કોઇ લઇ એનખી નથી ?—”

“ભાઇ, એહન, કાકા, મામા, કોઇ કોઇ નથી. મારાં માતાજી સીવાય હવે આય દુન્યામાં હું એક પૈનીખી પુછ વગર એખલો છેઉં. જો કોઇનોખી હવે મને આશરો હેય તો તે તમારો અને મેહરબાન બાઇજી મેહરબાઇજીનો છે.”

જાણુ થોડીક સેકંડ ચુપ બેઠી. તેણીને આ જવાન સેક્ટરીની ગમખારી જોઇ બહુ લાગી આવ્યું હતું. તેણીની કામળ નાજુક છાતીમાં નહીં સમાઇ શકાય તેવો કાંઇક દીઓ ભરાઇ આવેલો હતો.

“સુલતાન, તમને કંઈખી મારી તરફની મદદ જોઈતી હોય તો મને કેહજો—અંકે જરાખી ઓસ્કાતા ના—મારા સમ છે, મમઇજીને કંઈખી કેહવું મુકવું હોય—”

“થેંકયુ—હાલ તરત મને દરેક રીતનું તમારે ત્યાંની નોકરીમાં એટલું મુખ છે કે ખીલું કંઈજ જોઈતું નથી પણ હું તમને મારી પોતાની અંગત બાબદ જે કેહવા માગતો’તો તે હજુર રેહી ગેઇજી.”

“હા—એલોની ! હું તો તે સાંભળવા કાફરની તલપાપડ છેઉં. તમે કહેજે એ વાત ના પુજો તેથી મુંગી રેહી.”

“એ વાત સાથ મારા પીતાજીને લગતી બાબદને

લાગતું વળગતું નથી, જે એક-ચોકકસ હકીકત હું તમને કેહવા માંગુ છું તે એક સ્ત્રીના સંબંધમાં છે.”

“એક સ્ત્રીના સંબંધમાં !”

જાલુ એકાએક પોતાની ખુરસીપરથી ઉઠી ઉભી થઈ હતી. તેણીના ગોરા મુખડા ઉપર એવીની નાસીપાસી, ધાસ્તી અન્યથાનો અચુક છાપ ફરી વળ્યો હતો. સુલતાન શું કેહવા માંગતો હતો તેની જાણ આગાહીમાં આ છોકરીના માજરા ડાળાઓ અંદર એક ચોંતાતુર કર્ણારસીક પડ્યાં. ફેલાયલો સ્પષ્ટ દીસ્તો હતો. સુલતાને આ ફેરફાર જોયો—પણ હવે એકવાર આ નીરદોશ અન્યાને તેણીના ખુશનુમાં ખવાળમાંથી જગાડવા વીના બીજો ઇલાજ નહીં હતો.

સુલતાન તરફના કાંઈ વધુ ખુલાશાની રાહ જોતી—અન્યથાની પોતાની આંખો પોરપરાક ઇંધાડી રાખીને તેના મહોંડાં ગમ ટીક્યા કરતી—જાલુ ઉભી જ રહી. વાંચનાર, મોહનના સુખી સ્વપ્નનાં અંત એ ૧૭ વરસની એક કુમળી કુમારીકા માટે ગોયા એક જાતની મોતનીજ ટેંપ સમાન છે તે વીસરીશ નહીં.

“એક સ્ત્રીના સંબંધમાં !” તેણી દબાયેલે અવાજે અતે પાછું બોલી, “શું વાત ?—કેઈ સ્ત્રીના સંબંધમાં ?—આય તો જરા સીરીયસ વાત છે !”

આમ કહી જાલુએ હસ્તું મહોડું કર્યું. જુહું—તદન જુહું તે હસ્તું હતું. નીરાશી—નાઉમેદી—આફતનું તે મોટી મુશકેલીએ ઉજું કરેલું એક ત્રાણક તકલીફી હસ્તું હતું.

“સીરીયસ ? મારે મનથી તે મારી છંદગાની કે મારાં મહોતના સવાલ કરતાંબી વધારે સીરીયસ બાબદ છે.”

સુલતાન જમીન ગમ જોઇ ધીરે ગંભીર અવાજે બોલ્યો. “મેં તમુને કેહ્યું તેમ થોડા વખતની વાત પર હું એક મોટી મુસીબતમાં સપડાયો છો. મારાં માથાંપર ગજબનાં કુંગરો તુટી પડેલા હતા. તમારી સુખી જીંદગીમાં, જરબ, તમે તે વારની મારી આફતનો ખ્યાલખી કરી શકશો નહીં. પણ તે વખતે એક સ્ત્રીએ મને બચાવ્યો.”

“તમારી જાતવાળી સ્ત્રીએ ?”

“હા—મારી જાતવાળી સ્ત્રીએ. જુવાન ખુશસુરત, ફરેસ્તાઇ ખસલતની તે સ્ત્રીએ પોતાનો નાજુક હાથ લાંબાવ્યો અને ખુવારીની ખાહીમાં ગમડી પડતાં મને અટકાવ્યો. મુસીબતની મારી જીવ સટોસટ ઘડીએ તેણી દયાની દેવી તરીકે અચણ્ય મારી સામે આવી ઉભી—અને હું તકદીરના ચક્રર તળે ખીલકુલજ કચડાઇ જતો બચી ગયો !”

“પણ તે કોઇ તમારી સગી થતી હોશે ?”

“જરાળી નહીં. જીંદગીમાં અમે પેહલી વખત એકમેકને મળ્યાં. ઉદાર દીવની, હીમતવાન, હુશીયાર તે લક્ષી બાઇ મેહરથી હું જાણ્યો—તેણીની દયાને સખમેજ આજે હું આપ હાલતમાં છેલ્લે—અને હવે લખીપમાં હું જેખી હાલતે પુગશ તે એજ રૂડી સ્ત્રીના પ્રતાપે પુગશ.”

એક લાંબો દમ ખેંચીને જાણુ આરતેથી ખુરસીપર પાછી બેઠી.

“તેનું નામ શું ?” તેણીએ ધીમે સાદે પુછ્યું.

“તેનું નામ હમણા કેહવાની મને છુટ નથી. કદાચ પાછળથી હું તમુને કેહવશ. મેહરબાની કરી હમણાં તે મને પુછતાં ના.”

“પણ તે હમણાં કાંઈ છે ? તેની નહીં કેહશો ?”

“ નહીં—હું માંગી લેકું છ કે તેણીને લગતી કંઈની હકીકત હાલ તુરત પુછશો નહીં.”

“મરે—આય તો ખરેખર કાહણી કીમ્સા જેવુંજ છે ! તાહરે તમુને તો એ બાબને વાસ્તે ઘણુંજ ઉચું મત હોશે ?”

“ઉચું મત ! એક સ્ત્રીને એક પુરૂષ જેટલા સામ્યતા ઉઠાં પ્યારથી ચાહી શકે તેટલા નેશથી હું તેણીને ચાહું છ,”

જલુએ ડોકુ નમાવી પોતાની સાડીની કાર હાથમાં લીધી. ગરીબ બીચારી જલુ ! ખચીત તેણીનાં “મોહતની ટેપ” ઝોથરાધ ચુકી હતી. એક ચુપકીદી પાછી ઝોરડામાં પંથરાધ—ચુપકીદી જે અત્યંત લાંબી બંને જાણુને લાગી. પોતાનું “કનફેશન” કરતી વખતે જલુના ચેહરા ગમ જોવાની સુલતાનની હીમત ચાલી હતી નહી. પણ હવે તેણે એક ઉડતી નજર ત્યાં ફેંકી. તેણે જોયું કે તે ગુલાબી ગાલો અને હોઠો ઉપરનો રતાશ તમામ ઉડી ગયલો હતો.

“તમે મને આય વાત કેહી તે સારું કીધું.” જલુ હળવેથી બોલી. “એક છેલ્લો સવાલ પુછું ?”

“શું ?”

“તમે એ—એ બાબ સાથ પાણુતા કાંય નહીં ?”

“જરબઘ, એ સવાલ કાહડતાંજ નાં. હું ને તે બાબ ઉત્તરને દક્ષીણ ધરૂવ જેટલાં એકમેકથી દુર છેલ્લે. અમારી બેઉની હાલત વચ્ચે આસ્માન ને જમીનનો ફરક છે. તે છોકરી ને સ્વપનેથી ખ્યાલ નહી હોશે કે હું તેણીને મારાં છુપાં અંતરમાં ચાહવાની બેઅદબી કરું છ.”

“પણ તમે એમ અલ્લગના અલ્લગ રેહશો તો કદાચ તે બીજે કેદે પરણી જશે ને તમારા મનની મુરાદ કેમ પાર પડશે ?”

“મારા મનની મુરાદ બસ એટલીજ છે કે હું મરી જાઉં તો સુધી એ છોકરીને માટેનો પ્યાર મારા જીવનમાં દાટીજ રાખું.”

“તાહરે તમે તેણીને તે જણાવવાનું નહીં માગતા ?”

“બીલકુલ નહીં. તેણીને શું—હું બીજાં કાંઈને જણાવવા નહીં માંગતો,”

“તાહરે મને કાંઈ કેહ્યું ?”

સુલતાન એક સેકંડ ગંગેટાયો.

“કારણ કે તેમ કરવા માટે મને કાંઈ ધણુંજ મુસ્ત-કીમત-ખાનગી કારણ હતું. મને ખાતરીથી લાગ્યું કે તમારી આગળ માફ દીલ ખાતરી કરવાથી મને રાહત મળશે વળી મને પકડે લઈશો હોતો કે તમે એ વાત કાંઈ કાંઈને કેહશો નહીં.”

“તમે મને બધું કેહ્યું તે સાચું તમારી મેહરબાની થઈ. મારી તરફની દરેક દીલસોજીની ખાતરી રાખજો. હું ઇચ્છું છું કે તમે મને જરા અગવિધી એ બાબત કેહી હોતો.”

“મને તક મળી કે મેં એ વાત છેડી. જરબાઈ-હું આશા રાખું છું કે તે તમે તદ્દનજ ખાનગી રાખશો. મેહરબાનગી આગળથી એ બાબતે કંઈ બોલશો નહીં.”

“તમારી ખુશી નથી તો નહીં બોલશ-પણ મમલાં જો જાણે તો ઉલટાં તમારી વધારે કદર ખાશે.”

“ નહીં—હું તમારી પાસથી પ્રેમીસ માંગી લેઉં છ કે તમે એ આજની આપરી વાતનો સેહજખી ધસારો તમારાં મમઘણ આગળ કે તમારા લાઇ આગળ કે માનેકણ કે કુવરખા આગળ—કાંઈનીયી આગળ કરશો નહી. બોલો— ઇઝ ઇટ એ પ્રેમીસ ?”

“ હું પ્રેમીસ આપુછ કે નહીં બોલશ. સાહેબજી, હવે હું ઉપર જઈઉં.”

“ ચાલો—હુંની તમારી સાથ આઉં છ.”

તેઓ ખંને સાથે ધીરેધીરે ઉપર ગયાં. આખો દાદર ચઢતાં જલુ એકદમ ચુપ હતી. સુલતાનખી કાંઈ બોલ્યો નહીં. બીજે માળે મેહરબખજીના સીટીંગ રૂમ આગળ આવી પુગતાં જલુને અંદર પેહલાં દાખલ થવા દેવા માટે સુલતાન અટકી ઉભો. પણ અંદર જવાને બદલે તે છોકરી તો પાંધરી પોતાના મમઘના બેઠ રૂમ લણી આગળ ચાલી

“ તમે અંદર જાઓ—માણેક ને દાદી ને કુમી અંદર છે, હું તો જઈને જરા સુઈ જઈઉં.”

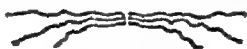
“ કાંય ? તમે જમતાં નથી ?”

“ નહીં, આજે તો મારું પકડયુંછ. જરા સુઈ ઉઠશ તો નરમ પડશે. સાહેબજી.”

સુલતાનને વધારે કાંઈની બોલવાનો વખત આપવા વગર પીઠ ફેરવીને તેણી ચાલી ગઈ. વાંચક દોસ્ત, એક પળકારામાં આ નાનકડી, ચેડી, હસ્તી રમતી છોકરી એક પાકટ વયની સ્ત્રીમાં બદલાઈ ગયલી સુલતાને જોઈ. બચપણનો બાહાર ખલાસ થઈ એક ઓરતનો જમાનો શરૂ થઈ ચુક્યો હતો. મોહબત સાથ તેણીએ બાજી બેલી અને તે રમતમાં

તેણીને વાગ્યું હતું. ડોક ઉંચી રાખીને ઠસ્સામાં મક્કમ પગલે તેણી તે ચાલમાંથી ચાલી ગઇ. થોડાંક કદમ દુર પોતાના બેડ-રૂમમાં જાણ જતી રહી ત્યાં સુધી સુલતાને ખારણાની બાહરજ ઉભો રહી તેણીની ગમ જોયા કર્યું. આ નીરદોશ બચ્ચાંના હૃદયમાંથી હમણાં શું પસાર થઇ જતું હતું તે જાણ એક કાચના કેસમાં જોતો હોય તેમ સુલતાન ખોલ્યું વાંચી શકતો હતો. અલબત્ત તેને દીવમાં એ હસ્તુખી નખાલેસ છોકરીની મુસીબતના આ પહેલા ડાંખ માટે લાગી આવ્યું—પણ સુલતાનનું અંતકરણ તેને કહેતું હતું કે તેણે જે કર્યું તે તદ્દન વાજખીજ કર્યું હતું. પહેલાં હવે જરા તેઓ બંને વચ્ચે એક જાતનો અંતર રહેશે એમ સુલતાન મન સાથ સમજતો હતો—પણ તેની ખાત્રી હતી કે આ ઉધરતાં બાળકને બીજું કંઈ ખેંચાણ નજરે પડ્યું તો આ પહેલો પોતાનો જખમ રૂજવતાં વાર લાગવાનો નથી.

એક ઉડો શ્વાસ ખેંચી તે મહેરબાનના સીટીંગ રૂમમાં દાખલ થયો ત્યાં જમવાની ટેબલ પર મહેરબાન, કુમી, દાદી તથા માણેક તો ક્યારના ગોઠવાઇને બેઠેલાં હતાં.

પ્રકરણ ૨૪ સુ.

—:૦:—

ઓ તારી “તુરી” મરેરે પાછલી રાતના !

સાંજે ત્રણ વાગે નવાખ શેહરીયાર જંગ બહાદુરના નવાં જુવાન ધણીયાણી બેગમ તુરજહાન “રોશન મહાલ”માં આવી પુગ્યાં. આવતી કાલે શાદીની કીયા બંને જરથોસ્તી

તેમજ મહામેદન રીતીઓ પ્રમાણે વારાફરતી થનાર હતી. આજે સાંજે પોતીકી વરરાણીને પરોણાઓ સાથે “ઇન્ટ્રો-ડ્યુસ” કરાવવાની મતલબથી નવાખે બગીચામાં એક “આફ્ટરનુન-ટી”નો ખાસ મેળાવડો કર્યો હતો.

આરાસ્તે કરેલા તે બગીચામાં રીફ્રેશમેન્ટ ટેબલોની આસપાસ તેમજ વેર વીખેર પડેલી ફરાગાત નેતરની આર્મ-ચેરોમાં નવાખના પરોણાંઓ ત્રણ વાગતેથી ગોઠવાઇને ધરડા શેહરીયાર જંગના આ નવાં રમકડાંની આવી યુગવાની વાત જોતાં બેઠેલાં હતાં.

આપણાં ઓળખીનાંઓમાં ત્યાં માનેક, કુમી, દાદી અને સુલતાનજ હતાં. જાંલુતું માથું દુઃખવાતું હજી નરમ નહીં પડવાથી તેણી માળપરજ હતી—અને અલગત મેહરબાઇની તેણીની આગળજ રહેલાં હોવાથી તીચે આવી શક્યાં નહીં હતાં.

સવા ત્રણેક વાગે ધમધમ કરતી નવાખની બે મોટા કાળા ઓસત્રેલ્યન ઘોડાઓની લેન્ડે. કમપાઉન્ડના દરવાજા આગળ આવી ઉભી. ઘોડાઓના રૂપેની દારનેસ અને ક્રાચમેન તેમજ સમસોના નવા સોનેરો પોશાકનાં ઠંઠેરા વળી કાંઇ ઓરજ હતો. દરેક જણ ટીંગાઇને આ ‘તુરી બેગમ’ ને જોવા માટે ડોકયાં તાણી રહ્યું હતું.

ગાડીમાંથી પહેલા નવાખ શેહરીયાર પોને બાહર કુદી પડ્યા. તેવણ પોતીકી ભવીષની ધણીયાણીને “રીસીવ” કરવા માટે ખાસ સ્ટેશનપર ગયા હતા. એક પચીસ વર્ષનો ભર જવાન પુરૂષ જેમ અપલાઇથી બાહર ઉછળી પડે તેમ ઝડપથી અને લેહરથી નવાખે લેન્ડોમાંથી કુદી પડીને પોતાની બેગમને હાથ આપી હસ્તે મ્કોંડે બાહર ઉતારી. બેગમ તુર-

જહાંનની પાછલ એક બીજી કાષ્ટ અધોર વયની મુસલમાન સ્ત્રી ઉતરી—જેણી દેખાઈતી રીતે બેગમની દાસી હોવી જોઈએ, કેમજે બાઈની સ્વાલ અને કાઠજો હાથમાં લઈને તેણી આ પરણતો જોડાંની પછવાડે ચાલતી હતી.

બેગમ તુરજહાનના મ્હેં ઉપર પરદો જેવું કાંઈ હતું નહી. ઉંચી સીધી સરોવર સરખી તેણી ખરેખર કદમાં અને દેખાવમાં ખુબશુરત હતી. લગાર ઘઉંઆળા રંગની હોંવા છતાં તેણીનો લંબાચો મુખડો અત્યંત ઘટપદાર હતો. નાગ જેવી કાળી ભમ્મર આંખો કમાનદાર ભવાં, ભરાવદાર બાલોના બુદ્ધિ અને હંસ સરોખી ઉંચી શેપદાર ગરદન સાથે આ અદાર કે ઓગણીસ વર્ષની મનમોહક પ્રતિમી પોતાના કીમતી ઝરરીના મહોમેદન લેબાસમાં બેશક એક દીલકશ પીકચરજ હતું. તેણીની જોડે જોડ પંગા ચેંગા ચાલી અંદર બગીચામાં આવતાં છુદ્ધ વરરાજ્યની તો મલક મલક હસાઈ જવાયું. આવાં એક ફાંકડાં છુલ્લુલને પોતે જીતી શક્યા તેની ખુશાલી અને મગરૂરીને મારે નાકના શીફડાં ફફડાવતાં નવાબે પોતીકાં પરોણાંઓ ગમ્ એક જાતના ફતેહમંદ ચેહરાએ આમ તેમ નજર નાખી.

તુરજાન બેગમ તો મુવાં ધરણું બાવણુંજ હતો. શહેરીયાર જંગની બદામ દરાખ બધી વેરાઈ વેરાઈ જતી હતી ત્યારે આ બેગમસાબ તો ધુખરાયતોં જાણા જેવાં—જરાખી હસ્તું મ્હેકું કરવા વગર—દોઢેક પુટના થોખરા સાથે અંદર ચાલી આવ્યાં. તેણીની દાસી વળી બાઈનાં કરતાં ચાર ચાસણી વધારે મીઠજનું ખોરયું હતું. તેણી તો સરભોગ

બેગમ
તુરજેહાન

૧. પણ તુત વેળા કાંઈમી વધુ બોલવાનો વખત નહીં
જેમ તેમ હસ્તુ ડાચું રાખીને તેવણુ દાદી ઉભેનો હતો

રફે ફરયા—

“આય બે જણાં તો એવાંજ શરમઉ રેહી ગીયાં. ચાલ
તું આવ-હું જાણુંછ કે તુંને તો યંગ લેડીઓ સાથે
કરવા ઘણી ગમેછ.”

એક બુલડોગની માફક દાદી તો છોડાઈજ પડ્યો.

“બેગ ચોર પારડન ! એમ સમજવામાં તમારી બુલ
ડોળા કકડાવીને તેણે મોટેથી તરડાઈને ઉત્તર વાળ્યો.

“વાર ચાલ—નહીં તો નહીં. એમ ચીરડાયછ શાનો ?
અમથો હસુંછ.”

“તે અમથા હસ્તુ હોય તો આવ તમારી સોલછતી
આગળ જઈને હસો. તમે શું જોઈને બોલ્યા કે મને
છોકરીઓ સાથ વાત કરવા ઘણી ગમેછ ?”

“અરે પણ વાર્ણી—ચાલની—આય કાંઈ આપદા !
દાદી—મારી તુરી તારી સાથ ઓરખાણુ કરવા ઘણી
થશે.”

“હા—પણ અહીં હું ખુશી નથીની. શેહરીયારજંગ,
અમારા બધાંનાં વર્ષ વેચાવોછ ? જાઓ—એને જરા
લછ જઈને કંઈ ચાહે જાહે પાઓ. હસ્તુ પુટલુંળી
તેવુંજ પરીચું કેની તે બધાં સાથ ઇનત્રોડયુસ કરાવેછ !”

આટલુ બોલી નવાળનો જરાખી સરો પરો રાખવા
પીઠ મરડીને પાટલુનના ગજવામાં બે હાથ બોસેલા
દાદાબાઈ શેઠે તો “મહાલ”ના મકાન લણી
॥ માંડયું !

એકાદ મીનીટ નવાજ શેહરીવારજંગ તો ચાટ જોવા આ અભાગ્યાની ગમ પછવાડેથી જોતા દીગ મુઠ બની ઉભાજ રહ્યા. હસ્તું થોભાવવા માણેકે પોતાનો હોઠ કરડેલો રાખ્યો અને કુમીએ રમાલ મ્હોંડે દાખ્યો સુન્નતાન તો પોતાના હાથમાં કાંઈ પીકચરવાળું ચોપાન્યું હતું તે જોવામાં ખુબ ગુંટાઈ ગયલો હતો !

*

*

*

જ્યારે દાદી ‘રોશન મહાલ’ની સીડીપર ચઢ્યો ત્યારે તેનાં ભવાંપર નાખુશી અને ગુસ્સાનો ચોદ્યો ચઢેલો હતો આવી એક બે બદામતી હલકી જુદદીન ચોરત આમ મીજાજ કરીને વાજ વળે એ વીચારથી તેનું ઉછાછતું લોહી ઉકલી આવ્યું હતું. ડ્રોઈંગ રૂમમાંથી થઈને તે લાઇબ્રેરી તરફ વળ્યો તેની મતલબ સીટીંગ રૂમમાં અરડાઈને કાંઈ પેપરો વાંચવાની હતી. ગેલેરી પરથી પસાર થઈ જોવો તે વાંચવાના ઓરડામાં દાખલ થવા જાય છે તેવી કોઈ અધોર મુસલમાની સ્ત્રી સામેથી આવતી જણાઈ એક પણ દાદી અચકી ઉભો. તેણે જોયું કે આ સ્ત્રી કોઈજ નહીં પણ નવી બેગમ સાથ આવેલી દાસી હતી. અછડતી દુરથી બગીચામાં આ દાસીપર તેની નજર પડી હતી—પણ તુરત તેણી અંદર ચાલી ગયલી હોવાથી બરાબર દાદી તેને તે વેળા જોઈ શક્યો નહીં હતો.

તેણી હાથમાં કાંઈ ચામડાંનો કોઠલો લઈને નજદીક આવી—અને તેજ પળે દાદીના મુખમાંથી અબજબી ભરી એક ધુમ નીકળી પડી—

“કાણુ ?—અમીના ?”

અમીના.

પ્રકરણ ૨૫ મું.

—:૦:—

“તમે લોક બધા મને સમજો છ શું ?”

“રોશન મહાલ”નાં નવાં વરરાણીની પધરામણીની ખુશાલીમાં તે રાતે એક બાદશાહી ‘ડીનર’ નવાબ શેહેરીયાર જંગ બાહદુરે ખાસ આપ્યું હતું. નીઝામી સલતનતના માનવંત મોટા યુરોપીયન, મહામેદન, હીંદુ, પારસી અમલદારોને ખાસ એ મોટી મેજબાની માટે ઇજનો કરવામાં આવ્યાં હતાં—અને લગલગ સવાસો નવાં ઇંગ્લેન્ડ તેમજ દેશી પરોણાંઓએ તે રાત્રીએ ગુલબર્ગના આ પારસી નવાબની મહેમાનદારી આપવા ઠેક હેદરાબાદ, સીકંદરાબાદ, ઔરંગાબાદ વગેરે જગ્યાઓએથી શેહેરીયારજંગે રોકેલી સ્પેશીયલ ટ્રેનોમાં સાત વાગતેથી આવવા માંડ્યું હતું.

“રોશન મહાલ”ના ગંજવર કમ્પાઉડમાં નાખેલા એક દમામદાર મોટા શામીયાનામાં તે રાતે ‘ડીનર’ ઉપર કાંઈ નહીં તો નાખી દેતાં બસો યુરોપીયન તેમજ દેશી બાતુઓ તથા ગ્રહસ્થો એકાં હશે. અલબત્તાં શાદીના હીંગામ માટે મહાલમાં ઉતારો લેનારાં દરેક પરોણાંને શેહેરીયારજંગે ઓજરખાહીથી અરજ કરી દત્તી કે તે રાતે તેઓએથી આ મોટાં જેનરલ ‘ડીનર’ની અંદરજ સામેલ થઇને તેમને અને બેગમ તુરજેહાનને માન આપવું. ધણાંક જણાંઓ તો આ મોટા અરાખામાંથી સટ્ટી જમ પોતાના ઓરડામાંજ ખાણું લેવા વધારે પસંદ કરતે—પણ શેહેરીયારજંગની બજાદાઇ આગળ તેમનું આદ્યું નહીં હતું. એ મોટાં દબદબા ભર્યા

ડીનર ઉપર માણેક, કુમી, દાદી તથા સુલતાનને હાજર થવુંજ પડ્યું હતું. જલ્દી તો હજી અલુમણી જેવી હોવાથી ગમે તેટલીખી બધાંની ખોંહસ છતાં નીચે ગઈજ નહીં—અને મમદજી સાથે માળપર ઓરડામાં ભરાઈ રહી હતી.

ખાણાની ટેબલ પર રકાખીઓમાં સહિ કોઈના નામનો કાડ અગાઉથી ગોઠવી મેલેલો હતો. હેદરાબાદના એક મોટા પ્રખ્યાત ટ્રેન્ચ 'કેટરર'ને આ ખાણા માટે તમામ અંદોજસ્ત સોંપી દીધેલો હોવાથી—અને ખરચની કાંઈખી વાલુ નહીં કરવાને તેને તાકીદ મળેલી હોવાથી—શામીયાનાના ભપકા, ટેબલની આર્ટિસ્ટીક રચના અને ખાહેર લાઇટ તથા 'ડેકોરેશન'ના હોરાતું પુછવુંજ શું પડે ? તે રાતે દરેક માણસ દીઠ નવાબને લગભગ પોણોસો રૂપીયાનો ખરચ ખેડો હશે.

ટેબલને મુખડે એક સુશોભીત મખખલની ખુરશીપર તુરજેહાન ખેગમ પોતાના કીસખી ખેમુલ પોશાકમાં હીરા, નેત્રી, લીલમથી ઝગ—ઝગ—ઝગ થતાં ખીરાજેલાં હતાં. તેવજુના જમણા હાથ ઉપર નામદાર નીઝામના મીનીસ્ટર સાહેબ ખેઠેલા હતા અને ડાબા હાથ ઉપર વરરાજ પોતે હતા. તેઓથી થોડેક દુર કુમી પોતાના ભાઈ અને દાદીની વચ્ચે ગોઠવાયેલી હતી—જ્યારે દાદીના ડાબા હાથ ઉપર સુલતાનને જગ્યા મળી હતી.

સુલતાનના ડાબા હાથ ઉપર એક કોઈ ખુઝોર્ગ યુરોપીયન ગ્રહસ્થ હતો—તેની સાથ આખો વખત ખાણાં દરમ્યાન તેણે ખીજી ત્રીજી રાજદ્વારી બાબતોપર ગંધાસંધ્યા હાક્યાં કીધા. પોતાની પાસે ખેઠેલા દાદીને સુલતાને ઝાઝું કોહું આપ્યુંજ નહીં. ટેબલપર ગોઠવાતાંજ દાદીએ જોઈ લીધું હતું કે વળી

આ પોલીકાં મમઇનો નખોદ ગયો સેકેટરી તેની પાસે આવી ગયો હતો. તેથી દાદીજાની દાળ સહેજ બળી ગયલી હતી. સાફ સાફ દેખાઇ આવતું હતું કે દાદીને ખસ આ “મુસલા”ની ગંધ ગમતીજ નહીં હતી. ટેબલપર પોતાની જગ્યા લેતી વખતેજ દાદીના એકરૂપરનો થોપરો પલકવારમાં સમજી જઇ સુલતાને તેની ગમ જોવાના વટીક અખાડા કર્યા—અને ડાખા હાથપર બેઠેલા ઇંગ્રેજ સાથ વાત છેડી જાણે દાદીની હાજરી તેને ખબરજ નહી હોય તેમ આખો વખત વર્ત્યા કીધો.

સુલતાનને આમ “ડોન્ટ-ફર” કરતાં જોઇ અલબત્ત દાદીને ખુબ અલસમચી આવ્યાં તો ખરાં—પણ કરેખી શું ? તે કમખખત જરા તેની ગમ જોઇખી મરે તો દાદીને કાંઇ છીટાં શોધી પોતાનાં ભેજાંની રાઇ બતાવી આપવાનો ‘આન્સ’ મળે કેની ! અધુરમાં પુરું વળી કુમી એવી આખો વખત શુંગજ જેવી બેસી રહેલી હતી કે દાદી કંઈ વાત છેડવા જાય તો માત્ર ‘હા-ના’ના હુંકારા સીવાય વધારે લંબાણુ કરવાજ માગતી નહી હતી. ગાનેકખી પોતાની પાસે બેઠેલી એક યુરોપીયન લેડી સાથ કંઈ માર્થા ઝીકણુ કર્યા કરતો હતો—એટલે દાદીને સુલતાનની બેદરકારી માટે પુરો ખબરાટ લાગ્યો.

પણ આની મેર જો દાદીનાં ભેજાંમાં એક ખાંડી રાઇ હતી તો મેહરબાઇ જસાવાળાના ‘પ્રાઇવેટ સેકેટરી’ના મસ્તકમાં વળી બરાબર સત્તર ખાંડી હતી !

છેલ્લા ત્રણ ચાર દીવસો થયા ખાંડીખાંડી આંખ્યોએ સુલતાન આ વીચીત્ર જવાન પુરખનો ખુબ બારીકબી

અભ્યાસ કરતોજ રહેલો હતો. મેહરબાન મેહરબાઈ જસાવાલા એ જ્યારે સુલતાન ઉપર આટલો બધો ઉપકાર કર્યો હતો ત્યારે તો તેની દુરબ હતી કે તે ભલાં બાંધજીનો આ એકપુરો મરદ વારસ—તેમના કુટુંબનો આ એકલડોકલ માટીડો—ખરેખર કેવી ચાલચલાણનો “ચાન” છે તેની કાંઈક જુસ્તેજો રાખી બીચારાં મેહરબાઈજીને ભવીષ્ય માટે યોગ્ય સલાહ પોતે આપતા રહેવું. જાણ તથા દાદીના બાપ વીશે તો બાંધજીએ પોતે કચવાઈને સુલતાનને એકવાર ખોલ્લે ખોલ્લું કહી દીધું હતું કે “એ મુલાતું નામજ મારી આગળ દેતા ના—બસ એ મારે મનથી મુવેલોજ છે !” આ પછી પેરતનજી દુઆશ વીશે કશીબી ગણત્રી કે પુછપરછ કરવાની સુલતાનને જરૂર રહેલી નહી હતી. પણ આ દાદી ? જો કે તે આજે બે દીવસ થયાં સુલતાનથી દુરનો દુરબ ફટકયા કરતો હતો—છતાં દાદીના સોવામણા ચેકરા ઉપર બસ જે એક જાતનો શકમંદ, અસંતોષી, ચીરડાઉ ચીલ્લો સુલતાનની ચગોર ચશ્મે હંમેશ પકડી પાડતી તે ઉપરથી આ પ્રાધવેટ સેક્રેટરીને મેહરબાઈ જસાવાલાના આ પૌત્ર માટે કાંઈ ઘણુંજ હલકો વીચાર હવે બેસી ગયલો હતો. જ્યારેબી તે દાદીના મ્હોં ગમ અઝડતી નજર ફેંકતો ત્યારે તે જવાનનાં માથાંમાં જાણે હરદમ કાંઈ ખરામ ભુંડા ખ્યાલો ઘોળાયા કરતા હોય—જાણે ગમે તેવીબી ભયંકર હદ સુધીબી નીચી પંકતીએ ઉતરી પોતાનું કામ કાઢી લેવા તે કાંઈ દર પજે મનમાં છુપો તાગડો રચતો હોય—એમજ બસ સુલતાનને લાગ્યા કરતું હતું. પણ ખોલાની પકડી ખાત્રી કાંઈબી બાબદ માટે થાય નહીં ત્યાં સુધી ઉતાવળો થઇ જઇને કાંટાનું કટેસર

કરી નાખે એવી સુલતાની ખાસીયત નહીં હતી. દાદી મુલ્કબગે આવ્યો ત્યારે તેના મુખડા ઉપર જે સહેજ દમપર-સુમાર થોપરો હતો તે હવે એક જાતની ખાઉ-કરકું ધુરકણીમાં બદલાઈ જઈ વધારે કરડો થયો. સુલતાન સાફ જોતો હતો. હજી કાંઈની ખોલવાનો મઉકો નહીં હતો. હજી એ દાદીની બાબતમાં કાંઈપણ શબ્દ આવરવા કે પગલાં ભરવાને તેણે પુરતાં કારણો જોયાં નહીં હતાં.

સુલતાનને આ દાદી માટે આટલો બધો શીકરમંદ અને ઇતેજાર બની રહેવાનો એક બીજો સમય હતો—ધણી મુસ્તકીમ સમય હતો. શેહેરીયારજંગની અને મેહરબાઈની બેઠીની ઇચ્છા હતી કે આ દાદીનું અને કુમીનું જોડું ગોઠવી દઈ તેઓના નામપર એક ભેગું વસ્ત્ર કરી આપવું. હા—સુલતાનને આ બાબતની ખબર અછડતી રીતે વાતચીતમાં મેહરબાઈએ પોતે એક બેવાર કરી હતી, અને દાદીએથી એકાદ વેળા એવીજ કાંઈ મતલબનો ઇસારો સુલતાન આગળ કર્યો હતો. કુમીના દીલની વાત સુલતાન બરાબર જાણતો નહીં હતો—પણ તેની ઠાવડી આંખોએ છેલ્લા થોડાક દિવસોની રમતમાં એટલું તો જોઈ લીધું હતું કે દાદાભાઈ કાકા જેટલા પોતે દેખાડ્યા માગતા હતા એટલા બધા કાંઈ કુમી માટે બેઠરકારી ધરાવતા નહીં હતા. જ્યારેથી લાગ મળે ત્યારે દાદી તે છોકરી સાથે કાંઈની બાહજી વાત કરવા અને ભેળાવા હંમેશ આતુર રહેતો તે સુલતાને જોઈ લીધું હતું; અને તેણે એટલુંની એકસ નોંધી લીધું હતું કે પોતાની હંમેશની ભલમણસાઈ અને લાયકાથી જો કે કુમી આ દાદી સાથે વાત ચીત કરતી તોથી એક જાતનું ઠંડાપણું અને

ટેકાવદાર અલ્લગપણું જાળવી રાખી તેને આધો ને આધોજ રાખતી હતી. છતાં, આ, કોણ જાણે છે?—કાલ કેવી છે તે કોણ જાણી શક્યું છે? કોઈને ખાતર નહીં તો સદગુણી ભક્તી કુમીને ખાતર આ દાદીની ઘણીજ મજબુત ચાંપતી ખચર રાખ્યા કરવાની સુલતાન પોતાની હવે એક ગંભીર પત્રીત્ર ફરજ સમજતો હતો.

હમણાળી ખાતાં ખાતાં સુલતાને જોયું હતું કે દાદીની બેઠે આખ્યો કંઈ ઉંડા વીચારમાં તેની ખાણાની પ્લેટ સાથે જાણે વળગી ગઈ હતી અને તેના કપાલ ઉપર એક અર્થ-સુચક કરચલી વળેલી હતી.

*

*

*

તે રાતનું યાદગાર ડીનરળી ખલાસ થઈ ગયું હતું. સલામતીઓપર કાંઈ સેંકડો ડઝન ચાંપીનની ખાટલીઓનો ધાણ નીકળી ચુક્યો હતો. રાતના છેક સાડા અગ્યાર ને સુમારે પરાણાઓએ હળવે હળવે એક પછી એક વીખેરાવા માંડ્યું હતું. સુલતાન તો તુર્ત પોતાના બેડ—રૂમમાં જઈને ભરાયો. તે આખા અગત્યના દહાડાના સર્વે ઉપરાસાપરી ખનાવોથી તેતું ભેજું બધું ચકલમ ખની ગયલું હતું. પોતાના બંધ ખાતગી ઓરડામાં હવે નીરાંતે કાચ ઉપર ચટોપાટ પડીને પોતનાં વીજરાઈ ગયલા તુરંગોને શાંતીથી તે પાછા જમાવ કરવા માંગતો હતો.

માનેક અને કુમી પંણુ દસેક મીનીટ ‘ડ્રોઈંગ રૂમ’માં થોભી પોતાના ઓરડામાં આરામ કરવા જવા ઉઠ્યાં. દીવાન-ખાનામાંથી બાહર પડી જેવાં બેઠે જણાં દાદર ચઢવા બધ છે કે કોઈએ પછવાડેથી કુમીના બદીયાનની ગાંઠે પકડી—

“કુમી—જરા ઉભી રેહતી. મારે તારી સાથ-
કંઈ વાત કરવીછ.”

બંને લાઈ બેહતોએ અચકી જઈને અચરતીથી પછવાડે
જોયું. કુમીને હાંક મારનાર ખીજે કાઢજ નહીં પણ દાદી હતો.

“કંઈ મને કેહોછ, દાદાલાઈ?” કુમીએ પાછો
સવાલ કીધો.

“હા—જરા પાંચ મીનીટ ‘હોલ’માં પાછી આવશે ?
માનેક, તું જા—હમણા ઉપર આવશે. જરા એની સાથ
મારે ખાનગી વાત કરવાની છે.”

કુમી સેહજ હસી.

“ઓવાય—એવી તે શું ખાનગી વાત કરવાની છે ?
વરી કંઈ મુવું ધુર જેવું હોશે જો !—અહીંજ બોલોની ?”

“નહી—મારે તો તારી એબકીની સાથેજ વાત કર-
વીછ. એક્કયુઝ મી—માણેક, પણ તારી હાજરીની જરૂર નથી.”

“આલ રાઈટ ! જા કુમી—જલદી ઉપર આવજો
અકે. શુડ નાઈટ.”

માટલું કહી માણેક ઉપર ચાલી ગયો. કુમી ગુપચુપ
દાદી સાથે ડ્રોઈંગ રૂમમાં પાછી ગઈ. ગમે તેવીયી પોતાની
આનાકાતી અને નામરજી છતાં તેણીએ મહોંડું શાંત અને
દાવકું રાખી દાદીને જરાખી દેખાડ્યું નહીં કે તેણીને આમ
અડધી રાત્રે પોતાના લાઈની ગેરહાજરીમાં કશીયી ‘ખાનગી’
વાત કરવાનો ખ્યાલ ખીલકુલ ગમ્યો નહીં હતો.

‘ડ્રોઈંગ રૂમ’માં સંખ્યાબંધ પરોણાંઓ હજી ટોલ
ટપ્પા ચલાવતાં હતાં. વીજલીક લાઈટો અને વીજલીક પંખાઓ
હજી પુર તેજમાંજ હતા. એક ખુણામાં કુમીને લઈ જઈ

દાદીએ એક નેતરની નીચી ખુરશી પર તેણીને ગોઠવી અને પોતે પાસે એક ખીજી ખુરસી તાણી તે પર બેઠો.

“હું જાણું કે તું ખાનગીમાં વાત કરવા આવવાખી ના કેહશે, કુમી—પણ ચાલ, એટલીખી મેહરખાની કીધી તે સાડું મોટો ઉપકાર થયો.”

“એમાં મહેરખાની શાની? પણ એવી તે શું દોરા-દોરીની વાત છે કે સહવાર સુધી થોભાયખી નહીં?”

“આજે ‘ડીનર’ પર તું મારી સાથ એવી તો ધરણતો થાંભલો થઇને બેઠીતી કે-ખરું કેહું?—મારા મનમાં ધણુંજ ઓછું આયું. શું છે શું? કંઈ ધણાજ ઠસામાં શાની રેહછ?”

“મરે પણ ખાતી વખત હું શું વાત કરું? મને, બા, એમ ખીજાં બધરાંઓની કાની પટપટ કર્યા કરતાં આવડતું નથી.”

“બેઅદખી માફ છે—ધણુંખી આવરેછ. આજેજ બપોરના તમે પેલા ચંદલીચોર બાંડીઆ સેક્ટરી સાથે ક્યાકેક સુધી કેમ ધુસધુસ કીધી’તી તે મેં મારી નજરે પાસેના ચોરડામાંમાંથી જોયલા છે.”

કુમીએ નાખુશીથી મ્હોં કુમળાવ્યું. દેખાઈતી રીતે આ દાદી તેણીની દરેક હીલચલ ઉપર છુપી—એક ગ્રહસ્થને નહીં છાજતી—જસુસી કરતો હતો. વળી સુલતાન માટે આવી ધપે દાદી જ્યારે ત્યાર વાત કરતો હતો તેથી આ છોકરીને અંદરખાનેથી બહુજ—કોઈ ઉપજતો હતો. તેણીના એહરા ઉપર આંધળાનેખી દીસી આવે એવો

કચવાટ પ્રગટી નીકળ્યો. પણ ચંપીનની ઘુલુમાં તે જોવાને દાદી અશક્ત હતો.

“કુમી,” દાદીએ પાછું ચલાવ્યું, “તું આય જે બદામના મુસદ્દા સાથ એટલી ‘ધનટીમસી’થી વાત કરેછ તે મને મુદ્દલ ગમતું નથી—હું તુને સાફ કેહુંછ.”

કુમી પોતાની ખુરશીપર ખડી બેડી.

“તમુને ગમવા કે નહી ગમવા સાથ મને કંઈ લાગતું વળગતું નથી. ચાલો—તમારી ખાનગી વાત પુરી થઇ હોય તો હું જઈ?”

દાદીએ ચીડતે મારે પોતાનો હોઠ કરડ્યો. કુમીના આવા રોકડા જવાબની તેણે વધી રાખી નહી હતી.

“નહી—જરા બેસ, મારી ખાનગી વાત તો જુદી છે. હું માંગી લેઉંછ કે તું મને જરા ધીરજથી સાંભળ.”

“પણ શું છે? બોલોની, જલદી—તમેથી શું આજે એમ ફારસ કર્યા કરોછ?”

કુમીની ધીરજનો લાંડાર જરા જરા હવે ખુટવા માંડતો હતો. દાદીનું બેહક બેહક થતું મ્હોડું અને તેના ટસ ટસ થતા ડાળા તેણીને મુદ્દલ ગમતા હતા નહીં.

“કાંય—કાંય—આઈ સાહેબ? એ ફારસ શાનો થયો? હું જેથી કંઈ બોલું ને કશું તે બધું તમે લોકોને ફારસજ જેવું દીસેછ—એમ કે?”

“દાદાલાઈ, ઉપર માણેક વાટ જોતો હોશે. તમે બોલતા હોવ તો બોલી દેઓ, નહી તો હું ચાલી જઈઉંછ.”

“અરે જરા આસ્તે! મહમ સાબ, એમ દોરદોરમાં ના પરો. ખાતી વખતે તો બીલકુલ મોહતુ ઉધારીને વાત

નહીં કાઢી—હવે તો જરા પાંચ મીનીટ બેસો. એમ છેક જ શું મને હીણોછ ?”

“હું તમને હીણુંછ ? કાણે કેહ્યું ? હું તમને કે કાઢને હીણતીજ નથી.”

“થેંકયુ. તાહરે મને—ખરું કેહ, કુમી કે તું મારી સાથ એટલી જુદા કાંચ રાખેછ—મારેથી દુર કાંચ નાહ-સ્તી ફરેછ ?”

કુમીએ પહેલી વાર લગાર ચોડીને ડોળા ઉઘાડી દાદી ગમ જોયું.

“આજે તમે શું ફાટું ફાટું બોલોછ, દાદાભાઈ ? હું તમારા બોલવાનો મીનીંગ જરાબી સમજતી નથી. તમે આજે દારૂ વધારે લગાવેલો લાગેછ.”

દાદી ખુરસી પરથી ઉઠ્યો—અને કુમી બેઠેલી હતી તેની છેક અડોઅડ આવી, તેણીની ખુરશીની પીઠપર હાથ ટેકવી તેણીના દીલપર વાંકો વળ્યો.

“કુમી—” તે લટપટર સાદે બોલ્યો, “તું જાણેછ ડીયર, ને હુંબી જાણુંછ ને બધાં બરાબર જાણેછ કે આપરે જોડાને એક થઈશું. તું મારી બધરી થયા ॥ છે—તો પછી હમણાથીજ તું મને એમ દુરનો દુર શું ગાખેછ જો !”

કુમી હવે ઉઠીને ઉભી થઈ.

“આલ બા, આજે તો તમે ઘેઘાં કાહડોછ. જે હોય તે સહવારના વાત કરજો. હમણા તો જતે.”

આમ બોલી કુમીએ ત્યાં ચાલી જવા માગ્યું. પણ આની મેર દાદીઆ શેઠજીના હોજરાંમાં ચ પીનનાં પાંચ ગલાસ

દાખલ થઈ ચુકેલાં હતાં. તેણે કુમીને બાબુમાંથી પકડીને બેરથી પાછી ખુરસી પર બેસાડી દીધી. ગરીબ બીચારી કુમી ! આટલી હદ સુધી દાદી પોતાની ગ્રહસ્થાપત્રી ભુત્રી જશે એની તેણીએ સ્વપ્નેથી વધી રાખેલી નહોં હતી. બીધેલે એહરે તેણી તો ડઘાઈને આ પીત્રાઈ ગમ ટીકવાજ પડી.

“કુમી—હું તુને એમ નાહસી જવા દેવાતો નથી” દાદી ધાડા અવાજે કરડાઈથી બોલ્યો, “એસ અહીં—ને મને સાંભળી લે. તમે લોક મને સમજોછ શું?”

કુમીના નાબુક હાથની કાંડી કકડાવીને પોતાની મુઠ્ઠીમાં પકડી જ્યારે દાદીએ ઉપલા શબ્દો સાથે તેણીને ખુરસી પર પાછી બેસાડી દીધી ત્યારે તેનો એહરો એક આબરૂદાર ગ્રહસ્થ કરતાં એક લાંકુગા છાકટા ને વધારે મળતો આવતો હતો. પણ આ તેની છેલ્લી વર્તણૂકથી કુમીની અત્યાર તુલી-કની લાયકીભરી ખામેશીનો અંત આવી ગયો. પે જગ જાણીતી કહેતી વાળાં ધાસના છેલ્લાં તણખલાંએ ઉંટની કમ્મર ભાંગી નાખી હતી.

દાંતો વચ્ચે પોતાનો હોઠ કરડી ને તે છોકરી ખુરસી પર ખડી બેઠી. તેણીના મુખડા ઉપરનો અજબબી, ગભરાટ, ગુચવણનો પડખો એકદમ દૈર થઈ જઈ હવે ધીકકાર, દ્રઢતા, કચવાટ અને નાખુશીનો છાપ પ્રગટી નીકળ્યો હતો. ગુસ્સા અને તુચ્છકારથી ચકચક થતે ડોળે તેણીએ આ પીધેલા પાણી પીત્રાઈની ગમ જોયાજ કયું,

“કુમી !” દાદીએ પાછું પોતાના લહડતા અવાજે ચલાવ્યું, “એ ઘેલાં ચેરાં બીજા ત્રીણપાટયાઓની સાથે ચાના જતાં હોશે—પણ મારી સાથે એવું નોનસનસ એક ઘડીથી

પાસ થઈ શકવાનું નથી. તું જેટલો જલદી મને ખરાબર ઓળખી લેશે તેટલો આપુને બેઠિને ફાયદો છે.”

કુમ્મીએ પોતાના બદીયાનના ખીસામાંથી એક રૂમાલ કાઢ્યો અને પોતીકું મ્હોકું તુછ્યું.

“તમુને ખરાબર ઓલખી લેવામાં હવે કંઈ બાકી નથી રહ્યું—દાદાભાઈ,” તેણી ધણાજ શાંત ધીમાં અવાજે બોલી. “અને તેથીજ હું તમારી સાથે બનતાં સુધી ઓછી વાત કરવા આજ સુધી ધમ્મછતી’તી. પણ હવે બહારે તમે આંટલી હઠેજ ગીયાછ તાહરે તો મને લાગેછ કે જરા તમે મનેથી એક વખત ખરાબર ઓળખી લેવો તો ખચીતજ આપુને બેઠિને ફાયદો છે.”

એવા તો ટેકાવદાર ગંભીર દમામથી આસ્તે આસ્તે આટલા સખુનો કુમ્મી બોલી કે અંખીનની ઝુમમાં લટરપટર થતાં દાદીએની તેનો અચુક અર્થ તુર્ત જોઈ લીધો.

“કુમ્મી !” તે તેણીની આગળ એક ખુરસી પર બેઠ કરતો બેસી જઈ કાંઈક નરમ પડેલા અવાજે હવે બોલ્યો, “શું કામ તું મારી સાથે એમ કરેછ ? એ રીતે આપરો સંસાર સુખી કેમ જશે ?—”

“તમે આપ સુદ્ધાં આપરા સંસારની વાત કંઈ બે ત્રણ વખત કાઢરીછ. દાદાભાઈ, મને લાગેછ કે તમે કંઈ સજ્જડ ગેરસમજીતીમાં ગોટું ખાઓછ. એક વખત જે તે ખુલાસો થઈ જવો જોઈએ—જરા મેહેરખાની કરીને ખુદ્દું બોલી દેશો કે તમે એ જરા જરામાં સંસારની ને સુખની લગનની વાત કર્યા કરીને શું કહેવા માંગોછ ?”

“ હે-હે-હે-હે ! તુંજી બડી લુચ્ચી છોકરી છે અં ! ”

આમ કહેતાંજ દાદીએ હસીને કુમીને એક હાથ પોતાના હાથમાં લેવા માંગ્યો—પણ તેણીએ એવા તો દેખાઈતા અણુગમા અને રોંહસાથી ઝટાકે મારીને પોતાનો હાથ પાછો ખેંચી લીધો અને નાખુશીના એવાં નેણ ચઢાવ્યાં કે દાદીને ભોંંચ ભારી પડી ગઈ.

“ મારા દીલને મેહરબાની કરી હાથ લગાડતા ના— નહીં તો ખુમ પાડીને હું આસપાસના લોકોતું તમારી આય હમણાની છાકટ ધુણુ હાલતપર ધ્યાન ખેંચશ. જરા દુરથીજ વાત કરો, દાદાભાઈ.”

આટલા સ્ખન્દો કુમી જરા રાખેતા કરતાં સહેજ વધારે મોટેથી ખેલી હતી.

“ વાઈ—પણ એમ કહ્યા શાની પાડેછ ! નહીં તો નહીં—એમ ચીખી શાની થાયછ ? ”

“ પ્લીઝ, હવે જરા ખુલાશો કરશો કે તમારા મનમાં એ લગનનીને સંસારની બધી વાત શું છે ? ”

“ તું હમણા એવી ચીકલીસ થઈ ગયેલી છે કે તારી સાથ વાત તેજી શું કરે ? ”

“ સીધા સલુકે ખેસીને વાત કરશો તો આજે જે તે ખુલાસો થઈ જશે.”

“ કુમી—એટલું તો ખરું છે કેની કે જંદેરે હોશે તાહરે આપરે ખેડે જણા એકમેકને વાસ્તે સરખાવણાં છેઘ્યે ? ”

“ ખીલકુલ ખોટી વાત છે ! હું એજ આજે કેટલા દાહરા થયા અજબ થાઉછ કે આવો વગર અરથનો કમનસીબ ધખારો મનમાં લઈને દોરયા કરવાતું તમને કારણજ શું છે ? ”

“ તાહરે શું તું એમ કહેવા માંગેછ કે આપુને પરણાવી આપનાનો શેહેરીયારજંગનો અને મમખજનો વીચાર તુને અત્યાર સુધી ખજરજ નથી ? ”

“ કાકાના ને કુખજના વીચારની વાત તો કાણ જાણે- પણ મને એટલી તો ચોકકસ ખજર છે કે તમારી સાથે પરણવાનો મેં એક પળવારખી વીચાર કીધો નથી. ”

અને ડાળા ઉઘાડીને દાદીએ આ ફટાંઉ પોરીના ઘટમારાં મ્હોડા ગમ પાંચ દસ સેકંડ ટગર ટગર જોયાજ કર્યું. કાંઈખી હંચગ પસાર થવા દે તેવો તે એહરો તો નહીજ હતો ! તે ખુશ્મુરત ઘઉંઆળા મુખડા પર તેણીના દીલની લાગણી તદ્દન સ્પષ્ટ હમણા લખાયલી હતી !

“ પણ કાંય—કુંવરખખ ? એટલી બધી મારી સાથ તરછોડ કરવાનું કંઈ કારણ ? ” તેણે સેહજ દાંત પીસીને હવે કઠોરતાથી પુછ્યું.

“ કારણ એજ કે મારે તમારી સાથે પરણવું નથી. તરછોડ કરવાની મારી ખુશી ઉતીજ નહી—પણ તમે જાકરે એમ મનમાં અદરઘને મનમાંજ પરણીગી એસવા લાગાછ તાહરે તમુને ખોલ્લે ખોલ્લો એક વખત મારો પોતાનો વીચાર કેહી દેવાની મને ફરજ પડીછ. મેહરખાની કરી હવેથી એવા શેખચલ્લી સહી વીચારો તમારાં ભેજાંમાંથી સેવટના કાહરી નાખજો—”

“ કુખી, તું મારી સાથ આજે ખફા થઈછ તેથી એમ ઉસ્કેરાઈને બોલેછ—”

“એક મીનીટ, કુમી—શું આપ તારો છેલ્લોજ નવાબ છે ?”

“તદન છેલ્લો !”

“પણ કદાચ તું તારો વીચાર ફેરવેખી ?”

‘કદીખી નહીં—એ વાત તો બનશેજ નહીં.’

“શું તું પણવાનીજ નથી—એમ ?”

“હું કંઈ તેમ કેહતી નથી—હું તો એટલુંજ કેહુંછ કે જાહરેખી પરણુશ તાહરે તમારી સાથે તો નહીંજ પરણુશ.”

“ઓ—આઘ સી ! કદાચ કાંઈ બીજાને પ્રેમીસ થઈ ચુકાં હોશો ?”

“હોશે ! તે માફ બીજાનેસ છે—ચરી તમે તમારી રીતપર ગીયા !—હવે મને જવા દેઓછ કે નહીં ?”

દાદીએ ગુસ્સા અને અદેખાઈથી દાંતે દાંત પીસ્યા, દેખાઈતી રીતે ત્યારે તેના સુખના માર્ગની વચ્ચે કાંઈ પારકા અણુજાણ્યો હરીફ એક પથરા સમાન પડેલો હતો !

“કુમી,” તે ઉસ્કેરાયલા દબાયેલા અવાજે બોલ્યો, “હું તુને મારી વાઈફ બનાવશ ! તારી મરજી ઉપરાંત હું તુને જીતશ—નહીં તો માફ નામ દાદી નહીં. સાંભળી લે, ડીયર—આઘ લવ યુ !—હું તુને હવે મારા બધાં જીગરથી ચાહુંછ. તું મને વધારે હડધુત કરેછ તેમ તું મને વધારે ગમતી બન્યછ. એ કાણુ બ્લેગાર્ડ તારું દીલ ચોરી ગીયોછ તે હું જાણુતો નથી—પણ, આહ ! તે મારા સપાટામાં એક વખત આવવો જોઈયે ! હું તે ચંડાલને શોધી કાઢરશ—તેને પાતાલમાંથી શોધી કાઢરશ. હુંખી જોવશ કે તું તેની સાથ

કેમ પરણેછ ! કુમ્મી, કોઇ વખતે હું ધણેજ ડેનજરસ માણસ છેઉ.”

નાખતી—નરમાશ—નમનનાઇતો હવે છેડો આવી ગયો હતો. કુમ્મીએ ખુબ મીઝજથી લવાં ચઢાવ્યાં.

“મારી એખલીની સામમે ઉભા રેહીને આપ એમ ફાટું ફાટું બકોછ તે પરથી તો તમે એક તદ્દન હીચકારા માણસ મને નજરે પડોછ ! ચાલો—ખસો !”

“હમણા નહીં તો બે ચાર, પાંચ, દસ વરસેથી હું તારી મગફરી અને તારા મીઝજને ઠેકણે લાવશ. હું સોમંદ ખાઈને હમણા તુને કેહુંછ કે જો હું તારી અને તારી સાથેજ નહીં પરણું તો મારાં ‘મેનહુડ’પર દયાનત પડજો !”

“તમે હવે મને જવા દેશો નહીં તો પછી શુમ પાડીને મને આસપાસનાઓને અહીં બોલાવવા પડશે. હટો—મને જવા દેઓ—મારે તમારી સાથે વધારે તકરાર કરવીજ નથી.”

“ઠીક છે—જા ! પણ યાદ રાખજે ! મારી સાથે દુશ્મની કરીને કોઇ સુખી થયું નથી. એટલુજ તુને કેહુંછ કે તેં આજે મારી સાચી મોહન્યતને છુટકારી કાઢીછ—તો હવે તુને મારા સાચા ધીકકાર સાથ કામ લેવું પડશે.”

આટલા કડવા સખુનો પોતાના બીડેલા હોઠો વચ્ચેથી ઓતરી દાદી ખસી ગયો. તેની ગમ એક પળવારથી નજર નાખવા વીના અત્યંત તીરસ્કાર સાથ કુમ્મી ત્યાંથી ઝપાટામાં ચાલી ગઇ. દાદીએ અરધીએક મીનીટ ટસટસ થતે ડાબે તેણીની તરફ પીઠેથી જોયાજ ક્યું—પછી એક લાંબો દમ ખેંચી પોતાનાં માર્યાના બાલમાં જોરથી આંગળાં ફેરવ્યાં.

“બાપ ગેડ ! કેપીટલ ગલ્ડ ધીસ ! !” તે મનમાં બડબડ્યો. “આહ—પારસીઓમાં આવી છોકરીઓ કાંઈ છે ? કેટલી છે ? હઝારમાંથી લાયગે એક મળે ! બાપરે—શું એના ભેજામાં રાઈ છે ! પલુવું તો એવીજ એક છોકરી સાથ પલુવું જોઈયે. ગ્રાંડ વુમન, ધીસ કુમી ! શું મને મચક નહીંજ આપશે ?—જોઈશું ! !”

પ્રકરણ ૨૬ સુ.

—:૦:—

ભોંયરાનો ભેદ.

પુનમના ચાંદની રૂપેરી રોશની વચ્ચે એક દુરદરાઝ ખાદી પહેલા વાયેજન પડત કીલા મીસાલ પોતાના મુંગા ગંભીર દબદબામાં “રોશન મહાલ” પાછો ચુપકીદી અને શાંતીમાં વીંટળાઈને સુતેલો હતો. તેના વીશાળ બગીચાના ગંજવર ઝાડોળી ગોયા આખા દીવસની ધમચકરી અને ધામધુમની ઠાક પછી નસોસ પડીને આશાયસ લેતાં હોય તેમ હીલ્યા ચીલ્યા વીના સુસ્ત સ્થીર થઈને ઉભાં હતાં. પવન પડી ગયલો હતો.—અને બાગ માંહેલાં આંખાં તથા આમલીના ઝાડોનું એક પાંતરંગી ફડકવું નહીં હતું. બગીચા માંહેલો શામીયાના સુમસામ ઉજડ થઈ પડ્યો હતો. બધી ટેબલો અને ખુરસીઓ બી રાતની મોટી મેજાબાનીની ઘડાઘડીની કાંઈક યાદ આપતી એમેરની ચુપચાપ શાંતી વચ્ચે જેમ તેમ વેર વીગેરે પડેલી હતી.

મહાલના કમપાઉન્ડની લોહરી ઉપરના સ્પષ્ટ એ કોકા-
ઓનો ગણગણાટ આખી ઇમારતના ખુણે ખુણામાં ફેલાઈ
રહ્યો. રાત્રીના એ વાગવાની યાગ ચોટીયાને પુકારી—પણ
હર ઉઘમાં ચકચુર થયેલાં નવાજના પરીણાંએ માહિથી
કેટલાંઓએ તે સાંભલી હશે ?

બીજાં કોઈએ તે સાંભળી કે નહીં તે તો કોણ જાણે—
પણ ભોંયતણ્યાના એક ઓરડામાં છેલ્લા એ કલાક થયા
અછાડ પછાડ કરતાં એક જણે તો તે બરાબર સાંભળી.
છેક સાડા અગ્યાર વાગતેનો પોતાના બીજાણાં ઉપર ખુટ
અને ડગલા પાટલુન સાથે એમના એમ ચટાપાટ જમ્મતે
પડેલા મુઠ્ઠાને છેલ્લા હડી કલાકની દરેક મીનીટ દરેક
સેંકડ, ડોળા પોર પરાક ઉઘાડા રાખીને જીવ સાથે ગણી
હતી. ઉઘ તેની સાથે તે રાતે રસાઈ રહેલી હતી. કુમી—કુમી !
કુમી માટેના હઝારો જાતના તુરંગોએ તેને એક પણ વારખી
પાપણ બંધ કરવાની પરવાનગી આપી નહીં હતી. નવાજ
શેહેરીયારનો ભેદ, તેની મુસલમાન બાતુનું પોગળ, જાણુની
નાદાન મોહબત, દાદીની બદમાશી, મુઠ્ઠા પડેલી વહાલી
માતાની યાદ, કુમીની પ્યારી ચક્ષ્મોનો મુંગો સંદેશો—આ
સઘળાં ઉપર વીચાર વીચાર કરતાં તેનું માથું ખચીત હવે
જરા જરા દુખવા માંડ્યું હતું.

એ વાગતાના ઘંટા સાંભળતાંજ તે એક નીસાસો
નાખીને ઉઠી ધોલ્યા પર ખડો બેઠો. ઉઘાવાના હવે વધુ
વાર ફાંફાં મારવાં એ સીરફ હેમાકત હતી. તેણે બીજાણા
આગળની બારી ધરરર કરતી ખોલી નાખી. બાહરની ખુશનુમા
ઠંડી ચંદની અને ખોલ્લી સ્વચ્છ હવા તેનાં તપી આવેલાં

દેમાગ સાથ અઠડતાં સુલતાનથી “આહ !” કરીને ખુમ પડાઇ ગઇ. ઉઠીને તે પારી આગળ જઇ ઉભો અને માથે હાથનો થેલો દબ કમપાડેલા સફેદ રેતીવાળા રસ્તાઓ અને લીલો-તરીથી ખીલી રહેલા ખુમસુરત ક્યારાઓ એક ચીતે જોવા પડ્યો.

ભાયગે સુલતાન ત્યાં અડધી મીનીટ ઉભો દરો કે અચ્ચુચ એક નાનો આંચકો ખાઇ તે ખડો થઇ ગયો. વાંકો વળી ડોળા ફાડી ને તેણે બાહાર જગીયાના રસ્તા ઉપર થોડેક છેટેથી પસાર થતા એક આકાર ને ધારી ધારીને નોંચાજ કર્યું.

ઓ ! એ કોણ ?

તેજ—તેજ પેલો ભુરો લાંબો ચોવર કાટ પાછો ! તેજ પેલું હાથમાં પકડેલું ફાનસ—તેજ પેલો સોમનામ-ખુંલીર નવાખ શેહરીયાર જંગ ! આહ ! પાછો તે પોતાની ભર ઉધમાં ચાલતો બાહર પડ્યો હતો.

ધક—ધક થતી છાતી સાથ એક મીનીટ દમ ધુંટીને સુલતાને તે ધીમે ધીમે પસાર થતા આકાર ગમ ટીક્યાજ કર્યું. પછી દળવેથી તેણે બારણું ખોલ્યું અને પગના અંગુઠાપર ચાલી બાહર પડ્યો. કોઇ જગરા ભેદની ચાવી હવે હાથ લાગશે એવી કાંઈક કુદરતી બસારત સુલતાનને થતી હતી.

નવાખ જેલની વખતે તો કોણ જાણે ક્યાંથી આવી પોતાના બેડ રૂમમાં ચાલી ગયલા હતા. આ વખતે તો તે દેખાઈતી રીતે પોતાના સુવાના ચોરડામાંથી બાહર પડી કોણ જાણે ક્યાં જતો હતો. સુલતાન દાંત પીસીને તેની પુડે ચાલ્યો. નવાખ તેનાથી ધણું તો પાંચ છ એક વાર દુર દરો. પાંચેક મીનીટ ચાલીને કમપાડેલા ચોકકસ ખુણાઓ વટાવી

નવાળ એક તદ્દન એકાંત જગ્યાએ એક મટોડાંની ઝુંપડી આગળ આવી પુગ્યો. આ કાઠડી એક પાહડી જગ્યાના ઢલાવ-પર બાંધી હતી—એટલે તેની ત્રણ બાજુજ દીસ્તી હતી. ત્યાંથી ‘રોશન મહાલ’ની ઇમારત લગભર છેટે પડી ગયલી હતી—બલકે વચમાં ઝાડોની ઘટા આવેલી હોવાથી બીલકુલ નજરેથી પડતી નહીં હતી. બગીચાનું છેક નાકેનું ખુણું આ હોવું જોઈએ—કેમ જે કમપાઉડના કચારાઓ અહીં લ’બા-યલા દીસ્તા નહીં હતા સુલતાન હવે નવાળ શેહરીયારની પુંઠે લગોલગ હતો. એક ઝાડીના ઓથામાં ભરાઈને તે દમ ઉચો રાખી મુ’ગો મંતર ઉભોજ રહ્યો. આ કમખખત નવાળ રાતે ઉંઘમાં ચાલીને હંમેશ અહીં હાથમાં ફાણસ સાથે શા માટે આવતો હતો એ ભેદનો ખુલાશો કાઢખી ભોગે જાણવા સુલતાને દુધ ઠરાવ કર્યો હતો. નવાળથી તે ધણું ધણું તો હવે પાંચેક ફીટ દુર હશે.

પેલી કાઠડીની નજદીક પોહચતાંજ નવાળે ઓવર કાટના ગજવામાંથી હલવે રહીને એક મોટી પીતળની ચાની કાઠડી. કાઠડીને લોખડનું એક બારણું હતું અને તેને એક મસ મોટું તાળું મારેલું હતું. નવાળે ફાનસ ભોંયપર મેલ્યું અને ધીમેથી તાળામાં કુચી ખોસી તે ઉઘાડ્યું. તેવણે અડગરો ખસાડ્યો અને બારણાંને કોટાયલાં મીનજગરાંઓની ચીચી વચ્ચે ખોલ્યું. પછી આસ્તેથી ફાનસ જમીનપરથી પાછું ઉંચકી તેવણ માર્હે પેઠા. સુલતાન એક ચીત્તા વાઘની પેઠે પુંઠે પુંઠજ હતો. પણ નવાળે જરાખી શક વગર આ સઘળું ઉંઘમાંજ કરતા હતા—એટલે તેનું ડીટેક ટીવ કામ આસાન થઈ પડ્યું હતું. તે નવાળની પુંઠે હીમતથી કાઠડીમાં પેઠા.

કાઠડીમાં તો અંધારું કીલ હતું. પણ નવાબના હાથ માહેલાં ઝુફતાં હરીકેન લેમ્પની ઝાંખી રોશનીમાં સુલતાને જોઈ લીધું કે અંદર આખી ઓરડી તદ્દન ખાલી ખરેખા હતી. એક ભાંગી ખુરસી કે બાજન્ટ વટીક કાંઈ જરાખી સામાન માંહે હતો નહીં. સુલતાને ડોળા તાણીને જોયું તો માલમ પડ્યું કે ઓરડીની એક દીવાલ તો પાહડની કઢણુજ હતી—જ્યારે ખીણ ત્રણ ગંજાવર પકુરોથી ચણી લેવામાં આવી હતી.

નવાબ તે કાઠડીના છેક એક નાકેના ખુણા આગળ ગયો અને—

યા પરવર ! સુલતાનની મોટી અખબખી વચ્ચે શેહરી-યારજંગે વાંકો વળી ત્યાં ખુણામાં જમીનપર એક લોખંડતું ફાલકું જેવું કાંઈ હતું તેની ખીલી ખસાડી અને એક નાતું લોહડાંતું ફડકું ઉંધાડ્યું. રસ્તાપર પાણી સીપવા માટે જેમ લોખંડના મોહડાં જમીન ઉપર મ્યુનીસીપાલિટીના માણસો ખોલે છે તે મીસાલ આ ફડકું તેના મીનગરાં પર ઉંધડી ખડું ઉભું. માત્ર તે ફડકું આપણાં ગટરના મહોડાં કરતાં સેહજ મોટું હતું. અને માહેથી એકજ માણસ નીચે ઉતરી શકે તેવું હતું.

યથા તારી મદદ ! સુલતાનને કાંઈ વધુ વીચાર કરવાનો વખત મળે તે અગાઉ તો હાથમાં ફાણસ પકડીને નવાબ શેહરીયારજંગે તે બાકેરાં વાટેથી નીચે ઉતરવાખી માંડ્યું ! જેવું તેવણતું માથું જમીનની સપાટીની નીચે ગયું કે લાગલો સુલતાન ત્યાં ઉંધાડાં મહોડાં આગળ ધસી ગયો અને ગુઠણપર પડી આંખો તાણી તાણીને નીચે શું હતું તે જોવા માંગ્યું. પણ બ્યર્થ ! એટલું તો અંધારું કીલ હતું કે

નીચે કાળાં ભોયરાંમાં જવા માટે એક લોખંડની સીડી હતી તે ઉપરાંત તેને કાંઈજ બીજું દેખાઈ શક્યું નહીં.

હવે શું કરવું ? નવાજ કમબખ્ત અંદર આ છુપાં ભોંયરામાં—આવી ધમધાર રાતે ઉંઘમાં ચાલીને શું કરી મરતો હશે ! શું સુલતાનેથી યા હોમ સીડીપરથી ઉતરીને નીચે જવું ? આહ ! આવી તક પાછી હાથ કેમ અને ક્યારે આવવાની હતી ? બેશક આ નાપેકાર નવાજનું ગુનેહગાર અંતકરણ એટલું તો રોજ દંખતું હોતું જોધયે કે ઉંઘમાંથી તે રોજ રાતે આ છુપાં ભોયરાંની મુઝાકાત લેતો હતો ? આ ભોંયરાંમાં તે નવાજનો કાંઈ જખરદસ્ત ભેદ છુપાવવામાં આવેલો હોવો જોધયે—એમાં જરાબી શું શક ?

પોતાના તાતી આવેલાં કપાલ ઉપર સુલતાને એક હાથ દાખ્યો. શું કરવું તે હવે જે સેંકડ વહી જતી હતી તેમાં તેને નકકી કરી દેવાનું હતું.

તેણે પહેલાં તો કાંઈથી જોખમે નીચે ઉતરીને નવાજનો હુંબાલો પકડવાનો અને અંદરનો રાહઘાટ જોવાનો મનસુબો કર્યો. નવાજ પાછા ઉપર આવીને પછી કાઠડીના લોખંડી દરવાજાને ચાવી મારી ચાલ્યા જાય તો પછી સુલતાનને આ ભોંયરાંનો ભેદ જાણવાનો લાગ પાડે કેમ મળી શકે ?

સુલતાને દાંત કચકચાવીને નીચે ઉતરવાની તક્યારી કરી—પણ સખર ઓચીંતો એક બીજો વીચાર તેનાં ભેજમાંથી પસાર થઈ ગયો ! તે વીચાર તેને વધારે સલામત અને વધારે લાલકારક લાગ્યો. ઝટ તે ઉંઘાડાં ફડકાં આગળથી ખસી જઈ કાઠડીના દરવાજા આગળ દોડ્યો અને ત્યાં અડગરામાં

ખોસેલાં તાળાં અંદરથી પેલી મોટી ચાવી કાઢી લઇ પોતાના ડગલાંના ગજવામાં ઠેરવી દીધી અને આતુર જીવે નવાબના ઉપર પાછા ફરવાની રાહ જોતો એક બાબુ એક મોટાં ગીચ ઝાડની પડખે સંતાઇ ઉભો.

ખાસ્સી દસેક મીનીટ નવાબને પાછાં ઉપર આવતાં લાગી ! જેવી રીતે બંધમાં નવાબ કોઠડીમાં દાખલ થઇ ભોંયરામાં ઉતર્યા હતા તેવીજ ઉધણુસી સ્ત્રીયોમાં તેવણુ ફાણુસ હાથમાં લઇ ઉપર આવ્યા. સીડી ચઢીને કોઠડીમાં આવતાં ફડકું તેવણે બંધ કર્યું અને તેની ખીતી પાછી દીધી. સુલતાન બધું તપાસતો કોઠડીનાં બારણા આગળજ હતા. નવાબ બાહર આવ્યા કે તે ઝાડીમાં પાછો ભરાઇ ગયો. શેકરીયાર જંગે કોઠડીનો લોખંડી દરવાજો બંધ કીધો, અડગરો માર્યો, તાલું ખોણ્યું—અને બંધ કરવા માટે ચાવી હાંડવા માંડી. તાળાં-પર આમ તેમ હાથ ફેરવી ખીચારાએ બહુ કાશીશ કીધી—ઓવર કોટના ખીસામાં હાથ નાખી જોયો—પણ વ્યર્થ ! ચાવી હોય ક્યાં જ મળી શકે ? પાછું બારણું ખોલી તેવણુ કોઠડીમાં ગયા—ભોયરાંતું ફડકું ખોલી ફરીથી નીચે ઉતર્યા. આખરે પાંચેક મીનીટમાં તેવણુ પાછા ફર્યા. અને ભોયરાંતું ફાલકું ધાંકી, કોઠડીની બાહર પડી બારણાને અગડરો મારી, તાલું અલગુંજ બંધ કરી નીચી મુડીએ વીચારમાં ને વીચારમાં બંધ આંખ્યો સાથ ત્યાંથી ચાલુ મુક્યું !

તેવણુને ત્યાંથી પસાર થવા દેવા પછીખી સુલતાન ધીરજથી ખાસ્સી પાંચેક મીનીટ પોતાની છુપાવાની જગ્યા

એજ ઉભો રહ્યો. કાણુ જાણે નવાજ કુંચીના ધખારામાં પાછા ફરે તો ! પણ નહીં ! નવાજ શેહરીયાર જંગ તો ધીમે કદમે દેખાઈતી રીતે પોતાના સુવાના ઝોરડા ગમજ આલ્યા ગયા હતા.

સુલતાન હવે ઝાડીમાંથી બાહર નીકળ્યો. ઝડપથી તેણે પોતાના ગજવામાંથી ચાવી કાઢી પેલા અલગાં તાળાં ને મારી દીધી. પાછી ખાત્રી કરવા તેણે તાળું જોરથી તાણી જોયું. લોખંડી દરવાજો ખરાબર બંધજ હતો એવી ખાત્રી થતાં કુંચી પોતાના ડગલાના અંદરનાં ગજવામાં સંભાલથી ખોસી દધ તે ધીમે કદમે ત્યાંથી નીકળી આલ્યો.

નવાજ તો ક્યારના પોતાના મકાનમાં દાખલગી થઈ ચુક્યા હતા. સુલતાન ધડકતી છાતી સાથે પોતાના ખેડ રૂમમાં પેઠો અને અંદરથી બારણાને સાંકળ મારી !

આહ ખુદા ! અંતે તેના કબજામાં કાંઈ ભયંકર લેદની ચાવી હતી ખરી ? અરે ઇનસાફના ગેખી ફરેસ્તાઓ ! શું સુલતાનના પીતાની સાથે રમાયલાં જલમ કાવત્રાંની તે ચાવી હશે ? ધુંજતા હાથોમાં પેલી મોટી કુંચી પકડીને ફાટે ફાટે ડાળે તેણે તેની ગમ જોયાજ કયું. સખર જીવ—જરા ખીરજ ધર ! એ ભોયરાંમાં મુજી નવાજના શું કાળાં ધોળાં છુપાયલાં હતાં તે આપોઆપ એક બે દીનમાં જણાઈ આવ્યા વગર કાંઈ રહેનાર હતાં ? કુંચી સુલતાનના હાથમાં સલામત હતી તો પછી પેલો ભોયરાંનો લેદ ક્યાં નાસી જવાનો હતો ?

સુલતાને ઠંડા પાણીએ પોતાનું મ્હોઢું છાંટ્યું. તેનું દીદાર ખરેખાત જોખારથી ધક ધકતાં આંગ મીસાલ ગરમ થઈ આવ્યું હતું.

યાદગાર દાહડો !—ખચીત સુલતાન માટે તે આજો દીવસ તેની જીંદગીનો એક અતી મહાન અગત્યનો દાહડો હતો. લોહરીમાં ત્રણ વાગ્યાના હથેડા પડ્યા—અને એક હાથ મારી સુલતાન પાછો પોતાના ખીછાણાપર એમનો એમજ કપડાં અને છુટ સાથે પછડાઇ પડ્યો.

પ્રકરણ ૨૭ મું.

---:૦:---

સંઘાણી અને સેકેટરી વચ્ચે શુક્રતેજી.

ઉછળતાં જોખનના ખીન અનુભવી તખકકા દરમ્યાન એક કુમળાં જીગરને જ્યારે મોહ્યતની મુસીબતનો લગાર તીક્ષ્ણ ઝટકો પહેલ વહેલો લાગે છે ત્યારે તેને તુર્ત વેળા એમજ લાગે છે કે અસ તેની જીંદગાનીનું દીલખુશ પ્રકરણ ખતમ થઇ ગયું. થોડા મહીના—તે નાદાન જીવ ખાવા પીવાનું, હસ્વા જોલવાનું મોકુફ કરી દીલ નાખી દે છે—દુન્યા અકારી કરી મેળે છે.

પણ દુન્યા તે જીવડાને અકારો કરી મેળવા ના પાડે છે. માથાં દુખવાનો કે પેટમાં દુખવાનો—લેવાઇ છુટઇ જવાનો કે આંખમાં ખાડા પડી આવવાનો—પ્રયોગ એક ખીલતાં ઉધરતાં ખચ્યાંના બાજમાં નીલી નીલીને કેટલા દહાડા નીલે ? કાંસો કે કરાંઝો—કાર મરડીને સુઇ જાયો કે ભુખે પેટે ઉંઘાઇ જાયો—પણ તે પાંચ દાહડા, પંદર દાહડા કે ઘણું તો ખે ત્રણ મહીના ! મેહેરખાઇ જસાવાળાની પૌત્રી જલુ જેવું એક હસ્તું જોલતું, સદાતું ખુશમીનજી સુખવાસી રમત્યા

પુટલું સંસારની સાથે ક્યાં સુધી રીસાઈ રહી શકે ?
છત્રેછમાં એક કહેતી છે કે—

“ The heart may break, but brokenly
live on.”

આ કહેતીની સચ્ચાઈ લખ્યો રૂપ્યાની ભાગ્યવંતી
વારેસ, ખુબસુરત તંદોરસ્ત બલુ દુઆશે માત્ર ત્રણ દીવ-
સની મુદતમાં જ નોંધ લીધી. શાદીની ધુમધામથી આખો
‘રોશન મહાલ’ ધમધમી રહે—સેંકડો પરોણાઓની આવજ,
ખેંડોની ગડગડ સડગડ, હસી ખુસીનો ચોમેર મેહેમાર બપો
રહે—ત્યાં આ કુદકા ભુસકા મારતું બાળક પોતાના ચોરડામાં
ભરાઈને માથું દુબવાતું બાહાણું તે કેટલા દહાડા
સુધી કહાડી શકે ?

શાદીને દીવસે સહવારના આખરે બલુને મમલાંજીની
અને કુમીની બોહોંસ આગળ નમી જવું જ પડ્યું. અગીયાર
વાગતે નીચે ટ્રેઈંગ રૂમમાં લગનની કીયા થનાર હતી—
અને ત્યાં કુમી તેણીને જોર જખરી કરી સમ સોગંદ ખાંધને
પોતાની સાથે ધસડી લઈ ગઈ હતી.

બલુ એકવાર સવે સંગાથ નીચે ગયું, અને મોટા
દીવાનખાનામાં ભેગી મળેલી હકમાર મીજલસમાં ભેળાઈ, કે
તેણીનો જીવ જરાક હલકો પડ્યો. સુલતાને બાલુ કાંઈ જ
ખન્યું નહીં હોય તેમ એકાદ એ વાર તેણીની સાથે સહેજ
સાજ વાત કરી, એટલે પછી ખીજ-ત્રીજ ધમચકરી વચ્ચે
બલુને પોતાની સ્થિતિ તેણી ધારતી હતી એટલી ભારી અને
કઠંગી લાગી નહીં. વળી એ છોકરી કાંઈનેથી-ખત્તમ કરી

મુલતાનને અને કુમીને-સેહજી એવો સંસારો આપવા ઇચ્છતી હતી નહીં કે તેણીની મગરૂરીને એક નહીં ધારેલો ફટકો પડવાથીજ તેણી આટલો વખત દહે જીગરને આઝેઝ થઇ ગઇ હતી. જો શાદીની કીયામાં પોતે હાજર નહીં થાય, તો જરૂર કુમી જેવી એક શેહારી છોકરી તેનું ખર્ચ કારણ એતી જવા વીના રહે નહીં.

લગનને દહાડે સવારના જાલુના જીવનેથી ઠીક લાગતું હતું, એટલે બનીકની તેણી દીવાનખાનાની ધામધુમમાં સામેલ થવા જેમ તેમ મોહકું ખુશ રાખીને નીચે ઉતરી હતી. પોતાના વાહનાં બચ્ચાને પાછું તટાર થઇને ખુશ બખ્તીમાં ભાગ લેતાં જોઇ જુઓર્ગ મમાઇજીથી હસાઇ હસાઇ જવાતું હતું.

પણ પોતાના ભાઇના આવાં ફરમાશુ લગનને દીવસે બીજી કોઇની રીતે મેહરઆઇનો જીવ ખુશીમાં હતો એમ સમજશો ના “મુઇ એક રીઝરડી પીઝરડી મુસલમાની ભોબખ”નો ખ્યાલજ તેવણને અકારો ઝેર સમાન હતો. શેહેરીયારજંગની આવી ધરડે ઘડપણની બેવકુફાઇ માટે મેહરઆઇ પહેલેથીજ ખભરતાં ચટકતાં આવ્યાં હતાં-પણ બીજાં કશાંને ખાતર નહીં તો ફક્ત દુન્યાદારીને ખાતરજ તેવણુ લોહીનો ગોટ રૂળીને સુપ બેઠાં હતાં જંગબારથી તેવણુ આ શાદીની કીયામાં ભાગ લેવા ગુલબર્ગે આવ્યાં તેથી માત્ર દુન્યાના રેવાજ અને રીતીને તાબે થવાની પોતાની અજબામણી ફરજ લેખીનેજ આવ્યાં હતાં. વળી બહુને જરાં જંગબારથી બાહેર કાઢવાનો તેવણુ લાગ શોખ્યાજ કરતાં હતાં-એટલે આ લગનનું બાહણું તેવણુ ઉપાડી લીધું હતું.

દાદી માટેથી તેવણેને છેલ્લે છેલ્લે એટલી ચીંતા રાખવાના કારણે મળ્યાં હતાં કે કોઈથી મને હીંદુસ્તાન જવાને તેવણ આતુરજ હતાં. આણીમેર વળી શેહેરીયાર લખએ જાણુ અને દાદી-માનેક અને કુમીના લવીષની ગોઠવણો મેહરખાએ મેહોંડે મોહકું મળીને કરવાની ખુશી દેખાડી હતી, એટલે પોતાની ગમે તેવી નામરજી છતાં મેહરખા જંગ્યારથી આ લગનમાં ભાગ લેવા સુલખગે આવ્યાં હતાં.

પણ તે છતાં આવાં હેણુ અકચ જેવાં લગન તરફ જરાથી ખુશાલી કે પસંદગી બતાવવા સાફ ના પાડી મેહરખાએ પહેલે દાહડેથીજ પોતાના ભાઈના છાપડાં તળે થોભરો ચઢાવી રાખેલો હતો. શહરીયારજંગે એક વખત જરા અમરચું પુછ્યું કે “નરીને જરા ઓળખાણુ કરાવવા લાઉં?” તો છેડાઈ પડીને મેહરખાએ ધસીને ના કહ્યું હતું.

શાદીની ક્રીયા ચાલતી હતી તે દરમ્યાન મેહરખાએ જશાવાલા આજે ખામખા ડ્રોઈંગ રૂમની પડોશના ઓરડામાં એક ખુણાની અંદર ભરાઈને બેઠાં હતાં. કુમી, માણેક, જાણુ વગેરેની ગમે એટલીની સમજાવટ છતાં તેવણે લગન થાય તે વખતે શેહેરીયારજંગની આગળજ બેસવાને સાફ ના પાડી. છતાં છોકરાંઓને તો તેવણે જીદ કરીને લગન થતાં હતાં ત્યાં ડ્રોઈંગ રૂમમાંજ બેસાડ્યાં હતાં.

દશેક મીનીટ એકલાં પોતાની જગાએ મેહરખાએ બેઠાં હશે-પણ પછી તેવણે પોતાના સેક્રેટરીને ઇશારત કરીને પોતાની પાસે તેડ્યો. સુલતાન તેવણ વાળાજ રૂમમાં થોડેક છેટેથી એક બાજુ ઉભો રહી દીવાનખાનામાં ચાલી રહેલી ક્રીયા અદખવાલીને નીહાળીયા કરતો હતો.

“ સુલતાન, આવો—અહીં બેસોની, એમ ઉભા કાંઈ સુધી રહેશો ? મુઘ અંદર તો એવી ગીપચી છે કે બધાંઓનો જીવળી ગભરવ આવતો હોશે. અસ્તો આશીરવાદ પુરા થવા પછી કેહજે મુસલમાનની રીત પરમાણેથી લગ્ન થવાના છે !”

સુલતાન મુઘમાં સેહેજ હસ્યો. અને મેહરબાઈની પાસે પડેલી એક ખાલી ખુરસી ઉપર ગોઠવાયો.

“ મેહરબાઈજી, આય બેગમ તુરજેહાનની પછવાડે ઉભી રહીને પવન નાંખેછ તે એવજીની દાસી થાય કેની ?”

મેહરબાઈ જશવાલાએ એવું કાચું કરવું કે જાણે આ દાસીની વાત સાંભળીને તેવજીને કાંઈ ચુંચવ આવતું હોય.

“ બલા જાણે મારી, કે એ મુઘ દદા વરી કોણુ છે ! ગેઘ કાલે સાંઘાંજના બાગમાં શેહેરોયાર અને આય એની શાભીતી મુસલમાની બધરી ફરતાંતાં, તાહરે આય દાસી જોધયેછ તો એ લોકોની સાથેની સાથેજ ! મેં પોતે મારા ઓરડાની બારીમાંથી જોયું ! રાત પછવારેથી નહીં ચાલી મરે જો—આય બેગમની જોડે જોડજ ચાલે ! આજે સવારનાજ કુમી મને કેહેતીતી કે બેગમ સવારે સાત વાગે ગાડીમાં કેથે એબલાં શેહેરીયારજંગ વગર ફરવા ગીયાં—(મુવું આજેથી ફરવા જયા વગર જાણે એનો જીવ તુટી પરતોતો)—તેહરેથી આય એવજીના શોભતાં દાસીબધ સાથેજ ઉતાં ! તમે માનશો, સુલતાન ? કુમી કેહેજે કે એ મુઘ કસકુનમ પોતાની બાઈની પાસેજ આગલી બેઠક પર ગાડીમાં બેઠી—સાંખી બેઠકપરથી નહી જો !”

એકાદ મીનીટ વીચારમાં સુલતાન મુગો બેસી રહ્યો અને ચુંચી આંખો કરી પરણતાં જોડાં ગમ જોયા કરવું.

“કેમ શું વીચારમાં છેવો, સુલતાન ? કંઈ નવાં બેગમને ઘણાં ધારી ધારીને જોયા કરો છ ?”

“નહીજી, હું આય તેવણની દાસીને જોવું છ. બાઈની કાંઈ ઘણી માનીતી અને વીશ્વાસું હોતી જોઈયે. જેમ તમે બાઈજીની મારી ઉપર મેહેરબાની છે, તેમ આય બેગમ સાહેબની પોતાની દાસીપર હોશે.”

“અરે જાવરે ! કાંઈ મને સમજાવવા આયા ? તમારી વાત જુદીજ છે, સુલતાન. હું તમને મારા નોકર ગણતીજ નથી. તમારા જેવા એક શીખેલા, કેલવાયલા સેક્રેટરીની વાત કાંઈ—ને આય એક મુઠ હલકી મુસલમાની આયાની વાત કાંઈ ! જોજો—મારો બોલ માનજો—એ બે મુવાં નસાઈંદાઓ મક્કીને શહેરીયાર લઈને ખુવાર નહીં કરી મુકે તો મને કહેજો એ બે મરી ગેઈગોના બધા ઢણકજ મને ગમતા નથી. મને તો ભસ્તે ગેઈ આય દાસી એની આયા કરતાં એની કાંઈ માય માસી થતી હોય તેમ વધારે લાગેછ ! શહેરીયાર પોતાની બધધરની ઝોરખ આપેછ કે કાંઈ મોટા નવાબની છોકરી થાયછ તે બધું જુઠું ! તમે કંઈ માનતાં ના—મુવાં કાંઈ રસ્તે શેરીએ રખડતાંઓને કાણ જાણે કાંઈથી ઉચકી લાયોછ. પણ મરવા દેવોની, એ લોકોને ! આપુને શું ? આય બધું રમખાણ પુરું થાય કે આપરે કાહરે અહીંથી જતાં રહીયે તેની હું તો હવે અકર વકરમાં પરીછ. બા સુલતાન—હવે બીજા ચાર પાંચ દાહડામાં આપરે આપરી તબયારીમાં રહેવાનું જો.”

સુલતાને સહેજ પોતાનો હોઠ કરડ્યો. આમ અચાનક એટલું જલદી સુલજગાંથી ઉપડી જવાનો મેહેરબાઈનો ઠરાવ

સાંભળી તેના પેટમાં ફાળ પડી આવી હતી. અરે—હજી તો પેલી છુપાં ભોંયરાની કુચીનો તેને ઉપયોગ કરવાનો આકાશ હતો ! હજી તો કુચી સાથે બીજી કેટલી બધી વાત કરવાની રહી ગયલી હતી !

“જરા થોરા દાહરા અહીં રેહી જાઓ તો કીક લાગશે, બાપ” તે હળવેથી બોલ્યો. “લગન પુરાં થતાંજ ઉપડી જશો તો શહેરીયારજંગના મનમાં ઓછું આવશે—ને હું ધારતો” નથી કે એવણુ તમુને એટલાં જલદી જતાં રહેવા દે.”

“ઓવાય ! નહીં જવા દેશે તો શું દોરડાંએ બાંધી રાખવાના છે ? હું હવે થોભવાનીજ નથી. હરવધ ગેઇ જાણુબી કંઈ બે દાહડા થયા અનમની જેવી થઇ ગેઇછ, ને જાંઉ—જાંઉ કરવા કરેછ ! કોણુ જાણે પરમ દહારનો એ દુકતીને શું ભુત ભરાયો’તો ! આજે મેં ઘણી ધમકારી, તાહરે જેમ તેમ મહા મુસીબતે નીચે આવીછ, સુલતાન, એને એકાએક શું પરમ દહાડે થઇ આવ્યું—તમુને કંઈ ખબર હોશેની ? તમારી સાથે વાત કરીને એ ઉપર આવી, ને બસ સીક જેવી થઇ ગેઇ ! તેની અગઉ તો મજેની હસ્તી બોલતી હતી !”

થોડીક સેકંડ સુલતાન મન સાથે ખુબ ચુંચવાયો. હવે શું જવાબ દેવો ? પણ મેહેરબાઇજી કોઇબી વખત આ સવાલ પુછશે એમ તેણે ધારીજ મેલ્યું હતું.

“કાંઈ ખાસ એવણુની તબીબત બગડે એવો બનાવ બન્યો હોય એવું હું જાણતો નથી. ફક્ત એટલું બન્યું કે વાતપરથી વાત નીકળતાં એવણુ મારે પોતાને લગતી કેટલીક હકીકત પુછવા લાગ્યાં, અને મેં તેવણુને મારી જીંદગીની એક ગમગીન તવારીખ કહી સંભળાવી”

“ તમારી છંદગીની ગમગીન તવાંરીખ ! મરે, તે શું ? તમે મને તો કંઈ કહ્યું નથી ! ”

“ હું તે બધાંને કેહેતો ફરતો નથી, મેહરબખ્શ—પણ જરબખ હમેશ માટે વાસ્તે એટલી કાલજ રાખીને બંધી પુછપરજ કરેજ કે તે દાહરે મેં એવણુ આગળ સહેજસાજ માત્ર એસારો કીધો કે મારી જીવાન છંદગીમાં મારી ઉપર અત્યાર અગાઉ મોટી આફત ગુજરી ચુકીજ—એક ઘાતકી ગેરખનસાફનો હું એક ભોગ થયો’તો—અને એક ચોક્કસ જીવાન સ્ત્રીએ એક ફરેસ્તાની માફક મારી મદદે આવી મને જો બચાવ્યો નહી હોતે, તો અત્યારે હું પાયમાલ બેહોરમત થઈ છંદગીથીબી ઉખડી ગયો હોતે ! ”

“ એટલું બધું ?—મને તો કાંઈ ખ્યાલથી નહીં ! સુલતાન, તમે મારી આગળ બોલ્યા કાંય નહીં ? એ શું આફત આવી પડેલી ? કાહરે ? તેને કેટલાં વરસ થયાં ? મને બધું કેહો—મારા સમ—તમારે લગતું કંઈથી જાણુવા કાણુ જાણે શું છે કે હું ઘણીજ આતુર રેહુંજ. ”

“ એ બધી મારી ગમખાર વાત ઘણી ખાનગી છે, બાઈ, ” સુલતાન પોતાનો સાદ નખાવી દઈ, ઘણાજ ગમગીન અવાજે બોલ્યો, “ તમે જેવાં દાનાવ, મેહેરબાન, મારાં મુરબી પ્રાસે માગી લેઉજ કે તમે મને વધારે એ બાબે હમણા પુછશો નહી—વખત આવશે તાહરે હું પોતે બધું ખુલાસાથી કેહેવાની તમને કબુલાત આપુંજ. મારી મુસીબતની કહાણી હમણા મારાં દીલમાંજ સમાયતી રાખવાને મારી પ્રાસે મુસ્તકીમ કારણો છે. ”

“ બલા બાણે ! તમે મને એ વાતનો જરાક ધસારોજી નહીં કીધો, સુઘતાન ! તમે મારી સાથજી એમ લોકધ કરોછ ?”

“ તમારી સાથ લોકધ કરું, બાધ ? તમે મને નીમક આપોછ—તમે મને આવી ધજતલરી હાથતપર લાવી મુક્યોછ—મારીપર આટલો વીશ્વાસ રાખોછ—આટલી મેહેરબાની દેખાડોછ—પછી તમારો દરેક બોલ માથે ડિપાડી લેવાને જો હું તપ્યાર નહીં થાઉ, મારું દુખ તમારી આગળ રડી દેઉ નહીં, મારી મુશકેલીમાં હું તમો બાધજીની મદદ માગું નહીં, તો મારા જેવો બેબુનીયાદ બીજો કોણ હોય ? પણ ફરીથી હું માગી લેઉછ—એક અરજ તરીકે કરગરીને માગી લેઉંછ—કે ધણાજ મજબુત સગમોસર હમણા મારેથી મારી કાઢણી બાળે કંઈજ બોલાતું નથી; મને માફ કરો.”

“ એવાય ! પણ એટલું તો કહેશો કેની કે તે આફત કાઢરે આવી પડેલી ?—ને હવે—”

“ તમે કંઈજી નહીં પુછશો તો અત્યાર સુધી કીધેલા તમારા અસંખ્ય ઉપકારમાં એકનો વધારો કરશો.”

“ વાઈ નહીં પુછશ, સુઘતાન, એમ દલગીર શું કામ થાવોછ ? પણ મારી જો કંઈજી પૈસાની મદદ તમુને જોઈયે તો જરાજી આસકાતા ના—તમુને મારા સમ છે !”

“ તમો બાધસાહેબ મને એટલી મદદ કરોછ કે વધારે સેદ્દજી માંગવાની મને લાઝમજી નથી, તમારાં રાજમાં હું ધણાજ સુખીને સંતોષી છેઉ.”

“ પણ તમારો કંઈ પગાર વધાર્યાંથી પેલી છોકરી સાથ તમે પરણી શકતા હોવો તો હું તેમજી કરું ?”

“બીજકુલ તેવો કશોખી વીચાર હમણા મારાં મનમાં નથી—મને મલેજ તે જોઈએ તે કરતાં પુરતું છે.”

“પણ એટલું તો કેહવો કે તમારે માથેનું વધન હવે વીતી ગીયું કેની?”

“હાજી, પણ દુન્યાની નજરમાં હજુર મને પોતાને એક આપરદાર બીનગુનાહ માણસ તરીકે પુરવાર કરવાને સાફ થોડુંક કામ બજાવવાનું છે. જે જલમ દગાનો ભોગ હું તે મારું કુટુંબ થઈ પડ્યાં તે દગો તેના પુરાવા સહીન મારે સારી જગત સામમે ખુલ્લો કરી આપવાનો હજી બાકી છે.”

“હોશે—ગા, તમે આજે શું લરમમાં બોલોજ તે હું સમજી શકતી નથી. પણ જહારે વખત આવે તાહારે મને બધું માંડીને કેહજો, હું સુલતાન ! હું બધું જાણ્યા વગર રહેવાની નથી જો !”

“એક ગ્રહસ્થ તરીકે હું તમને કબુલાત આપુંજ—હું તમને દરેક ચીજ કેહેવશ.”

“મરે તાહારે શું તમે જાણુને આટલી વાત કેહી તેમાં એ રાત સીક થઈ ગેઈ? હું જાણું કે એને એકાએક શું થઈ આવું?”

“જરબધએ તાહારે કંઈજ તમને એ બાજે કેહ્યું નથી?”

“નહી—એ દુકતી તો કંઈ બોલીજ નહીં. તમે એને કંઈ ઘણી બોલી ને બેવકુફ ના સમજતા જો—અરે રાત એવી મીઠી ને એવી પટામણી છે કે કોઈ વખત તો આપુને બી રમારી મુકે.”

“હજુર તોખી એ એક બચ્ચુંજ છે—મેહરબાઈજી.”

“ સત્તર અઢાર વરસની ગોધો થવા આવી ને હજુર અચ્યું સાએ થઇ ? હવે એકાદ વરસમાં એતું આપરા માનેકની સાથે કરી આપવાનાજ વીચારમાં છેઉં. હરવાયે દાદી જો જરા પાધરો નીકસે કેની તો એતું ને કુમીતું પહેલાં ગોઠવી આપવા હું ઘણીજ આતુર છેઉં, સુલતાન. દાદીને મારી કુમી જેની એક સારી ને સમજી ઘેર રાખી બહારી મલશે તાહરેજ એ પોરીયો જરા રતીની સુધરશે—બાકી હમણે તો એ પોતીકા પેન્ના રખડેલ બાપના બધા સોજ સીખ્યોજ. એના સલુક બરે ! મારી સાથની વાત કરે કેની તાહરે હંમેશ જાણે બાહારથી કાઢ સાથ વધેરી આવે હોય તેમ બાઉં કરકું જેવો બનીનેજ વાત કરે. અમસી પોતીકા એકપુરી બેહન સાથની અત્યાર સુધીમાં દસેક વખત ચીઠરાં ફાડી રેહ્યો હોશે ! ઝાંઝામાં જરા રીતભાત કે સલુકાઇ તો છેજ નહીં. લેઓ—તાબરા પરીયા ! આસીરવાદ પુરા થયા ! ”

પ્રકરણ ૨૮ મું.

“ ઘરડી ઘોડી ને લાલ લગામ ! ”

શાદીની કીયા બપોરે બાર વાગતે ખતમ થઇ—અને પરોણાઓને એક બમપર દીશીનથી તુલત કરી પરણી ઉઠેલા વરરાજા પરવારી ગયા હતા. શેહરીયારજંગ બહાદુરની દુન્યા હમણા સુખી હતી. લગનને દીવસેજ સફવારના પોતાની એસ્ટેટના હુંગરાનો વળી એક કડકો નદીમાં ધસી પડવાના

સનાતન સમાચાર મળવા છતાં નવાજ સાહેબનું સંકળો વખત હરતું રહેલું ડાચું કહી આપતું હતું કે આખો “ રોશન મહાલ ” કાં નહી એમનો એમ પાણીમાં ગરક જાય તેની તેવણને ઝાઝી તુંભા નહી હતી:—અસ તેવણને તો તેવણનું પેલું કાયલી આંખ્યો વાલું ખુચકલું ખુલખુલ મળ્યું હતું એટલે તેવણને મનથી સારી જેહાંનનો ખજનો મળ્યો હતો !

સાઠ સીતેર વર્ષનું એક ધરડું ધ્રુવડ જ્યારે પોતીકા દીકરી થવાને લાયકની એકાદ “ ખુચી ” ને પરણી ખેસે છે ત્યારે પોતાના નવાં સુખના હાંફરામાં પોતાના ટાળકમાંનું ભેળું બાહરે કહાડીને તે કાણ જાણે ક્યાં ગોખતો ઉપર ઉંચું જ મેળી છાડે છે. તેની સર્વે ખજરદારી, હુશયારી, દુન્યાદારી તેને કેટલી હદ સુધી તણ જાય છે તેનુખી તે ખુદાને અસ લાણુજ રહેતું નથી. તે રોજે વળી નદીના રોહને પ્રતાપે ખારસી અડધોએક એકર જેટલી ટેકડીનો ભાગ સફા થઈ ગયો અને નાખી દેતાં ત્રીસથી ચાલીસ હજારનું તુકશાન થયું તે તો નવાજ સાહેબને મનથી કુચ્છ ખીસાદમાં નહીં હતું.

શાદીને દીવસેજ આવા ફરમાશુ “ સગન ” થયા તેથી ખુદ કેટલાંકે પરોણાઓના દીલ કચવાયાં—પણ શેહરીયાર જંગની ખુશાલીથી ઉભાઈ જતી છાતીમાં એવા નજીવા ખનાવ માટે વટવટો કરવા માટે હમણા જગ્યાજ ફાલતું નહીં હતી. એક ગમથી પોતાના સંખ્યાખંધ પરોણાઓ પર ધ્યાન આપવાનું, અને ખીણ ગમ પ્યારી ખુચશુરત તુરીની આગળના આગળ રેહવાનું—એટલે બધી ખીજો ત્રીજો પીચાર કરવાનો અવકાશ ખી ક્યાંથી મળે ?

પેલાં ભોંયરાંની ગેબ થઇ ગયલી કુંચીને વાસ્તે સેહજ જોડલો જરા વસવસો કરવાનીખી ખરેખરજ તેવણને પુરસદ મળી હતી નહીં. અને ખરું પુછો તો તે ચાવી ગુમાઇ ગઇ છે તેવું નવાખને હમણા ખ્યાન પણ નહીં હતું ! એ ચાવીનું રાતના ઉંઘમાંજ તેવણને અવારનવાર કામ પડતું હતું—અને ખીજી સહવારે તો તે વીસરાઇ જઇને આખો દીવસ તેવણના ઓવરકોટના અંદરના ખીસામાં પડી રેહતી હતી. આ ચાવીની સલામતી વીશે શેહેરીયારજંગના દીક્ષમાં કાંઇ ખાસ દરકાર હોય તેમ હતુંખી નહીં. પેલી ખાલી કોઠડીના લોખંડી બારણાની તેવીજ એક ડુપ્લીકેટ ચાવી તેવણે અડીભીડીને વાસ્તે પોતાના ‘ મહાલ ’ના વીશવાશ મુસલમાન કારભારી કમાલખાનને સોંપી મુકી હતી.

કમાલખાન નવાખ શેહેરીયારની નોકરીમાં કાંઇ પંદર વીસેક વરષનો જુનો માણસ હતો. તેની ઉમર સુંમારે સાઠેક વરષની હશે. તે ખચીત એક બહુ ધમાનદાર અને વફાદાર કારભારી શેહેરીયાર જંગને હાથ લાગ્યો હતો. કમાલખાનની ઉપર નવાખનો આંધળો વીશવાશ હતો—અને તે વીશવાશ ને તે પુરાણો નોકર હરદમ લાયક તથા સાચોજ નીવડેલો તેવણે જાણ્યો હતો. એક સાધારણ મસાલ ઉપરથી વધીને કમાલખાન આજે નવાખનો સઉથી માનીતો વીશવાસું અને કીમતી મદદદનીશ—એક એસટેટ મેનેજર—થઇ પડ્યો. હતો.

પણ આટલું છતાં, વાંચનાર, તને અજાણખી લાગતી હશે કે નવાખ શેહેરીયારજંગે પેલાં છુપાં ભોંયરાંની એક ડુપ્લીકેટ ચાવી ખીજી કોઇખી શખ્શના હાથમાં રેહવા દેવાની

હીમત ચલાવીજ કેમ ? ખુલાશો સહેલ છે. આપણે જાણ્યે છીએ કે પેલી ઉજડ બંધ પડેલી કોઠડી તો અંદર તદ્દન ખાલી ખપ્પા હતી. જે કાંઈની ભેદ શેહરીયારજંગતો છુપાયેલો હતો તે તો તે કોઠડીની જમીનના તલ્લામાં એક ગુપ્ત ભોંયરાની અંદર દટાયેલો હતો—ખુદ કોઠડીની અંદર નહીં. અલબત્ત કમાલખાન એ ખીનાથી ખીલકુલ નાવાઠેક હતો. તે તો માત્ર એટલુંજ જાણતો હતો કે અંધારી કીલ કોઠડી કોણ જાણે શું કારણ માટે નવાજ સાહેબે ખાલી એમની એમ પડત રહેવા દીધી હતી—અને રાતે કોઈ કોઈ વાર એખલા તેવણ અંદર ખુદા માલુમ શુંખી સખખસર જઈ આવ્યા કરતા હતા. નવાજ ત્યાં અવારનવાર રાતે હાથમાં ફાણસ પકડી અડધી ઊંઘમાં—અડધા સખગર—શા માટે જતા હશે, અંદર જઈને શું કરતા હશે, તે જાણવાની કમાલખાને કોઈ દીવસેમી કનવાર કરી નહીં હતી. તેમ કરવાની તેની હીમતખી ચાલી નહીં હતી. તે વફાદાર પુરાણા નોકરનો તેવો ખટપટયો ચટપટયો સ્વભાવજ નહીં હતો. પોતાના કબજામાં સોપેલી ફાલતું કુચીનો તેણે કદીખી ઉપયોગ કર્યો નહીં હતો. તેમ કરવાની તેણે અગતજ શું પડે ? તે જાણતો હતો કે તે અંધારી કોઠડીની અંદર માત્ર ચાર ખાલી દેવાલો, જમીન અને છાપડાં શીચાય ખીજી કશુંખી હતું નહીં.

અત્રે એક ખુલાસાની જરૂર છે. વાંચનાર ભુલી ગયેો નહીં હશે કે કોઠડીમાં દાખલ થવા પછી નીચે ભોંયરામાં જવા માટે જે છુપું લોખંડના કડાંવાળું ફાલકું નવાખે ખનાવેલું હતું, તેની હસ્તીથી કમાલખાન તદ્દન ખીન માહી.

તગાર હતો. બેશક--શેહરીયારબંગ એટલો મુરખતો હોયજ નહીં કે તે ગુપ્ત ફાલકાંની વાત કમાલખાન વડીકને કહે. આ ફાલકું તદ્દન બેમાલુમ હતું. એક છુપી ચાંપ દાખતાંજ દીવાલ આગળથી જમીનપરનો એક પથરો પોતાની મેળે ચકકર લઈ ખસી જતો અને પેલું ફાલકું ઉઘાડતાંજ એક બાકોડ નજરે પડતું. વાંચનાર જાણે છે તેમ એક લોખંડની સીડી મારફત આ બાકોડાં માંહથી નીચે ઉતરી--પોતાનું ત્યાં ભોંયરામાં જેથી કામ હોય તે કરી--નવાખ પાછા ઉપર આવતા અને ફાલકું બંધ કરી--પેલો પથર તે ઉપર બેસાડી--કાઠડીની બાહર નીકળાને લોખંડના દરવાજાને તાળુ લગાવતા. હવે આ ભોંયરાનો હસ્તી તેમજ પેલું ફાલકું કેમ ઉઘાડવું તે જો કમાલખાનને ખબર નહી હોય તો પછી તેના કબજામાં એક ફાલકુ કુચી રહેવા દેવામાં નવાખને બીહીક જેવું શું હોય ! કાણ જાણે શું ગણત્રીથી અને ખ્યાલથી નવાખે કમાલખાનના હવાલામાં તે આવી અત્યાર સુધી રહેવાજ દીધી હતી. એજ સગળને લીધે જ્યારે તેવણની પોતાની પાસેની કુચી ગુમાઈ ગયતી તેવણે જાણી ત્યારે નવાખે તેની ધણી દરકાર કરી નહીં હતી--દરકાર કરવાનો તેવણને લાગતો મળ્યો નહીં હતો.

તેવણ હાલને કાજ તો પોતાના લાગતા વળગતાંઓને અને સગાંઓને કાંઈ નહી તો ઓછામાં ઓછા બોળ આઠ દીવસ ગુલબર્ગે પોતાની બાદશાહી પરોણાગત આપવા રેહી પડવાની બોંહસા બોંહસ કરવામાં શુંટાઈ ગયા હતા. નવાખ સાહેબે ખસુસ કરી સમ સોગંદ પામને ફક્ત બીજા ચાર દાહડા ગુલબર્ગે થોભી જવાને મેહરબાઈને આગ્રહ કર્યો હતો.

આવતી' કાલે—એટલે શાદીને બીજી દીવસે—તેવણુ તુરીને લઈને માત્ર ત્રણ દીવસ બોધારમ ખાતે હનીમુન ગુજરી આવવા માગતા હતા. શેહરીયારજંગે જ્યારે ઘણીજ બજાઈ કરી, અને પેલી તેવણુની મુસલમાની “રોશન મહાલ”માંથી એટલા દહાડા કહરાવાની છે એવું જ્યારે મેહરબાઈએ જોયું. ત્યારે મહા મુશકેલીએ તેવણુ ત્રણ દહાડા વધુ ત્યાં થોભી જવાને હા પાડી. તેવણુના સન્નાહકાર સેકેટરીએની શું મત આપ્યું હતું ?

“મેહરબાઈ—થોરા દહારા હવે તો થોભીજ જાઓ તો સાફ—નહી તો ખરાબ લાગશે.”

પ્રકરણ ૨૮ સુ.

—:O:—

વખાણુ—એ મોહનતની સીડીતું
સઉથી પહેલું પગઠયું છે.

સાંજના ચાહે લીધા પછી પાંચેક વાગતાને શુમારે મેહરબાઈ જસાવાળા કુમી તથા સુન્નતાન મળી ત્રણ જણાં નવાજની મોટરમાં શેહર મધે જરા ચકરાવે મારવા નીકળી પડ્યાં હતાં. બંગલામાં ને બંગલામાં આટલા દહાડા ગાંધી રહતાં મેહરબાઈને જીવ ગુંગળાઈ આવ્યો હતો—અને તેમાં લગનની ધધુખર રાત દીવસ જોતાં અને સાંભળતાં તેવણુ ખરે મને હવે જરા કલાક અડધો કલાક બાહેર આંટો મારી આવવા ઇચ્છતાં હતાં. તેવણુને વળી કેટલીક બીજી

માટે “ શોખીંગે ” પણ નીકળવું હતું. એટલે સુલતાનને તેવણે ફરમાવ્યું કે એક સોજા બે ઘોડાની ગાડી તે સાંજ માટે કેથેથી ભાડે મંગાવવી. સુલતાનને આ ભાડેની ગાડીનો વીચાર ઠીક લાગ્યો નહીં. તેણે નરમાશથી બાઇને સુચના કરી કે નવાબની છતી બંને મોટરો અને ચચાર જોડીની ગાડીઓ પડેલી હોવા છતાં ભાડેની ગાડી મંગાવવાથી શેહરીયાર જંગ મોટું અપમાન માની લેશે. આથી સુલતાન મારફતેજ મેહરબાઇએ નવાબને એકાદ ગાડી વીશે કેહાડાવ્યું અને જવાબમાં તુરત તેવણની મોટર ધમધમધમ કરતી ‘ મહાલ ’ના દરવાજા પર આવી ઉભી.

મેહરબાઇની ગમે તેટલીબી જીદ છતાં બહુએ તો સાથે જવા નાની નાજ પાડી.

“ હું તો તદ્દન થાકી ગેયછ—મમલાં, ” તેણી કંટાળેલા જીવે અવાચી બાઇને બોલી, “ જરા તેટલાં એક ઉંઘ કાઢરી ઉઠશ. તમે ને કુમી સીધારો—હું તો આ નહીં આવતી. હું એબલી શાની પરતી’તી ? મારી આગળ અહીં દાદીલઇ છે કેની ? ”

બહુના મકકમ ઠરાવ આગળ મેહરબાઇનું કાંઈ વળ્યું નહીં. ખભરી ચટકીને તેવણ કુમીને તથા સુલતાનને લઇને ગયાં. માનેકેબી બાહેર સસરાવાની આનાકાની દેખાડી. દાદી અલાગ્યાને તો પુછવાબી તેવણને ગમ્યું નહીં. સાથે કાંઈ માટીડો હોય તો સાફ—એમ ધારી મેહરબાઇએ સુલતાનને પોતાની સાથે મોટરમાં જવા હુકમ કર્યો હતો.

*

*

*

મંમાઇજીના જવા પછી બહુ પોતાનું મોહેડું હાથ

ઘોષ, બાલ સરખા કરી નીચે બગીચામાં જવા ઉતરી. જરા બે ઘડી હવે કોઈ એકાદ એકાંત ખુણામાં એકલી જઈ બેસ્વા તેણીને ગમતું હતું. ખરેખર આખા દહાડાની ધમચકરીથી તેણીનો જીવણી કંટળાઈ આવ્યો હતો. હાથમાં એક ઇંગ્રેજ પુસ્તક લઈ તેણી ‘રોશન મહાલ’ના બગીચાની સુંદર “ફરનરી”માં પા અરધો કલાક ગુજારવા આહતી હતી. કુમ્મી મમાઈજી સાથે ગયલી હતી—અને સુલતાનખી ગેરહાજર હતો—એટલે જાલુની ખાત્રી હતી કે તે “ફરનરી”ના શાંત એકાંત છાયાં તળે—લીલોતરીવાળી ઠંડકમાં—તેણી કોઈનાખી હોકાઘોકા વગર પોતાના વીખરાઈ ગયલા વીચારો પાછા એકઠા કરી શકશે.

નવાખ શેહરીયાર બડા શોખીન હોવા જોઈએ—કેમજો તેમની તરેહવાર ઉમદા ફરનો અને “પામ”ના ઝાડોથી આરાસ્તા થયલી આ મોટી “ફરનરી” બેશક એક દીલખુશ બાગબાનીનો નમુનોજ હતી. ત્યાં બેશુમાર નાજુક ફરનજ અને કીમતી રોપાઓના કુડાંઓ—તરેહવાર કામળ ઝાડો અને મોઘાંદાટ પુલની કલમો—ખરા આર્ટિસ્ટીક ટેસ્ટ અને બાગબાનીની સમજદાર રચનાથી સીંચી મેલાયલાં હતાં. અહીં તહીં ખુશ્સુરત ઝાડોની લીલોતરી વચ્ચે લાકડાંના “રસ્ટીક” બાજટો અને બેઠકો ગોઠવી દીધેલાં હતાં.

જાલુને ઝાડપાન તરફ અસલથીજ પ્રેમ હતો. ‘ફરનરી’માં દાખલ થતાંજ ત્યાંની ઠંડક અને લીલોતરી—ત્યાંની શાંતી અને સ્વચ્છ હવા—ને લીધે તેણીના ચેહરાપરની ઉદાસી બે ઘડી જાણે ઉડીજ ગઈ. અલબત્ત ‘ફરનરી’માં તેણી શીવાય બીજું એક કાઠિફ તરખી નહીં હતું—પણ જાલુને તો

હમણા તેજ જોઈતું હતું. એકવારની આ વળવળતી ચવીત્રી છોકરી હવે ખરે મને કાંઈ નહીં તો માત્ર અરધા કલાકનાથી એકાંતવાસ માટે આ 'ફરનરી'ના ત્રેલીસ-વક્ર તળે ખેંચાઈ આવી હતી.

ત્યાં 'ફરનરી'માં એકાદ બે આંટા મારી જલ્દી એક ખુણામાં મેલેલા બાજટ ઉપર જઈને બેઠી. પેલી ચોપડી તેણીના બોળા ઉપરજ બંધ પડેલી હતી—ચોપડી વાંચવા જેટલો તેણીમાં હમણા ઉજમજ ક્યાં હતો? ગોરા ગાલે હાથનો થેલો દઈ આ સત્તર વર્ષની કુમારીકા પોતાના વીચારોમાં વીંટળાઈ ગઈ. આટલી ચોમેરની ખુશી ખુરમી વચ્ચે જલ્દી દીલ આમ બેચેન બેઠીલ શા માટે બનતું હશે—પોતાની ગમે તેવી કાશેશ છતાં તેણીનું જીગર શા માટે બાતેનમાં એટલું ઉચટ બની બેસતું હશે—તેની ઉપર આ નીરદોશ છોડી પોતે મનમાં અજબ થવા લાગી. સુલતાન સાથની પોતાની છેલ્લી વાતચીત પછી તેણીનું હસવું મ્હોં ઉપરથી ઉડી ગયું હતું તે જલ્દી મનમાં ખરોખર જાણતી હતી: પણ અરે! એક મુસલમાન સેક્રેટરીની હકીકત સાંભળતાં શા માટે—ઓ શાને માટે—જલ્દી પોતે આટલી હદ સુધી નાહિમેદ નારાજ નાસીપાસી બનવું જોઈએ? સુલતાન એક પારસી હતે તો તે જુદી વાત હતી—જલ્દી એક મહામેદન છોકરી હતે તો દીગર વાત હતી. સુલતાને પોતાની મોહબત અને મુસીબતને લગતી ચોકસ ખીના કહી તે સાંભળીને જલ્દી જીગર શા માટે આમ રંજીદા બનતું હશે? સુલતાન પેલી પોતીકી મદદગાર સ્ત્રીને ગમે તેટલી આફે—લડે તેણીની સાથ પરણીથી જાય—તે સાથ તેની સુખવાસી શેઠાણી

જલુને શું સનાન સુતક હોય ? શું કામ દીવસે પણ એક અડધી સેકંડ વટીક જલુના મગજ માંહેથી એવો ખ્યાલ પસાર થઈ જવા પામ્યો હતો કે કાંઈ સંજોગથી સુવ્રતાન સાથે તેણી—

નોનસન્સ ! એ વીચારજ ખીજવાઇને જલુએ પાંચો છછેરી નાખ્યો. એક મુસલમાન સાથે પોતે પરણી શકવાનો ખ્યાલ કદી કદીથી તે છોકરીના બેઝમાં ઘરપા થવા પામ્યો નહીં હતો. પણ ત્યારે જલુ હાલ એટલી બધી ઉદોસ નામુરાદ શાંતી બની ગઈ હતી ?

કાણુ જાણુ ! જલુએ ત્યાં ‘ફરનરી’માં બેસી ગંભીર મહોડે ઉપર મુજબ મન સાથે સવાલોપર સવાલો નાખ્યા— પણ કાંઈથી જવાબ તેણી પોતે પોતાને આપી શકી નહીં. કાંઈથી નામ તેણીની શાદીના સંબંધમાં જલુને કાને અંત્યાર તુટીકમાં જો આવ્યું હોય તો તે કુમીના લાઇ માનેકતું હતું. જલુએ પોતાના માજરા ડોલા જમીનપર ફેરવી તે જવાન બારીસ્ટર પીત્રાઇને વીચાર કર્યો.

કેવો મજેનો નમાનો, કેળવાયલો, હસમુખો, લાયકીવાળો એક અહરથ એ માનેક હાતો ! ઇચ્છેઇચ્છ “જેન્ટલીમેન” તરીકે આ જવાન પીત્રાઇને તેણીએ આટલા દીવસમાં પીછાંણી લીધો હતો ! પોતાના લાઇ દાદીની સાથે સરખામણીમાં એ માનેક કેટલો મીલનસાર, સમજુ અને સ્થાન શોગતવાળો હતો તેનો વીચાર કરતાં જલુના ગાલો પર સેહજ રતાશ ધાઇ આવ્યો. અલખત ઘણીક બાબદોમાં એ માનેક હુશીયારીમાં સુલતાનને તો ક્યાંયીજ પુગે—પણ તોળી એ છોકરાની વાતચીત કરવાની સફાઇ, તેનો કંડો પણ ખુશ

મીઝળ, ખીજાંઓ સાથે ખુદલાં દીલથી ભેળાઈ જવાનો તેનો ખવાસ, કોઈખી રમત ગમતમાં ખરી ઉલટ અને ઉમંગથી દાખલ થવાની તેની આદત જાલુને બહુ પસંદ પડતી હતી. “ખીજ” રમતાં કાંઈ સંખ્યાબંધ વખત માનેક જાલુનો “પાર્ટનર” થઈને બેઠો હતો—અને ટેનીસના ‘સેટ’ માંખી તે તે જાલુની સાથેજ જોડીદાર થવાની દેખાઈતી કાળજી દેખાડતો હતો. અને દરેક વેળા તેની રમતની ચપલાઈ, કોઈખી હારતા દાવમાં સેવટ સુધી હસતે ચેહરે હીમત રાખવાની તેની તબેહ જોઈ જાલુ હંમેશ મનમાં તેને વખાણતી હતી.

વાત છુપાવવાની યા તો દાઢમાં વગોળયા કરવાની કશી જરૂર નથી. માનેકજી આ ગુલબર્ગે આવ્યા તે પહેલે દહાડેથીજ પોતાની આ નાનકડી હસ્તી બોલતી ડાલી સમાન ‘કઝીન’ તરફ ખુશ ખુશ હતા, રમકડાં સરીખી નાની જાલુ ખચીત માનેકને ઘણી ગમતી હતી—એમાં જરાખી ફેર નહી હતો. પણ તેને ખીજ ત્રીજ આજકાલના પોરીયાઓની માફક કોઈ ગોરી ઘટમારી છોકરીને ચપ દબને જોતાંજ દપ દેવું કે પ્યારમાં પડી જતા આવડવું નહીં હતું. તે આટલા દહાડા જાલુ સાથે હસ્યો બોલ્યો—પાના રમ્યો—ટેનીસમાં ઉતર્યો—ખીલીયડસ બેલ્યો—પણ કોઈ વખતખી તેણે વાતચીતના એક બોલથી યા આંખના પળકારાથી યા હાસ-હસના રટુપીડ નીસાસાથી જાલુને પોતાના દીલની લાગણીનો એક એશારો વટીક થવા દીધો હતો નહી.

અને તેજ તેની વર્તણૂક જાલુને મનથી માનેકની એક મોટામાં મોટી ખુશી હતી. પોતે એક તવંગર મમાઈની

શ્રીમંત વારેસ હતી—એટલે તેણીના પૈસા ઉપર ગમે તેવોખી લલો ધનેતર કુમારો છોકરો બસ મધમાખની કાની લમ્યા કરવા વગર રહેજ નહી એવો કાંઈ ખ્યાલ જાણના માથામાં બેસી ગયલો હતો. જંગબારમાં તેણીની પાછળ વળખાં મારતા એક મુઠીને એક ડગ્ગન ઉલ્લુ ઉગ્ગખોની દેખાઈતી એવી હલકાઈતો તેણીને કડવો અનુભવ મળી ચુક્યો હતો. જેખી જીવાન કુમાર પુરૂષના સમાગમમાં તેણી આવતી કે તે બાપડા ને થોડા દીવસમાંજ પોતાની સાથે ખ્યારમાં પંડી જતો યા તો તેણીના હાથને માટે તગ્ગગાર થઈ જતો તેણીએ હંમેશ મોટા કચવાટ અને કંટાલા વચ્ચે દીકો હતો.

અને આ જવાન ખારીસ્ટર કઝીન ? જો કે મમલાંજી તેની અને જાણુ વચ્ચેની સગાઈ કરી આપવાની વાત જીડેચોક બધાને ફહતાં ફરતાં હતાં—જોકે માનેક તેણીનો આટલો અતગ્ગનો સગો થતો હતો—જતાં તે જવાન્યાનું એક જાતનું ટેકાવદાર અદલગપાણું, અને લગન ફગનની વાતના સંબંધમાં તેની ગ્રહસ્થાઈ ભરી ચુપકીદી, જાણુ તેને માટે અતીશય ઉચું મત મેળવી શક્યાં હતાં. માનેક પોતે એક દસ્તુરનો દીકરો હતો—તેનાં માથાંમાંખી મગફરી કાંઈ ઓછી નહીં હતી. એવીજ જાતની મગફરી એક જીવાન માટીડામાં જાણુને ઘણીજ પર્સદ આવતી હતી.

શું માનેક માટે જાણુના કામલ જીગરમાં “ખ્યાર” જેવી કશીખી લાગણીનો એક છાંટો વટીક દાખલ થવા પામ્યો હતો ? જી—એ વીચારજ સેહજ ડોકું ધુણાવી જાણુએ હસી કાહડ્યો. પણ એટલું તો ખરું કે તેણી આ જવાન પીત્રાઈના સારા ગુણો એક કુમારીકાના સંધળાં જોશ સાથ

વખાણતાં શીખી હતી. વળી માનેક દેખાવમાં કોઇખી રીતે ખરાબ નહીં હતો. સુન્નતાન જેટલો એકદમ ‘હેંડસમ’ તો નહીંજ—પણ જાણતું ખાતગી મત હતું કે માનેક ખેશક એક મજાનો મધ્યમ ઉચાઇનો સારા આંધાનો “ગુડલુકીંગ યંગ મેન” હતો. જાણના પૈસાને લીધે ખીજા હલકા હજમડાની પેઠે તેણીની પુઠેપુઠ ઘસડાવા અથવા તો તેણીની ખુશામદ કરવાથી બાક આવી માનેકે તે છોકરીની નજરમાં પોતાને એક ખરો તારીફનાયક મરદ મચ્ચો પુરવાર કર્યો હતો.

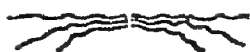
આવી કીસમના તરેહવાર તુરંગોમાં ચકચુર બની જાણ ત્યાં ફરનરીમાં ખાસ્સી વીસેક મીનીટ બેઠી હશે. પણ પછી પછવાડે કોઇના પગલાં આવતાં સાંભળી તેણી પોતાના ખાતગી ખ્યાલોમાયા ચોંકી ખડી બેઠી.

કોઇ આસ્તે આસ્તે ચાલીને ફરનરીમાં દાખલ થયું હતું જાણએ ફરીને પાછળ જોયું. અને તેજ ધડીએ તેણીનો સફેદ ચેહરો લાલ લાલ બની ગયો.

લેહરે લેહરે ધીમી ‘બ્લીસ્ટલ’ કરતો—બેઉ બાળુના ઝાડપાનતે ખુબ ચીપી ચીપીને જોતો—પાટલુનના એક ગજવામાં હાથ ખોસેલો રાખી જવાન બારીસ્ટર માનેક ખમખાતા પોતે તેણીની તરફ ચાલ્યો આવતો હતો !

જેવો તે જાણ બેઠી હતી તેની નજદીક આવ્યો કે ઓચીનો તે અચકી ઉભો.—

“જાણ ! તું અહીં છે ? કાંય, અહીં એખલી બેસીને શું કરેછ ?”

મકરણ ૩૦ મું.

—:૦:—

અડધાનો ખુરદો અને અડધો બાધો !

શરમ યા લાજને મારે ઓચીંતો કાઠવાર આપણો ચેહરો લાલ બની જાય છે ત્યારે આપણા મુખંડા પરની તે નીશાની જોઈ લેવા માટે સામા ધણીને કાંઈ દુરની લેવી પડતી નથી. અને આપણા બાતેનની તે લાગણી આમ અચુક આકારમાં—આપણી નામરજી છતાં—આપણા મ્હોડાં પર છપાઈ નીકળી ચુકી છે તે આપણે પોતેજી સારી રીતે જાણી શક્યે છીએ.

જાણુને તદ્દન બરાબર માલમ હતું કે તેણીના ગોરા ગાલોપર એકદમ ધાધ આવેલો રતાશ જવાન માનેક ખમ-બાતો સહેજ અજાયબીથી—કાંઈક રમુજથી—ચુચી આંખ્યો એ જોયા કરતો તેણીની સામે ઉમેલો હતો. આ પીત્તાઈ બેરીસ્ટરના સવાલનો જાણુ કશો ઉત્તર તુર્ત વાળી શકી નહીં. ‘ફરનરી’માં તે ધડીએ જો કાઠનીજી હાજરીની સડથી છેલ્લી વંકી તેણીએ રાખી હોય તો તે માનેકની હતી. અને તેનેજ-પોતીકા ખાનગી વીચારોના આ મુખ્ય નાયકનેજ-ત્યાં આમ અચખુચ પુરી નીકળેલો જોઈ તેણી એટલી ગુંચવઈ ગઈ કે શરમઈ ગયલે મ્હોડે ઝંડપમાં ખડી બેસી સાડીની સોડ ખભાંપર સીદ્ધી કરવા સીવાય તેણી વધુ કાંઈજી કરવાને તુર્તવેળા અશકત થઈ પડી હતી.

આખ્યો ચુંચી કરી દઈને સામેના માણસને બારીકથી જોયા કરવાની માનેકની કાંઈ વીચીત્ર આદત હતી. બેઉ

ડોળના પાપણુ સેહજ બંધ કરી તેણે પાંચેક સેંકડ આ પોતાની રમકડાં સરખી નાની “કઝીન”ના ‘ગ્રીટી’ ચેકરાનું અવલોકન કર્યું. ખુબસુરત મુખડાઓ જોવાની માનેકને કાંઈ હોવાઈ નહીં હતી—લંડનમાં તેણે અઢી વરષ બેરીસ્ટરની પરીક્ષાના અભ્યાસ માટે કાહડયાં તેટલાં તેને રકમ રકમના ‘મોડલો’ જોયા હતા—પણ આ નાનકડી જાણુ! તેણીના હસમુખા મ્હોંડાંતો કદ્દો, કમાનદાર લવાં તળે રમતી તેણીની મસ્તીખોર માંજરી આંખો, તેણીના લરાવદાર કાળા ભમર પાલ, તેણીની મરોડદાર ઉચી ગરદન, તેણીનું નાજુક પણ શેપદાર કદ આ સમ્રાજ્ય માનેકની નજરમાં પહેલેધરથીજ બહુ મન ગમતું થઈ પડેલું હતું.

“જોલની જાણુ—અહીં એખતી બેસીને શું કરેછ? કુદરતપર કંઈ કવીતા લખતી હોય તો પાછો આતી જાઉં? તુંને હું ડીસ્ટર્બ કરવા નથી માંગતો !”

“નહી રે—ઓવાય—કવીતા શાની લખે જો! હું તો અમથી જરા આય ઠંડકમાં બેઠીછ. મમલાં અને કુમીખી બાહર ગીયાંછ તે વાતખી કોણુ સાથ કરું કરી જરા અહીં આવી.”

માનેક આસ્તેથી જાણુની પાસેજ લાકડાંના બાજટપર ગોઠવાઈ બેઠો.

“કાંય તારો લાઈ દાદી અહીં છે કેની?—”

“અરે હરવાયો એ! એની સાથ બે જોલ વાત કરવા જાયે તો આપરી સાથ દસ વખત તો મરછ રહે!—એવો એ કંઈ દાહડા બરીયો થઈ ગીયોછ. હું તો એને હવે વટારતીજ નહીં.”

“વાર—પણ તાહરે હું તો અહીં ઉતો કેની? જાલુ, હુંથી દાહડાગર્યો છેલ કે?”

જાલુએ શરમધને ડાક નીચી નાખી અને સહેજ હસી.

“કેમ, મુગી કેમ બેડી? હું ધારંછ, જાલુ, કે તુને મારી કંપનીની કંઈ ઘણી દરકાર નથી. ચાલ યા, જેવી તારી મરજી! જે વખત જાયજ તેમાં હવે આપુને પાછાં છુટાં પરવાતુંજ છે. પછી તું કાંહ ને હું કાંહ?”

કાંધક ગમગીન ધીમા અવાજે માનેક આ છેલા શબ્દો બોલ્યો. બાજટપર અટ્ટલાઇ પડી આ વેળા દલગીર જેવે અહેરે જાલુ ગમથી ઉલટી દીશાએ મ્હોકું ફેરવેલું રાખી એક એક ટાંગેલાં ફર્ન—કુંડાને તે દીકયા કરતો હતો. તે છોકરીએ હવે આંખો ઉચકી તેની ગમ જરા ડાળા ઠેરવીને જોયું. માનેક પોતાના મનમાં સહેજથી ઓછું લાવે એવું તેણી બીલકુલ ધચ્છતી નહીં હતી.

“કાંય માનેક?—તમે એવી રીતે બોલોછ કે જાણે હવે આપુને અહીંથી જતા રેહવાનો દાહરો નજદીક આવેછ તે તમુને જરાક ગમતું નહીં હોય? આય લગનની ધધુખરથી હજુ તમે ધરાયા નથી? હું તો યા, એવી કંટરઇ ગેઇછ કે કાહરે મુઘ બધી ધમચકરીમાંથી મુંબઇ જતાં રેહીયે તેની વાર જોઉંછ.”

“હા—હુંથી કાહરતો શું કેહુંછ? આપરે હવે છુટાં પરીયે તે આઇડીયા તુને ઘણો ખુશાલી લર્યો લાગેછ; એમજ કેની—જાલુ?”

“નહીરે—માનેક—તમે કાહારતું એમ શું બોલ્યા કરોછ જો! કુમી ને તમે અહીં ઉતા તેથી તો આટલુંથી સોદવધ

ગીયું ને મન વેરાયું. પણ કોણ જાણે શું છે કે મુવું અહીં તો મને આટલી ધાંધલ ધંધુખર છતાં કડવાજ આવેછ. ખરું કેહુંછ—બસ અહીં આવી ને આવી તે દાહરથી મારો જીવ ખીલકુલ ઉચટ મારી ગીયોછ. કંઈ ગમતુંજ નથી—શું કારણ હોશે કોણ જાણે ?”

“શું દાદી અભાગ્યો તારી સાથ વીજોરું લેયા કરેછ તેથી ?”

“નહીરે—છટ—એના વીજોરાંના મને ભાર પરીયાછ બાકી જે ?”

“તાહરે શેહરીયાર કાકાએ મરતી વખતે એક મુસત્ર-માની ખુચીને પરણી વરસ વેચ્યાં તેથી જીવ ઉદાસ થયો હોશે ?”

“શેહરીયારજી જઈને કુવો કાંય નહી પુરે—તેની મને શું દરકાર !”

“મેહેરાં કુછ સાથ તો તેં કંઈ વધેરેલું નથીજ — આછ કેન રી ઇટ, જાલુ ?”

“નહીં નહીં—બીચારાં મમલાં ઉલટાં મને એમ સમમ બકમ થઇ ગેયતી જોઇને વટવટયાજ કરેછ. ”

માણેકની આંખો પાંખી ચુંચી બની ગઇ. તેણે જાલુની લીલી દુરાખ-જેવી આખો સાથ પોતાના પોણા બંધ કોળા થોડીક સેંકડ મેળવી રાખીને એકવાર ફરી ખુબ આરીફીથી તેણીના મોંહ ગમ જોયું. એટલુ તો ચીપી ચીપીને એકઠી ટગરે જોયા કયું” કે અંતે જાલુને નજર ફેરવી નાખતીજ પડી

“કદાચ એમ હોશે, જાલુ, કે આપ બધી ધમચકરીમાં તમારા લોકનો સેકેટરી સુલતાન જંગબારની માફક અહીંથી

તારી સાથ ખીલીમકંસ નહીં રમી શકતો—મ્યુઝીક નહીં વાજી શકતો—વાતચીત નહીં કરી શકતો તેથી તુને અસીકું લાગતું હોશે ?”

બહુજ ધીરેથી આસ્તે રહીને—જણાં કશાંમાં હોય નહીં તેમ—માનેકે આ બંબગોળો જાલુની સામે મુકી દીધો. તે છોકરી પહેલે તો કંઈ સમજી નહીં. લખોટી જેવા ડોળા ઉચકીને તેણીએ કાંઈક અજાણ્યથી અને કાંઈક ગુંચવણથી આ જવાન બેરીસ્ટરના કોઠાં ગમ ટીકયાજ કયું.

“કેમ ખરું કેની—જરાં ? એમજ છે કેની ?” માનેકે ડોકું પીઠ પાછળ નાખી દઈ એક નાની અવાચી ખાતાં પાછું પુછ્યું.

પણ જરના બેઠિ ગાણો પરતો રંગ હવે એક ઝપાટે જાણે સુકાઈ ગયો હતો. તેણીનો અત્યર સુધીનો શરમાળ ગુલાખી ચેહરો એકદમ શીકકો પડી ગયો.

“માણેકજી—આવી જાતના રીમાર્ક્સની મેં તમારેથી આશા નહીં રાખીતી,” તેણી દેખાઈતી નાખુશીથી ધીમા સાદે બોલી. “મી. સુલતાન એક મહોમેદન ગ્રહસ્થ છે, અને આખર કરે ને મારાં મમજીના સેક્રેટરી છે.—તમારે યાદ રાખવું જોઈયે.”

માણેકની અવાચી બવાચી ઉડી ગઈ. તેણે આંખના પત્તકારામાં જોઈ લીધું કે પોતાથી સેહેજ કાચું કપાઈ જવાયું હતું. જાલુના કુમળાવલાં મોહોડાંપર નારાજીનો અચુક છાંપ તેણે જોયો. તે છોકરી ગમે તેવી નીરદોશ નાદાન હશે—પણ ઉપલા શબ્દો બોલતી વાર જાણે એક પાકટ દુન્યાદારીની હાવડી ઉમર પુગેલી ‘લેડી’એ એક અંગત અપમાન માની

લીધું હોય તેમ તેણીએ કાંઈક ઠરસા અને દમામથી આંખોના લાંબાં પાંપણ ધાંકીને મોંહ ફેરવી નાખ્યું. માનેક બાજદાર તરો બેઠો. તે એક ધારાશાસ્ત્રી હતો. ફેરવી તોલતાં અને પાટીયાં ગોઠવતાં તેને ક્યાં આવડતું નહીં હતું ?

“ જાલુ—મારા બોલવાનો ખોટો અરથ થું કામ કરેછ ?” તેણે હવે કાંઈક પટામણા અવાજે કહ્યું—“ જો મને કોઈથી જન્ટલમેન ને વાસ્તે ખરેખર માન અને ઉચું મત હોય તો તે આય સુલતાનને સારું છે. એ એટલો શુધા ને સાર્યો ગ્રહસ્થ મને માલમ પડ્યોછ—એટલો હુશીયાર અને ઇન્ટેલીજન્ટ છે—દરેક સ્પોર્ટ્સની બાબદમાંથી એ એવો અપ-ટુ-ડેટને પરફેક્ટ છે કે એની વખાણ કરવા વગર કોઈથીની રેહવાય એમ છેજ નહીં. લોક હીયર, હું એખત્રો સુલતાનને ‘એડમાયર’ કરુંછ એમણી નથી—અહીં જેને પુછુંછ તે એ યંગમેનની લાયકી, સાલેસાઇ, સાદાઇ એના ‘આબલાઇજંગ નેયર’—એના એકામપ્લીશમેન્ટો—ની તારીફ કરેછ. કુમીને પુછ-તેળી તુને કેહશે કે સુલતાન જેવા સરસ ‘નોબલ’ ખવાસના અને ઉંચી મન શક્તીના પુરૂષો મલવા કઠણ છે. તાહરે હવે એવા એક ‘સ્પેસેન્ડીડ’ માસ્તરની કમ્પની અને શીક્ષણ તુને મલતું અટકી જાય તો નેયરલજ છે કે તે તુને ગમે નહીં. તુને તો થું-જર-કોઈથી સેનસીટીવ ઇન્ટેલીજન્ટ ‘પયુપીલ’ને નહીં ગમે. તાહરે પછી મારા બોલવાથી એમ તેં ‘એફેન્સ’ શાનુ લીધુ ? જો આજુબાજુ-પણામાં મારેથી કંઈ ‘ઇમપ્રોપર’ બોલઇ જવાયું હોય તો—અફ ફોર્સ—આઇ એપોલોજાઇઝ.”

ઇંગલાંડમાં કેટલાક વર્ષો રહી આવેલા એક પારસી

જવાન્યાની આ “ગુજરાતી” ભાષા હતી. ભારેભાર ઇંગ્રેજ શબ્દોના મીક્ષણવાળો આટલો ખુલાશો માનેક કાંઈક જુસ્સાથી કરી ગયો. મુગી મંતર ખેસીને જાલુએ બધું સાંભળ્યું. તેણીનો રોહસો કાંઈક હેઠો પડ્યો.

“હોશે માનેક. પણ હું એ—એ મીઠું સુલતાનને લીધે—મરું મારો જીવ અહીં અજુમળ્યો છે તેની સાથ એવણને કંઈજ સંબંધ નથી,” તેણી ખુદા અવાજે બોલી.

“યુ આર એ લાયર-જાલુ! સંબંધ છે ને ફર છે! આય માનેક આગળ જુહું કંઈ બોલેછ?”

જાલુ તેમજ માનેકે બેઉ જાણીએ ચમકીને પોતાની પીઠ પાછળ જોયું. ઉપલો ઓલખીનો સાદ આમ અચ્ચુચ પછવાડેથી આવ્યો. તેથી ખરેખર જાલુ તો એવી ચોંકી કે “ઓ!” કરીને તેણીથી ઓલાઈ જવાયું. ત્યાં જાનટની પછવાડે એક ‘પામ’ ઝાકના મોટાં પાતરાંની સાથ ફાંફાં માર્યા કરતો તેણીનો ભાઈ દાદી કાણ જાણે ક્યારનો ઉભેલો હતો.

માનેકના કપાલપર નાખુશીની કરચલીઓ ચઢી. આવી રીતે લરછ છુપાઈને પછવાડે આવી દાદી ઉભો રહે, અને તે લોકને પોતાની હાજરીનો જરાગી સંસારો આપ્યા વગર બંધી ખાનગી વાત સાંભળે, એ તો નફ્ટાઈ અને લફંગાઈની હદ થઈ! પછી જાલુ તેની સગી બેહન થતી હતી તો શું થયું? તેણે જુસ્સાથી ભવાં ચઢાવ્યાં.

“એક્કયુઝ મી, દાદી-તારે જાણવું જોઈએ કે અમે સોઝ પ્રાઈવેટ વાત કયે તાંહ આવી રીતે પછવારેથી સંતાઈને

“યુ આર એ લાયર-નલુ! સંબંધ છે ને કર છે!
આપે માતેક આગળ જુહું કાંય બોલેછ?”

નલુ તેમજ માતેક બેઉ જણાએ ચમકીને પોતાની
પાંદિ પાછળ જોયું. ઉપરો આલખીતો સાદ આમ અચબુચ
પછવાડેથી આવ્યો તેથી ખરેખર નલુ તો એવી ચોક્કી કે
‘ઓ!’ કરીને તેણીથી બોલાઇ જવાયું. ત્યાં બાજદત્તી
પછવાડે એક ‘પામ’ ઝાડનાં મોટા પાતરાંની સાથે ફાંફાં
માર્યા કરતો તેણીનો લાઇ દાદી કોણ જાણે ક્યારનો
ઉભેલો હતો.

(જુવો સફે ર૬૯ મો)

જવાન્યાની આ “ગુજરાતી” ભાષા હતી. ભારેભાર ઇંગ્રેજ શબ્દોના મીઠાણવાળો આટલો ખુલાશો માનેક કાંઈક જુસ્સાથી કરી ગયો. મુગી મંતર ખેસીને જાણ્યો બધું સાંભળ્યું. તેણીનો રોહસો કાંઈક હેઠો પડ્યો.

“હોશે માનેક. પણ હું એ—એ મીઠું સુલતાનને લીધે—મકું મારો જીવ અહીં અણમણ્યો છે તેની સાથ એવણને કંઈજ સંબંધ નથી,” તેણી ખુલા અવાજે બોલી.

“યુ આર એ લાયર—જાલુ! સંબંધ છે ને ફર છે! આપ માનેક આગળ જુહું કંઈ બોલેછ?”

જાલુ તેમજ માનેકે બેઉ જાણીએ ચમકીને પોતાની પીઠ પાછળ જોયું. ઉપલો ઓલખીને સાદ આમ અચખચ પછવાડેથી આવ્યો. તેથી ખરેખર જાલુ તો એવી ચોંકી કે “ઓ!” કરીને તેણીથી બોલાઈ જવાયું. ત્યાં જાનટની પછવાડે એક ‘પામ’ ઝાડના મોટાં પાતરાંની સાથ ફાંફાં મારવા કરતો તેણીનો ભાઈ દાદી કાણ જાણે ક્યારનો ઉભેલો હતો.

માનેકના કપાલપર તાપુશીની કરચલીઓ ચઢી. આવી રીતે ભરધ છુપધને પછવાડે આવી દાદી ઉભો રહે, અને તે લોકને પોતાની હાજરીનો જરાગી સંસારો આપ્યા વગર બધી ખાનગી વાત સાંભળે, એ તો નફ્ટાઈ અને લક્ષ્મીની હદ ઘણી! પછી જાલુ તેની સગી બેહન થતી હતી તો શું ચયું? તેણે જુસ્સાથી ભવાં ચઢાવ્યાં.

“એક્કયું મી, દાદી—તારે જાણવું જોઈયે કે અમે લોક ગ્રાઈવેટ વાત કયે તાંહ આવી રીતે પછવાડેથી સંતાધને

અધી વાત સાંભળવી એ ઘણુંજ અનજેનટલીમેનથી કામ છે-
ઘણુંજ ડીસગ્રેસકુલ છે !”

પામ ઝાડને છોડી દાદી હવે માનેકની લગોલગ પંછવાડે
આવી ઉભો.

“યસ-કદાય હોયગી !” તે મુઝમાં તીરસ્કારથી હસીને
ખોલ્યો-“પણ એક જુવાન એવકુદ છોકરીના મમઘ અને
મારડીયનને બાહર ધકેલી દેઘ તેણીની સાથ તેના ભાઇની હરસે
આય ‘ફરનરીમાં ભરઘ બેસવું’ એ વધારે ‘અનજેનટલીમેનથી’
અને વધારે ડીસગ્રેસકુલ છે !”

જાણ્યો માનેક ના કકડાવેલા ડોળા માંહે વરસી રહેલું
તુફાન એક સપાટે જોઇ લીધું.

“શરમ છે, દાદી !” તેણી ઉઠીને ઉભી થતાં ઉસ્કેરાઇને
ખોટથી ખોલી-“મારે તે માનેકને સાડ તું આવું આવું
ખોલેછ? તારે શરમાવું જોઇયે !”

“કંઈ ચીજમાં શરમાવું જોઇયે તેની અકકલ તારા
કરતાં મારામાં વધારે છે.

“પણ તારું અહીં કામ શું ઉતું? તુંને અહીં મારી
પંછવાડે આવવાની જરૂરજ નહી. ઉતી.”

“મમઘ ગેરહાજર હોય તાહરે તું કાંઈ છે અને શું
કરેછ તેપર નજર રાખવાની તારા ભઇ તરીકે મારી ફરજ
છે—અને તે ફરજ બખવતી વખતે શરમાવાના કરતાં મગર
થવાનું હું વધારે કારણ જોઉંછ. વળી આય ફરનરી કંઈ
કોઇના બાપની નથી—જેટલો તમુ લોકને અંદર બેસીને ઘુસ
ઘુસ કરવાનો હક છે તેટલોજ મનેથી અંદર ગમે તાંઈ
ફરહર કરવાનો હક છે. પેલા ખોરીયાખારયા મુસલમાનની સાથે

ઠીઠી ઠાઠા કરી રહી, હવે આય માણેક સાથ લવ-મેકોંગના તેં કારસ કરવા માંડ્યાછ ! શરમ છે-ખતુ-તારે શર-માવું જોઇયે.”

અત્યાર સુધી હોઠ પીસી રાખીને માનેક જેમ તેમ ખામોશી અખત્યાર કરી રહ્યો હતો-પણ હવે તે ઉઠ્યો.

“દાદી !” તે કરડા અવાજે બોલ્યો. “તારી પોતાની બેહેનને વાસ્તે આવા સખુનો બોલતાં તુને લાજ નથી આવતી ? તારે જાણવું જોઇયે કે હું કંઈ પારકો શખ્સ નથી—જાણતી સાથે એક અતલગના કઝીન તરીકે ગમે તાંહ અને ગમે તાહરે વાત કરવાનો મને તારા જેટલોજ હક છે.”

“આઈ બેગ થોર પારડન—વેલાતમાં તેમ હોશેઃ અહીં હીદુસ્તાનમાં તો જીવાન કુવારાં છોકરા છોકરીઓને સારું વાત કરવા માટે એક ફરનરીનું એકાંત ખુણું કંઈ ધણું સલાહકારક મનાવું નથી.”

“જાણ અહીં એખલી બેઠલી ઉતી ને અચ્ચાનક હુંખી અહીં ફરતો ફરતો આવી લાગો. તું એની સામભે જે શરમ ભર્યો ઇશારો કરેછ તે પછી હું તુને મ્હોનાપર ખુશ્લે ખુશ્લું કેહુંછ કે તું એક જેન્ટલમેન નથી—તું એક odd છે !”

“તે તું એક સાત પાણીએ ધોયલો બેઠલી ભગત બદમાશ છે. ટેક કેર, માનેક—તું મારો સ્વભાવ જાણેછ. તું જે તે જે તે બકેછ—પણ તેના પરીણામોનો હું જોખમદાર રહેવશ નહીં. આય ખટપટ પહેલાં તારેથી શરૂ થયછ. મને ઇનસલ્ટ કરનારા બોલો પેહેલાં તેં કાહડ્યાછ—હું તો મુગો મુગો પછવાડે ઉભો રહ્યો હતો. જે તુને મારામારીજ કરવાનો શોખ હોય તો પહેલાં બોલી દે. એમ સામસામખી

અદૃશ્યવાળીને ગાલગલોચ કરવા કરવામાં કંઈ સાર નીકળવાનો નથી.”

“તાહરે તું શું એમ કહેવા માંગેછ કે તારી માફક એક પોશાગીરની કાની હુંબી બોલે ચઢાવીને જરા જરામાં મુકકાબાજીપર ઉતરી પડું ?—”

“મોહનું સંભાલીને બોલ—ફરીથી આય છેલ્લી વખત કેહુંછ કે મોહનું સંભાલીને બોલ ! પોશાગીર કાણુને કહેછ ?—પોશાગીર તું અને તારો બાપ !”

“દાદી, હવે બસ કર !” જલ્દી વચ્ચે છુમ પાડી ઉઠી,
“માનેક, મારે ખાતર હવે માંડી વાળ ! એ ચકરમ મેટની સાથ બસ વધારે વાતજ ના કર—આપરે બાહર જતાં રેહીયે !”

આમ કહી જલ્દીએ માનેકનો એક હાથ પકડી ખેંચવા માંડ્યો. આ બે જવાન પીત્રાઇઓ જે ઘડી જાય છે તેમાં અઠડી પકવા વીના રહેનાર નથી એમ તેણીએ ચોક્કસ જોષ લીધું. અને ‘રોશન મહાલ’માં સેકડો પરોણાઓની હાજરીમાં આવા ઘેડ ફેજેતા થાય તે અલખત તદ્દન ઇચ્છવા જોગ તો નહીંજ હતું. દાદી જેવા વાગેલ બેંગ ફાટેવનો લક્ષ્યો શું ? તે તો અભાગ્યો. કાષ્ટગી હદે જયા વગર રહે નહી—અને પચાસ લોકમાં જલ્દીને, સંમધજીને અને સુક્ષ્મતાને કાંઈ ઘણુંજ નરસ લાગે તેમ કરવાનેથી ચુકે નહીં.

ત્યાંથી ચાલી જવાની જલ્દીની આતુરતાનો અરથ માણેકે ખરાબર સમજી શક્યો. તેણે દાદી તરફ એક ઘણાજ કચવાટ અને ગુસ્સાની નજર ફેંકી—અને પછી પીઠ મરડી ગુપચુપ તે છોકરી સાથ ચાલવા માંડ્યું. અદૃશ્ય વાળીને ઉભો રહી એક બુલડોગની પેઠે દાદી તેઓ ખંતે ગમ ધુરકયાજ કરતો

હતો. ત્રણ ચારેક કદમ ‘ફરનરી’ના દરવાજા તરફ ચાલવા પછી જાલુને એકાએક કોણુ જાણે વળી શું લુન ભરાયો કે તેણી અટકી ઉભી અને એક વીછછણુ વાઉતી પેઠે પોતાના ભાઈની ગમ ફરી મોટેથી તરફાઈ પડી —

“તુને મારી ચોક્કી કરવાનો મમલાંએ કે મેં કદીની હોકમ આપ્યોજ નથી. તું ફરીથી મારી કોઈની બાબતમાં વચ્ચે પરતો ના—નહીં તો આપુને મોટી પંચાતી થઈ જશે. મારી પોતાની સંભાળ લેવાને હું પુરતી સામર્થવાન છેઉં, ને જો સંભાલ લેવાનીજ હોશે તો તારાં કરતા પચાસ વણુ વધારે લાયક જણાઓ હાજર છે.”

“હા—મેમસાળ ! પહેલાં પેલો બ્લેગાર્ડ મુસલ્લો હતો હવે આય ખ્રીફલેસ બેરીસ્ટર-હાથ લાગોછ !”

“ચુપ રેહ, યુ ખીસ્ટ ! તું ધરી ધરી મીઠું સુલતાનને વરે એમ જેતે જેતે બોલશે તો મમખજને હું કેહવશ. એવા નજીસ બોલો બોલવાને વાસ્તે તારા હોઠની કેમ ઉપરેછ ?—શેમ !—શેમ ! !”

હવે જાલુનો હાથ પકડીને તાલુવાની માનેકની વારી આવી હતી. તે છોકરી ઉસ્કેરખતે ખરે મને લાલચોલ થઈ આવી હતી. પણ દાદી જેતું નામ ! વળી તે ભુડે પોતાનાં છેડાયલી બહેનની નજદીક ચાલી આવ્યો.

“જો એમ-જાલુ-વરી છેકજ ડાહી ડાગરીના થઈ જા ! તું સમજેછ કે તારા બધા પેલા સકકરગંદેરી બોળ સાચના જાલુ પુટલાના નાટક કોઈએ જોયા કે જાણ્યાજ નથી. એજ સુન્દર રોળ ના બોલતી ! એ હલકા પીળરડા મુસલમાનની રૂઢી-ક્રમાં તેં આંઠિ આંઠિને દસ દસ પરતા જે કાવતે મને કાઢે”

તે હજુર મારી પાસે મોજુદ છે. અહીં ગુલબગેબી આંધરાને દેખાય તેવી રીતે તું એ ચલ્લીચોર ચંડાલ પર વળખાં મારતી'તી તે જોવા ને સાઈ મારા ડોરા કંઈ પુટી ગયલા નહીં હતા—”

“હવે તું મુંગો રહેછ કે નહીં?—”

“નહીંજ ! તું એમ ડોરા કકરાશે તેથી બીહને હું કંઈ મુંગો બેસવાનો નથી. તમે લોક વરી ધણી હુશીયારી કરવા જશો તો બધાં ના દેખતાં અહીં ફજેતો કરો મુકશ. મને બરાબર ખબર છે કે અહીં કુમી આવી તે દાહરેથી આય બે બદા-મનો બાંડીઓ તુને છોડીને તેની સાથે હવે ધરાં પરાં કરવા પડ્યોછ—ને તેનું તુને ભરકણ ભરાયુંછ.—”

“જાણ, ચાલ બસ હવે અહીંથી !” માનેકે જાણુનો હાથ ખેંચી પાછું કહ્યું.

પણ જાણું એક ડગળું પોતાના લાઇની વધારે નજ-દીક ગઇ, અને ટટણખાર ઉભી રહી પોતાની કમ્મરે બે હાથ ટેકવી ગુસ્સાથી લાલચોળ બનેલાં મ્હોંડાંએ બોલી—

‘ધીકકાર છે તારી ઉપર કે તું એક હીચકારા બાયલાની માફક સુલતાનની ગેરહાજરીમાં તેની પીઠ પાછળ એવું ગલીચ ગુલબાન ઉરાડેછ. થુ છે—થુ છે તારી ઉપર, દાદી, કે જે ભલી અને સદગુણી છોકરી તારી બૈરી થવાની તેનીજ આબરુ ઉપર તું તારી નજીસ થુકના છાંટા ઉડારેછ. મમઇજી અહીં હમણા હાજર હોતે તો તું બોલવાની હીમત કરતે કે?—”

“મમઇજીનો દાદો હોતે તોયી હીમત કરતે ! મમઇજી-મમઇજી શું શું કરયા કરેછ ? એ ડોહીનાં ભેજાંનું હમણા ઠેકાણું કાંહ છે?—જલકે એવણ પાસે ભેજાંન કીયે દાહરે

ઉતું ?—એવણુ પાસે પૈસા નહીં હોય
એવણુનો ભાવ કાઠ નહીં પુકે !
ખોલાવ ના !”

“નાઉ શટ અપ—દારી—
કચવાઈને તરારો કર્યો.

“યુ કીપ કવાએટ ! હુને અર
વેછ ?” દાદીએ એક છેડાયલા નું
ફરીને ઘરાડ મારી—“જાણ ! એ
શું બધો દાવ છે તે તું નાદાન બેઃ
મમઈ આય મુછની કનરાછ પર એઃ
તેવણુથી જોઈ શકતાં નથી—પણ
બધું જોઈ અને સમજી શકુંછ.
છોકરીઓના એ ઉઠાઉગીર સામુસા
આલાપીથી તે પોતાની બોલીદરાઈથી

“આર યુ મેડ—આર યુ મેડ !”

“તારી મુજે પેક્ષી મીનજી હું
વારે પોતાના વરસ વેચેછ. આજ
ના કરે.”

જાણુ એકજાતની ‘અપીત્ર’ સ

“મુવો આય પારસી તો ખરો
તેણીએ ગુસ્સાથી ધુજતા અવાજે કહ

“કાણુ વીખરી ગીધુંછ તે સે
તું ને કુમી બેઉ જણીઓ ને આય
એક દાહરે નાહસી નહીં જાઓ તો હું

“ચુપ ! મરી ગીયા મુવા મેટ—

દાદીને વધારે બોલવાની જરૂર રહી નહી હતી. માનેક જાલુને જખરદસ્તીથી ત્યાંથી ખેંચી લઇ ગયો હતો.

માનેક અને જાલુ ત્યાંથી જતા રહેવા પછી એ ત્રણ મીનીટ દાદી ત્યાં ફરનરીમાંજ ડમકયા કર્યો. તે આકળા ભુત જવાન્યા એ પોતાની બેઠન સાથ અને પોતાના પીત્રાઇ સાથ અરધાનો ખુરદો અને અરધો બાધો હીસામ એક-દમજ ચુકતે કરી નાખ્યો હતો ખરો-પણ હવે સંધ સધગો કાશીએ કેમ પુગશે તેનો તેને પહેલી વાર વીચાર આવ્યો. એ દાદીની સદાની ‘સ્ટાઇલજ’ હતી. ઉતાવળ અને ઉશ્કેરણીના આવેશમાં બસ યા હોમ આંખ બંધ કરી દઇને ગમે તે ભાંગરો વાટવો-અને પછી તેના પરીણામો પર ધીરજથી અદેશો કરયા કરવો ! હવે બધો ખટલો “ પેલી ચકકરબતી ડોહી ” આગળ જશે—શેહરીયાર જંગ ગધેડાનેબી કાને વાત જશેજ—સુલતાન અને કુમી ને બધું આજનું રખુચકકર ખખર તો પડશેજ—અને પછી ?

છાતી પર ડોક નીચી નાખી દઇ, પીઠ પાછળ બેઠે હાથે રાખી, ઘણાજ ગુંચવાયલાં તાતેલાં ભેજ સાથ—દાદી ફરનરીમાંથી બાહર પડ્યો. અંધાઈ થવા માંડ્યું હતું. તે આમ ચાલતો ચાલતો ‘રોશન મહાલ’ના પાછલા દરવાજા આગળ આવી લાગ્યો તેનુંબી દાદીને લાણુ રહ્યું નહીં. કોઇએ પછવાડેથી તેના ખરડા પર આસ્તે રહીને હાથ મેલ્યો ત્યારેજ દાદીએ ચોંકીને પાછળ ફરી જોયું.

“ ઓ ! કાલીયા ?—તું અહી ?—તાઈ ખાતુ ખરાબ થાય, તું અહીં કાઢીથી આવ્યો ? ” તેણે અકળાઇને પુછ્યું.

તે અઢોર વાણ્યો કાલીદાસ મુખમાં સહેજ હસ્યો.
“સનાનના સમાચાર છે—દાદી!” તેણે ધીમા સાથે દાદીના
કાન પર પડી કહ્યું.

પ્રકરણ ૩૦ મું.

—:૦:—

“અભાગ્યો દાદી” અને તેની પુઠ
લાગેલો તેનો “ભુડા ફરેસ્તો.”

એક અણુગમતાં અળખામણાં માણસ—જેનેથી આપણે
ગાઉના ગાઉ દુર નાસવા માંગતા હોઈએ—તેનેજ ખીલકુલ
વધી નહીં રાખેલી જગ્યાએ, નહીં ધારેલે વખતે, અચાનક
આપણી આંખો સામે પુટી નીકળીને ઐયરની માફક ઉભેલું
જોઈએ ત્યારે આપણાં દીલમાંથી શું પસાર થઈ જાય છે ?
માથાંથી તે પગ મુધીના એક પોતીકા હરડતા બદમાશ
ગોઠીયા—નાપાક શયતાનના એક અફલાતુન શાગેદ—આ
ચંડાલ વાણ્યો કાલીદાસને જોદાએક ગુલબર્ગે આવી ઉભેલો
જોઈ દાદી જેવા ખરવસતર ખવડીના પેટમાંથી પેહલી થોડીક
મીનીટ ફાળ પડી આવી.

“સનાનના સમાચાર ?” તેણે અકળાઈને પાછું
પુછ્યું—“વરી શું થોંટાલો છે ?”

કાલીદાસ મોટેથી હસી પડ્યો—

“બલાડી ને ઉદરડાંઓનો વાસ ભરાયો છે—દાદીભાઈ !
જોઠે દીવસે આપણી ટોલીના દારીઆ મુકરવારીઆ થઈ
જતા હતા !”

દાદીએ ખીજવાઈને તે વાણુયાનો એક હાથ આજુમાંથી કકડાવીને ઝાલ્યો—અને તેના કાન પર પડી દબાયલે અવાજે કહ્યું.”

“ચુપ ચુપ ! ગધેરા ! એમ મોટેથી બુમ શાનો પારી મરેછ ?—આસ્તેથી નથી બોલાતું કે ?”

“અરે પણ હયાં કેણુ છે ?”

“નહીં—અહીં વાત કરવાની જગા નથી. ચાલ આવ, કાલ્યા—તાંહ નદી કીનારે હમણા કાઠ કારું કુતરુંખી નહીં હોશે—તાંહ બેસીને વાત કર્યે. અહીં તારે આવવુંજ નહીં ઉતું.”

આમ બોલી દાદી તે વાણુયાનો હાથ પકડીને નદી કીનારે—“રોશન મહાલ”ની જોડમાંજ વહેતી નદીના કીનારા ઉપર—એક એકાંત જગ્યાએ ધસડી લઇ ગયો.

*

*

*

ત્રણ જણાં હલવે હલવે ચાલીને ‘રોશન મહાલ’ ભણી પાછાં ફરતાં હતાં. તેઓ મેહરઆઇ જસાવાળા, કુમી અને સુલતાન હતાં. ઘર પુગવાને અડધોએક માઇલ બાકી રહ્યો હશે કે મેહરઆઇએ જરા મોટરમાંથી ઉતરી થોડો બાકી રહેલો કટકો પગે ચાલી જવાની ખાહેશ દેખાડી હતી. તેઓ ત્રણડે પાઉપીઆંદાં ધીમે ધીમે એકાર પેસાર વાતો કરતાં ચાલ્યાં આવતાં હતાં અને મોટર તેઓની પછવાડે ગોકલગાયની ઝડપે આસ્તે આસ્તે હેંડતી હતી.

“એ ઓઁણાતું શું થશે—મને કંઈ સમજ પડતી નથી,” મેહરઆઇ બોલ્યાં; “એના પેસા લુચ્ચા ભીખારડા બાપની હાલતનો વીચાર કરુંછ કે આપ પોરીયાના ભવીશને

સાફ મને હેબત હેબત પરેછ. સુલતાન, ખરું કેહુંછ—મને એ દાદી ને સાફ રાત દીવસનો બરાબો છે.”

સુલતાન નીચી મુડીએ મુંગો મંતર ચાલ્યાજ કરતો હતો. મેહરબાદીએ વળી આ દાદીની નાપસંદ વાત છેડી હતી—અને તેની કુમીની હાજરીમાંજ—એટલે સુલતાનની હાલત લગાર કઢંગી થઈ પડી હતી.

“તમે એ દુકતાને જરા શીખામણના બે બોલ કેહોની, સુલતાન?” આછએ પાછું ચલાવ્યું.

“ઓવાય—પ્રુધ!” કુમી હવે હસી પડી—“બીચારા સુલતાનનો શું અખત્યાર છે કે દાદીને શીખામણ આપવા બેશે? એ કંઈ આવાજીતું બુચું બુચું છે કે? વરી એનો મીઝજળી બેઠયે તેવો પાધરો બરેલો છે કેની?”

“તું તો બેસીજ રેહ, કુમી!” મેહરબાદ જરા છછણી પડ્યાં, “બેવની, સુલતાન! આય દુકતીના નાકમાંથી કેટલી ગંધ છે! વરી દાદી તો એને ગમતો નહીં! એ હરવધ ગેપ એની સાથ પરણી જતી હોય તો એ પોરીયો સુધરી જાય! સુલતાન, તમે કુમીને જરા એક દાહરો ધીરજથી સમજાવો કે એમ ઘેલાં ગાંડ કાહાડવાનું છોરી દે. દાદીને શું છે? જરા હરવાયો હુલ્લર છે—પણ કુમી જેવી છોકરી તો તેને છ મહીનામાં સુધારી ને ઠેકાણે લાવી મુકે. સમજોછ કે સુલતાન?—ઓવાય—હું બોલુંછ ને તમે તો નીચું બોંધ પર શું બેયા કરોછ બે!”

સુલતાને હવે પોતાનું ડોકું ઉચકી આછજ ગમ બેયું.

“આછ, એ તમારા ધર ખટલાની આબદમાં હું શું બોલું? મને વચે બોલવાનો હકજ નથી—મને માફ કરો.”

“એ માફ ને બાફ હું કંઈ સમજતી નથી. તમેબી કોણ બાણે શું છે તે દાદીથી એટલા બીહોણ શાના?”

“દાદાભાઈથી હું બીહુંછ?—નહીં, મને બીહવાનું શું કારણ હોય? પણ એવણે લગતી ખાનગી સંસારી બાબદમાં દાદીની ઉમરના એક બુવાન ગ્રહસ્થને કંઈથી કેહવાની મને સત્તાજ નથી. મને પોતાને કોઈ એમ સલાહ આપવા આવે તો તે મનેબી ગમે નહીં.”

“પણ તાહરે કુમીને તો જરા સમજવો? તમે કેહશો તો એ રાનના લેખમાં ઉતરશે, એ ને પેલી દુકંતી બહુને એકતે તમારાં મતને સારું થાણું માન છે!”

કુમીનો ચેહેરો આ ધડીએ સુલતાનના જોવામાં આવ્યો નહીં—તે મ્હોડાં ગમ નજર ફેંકવાની તેણે હીમતબી કીધી નહીં. જોયું હતે તો તેણીનો શરમને મારે લાલચોળ થઈ આવેલો મુખડો તેને કાંઈ પોઠા ભરીને મુંગી વાત કહી આપતે.

“કુદુછ!” કુમીનો અવાજ નીકળ્યો, “તમે તો આજે છેકજ ડોરા બારોછ જો! બીચારા સુલતાનને કાંય કાહરના અમથાં શરમાવ્યા કરોછ? સુલતાન મને કેહશે કે દાદી સાથે પરણુ—તો લાગલી હું પરણી જવાની ઊની બાકી?”

“જોવ—સુલતાન-જોયું કેની? એ પોરીના લેખમાંજ બધી રાઈ ભરાયલી છે. દાદીને મેં વીંચમાં અરધો અરધ લાગ આપ્યોછ—તે એ ત્રણ મહીના પછી મોમબાસા બે વરસ જઈ રહેવા કબુલબી થયોછ. મારાં વીલની વાત મેં એને ખામખા કેહી કે એ જરા હવે પોતાની ચાલ સુધારે ને બહુની અદેખઈ કરવાનું છોડી દે.”

સુલતાનને હવે લાગ્યું કે અત્રે કંઈથી ખોલવુંજ નોંધ્યેં.

“કદાચ એ પોતાનાં ભત્રીશની ગોઠવણને માટે તમે ધારોજ તેટલી કનવાર કરતો નહીં હોશે, મહેરબાનજ—તમે જરબખંડ તરફ એના કરતાં વધારે ચાહ દેખાડોજ તેથી એ મનમાં બળાયો કરતો હોશે !”

“મરે—મારી જાણું તો હાથમાંનું અચ્ચું ઉતી તેરની મારી સાથેની સાથે છે. આપરાં દીલનું વાહલ કંઈ ખરશીતો ટુકરો છુકરો છે કે સરખે ભાગે વેંહચીને આપી શકાય ? મેં એને કેહ્યું કે જો એ પાધરો ચાલશે તો મારે જેથી કંઈ છે તે સરખે ફાલે એને ને એની બેહનને મારી પછી મળવાનું છે. હવે એથી વધારે હું શું કરી શકું ?”

“પણ એ દાદીથી, બાઈજી, તમારા દીકરીનોજ દીકરો થાય. પછી તમે જરબખંડ પર આટલું દેખખતું વધારે હેત રાખો તે એને જરા નહીંજ ગમે તો !”

“હા—પણ તાહરે એ પોતાની રીતભાત સુધારતો કાંય નહીં ? મારી જાણનો હસ્તો રમતો સ્વભાવ કાંહ ને એ ધુખરાયણું જાણું કાંહ ! તમેજ આટલા દાહરામાં એ લક્ષ્મીના ખોલવા ચાલવાના સકાર જોયા કેની ? જાહરે હોય તાહરે ફફરેલો ચટકેલો, ને જરા જરામાં તારીયાપાવ ફેંકી દેવા તૈયાર ! જાણે એક પાહારીયો કુતરો આપરી સામમે ધુરકયા કરતો હોય કેની તેમ મને તો એ દાહડાખરીયાનો અવતાર હંમેશ લાગેજ. ”

“કુછ, તમે એને મારી કુટીને મોમખાસા ધકેલી દેવા માંગોજ તે એને મુદલ ગમતું નથી.”

“એને ગમે કે નહીં ગમે તેની સાથ મને કામ નથી. મેં તો કાલેથી એને પાછું ખરી ખંખારીને કેહ્યું કે જો એ બે વરસથી ઓછાંમાં ઓછાં મોમ્યાસે જાહેને જરા શ્યાન સલુક લઈ નહોં આવશે તો મારી બેકસ્તન દીકરીના સમ ખાઈને કેહું છ કે એને વીલમાંથી એક પૈ વગર હું રદબાતલ કરી મુકશ. હા—વરી એની મેર હું છઉં. તું હરવધ ગેઇ, કુમી, તું જો એની સાથ ડાહી થઈને પરણી જતી હોય તો લાવની હજુરબી એને તુને મારી સાથ જંગ-ખારમાંજ રાખું ને તમે બેઉના નામ પર ત્રસ્ટ કરી આપું—ધુર વારી !”

“બસ—પ્રુછ ! વરી એકનો એક શું કુઠમો લઈ બેઠાં ? મેં તમુને એક વખત ખુલ્લે ખુલ્લું કેહી દીધું કેની કે હું મરી જતાંથી એ દાદી સાથ કરવાની નથી.”

મેહરબાઇજી વળી છેડાઇ પડ્યા.

“નહીં તો ઓછું ! મુવું મનેથી એવાં એંટાલ દુકતાં ઓની સાથે શું અસ્કત લાગું છ કેાલુ જાણુ ! સુલતાન, સમજો છ કે ? મેં દાદીને પાછો ગાંગર્યો તે એને ગમ્યું નથી, ને મારી સાથ ઉચે મોહને છે.—કેમ ? તમે અંદર નહી આવતા ?”

તેઓ ત્રણડે “રોશન મહાલ”ના મોટા દરવાજા આગળ આવી પુગ્યાં હતાં. સુલતાન તેઓ સાથ અંદર જવાને બદલે અચકી ઉભો, જેથી મહેરબાઇએ ઉપલો સવાલ પુછ્યો હતો.

“હજુર તો સાંઝા સાત થયાછ. જી—હું જરા પાંચ દસ મીનીટ અહી નહી કીનારે લટાર મારી આઉં છ”

“ મરે હજુર તમારું લટાર મારવાનું અધુરું છે કે ?
આલ કુમી તાહરે—સુલતાન, જમવાની વખતે ઉપર આપરા
ઝોરડાંમાંજ આવજો અં કે ?”

“ વારું જી.”

*

*

*

પોતાનાં માર્યાંની તકપત્તી નેસોને પાછી શાંત કરવા
થકી નદી કીનારાની ઠંડી લેહકી માટે સુલતાનનો જીવ
તલપાપડ બની રહેલો હતો. ઓ તે યાદગાર સાંજ !
કુમીની સંગાત પોતે મોટરમાં જમ આવ્યો કે ખેહસ્તમાં જમ
આવ્યો હતો ? આખે રસ્તે કેવી ભલાઈથી, કેટલી નરમાશથી
ખુલ્લે જીગરે તે પ્યારી પુટલીએ સુલતાન સાથે બીબું નીબું
ટાહેલું ચલાવ્યા કયું હતું ! જાણે તેઓ બંને વચ્ચે કાંઈજ
સંબંધ હોય નહીં—જાણે કશુંબી અસાધારણ બનેલું હોય
નહીં—તેમ ખાલેસ દીલે તે છોકરી સુલતાન સાથે વાતચીત
કરતી રહી હતી. એક સેકંડબી તેણીએ સુલતાનને તેની સ્થિતી
અગવડભરી લાગવા દીધી હતી નહીં. આખે રસ્તે તેનું હૈયું
ખુશાલીથી ઉઝાઘ જતું હતું. હજી તો હરબને મારે ઠડકતી
છાતીના ધબકારા તે શાંત પાડી શકે તે અગાઉ તે વાહલી
છોકરીએ પોતાને મ્હોડે મેહરબાઈને છેડેચોક સુલતાનની
હાજરીમાંજ શું કહ્યું હતું ?

“ મેં તમને એક વખત ખુલ્લે ખુલ્લું ફેલી દીધુંછ
કેતી કે હું મરી જતાંબી એ દાદી સાથે પચવાની નથી !”

યાહ ખુદા ! આ મીઠા શબ્દોનું મ્યુઝીક હજી સુલતાનના
કાનોમાં ગણગણતું હતું. તે કાંઈબી બાહજે બસ થોડીક

મીનીટ—કાંઈ નહીં તો દસજ મીનીટ—નદી કીનારાની એકાંત જગ્યાએ સંતાઈ બેસી પોતાનું મગજ ઠંડું કરવા માગતો હતો.

કીનારો ખીલકુલ ઉજડ હતો. રાતે આંઠ વાગતા ને અમલે ત્યાં કાણુ ફરકે ? અડધા ચંદ્રમાંનો અપુર્ણ પ્રકાશ કીનારા પરના ખડકોને ઝાંખા આકારમાં નજર સામે રજુ કરતો હતો. એક મોટા પઠરા ઉપર ગોઠવાઈ બેસી, માંથા-પરની કસખી મુસન્નમાની પાઘડી કાઢીને બાજુએ મુકતાં સુલતાને એક ઉંડો—ઘણોજ ઉંડો—શંતોપનો શ્વાસ ખેંચ્યો. ત્યાં ખડકપર બેઠો બેઠો તેણે વેહતી નદીના ગદલાં પાણીમાં નાના કાંકડાઓ ફેંકવા માંડ્યા—અને મુછમાં હસ્યો. મેહર-બાઈજી બસ બાઈ પીને તેને પેલા ફટાંઉ દાદીનો શીક્ષાગ્રસ્ત બનાવવા માંગતાં હતાં—અને તેની સાથે પરણી જવાને સારુ કુમીને સમજાવવાનુખી પોતીકા સેક્રેટરીને માથે નાખવા આહતાં હતાં !!

ધીમે સાદે સુલતાનથી જરાક હસી પડાયું ! પણ બીજી પળે ચોંકાને તે ખડો બેઠો. કાંઈ ઓળખીતો સાદ અચ્ચુચ તેને કાને પડ્યો હતો. કાંઈ પુરૂષનો તે સાદ હતો—બેશક !—ધીમે પણ ખીજવાટથી તે ભરપુર હતો.

“એ તારા રસ્તા હવે છોડજે, કાલ્યા ! વરી તું મને કંઈ ચીકાવવા આયોછ—આય પોલીસના દરેરા બરેરાની બધી તારી હીંગરા હાગરીની વાત મારી આગલ ચાલવાની નથી.”

સુલતાને આંખ ખેંચી ખેંચીને બેયું—અરે આ અવાજ તો પેલાજ નેકનામ દાદાભાઈનો હતો ! પણ ત્યારે તેની સાથે આ બીજો કાંઈ હીંદુ જેવો કાણુ ? તેઓ બંને હળવે હળવે ચાલીને સુલતાન બેઠો હતો તેજ દીશાએ

આવતા હતા. ગમે તેવાખી નજદીક તેઓ આવે તોયે મુલતાનને તેઓ જોઈ શકે એમ નહીં હતું—કેમજ મુલતાન એક મોટા ખડકને ઓઠે અહીંગીને જોડેલો હતો.

“ તારા સમ ! દાદી—તું એમ નભરવસ રેહશે તો આપણી ટોલીનાં કાટલાં ઉડી જવાના. જો સાંભળ. ગયે ભરેસ્પતવારે—આજથી પાંચમે દહાડે—અમે લોક પાસા રમતા હતા. હું, બદલો, જુહો, ફકીરો, પાહલી ને જુસબ કરી છ જણા હતા. સાંજે સાડા છ એક વાગ્યા હશે—પણ તેટલાં નીચેથી મરીઅમે ઘંટી દાખી. સાક્ષીએ બડી ખખરદારીથી પોલીસનાં માણસોને દુરથી જોતાંને વાર વીજલીનું બટન દાખ્યું—નહીં તો અત્યારે અમે છએ જણા તુરંગમાં ચાંચડા મારતા જોલા હોત !”

“ પછી ?—પછી શું થયું ?”

મુલતાને જેહ કાન ધણાખી ખેંચવા છતાં પેલા અગુજાણ્યા હીંદુનો જવાબ સાંભળાયો નહીં. તેઓ જેહ જણા હળવે હળવે ત્યાંથી આગળ ચાલ્યા ગયા હતા—અને વળી સેહજ ધૂંકતા પવનમાં તે ત્રાહેત ધણીનો અવાજ ધસડાઈ ગયો હતો.

મુલતાન પોતાની જગ્યાએથી હાલ્યો નહીં. નદીમાં પાછા નાના પથરાઓ ફેંકવાતું તેણે ચાલુ કીધું. દાદીથી છુપાઈ ખેસવાનો તેને ખીલકુલ ખ્યાલ નહીં હતો—અને વળી આમ ભરાઈ સંતાઈ ને કાઈ ખે જણાની ખાનગી વાત સાંભળવાખી તેને મુદ્દલ પસંદ નહીં હતું. જેટલું તેને કાનપર પડ્યું તે તો તેણે સાંભળ્યું તે ઉપરથી ખાસ વધારે ચાવાચીવી કરવામાં તેને અહરથાઈ

જોઈ નહીં. છતાં તેને લાગ્યું કે આ દાદાભાઈ શેઠની જીંદગીના આ વળી કાંઈ નવા કાળા સફાની અચાનક શોધ લવીળ્ય માટે મોટી અગત્યતા ધરાવનારી હતી. તેને પેહેલેથીજ લાગ્યા કરતું હતું કે આ જવાન શખ્સની કારકીદીમાં કોઈખી ખીલામણો એખીયલ ડાઘ તો કેથે હોવોજ જોઈએ—અને તેમજ કાંઈ આ ઘડી ચપકાની વાત તેણે સાંભળી લીધી તે ઉપરથી પુરવાર થતું હતું.

પણ સુલતાન કાંઈ વધુ વીચાર કરી શકે તે અગાઉ તો પેલા જણા ધીમે કદમે ચાલતા પાછા તે ખેડો હતો ત્યાંથી પસાર થવા આવી લાગ્યા.

“અરે હારે-સટોસટ બચ્યા ! બદલુ ને જુસમ તો સંડાસની ખારી કુદાવી ભાગી ગયા. પાહલી બધા પૈસા અને પાસા દેવાલમાંના ફડકાંમાં હજી તો મુકી દે, ને અમે ને અમે બધા જણુ અરડાઈને જાણે ટાંહેલા કરવાની ઢપે જોડવધ્યે, તેટલાં ઇનરપેકટર સોનડરસન અને બે સીપાઈઓ આરડામાં આવી ઉભા.”

“પણ એ પોલીસને વાસ કેમ ગીયો ?”

“ઇશ્વર જાણે ! સારું થયું, દાદી, કે તે દાહરે પેલું ભોંયરું બંધ હતું—ખાકી જે તે દાહડે ખોટા રૂપીયા બનાવવાનું કામ ચાલુ ખાલુ હોત તો શેશન્સનો સોદો હતો, માર. પણ તું હવે મુંબઈ ક્યારે——”

વળી તેઓ બંને આગળ ચાલી ગયલા હોવાથી સુલતાન વધુ સાંભળી શક્યો નહીં. પણ દેખાઈતી રીતે તેઓ કાંઈ નાહના છોટા ઉપરજ આમથી તેમ લટાર માર્યા કરતા હતા. બે મીનીટમાં દાદીનો સાદ પાછો સુલતાનને કાને અડક્યો—

“ મનેથી લાગેછ કે મારા આખા વગર છુટકોજ નથી. કાલ્યા, તમે લોકોથી જરા પાંચ દાહડાળી મારી ગેરહાજરીમાં સંભાળ રાખી શકાઇ નહીં ? મુવા તમે લોક ! કાંઈ દાહરે હું તમારા લોકની સુજે ફાંસીએ જવશ ! પોલીસને એ સુધારો ગીયોજ કેમ જો ? ”

“ અરે હુંથી તેનેજ માટે અજાણ થાઉ છું. કાંઈથી પજો પાછી પોલીસ આપણી કલ્પની ઉપર ઉલટી પડવા વગર રહેવાની નથી. મોહકાણુ તો એ છે કે હવે અમારા લોકથી તે જગાએ પાછું ફરકાયથી નહીં. ડીટેક્ટીવો રાત દાહરો ત્યાં ભમ્યા કરતા હશે. પેલું ભોંયરું પકડાયું તો મુવા છુટા ! તેમાં આપરો બધો અસખાળ એમનો એમ પડેલો છે. તું ચાલ ભલા-મુખાઈ ચાલ.”

“ ઘણું ઘણું તો પરમ દાહડે નીકળી શકું ! મારી ડોહી એવી આકલેટ મુઠ્ઠા કે જો એમ અચપુચ જતો રેહું તો વરી તેની ઉપરથી પચાસ હજાર જાતના સવાલો પુછીયા કરે ! પણ તું આજે રાતેજ પાછો ઉપરી જા—ને તલવારની ધાર પર રેહજે. બચ્યા, જો એ લોકે ભોંયરું ભોંયરું શોધી કાઢાયું તો આપરા બધાનાં પીછાં વેરઇ જશે ! સંભાળજે—એ કંઈ બેદરકાર રેહવાની વાત નથી.”

“ તું પરમ દાહડે આવશે—જરૂર ? ”

“ હું પરમ દાહડે અહીંથી ઉપડશ. કંઈ તાલમેલ કરી આજથી પાટયાં ગોઠવતો રેહવશ તો પરમ દાહડે છુટાશે. ધરડીનેજ રમારીનેજ કામ લેવું પડેછ.”

“ વારું, પણ લાવ મને પચાસ રૂપીયા હમણા જોઇએ છે. આપણી ખોલીનું ભાડું બે મહીનાનું ચહરી ગીયું છે.”

“મેં તુને કેહ્યુંની કે તું પૈસા ઓઝાવવા અહીં ધસ-રધ આયોજી ! તારી કંઈ બીજી મતલબજ નથી. મારી પાસ કંઈ રૂપીયા છુપીયા છે નહીં !”

તે વાણુવાનો કઠોર ખોખરો હસવાનો સાદ આળ્યો—
પછી ધણાજ ધીમા અવાજે તે કાંઈ બોલ્યો જે સુલતાનને બીલકુલ સંભળાયું નહીં.

દાદીનોજ ગુસ્સા ભર્યો સ્ત્રીરૂપનો સાદ થોડે વારે પરગરો કાને પડ્યો.

“લે આય વીસ રૂપીયા છે. મારી પાસે વધારે નથી. બસ ગરબડ ના કરી મર—તુને કેહુંજ કેની કે એ બે તોટ સીવાય મારી પાસે ઝેર ખાવાની અડધી નથી. ચાલ જ—નીકલ—મારું મસ્તક ફરશે તો—”

અહીં સાદ ફરીથી ધીમે પડી જઈને બે માલુમ થઈ ગયો. દાદીનો સોળતી તેને છોડી ને ચાલી ગયલો હોવો જોઈયે. કેમજે સુલતાને પોતાના ખડક પરથી વાંકા વળીને જોયું તો દાદી હવે એકલો તેની દીશાએ પાછો ફરતો હતો. અલખત દાદીને સુલતાનની હાજરીનો સેહજબી ખ્યાલ ક્યાંથી હોય ? નીચી ડોકે પોતાના વીચારોમાં લીન થઈ તે “રોશન મહાલ”માં પાછો ફરવા માટે ચાલ્યો આવતો હતો.

સુલતાનબી ઉઠ્યો અને ધણાજ ધીમા પગલાંએ “મહાલ” તરફજ ચાલવા માડ્યું. દાદી તેને પકડી પાડે એવીજ તેની મતલબ હતી. બે મીનીટમાં દાદી પછવાડેથી લગોલગ આવી પોહોંચ્યો—ધીરેથી સુલતાને ડોકું ફેરવી તેની ગમ જોયું.

“કાણુ છે ?” દાદીએ લગાર ચમકીને પુછ્યું.

“એ તો હું છેઉ—હું સુલતાન.”

કહે છે કે દરેક ઇનશાનની જીંદગીમાં તેની તકદીર તે આકાર આપવા માટે એ કીસમના ફરેસ્તાઓ નીરમાણ થયેલા હોય છે—એક ભલો ફરેસ્તા અને બીજો ભુડો. લાલ કપડાંથી લડકેલા એક ગોધાની પેઠે એઉ ડોળા ચમકાવી દાદીએ પોતીકી મમમના આ નાપાક સેકેટરીનું કોહું થોડીક પળ ટીક્યા કયું. સુલતાનને જોતાંને વારજ દાદીને બસ કુદરતીજ ડફડલ ભરાઈ જતું હતું. તેને લાગ્યું કે આ નખોદ ગયો મુસલ્મા એક જુની પેઠે પોતાની પાછળ ચીટકી એકેલી ભયાનક જોખમભરી પીડા હતી—ખરેખર પોતાનો એક “ભુડો ફરેસ્તા”જ હતો !

“સુલતાન ?” દાદીએ ભવાં ચડાવી અત્યંત ગુસ્સાથી પ્રતીકિત્તર કર્યો, “કાંય—તમે અહીં શું ફાંફાં મારો છ ?”

આવીજ કાંઈ કીસમની તરછોડ માટે સુલતાન પોતાની પુર તક્યારીમાં હતો. દાદીના છેલ્લા તુંદ સવાલનો કાંઈખી જવાબ દેવા વગર મુગો મંતર તે તો સામુ જોઈને ચાલ્યાજ કીધો. દાદી હવે જરા તેની વધારે લગોલગ આવ્યો—

“એઈ મીસ્ટર બેહરકુટ ! તમુને સંભળાતું નહીં હોશે ? હું પુછું છ તેનો જવાબ દેઓની ?”

ઓર્ચીતી ચકરડી ખાઈ ધણાજ નાખુશ મ્હોંડે સુલતાને તે અભાગ્યા જવાનની સામુ જોયું.

“લુક હીયર, દાદાભાઈ ! તમુને એક જેનટલીમેન તરીકે વાત કરતાં આવડતુ નહીં હોય તો બેહતર છે કે મુંગાજ રેહો ! એ તમારું બધું નોનસન્સ પેલી જુવાન લેડીએ આગળ

ચાલી જતું હશે—અહીં મારી સાથે એવી તમારી બેઅદબ ઇતરાજ એક મીનીટની પાસ થઈ શકવાની નથી.”

“ પણ—હેમ થોર આછઝ ! તમારી મકદુરજ શું કે તમે એમ મારી પુઠેપુઠ લરછ સંતધને એક જમસુસ તરીકે ફરયા કરો ?”

“ હું તમને કંઈની ખુલાશો આપવાને સાફ ના પાડુંછ. મુંગા મુંગા બંગલામાં ગુપત્યુપ આલ્યા જાઓ—નહીં તો કાલનો દુકાલ આજે પડશે ? આપરાં પોતાના ઇસકોરો જ્યારે ઢીલાં હોય ત્યારે નવા નવા દુશ્મનો ઉભા કરવા એ બીડી હેમાકતનું કામ છે.”

દાદીના કપાલ ઉપરનો પેલો મારતેમીયાં ખુલ્લોગ ચીદ્વેલો એકાએક ઉડી ગયો ! “ઢીલા ઇસકોર ?” ખાતુ ખરાબ થાય આવ મુસલમાન સેક્ટરીનું ! એ કહેવા શું માંગતો હશે ? હવે તેણે તાણી તોડીને સેફ જ હસતું મ્હોડું કયું.”

“ આછ સે—જહરે હોયછ તાહરે આપરે બે જણા એમ અથરી પડ્યેછ. તમે મારા બોલવા ચાલવાની રીતથી હંમેશ ચીરડાઓછ—પણ એ તો મારી સ્ટાઇલજ છે. હું તો ફક્ત એમ પુછુંછ કે રાત પરી કંઈ અહીં તમને આવવું પડ્યું ?”

“ પ્લીઝ માઇન્ડ થોર ઓન બીઝનેસ ! સામજી હું તમને પુછુંછ કે તમે અહી કાંય આયા ?”

“ હું વેલ, હું તો—મારો એક ફ્રેન્ડ મારી સાથ કંઈ પ્રાઇવેટ વાત કરવા માગતો’તો તેથી અમે અહીં આવ્યા. આમે જગે કોઈ એક જણ ખડકપર બેસીને નદીમાં નાહલ્લા પથરા ફેંકતું’તું—”

“તે હું ઉતો !” સુલતાને ઘણાજ ગંભીર મ્હોંડે કહ્યું,
“તમે જે જણા ત્રણ ચાર વખત તે જગા આગળથી પસાર
થઈ ગયા.”

“તે તમે ઉતા—તમે?”

“હા—હું !—હું સુલતાન પોતે !”

“સ્ટીમ” વળી પાછો નળીમાં ઉચે ચઢવા લાગ્યો હતો.

“અને તમે ત્યારે તો અમારી વચ્ચેની વાતચીતની
સાંભળી હોશે?”

“યસ—લગભગ બધી !”

થઈ ચુક્યું ! બોમ્બેની પોઈન્ટ ઉપર મીઝાઝનો પારો
પાછો પુગી જઈ ઉભો. દાદીએ ખવીસની પેઠે ડોળા કકડાવી
દાંતે દાંત પીરયા. સુલતાનના આવા દંડે કલેજેના “પાક
બેહાઈ” ભર્યા જવાબોથી તે આકળો ભુત જવાન્યો પોતાનું
સમતોલપણું પાછું ખોલી દેવા માંડતો હતો.

“તમને એમ જવાબ દેતાં શરમ નથી આવતી ?”
તેણે સુલતાનની અડોઅડ આવી ખુબ ખીન્નયલે સાદે બુમ
પાડી—“ખીન્નઓની પ્રાઇવેટ વાત એમ છુંપાઇને તમે
સાંભળવા બેઠા ?—યુ આર એ બ્લેકગાર્ડ, આઇ ટેલ યુ—”

“થેંકયુ ! હું ઇચ્છું છું કે હું ખરેખર તેમ હોતે !
પેલી તમારી કાલીઆ, બુશમ, પાહલી, બુઠાવાળી બુગારી
ટાલીમાં તાહરેજ હું સામેલ થઈ શકતે !”

દાદીનું જે આવતું હતે તો જરૂર આ ઘડીએ સુલ-
તાનનું ખુન કરતે—પણ તેના હાથ પગ પાછા ઢીલા પડી
ગયા. કોણ બાણે શું થતું હતું કે આ મહામેદન મુદ્દા સામે
પોતે ચીદાઈ ખીન્નઇને કાટી જવાની અણીપર આવવા છતાં

તેના દમામદાર ડોળા આગળજ દાદીના સાંધે સાંધા લુલા પડી જતા હતા ! શું એ નાપેકાર મુસલ્મા કાંઈ મેસમેરીઝમ કરતો હશે ?

સુલતાનનો ધીમો મકકમ અવાજ પાછો નીકળ્યો.

“હું તમારાં મમઇજનો નોકર છેઉ—અને તમે તેવળુ બીચારાંને તમારા ખોટા બનાવેલા રૂપીયા પેહરાવો નહીં તેની તપાસ રાખવાની મારી ફરજ છે.”

“યુ ઇમપરટીનન્ટ બ્રટ !” પીસેલા હોઠો વચ્ચેથી ગુંગલાયલા સાદે દાદી બખાલ્યો—” “તું એક હીચકારો દગલખાજ મુજ છે ! તેં આજે ભરખને મારી વાત સાંભળીછ—ને હું જોઉંછ કે મારી ગરદન તારા સપાટામાં છે. પણ સંભાળ—એઈ ખોજ—સંભાળ ! તું એક તુકારો આજની વાતનો પેલી મારી ધરડી આગળ કે પેલી બેવકુફ છોકરેઓ આગળ કાહડ ને પછી જો હું તુને જીવતો રહેવા દેઉ તો મારાં મોહનાંપર થુકજે. તુને મારાં કામની વચ્ચે પડવાની ને મારી બાબદોમાં તારું ડરટી નાક ખોસવાની સત્તાજ શું છે ?—યુ ડેમ્ડ સ્નીક !—”

આમ મ્હોંમાંથી અપશબ્દો કાહડી દાદી સુલતાનના આંગ ઉપર ધસ્યો અને જમનો હાથ ઉગામી મુકકી તેના માથાં સાંમે ધુમાવી. પણ આની મેર સુલતાન કાંઈ વકટલેન દીવાસલી નહીં હતો.

“હું ધારૂંછ કે તમારાં ઇનવીટેશનની વાટ જોવામાં હવે કાંઈ સાર નથી” તે ધીરે રહીને બોલ્યો, “તમુને-મારી સાથ જરા એમ જોર અજમાવવાજ ગમેછ તો--લેઓ આય !”

આટલું કહેતાં ધમ્મમ્મ કરતી કે એક ગંજવર મુકકી સુલતાને દાદીના ડાખા કાન ઉપર મુકી દીધી. ખાપછરે ! ખારસો એક મણીકોજ તે લક્ષાપતી મમઇના એકપુરા વારેસના કાનપર પડ્યો હતો. ધુમરી ખાઇને દાદી જે ત્રણ ડગલાં પાછળ હટી ગયો, અને હેજતાઇને પોતાના હમનમદ્ ગમ જોયું. પાંચ આગળાંની મુકકીમાં સુલતાન આમ એક લોખંડી હથોડોજ મેળી દઇ શકશે એવી તેણે વકી રાખી નહીં હતી.

“કમ જોન, મીં બુકી—” સુલતાન આસ્તેથી પાછું ખેલ્યો, “આપરે કંઈ નાહલ્લા નીશાબ્યાઓ નથી. તમે કેહો તો ઇંગ્રેજ ધપે બોક્ષીંગ કરયે—તમે કેહો તો નેટીવ રીતે ફાઇટ કરીયે—કેહો તો જીયુજીતસુ ત્રાઇ કરયે ! પણ એમ જરા જરામાં ભવાં ચઢાવીને સામખા માણસને ‘બુકી’ કરવાની તમારી હીચકારી ટેવથી તો હવે હું કાયર થઇ ગીયોછ. કમ અલોંગ, દાદાભાઇ—એક વખત તમારી એ “સ્ટાઇલ” હવે મારે છોડાવી દેવી છે—”

પણ નહીં ! દાદી ત્યાં સુલતાન સાથ નેટીવ યા ઇંગ્રેજ યા જાપાની ઢાંચે વધુવાર જોર અજમાવવા ઉભો નહીં. એક વીકાળ નજર તેણે આ પોતીકા “બુંડા ફરેસ્તા” પર નાખી, અને પછી કાંઈ બહુજ ભયંકર શબ્દો બડબડીને ત્યાંથી ધસારા સમેત નીકળી ચાલ્યો. કમ્મરે જે હાથ ટેકવીને એક મીનીટ પોતાનીજ જગ્યાએ ઠરીઠામ ઉભો રહી સુલતાને તે ચાલી જતા જવાન્યાને પીઠેથી જોયા કર્યો. પછી મુછમાં સેહજ હસી તેની તેની પુઠે હળવે હળવે “રોશન મહાલ”માં ચાલ્યો ગયો.

પ્રકરણ ૩૨ મું.

---:૦:---

એ 'મોહબત' નહી—એ ખરીજ 'મુસીબત' છે !

"રોશન મહાલ"ના પોતીકા 'પ્રાઇવેટ-રૂમ'ની બાહર વરંડા ઉપર એક કેનવાસની ખુરસીમાં અઢેલાઈ પડીને સુલતાન ક્યારનો સહવારની ડંડી લેહફી પોતાના ઉઘાડા માથાંપર લેયા કરતો ઉંડા વીચારોમાં ગુંટાયલો હતો.

તે રાતે વળી પાછી તેને ઉંઘ આવી હતી નહીં. નીદ્રાદેવી આજકાલ જરા સુલતાન સાથે રીશાઈ બેઠેલી હતી. આગલે દીવસના ઉપરાસાપરી બનાવો પછી રાતે જેવો તે પોતાના ઓરડામાં જઈ ભરાયો કે તેના તાતી ગયલાં માથાંની કમાન પાછી છટકી—અને પાછળી રાતના સાડા ત્રણ વાગતા સુધી ઉંઘાડા ટપ્પર ડોળાઓ સાથે તેણે કલાકો પછી કલાકો ગણ્યા કીધા હતા.

તેનું લેણું હમણાખી અહીંથી તહીં લમણું હતું. એ હાથે જોરથી પોતાનું દુઃખનું નીદાર દાખી સુલતાને નસોસ જીવે એક લાંબો શ્વાસ ખેંચ્યો. એમર કીસમતની ઉચટા સુલટી ગોળા લડાઈમાં સુલતાન જેવા એક અંચલ ચક્રાર શ્યાના આદમીનેખી તેનો રસ્તો સુજતો નહીં હતો. તેમાં વળી ગઈ સાંજે એતેશક ભુંડા દાદી વીશે જે ચોંકાવનારી ખાતમી તેને મળી ગઈ હતી તેથી સુલતાનનો અંદેશો બેવડો વધી ગયલો હતો.

આ દાદી બેશક કાંઈ ત્રણાંજ ઉડાં પાણીમાં રમતો હતો. તે મુજબ બદમાશોની સોબતમાં કાંઈ પાપી કામોની અંદર ગુંચચાયલો હતો—દેખાઈતી રીતે કોઈ સોનેરી ટોળીમાં સામેલ રહી

તે એક છુપું જુગારખાતુ ચલાવવાના અને ખોટા સીકકા વટીક પાડવાના ભયંકર ફેજદારી ગુનાહોમાં સંડોવાયેલો હતો—એમાં હવે શું શક ? તોખાહ—તોખાહ ! બીચારાં અસરાફ મેહરબાઈની ઉમેદો અને આશાઓ—તેવણની દાદી માટેની કાળજી અને ઉલટ—તો આ કેવો નતીજો ! બુઝોર્ગ મમઇનું પોતું હાથું આ પોશાગીર દાદીની બધી ખરી હકીકત જાણતાં કેમ તુટી જશે તેનો ખ્યાલ કરતાંજ સુલતાનનું નરમ દીલ બહુ ગમખાર બનતું હતું.

આવા એક બદકાર લક્ષ્મી ભાઈની પેટી તીરદોશ દીલસોજ છોકરી જાણુ સગી બેહન થતી હતી ! એકજ માતપીતાના બે બચ્ચાંઓમાં કેટલો આસમાન જમીનનો તફાવત ! તરખીયત—તરખીયત ! સુલતાને જીવ સાથે જળાપો કર્યો કે જો દાદીનેથી બચપણથી મેહરબાઈના આશરામાં ઉછરવાનો ‘આન્સ’ મળ્યો હોત તો આજે તે થયરાક છોકરો કાંઈ જુદુંજ પરીણામ દેખાડી શકત ! પણ નહીં—અભાગ્યા દાદીનું તકદીરજ કુટેલું હતું.

પણ હવે એ કમનસીબ છોકરાના સંબંધમાં સુલતાને પોતે કેવી રીતે વર્તવું ? મેહરબાઈ જસાવાલાનું તે નીમક ખાતો હતો—શું તેની ફરજ નહીં હતી કે તે અણુજાણુ મમાઈને પોતે અચાનક જાણી લીધેલી ભયંકર હકીકતોથી જલદી વાકેફ કરી દાદીને હેબનનાક ખાહીના વધારે ઉડાં ગારમાં જતો હજીગી અટકાવવો ? પણ અરે—તે ઘરડાં બાઈજીને આવી નાખુશ ખજર તે કંઈ જાતીએ કહી શકે ? વળી હમણા તેવણ જો બધા મોહકાણુના સમાચાર જાણે તો પોતાની રીત મુજબ એકદમજ દાદી સાથે તરછોડ કરી મેજે—

અને પરીણામમાં તે કમસમજ ઉછાછળો જવાન્યો કદાપી પોતાના લુચ્ચા મીત્રોની મદદ સાથે કાલનો દુકાલ આજે પાડે ! આ દાદીના સંબંધમાં ઘણુંજ સંભાળીને હવે કામ લેવાનું હતું—અતીશય ગણત્રીથી દરેક ડગલું ભરવાનું હતું—એમ સુલતાનને લાગ્યું. પહેલાં તો પોતે કાંઈ અછડતી વાત સાંભળી તેટલાં ઉપરથીજ દાદી જેવા સડકણા માણસ સામે ગંભીર મોહતાનો મુકવામાં સુલતાને કશો ફાયદો જોયો નહીં. ખીજી તેને લાગ્યું કે મહેરબાદશના જણાવવા મુજબ બે ત્રણ મહીનામાં દાદી મોમળાસા ખંખેરાઈ જનાર હતો; એટલે બધા સંજોગો ધ્યાનમાં લેતાં તુર્તવેળા ખામેશી અખત્યાર કરવામાં—અને ગુપત્યુપ એક મજબુત નજર એ જવાનની હીલચાલો પર રાખી મેળવામાંજ—સુલતાને વધારે ડાહપણ વીચાર્યું. થોડા દીવસમાં હવે મુખ્ય જવા માટે મહેરબાદશ ઉઠાંગરી કરનારજ હતાં—એટલે એકવાર ત્યાં જવા પછી કાંઈ એકસ છુપી જુસ્તેજો કરવાની સુલતાનની ધારણા હતી.

તે આ કમખખત દાદી માટે કાંઈ ઘણો વીચાર કરવા માગતો હતો નહીં—પણ કોણ જાણે શું હતું કે બસ તે પાછા છોકલ દુકતાનો અળખામણો આકાર તેના મગજમાંથી દુર થઈ શકતો હતોજ નહીં. આહ—જો એ ખરેખર મોમળાસા જઈને છ મહીનાથી ગગડે તો તેના પોતાના હકમાં કેટલો લાભ થાય ! એક લાયક સમજી ધણીઆણી સાથે—!

સુલતાન હોઠોપર એક નાતું ગમગીન હરવું પંઠરાઈ ગયું. એક “લાયક સમજી ધણીઆણી” મેળવવાની તે અલાગ્યાની સરજતજ નહીં હતી. દાદી પોતાની ગમે તેવી

કબુલાતો છતાં કાહ્યો ડાહરો થઇને મોમબાસા કદીગી જવા ઉપડશે તે બાબેજ સુલતાનને પહેલાં તો મોટો શક હતો. દુઝારો જાતના બાહણાં બીલ્લાંઓ કાહડયા કરી—જખફ મમઇ પાસથી બીજે ત્રીજે રસ્તે જેટલા બને તેટલા પૈસા પટકાવ્યા કરી—એ લફંગો દાદી પોતાના જવાની વાત અબા-ડાજ કર્યા કરવાનો, એમ સુલતાન ખાત્રીથી માનતો હતો. દાદીને પહેલ વહેલો જ્યારે સુલતાને ગુલબર્ગે જોયો ત્યારેજ કાંઇ કુદરતી અસારતથી તેણે મન સાથ ગાંઠ વાળી રાખ્યો હતો કે આ એકપુરા “આનજીલાઇ” પોતાનાં મમાઇને આગળ ચાલતાં લોખડના ચના ચવાડશે—એમાં ફેર નહીં અને જેમ જેમ દાદીની ખાસીયત અને ચાલચલણ ખારીકીથી તે પીછાણતો ગયો તેમ તેમ એ બદચાલના જવાન્યા તરફનો સુલતાનનો કુદરતી અણુગમે વધતોજ જખ એક જાતના ધીકકારમાં બદલાતો ચાલ્યો. તેણે હવે નકકી માન્યું કે આ દાદી બાપડાં બુધ્ધાં મેહરબાઇના હાડેહાડ એક દહાડો ધુમ્મવવા વગર રહેવાનો નથી.

અરેરે—એજ બદમાશ દાદી સાથ મેહરબાઇજ અને શેહરીયાર જંગ કોણુને પરણાવવા માંગતાં હતાં ! કુમી જેવી એક સદગુણી છોકરી આવા એક દુરાચરણી બુગારીની મોહરદાર ! એ વીચાર આવતાં સુલતાન ખરે મને કમકમ્યો.

વાહલી કુમી ! લલી છોકરી ! તેણીનું નામ યાદ કરતાંજ સુલતાનનો ગમગીન ચેહરો ખુલી જતો હતો. આહ—તે છોકરીની ગુલબર્ગામાં હાજરીથી તેનું દીલ હમેશ કેવું ખુશ ખુશ રહેતું હતું ! તેણીની બનતાં સુધી નજદીક રહેવાને—તેણીનો ખુશસુરત

એહરો દુરથી જોયા કરવાને—તેણીનો મીઠો અવાજ સાંભળવાને સુલતાનનો જીવ હંમેશ કંટલો તણપાપડ રહેતો હતો ! પણ પોતાની છાતીનાં બીતરમાં એ રૂડી છોકરી માટે થું લાગણી પોતે દાટી રાખી હતી તેનો સંસારો વટીક હજુ તેણે કુમી ને સીધી યા આડકત્રી રીતે મળવા દીધો હતો નહીં. કાંઈ એક દહાડે પોતાની અઠાગ લાગણીના અદ્ભુત આવેશમાં પોતે પોતાનું લાણુ ભુલી જઈને રખે કુમીની હજુરમાં પોતીકા અંતરના ઉભરાની વરાળ જરાખી બાહેર પડી જવા દે તેની સુલતાનને મોટી ધારતી હતી.

ગુલબર્ગે ‘રોશન—મહાલ’માં તે છોકરી સાથે મેળાપ થયો ત્યારથી આજની ધડી સુધી એક જવાન મદ્દ અચ્ચાથી જેટલી અને તેટલી જોરાવરી સાથે પોતાના જુસ્સાઓ ઉપર આંકાશ રાખી સુલતાન પોતીકી મનની આ મુર્તિની હજુરમાં વર્તતો આવ્યો હતો. કુમી ને “પાટનર” તરીકે લઈને ખીજ રમતાં તેના આંગળાં ધુજતાં હતાં—કુમીની હાજરીમાં દીલરૂઆ ઉપર ગાયન ગાતાં તેનો સુરીસો અવાજ જોશમર ધુજણીઓથી ગણગણી રહેતો હતો. કુમીને મ્હોડે દાદીના સંબંધમાં તેણીનો સેવટનો ઠરાવ પોતે સાંભળ્યો તે દીન પછીથી પોતાની અનેક ઉદાસી, ચીંતા અને મુઝવણો છનાં સુલતાનને આખી દુન્યા મુખી મુખી દીરની હતી. અગાઉની પેઠે હવે મહેરબાદજીની સાથે નારતો કે ‘ડીનર’ લેવાના તે અખાડા કરતો હતો નહીં—તે હવે દોર બાંધ્યો પોતાના શેઠાણી, બાણ, માનેક, કુમી ભેગોજ સહવાર ગપોર, રાતે તે લોકની પ્રાઈવેટ “ટેબલ” પર જતો હતો. હા—વાચનાર—એ મોહન હતી—સાચી મહોપત હતી—પણ—

પણ સુલતાને લોહીના આંસુઓ પોતાના ખાનગી
ઓરડામાં બંધ બારણે કાંધ અનેકવાર ટપકાવી જીવ સાથે
દૃઢ નીશ્ચય કર્યો હતો કે એ કમનસીબ મોહબતને પોતીકા
છાતીની કબરમાં સદાની દાટી જ દેવી, અરે—પોતે એક નાહસી
આવેલું તુરંગતું તુચ્છ પક્ષી, તેને કુમ્મી જેવી નમુનેદાર
પુટલીની ખાલેસ સ્વચ્છ જીંદગીપર પોતાની નામોશીનો ઓળો
નાખવાનો હકજ શું હતો ? જ્યાં સુધી જગ સામે પોતે
પોતાની ધઝત આબરૂ રજેરજ પાછી પુરવાર કરી શકે નહીં
ત્યાં સુધી એ કુમ્મીનો ખ્યાલ વટીક કરવો એ સુલતાન
અહસ્થાઈભર્યું વીચારતો નહીં હતો. હાલ તો તે માત્ર એક
નાચીઝ પગારદાર સેક્રેટરી હતો. દુન્યામાં કાંઈ પોતે જરાખી
નામ કાઢડે—કાંઈ પોતાની કલમથી પોતાની લાયકાત પુરવાર
કરે—ત્યાં સુધી કુમ્મી જેવી લાયક છોકરી જીતવાની તેની
આશાખી શું હતી ? બેશક—તેની પહેલ વહેલી નોવેલ
“ડામીજનો ડાહમ” બાહર પડી ચુકી હતી અને “ગુલામ”ના
તખલ્લુસ તળે એ પુસ્તક પુશકળ વાળવાખી પામી તેની
પહેલી આવૃત્તી ઝપાટામાં ખપી ગઈ હતી. પણ કુમ્મી જેવી
છોકરીને લાયક થવા માટે અતીશય વધારે મોટી લાયકાતની
અગત હતી, એમ સુલતાન ખરા અંતઃકરણથી માનતો હતો.

સીલીંગ ગમ આખરે ઠેરવી રાખીને દલગીર મ્હોડે
પોતાના ખ્યાલોમાં લીન બનતાં આ સઘળા તુરંજો વીજલીક
ઝંડપે સુલતાનના મગજમાંથી ચમકી ગયા. તેની મુછ ઉપર
નીરાશાતું સેહજ—મહુજ સેહજ—હસતું ફેલાયું. આહ—
“લાયકાત” કે “ખીન લાયકાત”નો અહીં સવાલજ ક્યાં

હતો ? મુખ્ય જલમ પાહડ જે વચમાં પડેલો હતો તે તો
ઐર જુદોજ હતો !

સુલતાને એક ધણોજ ગમગોસાર નીસાસો નાખ્યો અને
પછી પોતાના હાથમાં પકડેલાં કાગળની ધડી ઉખેરી તેનો
છેલ્લો ભાગ ત્રીજીવાર પાછો વાંચવા માંડ્યો. સહવારના
ટપાલમાં મુખ્યધથી આવેલું તેની માતા ડોસીબધતું તે
કાગળ હતું :—

“વાહલા દીકરા, તારામાં માહરો જીવ કેટલો ભરાઈ
રેહયોય તે તું સું જાને ! તું જીભડું હવે થોડા દાહરામાં
આવસે તે જાનીને ધનીજ ખુશી છે. મને અહીં તારા વગર
કંઈ સોહવાતું નથી. પણ દીકરા, આપરા કામમાં તું કેટલો
આગળ વધીઓય ને તે સું કીધુંય તે તો તું લખતોજ નથી.
લગનની ધામધુમમાં ખરીયું કંઈ સુજતુંજી નહીં હોસે. મારા
હીરા, તું કેહસે કે માયજી ધરીધરી યાદ દેવારેય-પણ સું કડે.
એ મુવા હેરેમન નવાજે આપરા કટમ ને કેમ દુઃખ દીધું
ને તારા બેહસતી બાવાનો કેમ જીવ લીધો ને તું મારાં
ખચ્ચાનેબી કેમ જીવગીધી ઉખેરી નાખીયું ને બધી આપરી
આખરની કેમ ધુરધાની કીધી તેનો રાતદીસ મને વીચાર આવેય
ને મને ઉંઘજી નથી આવતી. દીકરા, તુંને તારી માયે તારા
બેહસતી બાવાના સોગન આપીયાય ને જો તારામાં તેવણું
લોહી દોરતું હોય તો એ મુવા મરી ગીયા શેહેરીચારંગનાં
કોહતાં કાવતરાં સું છે તે શોધી કાહરીયા વગર રેહતોજ ના.
કંઈ નહી; ગમે તેટલો વખત લેજે, પન આપરાં નામ પરનો
કલંક થોઈ નાખી તારા બાપતું વેર વાલવા વગર તો રેહતોજ
ના. મારે દુધ તું ધાવીયોય તેનો શુણ તું ગાતો હોય તો તેમ
કરજે, નહીં તો તું મારો દીકરોજ નહીં. તું લખેય કે કંઈ
રેહજ પતો મક્કીયાય તે વાંચી તું માનસે હું એટલી આશામાં

છેલ્લું કે રોજ કાગને ડારે તારી તરફના કાગળની વાટ જોઈય.
કંઈ નહીં તો ખીચારા તારા બેહસતી બાવાના નામપરનો
હાથ ધોવઈ જશે તો મેં ઉદવારે આતશબેહરામ પાદશાને માચી
માનીય. ચાલ દીકરા હવે વેહલ્યો મને આવી મલજે. તેં સો
ફીયાનો ખીલ્લે અરધો કટકો રજસ્ટર કાગળમાં મોકલ્યો તે
હાલો મલીયોય.

લખતંગ તારા હકમાં ફુવાની માગતી

તારી વાહલી માય,

ડોસીબઈ.

એકલવાઈ વાહલી માયના કાગળનો આ છેલ્લો ભાગ
ત્રીજી વખત આખખો વાંચી જઈને સુલતાને જોરમાં પોતાનો
નીચલો હોઠ કરડ્યો—અને તે કાગળ સંભાળથી ઘડી વાળી
પોતાના પાટકુનના ગજવામાં ઠાવું મેલ્યું. બસ માયજી
ડોસીબઈનાં જવારેથી કાગળે આવતાં ત્યારે તેમાં આ એકની
એક જાતની ‘રીમાઈનડર’ લખાઈ આવતી હતી. ઇઝીયેરપર
અરડાઈને સુલતાને બે હાથ પોતાના માથાં પછવાડે નાખ્યા
અને ગમગીનીથી સેહજ ડોકું ધ્રુણાવ્યું.

કીનો ! કીનો !—કીનો લેવાની વાત તો હાલ તુર્ક
ખાજુએ રહી, નવાખ શેહરીયારજંગલું મુળમાં શું બધું
કારસ્તાન હતું તેનો મુદ્દો—તેનો પુરાવોજ—હજી ક્યાં હાથ
લાગતો હતો ? પેલાં ભોયરાનો ભેદ શોધી કાઢવાનો હજી
સુલતાનને ખરાખર લાગજ ક્યાં મળ્યો હતો ? આજે ત્રણ
ત્રણ દહાડા થયા પેલી કોઠડીની ચાવી તેની ટૂંકમાં અનામત
પડી પડી કાટ ખાયા કરતી હતી—પણ તેનો ઉપયોગ કરી
અંધકારમાં છુપાઈ રહેલી સચાઈને બાહર અજવાળામાં
લાવવાને સુલતાને શું કયું હતું ? કાંઈજ નહીં.

છતાં મુલતાન પોતાનું કામ બરાબર સમજતો હતો. નવાબ શેહરીયારજંગ પાસથી તેની જાણ વગર કબ્જે લીધેલી તેની ચાવી વડે તેનીજ એક ખાનગી કોઠરીમાં જઈ તેના અતી છુપાં ભોયરાંમાં ઉતરવાનું કામ કાંઈ લાડવાનો કટકો મહોંમાં ઉછાળીને ચાવી જવા જેટલું સેહલું નહીં હતું. ધીરજ—ધીરજ—ધીરજ ! જરૂર પડે ત્યારે સજુરીનો એક જખરદસ્ત જથ્થો કામે લગાડવાની હવે સુલતાનને તજેહ પડી ગયલી હતી. “રોશન મહાલ”માં લગનની ધમચકરીથી રાત દહાડો તે મકાન, તેનો બગીચો, આસપાસનો લત્તો ધમધમી રહેલો હતો—પરોણાઓ અને તોફાર નફરોની આખો વખત દોડાદોડ અને આવળુખવળુ જરી હતી—તે સમયે ગમે તેવી મધ્ય રાતેથી પેલી બંધ કોઠરીની મુલાકાતે જવામાં સુલતાને જરાખી સલામતી જોઈ ન હતી. બેશક—તેની “સરવે” કરી નાખવા માટે તેનો જીવ ટપુટપુ થતો હતો; પણ પોતાની લાગણીને કાબુમાં રાખવાની કાંઈ અદ્ભુત શક્તિ ધરાવતાં તેના બંદીખાનાના પાંચ વર્ષના અનુભવે તેને શીખાડ્યું હતું.

વળી નવાબ શેહરીયારજંગ એકાદ બે દીવસમાં થેડા ‘હનીમુન’ ગુજારવા માટે ‘રોશન મહાલ’માંથી પતનાર હતા. લાંબો વીચાર કર્યા પછી સુલતાન એવાજ દ્રઢ ઠરાવપર આવ્યો કે દોડાદોડી કરી કામ બગાડી નાખવા કરતાં લલે બીજા ગમે તેટલાખી દહાડા થોભવું પડે તો થોભવું.

પણ આહ ! નવાબ શેહરીયારજંગનું દગલખાજ કુકર્મ ઉધાડું પાડી પોતીકા મરહુમ પીતાનું વેર વાળવાની જોશભર્યાદીઓ સુલતાનપર ‘સ્વીરીયો ટાઇપ’ હવે મોકલતી બીચારી

વીધવા માતાને ક્યાં માલમ હતું કે હરવેલા પોતે માથે ચહકાવેલા કસમતી તાજી યાદ દુપાલમાં મળતાંજ એક જખરા ગુંગળાટનો છુપો નીસાસો તે તાબેદાર બેટો પોતીકા જીવસે નાખ્યો જતો હતો ? અરે, તે ડોશીબાઈ માને ક્યાં ખખર હતું કે પ્યારી કુમીના સગા કાકા-મુરખી માતાજી સમાન મહેરબાન મહેરબાઈ જસાવાળાના સગા ભાઈ-ની બદકારીને જાહેરમાં ખેંચી આણી તેને જમથી બેહો-રમત કરવાનો વીચાર આવતાંજ સુલતાનની છાતીમાં કાંઈ દઈ મારી આવ્યા કરતું હતું.

એક ઝાંઝ બાઈને સુલતાન ખુરસી પરથી ઉઠ્યો— અને બગીચામાં ફુલના ક્યારાઓ વચ્ચે આમ તેમ લટાર મારવા લાગ્યો. બસ આ મેહરબાઈ બાઈજીનો અને કુમીનો ખ્યાલ નાપાક નવાજ શેહરીયારના સંબંધમાં આવતાંજ તેતું ભેજું જાણે ધુમરી બાઈ જતું હતું. અત્યાર સુધીમાં કાંઈ પચાસેક વખત પોતાના અંતરની એ હેબતનાક ગુંચવણને છંછેરી નાખવા તે આમ જીવતોડ કોશેશ કરી ચુક્યો હશે ! જે ભલી માયાલુ દીલસોજ બાઈએ તેને બાકમાંથી ઉચકી આટલી કદરદાની અને પ્રીતીથી માન મરતબાની નોકરી પર બેસાડ્યો—જે ખાલેસ દીલની રૂડી શેઠાણીએ તેની ઉપર અખંડ વીશવાસ મેળી તેને રોજીંદુ નીમક આપતું કીધું—તેજ મેહરબાઈ જસાવાળાના ભાઈનું કાટલું કાહડી નાખવાને સુલતાનની પોતીકી માતા તેને લગભગ રોજીંદા સોગંદ આપતી રહેલી હતી ! આ તકદીર— તારી ટકારનો આ કેવો તીક્ષ્ણ કાંટો સુલતાનને ખુંચતો હતો ! જે મોહબતની મીઠી માથુકે કાંઈક અંગત જોખમે

વટીક સુલતાનને મોહતમાંથી જીવ સટોસટ ઉગાર્યો—જે સમજી અને શ્યાની સુંદરી આજની ઘડી સુધી પોતાના હોક સીવેલા રાખી તેની ગમ પ્રેમ, દયા, દીવસોજી અને હીમતની ચશ્મો ફેંકતી રહી હતી—તેજ, ઓ નસીબ !—તેજ—તેજ જીવ કરતાં વધારે વાહલી કુમીના કાકાનું, બલકે તેણીના કુટુંબનું નખોદ વાળવાને સુલતાનની મા દર ટપાલમાં તેને બેહરતી આપતા નામથી તાકીદ કરતી હતી !

લોહીને એક ગોટ ગળી સુલતાને પોતાનું બીભયલું દીદાર રૂમાલ વડે જોરથી નુછ્યું અને નીચી મુડીએ વળી પાછો ફુલના ક્યારાઓમાં લટાર મારવા પડ્યો. કુમી તરફની મોહબત—

શું કહોછો ? “મોહબત” ? ના—એ એક લયાનક મુસીબત હતી ! રે કયે અવર ચોધડ્યે એ “મોહબત” સંધાઈ હશે ? જ્યારે કુમી જાણશે કે તેણીના પોતાને હાથે બચાવ પામેલા બધવાએ તેણીના કાકાને કચડવાણ કાઢડ્યો છે ત્યારે—ઓ ત્યારે એ કાંકણી છોકરી સુલતાનના નગ્નશાપણાં વીશે શું ધારશે ? તેણીનું કેમલ જીગર કેમ તુટી જશે !—સુલતાનને પોતાને છાતીમાં કેવો કારી જખમ લાગશે !

પણ નહીં ! કચકચાવીને દાંતની બત્રીસી પીસી—જમણા હાથની મુથ્થી જોરમાં વાળી—સુલતાન એક મદ્ બચ્ચાની માફક ખડો થઈ ઉભો. તેને આસ્માન ગમ એક ઝડપી નજર ફેંકી—

“મારા જીન્નત શુજીન પીના !” તે જીવસે એક હાથ મારીને અત્યંત લાગણીથી મનમાં બોલ્યો—“ઘડીલરની મારી નખળઈ માફ કરજો ! મારી જનેતર માથે મને સોગંદ

આપ્યાછ ને તે હું પાલશ ! આહ—નીરદોશ બાવાજી !
તુરંગમાં આપણે જે જણાએ પાડેલાં લોહીનાં આસું હું
મરતાં ભુલી શકવાનો નથી.”

એહદ અકળામણથી સુલતાને કુમળાવી ડોકું ધુણાવ્યું.
જાણે મગજ અને છાતી પરનો કાંઈ ઘણોજ નાખુશ બોળે
તે છંછેરી નાખવા માંગતો હતો.

“મેહરબાદજી ! કુમી !” તે બોખરા નામુરાદી ભર્યા
સાદે જીવ સાથ સેહજ મોટેથી પાછો બડબડ્યો—“હું મારા
મરનાર બાપ તરફની ફરજ બજાવશ ! હું શેહરી-
યારનો દગો દુન્યાં સામે ઉઘાડો પાકું નહીં તો હું
મારા પીતાનો બેટો હોધ શકુંજ નહીં. મારા ખાનદાનપરનો
ગેરવાજબી દાધ હું ઘોષ નાખું નહીં તો મારા જેવા બેશરમ
મુજી બીજો કોઈજ નહીં. જમી—બસ તારાં જીગરને હવે
લોખંડની માફક કઠણ કર મારી છાતી ફાટી જશે—પણ
આય કોઠડીની ખખર તો હું લેવશ ! પરવરદેગાર—તેમાં તું
મને સહાય થજે. ઓ કુમી—મારી કુમી !—તારી
સાથ હવેથી—”

“એ નીચે લોંચપર જોઇને શું કાહરના એખલા
એખલા બરબર કર્યા કરોછ, સુલતાન !”

પછવાડેથી આ કામલ અવાજ ઓચીંતો સાંભળતાંજ
જાણે પગ આગળ એક બોખલર ફાટું હોય તેમ સુલતાન
ખાસ્સો ત્રણેક ઇંચ જેટલો જમીન પરથી ઉછળ્યો અને
પછવાડે ફરીને બોલ્યું—

“કુમી !—કુવરબાઈ !”

પ્રકરણ ૩૩ મું.

—:૦:—

“એક બેટા જો પોતાના બાપનું વેર નહીં લે
તો તે એક બેબુન્યાદ માણસ હોવો જોઈએ !”

કુમી કાંઈક ગેલથી ખડખડ હસી પડી—

“કાંય—મારો સાદ સાંભળીને એટલા ચોંક્યા કાંય ?
બીધા કે ?”

“નહીં બીધો તો નહીં—પણ જરા ચમક્યો તો ખરોજ.
તમે એવાં અચબુચ આવી ઉભાં કે કાંઈગી ચોંકે.”

કુમી વળી જીજી સાદે હસી. આજે તેણી વળી કાંઈ
ઝોર ખુશ મીઝમીઝ મા હતી.

“હું તો કાહરની તમારી પછવાડે છેઉ—પણ તમારું
ધક કાંઈ ઉતું ? તમે તો કાણ જાણે શું ઉડા ખ્યાલમાં
ચકચુર થઈને હવા સાથ વાત કરતા’તા તેથી મેં તમને
છેરીયા નહી. શું કાહરના ખરખર કરતા’તા, સુલતાન—
સામ્યું બોલો ?”

સુલતાન સહેજ મુઝમાં હસ્યો ! આ ચંચલ છોકરીના
હસ્તા માયાળુ મુખડા આગળ તે હમેશ લાઈલાજ થઈ
પડતો હતો. તોઆહ ! હમણા તેણી કેવો કઢંગો સવાલ તેને
પ્રુછતી હતી !

“શું બપરું ? કંઈગી નહીં—જરા અમથો જીવ સાથ
તરેહવાર ભલતું ભલતું બોલ્યા કરતો’તો.”

“નહીજી—એ ગપ મારી આગળ નહી ચાલશે. તમે
કંઈ ઘણાંજ ગંભીર મ્હોને આસ્માન ગમ જોઈ બખરતા’તા.

સુલતાન, ગલરાઓ ના-મેં કંઈ તમારી ખાનગી વાત બધી સાંભળી નથી.”

સુલતાન પાછો સેહજ હર્યો.

“મારી ખાનગી વાત વળી હોયજ શું કે તમે સાંભળો ! પણ-તમે-કાંય ?-મને કંઈ પુછવા માંગોછ ? માફ કંઈ કામ છે ?”

“મને તો મેહરાં પુછએ તમને પુછવા મોકલી કે દાદીને તમે જોયોછ ?—રાતેખી માલપર નહીં આયો ને આજે સહવારે ચાહે પીતી વખતખી દેખાયો નથી. તે પુછ મને કેહજે જ સુલતાનને પુછી આવ કે એ હમણાં કાંહ છે ?”

“કાણુ જાણે ? મેંખી કંઈ એને આજે જોયો નથી.”

“તમે એને ગેઈ રાતના અહીં જોયલો વાફ ?”

“અહીં તો નહીં જોયલો—પણ તાંહ નદી કીનારે મને મળેલો. હોશે-અહીંજ કેહે હોશે. તમે લોક એને સાફ એટલી ફીકર કાંય કરોછ ? એ કંઈ બાવાજીનું બુચું બુચું છે કે ?”

“બાવાજીના બુચા કરતાંખી નપેતર છે ! બીચારાં મેહરાંપુછ રાતદીસ એના ધરક હુજરામાં બરાબર જમતાંખી નથી. ખઈ કેહુંછ સુલતાન, ધણાંખી ખરાબ માટીડાઓ હોશે-પણ આય દાદીના જેવો અલાગ્યો ને દાહડાળ્યો તો મેં કાપજ જોયો નથી. વરી કાણુ જાણે શું ખાંધપર આયું હોશે તે ગેઈ સાંજ પછીનું અમુ લોકને મોહતુંજ નથી દેખારયું. પણ એમ નહીં હરવાયો જોતો જો, કે બીચારાં પુછને જાણુ કેટલી ચીંતામાં પરશે.”

“લાવો-હું જરા એની ખોળ કાઢરીને મેહર-બધજીને કેહું.”

આમ કહી સુલતાને ચાલવા માડ્યું. તે આ ચલકતા ડોળાવાળી છોકરી આગળથી હવે બસ નાહરવાજ માગતો હતો. પણ તેની મોટી અભયખી વચ્ચે કુમીએ તેના ડગળાની બોંદે પોતાના નાજુક આંગળાંઓમાં પકડી લઈ તેને જતાં અટકાવ્યો.

“જરા ઉભા રેહો—એટલી બધી કંઈ ઉતાવળ નથી. જરા આવો, બેસો અહીં—મારી વાત એમ ઉઠારી નાખવા માગશે તે કંઈ ચાલશે નહીં.”

પ્રુશમીજીએ આટલું બોલી કુમી નજદીક મેળેલા એક લોખંડના બાજટ લાણી. ચાકી અને દૃષ્ટિ કે ત્યાં જોડવાઈ જઈ પોતાની પાસે બેસવાની સુલતાનને ઇશારત કરી. એક પાળેલા ટેરીયર કુત્રાની પેઠે ડોકું નમાવી સુલતાન ત્યાં તેણી વાળા બાજટ પર જઈ બેઠો.

“બીજાં બધરાંઓની કાની મારો ખવાસ ખટપટયો નથી, સુલતાન—પણ હું જાહરે હમણા તમારી પછવારે ચાલતી’તી તાહરે અછરતું તમારે મ્હોનેથી બે વખત કંઈ મારું નામ કુમી-કુમી કરીને નીકળતું મેં સાંભળ્યું. પછી તમે કંઈ પરવરદેગારની મદદ માંગી. હવે મને કેહો—સાચુંજ કેહજો—કે તમે મારે સારું એવો તે શું વીચાર કરતા’તા કે પરવરદેગારની મદદ માંગવી પરી ?”

સુલતાને એક ઝડપી નજર આ વીચીત્ર છોકરીના ઘટમદાર ચેહરાપર નાખી. ત્યાં કાળા લમ્મર બે ડોળાઓમાં કંઈ અજાન આતુરતા અને આગ્રહ ચમકી રહેલાં તેણે

સ્પષ્ટ જોવાં. આવી કમસ હાલતમાં તો સુલતાન કવચીતજ આવ્યો હશે, પણ હવે છેકજ નયળા પોચા પડી જવાનો પ્રસંગ ન હતો. આ મકકમ મનની કુમી સાથ જરા મજબુત છાતીએ કામ નહીં પાડ્યું તો યધું રપુચકકર થવાનો સોદો હતો. હાલ તુર્ત કાંઈ પાટયાં ગોઠવ્યા વીના બીજો છુટકોજ હતો નહીં. કુમી કાંઈ તેને સેહજમાં છટકવા દે એવો સંભવ સુલતાને જોયો નહીં.

“તમે મારા સંગંધી બધી વાત એટલી ચીપી ચીપીને પુછોછ કે હું ખરેખર કોઈ વખત ગુચવાઇજ નહિંછ.” તે હવે મ્હોકું કાંઈક ઠાવકું કરીને આસ્તેથી બોલ્યો, “હું શું જીવ સાથ બડબડતો’તો તે તમને કેહવાને મને વાંધો નથી—પણ તે અગાઉ મને ખરું કેહો, તમે શું સાંભલ્યું? ખરુંજ કેહેજો, કુવરબધ.”

“મને તો ફક્ત એટલાજ બોલ કંઈ અછરતા સંભળાયા કે ‘છાતી ફાટી જશે’ને પછી કંઈ પરવરદેગારની તમે મદદ માગી ને પછી મારું નામ બે વખત કંઈ બોલ્યા—બસ એટલુંજ—મારા સમ !”

સુલતાનને હવે જરા ધીરજ આવી.

“ને તમે મારા વીચારો શું ઉતા તે જાણવા ખરેખર ઘણાં ઇતેજર છેઓ?”

“ઘણીજ ઇતેજર છેઉં—કાંય જે તેમાં મારું નામ તમે દીધું.”

“વેલ-તાહરે સાંભળો, કુવરબધ—”

“તમે મને કુવરબધ, કુવરબધ કરીને ના કેહો. કુવરબધ શું ખરીયુંછ? એ નામ મને નહીં ગમતું.”

“ તાહરે શું નામે બોલાઉં ? ”

“ મને યસ ખાલી કુમી કરીને કેહશે તો હું ધણીજ ખુશી થવશ. આલો બોલો હવે ? ”

“ અચ્છું ! કુમી, ખરી વાત એ છે કે આજે સહવારના કાંઈ કીસ્સાફી લખાણું એક ન્યુસપેપરમાં મારા વાંચવામાં આવ્યું. એક જુવાન ગ્રહસ્થની તે ગમખાર કાહણી છે— ધણી દીલ ઉસ્કેરનારી હકીકત છે. ”

“ શું હકીકત ? ”

“ જોન મીલર નામના એક ઇંગ્રેજ જવાનને એક અતી ખુબસુરત ઇંગ્રેજ કુંવારીકાએ એક આફતમાંથી—કેહો કે મોહતમાંથી—ઉગાર્યો. અલબત્ત જોન તે ફરેસ્તાઈ મદદગારની જીવ સટોસટ મદદ વગર આગઈથી, ખુદ જીંદગીથી, ઉખડી જતો. પરીણામમાં વખત જતાં જોન તે છોકરીને એક દયાની દેવી તરીકે પોતાનાં મુંગાં જીવનમાં રાત દીવસ પુજવા લાગ્યો. હવે બન્યુ એમ કે જોન જુએ મરતો’તો તેટલાં એક પરગણુ કોઈ જઈક લેડીએ તેને પોતાના આસરામાં લઈ પેસાટકાથી નવાજી સુખી બનાવ્યો. ”

સુંદતાન આ વાર નીચે જમીનપર જોઈનેજ બધી વાત ચલાવતો હતો. કુમીના ગાલોપર એક પલકવાર—માત્ર બે સેકન્ડ—જે લોહી ધાઈ આવ્યું તે તેના જોવામાં આવ્યું નહીં હતું.

“ પેલી છોકરીળી જોનને—મકું જોનને સાઈં એમજ ઉચો વીચાર રાખતી’તી કે ? ” કુમીએ આસ્તેથી સવાલ નાખ્યો.

સુંદતાને વાંકો વળી ને પોતાના જુટે ને ધારી ધારીને પાંચેક સેકન્ડ જોયા કીધાં.

“કાણુ જાણે ?”

“પછી ? પછી શું થયું ?” તેણીએ પુછ્યું.

“સમજેની—જેન મીલર તે લલી છોકરી (જેનું નામ કોનસ્ટન્સ હતું) ના ઉપકારમાં બીલકુલ કચડાઇ ગયેલા હતા, તેટલાં તેની જાણમાં ચોકકસ આવ્યું કે જેનની ખુદ પોતાની અને તેના કુટુંબની પાયમાલી કરનાર તો એજ કોનસ્ટન્સનો પોતાનો કાકો થતો હતો !”

“પછી ?”

“એટલુંજ નહીં—તેના મોટા સંતાપ અને અફસોસ વચ્ચે તેને એવુંબી માલમ પડ્યું કે પેલી તેની મુરખ્ખી પેત્રનેસ, પેલી માનવંત બાઇ, કોનસ્ટન્સની પોતાની કુછ થતી હતી—એટલે તે લલી પરગળુ લેડીના લાઇએજ જેન મીલરનું કેકું નખોદ વાળ્યું હતું.”

અડધી મીનીટની ચુપકીદી પંઠરાઇ.

“વાહં પછી ?—ખોલો આગળ, જમારપ—અરે છેતે, સુલતાન ?”

“હવે આણી ગમ જેન મીલરને તેની માતા એ દેવલના ઓક્સટર આગળ લઇ જઇ સોગંદ આપ્યા હતા કે તેના મરનાર બાપનું સત્યાનાશ વાળનાર અને દગો કરી તેના કુટુંબનો અને જેનનો કચડાણુ કહાડનારના કારેસ્તાનને ઉઘાડા પાડી દુન્યા સામે પોતાનો કલંક ઘોષ નાખવો. અલબત્ત જેન મીલરે એ સોગંદ લીધા તે વખત તેને બીલકુલ ખબર નહીં હતી—ઝાંખામાં ઝાખો ખ્યાલખી નહીં હતો—કે જેની ઉપર તે લયંકર વેર લેવા માગતો હતો તે

લાગણીને ખાતર પોતાના લોહીનેથી જુકડો નીકળી—પોતાની ફરજ અખવતાં ચુકે તો હું તેને એક બેમરવત બેબુન્યાદ કંગાલ માણસ કેહું ! ‘ઉપકાર’ ‘ઉપકાર’ શું કરો છ ?—પેલી બાઈનો પોતીકો ભાઈનો બાબુએ રહ્યો—ખુદ તે બાઈની પોતાની ઉપર આકૃત લાવવાની જરૂર હોય તો તે પણ કરવાને—અમી—એક સાચ્યા દીકરાએ અચકવું નહીં બેધયે.”

સુલતાન ફરીથી ઝખડા ઉભો થયો. તેની છાતી હમણા ઉઠવાઈ જતી હતી.

“આફ્રીન—કુમી—આફ્રીન !”

“હું કાનસ્ટન્સની જગાએ હોઉં ને જો જોત મીલરની જગાએ તમે હોવ—ને જો મારે ખાતર યા મારી કુદને ખાતર મારા કાકાની દગલગાળ પર તમે હાંક પીછારો કરવા માંગો—પોતાના કુટુંબ પર ચીટકેસો નામોશીનો ખોટો કાલ ધોઈ નાખવાની શરમભરી બેદરકારી બતાવો—તો તમને એક એકલપેટા વગર લાગણીના દોર તરીકે મારાં ખરા દીલથી ધીકકાઈ—તમારે સાઈં ધણોજ ધણોજ હલકો વીચાર બાંધું—તમને મારો પ્યાર તો કદીથી કદીથી આપુ નહીં.”

“જીવતી રહેજે—ઓ ભત્રી છોકરી—જીવતી રહેજે !”

“ચાલો—હવે પાછા હું તમને તમારાં મીઠાં બદલાયલાં નામેજ બોલાઉં !—સુલતાન !—”

“હુ ?”

“સુલતાન—મેહરાં કુદ મારી વાટ જોતાં હોશે. નાસ્તા પર જરૂર આવજો—અંકે, ને પેલા દાદીની કંઈ ખખર લેતા આવજો. સાહેબજી.”

એક શબ્દખી વધુ સુલતાન મહોમાંથી ઓચરી શકે તે અગાઉ કુમી સપાટામાં ત્યાંથી નીકળી ચાલી હતી. આંખો ફાડીને અડધાં ઉંઘાડેલાં મહોડાં સાથે આ ફરેસ્તા સમાન રૂડી છોકરીને ચાલી જતી જોયા કરતો મેહરબાદ જસાવાલાનો સેક્રેટરી પોતાની જગ્યાએ થાંભલા મીસાલ જડ બની ઉભોજ હતો.

પાંચ છ મીનીટ તે આમ ડહાપને હીલવા ચાલવા વગર ઉભો હશે. અંતે તેના સુકાઈ જતાં ગળામાંથી એક ધીમે ધીમે પોકાર નીકળી પડ્યો.

“યા મારા ખુદા ! આય દસ્તુરની દીકરી એક સાધારણ ઓરત નથી. એ એક મહાત્માનું બચ્ચું છે—ખરેજ ઉંચે તબક્કે જઈ પોહયેલો એ એક મહાન આત્મા છે !”

પ્રકરણ ૩૪ સું.

—:O:—

તડ ને ફડ—અને તરછોડ.

મોટા “ટ્રેવલિંગ પોસ્ટમેન”ની અંદર સર્વે પોતીકાં કપડાં સીંચી દાદીએ કળ મારી અને પછી તેને જોરમાં એક લાત લગાવી એક બાજુ ઓરડામાં ખસાડી મુક્યો. શેઠજીનો મીઠાઝ ગદ્દ કાલ સાંજથીજ ચરફી ગયેલો હતો. ‘ફરનરી’માં બહુ અને માતેક સાથે તેણે આગળી સાંજે ત્રણ પાંચ કરી નાખી—નદી કીનારે કાલીયાએ મોહકાણુના સમાચાર આપી તેને ખરો અગર પનાવી મુક્યો—અને રહ્યા સહ્યા પેલા નીચ

જે અદબ અટ, પેલા દુકડાચાટુ ચંડાલ મુસલમાન સેક્ટરીએ તેની પછવાડે બસુસી કરવાની બદમાશી ચલાવી તેની પર હાથ વટીકે ઉચક્યો !

દાદીનું લોહી હમણા કીના અને ક્રોધથી ઉકળતું હતું ! તેને લાગ્યું કે તેની પોતાની બેન, અમસી પોતીકી મમાઇ, તેનાં પીત્રાઇઓ બધાંજ તેની તરફ એક શરમભરી બેદરકારી દેખાડતાં હતાં. કુમી તો તેને જોતાંજ મોહકું ફેરવી નાખતી—માનેક તેને વતારતો નહીં—જલુ તેની સાથે ઉંચે મ્હોડે રહેતી—અને ખુદ પેલી કાતરવાંની ધસેલી ડોકરી ખાઇ પીને પોતાની દીકરીના એકપુરા દીકરાનો જાણે ખીલો ઉપાડજ કરવા મથેલી હતી ! મમઇ આટલાં બધાં તેની સાથે સખત અને કરડાં થતાં હતાં તેથી ચોક્કસ પેલા મુજી સુલતાનનીજ છુપી ડિસ્કરણીનું પરીણામ હતું—એમાં હવે શું શક હતો ? પોતાના હઝારો રૂપીયાના કાઇ એસ્ટેટનાં વેચાણુ સટાણુનો સવાલ નકકી કરવાનો હોય, કે પછી કઇ જાતની તપકીર ખરીદવી તે બાબે સલાહ પુછવી હોય, તો બસ મેહરબાઇ પોતાના આ માહલારત સેક્ટરીનું મત લેતાં હતાં !! મુવાં મરે એમનાં એમ પાછલી રાતનાં !!

દાદીના દીલમાં આ કસરવેળ પરજાત કુતરા સુલતાન માટે અનંત તીરસ્કાર—જખુન જખુન ધીકકાર—વરસી રહ્યો હતો. જો એ બ્લેગાર્ડ મુસલમાની ગલચી હાથમાં આવે તો તેનું ખુન કરવા માટે દાદી તલખી રહેલો હતો. પણ ઇંગ્લેન્ડમાં કહેતી છે કે—

“જો મનની ઇચ્છાઓ ઘોડાઓ હોત તો ભીખારડાંઓ તે ઉપર સ્વારી કરતો !”

દાદી પોતાની ધ્વજના ઘોડા ઉપર સ્વારી કરવાને અશક્ત હતો—એજ તેની મોઢામાં મોટી બેળગત હતી. નાપેકાર સુલતાનને પોતાનોખી કાંધક રંગ દેખાડવા તે કમજોર થઇ પડેલો હતો એ વીચારથી દાદીનું મગજ ગુસ્સા અને ગુંગલાટને મારે ધગધગી આવતું હતું. એક બેવકુફ ખુદી ડોકરીને પોતાની લતરાડથી આંજી નાંખી આ ઓશીયાળો ભીખારડો—આ લાલડણુએ મુસલમાન—કેટલી હદ સુધી આજી રચવામાં ફાળ્યો હતો તે દાદી ખુદ્દુ જોઇ શકતો હતો. અકકલ વગરનાં આંધળાં મેહરઆઇ અને પેલું નાદાન બેઅકલી ‘ધેલું—ગધેડું’ જાણુ તે જોઇ શકતાં નહીં હતાં. આસ્તે આસ્તે પોતાની જલ પાંઠરી એ બદમાશ સુન્નતાન એટલી-હદ સુધી ધરડી. ઉપર પોતાનો લાગવગ વધાર્યો જતો હતો કે એક દહાડો જરૂર જાણુ જેવાં હુલક પક્ષી ને પેતાના ફાંદામાં તે લઇ લેયા વગર રહેશેજ નહીં—એવું દાદીનું ચોક્કસ અનુમાન હતું. હા એજ સુન્નતાનની દેખાંતી આજી હતી. તે કમસમજ બચ્ચું તો અત્યાર અગાઉનું એ મીઠા મુજબા સપાટામાં આવી ચુકેલુંજ હતું. યાહ, એક પરદામનો લટકતો લામટો. આમ કરારને જીવે પોતાની બેહનની દોલન ઉપર પોતાનો દાવ માંડ્યો જાય—કુમી જેવી છોકરીનુંગી માથું ફેરવી નાખે—દાદીની પુઠે લાગી ને વળી ચોરીપર સરજોરી કરે—એક પોશાગીરની પેઠે બોંહે ચઢાવીને મુકકોળી લગાવી કહાડે—દાદી તેને કંઇ કરી શકે નહીં—એ કેટલી નામોશીની વાત હતી !

દાદીનાં લવીખની બેહતરીની વચ્ચે આ અણુજાણ્યો મહામેદન એક ડરામણા પહાડ મીસાલ નહીં હોય તો કુમી છોક્ર આટલી બધી હદ સુધી તેને હડધુત કરે નહીં એ

સુલતાન પેલી ડોહીના કાન ભંભેરવા હાજર નહીં હોય તો મમળને દાદી કંઈગી અસ્ટમ પસ્ટમ સમજવી પુસલાવી પોતાને મોમખાસા ધકેલી મેલવાનો તેવણનો ધખારો કદાચ મુકાવી દઇ શકે.

પણ કરવું તોળી શું? એકદમ ફટાંઉ ખતી જઈ સુલતાનની ઉપર હાથ આલાડી કરવા જેટલું દાદીમાં કઠિવત નહીં હતું. તે બેગેગાર્ડને હાથનો ગઇ રાતનો કાનપર પડેલો 'બખરચો' હજી દાદી વીસરી જઈ શકતો હતો નહીં. સુલતાનનો ખાધો અને કસાયલું અંગ એવી કંઈ આસ્નાઇ કરતાં દાદીને પળેપળ અટકાવતાં હતાં. વળી એમ એકદમજ તરછોડ કરી દીધાથી મમળ છેલ્લે પાટલે ખેસી જવા વગર રહેજ નહીં—એટલે તે વીચાર તો દાદીએ પડતોજ મેલ્યો હતો.

કેટલો ગણત્રી બાજ, ઠાવકો, સફેદ ઠગ એ સુલતાન હોવો જોઇએ તેનો દરીયાફત કરતાં દાદીએ દાંતેદાંત પીરયા ! સાધુનો સાહયો ઓઢી એ ફાંકડો પ્રીતુરી પોતાનો તાગડો કેવો સફાઇથી—કેવી કુનેહથી—રચ્યો જતો હતો ! તે ખામખા જાણુથી જાણે અલગ રહેવાનું ડોળ ધાલતો હતો—કે જેથી તે વગર સમજનું બચ્યું ઓરગી તેની તરફ વધારે અને વધારે ખેંચાય, અને એની મેર પેલી ચકલેટ ધરડીને તેની ઉપર વધારે અને વધારે વીશ્વાસ ખેશે ! કેટલી દુન્યાદારીની સીફતથી એ 'સ્કાઉનડલ' કુમી તરફ વધારે ધ્યાન આપવાનો દેખાવ કરતો હતો તે શું દાદી સમજતો નહીં હતો ? ચંડાલ સુલતાનનો ખાધો ફાંદો જાણુપર હતો—પણ જ્યાં સુધી આખાદ તાલ નહીં ખેસે ત્યાં સુધી કુમી તરફ ખેંચાવાના ઢોંગ કરી, ભોલી જાણુને તેથી વધારે પોતાને માટે અદેખી બનાવી, એ

બદ દયાનતી જીવદીન ધુતારો પોતાના સદ્ગુણ જીલ્લુ માટેજ પોતાનો ધીરજવંત દાવ બેલ્યો જતો હતો !

તોઆહ ! જો એકવાર આ સુલતાન પોતાની પાપી નેમમાં ફાળ્યો તો દાદી માટે નખોદ સીવાય બીજું કંઈજ બાકી રહે એમ નહી હતું ! હમણા-આ ધડીએબી-તે મુસલમાન સેક્રેટરીના પંજમા પોતે શીકડાયલો હતો. દાદીના કાળાં ઘોળાંથી એ હરામખોર ઓસીયાલો સેક્રેટરી વાઢેકે તો થઈ ચુકેલોજ હતો. એનો બાપ મરે એ સુલતાનનો !

બેહદ બીજવાટ અને બળભળાટથી દાદીએ ધડાક દેતું કે ઓરડાનું બારણું અફાળી નાંખી ઉઘાડ્યું અને ધસારાબંધ બહાર પડ્યો. બાહરથી કાંઈબી પુછવા વગર તે એમજ જોશમાં ચાલી તે પાસેના મમ્મના ઓરડામાં આવી પેઠા.

મેહરબાઈ જસાવાળા ત્યાં ચરમો ચઢાવી ‘જામે’ વાંચતાં હતાં. જાલુ એક બાલુ ઘોલ્યા ઉપર અઢેલી પડી કાંઈ પીકચર પોસ્ટ કાઢી આલબમના પાના ફેરવતી હતી.

ઓરડામાં પેસતાં વાર દાદી ધબક કરતો કે ત્યાં વચમાં મેલેલી એક ખુરસીપર બેસી ગયો. મેહરબાઈએ પોતાનાં ચરમાની ધાર ઉપરથી સેહજ તેની તરફ એક નજર ફેંકી. દાદીને ખાઉં કરકું એહરો જોતાંજ તેવણુ પામી ગયાં કે વળી એ કાંઈ ત્રણ પાંચ કરવાજ આવેલો હોવો જોઈએ. પણ તેને વધારે કાંઈબી કાઠું આપવા વગર તેવણુ પાછું ન્યુસપેપરમાં મુકું ખોસી જાણે કાંઈ જાણતાંજ નહી હોય તેમ વાંચ્યા ક્યું. જાલુએ તો પોતાના ભાઈ ગમ જરા જોયુંબી નહીં— ગઈ રાતની એ સુઝાની નાલાયક વર્તણુંકથી કચવાઈને તે

છોકરી બસ તેની સાથ જરાબી હવે વાત કરવા માંગતી નહી હતી.

બે ત્રણ મીનીટ સુધી જ્યારે મમઇ કે જાણુ તરફથી કાંઈથી શરૂઆત થવાની નીશાની મળી નહીં ત્યારે આખર દાદાભાઈ શેઠનેજ ચુપકીદી ભાંજવી પડી.

“હું આજે બપોરની ત્રેનમાં મુંબઈ જાઉં છું.”

દાદીના મનમાં તો એમ કે આ બોલો સાંભળતાંને વાર મમઇજી તેની સાથ છોડાઈ ઉઠશે, અને તરેહવાર સવાલો પુછી બધાંની સાથેજ મુંબાઈ જવાની તેને બોહસ કરશે. પણ તેને બદલે તો ડોસાંજીએ મુઘાં મંતર ‘જામે’ વાંચ્યા કરવાનું ચાલુજ રાખ્યું.

“સમજો છ કે, મમઇ-હું આજે બપોરના મુંબઈ જાઉં છું.”

“તે જાઓ છ તો જાઓ—તેમાં મને શું કહો છ ?” બુઝોરગ મેહરબાનનાં જી હવે ‘સ્ટીમ’ ચઢવા માંડ્યો હતો; કાંઈ પણ સકાર વગરની ધબે દાદી ઓરડામાં ધસી આવ્યો તેથી એક તો તેવણનું પાકી ગયલુંજ હતું.

“હું ત્રણ ચાર દાહરામાં પાછો આવશ.”

“સારું—મેહરબાની થઈ !”

“મુંબઈ કંઈ કામકાજ છે-કંઈ લાવવા મુકવાનું હોય તો કેહો.”

“નહીં. કંઈ કામ નથી.”

થુંક ગળીને દાદી અડધી મીનીટ ચુપ બેઠો.

“મારી બે ત્રંકેને એક આમડાનો કાઠનો અડીં તમારા ઓરડામાં મુકી જાઉં છું—જરા તપાસજો.”

મેહરબાદએ હવે ન્યુસમાંથી ડોક્યું કાઢી પોતાના દોત્રા ગમ જોયું.

“નહીં—મારા ઝોરડાંમાં કેંઈ મુકવાં છુકવા દેવાની નથી,” તેવણ જરા રોંઠસાથી બોલ્યા. “એવું ધમસાણું મને નહીં જોખ્યે. અહીં એક તો ફરી વળવાની જગા નથી. ને વરી કેંઈ આયું ગીયું તો તારા જેવા મેટ સાથે કાંઈ ભેળું લાઉં?”

હવે તો હદ થઈ હતી. દાદીએ ખીજાઈને એક પગ જમીન સાથે અણગયો અને ટડાક દેતો કે ઉડી ઉભો થયો. તેનો ચેહરો ગુસ્સાથી રાતો થઈ આવ્યો હતો અને ડોળા ચકચક થતા હતા.

“એટલે ? શું છે શું પણ તે ?” તેણે અકળાઈને છુમ પાડી, “શાને વાસ્તે તમે લોક બધાં મારી સાથે એટલી બધી તરછોર કરો છ ? મમઈ—તમને મારી ગંધ ગમતીજ નથી, તો બોલી કાંઈ નથી દેતાં ? એમ મને એક પારીયા કુતરાની કાની ‘ત્રીટ’ કરવાનાં ઉતાં તો શું કેહું તે કરવા મને કાગલપર કાગલ લખીને અહીં ગુલેબરગા બોલાવ્યો ?”

મેહરબાદએ હાથમાંનું ‘જામે’ બાણુએ મેલી દીધું.

“ચુપ—એમ સહવારપરી જીવસાનો પછારી મરેછ !” તેવણ તરારો કરી પડ્યાં—“શું છે ? છેકજ ધોરે ચહરીને શાનો મુવો આયોછ ? કેંઈ તારું ડાપુ બાપુ છે કે ? મુંબઈ જવાનો છે તેમાં મને કેહીને શું કરેછ ? કહરાતો કાંઈ નહીં ? કેણે હાથ આરા કીધા ?—જો વરી બોલતી નહીં તાંહ મુધી !—આલ નીકલ અત્તરધડી મારા ઝોરડામાંથી બાહેર !”

આમ મોટેથી છુમ પાડીને મેહરબાદએ બારણાં ગમ આંગળી કીધી. દાદીએ થોડીક પળ તેવણ ગમ ફાટ ફાટ

થતી આંખોએ જોયાજ કયું. તેણે દરેક ચીજની વકી રાખી હતી—પણ આમ ‘મુવા’ને ‘ધુવા’ સાથના તરીયાપાવ અને બે રેઝાની ગણતરી તો કદીજ રાખી નહી હતી.

“તું શું મનમાં એમ સમજેછ કે તું દમસમ કરશે તેથી હું ગમરધ જવશ કે ?” મેહરઆખનો ગુસ્સા ભર્યો સાદ પાછો ઝોરડામાં ધમધમી રહ્યો—“કાલે જતો હોય તો આજેજ જા ! જા—લસતે ગીયા !—કહરા કે જરા અમુનેળી જપ મલે હું તો તાહરેથી કંટાલી ગેછ—મુંઝધથી પાછો આવતોજ ના—મને તો હવે તારું મોહતુખી જોવા નથી ગમતું—”

જાણુ હવે ઉઠી ઉભી થઇ.

“મમઇ—મમલાંજી—એમ ડિસ્કેરધ ના જાઓ,” તેણી ધીમા પટામણા સાદે બોલી, “દાદી, શું કામ તું એવણને ખાલીપીલી ચીચવાવેછ !”

“તો જોની—જાણુ—એ તે કંઇ રીત છે ? ખીજખી છોકરાઓ હોયછ કે નહીં ? બસ જાહરે હોય તાહરે એ મરી ગીયો હાઉવાઉ કરીયા કરીને એમ મારો જીવ કુહરાબ્યા કરે તે કેમ પરવરે ? હું બસ હવે એનીપર પુરોજ સુઠી બેઠીછ.”

મામલો કેવી જોખમ ભરી વળણુ લેતો હતો તે બાબે કાંઇક દુર અંદેશ વીચાર કરી લેવાનો દાદીને પુરતો વખત મળી ચુક્યો હતો. તેણે મમઇજીના કકડાવેલા ડોળા અને મોહડાંપરના અચુક થોજરા પરથી જોઇ લીધું કે ધણી લાહેરી-કરવા જતાં ઝોરતું દોર થઇ ગયું હતું ! હવે વળી એક વાર પાછી વાણુયા મુજ નીચી કરી નહીં તો આ મુજ

ચક્રમ ફાંટાળાજ ડોહીના ચીચોડામાંથી સદાના રખડી જવાનો સોદો હતો.

“અરે પણુ—મમઇજી—તમે એટલાં બધાં ચીરડાવોજ શાના? કંઈ સમજળી પાડશો કે અમથાં અમથાંજ બુમ માર્યા કરશો? મેં શું કીધું કે એમ-એમ ગુસે થઇ ગીયાં?”

“બસ મને તારી સાથે વધારે તકરાર કરવીજ નથી. તું એટલો બધો છેક ચકાસી ગેયલો છે એમ મને ખબર નહીં હતી-નહીં તો અહીં હું તુને આવવા કેહતેજ નહીં.”

દાદી પોતાની બેઠન ગમ ફર્યો.

“તેં એવણુને ગેઇ કાલ સાંજની ‘ફરનરી’ની વાત કેહી?—”

“નહીં—મેં કંઈ વાત કીધીજ નથી—”

“પણુ તાહરે એવણુ એમ અમથાં અમથાં મારીપર ઉખરી શાનાં જાયજ? મમઇ, તમુને મારી સામબે પેલા બ્લેગાર્ડ મુસદ્દાએ તદન બુઠાં હુલકાવી માર્યાંજ!”

મેહરબાઇએ ખુબ મીઝજથી બવાં ચઢાવ્યાં.

“કાણે? કાણે હુલકાવી મુક્યાંજ?” તેવણુ અત્યંત નારાજથી પાછો સવાલ કીધો.

“પેલા તમારા સુશીયાના સેક્રેટરીએ. સંભાલો-મમઇ સંભાલો! તમે શું કરોજ તેનો વીચાર રાખો! તમે ગમે એટલાં મારીપર ચીરડાઓ-આઇ ડોન્ટ કેર! પણુ હું તો તમુને જે કેહવા માગુંજ તે તો કેહેવાનો ને ફર કેહવાનો.”

“બસ દાદી-ચુપ-આજે તારું ઠેકાણું નથી!” જલુ ચીચવાઇ વચ્ચે બોલી ઉઠી.

દાદી એકે ભડકેલા બુઝની મીસાલ તેની ગમ ફર્યો.

“વચમાં ના બોલી મર !” તેને બરાડ મારી, ‘મમઇ-એક રખરતા હરામખોર પીબરડાને તમે ઘેરમાં ઘાલ્યોછ-પણ તમે દેખતી આંખે જોઇ શકતાં નથી કે શું ખરાબી થાયછ. એક બે બદામના મુસલમાનની કાનાસોરીપર તમે મને-મને તમારા દીકરીના દીકરાનેખી-આજે આય એમ હાંકી કાઢરવા માંગોછ. કરીથી કેહુંછ કે છત્રી આંખે તમે અધિરાં છેઓ !”

લાઇલાજ જેવે ગુંચવાયને ચેહરે મેહરબખ્ષએ હવે જલુ ગમ જોયું.

“એ શું બકેછ શું ?-જલુ, આજે આય દુકતાનું માથું ગીયુંછ કે શું ?

“હા-મમઇ-માઈ માથુંજ ગીયુંછ. તમે હમણા બોલ્યા કે માઈ મોહતુંખી તમે હવે જોવા માંગતાં નથી તે સાંભળીને ખરેખરજ માઈ માથું ફરી ગયુંછ. જોઇયે તે કરજો—પણ સાંભળી લેઓ. આય તમારા સુવતાન પુવતાનથી ચેતજો. એ બદમાશ મુજી એક ઉંડો ‘લયંકર દાવ રમેછ. એણે આય હુલ્લડ નાદાન જનાવર જલુપર પોતાનું છટકું માડયુંછ-જો કોઇ દહારે એ ચાંડળ આપરા ઘેરપર આકૃત નહીં લાવે તો મને કેહજો !”

“ચુપ ચુપ, દાદી ! તુને આજે થયુંછ શું ?” જલુ ખરેખર કળવાઇ પડી.

“એ લ્યાનતી નજીસ કુતરાની પછવારે તમે મમઇ, અને આય બે છોકરીઓ તમારી અકકલ ગુમાવી બેઠાંછ—પણ મારો બોલ યાદ રાખજો, એનું પરીણામ આજે નહીં તો થોરા વખતમાં ઘણુંજ ઘણુંજ

બુઝું આવશે. એ ઝેરી સાંપથી હજુગી એતજો-મમઘ. ગેઘ કાલે રાતે કે આજે સહવારે એ સાલાએ વરી પાછા તમારા કાન મારી સામમે લરયાછ ! દેખાઇતુંજ છે-તેની અસર હમણા હું જોઉંછ; પણ મમઘ-એણે જેમી તમુને કેહયું હોય તે જોલેજોલ જુહું-હરડતું જુહું છે. એ જસ ખાઇ પીને મારી સામમે ખીટેલો છે-કારણ કે એના કસરવેજી કારસ્તાનો હું બરાબર પામી જઇ શક્યોછ. એ માફ કાટલુંજ કાહરવા માંગેછ. હું આજે તો જાઉંછ-પણ જરૂર એ ચાર દાહરામાં પાછો આવશ. તેટલાં તમારો ચુસ્સોગી કદાચ ઉતરશે-તે મેં આય સુલતાન વાસ્તે જે કંઈ હમણા કેહયુંછ તે ઉપર તમે ગંભીર વીચાર કરી રાખશે.”

આટલું જુસ્સાદાર લંબાણ લાપણ અતીબ્ધ. દમામ અને રોહસાથી કરી દાદી જે ઘડાકામંઘ ધમે ઓરડામાં આવ્યો હતો તેવીજ ધમે તે ત્યાંથી નીકળી ગયો.

મેહરબાઇએ ફગળાઇને અડધી મીનીટ બારણાં ગમ જોયાજ કીધું. પછી એક નાનો નીસાસો નાખી સહેજ એક હાથ પોતાના કપાલપર કુટ્યો.

*

*

*

લાલ ટસ ડોળે ઝુંકારા મારતો દાદી ધરધર દાદર ઉતરી નીચે ભોંયતળીયે આવ્યો. ખચીત આ તાંમસી જવાન શખ્સનું માથું હમણાં ફરતુંજ હતું. મમઘ સાથ તે પોતીડી રીત પ્રમાણે તડ ને ફડ કરી આવ્યો ખરો—પણ તેનું પરીણામ શું હવે આવશે તેનો તેને પેટમાં ધરકો જોડો હતો. એક ગમથી મુંબાઇમાં તે પૈસા પૈસાને માટે હાય સોસારા કરે—પોતાની ‘ટોળી’પર આવેલી આફત વખતે દોઢીયાં દોઢીયાંને

માટે અછાડ પછાડે કરે—તેવીજ વખતે આ ધણુચકકર ભુઠી છેડાઇને દર મહીને તેને મળના પાંચોતેર રૂપીયા પરખી મીકું મુકી ભુકી દે તો—ઓજાજ !

શુંચવણ, ગુસ્સા અને ગલરાટથી ગુંગળાતો તે એકદમ બગીચામાં ઉતર્યો. દાદીને તાજી ઠંડી હવા જોઇતી હતી. તે નીચી મુડીએ કમપાઉંડમાં આગળ વધ્યો. તે ક્યાં જતો હતો ? કેટલી નહીં—માત્ર તે પાંચેક મીનીટ એખત્રો અહીં તહીં ડમકવા માંગતો હતો. વીચારમાં વીટળાઇને તે બગીચાના પાછળા ભાગપર વધ્યો.

“ સલામ શેઠ ! ”

દાદીએ ચમકીને આ બોલનાર ગમ જોયું. તે શેઠરી-યાર જંગનો વીસવાસુ કારભારી કમાલખાન હતો.

“ સલામ, કમાલખીયાં ! અહીં શું ફાંફાં મારેછ ? ”

“ વળી નવાખ સાહેબની આપ એસટેટનો કુંગરો આજે પાછલી રાત્રે પેલી નદીની બાજુએથી થોડો ધસી પડ્યો—સાહેબ, શું કર્યે ? બધા સાથે ટકકર જીલાય—કુદરતના કોપ સામે આપણાથી કાંઈ બની શકેછ ? નવાખ સાહેબ કાલે પાછા વીકારાબાદથી આવશે ત્યારે વળી આ નવી મોહકાણુ સાંભળી ને કેટલા રંજીદા થશે. ”

“ વાઈ કમાલખાન—હું આજે બપોરના મુંબઈ જઈંછ. ચારેક દાહરામાં પાછો આવવાનો છેડો—માઈ એક કામ છે—કરશે ? ”

“ ફરમાવો શેઠ. ”

“ મારી જે પેટીઓ અને એક ચામડાનો કાઠનો છે—તે જરા સંભાળીને તારી પાસ એટલા દાહરા રાખશે ? ”

કમાલખાને લગાર અચરતીથી દાદીતું કોહું ટીક્યું.

“કેમ—શેઠ? આપના મમાઈજી અહીં છે કેતી?”

“હા—પણ ધણા ચોકકસ કારણસર તે મારો સામાન હું એવણના કબજામાં રાખવા માંગતો નથી. તારી પાસ એક કંઈ ગોડાઉન જેવું નથી?”

કમાલખાન હસી પડ્યો.

“રોશન મહાલમાં ગોડાઉનના શું તોટા છે, શેઠ? હું તો મોટી ખુશીથી તે મારી પોતાની ખોલીમાં રાખતે—પણ કાલે હું તો ત્રણ મહીનાની રજા ઉપર મારે દેશ જાઉં છું.”

“તું જાયછ? કાલે?”

“હા. નવાખ સાહેબે મને શાદીની ખુશાલીમાં ત્રણસે રૂપિયા આપ્યા, અને ત્રણ મહીના આખા પગારે રજા આપી છે. આજે મને અઢાર વર્ષ નવાખ સાહેબની ચાકરીમાં થયાં, શેઠ.”

“ઓત્તારી! તાહરે હવે મારો લગેજ કોણના ચાજમાં આપું?”

“શું અંદર કંઈ ધણી જોખમની મતા છે? કોઈના હવાલામાં સોંપી નહીં જવાય એવું છે?”

“હા—હા—એ પેટીઓ જરા સત્તામત ઠેકાણે રેહ તો બેહતર.”

“તાહરે એક કામ કરો. જુવો—આ કોહું જોયું? એ ખીલકુલ આખો વખત અંધ પડી રેહ છે. એમાં તમારો સામાન મુકો—તે સુખજે મુંબાઈ જઈ આવે.”

કમાલખાને આટલું બોલતાં પેલી છુપાં બોયરાંવાળી પડત કોઠરી ગમ આંગળી ખતાવી.

દાદીએ ચુંચી આંખો કરી તે બંધ કોઠડીના લોખંડી દરવાજા ગમ ધારી ધારીને જોયું.

“એ બંધ પડી રહેછ ? એમાં શું છે ?”

“તદન ખાલી છે, સાહેબ.”

“એની કુંચી કાંદ છે ?”

“એની ખે કુંચીઓ છે. એક નવાજ સાહેબની પોતાની પાસે છે—તે એક ફાલતું કુંચી મારી પાસ છે.”

“પણ કાંય એ કોઠરી તદન ખાલી છે તાહરે એમ બંધે ચાવી રાખીને બંધ કાંય રાખીછ ?”

“ખુદા મલુમ—નવાજ સાહેબનો બસ મને હુકમજ છે કે એ તદન બંધ પડી રહેવા દેવી ને એની ફાલતું કુંચી મારી પાસ ઠાવી રેહવા દેવી.”

“જેઉં, લાવની એની કુંચી—કાંદ છે ?”

કમાલખાન ઝટ પોતાની ખોલીમાં દોડ્યો અને એક કીટાયલી મોટી કુંચી લઈ આવ્યો.

“આ રહી એની કુંચી. આવો તમને કોઠર ઉઘાડી દેખાડું.”

દાદી કમાલખાનની પુઠે ચાલ્યો. કોઠરી તેઓથી લાગ્યે વીસેક કદમ દુર હતી. કાટ ચઢેલી કુંચીથી તેણે તાણું ખોલતાં કમાલખાનને જરા મુસીખત નહી—પણ અંતે જરા જોર કરતાં તે કળમાં ફરી. બારણું ઉઘાડી તેઓ બંને અંદર દાખલ થયા. લગભગ બપોર પડવા આવવા છતાં અંદર અંધારું હતું.

“હા—કોઠડી તો ખાલી ખરૂં છે.” દાદી જોલ્યો,
“કમાલખાન, શેહરીયારજંગ એ કોઈ વખત ઉઘાડેછ કે ?”

“મેં તો એવળુને કોઇ દીવસ ઉંઘાડતાં જોયા નથી. શું કામ ઉંઘાડે? અંદર બળ્યું છે શું કે ઉંઘાડે?”

“તાબુબ ! પણ હું સમજી નથી શકતો કે એ બંધ શું કામ રાખી મુકી છે?”

“નવાબ સાહેબની ખુશી ! માલેકના કાંઈ આપણાથી માલેક થવાય છે?”

“કદાચ શેહરીયારજંગને આય કોઠડી સારું ભુત પહોંચતો વેહમ લરાયો હોશે !”

“હોયખી—મુમકીન છે !”

“તો ઠીક છે, કમાલખાન—આય બંધ કોઠડીમાં મારો સામાન જરા મુકવા દે. લાવ, કુંચી મને આપ—હું બપોરે જતી વખત મારા દાગીના અહીં મુકી જવશ ને તાળું મારી કુંચી મારી સાથ લેતો જવશ.”

“અરજી શેઠ—પણ પાછા જરૂર અહીં પધારશો કે ની?”

“જરૂર—ચોકકસ !”

“બહોત ખુબ—ત્યારે આ કુંચી નવાબ સાહેબને જરા જરૂર પાછી સપુરદ કરશો, શેઠજી. કદાચ આવતી કાલે નવાબ અને બેગમ આવી પોહ્યે તે અગાઉ તો હું જતો રેહલો હોવશ—તો પછી એવળુને એ કુંચી બાબે કેહવાને મને ફાવશે નહી.”

“ચીંતા નહીં. હું જરૂર યાદ રાખી પાછો ફરતાં એ કુંચી નવાબને હાથો હાથ આપશ. લે મીર્યા—આય મારી તરફની નાહતી જેવી બખશીશ.”

આમ કહી દાદીએ બે રૂપ્યા કમાલખાનનાં હાથમાં ઠેસવ્યા.

કમાલખાને વાંકાં વળી બે હાથે સલામ કરી અને તાણુ પાછું ફાટીને મારી તે ફાલતુ કુંચી દાદીના સ્વાધીનમાં આપી.

દાદી તે ચાવી ખીસાંમાં મારીને ગુપચુપ ત્યાંથી ચાલી ગયો.

પ્રકરણ ૩૫ સું.

—:૦:—

સંભાળ, નવાખ શેહરીયાર જંગ !

દીવાલનેખી કાતો હોય છે !

‘રોશન મહાલ’ની જીંદગી હમણાં લગાર ‘ડલ’ ખંતી ગયલી હતી. પરોણાંઓ મોટે ભાગે પાછાં પોતાને ધરેઆરે વીદાય થયાં હતાં—અને નવાખ શેહરીયાર જંગના ખાસ અતલગનાં થોડાંક સર્ગાઓ સીવાય ‘મહાલ’ એક વાર પાછો પોતાનાં રાખેતાનાં સુમસામ એકાંતવાસમાં વીટલાઇ ચુક્યો હતો. નવાખ સાહેબ તથા બેગમ સાહેબાબી વીકારાખાદ હનીમુન ગુન્નરવા ગયલાં હતાં—તેમજ શાદીની ધમચકરી માટે ખાસ મુંબઈથી અને હેદરાખાદ વગેરેથી આવેલાં વધારાનાં આકર નફરો, કંત્રાકટરો, ખાવરચીઓ સરવે ક્યારનાં ખંખેરાઇ જઇ વગેસગે થઇ ગયલાં હતાં.

છેલ્લા આરેક દીવસની ઉપરાસાપરી ધડાધડીથી ચળી ગયલું પોતાનું મગજ જરા સમાધાન કરવાને માટે સુલતાનને હવે અવકાશ મળ્યો હતો. નવાખની ઝોંહસઠોંસને આધીન થઇ—તથા સુલતાનની મજબુત સલાહને માન આપી—

મેહરબાદશ બાદશી ખીજા આઠેક દાહડા ગુલબગેજ પોતીકા ભાઈના પંરોણાં તરીકે ધામે નાખવાને હા પાડી હતી. કુમ્મી તથા માનેકનેળી થોડા દાહડા વધુ રહી પડીને મેહરબાદશી સાથેજ વીદાય થવાની શેહરીયારજીને ફરજ પાડી હતી. નવાબ પોતીકા તુરીએગમ સાથ વીકારાબાદશી આજે બપોરેજ પાછા ફરયા હતા-પણ તેટલાં વચમાં ગબડી ગયેલા એક દાહડો અતીશ્ય શાંત ચુપચાપ ત્રચે પસાર થયો હતો. પેલો દાદીખી ગઈ કાલ બપોરનો મુંબઈ કહડાયેલો હતો— એટલે જરા જરામાં બધાઓની સાથ વીજેકું લેયા કરી તેઓની સુસ્તીમાથી ચમકાવનાર હવે કોઈ ‘મહાલ’માં હતુંખી નહી.

આસાએશ અને શાંતીનો આ આવકારદાયક અંતર સુલતાન માટે તે હીરતારની એક કરમ બક્ષેશ સમાન હતો. મેહરબાદશ થોડાંક અગત્યનાં કામકાજના કાગળો લખવામાં, તથા મુંબઈ અને જંગબારથી ટપાલમાં આવેલો તેવણની મીલકતોને લગતો પત્રવ્યવહાર આટોપી નાખવામાં સુલતાને આજે સહવારે બે ત્રણ કલાક ગુલરયા-બાકી તે ઉપરાંત ખીજું કાંમ કે રોકાણ ગુલબગે હોયજ શું? વરંડાપર ઇંજીયેરમાં અરડાઈને એકાદ ન્યુસપેપર કે ચોપડી વાંચ્યા કરવાની-ત્યાં ચુચી આંખો સાથ સ્થીર પડી રહીને પોતાના તરેહવાર તુરંગોમાં લીન બની જવાની-અથવા બહુ, માનેક, કુમ્મી સાથ એકાદ બીલીયરડનો દાવ કે ‘બીજ’તું ‘રખર’ માંડવાની-યા કલાક અડધો કલાક એલારપેલાર ટાહેલાં કરી કુમ્મીની સંગતમાં બે ઘડી નચીંતાઈથી વખત ગુલરવાની આ તક છેલ્લા બે દહાડા થયા સુલતાનને માટે ઘણીજ મનગમતી થઈ પડી હતી.

“ રોશન મહાલ ”ની લોહરીએ સાંજના સાત વાગતાના હથોડા થોડકયા ત્યારે સુલતાન કમ્બર પાછળ ખે હાથો મેલીને નીચી ડોકે બગીચાના છેક નાકેના છેડા ગમ ઝાડીઓ વચ્ચે લેહરે લેહરે લટાર મારતો હતો. તે સાંજે બાંધજી મેહરબાદ, જલ્લુ અને કુમ્હી સાથે માણેક મોટરમાં ફરવા ગયો હતો—તેથી સુલતાનને પોતીકા આ માનીતો એકાંત ચકરાવો સમીસાંજની ઠંડકમાં લેવાનો ‘ચાન્સ’ પાછો મળ્યો હતો. કોઈથી સોજતી વગર ગીચ ઝાડોની ધટામાં આમ તેમ લમીયા કરવાનો આ જવાન પુરૂષને બસ એક જાતનો જાણે અલખરોજ હતો. હમણા તેનું મગજ જરા શાંત હતું, એટલે કુદરતી રીતે તેના અણુદીઠ સોજતીઓ—તેના માથામાંથી પસાર થઈ જતા વીચારો—ખુશીભર્યાજ હતો.

હજી તો ઝઝકળું મોજુદ હતું. ચાલતાં ચાલતાં સુલતાન ‘રોશન મહાલ’ના વીશાળ કમપાઉંડને એકદમ છેડે આવી પુગ્યો હતો. ત્યાં નવાજ શેહરીયાર જંગની સાત એકર જમીનની હદ આવી લાગવાથી પકરતી એક ઉંચી પાળ બાંધી લીધેલી હતી. આ પાળની બીજી બાજુની સપાટી ટેકાવદાર ઢળાણવાળી હતી. છેક સાઠેક શીટ નીચે ત્યાં એક નદી વર્ષના ૩૬૫ દાહડા જોરમાં વેહતી રહેતી હતી. આપણે જાણ્યે છીએ કે ‘રોશન મહાલ’ એસટેટનો વીસ્તાર ચોમેર એક નદીથી ઘેરાયેલો એક ઉંચી ટેકડીપર આવેલો હતો. નવાજના કમપાઉંડનો આ છઠે ખુણેનો લાગણી અસખત ઉંચાં ભરાવદાર ઝાડોથી ઢંકાયેલો હતો—એ સખખે સાંજના સાત વાગતાને અમલે કુદરતી રીતે તે મેર અંધારું ઝાંઝું થઈ ગયું હતું.

લાંનો ખડખડાત સાંભળતાંજ પેલી વૃધ જેવી સ્ત્રી ઝટ કરતી ઉઠી ઉભી થઈ. તેણીની સાથ જુવાન બાઈબી ઉઠી—અને બેઉએ લગાર ચોકિલે મોંહડે સુવ્રતાનની દીશાએ જોયું.

“ઓ ?”

સુવ્રતાનના મુખમાંથી વળી પાછો ગુંગામયલો આશ્ચર્ય નીકળી પડ્યો. પેલી જુવાન બાઈ કોઈજ નહીં પણ નવાખ શેહેરીયાર જંગના નવાં મોહરદાર તુરજેહાંન બેગમ હતાં ! અને પેલી અધોર સ્ત્રી ? તેણી તુરજેહાંન બેગમની દાસી અમીના હતી !! અને એજ દાસી બે મહલાજે બેગમના ખોળામાં માથું નાખી કરારને છવે અરડાઈ પડેલી હતી !

હજી તો સુવ્રતાન પીઠ ફેરવીને ત્યાંની ચાલની પકડે તે અગાઉ પેલી બંને સ્ત્રીઓએ સડસડાટ પોતેજ ‘મહાલ’ની દીશાએ ચાલુ મુકી દીધું !

અડધી એક મીનીટ ત્યાં ઠરીકામ ઉભો રહીને અચરતીના ચઢાવેલાં ભવાં સાથ સુવ્રતાને આ ઝડપમાં ચાલી જતી બે જણીઓને પીઠેથી જોયા કરી. પોતીકી એક હત્તકી ચાકરડીનું માથું પોતાના ખોલામાં લઇને બેગમ સાહેબા આમ પયારથી તેણીનું માથું પસવારે ?—ચાહ ! એનો ઠીક ઠીંગલી ગુંડીયાનો કારસ હતો ! સેહજ મુજમાં હસીને સુવ્રતાને પોતાની ભટકણી મંજલ પાછી રાફ કરી. આ નવાં બેગમ સાહેબનો કાંઈ જખરદસ્ત ઘોંટાળો જરૂર કેટલે હોવોજ જોઈએ એમ તો છડેચોક આજે કેટલા દાદગમ્બો થયાં આખાં સુવ્રતાનનાં ખોલાનું હતું—અને સુવ્રતાન પોતેજી થોડું ઘણું પામી જઈ ચુક્યો હતો. પણ છેક આટલી દદ મુઠી એક

બેબદામની દાસી સાથે બેગમને આવો ધાડો સંબંધ હશે એવી ગણતરી તેણે કદી કરી હતી નહીં.

“હોશો ! આપુને શું ? એ લોકને મોહતે એ લોક મરશે. આપ અમીના દાસીનો શું ભેદ છે તે પોતાની મેળે—”

સુલતાન બોલતાં વળી અચ્ચકી પડ્યો. બાધિત્રી પ્રતી પાળની પેલી મેરથી ઓચીતો કાઢતો વાતચીત કરવાનો બોલ્યો અવાજ તેને કાને અડડ્યો.

“નહીં—કબ્લી નહીં ! અહીં તુને મારાં મકાનમાં એક મીનીટ પાણી પીવાળી હું ઉભો રહેવા દેવાનો નથી !”

સુલતાન તે અણી લીધેલી દીવાલની અડોઅડ જઈ ઉભો. તે જગ્યાએ પાળ તેના પોતાના અંગની ઉચાઈ કરતાં ખારસી અડધોએક પુટ વધારે ઉંચી હશે. ખીજી મેર કાણું હતું તે તો સુલતાન અલબત્ત ક્યાંથીજ જોઈ શકે ?—પણ તેણી મેર હળાવદાર જગ્યા ઉપર કાંઈ ઉસ્કરાયલે ચીરડાયલે અવાજે ઉર્તાવળથી બોલતું હતું, એટલે બોલતી રીતે એકથી વધુ આસામીઓ ત્યાં કાંઈ જગ્ગર તડાતડીપર ચાલી ગયલા હોવાં જોઈએ એમ તેણે અનુમાન કર્યું. કદાપી સુલતાન ટુરત ત્યાંથી નીકળી ગયો હતો—વગર જરૂરની કાનાસોરી કરતા રહેવાનું તેને મુતલગ પસંદ નહીં હતું. પણ ખીજીજ પળે પવનના સુસવાટ સમેત તે બોલનારનો સાદ કાંઈક વધારે પરગરો તેના કાન સાથે અડડ્યો—અને એક નાની એક બાધને સુલતાન તે જગ્યાએ અચ્ચકીજ ઉભો. તે સાદ તદ્દન સાફ સાફ—જરાળી શક વગર—નવાળ શેહેરીયારજંગનો હતો, તેવળુ ખુબ્બ ચીચવાઈને તથા ખીજવાઈને કાંઈ ત્રાહેત આદ-મીને કાંઈ કહેતાં હતા.

“ તારી આય બેઅદબ બદમાશીનો નનીજો તુને મળવા વગર રહેશે નહીં—સમજ્યો !” નવાબનો ગુસ્સાથી ધુજતો સાદ આબ્યો, “મારી સાથ એપોઇન્ટમેન્ટ કરવાના તેં ચાર કાગળો લખ્યાં તેનો મેં બીલકુલ જવાબ આપ્યો નહીં—તોખી અહીં ધસરઇ આવીને મારા જીવ પર બેસવાની તેં શેખઘ કીધી !”

“ અરે પણ—”

“ આપરી શરત તેં ભાંજી—ને તારા સોગંદ તેં તોડીયાછ ! પણ તું મને ઓરખતો નથી, તું મને દબરાવીને એક દોહરીયુંબી હવે કહરાવવાની વફીમાં અહીં મુબઇવેરથી આયો હોય તો હું કેહુંછ કે તું જખ મારેછ !”

“ પણ શેહેરીયારજંગ, એટલા ઉશ્કેરઇ શું કામ જાઓછ ? જરા મારું સાંભળો તો ખરા—”

“ હું એક બોલ સાંભળવા માંગતો નથી. દયાનતી કુતરા ! તારી મજાજ શું કે તારી કંગાલ હાજરીથી તું મારા જેવા શખસને નાશાઝ કરવાની હીંમત બતાવી શકે ?”

“ નવાબ સાહેબ—ના એટલા તપી જાઓ. હું લુખે મરુંછ—તમારા સમ—હું સાવ લુખે મરી આવ્યો. ”

“ જહાનંમમાં કાંય નહીં જતો—કુતરાંને મોહતે કાંય નહીં મરતો ! તેમાં મને શું કેહછ ? આજ બસ હવે મને વખત થાયછ—તુંને પાછું આજની રાતનીજ ગાડીમાં મુબઇ જવુંછ કે નહીં ? શું કેહછ—બોલ ?”

પેલાં અણગણા આદમીનો બહુજ ધીમે કાલાવાઝાં ભર્યો જવાબ કાંઈ નીકળ્યો પણ સુન્નતાન તે પકડી શક્યો નહીં.

નવાબનો અવાજ પાછો આવ્યો. પણ હવે ઉસ્કેરાઈને એકદમજ ચીચવાટથી કહ્યા પાડવાને બદલે સેહજ નરમ પડેલા હોય તેમ મુલતાનને લાગ્યું—“છાં તેવલુતું બોલવું બરાબર સાંભળી શકાયું.”

“પાછા જવાના તારી પાસ પૈસા નથી. તો ઠીક છે—હું તુંને વીસ રૂપીયા આપુંછ. પેસી, તુંને અહીં હું તો મરી જતાંથી રહેવા દેવાનો નથી. જો સાંભળ—તું ચંડાલ મુછ જો અહીં ગુલબર્ગેથી તારી કાળી સુરત દુર નહીંજ કરશે તો નકકી હું તારું કાટલું કહરાવી નાખશ. હા, ડોરા ફેરીને મારી ગમ જોયછ શું? હું તુંને ને તારા સગા બાપને કાચ્યો ને કાચ્યો ખાઈ જાઉં તેવો છઉં. હું તારો જીવ લેવરાવશ—પેસી—ખુદાના કસમ—હું તુંને અહીં મારી નાખાવશ. ગુલબર્ગમાં મારો લાગવગને ચલણ કેટલું છે તે તુંને માલમ નથી.”

સામા ધણીનો બોબરો ધીમે હસવાનો સાદ આવ્યો.

“નવાબ સાહેબ! એવી ઠાલી ધમકીથી મારાં જેવાં એક જુનાં પાપપર શું અસર થવાની ઉતી? મરવા લાગે હું બીહતો હોતે તો લાગટ મહીનાઓ સુધી રોજની દોઢથી બે બાટલી હલકો બેવડો પીને માઈ કાળજી બાળી શું કામ નાખતે? તમે બરાબર મનમાં સમજોછ, શેહરીયારજંગ, કે મારી સામે એક આંગળી ઉપાડવાની તમારામાં તાકાત નથી. તમને હું પચ્ચીસ વખત કહી ચુકોછ કે પેલા હેંસી હઝારના નેકલેસના તમારા ઘોંટાળાની અંતે પેલા બાલમુકંદ એન્ડ પીરોશાહવાળી પેહેડીનાં તમારાં કોહતાં કાવત્રાંની તમામ કેરીયત પેહેલેથી છેલ્લે સુધી લખીને એક મોહરખંધ પરખીરાંમાં મેં દાવી

જગ્યાએ રાખેલી છે. એની ગમ તમે મારી જીંદગી પર તરાપ મારો અને જીજી ગમથી બધું ભોપાળું પુટી તમને પોતાને શેરાન્સ કમીટ થવું પડે ! જીવ લેવાનો સુકકો દમ તમે તમારાં હૃદયનાદી બોચીયાંઓ આગળ ચલાવો—સમજ્યા?—પેસી દુઆશ આગળ તે નહી ચાલશે !”

બે સેકંડની ચુપડીદી ફેલાઈ ! સુલતાનની છાતીમાં લોખંડનો હથોડો જાણે વાગતો હતો. નવાજ સાથે વાત કરતો આસામી ત્યારે પેલોજ બદકાર નાપૈકાર પેસ્તનજી દુઆશ હતો કે જેણે પોતાનાં મુરખી શેઠ પીરોજશાહ મોદીની પેહડીમાં એક હેડ કલાક તરીકે તેવણું નીમક ખાઈ તેવણુંજ કાઢેલું કાઢવા માટે આ દુઆજાજ નવાજની સાથે મળી જઈ એક જખુન તરકટ રચ્યું હતું. એજ ચંડલ પેસીની મદદ વડે નવાખે સર્વે જોઈતાં બોચીયાંઓ તકરગે કરેલાં હોવાં જોઈએ—અને એજ મુજી કલાકની દગલબાજીથી પેલો તેકલેસખી ચોરાઈ ગયો હોવો જોઈએ—એમ સરનાર પીરોશાહ મોદી અવાર નવાર તુરંગમાંખી બોલ્યા કરતા હતા. આહ ! સુલતાનના જીગરમાં હમણા શું થવું હતું તે કાણ કહી શકશે ? તેના કપાલ પર ઝરાં પુટી નીકળ્યાં અને તેના પગ ઠર ઠર ધુજવા માંડ્યા. કુદરતની સાહયતાથી તે એકાએક આજે કાંઈક લયાનક છુપી ચુકતેગો સાંભળવા પાંચે હતા. નવાજની ગુનેહગારી માટે હવે સંદેહજ શો રહ્યો ? દાંતો વચ્ચે પોતાનો નીચલો હોથ જોરમાં કરડેલો રાખી ઘુટેલા દમ સાથ સુલતાને કાનો ઉંચા કરી રાખ્યા. તે હવે એક શબ્દથી બરબાદ જવા દેવા ઇચ્છતો નહી હતો.

અત્યંત ઈતેજરીભરી ખામોશી પછી આખરે નવાળ શેહેરીયારજંગનો સદાનો ધાડો મોટો અવાજ પાછો આવ્યો:-

“ તારા સરખા એક બદલગામ લીખારડા સાથ કોઈની કામ પાડવામાં મેં મારી છુંદગીની મોટામાં મોટી ચુક કીધીજી. મને તારું મોહતું જોઈને બસ કંઈ થઈ આવેજી. તું આવ જોહું દાહરું ધાલીને તથા આવ મુસલમાની જલ્મો પેહેરીને અહીં મારાં મકાંન આગળ ભટકે તે સામે ખચીત મને મોટો વાંધો છે. પેસી—તું મને છેક ખુણે દાખીને શું ફાયદો મેળવવાની આશા રાખેજી ? હું તુંને હવે પૈસા આપુ તો હું મારા બાપનો દીકરો નહીં—પણ ધેડને પેટનો ! ચાલ બોલ—હવે શું કહેવા માંગેજી ? ”

“ મારા મેહરબાન નવાળ—એમ છેક તંગડી ઉંચી નહીં રાખો. મુજ મીસ્કીનતું માનો—આપણુ બેઉ જણાને પંચાતી કરવામાં જરાખી લાલ નથી—હું તમુને અરજ કરીને——— ”

“ બસ ચુપ ! તારેથી થાય તે કરી લે ! તું મને ગામમાં રૂસ્વા કરવા ઘણુંખી બોલશે—તારા જેવા દુકરા-ચાટુ બદમાશ ભામટાને માનશે કોણુ ? તારો સુખન લોક કબુલ રાખશે કે નવાળ શેહેરીયારજંગનો ! ચલ—હટ—મને મોહું થાયજી—તારી સાથ વધારે જીકર મારે કરવી નથી. ”

અત્રે નવાળના ઝપડમાં ત્યાંથી ચાલવાના પગેળાં સભળાયાં. સુલતાન એક ઝાડને ઓઠે વધારે દયાઈ ઉભો. અધારું પડી ચુકયું હતું—છતાં તે કોઈની સુરતે નવાળની નજરે પડવા માંગતો નહીં હતો. પોતીકા પ્યારા મરહુમ પેદર સાથે એક બલમ કાવતું હાર પાડનાર આ ચશમચોર

નવાબ અને તેના લાંફગા હમશરીકને તે પુરેપુરા મુદ્દા સાથે બરાબરજ સપાટામાં લેવા માંગતો હતો. જીવ પર એક જખરદસ્ત આકેશ રાખીને બની શકતી દરેક વીગતો બાણી લેવાની પ્રથમ મોટી જરૂર હતી.

અરધી મીનીટમાં કમપાઉન્ડની ઉંચી દીવાલનું નાતું લોખંડનું બારણું ઉઘડ્યું—અને પેલી મેરથી નવાબ શેહરીયારજંગનું ડોકું નીકળ્યું. સુલતાન ઉભો હતો ત્યાંથી તે નાનો ભીંત માહેલો દરવાજો લાયગે દસેક વાર દુર હશે. અંધાર પડી જવા છતાં સુલતાનની તીક્ષણ આંખોએ જોયું કે નવાબ પોતાના બગીચામાં પેઠા કે તુર્ત તેની પાછળ પેલો બેગાનો મદની અંદર ધુસી આવ્યો. તેણે નવાબને બારણું બંધ કરી દેવાનોજી ટાઇમ આપ્યો નહીં. સુલતાને જોયું કે પેસી દુબાશે એક આરબનો સોંગ લીધો હતો ! લાંબો બુલનો ઝબ્બો શરીરે ઓળવ્યો હતો—અને માથે એક આરબાની હુપેટારૂપી પથડી ધાલી હતી. તેને હુમરા કાળી દાઢી હતી—જે નવાબના બોલવા પ્રમાણે ખોટી હોતી જોઇએ. પેસી દુબાશ જ્યારે પોતાના પીતાની પેઢીમાં કલાક હતો ત્યારે તેને દાઢી ન હતી એવી કાંઇક યાદ હવે સુલતાનને આવી.

એક ઝેડાયલા લુન્ડની પેઠે નવાબ શેહરીયારજંગ પોતાને પગે વળગેલી આ બલમ પીઝા ગમ કર્યો.

“હું તુને ફરીથી કેહુછ કે તું મારો પીછો છોર ! અહીં મારા કમપાઉન્ડમાં હું તુને તારાં નજ્જ પગલાં કદીગી મુકવા દેવાનો નથી.”

“ પણ મને તમારા લગનની આસોદાદખી નહીં ? નવાખ સાહેબ—છેક એટલા બધા બદ્ધ થઇ ગયાછ ?”

“ તું અહીંથી એકદમ ચાલી જાયછ કે નહીં ?”

“ નહીં ! જો મને તમે બે હજાર રૂપિયા કાલ સાંજ સુધી નહીં આપશો તો આય ત્રણ મોહરબંધ પરખીડાં જીવે !”

આમ કહેતાં સમેત આરજાના લેખાશમાં સજ થયલા પેસ્તનજી દુઆશે ચડપ દેતાં કે ત્રણ મોટાં એનવીઝપો, પોતાના જ઼જાના અંદરનાં ખીસાંમાંથી ખેંચી કાઢી નવાખના નાખ સામે ધર્યાં.

“ કાલ સાંજ સુધી હું રાહ જોવશ—નવાખ, ” કઠોર અવાજે પેસીએ પાછું ચલાવ્યું, “ મને રાતના સાત વાગતા સુધીમાં બે હજાર રૂપિયાની રોકડ રકમ નહીં મળશે તો આય પેકેટો માંહેલું એક હેદરાબાદ ખીટીપ રેસીડન્ટને હાથે હાથ થાવું પોહચાડવામાં આવશે. બીજું હુઝુર નીઝામને અને ત્રીજી નકલ મુંબાઇનાં પોલીસ કમીશનરને ઠાવી મોકલી આપવામાં આવશે. જાઓ—હવે સુખખે સીધારો. તમારાં નવાં બેગમ રાહ જોનાં હોશે ! હું કાલે બરોબર સાત વાગતે સાંજે આજનીજ જગ્યાએ—આય દેવાલ બાહેર પેલી ગમ—તમારી રાહ જોતો ઉભો રહેવશ. સાહેબજી !”

આમ બોલી પેસીએ સંભાળથી ત્રણડો પરખીડાં પાછાં પોતાનાં ઝજામાં ખોર્યાં અને પછી ઝડપમાં પીક ફેરવી પેલા લોખંડી દરવાજામાંથી પાછો બાહેર નીકળી આવ્યો. ભખરાઇને શેહરીયારજંગે થોડોક વાર પોતાના આ ચાત્રી જતા જીવલેણ જમડા ગમ જોયા કયું—પછી એક ઉંડી હાથ મારી નસોસ પગે ‘ મહાલ ’ ભણી ચાત્રી ગયા.

નવાખતે જવા દઈને સુલતાન તો ત્યાંજ ઝાડના થડને અધેલી ઉભો રહ્યો. તેની છાતી હમણા એટલા તો ગુસ્સાથી અને જુસ્સાથી ઉંચકાતી હતી કે તેણે નવાખની પુકે ખંગલામાં જવાની હીમત કીધી નહી.

“ચશમચોર ચંડાળો !” તેણે દાંત્યાં પીસીને છવ સાથ પોકાર માર્યો—‘તમારી સવા પોહોરની પાફશાહીનો હવે અંત આવી લાગોછ. માઈ તકદીર હવે જોર કરેછ. મારા સપાટામાંથી આય શુમરાહ નવાખ અને પેલો ભાકુતી બદમાશ પેસી કાંહ છટકવાનો છે !”

નીચી મુડીએ સુલતાને ત્યાંથી આસ્તે આસ્તે ચાલવા માંડ્યું.

“ધીરજ ! એ છવ—જરા ધીરજ પકડ !” તે છાતી-પર ધડ નાંખી દઈને ચાલતાં ચાલતાં બડબડ્યો, “જરાને ખાતર ઉતાવળ કરીને મારે કામ બગાડવાનું નથી. એ જેહ મુજબ બદકારોને તેમનાં કરતુક માટે બટંગે નહી મોકલું તો માઈ નામ જમાસ્પ મોદી નહીં. પેલી કોડડીના ભોંયરામાં જવાનો લાગજ ફાવતો નથી—પણ તેની મુલાકાત લેવા વગર કંઈખી પગલું ભરવું રહ છે. હવે બધી ધમચકરી જરા નરમ પડીછ—જોઈયે, આજ કાલ કંઈ તાલ જેસે તો પહેલું તે કામ કરવાનું છે.”

ખીજું ત્રીજું તો સુલતાન કંઈ તરેહવાર મન સાથ ચુકતેગો કરી રહ્યો હતો—પણ તે બધું આપણે ક્યાં-સાંભળવા જઈયે ? જ્યારે તે ‘રેશન મહાલ’ની પોરડીકા આગળ આવી પુગ્યો ત્યારે જુવે છે તો ત્યાં બાહેર ખુરસીઓ અને ટીપાઈઓ માંડીને નવાખ સાહેબ અને તેવજુનાં બેગમ

અને જે ત્રણ બીજાં યુરોપીયન યાત્રુઓ તથા ગ્રહસ્થો બેઠેલાં હતાં, અને ખુશ મીઝમઝથી શરખત આખસ વગેરે રીફ્રેશમેન્ટ લેતાં હતાં.

“અલો, મીઝ સુલતાન ! કેમ છેઓ ?” નવાબે ખુશ મીઝને શેકહેંડ માટે હાથ લાંબો કરતાં કહ્યું. “કાંહ ઉતા ?—હજુ મેહરબાદ અને છોકરાંઓ ફરી નથી આયાં કે ?”

સુલતાને શેકહેંડ કરવાના અખાડા ક્યાં અને નાણે લાંબો કરેલો હાથ જોયોજ નહીં હોય તેમ થોડેક દુર મેજેલી ખુરસીપર ગોઠવાઇને બેસીજ ગયો.

“નહી હજુર એ લોક આવેલાં હોય એમ દીસ્તુ નથી. હું તો જરા નદી કીનારે ફરવા ગયજો.”

નવાબ ઉઠીને સુલતાન બેઠો હતો ત્યાં આવી ઉભા.

“આ યુરોપીયન જેન્ટલીમેન કાણ છે તે ચોરખોજ કે, સુલતાન ?” તેવણે ત્યાં બેઠેલા ઇંગ્રેજ ગ્રહસ્થ તરફ ઇસારત કરી પુછ્યું.

“નહી કાણ ?”

“એ હેદરાબાદના અમારા રેસીડન્ટ સાહેબ ! એવણે મારાં ઇજનને ખાસ માન આપી પોતાના વાઇફ અને દીકરી સાથે મારાં ગેસ્ટ તરીકે આજેજ વીકારાબાદથી અહીં આયાજ. કાલે એ લોકને મેં આફ્ટરનુન ટી-પાર્ટી આપીજ. ઘણા કાર્ડો બાહેર પાડયાજ. તમે જરૂર હાજર રહેજો અંકે-મજેનો મેલાવડો થશે. મેહરબાદ તો વળી નહીંજ પાર્ટીમાં સામેલ થશે. પણ તમે બોંહસ કરીને માનેકને અને દાદીને તેમજ બેઉ છોકરીઓને લઇ આવજો.”

“દાદાભાઇ તો ગેઇ કાલનો મુંબઇ ગીયોજ ?”

“ મુંબઈ ગીયો છ ? કાંય ? ”

“ કાણુ જાણે ! આજ કાલ પાછો આવવાનો છે એમ તો કેહ છે. એક્ષકયુક મી-મને જરા અંદર કામ છે ”

આમ કહેતાં સાથ નવાગને ત્યાંજ ઉમેલા રાખી સુલતાન ઠરસામાંજ ત્યાંથી પોતીકા ઓરડા તરફ ચાલી ગયો. ખસીયાણે મ્હોંડે તાબુખ થઇને શેહથીયારજંગે આ વીચીત્ર મુસલમાન સેક્રેટરીને પુછેથી જોયાજ કર્યો !

પ્રકરણ ૩૬ મું.

—:૦:—

દુન્યા સુખી કે દુઃખી ?

અરે સગર ! દાહડાખળ્યા દાદી, સડકાણુ શેહરીયારજંગ અને પોશાગીર પેસીની ગડબડમાં આપણે આપણી રમકડાં સરખી જાણુને તદ્દન વીસરી જઇએ છીએ. તે નીરદોશ જીવની દુન્યા હમણા કેવી હતી ?—સુખી કે દુઃખી ? તદ્દન સુખી તો એટલીવારમાં ક્યાંથી હોઇ શકે ? પણ તોય તેણીના કુમળાં જીગરમાં નાસીપાસી અને નામુરાદીનો જે મજાનુત ચમટો થોડા દીવસપર તુટો હતો તેનો ચમચમાટ હવે બાણે દરજજે કડો પડ્યો હતો. તેણીએ પોતીકા ભાઇ દાદીને મુખથી એ ત્રણવાર સુલતાન માટે કાંઇક નાજાયક સખુતો સાંભળ્યા કર્યા—એટલે આસ્તે આસ્તે હવે જાણુની છાતી માહે ઉમરાતો છુપો ગુસ્સો અને જુસ્સો સુલતાન માટે ઓછો થતો જઇ દાદી તરફ વધતો જતો હતો. સુલતાને પોતીકી ખાનગી

મહોત્ત અને છુપી મુસીબત વીશે એકરાર કરતાં ગમે તેથી તેણીને કહ્યું—ગમે તેવીયી રીતે તેણીનાં અંતરની ગુપ્ત લાગણીઓને અણુઅણુતાં કચડી નાખી—પણ તોખી તે બાલેબાલ એક સાચો પ્રમાણીક શુધે ગ્રહસ્થ હતો, એ વીશે તો જાણને દાદીભાઈના લાખ બકબકારા છતાં એક તંલ ભારખી સંદેહ હતોજ નહીં.

આખર કરેને બચ્યું તે બચ્યું ! સદાની ભક્તી અને ભોલ્લી નીરદોશ જાણુ ફક્ત પાંચ છ દીવસમાંજ પોતીકાં મમાઈના મુસલમાન સેક્રેટરીને પોતાના અંતકરણમાં પુરેપુરી માંસી બક્ષવાને શક્તીવાન થઈ ચુકી હતી. અલબત્ત એટલે વખત તેણી જરા સહેજ ઠરસામાંજ સુલતાનથી દુરની દુર રહી ખરી—પણ તે જીવાન સેક્રેટરીએ એવી તો ગ્રસ્થાઈભરી નરમાશથી તેણીની સાથ વર્તવાનું ચાલુ રાખ્યું, તેણીની સાથ વાતચીત કરતાં એટલું સાફ દીલ ખોલે બેઠું બતાવ્યા કંથું, કે થોડા વખતમાં જાણુમાયની “ખાંધપર આવેલું” તદ્દન ઉતરી ગયું હતું. તેણીના હૃદયમાં હવે ‘પ્રોટેસ્ટ’નો જે એકલો પોકાર ધમધમ્યા કરતો હતો તે અભાગ્યા દાદી તરફથી જાહેર થયલા સુલતાન બાબેના અવીચારી અધરીત, શરમભર્યા એસારાઓ માટેનો હતો.

અને દાદીએ વળી તે દાહડે સાંજના ‘ફરનરી’માં જાણુ અને માનેકને કાંઈક એકાંત ગુફતેશુ કરતાં જોઈ કેવી વાહીયાત તરછોડ કરી મેલી હતી ! માનેક સાથ માત્ર સાધારણ વાતચીત જરા પોતે કરી તો દાદીએ તે બનાવને કેવું ગાહું ઘેરું અને ખોટું રૂપ આપવા માંગ્યું હતું ! જાણુના ગોરા ગાલોપર સહેજ રતાશ તે સાંજને યાદ કરતાં ધણીવાર ધાઈ આવ્યા

કર્યો હતો. છતાં માનેક કેટલો શુધ્ધો ‘જેન્ટલમેન’ હતો કે દાદીએ પોતાને કરેલાં અપમાન માટે મહોંમાંથી એક તુકારો વટીક તેણે કોઇ આગળ કાઢ્યો નહીં હતો. જલુની છાતીમાં હમણાં બે જુદી જુદી લાગણીઓએ ધર કર્યું હતું. એક તો પોતીકા ભુંડા લાઇ તરફ અનંત ખીજવાટ અને ખીજું તો માનેક માટે દાહડે દાહડે વધતો જતો ઉંચો વીચાર. સુલતાનના એકરારથી જલુના જીગરમાં જે ઉંડો ખાડો પડવા પામ્યો હતો તે હવે તેણીની ભીતરની આ બે લાગણીઓના સામટા આવેશમાં મોટે દરજ્જે પુરાઇ જઇ શક્યો હતો. જલુ હવે બરાબર જોઇ અને મનમાં સમજી શકતી હતી કે એક ગમથી જ્યારે દેખાઇતી રીતે સુલતાન તેણીના પોતાના કરતાં કુમી તરફ વધારે ખેંચાતો હતો—ત્યારે ખીજી ગમથી માનેક છેલ્લા બે ત્રણ દહાડા થયા તેણીની (જલુની) સાથે કાંઇ અજબ માયા અને મીઠાસથી વર્તતો રહી તેણીને દરેક બાબદમાં ખુશ અને રાજી રાખવાને પોતાથી બનતી કોશિશ કરતો હતો. દાદીના ગમે તેવાંખી વગર અર્થનાં ફાટાં ફાટાં બકવા છતાં કુમી અને મમાઇજીના સુસલમાન સેક્રેટરી વચ્ચે માત્ર સાધારણ દોસ્તીના એબલાસ કરતાં કાંઇખી વધુ હોઇ શકે એ વીચારજ બેહુંદો અને હસવા જોગી લેખી જલુએ છંછેરી નાખ્યો હતો—પણ તોખી સુલતાન તેણીના પોતાના કરતાં કુમી તરફ આટલી ખુશી રીતે વધુ પસંદગી બતાવતો હતો, કુમી માટે આટલો બધો વધારે ઉંચો વીચાર ધરાવતો હતો, જલુ કરતાં કુમી સાથે વાત કરવા આટલો વધારે ઇતેમર દેખાઇતી રીતે રહેતો હતો—તે ખીનાની માહીતીએ ૧૭ વર્ષની એક કુમળી ઉછળતી કન્યાનો મન ઉતારો

કરવામાં તથા તેણીના 'હાટ' ઉપરનો પહેલો ચમચમાટ દે કરી નાખવામાં ઘણેક અંશે મદદ કરી હતી.

જાલુ હવે જરા વધારે ખાલેસ દીલથી માનેક સાથ લેખાતી હતી. તેણી અનેકવાર ખુદ માનેકને પોતાને છડેચોક મહોડાંપર કહી ચુકી હતી કે દરેક બાબદની હુશીયારીમાં—લખાણ કરવાની કે વાતચીત કરવાની બાહોશીમાં—ખીલી-ચરઠસ ખેલવાની કુશળતામાં કે ખીજ યા ટેનીસ રમવાની અઠંગ શક્તીમાં માનેક સુલતાનની બરોબરી તો કદીથી આવી શકેજ નહીં! છતાં જાલુએ ભોલાં દીલથી અને નીરદોશ જીવે માનેકને કહ્યું હતું કે તે પીત્રાઇની દરેક રીતભાત તેનું ખોલ્યું ખાલેસ દીલ, તેનો ખુશમીજીજી ઠંડો મીલનસાર સ્વભાવ, તેની બધી ધપછપ તેણીને ઘણી ગમતી હતી. જ્યારે આ છોકરી માનેકની પોતાના ભાઈ દાદીની સાથ સરખામણી કરતી ત્યારે તે જવાન, સોહામણા, ચંચલ, પીત્રાઇ બારીસ્ટર માટેની પોતાના અંતરની વખાણ તેણી અંતરમાંજ સમાવી શક્તી નહીં હતી. ખીજમાં હવે માનેકની પાટનર થવા તેણી ખરે મનથી તત્પર રહેતી—માનેક સાથે. ખેસી વીલાયત વીશેના એલાર પેલાર સટાકા સાંભળવાને તેણી ખુશકળ હોંશ દેખાડતી—પોતે વાંચેલી ઇંગ્રેજ ચોપડીઓ બાબે માનેકનું મત જાણવા તેણી અગાઉ કરતાં હવે કાંઈ અજબ ઉલટ દેખાડતી—અને સુલતાન ને હાથે માનેક ખીલીચરઠસમાં કે ટેનીસમાં માર ખાતો ત્યારે જાલુ અગાઉના જેટલી ખુશી થતી નહીં હતી.

વાંચતાર! તું મુછમાં હસીશ નહી. એમ બનશે એ

માટે તો સુલતાન દીવસો અગાઉની ટેંપ મારી ચુક્યો હતો. તું સુલતાનનેજ સુખમાં હસવા દે—કેમજો પોતાની આંખોના દાવકાં પાપણો ચુંચાં કરી રાખીને તે આ બધો રાહઘાટ ઘણી અચ્છી તરેહથી જોયો જતો હતો—અચ્છી તરેહથી સમજ્યો જતો હતો.

શું જાણના દીલમાં આ જવાન માનેક માટે કાંઈખી મીઠી લાગણી ઉત્તપન થતી ચાલતી હશે ? અનેકવાર જીવ સાથે ખડખડાટ હસી પડીને જાણુએ એ પ્યાર ફ્યારનો ‘આઈડીયા’ ના—પાસ કર્યો હતો. માનેક ને તેણી ચાહે ?—નહી, નહી ! પ્યાર કે મહાબતનો વીચાર હવે જાણુને મનથી અશક્ય હતો. પણ એટલું તો ખરું કે સુલતાન પછી જો કાંઈખી જીવાન સખ્શે તેણીના નાનકડાં દીલમાં કાંઈખી ‘ઇન્ટરેસ્ટ’ ઉત્તપન કર્યો હોય તો તે આ નમાનો સાદો—પણ દરેક રીતે ‘એકોમ્પ્લીશડ’ તેણીને ‘કઝીન’ હતો ! ચાલો—માંડી વાળો !—

પ્રકરણ ૩૭ અં.

—:૦:—

“ તું ?—તું ? એ. ઝાખી !—તું અહીં ? ”

નવાખ શેહેરીયારજંગ બહાધુરની “ ઇવનીંગ પાર્ટી ” ખુબ રંગ ઉપર હતી. સાડા છનો સુમાર થયો હશે—એટલે સાંજનું ઝઝકલુંખી દેદે થઇ જઇ ‘રોશન મહાલ’ તથા તેનો કમપાઉન્ડ વળી પાછો ઇન્કેક્ટ્રીક રોશનીના પુર બાહારમાં ઝકઝકી રહ્યો હતો. ‘મહાલ’ના બગીચામાં ઠોકેલા આલી-

શાન શામયાનાના ઠઠેરા માટે પુછવું થું પડે ? હૈદરાબાદના રેસીડન્ટ સાહેબને ખાસ “મળવા” માટે નવાખ શેહરીયારે નીઝામી સલતનતની યુરોપીયન તેમજ દેશી સોસાયટીની નગદ “મલાહી”નેજ ગુલબર્ગે જેંચી મંગાવી હતી—એટલે પછી ‘ઇવનીંગ પાર્ટી’ની બાદશાહી રચના પાછળ રૂપિયા, આના, પાઇની કસરનો સવાલજ શેનો હોય ? ખાસ્સા ૩૦૦ થી ૪૦૦ પરોણાઓથી શામયાના તેમજ મંડપ હળ-મળી રહ્યો હતો. નવાખ પોતે તો પોતીકાં પરોણાઓને આવકાર દેવામાં અને પોતાની ‘એગમ’ને બધાંઓ સાથે ‘ઇનટ્રોડ્યુસ’ કરાવવામાં છેક ત્રણ વાગતેથી એવા મશગુલ થઇ ગયલા હતા કે એક મીનીટથી તેવણુ એક બાબુએ ટાંટ્યો ઠેરવીને ઉભા રહી શક્યા નહીં હતા. મેહરબાઇ જસાવાળાએ તો ધસીને એ પાર્ટી ફાર્ટીમાં સામેલ થવા સહવારથીજ ના પાડી હતી—પણ માનેક, કુમ્મી, જલુ અને સુલતાનને તો એ મેળાવડામાં હાજરી આપવીજ પડી હતી.

*

*

*

એક બાગેએહસ્ત મીસાલ આરાસ્તે કરેલા શામીયાનામાં ગુલબર્ગાના નવાખ ને પોતીકા પરોણાંઓની મેહમાનદારીમાં હસ્તે મુખડે મસ્ત થવા દઇને હવે જરા ચાલો મારી સાથે “રેશન મહાલ”ના પાછળા ભાગ તરફ ત્યાં અક્ષત વીજળીક બતીઓનો પ્રકાશ સેહજ કમતીજ હતો. એ બાબુએ બાવરચીખાનુ, માણસ ચાકરોના રેહઠાણો, તમેલાઓ, ગોડાઉનો વગેરે વગેરેનું એક નાનું જેવું સંસ્થાન જાણે વસી રહેલું હતું. નવાબે પોતાનાં સખ્યામંધ પરોણાંઓ માટે જેમ દુલ્લા જીવે ઉતારાની અને ખાંધામીધાની ગોઠવણો

ખુદ ‘મહાલ’ની અંદર રાખી હતી તેવીજ એ પરોણાઓનાં ચાકર નફરો, હજુરયાઓ, આયા દાયાઓ, ગાડી ધોડાઓ માટેખી આ મેર હરેક પ્રકારનો મનપતીજ બંદોબસ્ત રાખેલો હતો. એક લાંબુ એલાહેદું જે માળતું મકાન ખાસ પરોણાઓના અંગત નોકરો માટેજ જુદું કાઢડવામાં આવેલું હતું—જેમા દરેક આસામીને એકેક જુદો ઓરડો આપવા આવ્યો હતો.

“સરવંટસ ક્વારટર્સ”ના આ ભાગ તરફ આજે—ઇવનીંગ પાર્ટીની સાંજે—વસ્તી અને ગડગડ રાખેતા કરતાં કુદરતી રીતે વધારે હતી. નવાખના માલેતોઝાર મેહમાંનો જ્યારે શામીયાનાની અંદર ચમન કરવામાં ચકચુર હતાં ત્યારે તેમના સંખ્યા બંધ નોકર નફરો આ “સરવંટસ ક્વારટર્સ” ભણી પોતાપોતાનું કામકાજ કરવામાં, ગાડીઓ ધોવામાં, ધોડાઓ માલીસ કરવામાં યાતો ગરખા સરખા હાંકવામાં મશગુલ બની રહેલાં હતાં.

એક લાંબો ઝખ્મો પહેડેલો દાહડીવાળો કોઇ આરત્ય આ પાછલા ભાગ તરફ ક્યારનો અહીંથી તહીં ચડુલો એખલો આંટા માર્યા કરતો ઘણાક નોકરોએ જોયો હતો—પણ જ્યાં બધાજ ચાકર માણસો એકમેકથી અણુમણ્યા ત્યાં પછી કોઇને શી કનવાર પડી કે આ આરત્યાને કાંઈમી સલાહ કરે? પણ તે આરત્ય પોતે તો ત્યાં જમાવ થયલાં માણસો સાથ કાંઈખી વાત કરવા ઇતેમર દેખતો હતો. તેણે અત્યાર તુલીકમાં પાંચ છ અણુમણ્યા નોકર લોકો આગળ જઇ કાંઈ પુછપરછ કરી હતી—પણ પોતાને જોઇતી ખબર તેને મળી હોય એમ દીસતું નહીં હતું. તે એક આરત્યો હોવા છતાં

ભાંગી તુટી હીંદુસ્તાનીમાં મહિ કાઢતે નવાખ શેહરીયારખંગ,
અને તેમનાં નવાં બેગમ વગેરે વગેરે બાબે તરેહવાર સવાલો
પુછતો—પણ બધાઓ ડોકાં ધુણાવી, ખભાં ચઢાવી તેને એકતો
એક જવાબ આપતા કે તેઓ તદ્દન નવાજ શુલખગે આવેલા
હોવાથી તેઓને કશું માલમ નહીં હતું.

અંતે એક કાઢ ખુદાનો લાલ એ આરબાને મળી
આવ્યો. અક લાલ્યો જેવો કાઢ નોકર આદમી ‘સરવંટસે
ક્યારટઝ’ના મકાનની સીડીપર બેઠો બેઠો ક્યારનો અવાચી
ખાયા કરતો હતો. પેલો આરબ તેની નજદીક ગયો.

“ભાઈ, ઇધર નવાખ શેહરીયારખંગકા કાઢ નોકર લોક
નહીં હય ?”

“માલુમ નહીં—બા.”

“નવાખ આર બેગમ સાહેબકા કાઢ ખીદમતગાર મેરેકુ
ખતાય, લલા-મેહરબાની હોઈગી.”

“અરે મને ખબર નીહ મરે તો કાંઈથી કેહું ? પણ
બેગમ છાબની કાઢ દાઈી અહીંયા રહેતી છે—અ બેધયે
તીને પુછ—”

“બેગમ સાબકી દાસી ?”

“હા-અહી કેઠે આરઝામાં ઓછે.”

“કોણસા આરઝામે, ભાઈ ?”

“ઉહુંહુંહું ! છું કંટાલો આપે ? કીયા આરઝામાં તે હું
છું બાણું ? અંદર કેઠે રહેતી છે એટલું મને ખબર છે.
અંદર જઈને પુછો, મીયાં.”

આરબાભાઈ પગદીયાં ચઢીને ઇમારતની વરંડામાં પેશ.

પુછતાં પુછતાં પંડીત થવાય ! તેને નવાબના બેગમ સાહેબની અમીના દાસીવાળા ઓરડાનો પત્તો મળ્યો.

દેખાઈતી રીતે બીજે માળનો સઉથી સરસ હવા ઉઝસવાળો ઓરડો આ બેગમની દાસી માટે રોકવામાં આવ્યો હતો. આરબ ત્યાં ચઢી ગયો. ઓરડાનું બારણું બંધ હતું. તેણે તે ઉપર ત્રણ ચાર ટકોર માર્યાં.

“કોણ હય ?” અંદરથી કોઇ ઓરડાનો ઝીણો અવાજ આવ્યો.

ઉત્તર વાળવાને બદલે આરબે પાછા ટકોરા માર્યાં. બારણું સેહજ ઉઘડ્યું—એને અંદરથી એક અધાર જેવી સ્ત્રીએ ચીમાઈને જોયું. આરબ તેણીનું મ્હોડું જોઈ શક્યો નહીં—કેમજે ત્યાં બાહર ચાલમાં તેમજ અંદર ઓરડામાં રોશનીનો ઉઝસ ધણોજ ઓછો હતો.

“તુમ કોણ હય—કીસકુ પુછતા ?” અંદરથી અમીના દાસીએ પાછો સવાલ કર્યો.

“આપ બેગમ સાબકા દાસી હો ?”

અમીનાએ હવે બારણું આખું ઉઘાડ્યું અને ઉંબરપર આવી ઉભી.

“હા—કયું ? કુચ્છ કામ હય ?”

“કામ તો કુચ્છ નહી—મગર ખાલી—કોણ ?—ઝોબીદા ! !—મારા બાઆઆપ !—તું—તું ઝોબી !—તું રાત અહીં કાંહથી ?—”

પેલા આરબે આ છેલ્લો પોકાર એટલો મોટેથી કર્યો કે અમીના દાસીબી ચોંકીને એકદમ પાછળ હટી ગઈ ! તેણી

હટવાથી ઓરડા માંહેલી ઝાંખી બતી પેલા આરમના મ્હોંપર સેહજ પડી હતી.

“કાણુ ?—પેસી ! !—યા અલ્લાહ ! તું અહીં કેમ આવ્યો ?” અમીનાને બાણે પીકરું થઇ આવ્યું હોય તેમ તેણીજી હવે ભ્રમ પાડી ઉઠી.

જેઉ જણા હરણુદાર જેવાં એકમેકને ટગર ટગર ટીકતાં એક મીનીટ જડ બતીને ઉભાં. સારે નસીબે બીજે માણે ચાલમાં તે વખતે ત્યાં ત્રીણુ કાંઈ હાજર હતું નહીં.

“તારા ઓરડામાં કાંઈ બીણું છે કે ? મને તારી સાથ પાંચ મીનીટ વાત કરવીછ ?” પેસી દુખાશનો હવે ધીમે ધાડે સાદ નીકળ્યો.

“ચાલ નીકળ અહીંથી ! તારું મ્હોકુંબી જોવા હવે રાજી નથી. મારા ઓરડામાં તારાથી——”

અમીના—લકબે ઝોખીદા—કાંઈ વધુ બોલી શકે તે અગાઉ પેસી તેણીના ઓરડામાં પેઠા અને પોતાની એકવારની “ખારી ઝોખી” ને બાણુમાંથી પકડી બાણુએ ખસાડી બારણાને અંદરથી અડગરો માર્યો.

એક ખુરસીપર ધપ કરતો ફસડાઇ જેસી તેણે ખોટું દાહરું જડખાં પરથી ખેંચી કાઢી ટેબલપર ફેંક્યું—અને ખડખડ હસવા માંડ્યે.

“અજી વહુવા ! એ આય શું બધા છાંણુ પુટલાંના નાચ છે ! ઝોખી—છ વરસે આપણે પાછાં મલ્યાં ! પણ તું અહીં ! નવાબનાં બેગમની દાસી તરીકે !—વાહ ! !”

અમીના દાક્તીના મ્હોંડા ઉપર હમણા ધલરાટ, કચવાટ,

ખીજવોટ, કમકમાટનો જે સામટો છાપ પડેલો હતો તે જોવા માટે પેસીને દુરખીનની કશી જરૂર નહીં હતી.

“બોલ ઝોખી—જરા તો કંઈ બોલ ? તું અહીં કેમ આવી મુખ ?”

“તું એક બેશરમ બેહેરમ કુતરો છે !” અમીના બેહદ ધીકકારથી હોઠ પીસીને બોલી, “તું અહીં આયોજ કેમ ? તેં કેમ જાણ્યું કે હું અહીં છું ?”

“તકદીર ! ઝોખી, મારી તકદીર મને અહીં લાવીછ. યા અલ્લાહ—મને સપનેથી ખ્યાલ નહીં હતો કે મારું કલેજું તુંખી અહીંજ હોશે ! મને કેહ—પ્યારી—તું અહીં કેમ ધુસી શકીછ ?”

“એમાં કહેવાનું શું છે ? તેં મને છોડી દીધી પછી શું હું હવા પર જીવું ? મને સારી ચાકરી દાસીની મળી તે મેં લીધી—ને મારાં બાપની તોકરીમાં હું અહીં આવીછ.”

“પણ તારાં બાપ કોણ ? કીયે ગામનાં ?”

આ સવાલ નીકળતાંજ બેગમ સાહેબના દાસીનો ચેહરો એક જાતની પરગરી હેબત અને ધાસ્તીને મારે એવો કુમળાઈ ગયો કે એક આંધળોખી તે જોઈ શકે !

‘ઓ ઝોખી—જવાબ દેની ? કોણ અજાણ પાપને તેં પેલા બુધા ધુવરને ગળે ઝોરવું ?”

હવે ઝોખીદાં ખીખી ચીચવાઈ પડ્યાં.

“તેની તુને શું ખટપટ ? બસ તુને હવે મારી સાથે લાગે વળગેજ શું ? એ આય આરખના પોશાકમાં તું મુલો અહીં શું કારાંધોરાં કરવા આયોછ ? દયાનતી કુતરા ! છ છ વરસ તેં જુદાંએ જરા મારી ખખરખી નહી લીધી—હું

મરુંછ કે છવુંછ તેનીખી દરકાર નહી રાખી—ચાલ જા ! હવે મને તારી સાથ વાતખી નથી કરવી.”

“ખીખી—એટલાં તાણુપર ના આવી જાઓની તો ! વારું—પણ આપરાં બચ્ચાંતું શું થયું?”

“બસ—હું તારી સાથ વાત કરવા સાફ ના પારુંછ. તું હવે મારી ખોલીમાંથી બાહરે જાયછ કે નહીં !”

“જો એઈ-ધણી લાહેરી કરશે તો વાત જોતી રેહી જશે ! જમને નવાખના કાનમાં ફક્ત એકજ પુંક મારશ કેની કે તમારાં બેગમની દાસી તો પેસ્તનજી દુઆશ નામના કોઈ પારસીની રાખેલી મુસલમાની સ્ત્રી—”

“અરે ચુપ ! પેસી, તારા દીલમાં જરા શરમ છે કે નહીં ?” અમીના દાસીના મ્હોંપરનો છાંટો છાંટો ઉડી ગયો હતો.

“તારાં ઇસકારાં એટલાં ધીલાં છે તોહરે મારી સાથ એવી હુશીયારી શાની ચલાવવા નીકલીછ ! બોલ—મારી હોશન કાંહ છે ! હું તમુ લોકને છોરી ગીયો તાહરે એ છોકરી અગયાર બાર વરસની હતી—હવે તો—”

“હોશનઅરા તો ખીયારી તું મને છોરીને નાહસી ગીયા પછી ખીજેજ વરસે કાલેરાથી મરી ગયું !”

પેસી જેવા મુંજી ચંડાળેખી હવે મ્હોં કુમળાવ્યું.

“મરી ગેઈ ! ખીયારી મરી ગેઈ ? મનની રમકડાં જેવી છોકરી હતી, જોખી. તેં રાને એની બરાબર સંભાલ નહીં લીધી હોશે. લે ચાલ હવે હું જાઉંછ. કાલે તો મુંબઈ ઉપડી જવશ—પણ તે અગાઉ હું તુંને પાછો મળશ.

ઝોખી—મને હમણા દશ રૂપિયા જોઈયેછ. ઘણી તાકીદની જરૂર છે—લાવ દીકરા, જોઈ'છ તો.”

“તું કાલે જરૂર મુંબઈ જવાનો છે, પેસી.”

“જરૂર ! કેમ—એટલી કાહર કાહરમાં કાંય પરીછ ? પ્યારી, તું મને અવારનવાર હવે કંઈ પુછતી રેહશે કેની ?”

“હા—હું જાણુંછ કે તું એવો બદમાશ છે કે મારા બદનમાંના લોહીતું ટીપેટીપું નીચવવાનો. જે સાંભળ; તુને દર મહીને પચીસ રૂપિયા આપું—એક સરતે !”

“તે શું ?”

“તારે ગુલબર્ગ આજે રાતેજ છોરી જવું. ને ફરીથી અહીં પગ નહીં મુકવો. આજે રાતોરાત ઉપરી જાય તોજ હમણા આવ્ય ધડીએ પચીસ રૂપિયા આપું—નહીં તો મારી તરફથી તુને દોહરીયુંબી નથી મળવાતું.”

“પણ કાંય ? એમ મને અહીં જોઈને એટલી અફરા તફરીમાં કાંય પડી ગેઈછ, ઝોખી ?—શું છે શું ? મને કંઈ સમજ નથી પરતી !”

“બસ મને તકરાર નથી જોઈતી—તું આજેજ જશે કે, બોલ ?”

“અરે પણ હું તુને વચન આપું કે નવાબ આગળ એક હરફબી હું—”

“નહીં—બસ તું આજનો આજ જાય તોજ હમણા પચીસ રૂપિયા આપું ને દર મહીને મુંબઈ મોકલતી જઈ.”

“દર મહીને પચીસ રૂપિયા ? જરૂર મોકલશે, ઝોખી !”

“અલ્લાહના કસમ મોકલશ—પણ અહીં હું તુને

જોવશ તો એક કુટી બદામ નહીં આપું! બોલ તું આજે રાતનાજ જશે કેની?"

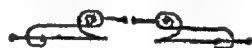
"હે, હે, હે! ઝોખી, તુને એ શું ધખારો આયોજ કાણુ જાણે! લાવ પચીસ રૂપીયા કાહર! જરા મને અહીં કામ છે—તે પુરું થશે તો આજે રાતે નહીં તો કાલે જરૂર"

ઝોખીદાએ લોહીનો ગોટ ગળ્યો અને મુંગે મ્હોંડે એક લાકડાંની મોટી પેટી ઉઘાડી અંદરથી રૂપીયા પચીસની નોટો કાહડી આ બદકાર બદબખતના હાથમાં મેલી.

"આલ સલામ—કલેઝાં, છ વરસે મઝી તોખી જરા સલામ વટીક નહીં?"

"બસ નીકલ અહીંથી નીકલ! મને તારું મહોકું જોવા નથી ગમતું!"

પેસી વળી ખુશાલીથી હસ્યો—અને પેલી ખોટી દાહડી સંભાળથી પાછી પેહડી બાહર પડ્યો.

અકેશણુ ૩૮ મું.

—:૦:—

"હીરાની ખાણ હાથ લાગી રે, મારા બાબાપ!"

નવાબની 'પાર્ટી' લગભગ પુરી થવા આવી હતી. પરોણાઓનો અરધો અરધ—બલકે પોણો ભાગ વીદાય થઈ ચુક્યાં હતાં. સાત વાગીને પાંચ મીનીટ ઉપર થઈ હતી. શામીયાનાને છેક છેડે એક બાંધુના પોલને હાથતો થેલો દઈ ગંભીર મ્હોંડે એબલો સુન્નતાન ઉમો રહી બંધી ધમચકરી જોવા કરતો હતો. વીચારના કાણુ જાણે શુંખી વમળમાં

વીટળાઈ તે ચોમેરની રચના જોતો ઉમેલો હતો, તેટલાં કાઠગે હળવેથી તેનાં ખલાંપર એક હાથ મેળયો. સુલતાને ચોક્કસને પછવાડે જોયું.

પેલોજ—પેલોજ આરબ (૧) ત્યાં સેહજ હસ્તે મુખડે ઉમેલો તેણે જોયો !

“કેમ ?” સુલતાને જેમ તેમ ચીત્ત ફેંકાણે રાખીને પુછ્યું.

“શેઠજી—નવાબ સાહેબ મને હમણા મળી શકશે ?”

“નહીં—હમણા ઘણા રોકાયલા છે. આપ કાણુ છેઓ ?”

“હું નવાબને મળવા આતુર છું.”

“આપનું નામ ?”

“અનવર બે !”

મુજબ માથા પેસી ને તેના છુપા અવતારમાં આમ મ્હોંડે મ્હોંડું જોતાંજ જે ગુસ્સા અને અબ્બયખીનો પહેલો ઝટકો સુલતાનને લાગ્યો હતો તે દીલમાંજ સમવી દેવાને તેને હવે પુરતો ટાઈમ મળી ચુક્યો હતો. ઠાવડું મ્હોંડું રાખી વાતચીત કરવાની સુલતાનને હવે તમેહજ પડી ગયતી હતી.

“મીસ્ટર અનવર બે, આજેજ રાતના—હમણાજ—ખાસ મળવાની તાકીદની જરૂર છે ?”

“જી હા—લેડીન હું જોટી થઈ શકીશ. આપ સાહેબ, મેહરબાની કરી મને જરા કેહશો કે નવાબ સાહેબના નવાં બેગમ ક્યાં છે ?”

સુલતાન મુજબમાં સેહજ હસ્યો.

“પેત્રાં રેહ્યાં,” તેણે તુરજેહાન બેગમ તરફ આંગળી બતાવીને કહ્યું—“નવાબના ડાચા હાથ ઉપર રેસીડન્ટ સાહેબની પાસે બેઠાંજ તે.”

અનવર બેએ ડાળા ફાડી ફાડીને તુરજેહાન બેગમ તરફ જોયું.

“એ—એ—કાણુ?” તેણે બોખરા લખરાયણા અવાજે અત્યંત અકળાઈને પાછું પુછ્યું.

“એ નવાં બેગમ સાહેબા.”

“એવણુ નવાં બેગમ સાહેબા! એવણુનું નામ શું?”

“એવણુનું નામ તુરજેહાન! કેમ કંઈ ધણાજ અજાણ થયલા દેખાઓછ?”

“તહીં—બહુ ખુશસુરત છે! અચ્છું—સન્નામ—મેહરબાની થઈ!”

સુલતાન કાંઈમી બોલે તે આગમચ અનવર બે ઉરફે પેસી દુઆશ ત્યાંથી ધડાકા સમેત નીકળી ચાલ્યો હતો.

*

*

*

આરબના લેખાશમાં સજ થયેલો તે લફંગો પારસી દેખાઈતી રીતે કાંઈક અચાનક લખંકર ખીના સમજીને એકદમ ઉરફેરાઈ ગયેલો હોવો જોઈએ—કેમજ સુલતાન આગળથી જ્યારે તે ચાલી ગયો ત્યારે તેના ડાળા ફાટ ફાટ થતા હતા અને પગ લકડતા હતા! ગાંડા હાથીની માફક તે એકદમ ત્યાંથી ધર્યો ગયો—અને શામીયાનાથી ધણેક દુર જઈ ઝાડના એક ઓઢામાં ભરાયો. તેના ઠંડને અહીંંગી એક છાકટા આદમીની પેઠે તેણે બે હાથોમાં માથું ધાંકી ડોકું ધુણાવ્યું.

“તુરજેહાન!—એ તુરજેહાન બેગમ! મારી હોશન નવાબની બેગમ!! યા પરવર—એ શું બધું રપુચકકર હું અહીં જોઉંછ! વાહરે—ઝોળી—રાન ખીલારી! તેં તો જખરી ખખરી!! પેસી—બચ્યા—તારો દાહરો ફર્યો! આહ! આય

નવાળ અગાઉ સુનાની ખાણ ઉતી—હવે એને હીરાની ખાણ બનાવિ!—એ મારો જમણ થાય!!—આહાહાહાહા!”

સાવ ઘેલા આદમીની પેઠે તે ખુબ ગેલમાં આવી જઈને ખોખરા સાથે હસ્યો; પછી ખીણ પળે વળી ભેજમાં કોણુ જાણે શું વાહરું આવ્યું કે પોતાની સંતાવાની અંધારી જગ્યામાંથી નીકળી શામીયાના તરફ પાછો લાંખી લાંખી ફલાંગે ચાલ્યો. આ વેળા તે સુલતાનવાળી આગલી જગ્યાએ નહીં, પણ વળી ખીખજ લાગ તરફ આવ્યો હતો.

કોઈનેખી પુછવા પરછવા વગર તે એકદમ ચાહોમ શામયાનામાં પેઠો. ત્યાં નાકા ઉપર ત્રણ નેતરની ખુરસીઓનું કુડાણું માંડી ત્રણ જણાં બેઠેલાં હતાં. એ પારસી જુવાન લેડીઓ હતી—અને એક કોઈ જુવાન પારસી ગ્રહસ્થ ઇંગલીશ ડરેસમાં હતો. હા વાંચનાર—તારા મનની તક ખરી છે, તેઓ કુમી, જાહું અને માનેક હતાં. અનવર બે તેઓ આગળ જઈ ઉભો. આ હૈયાં ટુટો હેવાન પોતાની પેટે જણી દીકરીની સામે ઉભો—પણ જાહુ તેને જરાખી ઓળખી શકી હતી નહીં! ક્યાંથી ઓળખે? નાની જરે પોતાના પેદરની સુરત વર્ષો સુધી જોઈજ હતી નહીં. અને પેસી વળી પોતાના કંગાલ છુપા લેખાશમાં હતો!

“સલામ શેઠ!—મને જરા નવાળ સાહેબ સાથ અગતનું કામ છે. મેહરબાની કરી એવણને કહેશો કે સીકંદરાબાદથી અનવર બે નામનો એક માણસ કાંઈ બહુ તાકીદનું કાગળ લાવ્યો છે અને ફક્ત બે મીનીટ તમુને મળવા ચાહે છે?”

માનેકે અચરતીથી લવાં ઉચકી આ આરખા ગમ જોયું.

“ તમે હમણાંજ તેવણને અહીંજ મળવા માંગોછ ?”
તેણે પુછ્યું.

‘ જી હા, જરા મને તેવણ આગળ લઇ જશો—
બહુ ઉપકાર થશે, શેઠજી. ”

માનેક આસ્નેથી ઉઠ્યો.

“ ઠીક છે—આવો. જાણુ, કુમી, તમે લોક અહીંજ
બેસજો—હું અબધડી આઉંછ. ”

માનેકના મહોડાંમાંથી જાણુનું નામ બાહર પડતાંજ
અનવર બે એ એક નાની ઝોંક ખાઇ તે છોકરી ગમ જોયું—
પણ બીજીજ સેંકડે તે માનેકની પુઠે ચાલ્યો.

નવાળ ખુબ રગમાં હતા. રેસીડન્ટ સાથ ખુબ સુટાકા
મારવામાં તેવણ એટલા તો મશગુલ થઇ ગયલા હતા કે
માનેકે આ અનવર બે ને તેવણની અડોઅડ લાવી ઉભો
કર્યા તે તેવણે જોયું નહીં હતું.

“ નવાળ શેહરીયાર જંગ—આપ કોઇ આરબ
તમુને મળવા માંગોછ. ”

આટલું કહી માનેક તો ત્યાંથી પાછો જતો રહ્યો.
નવાળે હસ્તે મહોડે અનવર બે ગમ જોયું !—અને—અને
તેવણનાં જડખાં ને જાણે લકવો થઇ આવ્યો હોય તેમ
અકડીને ઉંઘાડેલાં મ્હોડાં સાથ તેની તરફ દીકતા
બેસીજ રહ્યા !

“ નવાળ સાહેબ !” અનવર બેતો ધીમે અવાજ
તીકલ્યો. “ પેસતનજી દુબાશ શેઠને સલામ લેજ દીયા,
ઐયાર આપ કે બહો કાગળ કી ઇયાદ દેને લીયે મેરેકુ ઇશ્વર—”

નવાખ ધરર કરતા હિયા. તેવણુના કપાલ ઉપર પરસેવાનાં ઝરાં પુટી નીકળ્યાં હતાં.

“હા—ખરેખર ! એક્ષકયુઝ મી, રેસીડન્ટ સાહેબ. મને બે મીનીટ રજા આપશે ? આપ સમ્પ્રતને કંઈ ઘણુંજ અગત્યનું કાગળ મારા ઓરડામાંથી આપીને અબઘડી પાછો આઈછ.”

આમ બોલી સપાટામાં નવાખે ત્યાંથી ચાલુ મુક્યું. અનંવર બે ગપચુપ અદખ વાળી ને તેમની પુઠે ગયો. નવાખ પોતાના ઓરડામાં જઈ ભરાયા હતા—અને અદર પેલા આરખાનેથી દાખલ થયો હતો !

*

*

*

પાંચ મીનીટ પછી બેઉ બાહેર પાછા નીકળ્યા. નવાખનું મહોડું એક જીવતા આદમી કરતાં એક મુઠદાને વધારે મળતું આવતું હતું. અનવર બેથી મલક મલક હમાઇ જવાતું હતું. તેના ખીસાંમાં રૂ. ૫૦૦૦) ની કરનસી નોટોનો ચોડો આવી પડેલો હતો !!!

“વાહ રંગ છે, પેસી, રંગ છે !” તે આરખો પોતાની બોટી દાહડી પસવારતાં ત્યાંથી જતો રહેતાં જીવ સાથ બડ-બડ્યો—“આપ વડોરાં પાસથી પહેલા હકતા તરીકે આટલા આજે કહડાવ્યા ! હા—હા—હા—મારી હોશનની વાત જ્યારે એણે જાણી તાહરે એ ચટક દેતો કે પાંચ હજાર એકી પડ્યો ! હવે એક દાખથી ઓછા ચીકાઈ તો હું ઘેડને પેટનો ! શું મારી હોશન ખીલી રેહીછ—હેં ? બેગમ તુરજેહાન ! !—હે, —હે—હે—હે !”

પ્રકરણ ૩૯ મું.

—:૦:—

સુરજ કેની મેર ઊગયો ?

નવાખ શેહેરીયારજંગની ‘પાર્ટી’ પુરી થઇ કે બીજે દીને દાદાલાઇ શેઠની સવારી પાછી ગુલબગે આવી પુગી હતી. સહવારના પોહરમાં હજી તો મેહરબાઇ, કુમી, બહુ, માનેક, સુલતાનતું કુંડાળું બ્રેકફાસ્ટ ટેબલપર બરાબર ગોઠવાઇ રહે તેટલાં કાંઇ નહીં ધારેલા આ મુરખી પુટી નીકળ્યા હતાં. પોતાની હંમેશની રીત પ્રમાણે ધામધુમ અને ઘડાઘડી કરતા તેવણ સપાટમાં માળપર મમઇજીના ઓરડામાં ચઢી આવ્યા અને ખુશાલ હસ્તે મ્હોંડે ધબ કરતા નાસ્તાની ટેબલપર લાધીબી પડ્યા !

ચેહ ! એ દાદીને વંળી શું લાહત આવી ગયો હતો ? તેણાણુ ધણાજ ખુશમાં હતા—અને ડાચું ફસકાઇ જતું હતું !

“કેમ મમલાંજી—તળીયત કેમ છે ? જો હું મારા પ્રોમીસ પ્રમાણે જલદી પાછો આવ્યો કેની ?”

પણ “મમલાંજી”નો થોબરો હજી ઉતર્યો નહી હતો. તેવણે તો બેઠે લવાંતો ચીલ્યો ચઢાવીને ગુપચુપ હાઇ—બોમ્બડ ઇંડુ પોતાને માટે લાંબ્યાજ ક્યું

“મમઇજી—હું ગીયો તાહરે તમારી સાથ મેં છડીયટ જેવાએ નકામી તરજોર કીધી, હં. મુંબઇ ગીયા પછી મને ઘણો પસતાવો થયા કીધો ! પણ કોઇ વખત મારી આગરી જરા ખીસીજ ન્યા કરેજ ! હે-હે-હે ! મોમબાસા જઇને જરા થોરો વખત ગગરશ કેની તો

કેકાણે આવી જવશ. મમલાં—આખર કરેને તમે જે કહેાછ તે વાજખીજ કહેાછ. મેં ઘણો વીચાર કીધો ને અંતે મેં ઠરાવ કીધોછ કે તમારા હોકમને તામે થવું. મમલાં—તમે કહેા તાહરે હવે હું ઉપરી જવા તધ્યાર છેઉં !”

મેહરબાદએ હવે પહેલીવાર જરા ડોકું ઉંચકી આ પોતાના પૌત્ર ગમ જોયું—અને પછી જાણ તથા સુઝતાન ગમ નજર ફેંકી.

“એ આજે મુરજ કેની મેર ઉગ્યોછ ?” તેવણે ઘણાજ અણકાથી સેહજ હસો ટાપસો પુરી.

“નહી—અપોન માઈ વડે ! હું મોમબાસા જવા તદન તધ્યાર છેઉં. મારી અત્યાર સુંધીની ખરાબ ચાલથી તમને મેં ગુસ્સે કીધા હોય તો આય બધાનાં દેખતાં હું માફ માગુંછ. તમે મમલાં ડારલીંગ જે કરોછ તે મારા કાયદાને સાઈંજ કરોછ ! હું તે ખરાખર સમજુંછ.”

એક મીનીટ સહિ કોઈ મુંગા મંતર થઈ ગયાં. જાણ અજાણથી ડોળા ઉંચકી આ પોતાના ભાઈમાં થયેલો અદભુત ફેરફાર જોવા પડી માનેકે ચુંચી આંખ્યો કરી દાદીતો ચેહરો બારીકીથી તપાસતાં ખુરસીપર અઢેલીને માખણ લગાડેલાં પાઉની કાત્રી ગુપચુપ ખાયા કરી. કુખી તો નીચી મુડીએ પોતાનો નાસ્તો ખાવામાં એટલી મશગુલ હતી કે દાદીની ગમ એકવારથી તેણીએ જોયું નહીં. સુઝતાન લેહરે લેહરે પોતાનો ખુક ચાવતો જઈ તે દીવસના ટપાલના કાગળે વાંચવામાં તદન રોકાઈ ગયેલો હતો !

દાદીએજ પાછી ચુપકીદી તોડી.

“કેમ જાણ, ડીયર—તું કેમ છે ? એક્કયુઝ મી, અંકે—મેં તુને ઘણી ફફડાવી. હું આશા રાખુંછ કે હવે

બધું બોલાયલું મુકાયલું તું બોલાં દીલથી વીસરી જશે ને તારા લાઇને માફ કરશે!”

“બસ દાદી; હવે એકદમ ચીઓ ના થા!” બહુએ ઢુંકમાંજ ડાહ્યું.

“માનેક—ઓહ એપ! મારી ખાત્રી છે કે તે દાહરને ‘અનલેઝન્ટ’ બનાવ તેં મનમાં રાખ્યોજ નહીં હોશે?”

“છટસ ઓલ રાઇટ, દાદી! તે બાબતને ફરીથી ચુંથવાની કંઈ જરૂર નથી—મેંતો તેની ઉપર પાછો વીચારજ નથી કાઢ્યો” માનેકે હળવેથી જવાબ આપ્યો.

“ઘેટસ એ ગુડ બોય! આપ એપોલોજાઇઝ! કમ-શેક હેન્ડઝ! આપરે હવે દોસ્ત છીયે કની?”

“આપ હોપ સો!”

“દાદી, કંઈ મુગ્ધ જઈ આવીને ઘણોજ ડાહ્યો કાગરો થઈ આવ્યો? શું થયું—તાંહ ભેગ પર બીલીસ્ટર બીલીસ્ટર મરાવ્યું તું શું?” મેહરબાબએ આખરે સવાલ નાખ્યો.

“મમલાંજી—તાંહ જઇને જોઉં છો તો મારા બાપા ઘેર છોડીને ચાલી ગેયલા ને મારી સાવકી માયબી કોણ જાણે કાંહ નાહસી ગેયલી! બારણાને જોઉં છો તો તારું! કેહજે અનાજવાળો ટાંચ લાયો તો!”

“બસ—એ મુવાં નસાબંદાઓની વાત મને નથી જોઇતી.”

“મમલાંજી—હું તો ફક્ત તમને એટલુંજ કહેવાને ખાતર એ બાબત બોલ્યો કે હવે આપ દુન્યામાં મારે મનથી મારાં માય બાપ કોઇ નથી, માત્ર એખડો તમારાજ

—મારાં માનવંત મુરખી, વાહલાં માયાલુ મમઇજના—
આશરા પર છેઉં.

વળી દસેક સેકંડની ખામોશી પંથરાઇ. પછી મેહેર-
બાઇનોજ ધીમે નરમાશ ભર્યો અવાજ નીકળ્યો.

“તું અહીં આજે સાન સાલુકની વાત કરેછ તેથી હું
ધણી ખુશી છેઉં. તું હુલક જનાવરની કાની જે ફાટું ફાટું
બોલી ગયેલો તે હું ભુલી જવાની તજવીજ કરશ. પણ જો
હું તુને બધાંના દેખતાં કેહુંછ, દાદી, કે ફરીથી તારાં મોહના-
માંથી એક સખુનથી એવો આરો અટારો નીકળશે ને તે
મારા કાનપર આવશે તો હું મરતાંથી ફરીથી તારું મોહતું
નહીં જોવશ ને મારા ઘેરમાં તુને પાણી પીવાથી ઉમો નહીં
રેહવા દેવશ”

દાદીએ પરેશાનીથી ડોકું નીચું નમાવ્યું.

“મમઇજ—ફરંથી કળ્ખી નહીં બોલું. બસ એ વાત
બનીજ નહીં હોય તેમ સમજો. મને માફ કરો મમલાં
ડીયર, મને માફ કરો !”

“ઠીક છે. સુલતાન, હવે તમે આપરા જવાની ગોઠવણ
આવતા સતીવારપર રાખો. એ શેહરીવારભઇ કંઇ એમ
આપસી મેરે આપુને જ્યાં કેહવાના ઉતા વાર ? —દાદી,
અમે પહેલાં અમદાવાદ જઇએછ. બરજેરજી ભઇ બોલાવ
બોલાવ કરેછ—તે તાંડ જરા જે ચાર દાહરા રેહી ને પછી
હું ને બહુ ને સુલતાન મુજબ જઇશું. તુંથી અમારી
સાથેજ આવ. બરજેરજી બીચારા તુને જોઇને ઘણા ખુશી થશે.”

“બસ—દાદી—તું અમારે તાંડ આવશે તો અમે ઘણાં
‘પ્લીઝ’ થઇશું” માનેકે આ ઇજાને ટેકા આપ્યો.

“ જોલ રાષ્ટ થેંકયુ—મને વાંધાં નથી ! કુમી, હું આઉં તો તુને ‘ જોબજેક્શન ’ નથીની ? ”

“ જરાબી નહી. ”

“ વેલ તાહરે—મમલાંજી—હું હવે તમારી સાથેજ છેઉં. બસ મારી પર મેહરબાની રાખજો એટલે ધણું છે. તમે મારી તરફ સખત થાઓછ તાહરે મને ધણું લાગી આવેછ ને પછી ચક્રમ જેવો હું શું જોલુંછ ને શું કરુંછ તેતું મને લાણુ રહેતું નથી. જોલોની, ડીયર ઓલ્ડ ડારલીંગ મમલાં ! તમે મને માફ કીધુંછ કે નહીં ? ”

“ દીકરા, તું હમણાની માફક હંમેશા ડાહ્યો થઇને વાત કરે ને બધાંની સાથ મજેહથી ભેરાય તો મને શું અભાગ લાગી કે તું મારાં બચ્ચાંની સાથે હું સખત થાઉં ? અમદાવાદ અમારી સાથ આવ ને મુંબાઇની અમારી સાથેજ રહેજો. ખજરદાર હવે પેત્રા મુવા તારા બાપની સાથે જઇને રેહતો ના. હું તુને મારી સાથે જંગબાર લઇ જવશ—ને તાંહથી પછી મોમબાસા મોકલવાની ગેઠવણુ કરશું. તાંહથી નજીક પરશે. ”

“ અચ્છું—મમલાં ડારલીંગ ! જેવી તમારી મરજી. ”

“ લે હવે જરા જમ—એ ડારલી ફારલી પછી કરયા કરજો ! આવ ઇસ્ટ મજેતુ છે. ”

“ બસ ઠેકસ—મેં ત્રેનમાં સહવારે છોટા હાજરી લીધેલી છે જરા મને અહીં કામ છે તે કરીને અરધા કલાકમા આઉંછ. ”

“ ઓવાય ! વરી આવતાને વાર રખરખતી માડી કે ? એટલી વારમાં કામ શું મુલું નીકલી આવું ? ”

“ મને જરા મારા એક ફ્રેન્ડને મલવાનું છે રે. મને મુંબાઇમાં એણે કંઈ કામ સોપેલું તે બાબદ છે. ચાલો સાહેબજીઓ ! કુમી સાહેબજી. ”

“ સાહેબજી. ”

“ જલુ, માનેક—હું એમ પાછો આઉં છું; બીજા માંડો તો હવે સેવક તૈયાર છે. ”

“ ચાલ તાહરે જલદી આવજો ! ” જલુએ કહ્યું. પોતાના લાઇના આ નવા અવતારથી તે લક્ષી છોકરી સહ કરતાં વધારે ખુશી થઈ ગઈ હતી.

“ અરધા કલાકમાં આઉં છું. સાહેબજી—મીઠું સુલતાન. ”

સુલતાને ગંભીરાઈથી માત્ર પોતાનું ડોકું નમાવીને સલામ પાછી વાળી.

દાદી નીકળી ચાલ્યો. દાદર પરથી ઉતરતાં તેણે હસીને પોતાનો નીચલો હોઠ જોરથી કરડ્યો—

“ મેં ધાયું તે કરતાં આય કબ્જસ્તાનનો સામાન, આય કરકટી વંડોઈ મારી ધાંખરી વધારે જલદી સીસામાં ઉતરી ગઈ! બચ્ચા દાદી, આરે લાકરે આરો વેહ મુકયા વગર હવે છુટકો નથી. હવે તો એ તે એજ ! તીર નહીં તો તુકકો ! એ સાલી ધસપરમ ડોહીના પેટમાં હું ભરાવશ નહીં તાંહ સુધી મારેથી એક તસુ આગત વધી શકવાનું નથી. પેલી કુમીનો મીઝજ તો હજુ જોવ. ઊભી રેહ—ઊભી રેહ—તારોખી ધાટ ખરાબર ધડું તોજ હું દાદી ખરો ! ને પેલો સેક્રટરી !—મને એવો દાર લાગો કે જાણે ઉંચકાને બારી વાટેથી ફેંકી દેઉં ! મારી ગમ જોય તાહરેખી જાણે મારાં દીનમાંની વાત વાંચતો હોયની ! યાહ એ સુલતાન વચમાં નહી હોય તો મારું કામ

કેટલું આસાન થઈ પડે ! જોઈએ—હવે ઉથરો કેઈ તર
જેસેછ ? પેલા પાંચ ચંડાલોએ ખીરું ઝરફ્યુંછ તો ખરું !
અકેક એક જણ ખુદ ઝકરતે સેહતાનની મુછ ઉતરાવે તેવા
છે. હવે તો પાસો ફેકાઈ ચુક્યો એમજ બસ સમજો ! યાતો
લખ્ખો રૂપીયા કે યાતો ત્રણ લાકડી ! !”

અકરણુ ૪૦ મું.

—:~:—

ફીતુર ગલીનું કાવતરું.

ગુલબર્ગાના બઝારને છેક જઈ ખુણે—શેઠરની વસ્તીની
ખીલકુલ દુર—એક સાંકડો ગલીય મોહલ્લો તેટલાંજ ગલીય,
તંગદરન ચકમંદ લોકોથી વસાયલો હતો. ખુબસુરત
ગુલબર્ગાની તે એક કંગાલ નાલેશી હતી—નીઝ મી સક્તનતની
આ ગંધાતી ગલી એક એમજ હતી. જાણીતી વાત હતી કે
આ પલીલી ધામમાં હૈદરાબાદ, સીકંદરાબાદ, ઔરંગાબાદનું
સઘળું પાપ આવીને સંકેત્યાઈ જેસ્તું હતું. નીઝામ હુઝુરના
સત્તાવાળાઓની દરેક તકેદારી છતાં—ગુલબર્ગાની પોલીસની
હરેક ખબરદારી છતાં—આ “ ફીતુર ગલી ”નો લ-તો અનાતી-
માન બદમાશો, ખીજાં ગામોમાંથી નાસી આવેલા ગુનેહગારો,
જીવ પર આવી ગયલા ગળાં ફાસુઓથી સદા એવો ધાસ્તી
ભર્યો રહેતો કે એ કાતીલ ભમરાઓના પુડાને છેડીને માથે
કાંઈ જખરદસ્ત બદાગત ખેંચી લેવા કરતાં ગુલબર્ગાની
પોલીસે તે તરફ ધ્યાન આડા કાન અત્યાર સુધી
કરી રાખ્યા હતા.

એ 'શીતુર ગઝી'માં વસ્તા "ફરેસ્તા"એ તે કાયદો શું અને સત્તા તે શું તેની ઝાઝી પરવા હોય એમ દીસ્તું પે હતું. તેઓને તેમને માર્ગે ગગડી દેવા દીધા તો ઠીકા—આકી જે કોઇ સરકારી માણસોએ તેમના ખાનગી

(1) માં મુકું ખોસવાની આસનાઇ કરી તો ખાસ્સી પુટની લાંબી છુરીઓ કે છ ખારી રીવોલવરોથીજ સાગે તે કમખખીના ઘેરેલાઓને આવકાર મળતો "કોન્સપીરીસી લેન"નો જે ત્રાસ તોડવા માટે કોમની સરકારે કાંઇ ઓછી મેહનત કરી નહીં હતી—પણ વ્યર્થ! એકાદ વખત હથીયારખંધ પોલીસનો દરોરો પાડી ત્યાંના થોડાક જાણીતા જલમ દઇત્યોનો ખીલો ઉપાડ કર્યો તો વળી એ ત્રણ મહીના જરા જપ મળતો—પણ ત્યાર પછી વળી પાછું જેતું તેજ. વળી નવા કોઇ શયતાનના સાગેરદો કાણ જાણે ક્યાંથી આવીને ત્યાં ખુદા માલમ ક્યારે ભરાતા—અને પોતાનું ઓહાકી રાજ એ 'શીતુર ગઝી'માં પાછું સ્થાપણ કરતા. એ ખુની લુટારાના જોખમભર્યા ધામને ઝાડઝુક કરતાં હવે તો પોલીસખી હારી ખાઇ ગઇ હતી.

પણ ચાલો—હવે આપણે આપણી વારતા સાથે આગળ વધ્યે.

એજ નેહરત 'શીતુર ગઝી'ના એક નાકા ઉપર ત્રણ માળના લાંગાં ભસ્તાં જેવા કરકટી સમાન ધરમાં સઉથી ઉપલે મજલે છ રાઠોડી જેવા ખવીસ દેખાવના શખ્સોની એક મીટીંગ મળેલી છે. રાતના અગ્યાર વાગી ગયલા છે. ઓરડાના સરવે ખારી ખારણાં, બહુ સંભાળથી ચપ્પટ ખંધ કરી દેવામાં આવેલાં છે. આ અરીમ ધરીમ અડધો ડઝન

પુરૂષો દેખાઈતી રીતે કાંઈ અત્યંત જીવ સટોસટ બાબદ ઉપર બેઠા આતુરતાથી મસલત ચલાવતા ત્યાં ભોંયપર ફસડાઈ બેઠેલા છે—તેમનો વાતચીત કરવાનો અવાજ બહુ ધીમો છે.

“હવે તો આય તર કે પેલી તર, દાદી તું એમ બાય-લાની કાની ધુળ્યા કરશે તો અમારો બધાનો કચરડો નીકલી જશે. એ તારી મમઇનો બોલો સેકેટરી કાણ (એવો તેવો) મુવોછ તેનો કાંટો કાઢરી નાખ્યા વગર છુટકોજ નથી.”

ઉપલું બોલનાર એક જખરી ભરાવદાર મુજ વાળો કચરદીંગ કોઈ મુસલમાન હતો. લાલ ટસ ડોળા ઉંઘાડી તેણે પોતાની સામે બેઠેલા એક પારસી જવાન ગમ એવી ઢપે જોયું કે જાણે કાંઈ સેવટનો જવાબ તેની પાસ માંગતો હોય.

ભીંતને અટલીને બેઠેલા દાદીએ—(હા, મેહરબાઈ જસાવાળાની દીકરીના દીકરાએ)—ગંભીર મ્હોંડે બારીની બાહર થોડો વાર જોયા કયું.

“મેં તમો લોકને કેહી મુકયુંછ, ગજુર, કે હું મારો પાટ પ્લે કરવા તઇયાર છેઉં.” દાદીનો ધીમો અવાજ નીકળ્યો. “આય સુલતાન આપરી ટોલીની તમામ વાત જાણુછ—ને જો તમે એને વધારે વખત છુટો રેહવા દીધો તો આપરાં ડોસલાં બેઠાં એમ જાણી લેજો. એ એવો હંડો ને ખરાબ માણસ છે કે બધું ખરાબર રાંધી ને આપુને એકેકે એક ને આખાદ છટકાંમાં લેશે નહીં તાંહ સુધી એનું પાપણી હીલવાનું નથી.”

“દાદી, તારી ડોહી અમદાવાદ કાઢરે જાયછ-કેહયું?” ટોલીના એક ખીજ આસામી—આપણા મીત્ર કાદ્યા—એ સવાલ કીધો.

“ સનીવારે ઉપરી જવા માંગેછ. ”

તે માઝનદરાન મીટીંગનો એક ચોઠા સલાસદ નામે ખરબેર માખણ્યો જે બે ગાલે બે હાથના થેલા દબને બેઠો હતો, તેણે એક ધીમી પણ લાંગી સીસોડી મ્હોડેથી ફેડી.

“ આજે મંગલ તો થયો ! . આજ કાલમાં થઈ જવું જોઈએ—નહીં તો એક વાર એ અહીં ગુલખરગેથી છટક્યો તો કાટલાં નીકળી જવાના ! ”

“ બસ બદલા ! માંડીજ વાર ! ” ગપુર કંટાળીને વચમાં બોલી ઉઠ્યો. “ તું તો બેસીજ રેહ ! દાદી તારી બુઢીને તો તેં રમારી લીધીજ કેની ? ”

“ હા—હાલ તરત નખોદ ગેઈને સમજાવી લીધીજ તો ખરી. પણ આય કાફર મુસલ્મે વચમાં છે તાંહ સુધી માઈ કંઈ વળગાતું નથી. ગપુર, એ સુલતાન જ્યારે આપરી ટોલી સાથના મારા સંબંધની બધી વાત જાણે તો પછી હું મમદની આગળ બધો સુધરી ગયલો ડાહ્યો દીકરો બનવાનો મારો ભાગ ભજવું તે કેવી રીતે ? નખોદ ગીયો મારી સાથ આંખસે આંખ મેળવેછ ને મારાં પાણી મરી જાયછ. ”

“ અલખત એ જાંહ સુધી ડોહીની આગળ હોય તાંહ સુધી તું તાઈ પેહું બીજું કામગી નહીં કરી શકવાનો ! ” મીટીંગના પાત્રમાં મેમખર મીં વીઠલદાસ—ઉરફે વીઠલુ વાધે હસીને ટાપસી પુરી.

“ બેશક નહીંજ ! ” દાદી બોલ્યો. “ મારેથી એક ડગળું આગળ નહીં ભરાશે. આય સુલતાનને ખીસાડો—ને પંદર

દાહરામાં મારી ધરડીનો રસ્તો કરી નાખવાનું સેવકનું કામ છે ।”

“એ તારી મમઘ મરે તો, દાદી, તુને કમતીમાં કમતી દસેક લાખ મળે, હેં !”

“હા ગજુર, કમતીમાં કમતી ! ધાંખરીએ મને ને મારી બેહનને સરખે ભાગે પોતની દોલત વેહંચી આપવાનું વીલ કીધુંછ.”

“તે બેહનશી જો રસ્તામાંથી ખસ્તી થઇ જાય તો—”

“ચાલ બસ હવે ! હમણા હસ્તાનો વખત નથી.”

દાદી ચીચવાઇને છેડાઇ પડ્યો.

“વારૂ વારૂ—એમ બીગડી શું કામ જાયછ ? જો દાદી, આય બધાના દેખતાં તેં સોગંદ ખાધાછ—અ. ડોકરી ધપે અને સુલતાન ને વચમાંથી અમે દુર કર્યે તો અમુને દરેકને વીસ હજાર રૂપીયા—કેશ—તું મહીના દાહરામાં આપે જો એમાં ફેર નહી પડવો જોઇયે હો !”

“મારાં સત ઇમાનથી કબુલ ! મારી જવાનીના કસમ ખાઇને કેહુંછ કે પૈસા મારા હાથમાં આવતાંને વાર તમો દરેકને હું તે કબુલેલી રકમ આપશ. સરત એકે ત્યાર પછી આપરી ટોળીએ વીખરઇ જવુ ને મારો તમારા લોકથી સંબંધ સદાનો છુટો.”

“અચ્છું. તાડરે ગજુર, આપરે કાલે બુધવારની રાત ઠેરવો, કેમ ? બુધ ને કામ થાય શુધ્ધ !” કાલ્યાએ હવે કાંઇ “બીઝનેસ”ની વાત ખરે મને શરૂ કરી.

“શું પેલાને ઉપાડી લાવવા ?”

“હા.

“મારે વાંધો નથી—વીઠ્ઠું, તું અને કરીમ અમારી સાથે હોશો તો બસ, આપરે ચાર ઘણા થયા. બદલા, તું અહીંજ રહેજે. આપણા પરોણાની મદદારત તાહરે કરવા આખી રાત રહેવું પડશે.”

“મારું તાહરે બીલકુલ કામ નથી?” દાદીએ પુછ્યું.

“બીલકુલ નહીં!” કાલ્યાનો ઘાડો અવાજ નીકલ્યો. ‘દાદી, તારે તો અલગ રહેવું. આખો વખત તારી ધાંખરીની આગળજ કાલે રાતે રહેજે કે જરાબી શક તારીપર આવે નહીં.”

“ઓલ રાઇટ! પણ કાલ્યા—મને તમારો પલાન બરાબર સમજવો જોઈએ. તમે તમે શું કરવા માંગો છ—મને કેહો.”

“હવે બેજુ ના ખા-કાલે રાતના સુલતાન કુલતાન તારી મમઘ આગળથી નાશુદ થઈ જાય પછી બસ કેની?”

“પણ તેનું ખુન થયલું જાહેર થશે તો ધડાધડી થઈ જશે.”

“બસ કર કહ્યુંની! સુલતાનનું ખુન નહીં થશે—ને જો થશે તો કોઈના બાલનેખી તેની ખબર નહીં પડશે!”

દાદીએ વસવસાથી ડોકું ધુણાવ્યું.

“આય કંઈ વાજબી નથી. તમે લોક શું કરવાના છેઓ તે જાણવાનો મને હક છે.”

વીકૃત હવે વચ્ચે પડ્યો.

“હા—પણ તે વખત આવે ત્યારે જાણજેની. સુલતાનનું શું કીધું તે વળી તુનેજ નહીં કેહીશું, દાદીમઘ?”

“હમણા એ સત્યાનાશ ગીયાને પેહલાં આપરાં છટકામાં

બરાબર સલામત રીતે લાવવા તો દે, દાદી; પછી એ શેકારનું શું કરવું તેના ચીચાર કરવા સારું આપરી પાસ પુષ્કળ ટાઇમ છે.” કરીમબક્ષે વીકલને ટેકા આપ્યો.

“દાદી હવે આસ્તેથી ઉઠી ઉભો થયો.

“ઠીક છે. જોઈએ તો તમે મારા દોસ્તો કેવી બાબતોમાં હુંબી મારાં કામ પાછળ વાધની માફક ચોંપમાળ છેઉં.” દાદીએ પોતાનો સંતોષ જાહેર કીધો.

“પણ જો લાઇઓ—મારી સરત તમોને મેં કેહી છે હો,” બદલો હવે ઉઠીને ઉભો થતાં બોલ્યા મોટા અવાજે બોલ્યો—“હું તમને દરેક મદદ કરશ. પણ કોઇના લોહીમાં હાથ બોરવા મને કહેશે તો મારી ચોખી ના. પછી વાંધો નહીં પડે.”

“વાર—વાર—બદલા—તું ઘણો પરેહનગાર કરેસ્તો છે તે મને ખબર છે. કોણ એવો તેવો તુને લોહીમાં હાથ બોળવા કેહ્યું?” કાલ્યો ચીરડાઇ પડ્યો.

દાદીએ અન્યયગીથી બદલા ગમ જોયું.

“કેમ એ વરી શું સાધુ થઇ નીકલ્યોછ?”

“બીલ્લી સઉ ચુવા ખાકે હજ કુ ચડી” ગપુરે હસીને ખુલાસો કીધો.

“તમે લોક ગમે તે કેહો—જો કોઇનું ખુન કરવાનું હોય તો હું એ કામમાં પરવા માંગતો નથી,” બદલાએ લગાર ગંભીરાઇથી કહ્યું.

“પણ ગદ્દા, તુને ખુન કરવા કેહ્યું કોણ? તુને જે કામ કેહીયે તેજ બસ કરજેની—થયું!” કરીમબક્ષ બોલી ઉઠ્યો.

મીટીંગ અત્રે ખરખાસ્ત થઇ. કાલ્યો ગપ્પુર અને કરીમ તો પોત પોતાને કામે નીકળી ચાલ્યા. અંધારી રાતે શીતુર ગલીમાં દાદી, વીઠલ અને ખરખોર સાથે સાથે ચાલતા હતા.

“બદલા—એ વરી સાધુનો સાહયો તેં કે દાહરેથી પેહુયો ?” દાદીએ હસીને પુછ્યું, “નખોદ ગીયા, હું તો તુને પેહલા નંખરનો ડામીસ સમજતો’તો.”

બદલાનો ચેહરો વળી પાછો ‘સીરીયસ’ થઇ ગયો.

“દાદી, એક માણસ તુરંગમાં જઇ આવ્યો તેથી તે જીંદગીથી બસ રદખાતલજ થઇ ગયલો હોવો જોઇએ—એમ ?”

“હા—હું તો ધારંજ.”

“જરાબી નહીં. જો સાંભળ એક નાહલી મારી કાહણી કેહું. હું સાખરમતી જેલમાં મારી ત્રણ વરસની ટેંપ ભરતો’તો. મને ૪ મહીના બાકી હતા તેટલાં મને સખત ભેજાંની તાપ આવી. આખી રાત સુવું નહીં. તાંહ મને જે પારસી બાપ દીકરા કેદીઓએ મરી જતાં બચાવ્યો. આખી આખી રાત મારી આગળ બેસી રેહ્યા—ને મને પંજો નાખ્યો ને એક સગી માય માવજત નહીં કરે તેવી મારી સારવાર કીધી. ખીચારાઓને—લાંખી ટેંપ હતી. એ લોક નહીં હોતે તો હું મરી જતો. પણ તે લોકનીજ—ખાસ કરી પેન્ના જુવાન જરથોસ્તી કેદીની—અઠાગ સંભાળ અને લાગટ એકવીસ દાહરાની જીવતોડ માવજતથી મારો જીન બચ્યો. ખુદા તેમનું ભલુ કરો !”

અત્રે દાદી અને વીઠલ બેઠે જણ ખડખડાટ હસી પડ્યા.

“તમારે જોઇએ તો હસો. પણ તે દાહરેથી મેં કસમ

ખાધાજ કે કોઈના લોહીમાં હાથ નહીં ખોળવા. વીઠ્ઠલ, એમ ખીખી ખીખી શું કરેજ? મારી મુડી તમે ચંડાલોના જલમ સપાટામાં છે—ખાકી આય કંગાલ મારફાડના પેશાની હું મરતાંખી અડાસે નહીં જાઉં. આય તારો સુલતાન એક મુસલમાન છે તેથી હું એટલેખી તમારા કામમાં સામેલ થવા તઈયાર થયોજ—ખાકી એક જરથોસ્તીનું કાટલું જે તમે કાઢડવા માગતે તો હું તમુને જે હાથે સલામ કરીને કેહતે કે ‘આ મને માફ કરો.’ ચાલ સાહેબજી—હું તો અહીં આય કોઠડીમાં જાઉંજ.”

બદલો તે લોકથી છુટો પડ્યો. દાદી અને વીઠ્ઠલજ માત્ર રહી ગયા.

બદલાની ‘પહરેજગારી’ (I) જોઈને તેના આ જે મીત્રાને ખુબ રમુજ ઉપજ હતી. થોડેક કટકે તેઓએ તેનીજ ઉપર આપસ આપસ ટકોર કર્યાં કીધી. દાદીને સહના કરતાં આ વીઠ્ઠલ સાથ વધારે ધરોળો હતો.

‘રોશન મહાલ’ની નજદીક આવી પુગતાં દાદીએ પોતાના હીંદુ સોબતીના બરડા ઉપર હાથ મેલ્યો—

“બચ્ચા વીઠ્ઠલ, મને એક તારી સલાહ જોઈયેજ. મેં જોયુંજ કે તું બધામાં સઉથી ઠંડો ને સઉથી શેહારો છે. ખોલ દીકરા—એક બાબતમાં તું કંઈ મને રસ્તો દેખાડી શકશે?”

“કેહ તો ખરો—જોઉં?”

“જો વાઠ્ઠુ—આય મારી ડોકરીની સાથે હમણા તેના લખની એક છોકરી કુમી કરીને છે. મને તે પોટ્ટી બહુ ગમે—પણ રાનનાં નાકમાં ગંધ ભારી છે.”

“ એટલે ? તું તેને—”

“ હું તેને પરણવા માયું છું—તારા સમ !”

“ ને તે તું ને દાદ નથી આપતી ?”

“ જરાબી નહીં.”

“ તો માર તેને ઝાડુ ! એમ બાથલાની કાની શું વાત કરેછ ?”

“ છટ—તેના ભેળમાં એમ ભરાયુંયું છે કે હું તદ્દન રદખાતલ માણસ છઉ. જે વીઠહુ—આય સુલતાનનું હાડકું નીકળી જાય ને હું જે એ કુમીના મનપર કંઈ સારો છાપ મારી શકું તો એ રસ્તે પાધરી ઉતરે.”

“ વાઈ ?—પછી તે શું કર્યે ?”

“ સાંભળ—મારે કંઈ એવું કરવું છે કે જેથી એ જુસ્સાવાળી છોકરી મારે માટે સાઈ. મત બાંધે ને મને હેશાનમંદ થઈ રહે !”

“ ભસી મરની—શું કરવું છે તે ?”

“ જે આય કુંચી ! રોશન મહાલના બગીચાનાં એક ખુણામાં એક કોઠરી છે તેની એ ચાવી છે.”

આમ કહી દાદીએ પેલાં ભોંયરાંવાળી કોઠરીની કુપ્લીકેટ ચાવી જે તેને કમાલખાન પાસથી મેળવી હતી તે વીઠહુના હાથમાં મુકી.

“ વાઈ—પછી ?” વીઠહુએ અર્ધ રમુજમાં અર્ધ અજાણ્યમાં પૂછ્યું.

“ દીકરા, આવતી કાલે રાતના ખાણું લીધા પછી એ કુમીને કંઈબી તદખીરથી આય કોઠરીયાં પુસલાવી લાવીને એને ગાંધ.”

“એટલે ?”

“એને તું એ કાઠરીમાં આણીને બાહેરથી બારણું બંધ કરી બસ મને ચાવી આપી ચાલ્યો જા.”

“પછી ? હું તારી ગોલા લડાઇ કંઈ સમજતો નથી ?”

“તું એવો ઉજબન કીયે દાહડે ઉતો, વીઠ્ઠુ ? એક આખી રાત એ મીઝણ છોકરીને અંદર ગુંગલાવા દે. કોઈ જાણુશે નહીં કે કાણે અને કાંય આય એમ તેણીને તાંહ પુરી. તું બસ પછી ખીસ્તો થઇ જજે. હું બીજી સહવારે જાણે ફરતો ફરતો તાંહ કાઠરીમાં મારો સામાન લેવા જઇ લાગશ—તે તેણીને જાણે કેદમાંથી છોડાવશ. પછી એ કુમીનો મારી સામેનો અભાવ ડપટ પડવા વગર રેહશેજ નહીં. બધો ગડબડ ઘાંઘાટ હું એવો કરી મુકું કે સહિ કોઈ ગભરઇ જશે ! હવે હજીબી સમજ્યો કે હજીબી નહીં ?”

“હા—હવે સમજ્યો ? કાલે રાતે ૮ વાગે એ બાધને બસ અંદર પુરવી—તે ચાવી તુને આપી દેવી ? બસ એટલુંજ માફ કામ ?”

“એટલુંજ !”

“અચ્છું ! જા—એ કીધું ! પણ કોઇ માણસને થોરા ધણા રૂપીયા આપીને એને બોલાવી લાવવા સારું—”

“લે આય વીસની નોટ છે. જે ચુક નહીં થાય.”

“કલમી નહીં થાય મારી પર વીસવાશ રાખ. તું ચાવી પાછી લેવા કાંહ ઉભો રેહશે. ?”

“હું તુને રોશન મહાલનાં પાછળા નાના દરવાજાની બાહર દસને ટકારે મળશે.”

ઠીક છે—એનાં કોઇ માય બાપ લાઇ બેહેન અહીં મુવાંછ કે ?”

“ એક લાખ છે.”

“ બસ તાહરે એ લાખને જરા કુવરગાધથી રાતે ૯ વાગે ખીસ્તો રાખજો.”

“ તે માફ કામ—ફેર નહીં પડે !”

“ તાહરે બસ સેટલ ! સલામ !”

“ જો વીઠ્ઠુ—તારે લઈસે—અં ?”

“ બેરીકર રેહ !”

પ્રકરણ ૪૧ મું.

—:૦:—

મુસીબતનો માર !

સુલતાને પોતાના હાથમાંની ચોપડી પટાક કરતી કે બંધ કરી. દર પળે વધારે ઝાંખાં મારતાં સાંજનાં ઝઝકલાંમાં તે હવે કાંઈખી આગળ વાંચી શકવાને અશક્ત હતો. પુસ્તક કાંઈક શીલસુશીની બાબદ પર હતું—અને છેલ્લો કલાકેક થયો સુલતાન તેની અંદર એટલો તે ચક્ર્યુર બની રહેલો હતો કે સમી સાંજના સાત વાગતાની લોહરી લાગી જઈને લગભગ અંધારું થવા આવ્યું હતું તેનુંખી તેને ધક રહ્યું નહીં હતું. નદી કીનારે એક એકાંત જગ્યાએ મોટા પથરાઓને અઢેલીને ખુશનુમાં ઠંડી લેહડી ધોરતાં એક રસીલી કેતાબ સાથે એખલે હવે ગોફતેગો કરવાની મજાહ ઓરજ છે ! એ મજાહમાં લીન બની બેઠેલા સુલતાનને પોતાની આસપાસનું દુન્યાદારીનું ભાણ ક્યાંથી હોય ?

પણ અંતે તેની ખીલાડી સરખી તેજસ્વી આંખો પણ

લગભગ દરે થઇ ચુકેલી રોશનીના છેલ્લાં ડચ્કલાં આગળ લાઇલાજ થઇ પડી. સુલતાને ગમે તેટલાળી ડોળા ખેંચીને અડધું પાતુ વટીક વધુ વાંચવાનો પ્રયત્ન કર્યો—પણ વ્યર્થ ! તેને ચોપડી બંધ કરવીજ પડી.

અને ચોપડી બંધ કરી ત્યારેજ ધણે વખતે તેને આ દુન્યાની પોતાની તે ઘડીની હાલતની શુદ્ધી આવી. ખીસાંમાંનું ઘડીયાલ તુરત તેને ખેંચી કહાડ્યું—અને સવા સાત વાગી ગયલા જોઇ તેણે સેહજ ભવાં ચઢાવ્યાં. તે સાંજના તેને છુટી મલેલી હતી. કેમજે મેહરબાઇ સાથે જાણુ, દાદી અને માણેક મોટરમાં ફરવા ગયાં હતાં. કુમીના તો જીવને જરા ઠીક નહીં હોવાથી ધરમાંજ રહેલી હતી. માનેકખી તેણીની સાથે રહેવા આહતો હતો, પણ દાદીએજ બજાદાઇ કરી તેને પોતાની સાથે ધસડ્યો હતો. કુમીએ પણ પોતાના ભાઇને જરા બે ઘડી પુછજી સાથે ફરી આવવા ઘણીજ જોઈસ કરી, એટલે માનેકે તેઓ સાથે જવા હાં પાડી હતી.

સુલતાનને તો આ જેવું જોઇતું હતું તેવુંજ મળ્યું. કુમી ઉપર બંગલામાં મેહરબાઇના ઓરડામાંજ હતી—એટલે પાંચ વાગતેથી તે પોતાની માનીતી નાનકડી ચોપડી “ધી એથીક્સ ઓફ એરીસ્ટોટલ” લઇને નદી કીનારે નીસરી પડ્યો હતો.

ચુંચી આખ્યો કરી નદીના ધીમાં વહેતાં પાણી નીહાલતો જઇ, લગાર સંતોશી જીવે સુલતાને પોતાના ઉંઘાડા માથાંના બાલોમાં એક હાથે આગલાં ફેરવ્યાં. તેના હાથમાંની ચોપડીએ છેલ્લો દોઢ કલાક થયો તેનું મન બહુ સમાધાન કરી નાખ્યું હતું. બે ઘડી તે આ જીંદગીની જફાઓ, સંસા-

રના સંકટો, દુનયાની દગલખાજીઓ ખીલકુલ વીસરી ગયો હતો. માથાંપર પુંકતા ઠંડા મીઠા પવનથી તે હમેશાં ઘણો રીજતો હતો. પણ હવે જ્યારે તેને પેલી જહાનમાં તાણી જનારો તેનો મુંગો પણ શુભાખીત સોળતી—પેલી શીલસુરીની ચોપડી—ખંધ થઈ ગઈ ત્યારે સુલતાનનાં મગજપર વળી પાછો આ જુલમગાર જહાનનો ઝોહાકી દોર ધાઈ આવ્યો. કુદરતી રીતે તેનેથી પોતાનો જમનો હાથ પોતાનાં વેસ્ટકોટનાં અંદરનાં ગળવાંપર નખાઈ ગયો. ત્યાં પેલી કોઠરીની કીટાયલી કીમતી કુંચી અનામત બેઠેલી હતી. શેહરીયારજંગનાં ભેદી ભોંયરાંના ભોખંડી ખારણાંની આ ચાવીને સુલતાને પોતાથી એક સેકંડ પણ બહીલી મેલી નહીં હતી. પોતાની હોરમત અને નીરદોશપણાની આ કુંચી પોતાના ગળામાં ઓળવી આ ધીરજવાંતો શખ્સ તેને છેક અંદરના વેસ્કોટ ખીસાંમાં જીવતી પેઠે સાચવી રાખતો હતો. કોણ જાણે શું થયું હતું—કે એકાદ રાતે પેલાં ભોંયરાંની મુઝાકાત લઈને ત્યાં દટાયલો અમુલ્ય ખજનો પોતાને કળજે લેવાને સુલતાનને લાગજ હતો સુધી મલયો નહીં હતો. નખોદ ગયલો ગુલખર્ગાનો નવાખ પોતાની પાર્ટી ફાર્ટીઓ જરા ડપટ પાડે તો કાંઈ લાગ મલે કેની ? “રોશન મહાલ”ની રોજાંદી ચાલુ ધમચકરીને લીધે મોડી રાત સુધી નવાખની એસ્ટેટપર પરોણાઓની, માણસ ચાકરોની અને ખીજા ત્રીજાંઓની એટલી વસતી રેહતી હતી કે પેલી કોઠરીને પોતીકી છુપી મુઝાકાત આપવા માટે થોડાક દીવસો સજુરી રાખીને થોલવા સીવાય સુલતાનને છુટકોજ નહીં હતો.

પણ નવાખની છેલ્લી ધવનીંગ પાર્ટીની ધધુખરખી પુરી

થઈ—અને “રોશન મહાલ”ના લગભગ સઘળા પરોણાઓ પોતાના નોકર નફરોના ખટલા સહીત વીદાય થઈ ચુક્યાં હતાં. હવે આજે રાતે ગમે તે થાઓ—ગમે તેટલાં માણસો સામે મળો—તોયે કાઠખી ભોગે, કાઠખી જોખમે, આજેજ રાતે આ કાઠરીનાં ભોયરાંની અંદર છુપાવેલાં પોતાની બે ગુનાહીના બે મુળ પુરાવાઓને ઉપાડી લાવવા સુલતાને દાત્યાં પીસીને મક્કમ ઠરાવ કર્યો હતો. હવે વધુ વખત—એક દીવસ વટીક-ઢીલ કરવામાં સલામતી નહીં હતી. મેહરબાદશ બાદ આવતે સનીવારે ગુલબર્ગેથી ઉઠાંગરી કરી જવાની દોડાદોડીમાં પડ્યાં હતાં—અને આની ગમ મુંજી ગુનેહગાર શેહરીયારજંગનો એક અડધા કલાકનોખી હવે વીમો ક્યાં હતો? તેની પુઠે વળગેલો તેનો જીવલેલુ જલમં જમડો—તેના કરતુકોનો મળત્યો સોખતી પેસી દુઆશ—નવાગતું ખુશાલ જીવે હાલ લોહી ચુસવા મંડી ગયેલો હતો. આવા એક ધાસ્તીલયાં બદમાશ સાથીના સપાટામાં પોતાની ગલચી આટલી આમ સાબુત સીકડાઈ ગયેલી દેખીને શેહરીયારજંગ કેથે વટેણા વાવી જાય—તો સુલતાન પછી હાથ ધરતો રહીજ જાય! દુનયા સમક્ષ ખરા કરખીણુ ગુનેહગારોને ઉંઘાડા પાડી પોતાની અને પોતાના પેદરના કપાલપરની કાળી ટીળી ભુસરી નાખવાની તેની આશાઓ ધુળમાં મળે!

ઉપર કહ્યું તેમ નદીના નીરમળ વહેતાં પાણીને ટીકતો જઈ ગંભીર ઉદાસ મ્હોડે સુલતાન પોતાનાં માથામાં આ વીચારો ઘોળવ્યા કરતો ત્યાં સ્થીર બેસી રહેલો હતો. તેનું શરીર સ્થીર હતું—પણ તેનું હૃદય સ્થીર હતું નહીં. ઉશ્કેરણી, ક્રીના, ખીજવાટ અને લાંબો વખત સમાવી રાખેલા

અનેક જુસ્સાઓના મારા હેઠલ તે નાનકડું હાટ લોખંડી હથોડા તેની છાતીમાં ઠોકતું હતું.

ખત્રીસી પીસી એકવાર ફરીથી સુલતાને અંદરના ગજવાં માહેલી તે લોખંડી જીણસ ઉપર આંગળું દાખ્યું. તેના કુટુંબના સારાં નામનું સીલ-તે પયારો ખેમુલ દાગીનો-પેલી આવી ત્યાં સલામત હતી કે નહીં તે બાબે તેણે ફરીથી પોતાની ખાત્રી કરી. તે ત્યાં અનામત હતી. જ્યાં સુધી એ કુચી સુલતાનના ડગલામાં હતી ત્યાં સુધી પેલાં બોયરાંમાં પડેલો અસખાખ—પેલો નેકલેસ અને પેલાં ગુમાયલાં દસ્તા-વેજો-ઠાવાં સલામત હતાં એમ તેને દીલે નેહ હતી. એજ ખીસાંમાની આવી વડે નાપેકાર નવાખનાં અને તેના દારૂડયા મદદનીશ સોબતી પેરી દુખાસના કરતુકોની સંદુક ખોલવાની હતી.

પેસી દુખાસ ! એ નામ યાદ આવતાજ સુલતાનનો ચેહરો કરડો અને કઠોર બનયો—અને આંખમાં ઝનુનનો ચમકાટ ફેલાઈ રહ્યો. આરબના છુપા વેશમાં નવાખને નીચવતા એ ભાકુતી દગલબાજ મુજને થોડીજ ખચર હતી કે તેની પોતાનીખી સત્યાનાશીનો સામાન તો કાઢ ખીજાજ આદમીના હવાલામાં આવી ચુક્યો હતો !

પોતીકા વાહલા મરહુમ પીતાના નીરદોશપણનો મુદ્દો જે કાઠરીમાં સંતાયલો પડેલો હતો તે જો એક વાર બરાબર હાથમાં આવે તો પછી તે તફરો થયલા નેકલેસનું શું કરવું—અને પેલાં ઓચર્યાઓની મદદ વડે પોતાના પીતા પીરોશાહની પહેડીમાં થયલા ઘોંટાળાની ખરી હકીકત બહેરમાં રજુ કરીને વડી અદાલત પાસે પાછો ધનસાફ કેમ

માંગવો—તે સુલતાને કાંઈક ઝાંખી રીતે પોતાના મગજમાં ગોઠવી રાખ્યું હતું. પહેડીમાંથી ચોરાઈ ગયલો કેહવાતો પેલો નીઝામ સરકારનો લગલગ દસ લાખ રૂપીયાનો નેકલેસ (જેના બેમુલ ઝવાહીરો છુટા પાડીનેથી ચંડાલ શેહરીયાર આજની ધડી સુધી વેચવાની હીંમત દેખાઈતી રીતે કરી શક્યો નહીં હતો—તે કીમતી દાગીનો એમનો એમ લઈ જઈ ને હેદરા-આદના ખીટીષ રેસીડન્ટના હાથમાં મેળી દઈ સોગંદ ઉપર તમામ પોતાની ખરી હકીકતનું લેખીત સ્ટેટમેન્ટ તે અમલદારને સપુરદ કરવાની સુલતાનની ધારણા હતી. પોતાને ક્યારે આવેલાં સર્વે આચર્યાં (જે નવાબે બેહસ્તી પીરોશાની પહેડી માંથી બુદમાશ પેસી દુઆસની મદદ વડે તફરગે કરી નાખી આજની ધડી સુધી દયાવી રાખ્યાં હતાં.) તેની મદદ સાથે પોતાનું નીરદોશપણું જરાખી શક સુબેહ વગર પુરવાર કરી આખી નવાબની દગલખાજી અને કરતુકના લેખીત પુરાવાઓ નીઝામી તેમજ ખીટીશ સનાવાળાઓને હવાલે કરવાનું સુલતાનનું પ્રોત્સાહ હતું.

પણ તે બધું કાંઈ ઉપર ટપકેની રીતે તેના ભેજમાં ગોઠવાયલું હતું. આહ—એ બધો કાશીસંગ કેમ જશે તેનો વીચાર વીચાર કરતાં કેટલી વખત સુલતાને અકળાઈને પોતાનું હાકી ગયલું દેમાગ બે હાથે જોરમાં દાખ્યું હશે ! વળી જ્યારેથી તે એ બાળદનો ખ્યાલ કરવા બેસતો ત્યારે તેના તુરંગોનો ઘોડો જાણે બે પાંખ લઈને એકે એરોપ્લેનની ઝડપે ઉડ્યો જતો—અને અંતે મુંઝાઈને સુલતાન પોતેજ વધુ વીચાર કરવાને ના પાડતો હતો. જે થવાનું હશે તે પછીથી થઈ રહેશે એવા સંધીયારા સાથે તે માત્ર એકજ ચીજ પહેલી હાર પાડવા

માટે આજે પાંચ દીવસ થયા તદ્દપી રહેલો હતો; તે શું ? પેલો છુપાવેલો નેકલેસ અને ઓચરીયાંઓનો કબજો !! મેહરબાઇ જસાવાલા શનીવારે ઉપડી જવા ચાહતાં હતાં—આજે ભેસ-પતવાર તો થયો ! વચમાં જે દહાડા બાકી રહ્યા. એ જે દહાડાના પેટામાં શું ભરાયલું હતું તેનો દરયાફત કરતાં સુલતાનની છાતી ખમણા જોરથી ઠઠક ઠઠક થવા માંડી. જે વખત જય છે તેમાં હવે તે બાઈના સગા ભાઈને અને સગા જમાઈને સુલતાન મુદ્દા પુરાવા સહીત ઇનસાફની ચુંગાલમાં સપડાવવાનો હતો ! નાની જલ્દુ અને પેલા રદખાતલ દાદીના બાપને તથા વાહલી કુમ્મી અને ભલા માનેકના સગા કાકાને સુલતાન એક ભયંકર ફેજદારી ગુનાહ માટે સંડોવી પોતે એ સરવે સનમુખ પોતાના ખરા આકારમાં ઉભો રહેવાનો હતો ! બીજા જે દહાડામાં !! તે ભયાનક ઘડી માટે જીવને ઘાડો બનાવતાં સુલતાન આજ કેટલી કેટલી રાતો થઈ આંખો વીચીને કરારે સુઈ શક્યો હતો નહીં.

લોહીનો એક ગોટ ગળીને સુલતાન ખડો જોઠો અને છેલ્લે પાટલે જોઠેલા એક ઘેરાયલા આદમીની પેઠે જોરમાં જોઉં હાથની મુઠ્ઠીઓ વાળી.

પેસી દુખાશનો પત્તો તેને કેવી કટોકટ ઘડીએ આપ્યાદ મલી ગયો હતો ! ઓં રાસ્તીના ઇનસાફી બાપ ! બદકાર નવાબનો આ પાપી મળત્યો પોતે ચાલી ચલાવીને. બરાબર કેવે રામ-બાણુ વખતે ગુલબર્ગે પુટી નીકળ્યો ! સુલતાનના ફાંદામાં એ બીજું બીલુબી આપસી મેજે ચાલી આવ્યું—એમાં બેશક કાંઈ અણુદીઠ મદદગારોનો હાથ તો હોવોજ જોઈયે ! શેહરીયારજંગ, મેહરબાઈ, જલ્દુ, દાદી, પેસી—સર્વે એક વખત એક જગ્યાએ !

કેવો સંજોગ ! સુલતાનનો ખ્યાલ પેલા જોખમભર્યા ભુડા દાદી તરફ દોડ્યો. મુંઝાઈથી આજ સહવારે આવતાં ને વાર ને નવી ગોળા લડાઈ તે જવાન પુરૂષે એકદમ લગાવવા માંડી તે જોતાંજ સુલતાનનું માથું ટણક્યું હતું. ધરડાં ‘મમઇજી’ને રમાડી લેવામાં દાદીનાં નવાં કારસ્તાન શું હશે તે સુલતાન સમજી શકતો નહીં હતો—પણ બેશક તે અભાગ્યો છોકલ પોશાગીર કાંઈ ઘણીજ લયભીત ઉંડી હેબતનાક બાજીમાં રમતો હોવોજ જોઈએ એ બાબે તો સુલતાને પોતાના જીવ સાથે ગાંઠવાળી મેળ્યો હતો. પણ હમણાં કાંઈખી ગડબડ કરી સરવે કોઈને ભડકાવી નાખવાનો મઉકો ન હતો. પહેલે સુલતાનને નવાખ શેહરીયારજંગ અને દાદીના આપની સાથે હીસાખ ચુકવવાનો હતો. દાદી ઉપર ચોંપવાંતી બારીક નજર હાલ તુરત તો રાખી મેલવા ઉપરાંત વધારે કશું ‘કરવું’ નહીં— એ તેનો નીશ્ચય હતો.

સુલતાને ઘડીયાલ કહાડીને જોયું. ઓહોહોહો !—પોણા આંઠ થવા આવ્યા હતા ! બધું અંધારૂ કીલ થયું હતું. મેહરબાઈજી, જાલુ, માનેક દાદી ફરીને ક્યારના આવ્યાંખી હશે ! પોતાની મુસલમાની કીસખી પાંધડી ઉચકી હલવેથી સુલતાન ઉડ્યો—આજની રાત તો કતલની રાત થવાની હતી ! મધ્ય રાત પછી તેને પેલી કોઠડીની બજાર લેવા જવાનું—

“ ઓહ ! ”

એક ગુંગળાયેલી ઘુમ સમેત તમ્મર ખાઈને સુલતાન ધમ્મ કરતો ત્યાં બડકપર બેશુદ્ધ તુટી પડ્યો. કોઈએ પછવાડેથી તેનાં ઉઘાડાં માથાં ઉપર એક જાડી ડાંગ જેવાં કાંઈ લાકડાંનો ફટકો જોરમાં માર્યો હતો.

બસ એકજ ફટકો ! તે જોરાવર કદાવર સુલતાનને ત્યાં અણીયાલા પઠરાવે વચ્ચે ઢગલો થઈને તદ્દન બેભાણુ હાલતમાં તોડી પાડવા આ એકજ જલમ ફટકો પુરતો હતો.

ઓ વાંચનાર ! તે વખત સુલતાન બેહોશીમાં પડ્યો હતો—અને આ જવાન માટે બેશક એક દયાવંતોજ તે બનાવ બન્યો હતો. એક સીપટી પુટતાંજ ખીજ ત્રણ જણાં કાણુ નીકળી આવ્યા—તેના લોહીથી ઝઝરતાં માથાં ઉપર બેનઝોઈન દવા કાણે લગાડી દીધી— કાણે તતરાવી ને પાટો બાંધ્યો—ચાર અણુબણ્યા મુજબો તેને ઉપાડીને એક ગાદીમાં નાખી ક્યાં હંકારી ગયા—તે સંવળું જાણુવા કે જોવા સુલતાનની આંખો ઉઘાડી નહીં હતી !

*

*

*

પ્રકરણ ૪૨ મું.

—:૦:—

એક હીચકારા ઠાગાનો ભોગ !

આંઠ વાગ્યા—સવા આંઠ થયા—સાડા આંઠખી થવા આવ્યા !! અરે—એમ કેમ ? પોતાના ઝોરડામાં સોફા કોચ ઉપરથી બારીએ—અને બારીએથી સોફા કોચ ઉપર—ઢોકલા ખાતાં કુમીની ધીરજનોખી હવે તો અંત આવ્યો હતો. મેહરાં પુછ કોઇ દાહડે આંઠ વાગતા પછી ઘરની બાહર નહીં રહે અને આજે વળી એવણુને એકદમ શું વાહરું આવ્યું હશે ? હમણા આવશે—ઝોય આવતાંજ હશે—કરતાં કુમીએ સાડા આંઠ વગ્ગડ્યા. ઝોરડાની બારીએથી ટીંગાઈને મોટર પાછી

ફરવાની રાહ જોતાં જોતાં તેણીની આંખોથી તણાઇ આવી હતી. કુછજી અને જલુ સાથે માનેકલખ અને દાદી ઉપરાંત શેહરીયાર કાકાનો ભરસેફાર “શોફર”ની હતો, એટલે કુમીને કાંઈ ખાસ ધારતી જેવું તો કાંઈ લાગ્યું નહીં. પણ છેલ્લો પોણો કલાક થયો તે છોકરીની ચટપટ એટલી વધી ગયલી હતી કે કાંઈ મન મુકીને વાંચવાનુંની સુજ પડતું હતું નહીં.

એ પેલા દાદીનુંજ કામ ! ઘેલી સાસરે નહીં જાય— અને જાય ત્યારે એકદમ ! કુમીએ વીચાર્યું કે અભાગ્યો દાદી જે અગાઉ પોતીકાં મમળને જુકુંએ જરા દહાડામાં એક વખતથી મ્હોડું દેખાડતો નહીં હતો, તે હવે વળી એકદમજ ભેસરઉ બની જઈને ડોસાંજીને છેકજ ખુશ—ખુશ—ખુશ કરી નાખવાની મતલબથી બધાંને ખુબ મોટરમાં રખાવવા કેટે લાંબે લખ ગયલો હોવો જોઈએ !

અને વાંચનાર ! તને હલુસે કાનમાં કહેવાની જરૂર છે કે ખરેખર તેમજ હતું. કુમીની આ તર્ક સાચીજ હતી. દાદીએ નવાખના “શોફર”ના હાથમાં અલ્લકસે દસ રૂપીયાની નોટ સેરવી દઇ પોતાની પારડીને એક લાંબી ખુશનુમાં ડ્રાઇવપર હંકારી લખ જવાને કહી રાખ્યું હતું. પોતાની સટાંકાળાજીથી દાદીએ મેહરબાનને અને જલુને આખો વખત એવાં હસાવ્યાં કર્યાં કે કલાકનાં ત્રીસ માઇલની ઝડપે ‘શોફર’ પોતાની મોટરને ક્યાં હંકારી જતો હતો તેનું કાંઈ ધ્યાનથી રહ્યું નહીં. સાતેક વાગતે અંધારું પડતાં જ્યારે મેહરબાઇ જસાવાળાએ પાછું ફરવાને હુકમ આપ્યો ત્યારેજ તેવણે જાણ્યું કે ‘રોશન મહાલ’માં પુગતાં ઓછામાં ઓછા બીજા બેથી હડી કલાક નીકળી જવા જોઈએ !

પોણા નવ થયા કે કુમીની સજુરી રહી નહીં. એ સુલતાનનેથી તે સાંજે શું ભુત લરાયો હતો ? આજે સાંજ પછી તેણેથી મ્હોડું દેખાડ્યું નહીં હતું. પોતાના ઓરડાને બાહેરથી તાળું મારી કુમી નીચે ઉતરી પડી. સુલતાનને શોધી કહાડી મેહરાં પુછ અને તેવણની ટોળકીવાળી મોટર હજી પાછી ફરી કેમ નહીં તે બાબે પુછપરછ કરવા તેણી અધીરી બની ગઇ હતી. તેણી પાધરી ભોંયતળીયે સુલતાનના ખાનગી ઓરડા ગમ ગઇ. તે ઓરડાનું બારણું બંધ હતું અને બાહેરથી તાળું મારેલું હતું ! કુમીને સુલતાનપર પહેલવહેલી-વાર જરા ગુસ્સો જોવો આવ્યો ! આવી વખતે એથી ક્યાં જોબ થઇ ગયો હશે !

તેણી બગીચામાં ઉતરીને અહીંથી તહીં સુલતાન યા શેહરીયારજંગની શોધમાં ખુબ ડમકી—પણ કાઇતો પતોજ નહીં મળે ! જાણે ‘રોશન મહાલ’ પોતાની છેલ્લા કેટલાએક દીવસની રોજગી ધધુબરથી ઠાકીને નસોસ પડી ગયો હોય તેમ કમપાઉડ સુમંસામ અને શાંત બની રહેલો હતો. એક કાળું કુતરું ત્યાં દેખાતું નહીં હતું. દુર દુર છેટે મેળેલા ઝાંખી બતીઓના અડકચરા ઉજાસ સીવાય ત્યાં અંધારૂંની ઝાઝું હતું. કુમી ‘ફરનરી’માં જોઇ આવી—ત્યાંથી કાઢ હતું નહીં. શેહરીયારજંગ અને બેગમ પણ અધુરામાં પુરાં સાંજનાં બાહેર ગયલાં હતાં એવી તેણીને ખબર મળી ! ક્યાં હતાં તે કાઢને માલમ નહીં હતું. સુલતાન ક્યાં હતો તે બાબે તો કાઢને સેહજ પણ ખબર નહીં હતી.

હવે ? હવે શું કરવું ? કુમીને હવે ખરેખાત ચીતા લાગવા માંડી. નવ વાગી જવા છતાં સુલતાનથી ક્યાં જતો

રહ્યો હશે ? મેહરબાઈ પુછ વાળી મોટરની તલાસમાં તે કુમીને જણાવ્યા વગર નીકળી પડ્યો તો નહીં હોય ? ધરમાં તેણી સદંતર એખલી હતી. એ વીચારથી કુમી જેવી હીમતવાન છોકરીની જરા “નરવસ” થવા લાગી. સમજે કે—ખુદા ન કરે—મોટરને કાંઈ અકસ્માત થયો તો કુમીની મદદે નહીં શેહરીયારજંગ મળે, નહીં સુલતાન મળે !

લગાર બેચેન હવે તેણી ચાલતી ચાલતી ‘રોશન મહાલ’ના પાછળા ભાગ ભણી “સરવન્ટસ ક્વાર્ટર્સ” આગલ જઈ પુગી. ત્યાં જઈને માણસ ચાકરોથી મોટર બાબે ચાતો નવાબ અને બેગમ બાબે કાંઈ તેહકીક કરવા માંડી. બેગમની પેલી અમીના દાસીની ત્યાં નહીં હતી નવાબ સહી કારભાર એટલે કાંઈ માણસો બરાબર મ્હોંડું ખોલી ને જવાબબી દઈ મરતાં નહીં હતાં.

કુમીની ઇતેમ્મરી એટલી વધી ગઈ કે તેણી પાણી પાણી થઈ ગઈ. આહ—જે એ વખતે બીજું કાંઈ નહીં પણ સુલતાનજ પાસે હોય તો કેટલી હીમત—કેટલી ધીરજ—તેણીને આવે ? પણ કુમીના દીલની સઉથી મોટામાં મોટી ધારતી એજ હતી કે નવ વાગી જવા છતાં સુલતાન કોણ જાણે ક્યાં ગુમ થઈ ગયો હતો. ખરું પુછો તો પેલી મોટરવાળી પાર્ટીના કરતાં કુમીને હમણા સુલતાન માટે વધારે અંદેશો થઈ પડ્યો હતો.

રૂમેસ જેવે હવે મગજમાં તરેહવાર ભયભીત ખ્યાલો કરતી કુમી હાંફળી ફાંફળી જેવી તે નોકરોના રેહઠાણોવાળા ભાગ આગળથી નીકળી આવી. હવે વધુ ક્યાં ખોળ કરવી તે તેણીને સુજબી પડતું નહીં હતું. આખા બગીચામાં તે

ભાગ તરફ અંધારૂં એવું હતું કે એવારને છેટેથી ખરાબર કાંઈ દીસી શકે નહીં. ટંટોસી ટંટોસીને ચાલતી તેણી પોતે ક્યાં જતી હતી તે કુમીની બળાનેથી ખબર નહીં હતું. થોડીક મીનીટ તેણી આપ ઉતાવળે આગળ વધી હશે કે સામેથી કોઈ માણસ ને હાથમાં એક હરીકેન લેમ્પ સાથે આવતાં જોઈ તેણીના પગનાં ધીમાં પડી ગયાં. કોઈ હીંદુ જાતનો તે ઘરડો જેવો માણસ હતો. હાથમાં ફાણસ સાથે તે કુમીની નજદીક આવ્યો—તેના બીજા હાથમાં એક કાગળની કાપડી પર કાંઈ લખેલું હતું.

“સલામ બાઈ !” તે અદબથી સલામ કરતાં બોલ્યો, “આ નામના બાઈ અહીં ક્યાં રહેછે ? હું અંદર બધે સોધી આવ્યો તો માંહે કોઈ નથી.”

કુમી એ તેના હાથમાંથી તે કાગળની કાપડી લીધી અને ફાણસની મદદ વડે તે ઉપર લખેલું નામ વાંચ્યું.—

બાઈ કુંવરબાઈ બરજોરજી ખંખાતા.

“કેમ શું કામ છે ?—એ ચીઠ્ઠી કાણે આપી ?” તેણીએ અચરતીથી પેલા હીંદુ ગમ જોઈને સવાલ કર્યો.

“એ બાઈ હમણા ક્યાં મળશે ?”

“હુંજ એ બાઈ છેઉ. શું કામ છે ?”

“તમેજ છેઓ ! ઓ ત્યારે લ્યો ! હું આખું મઠાન હુંડી વળ્યો ! બાઈ, ઓલી મેર કોઈ સુલતાન ભાઈ કરીને મુસલમાન પડી ગયેલા ને માંથામાં લાગેલું છે. તે તમને ત્યાં હમણા બોલાવે છે !”

“ સુલતાન પરી ગીયા ?” કુમી અકળાઈને ખુમ મારી પડી, “ કાંઈ—તેવણ કાંઈ છે ?”

“ આવો બાપ મારી સાથે—હું દેખાડું !”

કુમીએ ઝડપમાં તે હીંદુની પુઠે ચાલવા માંડ્યું. તેણીની નાજુક છાતી ધક—ધક—ધક થતી હતી.

“ એવણ શું પરી ગીયાછ ?—શું ઘયું ? ધણું વાગુંછ કે ?” તેણીએ ચાલતાં ચાલતાંની પુછપરછ કરી.

પણ પેલો હીંદુ તો દેખઈતી રીતે તે જગ્યાએ પોંહયવા માટે એટલી ઉતાવળમાં હતો કે કાંઈ નહીં સમજ પડે તેવો ઉંઢ અને આંહનો તુકારો કરી ડોક્યું ધુણાવીને તેણે તો ચાલયાજ ક્યું.

“ પણ તમે સમજોછ કે ? એમ—ચાલ્યા શું કરોછ જો ? મને કાંઈ લઈ જાઓછ ?”

“ બાપ તાંહ પેલી મેર એવણ પડી ગીયેલા છે તે માથામાં બહુ વાગેલું—તમને તેડી લાવવા મને મોકલ્યો. તમે આવોની તો મારી પછવાડે—”

“ પણ આય કંઈ સુલતાનનાં અક્ષર નથી. ?”

પેલો હીંદુ હવે સેહજ હસ્યો.

“ બાપ ત્યાં બે ચાર બીજા માણસો છે. સુલતાન મીયાંને બહુ વાગેલું તે તેવણ લખી કેવી રીતે શકે ? એ જુવો પેલી કાઠરી દેખાયની ત્યાં છે. ”

નીચલો હોઠ કરડેલો રાખીને કુમી મુંગી મુંગી તે હીંદુની પાછળ ચાલી. તેઓ એક મીનીટમાં પેલી કાઠરી આગળ આવી, પુગ્યાં. કાઠરીમાં એક લાઇટ બળતી કુમીએ દીડી.

“આ કોઠડીમાં એવણને લઈ જઈ સુવાડ્યા છે. બાઈ આવો છું”

આમ બોલી પાછું ફરીને જોયા વગર પેસો હીંદુ કોઠડીમાં દાખલ થયો. એક પળનોખી વીચાર કરવા વગર કુમ્મી-તેની પુઠે અંદર ગઈ. સુલતાનને મળવા માટે તેણીની આતુરતા તે ઘડીએ એટલી જખરદસ્ત હતી કે વીચાર કરવા ને માટે તેણીની પાસે વખતજ નહીં હતો.

બુરસાવાળી દુલ્લડ છોકરી :

જેવી કુમ્મી કોઠડીમાં પેડી કે તેજ ઘડીએ પેસો હીંદુ હાથમાં ફાણસ સાથે ઝડપમાં—એક પલકારામાં—પાછો બારણાની બાહર નીકળી પડ્યો. હજી તો કુમ્મી ડોળા ફાડીને આસપાસ જોઈ શકે, શું બનાવ તે સમજી શકે, તે અગાઉ—
‘તે અગાઉ ઠાક દેતું’ કે કોઠડીતું લોખંડી બારણું બાહરથી કોઈએ બંધ કરી દીધું. ત્યાંના કીટાયલા અડગરાનો બંધ થવાનો સાદ કુમ્મીને કાને સ્પર્શ પડ્યો અને બીજી પળે તેમાં તાળુ દેવાવાનો અને કુમ્મી ફરવાનો અવાજ તેણીએ સાંભળ્યો !

એક તીક્ષ્ણ લાંબી ચીસ કુમ્મીએ પાડી. કાંઈ લયંકર ઠાગાનો તેણી ભોગ થઈ પડી હતી. કોઈ બદમાશ બદકારે તેણીને આ ભોંયરામાં રાતની વખતે કેદ કીધી હતી.

કાણે ?—શાને માટે ?

કુમ્મીના હોંશ કોશ ઉડી ગયાં. ભોંય ઉપર એક કેરો-સીનના દીવા સીવાય બીજું કશું હતું નહીં. નહીં સુલતાન મળે કે નહીં કાંઈ ફરતીચરતું એક સોટીયુંબી મળે ! કુમ્મીને આંખે ફેર આવી ગયા. હીમત ધરીને જરા ચીત્ત ડેકાણે

રાખવાની તેણીએ ઘણીખી કાશેશ કરી. પણ નહીં ! એક નાનુક જુવાન અબળા માટે આ હૃદયી જ્યાદા થઈ ગયું હતું. કુમીએ દેવાલ પકડીને ઉભા રહેવાની તજવીજ કરી—વ્યથા. ખીજીજ સેકડે તેણી ધમમ કરતી જમીનપર બેહોશ હાલતમાં પડી પડી.

અકરણ ૪૩ સુ.

—:O:—

ભલા કર ભલા હોગા !

ચુપચાપ ! ઝોરડાના એક ખુણામાં ઝુંકતાં કોપરેલના એક મેલા અખંતર ફાણસની મુડદાળ રોશની સીવાય આસ અને પાસ એક જાતની બીહામણી ચુપકીદી વ્યાપી રહેલી હતી. ખુદ તે જગ્યાની હવામાંજ એક જાતનો ત્રાસદાયક વાસ હતો.

સુલતાનની વીંચાયલી આંખો જ્યારે પહેલીવાર ઉંઘડી ત્યારે તે પોતે ક્યાં હતો—કેવી હાલતમાં હતો—તેનું તેને જરાખી ભાણુ તો ક્યાંથીજ હોય ? ફાટ ફાટ થતા ડોળા તાણીને તેણે એમેર જેવાની તજવીજ કરી—પણ અડધી મીનીટમાં પાછાં તેને તમ્મર આવી ગયાં અને પેલો કોપરેલનો દીવોખી પાછો લીપાઈ ગયો ! એક ઉંડી નસોસલરી હાય—અને—

અધકાર ! એકવાર ફરીથી તે કમભાગ્ય જવાન પુરુષ પોતાના માથાંપરના જખગ જખમની અસર તળે બેશુદ્ધ બની ત્યાં જમીનપર ચટોપાટ પછડાઈ પડેલો હતો.

વચમાં કેટલો અંતર નીકળી ગયો હશે તેની ગણ-
ત્રીજ સુલતાન પાસે નહતી. જ્યારે બીજી વખત તેણે પોતાનાં
ડોળા ઉઘાડ્યા ત્યારે તેને લાગ્યું કે કોઇ તેના મ્હોંપર
હળવેથી જાણે ઠંડા પાણીના ફટકા મારતું હોય. ધગધગી
જતા તેના દેગામ પર ઠંડુ પાણી અદ્દતાંજ સુલતાનની ગુમ
થયલી હોશ પાછી આવવા માંડી. ઓરડામાં હજી અંધારું
કીલ્લ હતું. પેલી રડતીના આંસુ તુછાવે તેવી બતીના અડકચરા
ઉઝસ છતાં સુલતાન પોતાથી બેચાર ને અંતરે કાણ બેઠું હતું તે
બોધ શકતો નહીં હતો. એક જબરદસ્ત કોશેશ કરી તે જમીનપર
તરો થઇ બેઠો. તેના માથામાં મારતા ઘટકાથી તેનો જીવ
જાણે નીકળી જતો હતો—પણ હમણા એક બીહીકણુ
બાયલાની પેઠે શારીરિક વેદના ને રડવાનો વખત નહીં હતો.

હવેજ તેને પહેલીવાર ધક આવ્યું કે એક અણુજાણી
જગ્યામાં, કોઇ અણુજાણ્યા મુજી બદકારોના ફાંદામાં તે
લાઇલાજ સપડાયલો હતો. સાંજે નહી કીનારે તેના ટાળકાપર
પડેલો પેલો કાતીલ ફટકો હવે તેને યાદ આવ્યો—અને એક
દેહસતતું લખલખું તેના આખા બદનમાંથી પસાર થઇ ગયું.
તેણે એક હીમતલરી તજવીજ કરી જમીનપરથી ઉઠવાં
માગ્યું—વ્યર્થ ! છાતીમાં નાઉમેદીની એક નહીં વરણુરી શકાય
તેની કળતર સાથ સુલતાનને માલુમ પડ્યું કે તેના બેઉ પગ
એક જડાં સફેદ કપડાંથી મુસ્કાતાટ સીકડીને તેના દયાહીણુ
દુશમનોએ બાધી લીધેલા હતા !

ઓ દયાના દાતાર ! આ સીતમનો ભેદ શું ? સુલતાનપર
એ આફત શાને માટે ? અને એ સીતમ વરસાવનાર છુપા
ખુનીઓ કાણ હતા ? તેના મુખમાંથી એક ગમગોસાર નીસાસો

પાછો નીકળી પડ્યો. એ હાથો વડે તેણે પોતાનું કડકા થઈ જતું માથું ઢાખ્યું—અને બીજા પળે ઢગ્યો થઈને જમીન પર પડી પડ્યો.

આવાર તે બેભાણુ થઈ ગયો નહી હતો તેણે જોયું કે પેલો દુરથી ભીતને અડેલી બેઠેલો આકાર તેની નજદીક આવ્યો. સુલતાને આંખો તાણીને તેનો ચેહરો જોવાની પેરવી કરી—પણ જખમમાંથી લોહી જવાને સખમે નાતવાન બની પછડાઈ પડેલા એક આદમીને દેખાઈથી શું શકે ?

“શું છે, બા-ધણી પેન મારેછ?” તે અણુજાણ્યા સખશે કાંઈ નરમાશભર્યે અવાજે પુછ્યું.

“પાણી ! પાણી ! !” સુલતાનના સુકાઈને છોડ્યાં બનેલાં ગળાંમાંથી માત્ર આટલાજ ગળગળતા ધીમા શબ્દો નીકળી શક્યા.

તે બેગાનો મરદ તુરત એક કળસ્યામાં પાણી લઈ આવ્યો, અને સુલતાન પડેલો હતો ત્યાં અડ્ડુ બેસી જઈ કાંઈક મમતાથી તેના હોઠ આગળ ધ્યું. મહા મુસીબતે તે ધાયલ થયેલા જવાને ગટક ગટક ચાર પાંચ ગોટ ગળામાં ઉતાર્યા—જો કે તેમ કરતાં લગભગ અડધા કળસ્યા જેટલું પાણી તો ભોંયપર રેડાઈ પડી તેના કપડાં ભીજવી નાખી ચુક્યું હતું.

સેહજ પાણીથી ગળું ભીજવતાંજ સુલતાનના શવમાં કાંઈ શુભ આવ્યો.

“મને—જરા ઉઠારીને બેસારશે?” તેણે નખાઈ ગયેલા અવાજે કાકલુદી કરી પોતાના અણુજાણ્યા સોબતીને કહ્યું.

તે દેખાઈતો કાંઈ લાગણીવાળો માણસ હોવો જોઈએ—
કેમજે ઘણીજ મમતાથી તેણે સુલતાનના બરડાપર હાથનો
ટેકા આપી તેને ભીંતને અધેડી ખડો બેસાડ્યો.

બે મીનીટ બંને જણ મુંગા મંતર બેસી રહ્યા.
સુલતાનનું લેણું હમણા હઝારો જાતના લયાનક વીચારોથી
એવું લખાઈ જતું હતું કે કાંઈ વાતચીત કરવાની સ્થિતિમાં
તે હતોજ નહીં. અંતે પેલા પારકા આદમીએજ
ચુપકીદી તોડી.

“કમનસીબ બોલ—હું ખરેખર તારે સાથે મારાં
અંતકરણથી દલગીર છું” તે દયામણે ધીમે અવાજે
બોલ્યો, “તારા અલ્લાહની બંદગી હમણા કરી લે. કદાચ
સહવાર પછી તું જીવતો રહેવા પામશે નહીં”

સુલતાનના જીગરપર કાંઈએ જાણે તાતેલું સીસું રેડ્યું
હોય તેમ તેણે એક આંચકો ખાધો. તેની સાથે કાંઈ
લયંકર દગલબાજી રમાઈ હતી એમ તો તે સમજી જઈ
શક્યો હતો—પણ આટલી હદ સુધી તેના ગુપ્ત જીવલેણ
જમો તેની જીંદગીપરથી ટાંપી રહેલા છે એવો હેતુનાક
ખ્યાલ તો હવે પહેલીજ વાર તેના મગજમાંથી
પસાર થઈ ગયો.

તેણે છાતીપર પોતાનું ડોકું નાખી દીધું. ઓ તકલીદી
જીંદગી ! હવે છેલ્લી સલામ ! હઝારો માઇલને છેટે નીરાધાર પડેલી
વાહલી વીધવા માતા ! તને છેલ્લી સલામ !—પ્યારી લક્ષી કુમી
તને છેલ્લી—છેલ્લી—સલામ ! ખાકી દુન્યાની મીથ્યા
માયાઓ ! તમને છેલ્લી સલામ ! કીનો, કપટ, દોસ્તી, દુશમની,
મોહબત, મુસીબત ! તમો સર્વને છેલ્લી સલામ !—ખાન-

દાનના સારાં નામ પર ચોટેલો દાધ ધોઈ નાખવાની ઉછળતી ઉમેદો ! તમને છેલ્લી સલામ !—ચંડાલ ચશ્મોચાર ગુનેહ-ગારોને ફેળે પુગાડવાની સર્વે ગણત્રીઓને—આહ—છેલ્લી સલામ !

કેટલો વાર સુધી સુલતાન આમ ડોક નાખી દધને ખેંચી રહ્યો. તે તે પોતે જાણતો નહીં હતો. તેના ખંભાં પર પેલા તેના સાથીએ હળવેથી એક હાથ મેળયો ત્યારેજ લગાર ચમકી ને તેણે ઉંચે જોંયું.

“ભઈ !” તે આસ્તેથી માયા ભર્યા સાદે જોલ્યો, “એમ નામુરાદ ના થઈ જાઓ ! આ દુનયા એક નજીસ દોજખખાનુ છે. તમારું દીલ સાફ હોશે તો તમે હંમેશ-ગીના બેહસ્તમાં જશો. એક દાહરો આપણે સઉને ચાલ્યા જવાનું છે—કાંઈ વેહેલો તો કાંઈ પાછળથી.”

“હું મરવા લાગે ખીહતો નથી !” સુલતાને તેની ગમ જોઈને લાંગેલે અવાજે કહ્યું. “પણ મને અફસોસ એ પેદા થાયછ કે મારાં આવાં કમોહત માટે તજપારી કરવાનોખી મને વખત આપવામાં આવ્યો નથી.”

પેલાએ કશો જવાબ દીધો નહીં, તેની પીઠની પછવાડે દીવો હોવાથી સુલતાનને ખીલકુલ તેનું મોહકું દેખાતું નહીં હતું. સુલતાનેજ પાછું દગદગતે સાદે ચલાવ્યું.

“મારો છવ લેવાથી કોણને લાલ થશે તે આય ધરીએ હું ખરેખર જાણતો નથી—મારા એવા તે કોણ મુદ્દખ્યો છે તે તો જરા મને કેહ ?”

પેલાનો વળી કાંઈજ ઉત્તર મળ્યો નહી. અલખત

સુલતાનને સવાલ એવો કહ્યો હતો કે તે જવાબથી શું દે?

“—મારા જીવને માટે તલપી રહલાઓના નામ ના દે. પણ તું પોતે કાણ છે? તુંથી મારાં મોહતનો તલખગાર છે?”

“નહી—નહી.”

“તું ભલો માણસ દેખાયછ. તારું નામ પુછવામાં સાર નથી—તું તે કેહવાનો નથી. પણ ખુદાને નામથી તુને પુછું—સાચું કેહ-તું જાતનો કાણ છે?”

“હું એક પારસી છે.”

“પારસી છે! જરથોસ્તી! તો સાંભળ: તારા એક હમદીન લાઇની મરતી વખતની છેલ્લીજ અરજ છે. તું કબુલ નહી કરશે?”

“હમદીન લાઇ!” પેલો કાંઈક અચરતીથી હવે મોટે સાદે બોલ્યો.

“હા—તારો હમદીન લાઇ! મારી અરજ મંજુર રાખ ને મારું રૂક તને પેલી જેહાનમાં દુવા દેશે.”

“પણ તું તો એક મુસલમાન છે કેની?”

“નહી—હું એક જરથોસ્તી છે. એક કમનસીબ, જકાનો મારેજો, કીસમતનો પુટેજો જરથોસ્તી છે. પરવર-દેગાર જાણેછ કે હું ખરાબ માણસ નથી—મેં કદીયો એક ખોટું કામ કીધું નથી—કાઇના હું પાપમાં નથી—પણ મારી તકદીર આગળ ચાલતી નથી. મારા દોસ્ત આય દુનયાજ સારાં માણસો માટે નથી.”

સુલતાને બેહદ મુંઝાઈને બે હાથે પોતાનું મહોલું ધાંક્યું અને નામુરાદીથી બે ત્રણ વાર જોરમાં ધુણાવ્યું.

“નહીં—ખીરાદર, એટલો નાહીમત ના થઈ જા. હીમત રાખ. બોલ તારું શું કામ છે?—મને કેહ—બનશે તો મારા બાપના બોલથી બચવશ.”

“લઈ!” સુલતાન ગમખાર સાદે બોલ્યો, “એક હમદીન તરફ આટલી લાગણી બતાવેછ તે માટે અશો જરથોસ્ત તુને બદલો આપશે. મને તારું નામ ના કેહ—પણ એટલું કેહ કે મારી પર આવો ગળબ ગુજરવામાં તું જેવો દેખઈતો લલો માણસ કેમ સામેલ છે?”

પેલાએ એક લાંબો દમ ખેંચ્યો.

“સંજોગ—સંજોગ! જાણ, રશીક, કે તારું કાટલું કાહડવામાં મારો હાથ નથી. ફક્ત તારીપર આજની રાત અહીં ચોક્કી કરવાના કામ ઉપરાંત મેં તારાં લોહીમાં હાથ બોલવા સાફ ના કહ્યું. શું તકદીરની તારીર છે! જહરે મેં એ નેહસ્ત કામમાં સામેલ થવા ના કહી તાહરે કદાચ મને ગુપ્ત બસારત થઈ હોશે કે’ બરજોર! તારે તારા એક હમદીન લાઈના—”

“બરજોર! તાહરે તાહરું નામ બરજોર છે! સાંલળ: બરજોર—મારા દોસ્ત, સાંલળ! એ ચંડાલો કોણ કોણ મારી પુઠે લાગ્યાછ તેનો મને કાંઈક હવે ખ્યાલ જાયછ. એ લોક હવે મને જીવતો છોડવાના નથી. મારા જીવવાની તો હવે મેં આશા છોડીછ. બરજોર—ફક્ત મને જે સંતાપ થાયછ તે એટલોજ કે ગુનાહની એક તદ્દત નાહકની ટીકી મારે કપાલે લઈ હું ચાલ્યો જવશ. ઓ, જો મને બે દાહરા બીજા મને

તો હું દુન્યા આગળ મારું નીરદોશપણું સાબેત કરું—ખરા કરપીણ બદમાશોની દગલબાજી મુદ્દા પુરાવા સાથે જાહેરમાં મેળી મારાં કુટુંબના સારાં નામપરનો ખોટો કાંધ કાઢડી નાખું. પણ હવે થઈ ચુક્યું ! મારાં કીસમતને શરણ થવા સીવાય છુટકો નથી. ફક્ત હવે એકજ આશા છે. હું તુને તે મુદ્દા પુરાવાઓ સ્વાધીન કરું ને તું જો મારું નીરદોશપણું દુન્યાને જાહેર કરવાનું વચન આપે તો હું મરવા લાગે ખીહતો નથી. બોલ, ખરજોર મને હા કે ના કેહ.”

એટલા તો આગ્રહથી, જુરસાથી અને ખરી મીનત-જરીથી સુલતાન ધીમાં ગંભીર અવાજે આ સમજાવું બોલી ગયો કે પેલો તેના સોબતી તેની હજી જરા વધારે નજદીક આવ્યો.

“હું તુને કેમ અને શું મદદ કરું—મને ખરાખર કેહ. તારીપર મને અજબ રેહમ છુટેછ. તારું કામ બખતમાં મારી ગલચી ચીપટપ નહીં જવી જોઈયે. ખીરાદર, તારા દુશ્મનો કેવા મુશ્કમાં મુશ્ક હેવાનો છે તેનો તુને ખ્યાલ નથી.”

“મને બધો ખ્યાલ છે—અને તેથીજ આપ છેલ્લી મરતી વખતની તુને અરજ કરુંછ. જો તું એક સાચ્યો પારસી બચ્યો હોય—જો તું, ખરજોર, તારી માતાને ધાવ્યો હોય—તો મારી ખીચારી ગરીબ દુખી વીધવા માયને ખાતર એટલું કામ બખતજો—અને પરવરદેગાર તુને સાહય થશે.”

“બોલ—બાપુ—બોલ, તારી શું કાહણી છે ? તારું નામ શું, લગ્ન ?”

“એક જખુન બલમ દગાનો ભોગ થઇ પડેલો હું એક નીરદોશ ખાનદાની માણસ છેઉં.” સુલતાન ધાડા ધીમા અવાજે અદબ વાળીને અંધકારમાં પેલાંના મ્હોડાંનાં આકાર ગમ દીકતાં ખોલ્યો, “બરજેર, એક વખત એવો હતો કે જ્યારે મારા બાપની પેહડી મુંબઈમાં લખ્ખોનો વેહવાર ચલાવતી હતી. આય ગુલબર્ગાના બદમાશ નવાબે અમારું નખોદ ધાલ્યું. તેણે મારાજ બાવાના એક નીમકહરામ લ્યાનતી તોખમના કલાક સાથ મળી જઈ અમારાં કેટલાક દસ્તાવેજો તફરગે કીધા—અમારી પેહડીની તીજેરીમાંથી નીઝામ સરકારનો દસેક લાખનો નેકેવસ ગરપ કરી નાખ્યો—અને ટોપલો બધો મારા ખીચારા અસરાફ પીતા અને મારી પર આવ્યો.”

અડધી મીનીટ વળી ચોરડામાં ખામોશી પંઠરાઇ. પેલો અણુખણ્યો જરથોસ્તી એક પુટલાં મીસાલ સ્થંભ ખેસી રહીને સુલતાન ભણી જોયા કરતો હતો.

“બરજેર! હવે મને એ ચંડાળોના કુકર્મેનો પત્તો મળ્યો છે—ને તેની ચાવી હમણા મારા ગજવામાં છે. ઓ—જો હમણા હું છુટો થાઉં તો મેં અને મારા બાવાએ પાંચ પાંચ વરસો સુધી સાખરમતી જેલમાં જેટલાં આંસુઓ ખેરવ્યાં તેટલાં બદલ એ નાપેકારોના આંખમાંથી લોહીના ટીપાં ખેરવાઉં.”

“સાખરમતી જેલમાં!” પેલો પારસી પોતાના ગુઠણુપર હવે અરધો ઉભો થઈ અચરતીથી પોકારી ઉઠ્યો.

“હા સાખરમતી જેલમાં! મારી જવાનીનો સઉથી સારો વખત મેં તાંહના અંધારા ગારમાં વીના કારણે—વગર

તકેસીરે—અરબાદ કીધોજ. અરબ્બેર, મારા આવાજી, બીચારા તુટેલા જીગરે તાંહજ મરી ગીયા—”

સુલતાન બોલતાં અચકી જઈને ખુબ ચોંક્યો—કેમજે પેલા અરબ્બેર નામના તેના પાસથાને એકાએક આવીને તેની કાંડી મજબુત કકડાવીને પકડી લીધી હતી.

“ તારું નામ શું ? બોલ—બોલ—જલદી બોલ ! ”

“ મારું નામ જમારપ ! જમારપ પીરોશા મોદી ! હું—”

પણ સુલતાન પોતાનો વાક્ય પુરો કરે તે અગાઉ અરબ્બેર એક અજાડ મારીને ખુણા માંહેલો પેલો ઝાંખો ઝુંદતો દીવો એક હાથે ઉપાડી લાવ્યો અને જમી મોદીના ચેહરાની લગોલગ ધર્યો !

“ જમારપજી—જમી—તમે !! ” તેણે ઉસ્કેરાઈને ખરાડ મારી.

“ કાણુ ? અરબ્બેર ! તું અરે—તું અહીં કેમ ! ”

“ હા હું અહીજ છેઉં. તે ખુદાએ મને તમારો જીવ બચાવવાજી જાણે અહીં મોકલ્યોજ ! ઉઠો, જમાજી શેઠ ! મારા મુરખમી—મારા લઈ-ઉઠો ! એક પળ અહીં ખોટી ના રહો. નાહસો—જીવ લઈને નાહસો ! ”

સુલતાન એટલો આ સંધળા ઉપરાસાપરી બનાવથી આજેજ ચક્ર ગયો હતો કે તેને પાછા ફેર આવવા માંડ્યા. પણ આ વેળા ધીલા પડી જવાની નહી હતી. એકેક મીનીટ બેમુજ હતી અરબ્બેરે ઝટ તેના પગપર બાંધેલી પીછેડી છોડી નાખી અને ટેકા આપી સુલતાનનો લડતો પડતો ઉચકી ઉભો કર્યો.

“ જમાસજી શેઠ—આપરો બેઉનો જાન જોખમમાં છે. આવો, હું તમને નવાજના બંગલા સુધી પોહચાડી આઉં.

સહવાઈ પડવાને હજી ત્રણ ચાર કલાકનો વાર છે. હમણાજ થોડો વખત થયો. બાર વાગવાની ટકોરી મેં સાંભળી. પેલાઓ ૪ વાગા અગાઉ નથી આવવાના. તમે મારો જીવ જતો જોલમાં એક વખત બચાવ્યોજ. હવે જો હું આગળ રેહીને તમુને મરવા દેઉં તો હું મારા બાપને પેટનો નહીં! ચાલો-જલદી ચાલો !”

સુલતાનને કાંઈખી જોલવાનો યા પુછવાનો વખત આપવા વગર તેને બાબુમાંથી મજબુત પકડી આ લુંડી સોબતનો ભલો સાગેદ-બરજોર-ધસડતો પસડતો તે નેહરત મકાનમાંથી સલામત નસાડી લઈ ગયો હતો.

* * *

સુલતાનની છાતી અંદર ઉજાળા મારતી લાગણી આગળ તેના માથામાં ઘટકા મારતી વેદના હમણા ખીલકુલ ભુસાઈ ગઈ હતી. ઓ ધનસાફના અદલુન માલેક ! આ કેવો જીવ સટોસટ મોજેજ સમાન બંચાવ ! ‘રોશન મહાલ’ના કમપાઉંડના દરવાજા આગળ જ્યારે બરજોરે તેનો ધુજતો હાથ બે પોતાના પંજાઓમાં મોહબત અને માનથી દાખી પોતાની આખોમાં ચાંપ્યો—અને પછી એક છેલ્લી નજર તેની ગમ નાખી ત્યાંથી પવન વેગે જ્યારે નીકળી ગયો—ત્યારે સુલતાનના મનની હાલત કેવી હશે ? વીચાર કરો ! તેનું હૃદયું ભરાઈ આવ્યું, અને આ એકવારનો જોરાવર જવાન મરદ બચ્યો લાગણીથી ડચકાં ખાતો ત્યાંજ લાકડાં મીસાલ થંભ બની ઉભો રહ્યો.

છટક્યો ! મોહતના ડાયામાંથી બસ છટક્યો ! કાણે કહ્યું કે ભલાં માણસો માટે આ દુન્યાજ નથી ?

આફ્રીન ! એ રાસ્તીના સાહેબ—તારીખી કરામતો પર આફ્રીન છે ! .

આજે રાતે સુલતાન માટે માણસાઈ આકારમાં આ ખરજોર એક ગેળી મીનોઈ મદદગાર નહીં હતો તો ખીલું કાણ હતો ? સુલતાનની આંખોમાંથી તડ-તડ-તડ આંસુઓ ખરી પડ્યાં. તે બહાધુર પારસી બચ્ચાએ પોતાના જનતા જોખમે વટીક સુલતાનને છોડી મુક્યો હતો. ભલા કર ભલા હોગા ! સાબરમતી જેલમાં એજ ખરજોરને બંધકર ખીમારી વખતે પોતે તેની કરેલી સારવારની સુલતાનને ફેમ આવી ! ઉપકાર જેવી ચીજ ત્યારે અંતે આ જુઠ્ઠી જેહાનમાં કેઠે કેઠે મોજુદ હતી ખરી ! દોડદોડી અને ગડગડ સડબડમાં પોતાના જીવના ઊગારનારનો જરા આભારખી બરાબર માનવાનું ધક સુલતાનને રહ્યું નહીં તે માટે તેને હવે ખરાં દીલનો સંતાપ લાગવા માંડ્યો—પણ ખરજોર તો નજરસે હવે સદાનો શુભ થઈ જઈ ચુક્યો હતો.

કુમી—ભલી કુમી—તેને યાદ આવી ગઈ ! દુનયામાંખી ત્યારે આવાં માણસો હોય છે ખરા ! આ વીચારથી સુલતાનનું અકળાયલું મન અને જખમાયલુ તન ખરેજ કેટલીક રાહત પામ્યું. બાહેરની ખોદલી હવાથી તે હવે પોતાની નાકઉવતીમાંથી જરા હુશીયાર થયો હતો.

તેણે હવે પહેલી વખત સુધ્ધી આવી કે તે પોતાનો કીતો લેવા—પોતાની ખેશુનાહી પુરવાર કરવા—દુનયામાં એકવાર પાછો છુટો બનેલો હતો ! કુદરતી રીતે તેનાથી પોતાના ખીસાંપર હાથ મેળાઈ જવાયો.

યાહ રહીમ—તારી મેહર ! સુલતાને લોહીનો ગોટ ગળી દાંત

પીસ્યા. હવે તો જે થાય તે ખરું, પેલાં ભોયરાંનો દટાયલો ખમ્મનો તુરત—તેજ ઘડીએ—હાથ કરી લેવો જોઈએ!

એક પણ હવે ખોહવામાં ગહપણ નહીં હતું. કાંઈ ભીતરના ગુપ્ત જોસ્સાને આધીન થઈ સુલતાન પોતાથી જેટલું જલદી ચક્કાય તેટલું ચાલતો ચાહોમ પેલી કાઠરી ભણી ધસ્યો!

“આવો નાપેકાર કુત્રાઓ! આવ નવાજ શેહરીયાર—આવ શયતાન પેસી દુઆશ! હવેજ મારો દાવ આયોજ!” તે જડખું પીસીને બડબડ્યો.

પ્રકરણ ૪૪ મું.

—૦૦—

“બલકનો ખાવીંદ તને નાહુંક

ખુવાર થવા દેશેજ કેમ?”

કાંઈ નધારેલી આકૃતના ઓચીંતા મારા તળે આપણે ન્યારે પોતાને કચડાઈ ગયલા જોઈએ છીએ, ત્યારે પહેલો થોડોક વખત તો આપણને આપણી હેબતનાક હાલતનું પુરેપુરું ભાણુખી આવી શકતું નથી. એવા સંજોગો વચ્ચે દેહસત અને તાણુખીના સામટા આવેશમાં શરૂઆતની થોડીક મીનીટ આપણું ભેળું એટલું ભખાઈ જતું રહેછે કે આસપાસના ભયંકર મામલાની ખરી ગંભીરતા ખરોખર તે સમજી શકતું નથી. કાંઈક અંતર વીટવા પછીજ આપણે જરા સમાધાનીથી વીચારો ગોઠવી શક્યે છીએ—અને ત્યારેજ આસ્તે આસ્તે

આપણી સ્થિતીનો સાચો ખ્યાલ કરવાને આપણે સામર-
થવાન થઈએ છીએ.

અને આપણી કુમીના બાળમાંની તેમજ હવું. સેહજ
ખ્યાલ કર—વાંચનાર ! તેણી સરખી એક નાજુક કુમારીકાએ
જ્યારે રાતને વખતે એક અણુબાણી અંધારી કોઠરીમાં
પોતાને હડસેલાઈને કેદ પડેલી જોઈ ત્યારે તેણીના મનના
તુરંગો પહેલી થોડીક સેકંડો શું હોવા જોઈએ ? એક બેગાનો
હીંદુ તેણીને જુહું કહીને આ જગ્યાએ શા માટે દોરવી
ગયો—તે મુજબ ચંડાળ કાણુ હતો—તેણીને રાતને વખતે
આમ એક એલાહેદી બીહાબાન ઓરડીમાં પુરવાની તેની
મતલબ શું હતી—અને અન્નપાણી વગર ચાર કાલી ડરા-
મણી બીતો વચ્ચે તેણીને ક્યાં સુધી ખુદ તેણીના કાકા
નવાબ શહેરીયાજંગનાં કમપાઉડમાં બંદીવાન રાખવામાં
આવનાર હતી—તે સર્વે સવાલો જીવ સાથે કુમી પુછી
શકે તે અગાઉ ખાસ્સી વીસ મીનીટ નીકળી ગઈ હતી.

તે દહાડે આખો દહાડો કુમીની તખીયત જરા નરમજ
હતી—અને તે કારણસર તો તેણી મેહરાંખુઈ પાર્ટી સાથે
મોટરમાં નહીં જતાં ઘરમાં રહેલી હતી. પેલા અણુબાણી
હીંદુએ કોઠડીમાં પેરતાંજ એકાએક જ્યારે પોતે બાહેર નીકળી
પડી કુમીના મોઢાં સામે લોખંડી બારણું ધડાક દેવું કે ધાંકી
દીધું—અને બાહેરથી તાળાંને કુંચી મારવાનોખી જ્યારે સાદ
સંભળાયો—ત્યારે તુર્ત તેજ ધડીએ ચીસ પાડવા જેટલીબી
સુઢી તેણીને રહી નહીં. ધબકરતી કે તેણી કોઠડીની દેવાલ
સાથ ચણી લીધેલી એક નીચી પાળ ઉપર ઠપકાઈને બેઠી
અને બે ત્રણ મીનીટ સુધી તો ડોળા ફાડીને પોતાના ભયંકર

ખંદીખાનાની ભીતો તરફ આમ તેમ જોયાજ કર્યું. કેટલે વારે જ્યારે તેણીને ખ્યાલ આવ્યો કે કાંઈ ન સમજ પડે તેવો નીચ દગો તેણીની સાથ રમાયો હતો ત્યારે તેણીના મુખમાંથી એક તીક્ષ્ણ લાંબી ચીસ નીકળી પડી.

પેલો હીંદુ પોતાના હાથમાંનું ઝુંકતું ફાણુસ જે જમીન પર છોડી ગયેલો હતો તેની ઉપર કુમીની પહેલીવાર નજર પડી. તે છોકરી સાધારણ રીતે બીહકણુ નહીં હતી—પણ આ ઘડીએ કુમીના બદનમાં દેહસતને મારે લખલખુ ભરાઈ આવ્યું. તેણીનું આખું દીલ પાંદડાંની માફક ધ્રુજતું હતું—છતાં છલાંગ મારીને તેણી ઉડી, અને ચડપ દેતું પેલું ફાણુસ ઉપાડી કેઠડીના બંધ બારણાં ગમ-ધસી જઈ પોતાના બનતાં જોરથી તે ખખડાવી જોયું. મદદને માટે તેણીએ દયાજનક બે ત્રણ ચીચીયારીઓ વટીક પાડી—પણ ફેકટ ! સઘળું ફેકટ !! જખરદસ્ત લોખંડના દરવાજાને મારેલો અફલાતુન આલડરાપ એક નાજુક જવાન સ્ત્રીના ખડખડાટને શું મચક આવે ? છઠ્ઠે ખુલ્લે બગીચામાં આવેલી એક પડત બંધીયાર કેઠડીની આગે પાછે રાતે ૯ વાગતે હોયજ ફાણુ કાળું કુતરું કે કુમીની ચીચીયારીઓ સાંભળીને દોડી આવે ?

બારણા સાથ લગલગ દસેક મીનીટ રડમસ શ્રવે અને ધ્રુજતે શરીરે કુમીએ બની શકતી અછાડપછડ કરી હશે. પણ બારણું ઉઘાડવાની અને બાહરની મદદ મેળવવાની પોતાની સવળી કોશેશ અકારત ગયલી જ્યારે તેણીએ જોઈ ત્યારે ઠાકીને નાહીમન બની દુઃખ અને ધાસ્તીની એક ઘુમ સમેત કુમી પાછી કેઠડીના એક ખુણામાં જઈને નસોસ જેવી

અંપાઇ બેઠી—અને—અરેરે બીચારું નીરદોશ ગયું !—ખરે મને ઘણરાઇ જઇને કુસ્કે કુસ્કે તેણીએ રડવા માંડ્યું.

પણ રડ્યાબી ક્યાં સુધી કરે ? કુમી એટલી તો ઠાકી ગયલી હતી કે દીવાલપર માથું નાખી દઇ પોતાની ભીંણા-યલી આંખો બંધ રાખીને તેણી બસ લોઠ પોઠ થોડોવાર પડીજ રહી. કુમીનો જીવ ખરેખર તે વાર નાખ—છાંટ થતો હતો. બીજી કોઇ છોકરી તેણીની જગ્યાએ હોત તો જરૂર તે ઘડીએ પોતાની હોશ ખોલી દઇ બેશુદ્ધ થઇ જતે—પણ કુમી કાંઇ જીંદીજ કીસમની મીટ્ટીથી બનેલી હતી. પા કલાક આમ સ્થીર પાપણ બંધ રાખીને પડી રહેવાથી તેણીનો અકળાઇ આવેલો જીવ જરા સમાધાન થયો.

ડોળા ઉંઘાડીને ખડી બેસી તેણીએ શું બધું રખુચકકર થઇ ગયું તેનો વીચાર કરવા માંડ્યો. તેણીનું ચકલમ બનીને તાતી ગયલું બેજી કોઇથી મનમાનતો ખુલાસો મેળવવા માટે અશકત હતું. યા તો કોઇ બદમાશ લોકોએ નીચ કાવતરું કરીને તેણીને કાંઇ પાપી મતલબસર અહીં પુરી હોય, કે યાતો કંઇ જખુન ગફલતી કેથે થઇ હોય ! શું કારણા મુજબો અરધી રાતે બધું સુમસામ થવે તેણીને મુસકાતાટ કેથે ઉપાડી જશે ! ઓ ખુદા—ઓ દાદાર અહુરમજદ !! આ હેત્તનાક વીચાર આવતાંજ કમકમીને કુમીએ હાડેહાડ ધુમળ્યાં અને દેવાલના ખુણામાં ચોરથી વધારે દગાઇ બેસી. તેણીના જીગરમાં જાણે ધારતીને મારે હમણા ખરફ બંધાઇ જતું હતું. તેણીને હવે જરાજરા ફેર આવવા માંડ્યા. આ હા—ભયાનક ઇતેજાર અચોક્ક-સાઇ કરતાં હજી કુમી બેશુદ્ધ થઇ ગઇ હોત તો

કેવું સારું ! ઠંઠરતાં આંગળાંઓ વડે તેણીએ ખીસાં માહેલું પોતાનું નાનું ઘડીયાલ કાઢ્યું અને વખત જોયો—સવા નવ થવા આઘ્યા હતા. પેલું ફાણસખી ક્યારનું ડોળા બાળતું હતું. આસ્તે આસ્તે તેની રોશની વધારે ઝાંખી બનતી જતી હતી. દેખાઈતી રીતે અંદરનું તેલ ખપી ગયલું હતું.

એકાએક કુમ્મી ઝોંકા સમેત ઉઠી ! તે એક ધરમગુરૂ પીતાની દીનચુસ્ત દીકરી હતી. આફત કે એશની ઘડીઓમાં તે મહાન સર્વોત્તમ સર્વવ્યાપક સર્વજ્ઞાની બાપની ઉપર એક સરખી રીતે વીશવાશ મેળવાતી તરખીયત તેણીને તેણીના જન્મથીજ મળેલી હતી. શું તે દયાળુ દાદાર હોરમઝદ કુમ્મી જેવી એક ભલી, સદગુણી, છોકરીનું વીના કારણે નષ્ટોદ વળવા દેશે ? ના !—કાંઈ અજબ જોર કુમ્મીના બદનમાં જાણે આવી ગયું. થોડીક પળ તેણીનું ધુજવાનું બીજું બસ જતું રહ્યું. ધીમેધીમે તદન ખતમ થતા દીવા સામે ઉભી રહી તેણીએ કરતી પખોડીને શરોશબાજ ભણવા માંડી.

બંદગીમાં તે નેકીનું બચ્ચું એટલું મશગુલ થયું હતું કે દીવો ખીલકુલ બુખાઈ જવાની અણીપર હતો તેનુંખી તેણીને ભાણુ રહ્યું નહીં. આખરે જ્યારે ફાણસ સદંતરજ ગુલ થઈ ગયું—અને ઓરડીમાં કાળું ઠણક અંધારું થયું ત્યારેજ કુમ્મીએ ભણતાં ભણતાં ટંટોસીને દીવાલના ખુણામાં પાછી ખેઠક લીધી.

આહ—હવે તેણીનો જીવ જરા મોકલો થયો હતો. ઓ

રડીમાં અંધાર ફીલ થઇ રહ્યું તેથી ખીહને વધારે ફાળ ખાઇ જવાને બદલે તેણી ઝોરખી વધારે શાંત બની હતી.

તેણી આંખોએ બંધ રાખીને ભણતીજ ગઇ. હોરમજ—
જોદાય બંદગી પુરી થતાંજ એક ધીમે નીસાસો તેણીએ નાખ્યો.

“ઓ મારા પરવરદેગાર ! જો આય દુન્યાની નીરદોશ અને ભલા માણસો પર તારી નેગેહબાનીજ હોય તો મારી મદદે આવ !” તેણી ગળગળતા દબાયલા સાદે જીવ સાથે બોલી, “આય આફતમાંથી મને બચાવ—અને મારી બાકાની આખી જાંદગી ભલામના કામે માટે અર્પણ કરવાના હું પવીત્ર સોગંદ ખાઉં છ !”

કુમીએ આટલા સખુનો બડબડી પાછું ભણવા માંડ્યું—
પણ કુદરત ક્યાં સુધી ટકે ? તેણીનો ઝુમાઇ જતો જીવ વધુ વાર જવાબ દેવા હવે સાફ ના પાડતો હતો. તેણીને તમ્મર આવી ગયા. ભીંતને અદેડીને ખભાંપર નાખી દીધેલી ડોક સાથે તે રૂડી છોકરી અંતે અડધી બેહોશીમાં—અડધી ઉધમાં—ઢગલો થઇ ત્યાં ખુણામાં સ્થીર પડી રહી.

એખી તે પરમકૃપાલુ પીતાની એક જાતની દયાજ હશે !
મનની થોડાક વધુ કલાકની ભયાનક વેદનામાંથી તે પરવરે તેણીને છટકાવી હતી.

*

*

*

સુલતાને જ્યારે નેતરની પેઠે ધુજતાં પોતાના આંગળાંઓ વડે કોઠડીનો લોખંડી અડગરો હિંધાડ્યો ત્યારે ‘રોશન મહાલ’ની લોહોરીએ મધરાતના એક વાગતાનો ધમધોર ઠોકો એમેર ધમધમાવી મેલ્યો. તે ઘડીએ સુલતાનની તખીયત

પેલી આઠ ભડકીને જાગી ઉઠી ઉભી થઈ !

“કાણુ ?” તેણીએ બીઠધેલે સાદે શ્રુમ પાડી.

સુલતાને તુર્ત પોતાની હવે છેલ્લી બાકી રહેલી વેસ્ટા સજગાવી અને તેણીની સામે પકડી—

“કુમ્મી—કુવરબાઈ !!!” બસ તે આટલાજ શબ્દો હેબતાયલા અવાજે ઓચરી શક્યો.

“સુલતાન !”

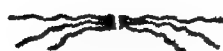
ખુશાલીની એક તીક્ષ્ણ ચીસ સમેત કુમ્મી તેની ગરદનને બાઝી પડી. અરેરે—એવી વખતે બીજો કાંઈથી વીચાર કરવાને માટે કુમ્મીમાં તાકાત ક્યાં હતી ? તે છોકરીએ એકાએક પોતાના બે નાજુક હાથો પોતાના આ વાહલા “હીરા”ના મળાં આસપાસ જોરમાં વીટાળી દીધા, અને સલામતીનાં એક કચકાં સાથે તેની છાતીમાં પોતાનું ‘ડોકું’ દાખી દીધું !

પણ સુલતાન પણ ઠેરવીને ઉભો ક્યાં રહી શકતો હતો ? જેવા કુમ્મીના હાથ તેના ખભાંપર પડ્યા કે એક ધાયલ થયલા આદમીની માફક તમ્મર બાઘતે એક દુઃખની હાય સાથે સુલતાન ધમધમ કરતો બેસાણુ—સાવ બેસાણુ—બોંયપર તુટી પડ્યો.

*

*

*

પ્રકરણ ૪૫ મું.

—:૦:—

તાલ્યારોળ.

કહેવાની શું જરૂર છે કે ‘રોશન મહાલ’માં તો ગઇ રાતના ૯ વાગતેથી તાલ્યા રોળ પડી રહેલી હતી. મેહરબાઇ જસાવાળાની પાર્ટીવાળી મોટર છેક પોણા અગ્યાર વાગેને પાછી ફરી. પેત્રોલ ખપી જવાથી શોકરને અધવચ્ચે મોટર ઉભી રાખી પાઉપ્યાદા કેટલેક દુર ચાલી જઈને થ્રાફુંક ખરીદી લાવવું પડ્યું હતું; અને તેટલો વાર-ખાસો સવા કલાક-મેહરબાઇ, જાલુ, માનેક તથા દાદીને ભર રસ્તાની વચ્ચે વચ મોટરની અંદર બેસી રહેવું પડ્યું હતું. શોકર એટલો તો ઝડપથી લંબાણુ કેથે ઉઝડ રસ્તા ઉપર મોટર હંકારી ગયો હતો કે પગે ચાલીને પાછું બંગલે ફરાય તેમની નહીં હતું. વળી કોઇ બીજી ભાડેની ગાડી કે ગાડુ વટીક મુવું જીવતું ત્યાં તે વેરાન ભાગ તરફ ફટકતું નહીં હતું—એટલે હાથ જોડીને બેઠાં બેઠાં બડબડ ફડફડ કરવા સીવાય બીજો કશો ઉપાયજ નહીં હતો. આખો વખત મેહરબાઇ તો વટવટયાંજ કીધાં—અને અલગત “શોકર”ની બેવકુફાઇ તથા બેદરકારી માટે ખુબ તરેહથી તેના ઉધરા લીધા. પણ શોકર બંદાની હથેલી પર દાદીબાએ અચ્છો ચીકાસ લગાડી એવો તો પાક લાણાવી રાખ્યો હતો કે તે તો નબોદ ગયો પેટ માંહેલું પાણીથી હલાવતો નહીં હતો. અંતે હા-હો કરતાં છેક પોણા અગ્યાર વાગે આ ટોળાં “રોશન મહાલ” માં પૂગી શકી હતી.

“મરે-હરવધ ગેઇ કુમી તો આખર ખોધામાં પરી હોશે! એક તો શેહરીયારજંગળી જંગલામાં નથી. પણ સુલતાન છે-તેથી મને જીવને નથીત છે!” મેહરબાઇ કાંઈ ડઝનેક વખત આમ જીવ સાથ પટપટી સધયારો લઇ ચુક્યા હશે.

‘મહાલ’ના પોરટીકામાં મોટર દાખલ થતાં ને વાર પહેલો બાહર માણેક કુદી પડ્યો. મેહરબાઇ અને જાલુ તો કુમીને અકળાયલી ગલરાયલી બાહર દરવાજા આગળ ડોળા તાણીને વાટ જોતી ઉભી રહેલી જોવાની-વકીમાં હતાં. પણ કુમીની ત્યાં ઘણું નસલ કાંઈ જણાઇ નહીં, એટલે તેઓ વીચારમાં પડ્યાં. રહ્યા સહ્યા સુલતાનનીબી કાંઈ નીશાની દેખાઇ નહીં! એમ કેમ? બેઠિ જણાં વાટ જોઇ જોઇને આખરે ઠાકીને પોતપોતાના ઓરડામાં ધોંટાઈ ગયા કે શું?

માણેક ત્રણ ત્રણ ફાંડે માલપર પોતાના ઓરડાગમ દોડ્યો. મેહરબાઇ, જાલુ ઝડપમાં પોતાના ઓરડાગમ વળ્યાં.

*

*

*

સાડાખારખી વાગી ગયા—અને કુમી તેમજ સુલતાન બેઠેતો પત્તા નહીં મળે. “રોશન મહાલ”ના એકકેએક ચાકર નફરોને ચીપી ચીપીને બંને જણ માટે પુછ્યું તો બધા ગાવડી જેવા કાને હાથ મુકી ચુક્યા હતાં. ફક્ત કેટલાંક માણસોએ માત્ર એટલી ખાતમી આપી કે કુવરબાઇ રાતે ૯ વાગે બગીચામાં મોટરની અખર કહાડતાં આમતેમ ફરતાં હતાં ખરાં.

શેહરીયારજંગ તો ગુલબરગા છોડીને બે દહાડા બીબી સાથે બીજે કેઠે ગામ ગયલા હતા, એટલે મેહરબાઇ તો આ નહીં ધારેલી મુસીબતથી લગલો પુંજો બની ગયાં.

સુલતાન જરૂર ગુમાઇ ગયલી મોટરની લાલ કહાડવા નીકલી પડેલો હોવો જોઈએ—અને કુમી એખલી રહેતાં બીહધી હશે તેથી સુલતાનની સાથેજ ગાડીમાં ગંચલી હોવી જોઈએ. માણેકનું આ અતુમાન હતું. અરે પણ કોઇને કહી મુઝી તો જતે! માણેકના વીચાર સાથ મહેરબાઈની મળતાં થયાં—અને સહેજ ઠંડા પડ્યાં.

બારીએથી ટીગાઇ ટીગાઇને ત્રણડો જણાંઓ—મહેરબાઈ, માણેક, જાલુ—કુમી તથા સુલતાનની પાછા ફરવાની રાહ જોતાં ઠાકી ગયાં. દાદી તો આ જો જણાની તલાસ કરવા પાછો ‘મહાલ’માંથી પગે ચાલતો કોણ જાણે ક્યાં નીકળી પડ્યો હતો.

બાર થયા—સવા બાર થયા—સાડા બારબી થયા! હવે મહેરબાઈની ધીરજ ખુટી અને તેવણે માણેકને પોલીસ સ્ટેશન પર ખબર કાઢડવા દોડાવ્યો.

એક વાગી જવા છતાં નહીં કુમી મળે—નહીં સુલતાન મળે—નહીં દાદી બાહેરથી પાછો ફર્યો માણેક પોલીસપરથી એક અમલદારને અને થોડાક સીપાઇઓને લઇને ભારતી ગાડીએ પાછો આવ્યો. પોલીસ સ્ટેશન પર તો જાને જણાંની કાંઈખી ખબર મળેલી હતી નહીં. પોલીસ ફોજદારે મહાલમાં ચાંપતી પુછપરછ કરી—ચોમેર માણસો દોડાવ્યાં—પણ વ્યર્થ!

જાલુ તો ગભરાઇને ચેડી જેવી કુસ્કે કુસ્કે રડવા પડી ગઇ માણેકબી ફગાઇ જવો ગયલો હતો. કુમી જેવી તેની ભત્રી અને વાહલી બેદન આમ ભેદભરી રીતે અડધી રાતે શુભ થઇ ગઇ તેનો ખુલાશો શું રજુ કરવો તે તેને પોતાને

પણ સુજ પડતું નહીં હતું. અને સાથે સુલતાનખી ગેપ થઇ ગયો—એટલે તેનો અર્થ શું ?

એક કદંગો વીચાર તેને એકજ મીનીટ—અસ ફક્ત એકજ મીનીટ—આવ્યો ! પણ બીજીજ પળે તેણે તુચ્છકારથી તે છંછેરી નાખ્યો. કુમી જેવી સદગુણી છોકરી કાંઈથી વેળા પોતાના વાહલાંઓની જાણ વગર એક આંધળું ઉછાછળું પગલું ભરે એ કદીથી બનવાનુંજ હતું નહીં. વળી સુલતાન કેવો ધંચે ધંચતો ગ્રહસ્થ માણસ હતો તેથી માણુકને માલમ હતું. એ તો બનેજ નહીં—પણ ચેહ ! ત્યારે એ બેઉ જણાં સાથેજ એકકડી વખતેજ બેમાણુમ કેમ થઇ ગયાં ? કયાં ગયાં ?

મેહરબાઇ કુદ તો એવાં ડઘાઇ વધાઇ ગયલાં હતાં કે એકગમથી તેવણને સધીયારો આપતાં, બીજીગમથી જાણુને પટાવતાં, ત્રીજીમેરથી પોલીસના માણસો સાથ માયાંઝીખ કરતાં માણુક જાણુ સુનો આવરો જેવો બની રહ્યો હતો. ઉપરથી નીચે તેણે કાંઈ પચાસેક ઢંકેલા ખાધા હશે. નામુરાદ અને બેબાખરો જેવો તે બીચારો પાછો પચીસમી વખત ફેાજદાર સાથે નીચે બગીચામાં ખોળ કરવા ઉતરી પડ્યો—અને રડમેસ જેવે એદરે પોર્તીકા આગળ ઉભો રહી હવે શું કરવું તેના અંદેશમાં આમ તેમ જોવા પડ્યો—તેટલાં—

“ઓ કુમી !”

કુમી એક બીધેલી હરણીની પેઠે સામેથી દોડી આવતી હતી ! માણુક એક ખુશાલીની જુમ સમેત પોતાની બેહન તરફ ધસ્યો. બીજી સેંકડે કુમી—લગભગ લોહપોહ જેવી—તેના હાથોમાં તુટી પડી.

અને જય ! ખીચારી કુમીએ તોળી સર્વે કરતાં વધારે હીંમત દેખાડી.

“ક્રુધ, હું સારી કાતી છેઉં. તમે જરા ઉભાં રેહો. મને—મને પાણી આપો. હું બધું તમને કેહુંછ. જરા મને દમ ખાવા દેઓ—” તેણી મહા મુંશકેલીથી હાંફતાં હાંફતાં આટલું બોલી.

ક્રોધએ પીવાનું પાણી તુત લાવી આપ્યું તે થોડાક જોટ કુમી ધથધથ પી ગઇ.

“સુલતાન તાંદ્ર બેસુદ્ધ પડેલો છે—ક્રુધ ! બધું લોહી લોહી જયછ—માથામાં ક્રોધએ એને માયુંછ—તમે જરા અહીંજ રેહજો. હું જલ્દી સાથ મારા ઓરડામાં જાઉંછ. સુલતાનને સારૂ ડાકટર બોલાવજો—પછી ઉપર જલદી આવજો. ચાલ, જલ્દી—આવેછ કે ?”

આટલું બોલી કુમી તો ઝપાટામાં માળપર પોતાના ઓરડામાં દોડી ગઇ. જલ્દી તેણીની પુઠે જવા માટે તેટલાં માણસોનું ટોળું સુલતાનને લોહપોહ ઉપાડી લાવતું તેણીની નજરે પડ્યું—એટલે તેણી તો ત્યાંજ ડગાઇને ઉજળી વાખ જેવી દસી રહી ગઇ. મેહરબાઇ ધબક કરતાં કે બાજટપર ફસડાઇ પડ્યાં હતાં.

*

*

*

આખી રાત સુઇ કોણ શકે ? સુલતાન માટે ત્રણ ત્રણ ડાકટરોની દોડ મેહરબાઇ એ કરી મેળો હતી—પણ તે જખમી થયેલો સેક્રેટરી તખીબોની ગમે તેવી ચાંપતી કાશેશ છતાં છેક ચાર વાગતા સુધી સુધ્ધીમાં આવી શક્યો નહીં હતો. માણેકે, શેહરીયારજંગપર આ બધા બેદલ્સર્યા સીતમની

ખબર આપનારો એક લંબાણુ અરજાંટ તાર રવાના કરી તેવણને તુર્ત ઉપડી આવવા આગ્રહ કર્યો હતો. દાદાભાઈ શેઠ ડોળતા ડોળતા આસ્તે રહીને સવા ત્રણ વાગતે કોણુ બાણે ક્યાં ક્યાં રખડીને વસણાયલાં ડાયાં સાથ પાછા 'માહાલ'માં ફર્યા ત્યારે તો જરા ચોમેરનો અકરાટ ધસરાટ ડપટ પડેલો હતો. કુમ્મી પોતાનાં ફગલાઈ ગયલાં સગાંઓને પોતાપર નહી સમજ પડે તેવો જખુન હીચકારો ગંજખ શું અને કેવી રીતે યુજ્યો તેની કાહણી કરી ચુકી હતી. બધાં 'માહાલ'ના માણસોખી જગે વગે થઈ ગયલાં હતાં.

સર્વે કોઈ સુલતાનની ચાલુ બેલાની અને તેના માથાં-પરના જખમની ગંભીરતાને લીધે એવાં દલગીર થઈ ગયલાં હતાં કે મેહરબાઈ, બાલુ તથા માણેકે તો ખીજાનાપર જરા બે મીનીટખી બરડો નાખવા સાફ નાજ પાડી. સુલતાનના ઓરડામાંથી કુમ્મીના ઓરડામાં આ ત્રણડે જાણાંઓએ ઉચાટ અને ચીંતાતુર જીવે ધકેલા આખી રાત ખાયાજ કીધા. સુલતાન આગલ એક ડાકટર અને નર્સ આખો વખત મેહરબાઈએ રાખીજ મેલ્યાં—અને પોતે પોતાના આ વીશ્વાસુ માનીતા સેક્રેટરીની ખબર અંતર બાણુવા એટલી કાળજી દેખાડતાં રહ્યાં કે ડાકટર તથા નર્સખી તાબુખ થયાં. અને નાનકડી બાલુ ? બોહસ કરવા છતાં તેણી સુલતાનના ઓરડામાં એક સોફાપર બડીને બડી સુતી સાવજ બનીને બેસીજ રહી. માણેક પણ મોટે ભાગે સુલતાનની આગલનો આગલ બેઠેલો રહ્યો.

કુમ્મી પોતે તો ઠાકીને લોઠપોઠ થઈ છેક ત્રણેક વાગતે અંતે ભર ઉંઘમાં પડી હતી. દાદીખી બે ત્રણ વાગતા સુધી

અહીંથી તહીં ડમક્યા કરી અંતે પોતાના ઓરડામાં - જઈ ભરાયો હતો. જ્યારે ચારેક વાગતે પાછળી રાતના સુલતાને પહેલીવાર ડોળા ઉઘાડી ફાટી ફાટી આંખોએ આસપાસ જોયું ત્યારે તેના ખીજાના આગલ ડાકટર, નર્સ માણેક તથા બહુ ઉમેત્રાં હતાં.

ત્યારે મેહરબાદ જસાવાલા કયાં હતાં ? તેવળુ પોતાના ઓરડામાં જઈ અંતે સાડા ત્રણેક વાગતે ધોદ્યાપર અળેટાયાં હતાં. ત્રણ વાગતે તેવળુને સોસ લાગવાથી પોતીકાં ખીજાણાં આગળ ટીપાઈપર હમેશ ધંકાઈ મેલાતું પાણીનું ટમબલર આપું પીને સુલતાનવાલા ઓરડામાં પાછા આવ્યાં. બાદ બસ તેવળુનો જીવ ચુંદાયાજ કર્યો. દસ પદર મીનીટ સુધી તો તેવળુ તાસવીસ કરીને જેમ તેમ એક બાજુ ખુરસી પર બેસીજ રહ્યાં—પણ આખરે જ્યારે નહીંજ ટકાયું ત્યારે માણેકે તેવળુને બજીદ થઈ જરા બે ઘડી આરામ લેવા તેવળુના ઓરડામાં મોકલી આપ્યાં હતાં.

“મેહરાંજી—તમે જરૂર સજ્જડ પડકાશો, જો !” માણેક જરા ગંભીર થઈને ચીરડાયો, “કામમાં કામ તમે વળી કાહડી બેસશો તો પંચાતી ! જાઓ, જરા અડધો કલાક તો બરડો નાખી ઉઠો હું અહીં સુલતાન અગળજ છેઉં આય ડાકટર છે—નર્સ છે—પછી તમારું શું કામ છે ?—તમારી તખીયત એક તો નબલી ચાલેછ તેમા આય ‘શોક’થી તમે તદન આજેજ થઈ ગીયાંછ. નહીં બસ—જાઓ—બેંહસ ના કમે ! સુલતાન જરાખી હુશીઆર થશે કે હું જરૂર તમને કેહવા આવશ જ બહુ, એવળુને લેઈ જા.”

મારી કુટીને મેહરબાદને બહુ સાથ માણેકે તેવળુના

ઔરડામાં મોકલ્યાં. મેહરબાદને ઊઠવા વગર છુટકોજ નહોં હતો. તેવણનું માથું વળી સખત પકડ્યું હતું—અને આખો વખત જીવ ધણોજ ડોહવાતો હતો. બુદ્ધ માણસ એટલે આવા ઓચીંતા બનાવોથી દેખન ખાઇ જઇને ધુજ પડે તેમાં શું નવાઇ ?

મેહરબાદને ધોલ્યાપર સુવાડી તેવણ આગળ પાણીનું બીજું ટમ્બર ભરીને મેલી જલુ તો સુલતાનના સીક ઔરડામાં પોતાના ભાઇ આગળ પાછી સટકી આવી. માણેકે તેણીને ઘણીબી પટાવી, સમજાવી, ધમકાવી કે મમજાજની આગળ જવું—પણ ના. જલુ તો આંખ પાણી કરતી સુલતાનના આગળજ છેક ચાર વાગતે તેણે ડાળા ઉંઘાડ્યા ત્યાં સુધી ખડે પગે ઉભી. આ ભલા જીવાન સેક્રેટરી—જેણે તેણીનો જાન જતો એકવાર બંચાવેલો—તેને આવી ભયંકર હાલતમાં બેભાણુ પડેલો દેખી નાની જલુ રડાઇ રડાઇ જવાતું હતું. બરાબર ચારને દસે સુલતાને ૨ ૧૧ ઉંઘાડી આસપાસ બેયું ત્યારે તેણીની ખુશાલીનો શું ? જોકે ડાક્ટરે મ્હોં કુમળાવી ને બહાર ક્યું કે સુલતાન સખત બોખાર ચઢેલી હતી તે કાંઇ સારી નીશાન નહીં કેમજે કદાપી બેજાની તાવ પર તેને નાખી દે એવું ધારતી હતી—છતાં એક નાનાં બચ્ચાંની માફક કુદ મારતી જલુ સુલતાન સુધીમાં આવવાની ખુશ ખ મમલાંજને કેહવા દેડી.

પણ “મમલ”ને એ શું થઇ આવ્યું હતું ! તેવણનું માથું હાર્ટ કટકા થઇ જતું હતું—અને હાથે તથા પગે આંકડાં તાં હતાં, તેવણ પોતાનું દુઃખ ખમી નહીં શકવાથી “
માય !—ઓ બોદાય !!—ઓ કોઇ

આવોરે !” કરી જીમ મારતાં હતાં. જાલુ તેવણનો આવો આવતાર જોઈને ડાહ્યાજી ગઈ બીધેલી હરણી માફક તેણી પાછી સુલતાનવાળા ઓરડામાં દોડી અને માણેક લઈ તથા ડાકટરને ઝડ મેહરખાઈ આગળ બોલાવી લાવી.

તેઓ મેહરખાઈનાં ઓરડામાં ધસી ગયાં. ડાકટરે બાઈની નાડ જોઈ અને કપાલનો ચીલ્લો ચઢાવ્યો ! મેહરખાઈ જસાવાળાના ડોળા ચઢી ગયલા હતા અને હાથ પગ ખેંચાઈ જતા હતા.

તેવણની જીમ સાંભળીને દાદીબી પાસેના પોતાના ‘મેડ-રૂમમાં’થી ત્યાં અડધો ઉધરેટો જેવો દોડી આવ્યો—અને ગલરાઈને શું થઈ ગયું તે સહિ કોઈને પુછવા પડ્યો. પણ શું થઈ ગયું તે કોઈને સમજ પડે તો ખુલાસો કરે કે ? “મમઇજી”ને એકાએક શું બીમારી થઈ આવી હતી તેથી દાદીના જેટલાંજ સર્વે કોઈ-ડાકટર સુદ્ધાં—અણખણ હતાં. મેહરખાઈ પોતે તો ખુલાશો કરવાને અશક્તજ હતાં.

“ઓ—ઓ—ઓ—મારો જીવ જાયછ રે—ઓ ! માઈં ગલું તણુઈ જાયછ રે !—ઓ—જાલુ !—માણેક !—હું મરી જાઉંછ રે—”

બસ બીજું કંઈ મજેજ નહીં, સારે નસીબે ડાકટર મેન્સરીફ ગુરૂજીના સર્વથી બાહોશ પ્રીતીશીયન હતો. તેણે તુર્ત થોડીક લીટી ચીત્રી કાઢી પોતાને ઘર (જે ‘રોશન-મહાલ’થી પાંચ સાત મીનીટના રસ્તાપર હતું) ત્યાં દાદીને મારતી મોટરે દોડાવ્યો. તેવણે દર્દીના ગળામાં પાછપ ઉતારી ને “વોમીટ” કરાવવાનો સાંચો મંગાવ્યો હતો. અલગત દાદીની ઉંઘખુદ ઉડી ગયલી હતી. ચાર ચાર ફાંડ્યે દાદરપરથી

ઊતરી આ ચીકી સાથ નવાબની તખ્તાર મોટરમાં ડાકટરને
ઘરે તે ધસ્યો અને પંદર મીનીટમાં તો “ પમ્પ ” સાથે
પાછોબી આવ્યો.

ડાકટરે ચાંપતી બરદાસ્તથી જ્યારે મેહરઆબના પેટમાં
સધળો પ્રવાહી પાછો બાહર કહાડ્યો ત્યારેજ જરા ડોસાં
ડપટ પડ્યાં—જે કે તેવણું માથું અતીશય દુખતું હતું અને
શરીરે ૧૦૩ જેટલી તાવ ચઢેલી હતી.

સહવાર પડતાં ડાકટર મેન્સરીફની ઉપરાસાપરી દવાઓ
અને બીજી ત્રીજી માવજતથી મેહરઆબજી બાંધના માથાંને
દુખારો તથા હાથ પગની ખેંચતાણુ જરા નરમ પડી—અને
તાવબી સેહજ ઊતરી. પણ તેવણુ તદન નસોસ પડી ગયલાં
હતાં. તેવણુ ઝુમાઇ ગયલે જીવે હવે જરાતરા આસપાસનાંઓ
સાથ વાતબી કરી શકતાં હતાં. સુલતાન સાવધ થયો હતો
તે જાણી તેવણુ ખરેજ ખુશી થયાં. સુલતાનને મજબુત તાવ
ચઢી હતી—અને ‘ એન રીવ ’ નો સોદો હતો—તે બીના તો
બધાંઓએ મેહરઆબને કેહવાના અખાડાજ કર્યાં.

મેહરઆબ જસાવાળાને ઉભરી આવેલી બીમારી જેટલી
ઓચીંતી, જેટલી સખત, તેટલીજ ભરમ ભરી હતી. ગઇ કાલ
રાતથી ‘ રોશન મહાલ ’ ઉપર બધો લેદ ભરમોનોજ સાહયો
જાણે ઉતરેલો હતો. ૩૦ મેન્સરીફ તો ખુટો દારીનેજ
‘ રોશન મહાલ ’માં અડી બેઠો. તે નીઝામી સલતનતનો એક
માલેતોઝાર તબીબ હતો—તેને પૈસાની શું કનવાર હતી ? પણ
એક ગમથી સુલતાનની બોખારે તેને ચીતાતુર બનાવ્યો હતો,
અને તે જવાન મહેમેદન અહરથના ખુબશુરત એદરાથી તેનું
ભલું દીલ બહું પીગળી ગયું હતું. બીજી ગમથી ‘ રોશન મહાલ ’ની

લેદી જખરદસ્તીની બધી કાહણી સાંભળયા પછી ડા० મેન્સ-
શીલ્ડ પોતાનો આવો ‘ઇન્ટરેસ્ટીંગ’ કેસ છોડી દેવા માહતો
હતો નહીં. સુલતાનની તાવની પહેલી ધાસ્તીભરી નીશાની
સામે જીવપર આવી ને લડવામાં પોતાના ફરેસ્તાઇ ધંધાની
એક પવીત્ર ફરજ—એક ખરી મોટાઇ—સમજીને તેણે
માણેકને જાહેર કયું કે જો વાંધો નહી હોય તો તે એક
આખો દાહડો ‘રોશન મહાલમાં’ જ રહેવા ઇચ્છે છે.
માણેકને વાંધો શું હોય ? મેહરબાઇએ જ્યારે ડાક્ટરનો આ
ઠરાવ સાંભળ્યો. ત્યારે તેવણનું મ્હોડું ખુલી ગયું.

“માણેક, એ ડાક્ટરને કેહ કે જે એની શી થશે તે હું
ખુશીથી આપશ. પણ સુલતાન આગળથી ખસે નહીં. રાતની
નર્સનીથી ગોઠવણ કરજે. સુલતાનને કશું કંઇ થશે તો હું
તુને પુછશ જો, માણેક ! એ મારો સુલતાન તો મારો દીકરો
છે—મારો જમનો હાથ છે.”

“કુછ-ડાક્ટરને તો હાલ તુરત શેહરીયાર કાકા પાછા
આવે નહીં તાંહ સુધી ‘મહાલ’માં રાખવાનોજ તો ! તમારી
તખીયતથી કાંહ બરાબાર છે ?”

“અરે મને કાંહ મુછને દાર દોધીમાં નાખેછ ? હું તો
હવે સારીકાની થઇ જવશ બસ તમે લોક સુલતાનને ઉઠારો.
એને મારનારાઓના હાથ લાંગે ! મારા હીરા જેવા છોકરાને
કોણ મુવો દુખ દેવા નીકલી આપેા કોણ જાણે ! માણેક એ
બધું શું ધમશાન થયું ? એ પોતે કંઇ ખોલાસો કરેછ કે ?”

“લે ! ખીચારો તાવની ઝુમમાં સસરતો પડેલો છે તેમાં
ખોલાશો કાંહથી કરવા બેશે ? પણ મમલાં, તમે હવે ધણું

બોલ બોલ ના કરો—ચાલો પોહરી ઉઠો, જોઉં છતો !” દાદી જે આ વેળા પાસે ઉભેલો હતો તેણે આ પ્રમાણે મમ્મણની કદર આપી.

સુલતાનને ચઢેલી તાવ વીશે દાદીએ મેહરગાઇ આગળ આમ ભાંગરો વાટી દીધો તેથી માણેક મનમાં બહુ ખીજ્યો—પણ દાદી સાથે હમણા પંચાતી કરવા ક્યાં બેસે ? મેહરગાઇ આ સુલતાનની બોખારની વાત સાંભળીને બીચારાં પુરાં ધ્રુણ પડ્યાં.

“ મરે કંઈ સમજ પરતું નથી. જાણે બધું મુવું છન પરીયાનું કારખાનું ઉલટી પરચું હોયની, તેમ સામટાંજ વધતો વીટ્યાંજ ! શેહરીયાર આવી ગગરતો હોય તો જરા તલાસખી કરીને આપુને શું થયું તે સમજાવે.”

“ કુછ, ડાકટર મેનસ્ટીલ ખતી ખતીને અમુને બધાંને ખુજેજ કે તમુને એકાએક દીને આંકરાં આવી ગીયાં તે આગળી સાંજે તમારા ખાધાપીધામાં કંઈખી આવેલું વાઈ ?” માણેકે હવે કાંઈક ઇતેજારીથી સવાલ પુછ્યો.

“ કંઈજ નહીં, આ. રાતના મોહના પર આપરે કાપએખી એક છુકખી મુક્યો છ? આપરે બાહારથી ફરીને આયાં તે મુવું બધું એવું રોખઈ થઈ ગીયું કે ખાધાનું ખાધાને જગોએજ ખરીયું રેહી ગીયું.”

“ પણ તાહરે એમ એકદમ તખીયત શાએ ખગરી આવી, કુછ ?”

“ ઓવાય—તે હું શું જાણું, દીકરા ? આજે તીસ તીસ વરસ થયાં મુવું એવું દરદ તો મેં જાણેલું નહીં. મને માયું દુખવાની આદત તો છેજ રે—પણ જેઠ રાતના તો

બસ ઓતીતું મને એવું કંઈ થઈ આવું કે જાણે આખું દીલ કપઈ વેહરઈ જાય ને આખના ડોરા નીકરી નીકરી પડે—”

“મમલાં, તમે તમારી રીત પ્રમાણે એક નાહતી ચીજને મોટું રૂપ આપી દેશને અમુને બધાને હબકાવી જ મુક્યાં ! હોય—જરા આય કુમી ને સુલતાનના બનાવથી મગજ ‘એકસાઈટ’ થઈ ગયેલું ઉતું તેમાં વરી આપરી મોટરની ડ્રાઈવથી ઠાક ચઢેલી એટલે—”

“કુછ, તમે કંઈ તમારી દવા બવા પીધેલી ?” માણેક વચમાં સવાલ નાખ્યો.

“ખીલકુલ નહી, દીકરા. બધો જીવ એવો અકરઈ રહેલો કે દવા પીવાનું ધક કાંઈ રહે ? ફક્ત રાતે એક વખત જરા ટમલર ભરીને પાણી પીધું. પણ પાણી તો રોજ રાતે પીવુંછ. હા જો ખરા-મને પાણીથી મુવું એવું મોરચું મોરચું લાગું કે તેજ વખતે હું અજબ થઈ કે આજે એમ કેમ ? પણ બધા ગભરાટ અકરાટમાં કોણને કેહવા જઈ ? બસ પછી મારો જીવજ ફરવા લાગો—”

“પાણી મોરચું લાગું !” માણેક મોટેથી બોલી પડ્યો, “કીયું પાણી—કાંઈથી તમે પીધું ?—”

“મરે એમ શું કરેછ જો ! રોજ મારે વાસ્તે અહીં ટીપઈ પર જાણુ પાણી ભરી—મુકેછ કેની !”

માનેકે જાણુને બોલાવી.

“જાણુ, ગેઈ રાતે આય ટમલરમાં પીવાનું પાણી પુછજીતે સાઈ તેં ભરી મુકયુંતું ?”

“હા-મેં પોતે મારે હાથે માટલાંમાંથી મુકયું. કાંય ?”

“માણેક—વોટ આ કુલ યુ આર !” દાદી વચ્ચે ફફડી

ઉઠ્યો! “ એવણુને હવે બસ બોલાવ બોલાવજ કરેછ કે ? ચાલો, મમદણ, હવે મજહૂથી પોહરી ઉઠો—બધું વધન વીટી ગીયું ને ખુદા સહિનું સાફ કરશે. કમ—મેક—આપરે ઊભા રેહીયું તાંહ સુધી એવણુ પટપટ પટપટ કર્યાજ કરશે. ”

આમ બોલી દાદી પોતાના કઝીન ખારીસ્ટરનો હાથ પકડી ઓરડામાંથી બાહર તાણી ગયો.

—:૦:—

પ્રકરણ ૪૭ મું.

—:૦:—

નબોદનું પહેલું નગાડું !

વયમાં એક આખો દીવસ નીકળી ગયો. આગલે દીવસે સહવારના ચાર વાગતે સુલતાન પોતાની બેઠોશીમાંથી ફારેગ થયો હતો ખરો—પણ ૧૦૪૧ ડીગરી તાવની લોપનમાં તાસવીસ કરતા પડેલા એક દર્દીનું ધક ઠેકાણે તે ક્યાંથી હોય ? ડા૦ મેન્સશીલ્ડ અને કુશળ નર્સ મીસ બોવનની ચાલુ ચાંપતી માવજત છતાં સુલતાનની ‘ ટેમપરેચર ’ હાથમાં આવીજ નહી—અને તેનો લવારો બકારો વધતોજ ચાલ્યો. બપોરના તો તાવ ૧૦૬ જેટલી થઇ ગઇ—અને ડાક્ટર તેમજ નર્સ બંનેના એહસાસ દીલગીરી તેમજ ચીંતાનો ખુદ્દો ચીલ્લો ચઢેલો હતો. ડાક્ટરે ગમગીન અવાજે માણેકને તથા દાદીને અલ્લકસે કહી મેલ્યું હતું કે જો આ ભેજની તાવ નીવડશે તો કેસ ધણો જોખમ લર્થો દેખાઇતી રીતે થઇ પડશે.

તખીએ સખત તાકીદ કરી હતી કે દર્દીના ઓરડામાં કાંઈએખી બીલકુલ જવું જ નહીં.

મેહરબાઈ જસાવાળા પોતાની આગળી રાતની બીમારી-માંથી મોટે ભાગે તટાર થયા હતાં—પણ હજી પોતાનું બીછાણું છોડી શકતાં નહીં હતાં. તેવણને જ્યારે જાનુએ કુસ્કે કુસ્કે રડીને સુલતાનની ગંભીર હાલતથી વાકેફ કર્યા ત્યારે ઘરડાં મેહરબાઈજી બીચારાં પોતાના માનીતા સેક્રટરી માટે પુશકળ કકલ્યાં. સર્વે કાંઈના દીવ ઉચટ અને ગમ-ખાર બની ગયલાં હતાં. જાણુ તો ધેલી જેની કંઈ ખાવા પીવાથી ના પાડતી હતી. સુલતાનને માટે તે છોકરીના નીરદોશ કામળ જીગરમાં એક અજબ સામ્યું જાતનું વહાલ હતું. કુમ્મી પણ આખો વખત પોતાના ઓરડામાં ભરાઈ રહેતી. એક વખત પોતાની એ બેદનને ઘણી પટાનીને જરા “ મોહડાં ગમ ” કરવા માણેકે સમજાવી ત્યારે પોતાના ભાઈના ખસાંપર ડોકું નાખી દધને કુમ્મી—મુંગી પણ ભલી કુમ્મી—કુસ્કે કુસ્કે બેઅત્યાર ધસાધસ રડી પડી હતી.

કુમ્મી અને સુલતાનપર સીતમગાર જફા ગુજરનાર કાણુ છુપું માણસ યા માણસો હતાં તેનો સેહજબી પત્તો હજી તુલીક મળી શક્યો નહીં હતો. પોલીસ ફેજદારે આખું ગુલબર્ગા ઉપર તળે કરી મેલ્યું કે કાંઈખી એનો ખુલાસો મળી શકે—પણ વ્યર્થ ! કુમ્મીનાં કેદ પડવાના અને સુલતાનને જીવલેણ માર પડવાનો ભેદ તો હજી અંધારામાંજ વીંટળાઈ રહેલો હતો.

સાંજે સાત વાગે નવાજ શેહરીયારજંગ અને બેગમ આવી પુગ્યાં, માણેકે તથા દાદીએ વીસ્તારીને બધી પેલી

કોઠડીના કેદખાનાની રખુચકકર કાહણી તેવણને કહી. શેહેરી-યારજંગ તો બાણે પોતાની ફાંસીની ટેંપ સાંભળતા હોય તેમ બંધી હકીકત સાંભળીને દયામળ ગયા. સુલતાન તથા કુમી તે કોઠડીમાં? સુલતાનને ત્યાં માર માર્યો?—અરે કોઠડીને તો તો તાળું હતું!!—હા, ખરી વાત કે આજ કેટલા દાહડા થયા તેવણ કનેની તાળાંની કુચી ખોવાઈ ગયલી તો હતીજ—પણ—પણ શું?

પોલીસ ફેજદારને તુરત ખોલાવી મંગાવી નવાબે કોઠડીની મુલાકાત લીધી. તે વખતે દાદી તથા માનેકશી સાથે હતા. તેવણ પોતે એકલા પેલાં ભોંયરાંમાંથી ઉતરી આવ્યા. જ્યારે તેવણ ભોંયરાંમાંથી પાછા ઉપર કોઠડીમાં ચઢ્યા ત્યારે તેવણનો અવતાર એક જીવતાં માણસ કરતાં એક મુડદાંને વધારે મળતો આવતો હતો.

નવાબની તખીયત ત્યાંની ત્યાં બગડી આવી. કોલાંનવાટર મુઝાડી તેવણને ‘મહાલ’માં જેમ તેમ લઈ જવામાં આવ્યા. પોતાના ઓરડામાં ભરાઈ બેસી—અંદરથી બારણું બંધ કરી—નવાબ શેહેરીયારજંગે છેક બીજે દીવસ બપોર સુધી કોઈનેથી મળવા યા વાત કરવાની સાફ ના પાડી. અમીના દાસીથી માત્ર ખબર મળતી હતી કે નવાબ સાહેબની તખીયત ઠીક નહીં હતી.

અને નવાબ સાહેબની તખીયત બગડે તેમાં નવાઈ નહીં હતી! સુખી શાંત જીવે આગલી રાતે પોતાનું માલેતોઝાર માથું ટક્યાપર મેલવા પછી થોડાજ કલાકમાં એક કમખખત ટેલીગ્રામે તેવણને એક કંગાલમાં કંગાલ માણસ બનાવી મેલ્યા હતા! બસ હવે થઈ ચુક્યું! કોઈ છુપો હાથ પેલા

ગુપ્ત ભોંયરાંમાં પેસી જઈ નવાળ શેહેરીયારજંગના કરતુક પર અત્યાર સુધી પંથરાઈ રહેલો સલામત પરડો ખસાડી નાખવામાં અંતે ફતેહ પામ્યો હતો. નીઝામ સરકારના એક માનવંત મોલાદાર, મોટા શ્રીમંત અમલદારની સ્થિતિપરથી હવે એક બદમાશ, લ્યાનતી, ડામીજ ગુનેહગારની પંકતીએ ગળડી પડવાનું આ નગારું પોતાનો પહેલો નાદ કહાડી ચુક્યું હતું ! હવે કરવુંબી શું ? આપઘાત—કે બેહોરમતી ?

શેહેરીયારજંગે પોતાના બંધ ઝોરડાની ચારો દીવાલો ઉપર એક હેખતાયલી નજર ફેંકી અને ખવીસની પેઠે દાંતો કચકચાવ્યા ! ઓ અવર પગલાંની તુરી ! તું આ શું આફત તારી સાથ રીતમાં લેતી આવી ! ભોંયરાંમાંથી જે બેમુળ ચીજો સફાચક થઈ ગઈ હતી તે બાબે નવાળ પોતે પોલીસને સેહજબી ઇશારો વટીક કરીજ કેમ શકે ? પેલો નેકલેસ અને ઓચર્યાં કોણ મુજબ બદમાશના હાથમાં ગયાં હશે ? જરાબી શક વગર તેજ ચંડાલના હાથમાં નવાળની ગળચી આવી હતી ! શેહેરી-યારજંગે બે હાથે પોતાનું માથું ધાંક્યું. તેવણનું દીલ દેહસત અને કમજોર ગુસ્સાને મારે ધુજતું હતું. જો તે હરામખોર ચોરનો કાંઈ મુદ્દોબી મળે તો તેનું કાટલું કાઢી નાખવાને નવાળને શું વાર લાગે ? પણ પકડવોબી કોણને ?

જો કોઈ સાધારણ ચોર માત્ર નેકલેસની લાલચ પરજ ભોંયરાનો ખજાનો ઉપાડી ગયો હતો તો એક નામ—પણ પેલાં દસ્તાવેજોનું પાકીટબી બેમાલુમ થઈ ગયું હતું તે ખ્યાલ નવાળને હેખતાવી નાખતો હતો. જેનાબી હાથમાં એ ઓચર્યાં ગયાં હશે તે હવે યા તો નવાળના ગુનાહની તે અચુક સાબેતી દુન્યાને જોહેર કરશે, કે યાતો આ સોનેરી ચઢી

હાથમાં આવ્યાથી નવાબને જેમ નીચવાય તેમ નીચવશે !
પાયમાલી—એધઝતી—ખુવારી ! બસ નવાબના ડોળા સામે
બીજી કાંઈ રજી થઈ શકતું નહીં હતું.

બધ કોઠડીનાં બારણાંમાં ખોસેલી કુંચી જે પોલીસને
મળી આવી હતી તે ત્યાં આવીજ કેમ ? ઘણો ઘણો વીચાર
કરવા પછી અંતે શેહરીયારજંગે અનુમાન કર્યું કે યા તો
પોતાની ખોવાયલી કુંચીજ એ હોવી જોઈએ કે યા તો
ચસ્મચોર પેલા કારભારી કમાલખાન (જે ઢોંગ કરી રમ્મપર
જતો રહેલો હતો અને જેના કબજામાં એક હુસ્સીકટ કુંચી
હતી) તેનું એ કારસ્તાન હોવું જોઈએ. અંતે ત્યારે તે
તોફરેખી વર્ષોનું નીમક હરામ કીધું ! પણ તે તો હવે કાણ
જાણે ક્યાં પારખી થઈ ગયો હશે ! એક સેફજ સધીયારો
તેજણને આવ્યો. જો કમાલખાનનુંજ એ કરતુક હોય તો તે
પોતાના પુરાણા શેઠને પેલા દસ્તાવેજોને આધારે ઉઘાડો
પાડીને ધનસાફની ચુંગાલમાં સપડાવે તો નહીંજ ! ઘણું
થાય તો તે થોડાક રૂપીયા ઓકાવવાની તજવીજ કરે. પણ—
વળી પાછું પણ શું ? અરે—પણ ત્યારે એ કોઠડીમાં કુમીને
કાણે પુરી ? શા માટે પુરી ? સુલતાન ત્યાં કેમ ઘુસી આવ્યો ?
નવાબે કુમીને બહુ ચીપી ચીપીને સવાલો પુછ્યા હતા—પણ
તે હમેશની થોડું ખોલી છોડરી તો ફક્ત એટલુંજ કહી
કહીને કહેતી કે—

“ મને કાણ તાંહ જુઠકું કહીને લઈ ગીયું તે હું
જરાખી જાણતી નથી. કોઈ અધોર જેવો અંજુજાણ્યો હોઈ
હતો. તેને પાછો જોઈ તો કદાચ હું ચોરખીખી શકું.
સુલતાન અંદર કોઠડીમાં કેમ આવ્યો ને કાહરે આવ્યો તે મને

મહોબત કે સુસીબત !

થી—હું તો ખેશુદ્ધ થઈ ગયેલી હતી. મેં જાહરે થઈને આંખ ઉંધાડી ત્યારે મેં જોયું કે સુલતાન પર લોહીલુહાણ થઈને પડેલો હતો, ને કાઠડીનું મારપરાક ઉંધાડું હતું. પછી જીવ નાખતી કે હું જી આવી ને મેં બધાંઓને શું બન્યું તે કહ્યું. તારે મને કંઈ—કંઈ ખબર જ નથી.”

‘ખુલાશો’ નવાખ શેહરીયારજંગ માટે બીજકુલ કારક હતો. કુમીને બચાવવા જતાં સુલતાનને છુપા બે માર માર્યો હોય એ બનવા જોગ હતું—પણ ભોંયરાંની હસ્તી બાબે, યા તેમાંથી લુટાયલા ખજાના તાનને સેહજબી ખચર હોય તો સત્યાનાશની !!

કરવું ? હાલ તુરત હાથ જોડીને રાહવાટ જોયા વાય બીજો માગ જ શું હતો ? સુલતાન સામે ૭ સંઘળાં ધમસાણુ પર અજવાળું નાખે ત્યાં તુલીક સીકે ઓળવીને ચુપ બેસવાનો ઠરાવ કરતાં નવાબે તોડ હાથ મારી.

પ્રકરણ ૪૮ સું.

કીસમતીસે હો ગયે સામાન નયે નયે !”

આખ્યા દહાડા અને ત્રણ લાંબી રાતો ખળવની ઝુમમાં કાંઈબી ધક કે ધ્યાન વગર લવારો તો સુલતાન નહીં આ દુન્યામાં હતો કે નહીં પેલી

૩૧૦ મેન્સરીલ્ડ રોજ સહવાર સાંજ બે વખત આવતો હતો—અને રાત તેમજ દીવસની બે હુશીયાર યુરોપીયન નર્સો હેદરાબાદની યુરોપીયન જનરલ આસ્પી-ટલમાંથી ખાસ તાર કરીને સુલતાનની માવજત માટે બોલાવી મંગાવવામાં આવી હતી. એક સગા દીકરા પાછળ એક માતાની કાળજી, વાહલ અને ઇતેઝારીથી જોટલું થઈ શકે તેટલું મેહરબાઈ જસાવાળા હાલ આ પોતીકા વીશવાસુ માનીતા સેક્રેટરી માટે કરી કાંકડાની માફક પૈસો ખર્ચી ઉભાં રહ્યાં હતાં.

અંતે પાંચમે દહાડે સહવારના બડી ગજજરે સુલતાનની હઠીલી બોખારે એક સારો “ટર્ન” લીધો. કુદરત પર વૈદક વીદ્યા આખરે ફાવી હતી. દર્દીની મજબુત સંગીન કાઢી—તેની નીચમીત જાંદગી—તેની અડાસે આ વેળા આવી. બડી બામદાદના ચારેક વાગ્યા હશે—હજી તો ઉજ-રકું પડવાખી પામ્યું નહીં હતું. ‘મહાલ’માં વસ્તાં તમામ આસામીઓ હજી તો પોતાની પોણી ઉંઘ પુરી કરી ચુક્યાં નહીં હતાં.

સુલતાને પહેલીવાર બેઉ આંખ્યો પરગરી ઉઘાડી ખુદલા ચેહરા સાથે આમ તેમ જોયું.

પાસેજ ખુરશીપર બેઠેલી નર્સ મીસ ડીકીન્સ તુર્ત ઉઠી તેની આગળ આવી ઉભી અને તેના કપાલ પર હાથ મેલ્યો. તે નર્સથી સેહજ મળકાઈ જવાયું. તેનાં ‘પેશન્ટ’ને આજે પહેલી વાર તાવ તદ્દન ઉતરી ગયલી હતી—અને આજે પહેલીજવાર તે દર્દીના મહોબાંપર એક ખુશી થવા જોગ નર્ચીતાઈનો છાપ હતો.

એક નાના બચ્ચાને પટાવે તેમ સુલતાનનું માથું પસ-
વારી મીસ ડીકીન્સે તેને હસ્તે મ્હોડે પાછું પોઢી જવાને
ઇશારત કરી. એકાદ મીનીટ સુલતાને ટગર ટગર આ નર્સ
ગમ જોયું—પછી કાંઈક ગુંચવણથી ઓરડામાં આમ તેમ
નજર ફેંકી. આસ્તે આસ્તે જાણે તેને કાંઈક આગળી પાછળી
બાબદો—ગઇ ગુજરી બાતો—યાદ આવતી હોય તેમ તેના
મ્હોંપર પાછો ગલરાટનો ઓળો ફરી વળ્યો.

“હું કાંઈ છેઉં, નર્સ?” તેણે અત્યંત નખાઇ ગયલા
અવાજે ઇંગ્રેજીમાં સવાલ કર્યો.

નર્સે હેતથી તેના બરડા પર હાથ મેળ્યો.

“તમે હવે સારી કાની થઇ જશો,” તેણીએ માયાથી
નરમ સાદે ઇંગ્રેજીમાં ઉત્તર વાળ્યો—“પાછા ઉઘાઇ જાઓ—
જેઉછ તો !”

પણ પાછી ઉઘ કયાથી લાવે? સુલતાનને આ ધર્મીનું
ભાણુ દરેક પળે વધારે અને વધારે આવતુંજ જતું હતું.
તેણે ખીંછાણાપર ઉઠીને તરો બેસવાની કાશેશ કરી જોઇ,
પણ એહદ નબળાઇને લીધે તેનેથી તેમ થઇ શક્યું નહીં.

“નર્સ! મને મેહેરબાની કરીને કેહો—હું હમણા
કાંઈ છેઉં?”

“નવાબ શેહેરીયારજંગના બંગલામાં.”

સુલતાનનું મ્હોડું એકાએક દયામણી રીતે કુમળાઇ
ગયું—તેના મુખમાંથી એક ધીમી હાય નીકળી પડી. દર્દીની
આવી પાછી શરૂ થતી તાસવીસ મીસ ડીકીન્સને મુદલ સાવતી
નહીં હતી.

“તમે સુધ નહીં જશો તો પાછા વધારે ખીમાર પડી જશો !” તેણી નાખુશીથી બોલી.

“મને બસ ખુલાશો કરો ને હું સુધ જવાતું પ્રોમીસ આપું છું. નર્સ—મને શું થયું છું ?”

“તમુને કોઈએ માથાંપર જખમો કીધા તેથી ચાર દાહડા તમે ઘણા ખરાબ હાલતમાં હતા. આજે હવે તમે ‘બેટર’ છેઓ. હવે તમે ઉંઘાઈ જશો નહીં તો હું વધારે તમારી સાથ વાત કરવા ના પાડશ.”

એક જખમી ખેંચતાણ કરી સુલતાને ઉઠવા માગ્યું—
પણ મીસ ડીકીન્સે તુર્ત તેને પકડીને સુવાડીજ રાખ્યો.

“નાઉ—નાઉ—નાઉ !” તેણી બહુજ પટામણે સાદે બોલી, “એમ કરશો તો તો જરૂર પાછી શીવર ચઢી આવશે. હું તમુને કદી ઉઠવા નથી દેવાની.”

“નર્સ—ખુદાને ખાતર ! મારા દીલમાં તે-તે રાતે ડગલો હતો તે ક્યાં છે ?” સુલતાને ગગળતા દુઘાથલા અવાજે આજીજી કરી.

“નેવર માઇન્ડ યોર કોટ ! તમે બસ સુધ જાઓ !”

“નહી—ઉલટું તમે મારી સાથ તકરાર કરીને મને વધારે બોલાવોજ ! જોવ—જોવ—નર્સ !—પેલો—તાંહ—ડગલો છે. પેલો કાળો કોટ ! તાંહ—તાંહ—ખુંટીપન ઓરવ્યોજ તે !”

એટલો તો દેખાઈતો સુલતાન આ વાર ઉશ્કેરફ ગયલો હતો કે મીસ ડીકીન્સ તાલુબ થઈ, દીવાલની ખુંટી પર સુલતાનનો લાંબો કાળો બનાટનો ડગળો ઓળવેલો હતો.

અને તે ગમ ધુજતે હાથે આંગળી બતાવી આ દર્દી કાંઈ વીચીત્ર આકુળવ્યાકુળ કરતો હતો.

“હમણા તમે ડગલાને શું કરો છો?” નર્સ જરા ખફા થઈને બોલી.

“મને—મને—મારી આગળ જરા એ ડગલો એક મીનીટ લાવશો?” સુલતાન કાગળી પડ્યો, “નર્સ, તમારી મોટી મેહરબાની થશે. હું તમને કેહું છું કે ખુદાને ખાતર એ ડગલો જરા મારી આગળ લાવો! પછી હું જરૂર મુંગો મુંગો સુધ જવશ—”

મીસ ડીકીન્સે કાંઈક શંકાથી સુલતાનનાં મ્હોં ગમ જોયું. તે પાછો “ડીલીરીયમ” માં આ પ્રમાણે કરતો તો નહીં હોય? ના—તેણી એક અનુભવી ડાખેલ નર્સ હતી. “ડીલીરીયમ” કેવો હોય તે તેણી બરાબર જાણતી હતી. તેણીનો દર્દી જરાયી સંદેહ વગર પોતાની પુર સુધ્ધીમાં જ બંધી વાત કરતો હતો.

નર્સે જોઈ લીધું કે સુલતાનને વધારે ઉસ્કેરયા કરવામાં સલામતી નહીં હતી. ગુપચુપ તેણી તે લીંતે ટાંગેલા ડગલા ગમ ગઈ અને તે એમનો એક કોણરમાંથી પકડી બીમાર દર્દી આગળ ઉંચકી લાવી.

પોતાના નબળા ધુજતા બેડે હાથોમાં સુલતાને તે ડગલો કાંઈ અસાધારણ આતુરતાથી ઝુંટવી લીધો અને એક નહીં સમજ પડે તેવા ગલરાયલા ચેહરા સાથે તેના બાહરના અને અંદરના ગજવામાં આગળાં ખોશી કાંઈ હુંડવા પડ્યો. મીસ ડીકીન્સ આ તમાશો જોતી અજબ થઈને મુંગીજ પાસે ઉભી હતી.

“ નર્સ ! ” અંતે સુલતાનનો ઘાડો સાદ નીકળ્યો,
“ મારા ડગલાના ગળવામાં કંઈ છે ? જરા જોવની ? ”

મીસ ડીકીન્સે તે ડગલો પોતાનાં હાથમાં લઈ વણી
સંભાળતી અને ગળવાં તપાસ્યાં.

“ નહી—અહીં તો કંઈ નથી ! ”

એક ગુંગળાયલો નીસાસો દહીંએ નાખ્યો.

“ તમે—કેમએમી—અંદરથી—આઈ મીન—તમને ગળવા-
માંથી કંઈ મલ્યું, નર્સ ? ”

“ નહીં—હું કંઈ જાણતી નથી. હું આવી તાહરે તમારા
દીલપર એ ડગલો નહીં હતો. તમે કંઈ ગુમાવ્યું, શું ? ”

કંઈ ગુમાવ્યું !! અફસોસ ! અફસોસ !! સુલતાને શું
ગુમાવ્યું હતું તેનો મીસ ડીકીન્સને કાંપામાં કાંપો
ખ્યાલખી ક્યાં હતો ! એક બીજી હિડી હાથ દહીંના મ્હોંમાંથી
નીકળી પડી. સુલતાને જોરમાં અછાડ મારી ઘોડ્યા પર હાથ
નાખી દીધો.

થઈ ચુક્યું ! પેલાં ઓત્તરયાંતું બંડળ—અને ખીસામાં
મેલેન્નો તેકલેસ—એઉ ચાજ પાછાં જેજ થઈ ગયલાં હતાં !

મહેનત બરબાદ અને ગુનાહ કાઝમ ! કમનસીબ
જમી ! અંતે છું નીશદ્દળ નીવડ્યો !! એહસ્તી આપની
એગુનાહીનો પુરાવો હાથમાં આવેલો પાછો એમાલુમ થઈ
ગયો !! અફસોસ !!

મીસ ડીકીન્સ તો સુલતાનના ચહેરાપરથી પસાર થઈ
ગયલો ફેરફાર જોઈ ગલરાઈ ગઈ. વહેલી વહેલી નર્સ એક
ચમચી ખાંડી પાણી સુલતાનનાં ગળામાં રેડ્યા હિંચકા
લાવી. ફેકટ ફેકટ !

સુલતાન તો ચીકાર પાછો ખેસુદ્ધ થઇ ગયલો હતો.

આ ઘણીજ ખરાબ—ઘણીજ લયંકર નીશાની હતી.

“એન શીવર”નો “રીલાપ્સ” જો થયો તો દર્દીના આંવરદા ટુંકા એમ મીસ ડીકીન્સ જેવી કુશળ નર્સને સમજાવવાને એક તખીયતી જરૂર નહીં હતી.

તેણીએ સુલતાનની ટેમપરેચર લઇ જોઇ. શીવર લગભગ ૧૦૩ ડીગ્રી હતી !

અકરણુ ૪૯ સું.

—:૦:—

માથે ઘેરાઈ રહેલું વાદળ.

શેહરીયારજંગ બહાધુરની દુન્યા કેવી હતી ?

શેહરીયારજંગે સહવારનો નાસ્તો પોતાના ખાનગી ઓરડામાં આજે એકએજ કર્યો હતો. છેલ્લા બે દહાડા થયા નવાબ સાહેબને ‘ખલો’ કાંધ મજબુત ચઢ્યું હતું. તેણે બહુજ વીચારવંત, દલગીર, ચીંતાતુર બનીને ખાંડિ કરકું જેવા આખો વખત પોતાના ઓરડામાં ભરાઇ રહેતા હતા—અને તદન નજીવાં કારણોસરથી દરેકે દરેક જણ સાથ ચીઠડાં ફાડતા હતા.

સહવારના ડાઁ મેનસ્ટ્રીલ્ડે સુલતાનની પાછી બીગડેલી તખીયત બાબે જ્યારે ડાયું કુમળાવ્યું—અને નર્સ મીસ ડીકીન્સે બ્હીલે મ્હોડે જ્યારે સર્વે ઓરડામાં હાજર રહેલાં એને પેલા દર્દીના ડગલામાંથી કંઈ ગુમાઇ જવાની અને

સુલતાનને તે સખખે ચઢી આવેલી તાવની હકીકત કંઠી—ત્યારે નવાબ તે વેળા ત્યાં હતા નહીં.

અને ડગલામાંથી કાંઈ ચીજ ગુમાઇ ગેઇ તેથીજ સુલતાન પાછો તાવે પટકાઇ પડ્યો એ બીના તેવણને કેહવાની કોઇએ કનવાર કરીબી નહીં હતી. એવણ આમ કડકણા કુત્રાની માફક સારો દહાડો પોતાનાં ઓરડામાં ગોંધાઇ ખેંસે ત્યારે કોઇને શું પડી કે ખાસ એ વાત તેવણને કેહેવા ચાલી ચલાવીને તેવણના ઓરડામાં જાય ? તેવણનું બુલ-ડોગ જેવું ડાચું બોધને સર્વે કોઇ તો એમ સમજતું હતું કે તેવણની ગેરહાજરીમાં તેવણનાંજ મકાનમાં આવી નામોશીલરી બખે જાસ્તીઓ ગુજરી તેથી નવાબ સાહેબનો ગીઝાઝ એકદમ બરખેલાફ થઇ ગયેલો હશે. સહ કોઇનાં મગજપર હાલ ચીતા અને ઉદાસીનો એટલો બોળો હતો કે નવાબના આવા 'થોલરા'ને ક્યાં સેકો તાણવા જાય ?

મેહરબાઇ જસાવાળાનું દીલ તો એવું ઉઠી ગયલું હતું, કે જો સુલતાન જરાબી ફર હર કરી શકવાની હાલતમાં હોતે તો ખચીત તેવણ ગાંસડાં પોટલાં બાધી પહેલી ત્રેને ઉપડી જતે. આવા શરમલરયાં જણુન બનાવો બની ગયા અને હજી તે માટે નહીં મળે કશો ખુલાશો—નહીં કંઈ દાદ કે ફરીયાદ—નહીં કોઇ મુજી બદમાશોની જરાબી શોધ કે ખોલ ! મેહરબાઇજીને મનથી આના જેવું હીણપસ્તી લયું કુકર્મ દુન્યામાં બીજું કશું હતું નહીં. હેદરાબાદી પોલીસની આવી ધીકકારવા બોગ નબળાઇ, બેદાદી અને બેદરકારી માટે તેવણને ઘણોજ હલકો વીચાર ખેસી ગયો હતો.

સુલતાન તો ચીકાર પાછો બેસુદ્ધ થઇ ગયલો હતો.

આ ઘણીજ ખરાબ—ઘણીજ ભયંકર નીશાની હતી.
“એન શીવર”નો “રીલાયસ” જો થયો તો દર્દીના આંવરદા
ટુંકા એમ મીસ ડીકીન્સ જેવી કુશળ નર્સને સમજાવવાને
એક તખીયતી જરૂર નહીં હતી.

તેણીએ સુલતાનની ટેમપરેચર લઇ જોઇ. શીવર
લગભગ ૧૦૩ ડીગ્રી હતી !

અકરણ ૪૯ મું.

—:૦:—

માથે ઘેરાઈ રહેલું વાદળ.

શેહરીયારજંગ બહાધુરની દુન્યા કેવી હતી ?

શેહરીયારજંગે સહવારનો નાસ્તો પોતાના ખાનગી
ઝોરડામાં આજે એકએજ કર્યો હતો. છેલ્લા બે દહાડા થયા
નવાબ સાહેબને ‘ખભે’ કાંઈ મજબુત ચઢ્યું હતું. તેવણ
બહુજ વીચારવંત, દલગીર, ચીંતાતુર બનીને ખાંઠિ કરકું જેવા
આખો વખત પોતાના ઝોરડામાં ભરાઇ રહેતા હતા—અને
તદન નજીવાં કારણોસરથી દરેકે દરેક જણ સાથ ચીઠડાં
ફાડતા હતા.

સહવારના ૩૦ મેનસ્ટ્રીલ્ડે સુલતાનની પાછી બીગડેલી
તખીયત બાબે જ્યારે ડાયું ‘કુમળાંબુ’—અને નર્સ મીસ
ડીકીન્સે બંધીલે મ્હોંડે જ્યારે સર્વે ઝોરડામાં હાજર રહેલાં
ઓને પેલા દર્દીના ડગલામાંથી કંઈ ગુમાઇ જવાની અંતે

સુલતાનને તે સખખે ચઢી આવેલી તાવની હકીકત કહી—ત્યારે નવાબ તે વેળા ત્યાં હતા નહીં.

અને 'ડગલામાંથી કાંઈ ચીજ ગુમાઈ ગેઈ તેથીજ સુલતાન પાછો તાવે પટકાઈ પડ્યો એ બીના તેવણને કહેવાની કોઈએ કનવાર કરીબી નહીં હતી. એવણ આમ કડકણા કુત્રાની માફક સારો દહાડો પોતાના ઓરડામાં ગોંધાઈ બેસે ત્યારે કોઈને શું પડી કે ખાસ એ વાત તેવણને કહેવા ચાલી ચલાવીને તેવણના ઓરડામાં જાય ? તેવણનું બુલ-ડોગ જેવું ડાયું જોઈને સર્વે કોઈ તો એમ સમજતું હતું કે તેવણની ગેરહાજરીમાં તેવણનાંજ મકાનમાં આવી નામોશીલરી બખે જાસ્તીઓ ગુજરી તેથી નવાબ સાહેબનો મીઝાઝ એકદમ બરખેલાફ થઈ ગયેલો હશે. સહ કોઈનાં મગજપર હાલ ચીંતા અને ઉદાસીનો એટલો બોળે હતો કે નવાબના આવા 'થોલરા'ને ક્યાં સેકા તાણવા જાય ?

મેહરબાઈ જસાવાળાનું દીલ તો એવું ઉઠી ગયલું હતું, કે જો સુલતાન જરાબી ફર હર કરી શકવાની હાલતમાં હતો તો ખચીત તેવણ ગાંસડાં પોટલાં બાંધી પહેલી ત્રેને ઉપડી જતો. આવા શરમભર્યા જણુન બતાવો બની ગયા અને હજી તે માટે નહીં મળે કશો ખુલાશો—નહીં કંઈ દાદ કે ફરીયાદ—નહીં કોઈ મુજી બદમાશોની જરાબી શોધ કે બોલ ! મેહરબાઈજને મનથી આના જેવું હીણપસ્તી ભયું કુકર્મ દુન્યામાં બીજું કશું હતું નહીં. હેદરાબાદી પોલીસની આવી ધીકકારવા બોગ નબળાઈ, બેદાદી અને બેદરકારી માટે તેવણને ઘણોજ હલકો વીચાર બેસી ગયો હતો.

“ મુવાઓ કાઠ દાહરો આપડું કાઠનું ઘોળે દીવસે ખુનખી કરી જશે તોખી આય નીજમ શીજમના ખાયલા પોલીસવારોઓથી ભુંજ્યો પાપડ ભંગાવાનો નથી ! ” તેવણુ ઘણી વખત છોકરાંઓ આગળ બખાળ્યાં હતાં.

પણ આટલું છતાં તેવણુ બહુદ યદને કુમી તથા માણુકને અમદાવાદ ઉપડી જતાં અટકાવ્યાં હતાં આ બંને જણાંના ખાવા બરબરજીએ ત્રણ ત્રણ તારો મોકલી તેમને તુર્ત ઉપડી આવવા તાકીદ કરી હતી—પણ મેહેરબાઈએ પાછા તાર પર તાર કરી પોતાના ભાઈને જણાવ્યું હતું કે તેવણુ તદન એખલાં હોવાથી માણુક તથા કુમીને જવા દઇ શકતાં નથી. કુમીપર ગુજરેલી જફા બાળે અલખત બરબરજીને સંપૂર્ણ રીતે વાકેફ કરવામાં આવ્યા હોવાથી તે છુએગ પીતા પોતાનાં વાહલાં બચ્ચાંઓ માટે અતી ઘણો ઇતેજાર બની રહેલો હતો. પણ આનીમેર મેહરાંકુદની કાકલુદીભરી અરજથી—તેમજ સુલતાનની ચાલુ રહેલી ચીંતાતુર માંદગીને લીધે—માણુક અને કુમી બેઉ જણાંએ તુર્ત વેળા થોડા દહાડા વધુ થોભી જવાનું દરસ્ત વીચાર્યું હતું.

“ માણુક દીકરા, તું જશે તો હું બીહીને અરધી થઇ જવશ જો ! આય હરવાયો દાદી તો ભમતો ભુત છે—એની પર તો મને આટલો વીશ્વાસ નથી. તું છે તો મને કેટલી હીમત છે. જો બધી મરી જઈ—તું થોરા દાહરા તો રહી પર. સુલતાન જરાખી બરાબર થાય તે પછી આપરે સાથેજ જતાં રેહીશું. મુઘ આ જગામાં કંઇ મને રેહવા ગમેછ ? ને તેમાં પેલા શેહરીયારતું તો મોહતુંબી જોવા હવે મને ગમતું નથી.”

“પણ એમાં શેહરીયાર કાકા શું કરે, પુછ—”

“અરે તું બેસી રેહ, માણેક ! મુવો આવો. જુલમ ગુજરે ને એ બેની કેવો કરારને જીવે નચીત બેસી રેહ્યો છ તે ! કેવો દુરનો દુર રેહજી—કે રખેને આપરે એને મીઠણું મારયે ! મોટો નીજમી અમલદાર તે પર તો થઈ નીકળ્યો છ ! ધુર રે ધુર ! હમણે કાંઈ અંગરેજના રાજમાં એમ બન્યું હોતે તો મુવા ખુનીઓ એમ મળેહથી છુટા ફરયા કરતે કે ? મુવું અહીં તો બધું દેવ દરજ્જેનું જ ચલણ છે !”

પુછજીનો ગુસ્સો વાજગી હતો. માણેકે કશો ઉત્તર વાળ્યો નહીં. પોતાના પેદરને તેણે લંગાણથી બધી હકીકત લખી જણાવ્યું કે પુછજીને આવા મામલામાં એખલાં છોડી આવવાને તેનો તેમજ કુમીનો જીવ ચાલતો નહીં હતો. ખરી બીના તો એ હતી કે પુછજીને છોડીને અમલવાદ જવાને કુમી સહિથી વધારે નારાજ હતી. તેણીએ આંખમાં પાણી લાવીને પોતાના ભાઈને કહ્યું હતું કે કાંઈ ધણાજ-ધણાજ-મુસ્તકીમ ખાનગી સખ્યો સર તેણી હાલ ગુલબર્ગેજ રહેવા ઇચ્છતી હતી. માણેકને પોતાની વાહલી બેહનપર સંપુર્ણ ઇત્યાસ હતો. કુમીની ખાહેશને અનુસરીને તેણે વધારે આવા-આવી કરી તે છોકરીને વધારે આજ્ઞેરદે કરી નહીં—અને કુમીને કબુલાત આપી કે તેણી કહેશે ત્યાં મુઘી પોતે ગુલબર્ગેજ રહેશે.

મુલતાન પાછો પછડાઈ પડ્યો એટલી ખબર તો નવાજ શેહરીયારજી પોંદ્યો ચુકી હતી—અને તે ખાણી તેવણ બમણા ચીરડાઉ બની ગયા હતા. મુલતાન

મરે કે જીવે તેની તેવણને ભલ દરકાર હતી—પણ છેલ્લા ચાર દહાડા થયા તેવણ એક ચોકકસ કારણસર તે મહામેદન સેક્રેટરીના તટાર થવાની કાગને ડોળે વાટ જોતા હતા. સુલતાન જો જરાબી સાવધ થઈને વાતચીત કરવાની રથીતીમાં આવે તો તેની કનેથી પેલી રાતના બધા શું ઘોંટાળો પીંડાળો વાળી ગયો—તે જાણી લેવા શેહરીયારજંગનો જીવ ટપુ ટપુ થતો હતો.

પણ હવે ? નખોદ ગયો એકજ આ માણસ જે એક જીવ સટોસટ મામલા ઉપર કાંઈખી અજવાળું નાખી શકે તેજ વળી પાછો કોણ જાણે કેટલા દાહડા સુધી હોઈ પીસીને તાવે સસરતો પછડાઈ પડેલો હતો !

નવાખ સાહેબને મનથી હાલ તુર્ત સારી દુન્યા અકારી ઝેર હતી પેલી કાઝડીમાંથી સફા થઈ ગયેલી ચીજોને પાછો પત્તો નહી મળે ત્યાં સુધી તેવણને માથે અલખત ઝીણા કાચા દોરા વડે એક ભારી તલવાર ટીંગાઈ રહેલી હતી. અને જ્યાં સુધી સુલતાન કાંઈ પોતે ખુલાશો કરે નહીં ત્યાં સુધી એવી અણુધણુ ધાસ્તી ભરી હાલતમાં ખોટી રહેવા સીવાય બીજો છુટકોખી શું હતો ? એક એક દહાડો જે નીકળી જતો તે વધારે અને વધારે ધાસ્તી અને જોખમથી ભરપુર બનતો જતો હતો ! નવાખને રાતની ઉંઘ અને દીવસની ભુખ છેલ્લી સલામ કરી ચુકી હતી.

પોતાના ખાનગી ચોરડામાં એક છેડાયલા ભુંડની મીસાલ એક ટેબલ આગળ બેઠા બેઠા આજે તેવણ પોતીકી બીબીના કપડાં ચપડાં વગેરે માટેના વગર પગાર કરેલા બીલો એક પછી એક તપાસતા બેઠેલા હતા. બેગમ સાહેબેતો

એટલી વારમાંજ લાલ વાવટો કેથો મેલી દીધેલો હતો. ખીલો સઘળાં નવાખને નામેજ મોકલવાનો બધેબધે ‘આરડર’ આપી આવી કપડાં અને જીણસો પાછળ અત્યાર સુધીમાં આ નવાં મહામેદન ધણીયાણી લગલગ પંદર વીસેક હઝારનો દાર-વાટળો તો કરી ચુક્યાં હતાં ! કાણના બાપની દીવાળી ! પહેલાં પહેલાં તો નવાખે જરા અખાડા કર્યા—પણ હવે તો અતેડું થવા માંડતું હતું. એક તો નવાખનાં ભેગમની અડગરી ખસી ગયલી તેમાં વળી આવી જાતનો લખલુટ ખરચ નુરજહાન કરી જતી એટલે શેહરીયારજંગનો દમ આખર આવી જતો હતો. ખીલોના આંકડાઓ વાંચનાં શેહરીયારજંગની આંખોમાં આજે બસ ઝંતુન વરસી રહ્યું. ઝવેરીઓ કતધ્યાલાલ પરશરામ એન્ડ કું નો આંકડો રૂ. ૪૬૭૧ ના હતો ! ફેશનેબલ ડ્રેસ મેકરઝ મેડમ ગીબ્સનો આંકડો રૂ. ૧૨૦૩-૧૪ આનાનો હતો ! વાહ !—આ તો એક જાતની ધોળે દીવસની બાણે લુટજ લાગી હતી ! એ કમીની ઓરત મનમાં શું સમજતી હશે ?

નવાખની છાતીમાંથી એક જાતની કાતીલ નાસીપાસી, નામુરાદી, નાખુશીનો દંખ હવેજ—હા, હવે પહેલીવાર—તુટો ! પોતાના નવાં બુદ્ધીન રમકડાંનો અખતરો નવાખે ધાર્યો હતો તેટલો બધો કાંધ ફતેહમંદ દીલખુશ નીવડ્યો નહીં હતો. થોડાજ દીવસમાં તેવણું સુખી સ્વપ્નું ઉડી જઈ તેવણની ધરડી—હુન્વા દારીની ઠાવડી—આંખો એક હંગડા વગરની, ખીનકેળવાયલી, બુન્વાદ વગરની હલકી સ્ત્રીને પોતાની ધણીયાણી તરીકે ભેંધ શકતી હતી. આહ ! નુરજહાન ભેગમની અનેક “વલગર” આદતો, તેણીની ચોક્કસ

ધીકકારવા બેગ ખાસ્યતો, તેણીની જોકે ઉગાઉ રીતલાતો, તેણીનો તુંદ અને પાછુ સ્વલાવ, તેણીનું હદ બાહેર અણુ-વડપણું,—ખાસ કરીને તેણીનો પોતીકી અમીના ચાકરડી સાથનો નહીં સમજ પડી શકે, નહીં તામોશ થઈ શકે, એટલો ઘાડો અંગત એખલાસ—આ બધું હવે નવાખ શેહરી-યારજંગને હૈયે ધાઈ આવ્યું અને તેવણના ભવાંઓ ઉપર એક તરેહનો વીકાળ પડછાયો ફરી વળ્યો. પણ હવે કાંદો ખાઈને મેહોંડું સુંઘાડવાખી કોણને જાય ?

મુંગા પડી રહીને શોભા આખરમાં હવે તો આ નજીસ ટોક ગળે ઉપાડી રાખવા વીના ખીજો કશો છુટકજ નહીં હતો.

પણ આવા દીવાળ્યા કારભારનો કંઈ અટકાવ તો થવોજ જોઈયે. આજ સુધી નવાખે નમતી દોરીએ કામ લીધું હતું—પણ હવે તો અતેરું થયું હતું !

હવે જ્યારે મામલો દહાડે દહાડે ચકાસતોજ જવા માડતો હતો ત્યારે તો કાંઈખી ભોગે ખીખી સાહેબને જરા પોતાની સત્તાનોખી કાંઈક ખ્યાલ આપવો તદન જરૂરનો હતો.

મકરણ ૫૦ મું.

—:૦:—

“ઓ, મારા જમાઈ !”

હાથમાં સઘળા આંકડાઓ પકડી નવાખ શેહરીયારજંગ એક જાતના ભયાનક ગુસ્સા ભર્યા ચેહરા સાથ ચોરડામાંથી બાહેર પડ્યા—અને ધસારા બંધ પોતાની બેગમના ખાનગી “છુડવાર” તરફ ગયા. બારણાને અંદરથી કળ દતી—

પણ નવાબે બાહરથી જોરમાં એવી ઠોકાઠોક કરી મેશી કે નુંરી બીબીએ તે અંતે ખોલ્યું.

અંદર બેગમ એકલાંજ હતાં.

“શું છે ? આજે કંઈ ભાંગ ચઢાવી છે શું ?” બીબીએ કપાલ ચઢાવી ખુબ મીઝાજમાં પોતાના પતીને આવકાર આપ્યો.

પણ આતીમેર નવાબ એવા ‘આવકાર’ માટે તૈયાર ના હતા તુરજેહાંનના આવા મીઝાજ સખુનોથી ઓરબી તેવણને ઝાંઝ ચઢી. એકદમ ઓરડામાં તેવણે બારણાને અંદરથી પાછી કળ લગાવી. પછી વીકાળ મ્હોડે પેશાં બધાં બીલો છુટાં પોતીકા બેગમનાં દીવ પર ફેંક્યા—અને ગુસ્સાથી ટસ ટસ થતે તેણી સામે ધુરકવા પડ્યા.

“આય બધા ખરચો તમે કીધા તે કાણને પુછીને કરડા કઠોર અવાજે તરારો કર્યો.

તુરજહાને એક નજર તે આંકડાઓ પર નાખી. ખુબ મીઝાજ અને દમામથી તેવણે તસકોઈ ચઢાવી આંખના પાપણો બંધ કીધાં—

“એટલે ? તમે શું કેહવા માંગોછ—શેહરીયાર ? તમે મને પરણી લાવ્યા તે શું ફાટાતુટાં ચીઠરામાં ફેરવવા સાઈં કે ?”

“ખમોશ !” નવાબે એક બરાડ મારી, “મારી સામે એમ તરકડીતી કાંતી જવાબો આપશે તો તમારો મારીને મોહકું ફેરવી નાખશ ! આય બધાં બીલો હવે કાણ પગાર કરશે—તારો કાફા આપવા આવવાનો છે કે ?”

નુરી બેગમનો કાંદો હવે ખીલ્યો. તેણી અસલથીજ એક પાછ મીઠાણ છોકરી હતી.

“તમને એટલું બોલવા કાણ કહેછ ? મારી પછવાડે ખરચ કરી નથી શકતા તો બીજા કાંચ નહીં માગતા ? હું હમણા અમીનાને બોલાવીને આપ વાત કેહુંછ !”

“અરે તારી અમીનાને શું કેહું ને તુને સાથે ! એ તમે બે જણીઓએ ઢોંગ શું માંડયાછ ? એ અમીના કમીનાને અપધડી હું લાત મારીને બાહર કાઢુંછ ! એક હલકી ચાકરડી સાથે એટલી બાબત રાખતાં તુને શરમ નથી આવતી ! પણ તું પોતે એક હલકી બે બુન્યાદ ઓરત છે એટલે—”

નવાબ આગળ બોલતાં એક પણ અચકી ગયા. બાહેરથી જોરમાં કોઇએ બારણું ખખડાવ્યું.

“કાણ છે ? યુ ગધ્ધા ! ચલે જાવ ચહાંસે એકદમ !!” નવાબે ચીરડાંને પોકાર કર્યો.

વ્યર્થ ! કોઇ બાહેર ઉભેલો સખ્શ—(દેખાઇતો કોઇ મરદ હતો)—બસ ખરબચાંજ બાંધને આવ્યો હતો ! તેણે એવું તો જોરમાં બારણું ખખડાવ્યા કયું કે જાણે લાંગીજ નાખવા માંગતો હોય !

મહોંમાંથી એક નજીસ ગાળ બડબડીને નવાબે અંદરથી સાંકળ ખોલી બારણું સેહજ ઉઘાડ્યું.

તેજ પળે તેવણને ધકકો મારી એક અધોર પુરૂષ છાકટ ધુણ હાલતમાં અંદર સરભોગ ચાલી આવ્યો. તેની પુઠે અમીના દાસીબી અંદર હાંફળી ફાંફળી દાખલ થઇ.

શેહરીયારજાનો દમજ રૂંધાઇ ગયો. કોઠને મારે તેવ

જુને મ્હોંડે જાણે શીણુ શીણુ આવતું હતું. તેવણના બેગમના ખાનગી ઓરડામાં આમ કરારને જીવે ઘુસી આવનારો આ બદલગામ કેાણુ હતો ?

પેસી દુઆશ ! લકખે અનવર બે !

આરખ લેખાશમાંજ તે ચંડાલ હજી હતો. તેતું મ્હોંડું દારૂથી બેહક બેહક થતું હતું—તેના ટાંટયા લપેરા ખાતા હતા ! અંદર આવીને તે મજેહથી તુરી બેગમના સોફાપર લેટી પડ્યો અને જાણું જાણું મુખમાં હસવા પડ્યો.

“કેમ જમણું ? એ અહીં વરી મારી દીકરીને શું અશંદમ પશંદમ સમજવોછ—હેં ? હે, હે, હે ! !”

નવાખ શેહરીયારજંગે ડંગ થઇને એક મીનીટ આ બેઅદખ કુત્રાના એખીયલ ડાર્યા ગમ ફાટે ફાટે ડોળે દીકયાજ કયું. પહેલી થોડીક પણ તો તેવણ સમજણી નહીં શક્યા કે આ મુજ પેસી દુઆશ પોતાની શુદ્ધીમાં હતો કે સાવ દીવાનો થઇ ગયો હતો.

“બેસ—બેસ—તુરી ! તારા બાપને જોઇને ઓસકાયછ શાની ? શું આપડું બચ્ચું ખીલી રેહયુંછ—હેં અમીના ?”

આમ કહેતાંજ પેસી દુઆશે પોતાતું ખોટું દાહડં બેચી કાઢડયું. એક જખરી તીક્ષણ ચીસ સમેત તુરજેહાંન બેગમ તો ધમ્મ કરતાં લોંચ ઉપર ફસડાઇ પડ્યા અને બે હાથે મ્હોંડું ધાંકયું—

“કેમ ? કેમ ? બેટી, તારા બાપને ઓરબેછ કેની ? અમીના—એ હોશનને શું થઇ આયું, હેં ?—હે-હે-હે—હે ! !”

પણ અમીના ઉતર શું દે ? તેણી તો લાકડું બનીને ઉજળી સખ જેવી એક બાણુ નીચી મુડીએ થંભજ થઇને

હિલી હતી. નવાબે દાંત કચકચાવીને એક હિડતી નજર તેણી ગમ નાખી—અને જીજી પળે તે પેસી દુઆશ ગમ ધર્યો. એક ધાયલ થયલો ચીતો કેમ છેડાછતે પોતા ઉપર હુમલો કરનાર પર ત્રાપ મારે તેમ એક ગુંગળાયલી યુમ સાથ શેહરીયારજંગ તે છાકટા ધુણુ માણુસના આંગપર ગયો—અને બે હાથે તેની ગળચી ગકડી તેને આંચકા સમેત જમીન પર તોડી પાડ્યો.

“ચશમચોર ચંડાળ ! તું સમજેછ શું ! !” તેવળે ગર્જનાની મીસાલ ખરાડ મારી, “અહીં આય ઓરડામાં તારાં નજસ કદમ લાવવાની હીમતજ તેં કેમ કરીધી ?”

પણ પેસી દુઆશના પેટમાં પોણી બાટલી વીહસ્કી પુતનો રેડાયલો હતો, એટલે આવી વખતે તેનામાંથી કૌવત કાંધ કમતી નહીં હતું.

એક જખરી ખેંચતાણ કરી તેણે પોતાના દીલ પર તુટી પડેલા નવાબને એક હડસેલા સમેત પાછળ ફેંકી દીધા.

“અહીં આવવાની હીમત ?—શાની હીમત ? આય છોકરીના બાપ તરીકે આય ઓરડામાં દાંખલ થવાનો મને દરેક હક છે !”

“છોકરીના બાપ તરીકે ?” નવાબે ચીચવાઇને પોકાર કર્યો, “તાઈં મસ્તક આજે ગેયલું છે !”

“હા ગેયલું છે તેથીજ અહીં તુને કેહવા આયોજ, શેહરીયારજંગ, કે આય તુરીના બાપ તરીકે અને તારા સસરા તરીકે મને આય ઓરડામાં દાખલ થવાનો દરેક હક છે.”

“એ શું બકવા કરી રહેયોછ!—બદમાશ, તારી કમબખ્તી આવીછ!”

“મને ગાળ ના દે! હું તારો સસરો થાઉછ! તુને તેનો પુરાવો જોઈતો હોય તો પુછ આય નુરીનેજ—પુછ તેની આય માય અમીનાને! બોલ અમીના, હવે જરા મ્હોડું ઉઘાડીને કંઈ બોલી મર.”

પેસીના બોલવામાં ખલલ પડી. તે ઘડીએ અંદર જાણેલી દીવાની જેવી હાંફતી હાંફતી ધસી આવી હતી.

“રોહરીયારજંગ!—ઓ જલદી આવો! જલદી આવો!—ઓ—મમઇજને પાછું કંઈ થઈ આવુંછ! એવણુને કાંઈએ ઝેર આપ્યુંછ—મમઇજ ધણી ખેંચતાણુ કરેછ—તમુને જલદી બોલાવેછ—”

પ્રકરણ ૫૧ સુ.

—:O:—

બરગસ્તે દહાડો.

“રોશન મહાલ” ઉપર આજને કાલ તો રાહુનો સીતારો બેઠેલો હતો! એકવારના સુખવાસી ગુણબર્ગના જાણે બરગસ્તે દહાડો શરૂ થયેલો હતો! કયે અવર ચોઘડયે નવાબ રોહરીયારજંગે જીવદીન શાદી કરી હશે કે બસ તે ઘડીથી રોજ કાંઈની કાંઈ આફત કે બળા તેવણના કુટુંબમાં—તેવણનાં આલીશાન મકાનમાં—ઉભરી નીકળતીજ રહેલી હતી.

નવાબનાં લગનની યાદગાર ધામધુમે જેટલી નીઝામી ખલકને હળમળાવી મેળા હતી તેટલી તેમના ઘરમાં ગુજરેલી

ઉપરાસાપરીની જફાકાર જાસ્તીઓ તમામ હૈદરાબાદી પ્રજામાં હોહોકાર મચાવી ચુકી હતી. નવાબનાં જવાન લત્રીજ આખી એક રાત લેદલરી રીતે કેદ થઈ પડવાના—તથા નવાબના પોતીકા બેહેનના મહામેદન સેક્ટરીપર ખુની હુમલો થવાના—બનાવોએ નીઝામ હુજુરને તાબેના ગામેગામ ઠામેઠામમાં ફેળાવેલી ચકચારનું પુછવું જ શું ? શેહરીયારજંગ બહાદુર જેવા એક માનવંત વડા નીઝામી અમલદારના કુટુંબમાં આવી જળરહસ્તીઓ ગુજરે—અને તેનો કાંઈ પંતો કે ખુલાશોખી નહીં મલે—એટલે લોકની ચાવાચાવી અને વર્તમાનપત્રોની છાપાછાપીનો શુમાર રહેલો નહીં હતો.

અને હજી તો ચોમેરની કચાકચી ભરી પુછપરછ ડપટ પડે તે અગાઉ—હ્યો !—હેદરાબાદ, સીંકદરાબાદ, ઐઊરંગાબાદ, વગેરે વગેરે શહેરે શહેર પાછી બેશબર વાત પસરી ગઈ કે કોઈ ન જણાયલા છુપા મુજી શખસે બમે ફેરી નવાબ સાહેબના પોતીકાં બેહનને આરસનીક ઝેર દઈ મારી નાખવાની એક જાતની શયતાન્યતલરી હીમત ચલાવી હતી !

ખરેજ પ્રજામત પોકાર કરી રહ્યું હતું કે ખીયારા નવાબના ઘરપર કાંઈ હેબતનાક નહીં સમજ પડે તેવો ગુપ્ત ગઝબ ગુજરતો હતો. વેહમી આદમીઓ તેને બદ્દ કાટલનું પરીણામ લેખતાં હતાં—જેઓના પેટમાં નવાબને નામની ટાઢક હતી તેઓ આવી ભરમભરી જાસ્તીઓને કુદરતના છુપા માર તરીકે ગણી એક જાતનું ચોકકસ અર્થ સુચક હસ્તું મુજીમાં હસ્તા હતા.

ગમે તેમ હોય—પણ જ્યારે મેહેરબાઈ જસાવાલાને આરસનીક ઝેર દેવાની કોશિશ માટે જરાખી સંદેહ વગર

ખોલ્લે ખોલ્લી સર્વેની ખાત્રી થઈ ત્યારે તો નાખતી અને સખુરીની ખી હદ આવી રહી હતી. નીઝામી રાજ્યનો છાપો આવા લયાનક ભેદ ભરમોનો કાંઈ મજબુત હાથે ખુલાશો મેળવવા માટે નવાખ સાહેબને આગ્રહ કરી રહ્યો હતો. ગામેગામ શેહેરે શેહેરથી શેહેરીયારજંગને કાગળો અને તારોના ઢગલા મલ્યાજ જતા હતા; જેમાં તેમનાપર ગુજરતા સીતમ માટે દીલસોજી દેખાડી સર્વે કોઈ બહુજ ધીકકાર અને ગુરસાથી છુપા અણુદીઠ બદમાશોપર લ્યાનત વરસારતું હતું અને નવાખ ઉપર અત્યંત ઓજરખવાઈ દેખાણ કરતું કે જરૂર પડે તો ખુદ સ્કાંટલંડ યાર્ડના કામેલ ડીટેક્ટીવોનીખી મદદ લઈ આવા ચાલુ પત્રીદી ત્રાસનો હવે કંઈખી અંત લાવવો.

પણ ખીચારા નવાખ શું કરે ? મરે કે માંદા પડે ? તેવણના મગજનું હમણા ઠેકાણુંજ કયાં હતું ?

*

*

*

ખુઝોર્ગ મેહરખાઈજીની જીંદગી ઉપર પાછી ખીજ વખત ધાડ કેવી રીતે આવી ? તેવણના ઘરડા જીવ માટે આમ તલખી રહેનાર વળી કોણ બદખખત મુજ હતું ?

તે દહાડે સહવારનાં શેહેરીયારજંગ પોતીકા સસરા (!) સાથ પહેલવહેલી કુટુંબી મુલાકાત કરતા હતા તે વેળા જાલુ ત્યાં હાંફલી ફાંફલી ઉજળી વાખ જેથી ઘસી આવી અને મમઈજીને ઝેર દેવાવાના સનાનના સમાચાર કહયા તે આપણે આગળાં પ્રકરણમાં વાંચી ગયા છીએ. પેસી દુઆશને અને પેલી મુસલમાની મા દીકરીને ત્યાંજ પડતાં નાખી નવાખ ગાંડા હાથીની માફક તુરત જાલુ સંગાત પોતાના બેદનના ઓરડા લણી દોડ્યો.

ખચીત ! મેહરબાદતું તો સાવ કાટલુંજ કાહડી નાખવાની કોઇએ એક અજબ ઉંઘાડી નફ્ટાઇલરી તજવીજ આ વખત કરી હતી. તેવણતું શરીર આંકડાઓ આવવાથી જેંચાઇ તણાઇ જતું હતું—ડોળા ચઢી ગયલા હતા—અને મહોંડે શીણ ચઢી આવતું હતું. સર્વે કોઇ આ નવી આકૃતથી ફાટીજ ગયું. એક તડાકે જોઇ શકાતું હતું કે હવે મેહરબાદનો રૂપીયો ખોટો હતો.

અને ઘરમાં જો તે દહાડે મીસ ડીકીન્સ હાજર નહીં હોતે તો ‘મમમજી’નો આંકો ખચીત આવીજ રહેલો હતો. મેહરબાદની “પલ્સ” તદ્દન બેસી ગયલી હતી—અને કોઇની પણ “હાર્ટ” થાંભ થઇ જાય એવો બધો મામલો હતો. પણ તેવણના નસીબે આ બાહોશ નર્સ (વાંચનાર જાણે છે તેમ) “રોશન મહાલ”માંજ હતી. માનવીના આવરદા જ્યારે હોય છે ત્યારે મોતનો જમડો જખ મારે છે. એક કાબેલ પારસી સરજીવનનાં યાદગાર શબ્દોમાં કહું તો—“દીકરા પીગમ ! એ ડાકટર ફાકટર અને દવા બવા બધાં ફાફાં છે !—બસ દાહડા જોઇયે ! !”

ડાકટર આવી પુગે તેટલાં મીસ ડીકીન્સે અનેક તદ્દબીરોથી મેહરબાદ જસાવાળાના પેટ માહેલો ઝેરી પ્રવાહ નેટલો બની શકે તેટલો ઓછી કહાડાવ્યો. પોતાના દર્દી—સુલતાન—ને તાવે સસરતો છોડીનેથી આ હુંડીયાર નર્સ મેહરબાદ આગળ ધસી આવી અને તેવણનો જીવ બંચાવવા સાઈં ત્રણ ત્રણ કલાક બધી પટકાઇ ગઇ. તેણીએ એટલો વખત ઉઘાડી ગયલા સુલતાન આગળ તેના ઓરડામાં બેરવા કુમીને અરજ કરી હતી.

જલુને ત્યાં મોકલવાની આશા ફેકટ હતી—તે ઊંકરી તો દેહસતને મારે લાકડું જેવી બનીને મમઈના ઘોડ્યા આગળથી ખસ્વાજ ના પાડતી હતી.

જ્યારે ડાક્ટર મેન્સરીલ્ડ અંતે આવ્યા અને મેહર-બાઈનાં ગળામાં પાછી ઉલટી કરાવવાની નળી મેળી તેવણનાં હોજરાં માહેસો બાકી રહેસો સેહુંસો પ્રવાહથી ખેંચી કાઢાડ્યો—તથા “હાર્ટ”ને જરા તેજ કરવા બીમારના બદનમાં સુધ્યાથી કાંઈ દવા દાખલ કરી—ત્યારેજ બીમોર બાઈની નાક કાંઈ પાછી હાથમાં આવી. મેહરબાઈ જસાવાળા જીવ સટોસટ બચ્યાં હતાં—પણ—

પણ શું ? ડા. મેન્સરીલ્ડે ભવાં ચઢાવીને નવાબને અને માણેક તથા દાદીને જણાવ્યું કે એક તણખાં ભારથી શક વગર આ બાઈને આરનસીક દેવામાં આવ્યું હતું. તેવણની ઉલટીપર નજર નાખતાજ ડા. મેન્સરીલ્ડ ચોકકસ કહી શકતો હતો—અને નર્સ ડીકીનસે તેવણને ટેકો આપ્યો—કે મેહરબાઈનો જીવ લેવાની એક અગળ હીમત ભરી બદમાશી કાઢ્યે ચલાવી હતી. ડાક્ટરે ધણુજ મીઝજ અને નાખુશીથી સર્વે કાંઈને જણાવ્યું કે આવા ગંભીર શરમભર્યા ભયંકર ખુનના ગુનાહ ઉપર આ બીજી વખત ઠાંક પીછોડો કરવા તેવણ હવે જરાબી તપ્યાર હતા નહીં. પહેલી વખતે તો તેવણ નવાબનાં સારાં નામને ખાતર અખાડા કરી ગયા હતા પણ હવે તો હદ થઈ ગઈ હતી. તેવણે મેહરબાઈની ઉલટી એક બાટલીમાં ભરી લીધી અને તેને સર્વના દેખતાં સીલ માયું.

મેહરબાઈ જસાવાળાએ સહવારની આ પીધા પછીજ

આ બનાવ બન્યો હતો. ખોલ્લી રીતે કામએ તેવણની ચાહેમાં ભારોભાર આરસનીક ઠેસ્વી દીધેલું હતું. મેહરખામએ પીધેલી ચાહેનું પ્યાલું હજી ખરડાયલું એમનું એમ પડેલું હતું. ડાં મેનસરીલેડે તુરત તેણી પોતાના કબજામાં લીધું.

“આ પ્યાલામાં બાકી વધેલી ચાહેની અંદર વગર શકે આરસેનીક છે !” તેવણ કપાલનો ચીલ્લો ચઢાવી ખોલ્યા. “આ કરપીણ ખુની કામ બહુ એવકુફ નાદાન આદમી હોવું જોઈએ—યા તદનજ હાથથી ગયલો નફ્ટ ખવીસ હોવો જોઈએ ! પોતાના ગુનાહની પુરવારીઓ સાંતવાનીથી તેણે દરકાર કીધી નથી ! આજે આ ચાહે બામએ પોતાને હાથે કરીને પીધેલી કે ?”

“નહી—રોજ એવણ ઉઠેછ તાહરે એવણને વાસ્તે જુદી ચાહે બનાવીને એવણના ઓરડામાં લેઈ જવામાં આવેછ—તે પછી એવણ દાતણપાણી કરીને તે પીએછ,” મોણેકે ખુલાશો કીધો.

“ત્યારે આજે ચાહે કાણે બનાવી ?” ડાકટરે પૂછ્યું.

“મેં બનાવી,” જલુ બોલી.

“તમે બનાવી !” ડાં મેનસરીલેડે ડોળા ઉંઘાડી અજબ-બીથી જલુ ગમ બે ત્રણ સેંકડ જોયાજ કીધું—“પછી ? પછી તમે ચાહે એવણ આગલ લઈ ગીયાં ?”

“હાજી.”

“તે તમારાં મમઇ તુરત તે પી ગયાં ?”

“નહી—મેં તે આપ ટીપપર મુકી. હું તાહર પછી કરતી કરવા ગેઇ ને આવીને જોઉંછ તો—”

જાલુ બાપડી વધારે બોલવાને બદલે અત્રે કુસ્કે કુસ્કે દીખો તાણી તાણીને રડવા પડી ગઇ.

“ઘણું અજબ જેવું !” ડા० મેનસરીલ્ડ મ્હોં કુમ-ળાવીને નવાબ ગમ ફર્યા, “હુ સમજુંછ કે આય યંગ લેડી આય બાઇના ગ્રાન્ડ—ડોક્ટર થાયછ—નહીં ?”

“હા.”

“તે મીસીસ જસાવાળાના એકલાં વારસ છે—કેમ ?”

“એ તે આય દાદી બે જણા વારસો છે !” નવાબ શેહરી-યારજંગે ધણાજ ધીમા સાદે જવાબ આપ્યો.

ડોક્ટરે વીચારમાં વળી એકાદ મીનીટ મુછ મરડીને જાલુના રડતા ચેહરા તરફ ટીક્યા કયું.

“ગઇ વખતથી બાઇને એમજ ઝેર ચઢ્યું ત્યારે એજ યંગ લેડીએ એવણુ માટે પીવાનું પાણી ભરેલું—ખરું કેની ?” ડોક્ટરે બહુજ કરડા નાખુશ ચેહરે નવાબ ગમ બોધ સવાલ નાંખ્યો.

કાંઈએ જવાબ દીધો નહી. પણ આણીમેર માણેકનો મીઝાઝ જવા માંડતો હતો. અત્યાર સુધી તો તે ખામેશી ધરી ઉભો હતો—પણ હવે તો ડોક્ટર મેનસરીલ્ડ વળી છેકજ ‘ફાસ્ટ’ જતો હતો. જાલુનો નીરદોશ રડતો ચેહરો બોધ માણેકથી હવે મુંઝુ રહેવાયું નહીં—

“એક્ષકયુઝ મી, ડોક્ટર,” તે ભવાં ચઢાવી અત્યંત ઠસ્સાથી બોલ્યો, “મને લાગેછ કે તમે તમારી ફરજોની બાહેર જાઓછ. મેહેરબાની કરીને તમે જેમી બોલો તે સંભાલીને-વીચારીને બોલો. તમે અહીં એક પ્રીઝીશીયન તરીકે ઉભાછ—એક જડજ તરીકે અહીં તમને આય

કમનસીબ બનાવની તપાસ કરવાનો અધિકાર નથી. તમે હમણા કોઈની સામે શક લખ જઈ બીન જોખમદાર ટીકા કરો તે સામે હું મજબુત વાંધો લઉંછ.”

એવા રોગ અને ગંભીર મીઝાજથી માણેક આ સઘળું ફાંકડી ઇંગ્રેજ લાખામાં બોલી ગયો કે ડા૦ મેન્સફીલ્ડ તો થોડીક પણ આંખો ઉઘાડીને એ જવાન બારીસ્ટર ગમ જોવાજ પડ્યો. તે ઇંગ્રેજ તબીબે જોઈ લીધું કે બેશક તે પોતે પોતાની ફરજોની સીમાની બાહર ગયો હતો. માણેકને ઉત્તર વાળવાને બદલે તે બહુજ તોરથી નવાબ તરફ ફર્યો અને બોલ્યો—

“આય થંગ જેન્ટલીમેનના ગમે તેટલા પ્રોટેસ્ટ છતાં આવા ગંભીર ગુનાહના બાબમાં હું ધારૂંછ કે મને મારાં પોતાના અનુમાનો બાંધવાનો દરેક હક છે.”

“યસ—પણ તે અનુમાનો તમારે તમારી પાસેજ રાખવાં જોઈએ,” માણેક તુરત તરડાઈ પડ્યો. “અમુક એક માણસપર જાહેર રીતે તોહમત મુકવામાં તમે પોતે શું જોખમ માથે ખેંચી લેવોછ, તેનો હું આશા રાખુંછ કે તમુને આછડીયા હોશેજ !”

ડા૦ મેન્સફીલ્ડ હવે લગાર નરમ પડ્યો—તેણે માણેક સાથ વધુવાર એ બાબે રકજી કરવાનું મોકુફ કયું.

“નવાબ શેહરીયારજંગ—તમારા કુટુંબપરની આવી જબુન આફતો માટે હું તમારી તરફ દીલસોજી ધરાઉંછ.” તે ગંભીરાઈથી બોલ્યો, “પણ મને એક આબરુદાર તબીબ તરીકે મારી ફરજ બજાવવી જોઈએ. આય સીલ કીધેલી બાટલી આજે હું સઘળી હકીકત સાથ નીઝામ સરકારના

કેમીકલ એનાલઇઝરપર મોકલી આપશ. તેમ કરવા વગર મને છુટક નથી. તમારાં મકાનમાં ઘોળે દીવસે ખુનરેજ ચલાવનાર કોણ અફલાતુન શયતાન યા શયતાનો પેઢાં પડ્યાંછ તે હવે એક વાર શોધી કાઢવુંજ જોઈયે. આજે કોઇએ આમ ભારોભાર આરસનીક આપ જાઇને આપ્યું—કાલે કદાચ તમારી વારી આવશે. આજના બનાવની દરેક હકીકત હેદરાબાદની વડી પોલીસને લખવાને નીઝામ હુઝુરની આરપીટલના સરકારી ડાક્ટર તરીકે હું બંધાયલો છઉં.”

નવાબ શેહરીયારજંગ જવાબગી શું દે ? તેવણુ નીચી મુડીએ અદબ વાળાને ચુપજ ઉભા રહ્યા. તેવણુના કુટુંબની આવી નાલેશી જાહેરમાં શાય—ખુદ નીઝામ હુઝુરના કાનપર એ વાતો જાય—વડી પોલીસપર એક પાધરો રીપોર્ટ જાય—તે ખ્યાલથી તેવણુનો દમ ઉપર આવતો હતો. પણ ખુદ પોતે એક મોટા જોખમદાર નીઝામી અમલદાર થઇને શું નાખે ડાં મેન્સફીલ્ડને એક ગંભીર જનકમ ગુનાહ સત્તાવાળાઓની જાણમાં લાવતાં અટકાવે ? ડાં મેન્સફીલ્ડ તો જાણે આ છેલ્લા બનાવથી છીંકીજ પડેલો હતો અને ધર્યો ધરાતો નહીં હતો.

“નવાબ શેહરીયારજંગ !” તે તખીએ કઠોરનાથી પોતાની આસપાસ ઉભેલાંઓ ગમ પોતાના ડોળા ફેરવી પાછું ચલાવ્યું. “નીઝામ નામદારના એક પ્રતીનીધી તરીકે તમારે પોતે આગળ રહીને ગુનેહગાર મુજી—પછી તે જેખી કોઇ હોય—તેને ઉઘાડું પાડવું જોઈયે. તમારા ધરનાં સારાં નામપર બટો લાગે એ વીચારથી તમે હટી જાઓ તો આ છુપા ખુનીને ફાવતું પાય. આ લેડી—તમારાં જોહન—તવંગર છે

એમ તે જોઈને નવજાન સારેવે સોંઘી જાય તે જુરાર કરવાને તેવજી
 થઈ જાય તે જોઈને નવજાન સારેવે સોંઘી જાય તે જુરાર કરવાને તેવજી
 આટલી જોઈને નવજાન સારેવે સોંઘી જાય તે જુરાર કરવાને તેવજી
 કાએલ જોઈને નવજાન સારેવે સોંઘી જાય તે જુરાર કરવાને તેવજી
 મારી જોઈને નવજાન સારેવે સોંઘી જાય તે જુરાર કરવાને તેવજી
 આ જોઈને નવજાન સારેવે સોંઘી જાય તે જુરાર કરવાને તેવજી
 રાખજો-નહી જોઈને નવજાન સારેવે સોંઘી જાય તે જુરાર કરવાને તેવજી
 પાછી કાશી જોઈને નવજાન સારેવે સોંઘી જાય તે જુરાર કરવાને તેવજી
 ૩૦ મેન્સોર જોઈને નવજાન સારેવે સોંઘી જાય તે જુરાર કરવાને તેવજી
 નજર બે સેકડ-૨ જોઈને નવજાન સારેવે સોંઘી જાય તે જુરાર કરવાને તેવજી
 ઠેરવી રાખી. આજુબાજુ જોઈને નવજાન સારેવે સોંઘી જાય તે જુરાર કરવાને તેવજી
 “તમે વાળસોર જોઈને નવજાન સારેવે સોંઘી જાય તે જુરાર કરવાને તેવજી
 જોડ્યા, “આય બધો મહામહા જોઈને નવજાન સારેવે સોંઘી જાય તે જુરાર કરવાને તેવજી
 શા માટે ગુજરે જોઈને નવજાન સારેવે સોંઘી જાય તે જુરાર કરવાને તેવજી
 કાયદાને મારે રસ્તો જોઈને નવજાન સારેવે સોંઘી જાય તે જુરાર કરવાને તેવજી
 જીવપર અલાપ લે જોઈને નવજાન સારેવે સોંઘી જાય તે જુરાર કરવાને તેવજી
 અતલગતું સગું જોઈને નવજાન સારેવે સોંઘી જાય તે જુરાર કરવાને તેવજી
 છેઉં. માણેક, દાદી, જોઈને નવજાન સારેવે સોંઘી જાય તે જુરાર કરવાને તેવજી
 કે આવી ખુની કાશી જોઈને નવજાન સારેવે સોંઘી જાય તે જુરાર કરવાને તેવજી
 હવે તામોશ કરવાનો નથી જોઈને નવજાન સારેવે સોંઘી જાય તે જુરાર કરવાને તેવજી
 કમીશનરને જોલાઉં-મને જોઈને નવજાન સારેવે સોંઘી જાય તે જુરાર કરવાને તેવજી
 મદદ કરશો.” જોઈને નવજાન સારેવે સોંઘી જાય તે જુરાર કરવાને તેવજી
 “અલખત !” દાદી હવે જોઈને નવજાન સારેવે સોંઘી જાય તે જુરાર કરવાને તેવજી
 અંતેરજ થાયછ. આય તમારા જોઈને નવજાન સારેવે સોંઘી જાય તે જુરાર કરવાને તેવજી
 ચાલુ થઈ રેહીછ ! પોલીસના હાથમાં હો જોઈને નવજાન સારેવે સોંઘી જાય તે જુરાર કરવાને તેવજી
 ની પેલી ફરમાસ આજ

મા—નવાબની નામચીન સાસુ—અમીના સહીન
મહાલ "માંથી દુર કરી હતી. ચાચાચાલો!
કરીને પરવારીથી ગયા!! એ મુસલમાની
કરીનાં નજીસ કદમ પોતાના ઘરમાં આવ્યાં ત્યારથીજ
યારજંગની બદબખ્તીની હારમાળા શરૂ થઈ હતી—અને
પોતે જોટલા ઉમરના પાકટ હતા. તેટલાજ વેલમી
હતા. દર મહીને ખરચ માફ કંઈ રકમ મોકલી આપવા
મહાબત કરી નેવણે આ અણદાં "પાપો"ને એક નજી-
નાં ગામડામાં ખંખેરી કહાડ્યાં—અને તેઓને રહેવા માટે
ક નાનું છાપકું લાડે લઈ ગયાં. અમીના સાસુએ અને
ગમ સાહેબોએ પહેલાં તો જવા સાફ ના પાડી રું—
પ્રીથી કીધી; પણ આણીમેર શેહરીયારજંગનું મસ્તક કવે
વળુનાં ટાલકમાં અહીંથી ફરી તહીં જઈને એક દુકાન
વળે ખોલે ખોલું આ એ બળાગતોને કદમ કે લે જો
તરાજ કરવામાં આવશે તો એઉ જણીઓને ચાકર મોકલે
સ ધકકા મારીને તેવણ 'મહાલ'ની બાહરે કદમરો—
અને નવાબ જેવા એક મોટાં માણસ સાથે જાવો સમી
મવા સાફ આ અને ધુતારી સ્ત્રીઓના પાંખડાં પોલીસના
હાથમાં તેવણ આપશે. નવાબ સરખા એક લાજવાળા
મોટા અમલદાર સામે ચેચી કરવામાં કમી લાલ નહીં
હતો એમ અમીના જેવી સંકેત ચેનને કાઢું સમજા-
વવાની જરૂરથી નહીં હતી. નવાબે દર મહીને ખરચ કરી
રૂ. ૨૫૦ નો પગાર બાંધી આપ્યો અને લીધું, એટલે મોટા
નાહક ઘેડ ફજેતા કરી કરવાની કમી લાજવાળા કાઢું
બાહર નીકળવાના કરતાં આપડું એકામકામ ચાલે.

દર મહીને બેઠાં મલનારાં લવાજમની ‘આફર’ લખ્યે કરવામાં દેખાઈતું ડહાપણ તેણીએ જોયું.

આણીમેર નવાળે કાણુ જાણે પેસી દુમાશ ઉપરથી શું ‘ઇસકોર’ ચલાવ્યો હશે કે તેથી જીદે પડી પોતાની એકવારની પ્યારી અમીનાને અને લાડકી બેટી હોશન-આરા—લકમે તુરજહાન બેગમ—ને ‘મહાલ’માંથી બસ કાહડ કાહડમાંજ પડ્યો. તેણે અમીનાના કાનમાં પૂંક મારી કે મુગાં મુગાં હવે ખરતી માપી જતી નહી તો આણીમેર નવાજ શેહેરીયારજંગ બેઉ જણનાં સદર બદર કાટલાંજ કહાડી નાખવાની તક્યારીમાં છે !

તુરી અને અમીના ‘મહાલ’માંથી કહડાયાં કે સર્વે કાઇના પેટમાં જાણે જીવ આવ્યો. મેહરબાઇ જસાવાળાએ જ્યારે તે ખમર સાંભળી ત્યારે તેવણે ધીરજનો એક ઉડો શ્વાસ ખેંચ્યો, અને જાલુથી તો હસાઇ હસાઇ જવાયું. મેરબાઇએ પોતીકા લાઇ સાથે છેલ્લું સજ્જડ વીજોડું લીધા પછી તેવણુ બસ મુંઝાઇ ઉપડી જવા સારું તલપાપડ કરતાં હતાં. જે કે શેહેરીયાર લાઇ સાથે તદનજ “ઉંચે મ્હેંડે” થઇ જઇ તેની ગમ જેવાનાથી તેવણુ અખાડા કરતાં હતાં—તોપણ તેજ લાઇના છાપડાં તળે ફરજયાત બીજા થોડા દીવસ અટકી જવા સીવાય બીજો છુટકોજ નહીં હતો. ખોટી માત્ર સુલતાન સેહજબી તટાર થવાનીજ હતી. જ્યાં સુધી તે માનીતો તેવણુનો સેકેટરી પોતાની સાથે આવી શકે નહીં ત્યાં સુધી તેને “આવાં મુર્વા ખુનામરકીના કસઇ-ખાનાં”માં એખલો છોડીને ચાલ્યાં જવા મેહરબાઇએ એક માતા સમાન વાહજથી સાફ વસીને ના પાડી હતી.

“જોઈયે તો મુવાં નસાં બંદાઓ મારા જીવપર તીજ વખત અલાપ લે-જાલુ, પણ હું મારા આપ હીરા જેવા છોકરાને કંઈ અહીં એખસો નાખીને કબ્જીથી જવાની નથી.” તેવણે એક દહાડે પોતીકી દોત્રી આગળ ધણાજ કડવાસથી કહ્યું.

લલાં ભોલાં દીલની આ તવંગર બોઝોગ આઈતું સુલતાનપર પ્રથમથીજ સાચ્યું હેત હતું. ‘મમઈજી’ જેવાં એક લગાર જુના વીચારનાં ચુસ્ત જરથોસ્તી બાનુ એક પરકોમના શખ્શ માટે જે ખરાં દીલ લાગણી રાખતા હતાં તે દેખીને કોઈ કોઈ વાર નાનકડી જાલુથી અજળ થતી હતી. તેમાં સુલતાન પર થયલા છેલ્લા ખુની હુમલા પછી તો મેહરબાઈ જસાવાળા પોતીકા આ જવાન મહામેદન મદદનીશની સલામતી માટે ખરેખરજ એક સગી માતાની માફક કાળજી દેખાડતાં રહ્યાં હતાં. પોતાના આરસનીકના બીજી ફેરીના કડવા અતુલવની અસરમાંથી ફારેગ થતાંજ મેહરબાઈ આખો દાહડો ગાલે ગલાંકો મારી સુલતાનના ઓરડામાંજ તેના બીછાણા પાસે બેસી રહેતાં હતાં—તેની સારવાર કરવામાં નર્સ મીસ ડીકીન્સને દરેક મદદ કરતાં હતાં—અને સુલતાનને માથે ખરફ પોતેજ કલાકો સુધી ફેરવવાની બોંહસ કરતાં હતાં.

આ મેહરબાન શેઠાણી તેને પોતાને વાસ્તે કેટલી હદ સુધી આતુરતા અને વહાલ ધરાવીને આમ તેની માવજત કરતી હતી તે બીચારો સુલતાન ક્યાં જાણતો હતો ? લાગટ ત્રણ દહાડા સુધી તો તે લગભગ ૧૦૪ તાવની ઝુમમાં ચાલુ લવારા બકારા કરતો આ દુન્યાના નહી પણ પેલી દુન્યાના

એક પરોણાની માફક બંધ પાપણો સાથ ચટોપાટ પડેલો હતો.

એક દહાડે જ્યારે સુલતાનની તાવ જરા નોજ કરતાં વધારે જોરમાં થઈ, ત્યારે મેહરબાદએ ગમે એટલીબી બધાંની ઘોંઠસ અને સમજવટ છતાં આજો દહાડો કંઈ બાધું પીધું નહી—અને ખરે મને આંખપાણી કર્યા કીધું. બુધ્ધિ મમઘળને એક ખેગાના મદદ માટે આમ છેક આટલી બધી હદ સુધી “કારસ” કરતાં જોઈ સહ કરાંમાં દાદીનું બહુ પાકી આવતું હતું. તેણે એક વાર તો જરા ટકારબી કીધી.

“મમઘળ—તમે એક પારકા સાધારણ મુસક્કમાન નોકરને વાસ્તે એમ કરોછ તો મને અને એટલી તાપ આવે તો કોણ જાણે કેમ કરો ?”

દાદી ચીખો થવા ગયો—પણ તે મમઘળને હજી બરાબર ઝોળખતો નહી હતો. મેહરબાદએ તો તેને ભખીજ બાધો !

“ધણો કહેલો ના થા—દાદી !” તેવણ ખુબ છીકી પડ્યાં—“મેં તુને હજાર વખત કેહ્યુંછ કે સુલતાન મારો નોકર છેજ નહીં. એ તો મારા ઘેરના દીકરા જેવોજ છે ! જરા જરામાં તારી પોતાની એની સાથ સરખામણી શાનો કર્યા કરતો હોશે ? લેની, હું તુને ખોલ્યું કેહ્યુંછ કે તારા કરતાં એ છોકરાએ માફ દીલ વધારે જીતી લીધુંછ, ને તારે સાફ હું વટવટ કરું તેના થાને આપ સુલતાનને વાસ્તે હમણા વધારે કરુંછ.”

દાંતની બત્રીસી પીસી દાદી મુંઝે મોહડે ત્યાંથી ખસી ગયો. મમઘળનાં આવાં ખેરેહમ બોલવાથી તેવણ પર નેટલો

તેને કાર લાગ્યો તેનેથી ત્રણ ધણો વધારે તેને બેહોશ પડેલા સેક્રેટરીપર લાગ્યો હતો.

બીજા બે ચીંતાતુર ગમગીન દહાડા વચમાં નીકળી ગયા. તે અરસામાં અમદાવાદથી અંતે બરજોરજી ખમખાતાળી ગુલબર્ગે આવી પહોંચ્યા હતા. 'રોશન મહાલ'માં બની ગયલા ઉપરાસાપરી મોહકાણુના સમાચારો જાણી તે અસરાદ્દ દરતુર પીતાની ધીરજ આખરે રહી નહીં હતી. પોતાના પ્યારાં બે બચ્ચાંઓથી આવા સંજોગો વચ્ચે વીખુટાં રહેવાને તેવણુને જીવ વધુવાર ચાલ્યો નહીં—અને ખસુસ કરી જ્યારે માણેકના કાગલથી તેવણે પોતાના બેહન મેહરબાઇને ઝેર દેવાવાની બીજી વેળાની જખુન લયંકર કોશેશ વીશે જાણ્યું—અને જ્યારે તેવણુની ખાત્રી થઇ કે છોકરાંઓ ગુલબર્ગા બીજા થોડા દીવસ સુધી છોડી જઇ શકવાના નથી—ત્યારે તો પોતાની અનંત નામરજી છતાં તેવણુ એકદમ તાર કરીને શેહરીયારજંગને ચેતાવી ગુલબર્ગે ઉપડી આવ્યા હતા.

*

*

*

પણુ આપણને જરા પાંચ મીનીટ નવાજ શેહરીયારજંગના ખાનગી "બેડ-રૂમ"માં ડોક્યું કરવું પડશે.

પોતીકી પરણેતર બેગમ આખર કરેને એક હલકી વરણુની બે આખરુદાર મુસલમાની સ્ત્રીને પેટનું હરામ ઇલતનું, બચ્ચું હતું એ વીચારથીજ નવાજ શેહરીયારજંગ દબાઈ ગયલા હતા. પોતાનાં બોહલાં મીત્ર મંડળમાં આ તુરજદાન બેગમનાં 'ખાનદાન'નું કોફરાન ઉઘાડું પડી જાય તે કરતાં બીજી વધારે જલમ નામોશી નવાજ કદખી શકતા નહીં હતા. શેહરીયારજંગ પોતાના ચટતા ઓઢાને પ્રતાપે

નીઝામ સરકારના મોટા મોટા માનવંત યુરોપીયન તેમજ દેશી અમલદાર વર્ગોમાં-ઉંચી સોસાયટીમાં-લેખાધ શક્તિ હતા અને તેવણુ પોતાનાં મોક્ષાભર્યાં નામ અને લાગવગ માટે હંમેશ મગફર રહેતા હતા. પણ હવે ? કંગાલ પેસી દુઆશ-જેની નેહસ્ત સીકલ જોઈનેજ શેહરીયારજંગના રૂવેરૂવાં કમકમતાં હતાં—તે બે બદામના પાપી બદમાશની રાખેલી બુદ્ધીને સ્ત્રીને પેટની છોકરી સાથ તેવણુ સંગાધ કરી હતી ! પોતે આટલાં પોતાનાં વર્ષો કેવાં ગંધાતા ગારમાં ફેંકી દીધાં તે ખીના ઉપર અફસોસ કરતાં નવાબનું દર કલાકે શેર શેર લોધ સુગાધ જતું હતું ! તોઆહ !

હવે કરવુંખી શું ? નવાબને કાંઈ સુજતું નહીં હતું. ગામમાં કે ઘરમાં કાંઈખી વધારે પોતાનો ફેસતો થવા દેવા વગર તેવણુ આ બે કમીની ઓરતોને ‘મહાલ’માંથી બાહર કહાડી હતી તો ખરી—પણ છાંદગીના છેડા સુધી આ નજીસ તોફ હવે તેવણુને ગળે ઓળવાયલીજ રહેશે, ચંગાલ પેસી હવે અમણા તુમાખથી તેવણુની ગરદનપર પોતાનો પંખે સીકડી રાખશે, પોતીકી બેહોરમતીના આ સામાનને સાંતેલું ને સાંતેલું રાખવાના ધડક ધુજરામાં હવે ચાલુ લોહીતું પાણી થયાજ કરંશે—એ ખ્યાલોથી નવાબ ઝભોળાઈ ગયલા હતા. હમણા પાસો બધો અવજોળ પડતો હતો—એટલે ચોમેરના કુદરંતના માર તજે શેહરીયારજંગ જાણે લખરાઈ અકરાઈને સુના સાવજ જેવા બની રહેલા હતા.

‘તુરી’ બેગમની ફરમાસુ આવઓલાદથી જે દીવસે નવાબ વાકેફ થયા તેની બીજેજ દહાડે સહવારે શુબચુપ તેવણુ આ શોભીતી મા દીકરીને “મહાલ”માંથી ખડેરી

કાઢડી. બેગમ પોતાની તેવણની દાસી સાથે અચ્ચુચ કેડે જતાં રહ્યાં હતાં એમ સર્વે ચાકર નફરોએ જાણ્યું—પણ તે લોકે શું કારણસર અને ક્યાં ગયાં તેની કોઇને ખબર નવાળે પડવા દીધી નહીં હતી. ખસુસ કરીને મેહર-ખાઇને અને માણેક, દાદી, કુમ્મી, જાણુને આ બાબદનો જરાખી સંસારો નહીં પુગે તે માટે નવાળે જીવ ઉપરનો ઉપર રાખી મેળ્યો હતો. મેહરખાઇની ચામાં આરસનીક ભેળાવાના બનાવને લીધે નવાળે પોતાનાં બહેનનો શક ધ્યાનમાં લઇ બેગમને થોડો વખત કેડે બીજે ગામ મોકલ્યાં હશે એવું માણેકે તથા કુમ્મીએ અનુમાન કયું.

જેવી બંધ છુમ આ બે નાપાક સ્ત્રીઓને લઇને બગી-આના દરવાજામાંથી બાહર પડી કે નવાળની છાતીપરથી જાણે એક પહાડ ઉંચકાઇ ગયો. હોય તેમ તેવણે છુટકારાનો એક ગમગોસાર દમ બેઠ્યો. તુર્ત તેવણ પોતાના ખાનગી ઓરડામાં ગયા—ત્યાં તેવણનો હેતવંતો કદરવંતો ખુબીવંતો “સસરો” પોતીકા આરથ પોશાકમાંજ નચીત જીવે એક બેઠી આમ—ચેર અંદર ગોઠવાઇને પાનની પટી બનાવવામાં મશગુલ હતો.

પેસીએ એક નજર નવાળનાં વીકાળ મુખડા પર નાખી.

“ગીયાં કે ?” તેણે પુછ્યું.

જવાબ દેવાને બદલે નવાળ ધન્ય કરતા કે પાસેની ખુરસી પર ફસડાઇ બેઠા—અને કપાલ પર એકે હાથ મુક્યો.

“ખુદા જાણે મારાં મસ્તક પર હમણા શું આકૃત ધુમેછ,” તેવણ જમીનપર પોતાના ડોળા ફેરવી રાખી નસોસ અવાજે બોલ્યા, “એક જીણી દોરીથી બધો ખાનાખરાખીનો

ડુંગર આપરા બેઠિને માથે ટીંગાઈ રહેલો છે, પેસી. તું ને હું બેઠિ જાણુ સરીયામ કચડાઈ મરવાના છધયે.”

પેસીએ પાન અને ચુનાનો ડબ્બો આસ્તેથી મ્હોંમાં ખોસ્થો.

“પણ હવે તો એ લોક કહરાયાં કેની?”

“અરે મુવાં તે લોક! તે લોકને કાંઈ સેકો તાણેછ! પેસી—મને હમણા કોઈની સલાહ અને હીમતની જરૂર છે. તું મારી સાથ દગો રમી મને પાયમાલજ કરવા માંગતો હોય તો વાત લાંબાવ્યાના કર.”

“છટ—છટ! નવાખ સાહેબ, મારી પરથી તમારો વીસવાશ ઉઠી ગયલો લાગેછ. જાંહ સુધી તમે મને છેક ખુણામાં દાખશે. નહીં તાંહ સુધી હું એવો છુબખ નથી કે તંમુને દગો દેઈ મારીખી ઘોર સાથેજ ખોડું. આય આપરી સગઈની બધી વાત કોઈ જાણવાનું નથી.”

“સગઈ ગેઈ હમણાં કેહું તાંહ! પેસી, એ બે જાણાંનું તો થઈ રેહશે—પણ હવે ચાલ, પેલી ચીજોનો જે તે નીકાળો કરી નાખ્યે. એ બધાં ઓચર્પાં આપરે તે વખતેજ બાળી નાખવાં હિતાં. જો પેસી—એ કંઈ હસ્વાની વાત નથી. મને એને લાંબે આજે કેટલી કેટલી રાત થઈ એક કતરોખી ઉંઘ નથી આવતી. લાવ એ બંડલને નેકલેસ કાંહ છે?”

આમ બોલતાં નવાખે પહેલીવાર હવે પેસી દુઆશ ગમ્ જોઈ એક હાથ લાંબો કર્યો. બચર બચર પાન આવતો પેસી તો એક ચીત્રે તેવલુનું કાડું ક્યારનો ટીકવા કરતો હતો. હવે તેનું એખીયલ જડખું જરા બચક—બચર—બચક કરતું બંધ પડ્યું.

“બસ લાવ પેલો નેકલેસ—ને પેલું બંડલ ! તાંહ વગર હવે હું તુને અહીં પાણી પીવા ઉભો રેહવા દેવાનો નથી !”

“પણ નેકલેસ ને બંડલ મારી પાસ કાંહ છે ? તે તો તમે તમારા કબજામાં રાખ્યાં છ કેની ? એમ શું કરો છ ?”

નવાબ એક પળ પેસીને આંચકા મારતા અચકી ગયા.

“પેસી ! તુને ફરીથી કરગરીને કેહું છ કે મારી લાગણી સાથ એમ એકાં ના કાહડ. હું જીવપર આવી જવશ ને કંઈનું કંઈ કરી મુકશ. યાદ રાખજે—હું પાયમાલ થવશ તો તું કંઈ સખજે એસીને એ હીરા ખાઈ શકવાનો નથી.”

“અરે પણ એમ શું દેવાનાની માફક બકયા કરો છ જો ! એ નેકલેસ તો તમારી પાસેજ છે.”

“બદમાશ કુતરા ! તેં—તેંજ—તેંજ—પેલી કાઠરીમાંથી તે તફરગે કીધાં. આલ તારી લાહેરી છોડ. લાવ, તે મને પાછાં સપુરદ કર. એ ચીજો તારા હવાલામાં રહે તેમાં મોટો જોખમ છે.”

“મેં ? મેં કાઠરીમાંથી લીધાં ? કેમ કાઠરીમાંથી ?”

“તું મને તે નથી આપવાનો ?”

“પણ શું આપું ? તમારું કપ્પાર ? કાઠરી શું ને વાત શું ? તમારું લેણું ચસકયું છ—”

“પેલી પડત કાઠરીના ભોંયરામાંથી તેં એ ચીજો નથી ઉપાડી ?”

“નહીં—મારા જાનના કસમ ! હું કંઈજ જાણતો નથી. આ ભોંયરાં ફેંચરાંની વાત તો આજે હું પહેલી સાંભળું છ !”

નવાબનો ચેહરો ચાદર જેવો સફેદ મારી ગયો. તેવણનું ન્હોં લયલીત રીતે ઉતરી ગયું. ડાચું ઉંઘાડીને તેવણે પોતાની સામે ઉભેલા હમશરીફ બદમાશ ગમ પાંચેક સેકંડ શરીલી નજરે નેચાજ કીધું.

“પેસી—ખરું કેહેછ?” તેવણ રડમેસ ધુજતા અવાજે કગળી પડ્યા, “તેં તે ચીજે લીધી હોય તો ચીંતા નહીં—મને ધીરજ રહેશે. બોલ, પેસી, ખુદાના કસમ ખાઈને કેહ—તેં તે નથી લીધી?”

“ખુદાના કસમ—હું કંઈજ જાણતો નથી ! એ હીરા શું તમે કાઠડીમાં મુક્યાંતાં ? તે શું ચોરખ ગીયાછ ? ને બધાં ઓચર્યાંબી ગેબ થયાંછ એમ ?”

“ગેબ થઈ ગીયાંછ—સાવ કાંઈ ઉંચકી ગીયુંછ. તે તે દાહરે કાણ જાણે કાણ ચંડાલે તે કાઠડી ખોલીને ભોંયરું શોધી કાઢરયું. એ છુપાં ભોંયરાંની વાત મારા સીવાય કાંઈ કાંઈ જાણતું નહીં. જો તે એ ચીજે ખરેખરજ નહીં લીધી હોય તો આપરું નખોદ છે—પેસી !”

નવાબે જોયું કે સદાના જલમ પેસીનો ચેહરોબી આ સાંભળી જરદ મારી ગયો હતો.

“અરર ! તમે આજે છોક રેહી રેહીને મને એ મોહકાણના સમાચાર કેહોછ ?” પેસી ધીમા ઘાડા અવાજે બોલ્યો, “એ વાતને કેટલા દાહરા થયા ? તમે પોલીસને ખબર આપીછ કે ? એ—એ ચીજે ચોરખ જવાની વાત ખીલું કાંઈ જાણેછ કે ? શેહરીયારજંગ, તમે આજ સુધી હાય જોડીને બેસી રહ્યાછ ?”

એટલો તો કળવાઈને ખરી આતુરતાથી પેસી આ

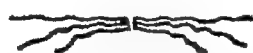
સવાલો પુછવા પડી ગયો હતો કે નવાળના મનમાં રહેલો સેહજસાજ વેહમનો કતરોળી દેકે થઇ ગયો.

“કેમ કેહું—એ હીરાની વાત કાઢને મારેથી કેહવાયજ કેમ ?” નવાળનો દયાયલો દયામણો સાદ નીકળ્યો, “મને કંઈ સુજતું નથી—મારું માથું ફરેછ—હું મેડ થઇ જવશ—આહ !—”

તેવણનું આખું શરીર ઠરઠર ધ્રુજવા પડ્યું, અને અંતે એક ઉડી હાય સમેત તેવણ તમ્મર ખાઇને ભોંયપર ઠપકાઇ પડ્યા.

“નવાળ ! શેહરીયારજંગ !!—”

પેસી તેવણના દીલપર વાંકો વળી નવાળને પાછો ઉઠાડવા આહતો હતો. પણ નવાળ જવાળ શું દે? તેવણ ‘ફેન્ટ’ મારી ગયલા હતા.

પ્રકરણ ૫૩ મું.

—:૦:—

આખરે જ્યે !

પોતાના ડગલાના ખીસામાંથી ચોક્કસ જીવડોસો ગુમાઇ ગયલી જાણતાંજ સુલતાનની હડીલી ખીમારી પાછી નવેસરથી ઉભરી આવી અને ઘેન—શીવરના “રીલાપ્સ” સાથે તે મરણ-તોલ પાછો પડ્યો તેને આજે જરાબર સાત દહાડા થયા હતા. આ એક ચીતાતુર અડવાડ્યાનો જીવ સટોસટ ગાળો લગલગ મોહોતના ડાચામાં પોતે કેમ પસાર કર્યો તે આજે સુલતાનને

પોતાને કશી શુદ્ધી નહીં હતી—પણ તેની આસપાસનાઓ માટે તો ખેશક તે આશા અને નીરાશી વચ્ચેના ભયંકર ઇતેજરીના દીવસો હતા. ડા૦ મેન્સરીદેડ સવારે તેમજ સાંજે રોજ બે વખત આવતો હતો અને આ જવાન હેન્ડસમ દરદીને જવાડવાને પોતાનું તન મન પટકી મહેનત કરતો હતો.

તખીખના મત પ્રમાણે સુલતાનને ઉસ્કેરાઈ જવાનું કારણ મળ્યું તે ખચીત એક કમનસીબ બનાવ હતો. ડા૦ મેન્સરીદેડ નર્સ મીસ ડીકીન્સ ઉપર લગાર ખફા થયો હતો. દર્દીને આવી દેખાઈતી નખલી હાલતમાં તેની મરજી પ્રમાણે ડગલો લાવી આપવામાં જરાખી ડાહપણ નહીં હતું. દર્દીના ડગલામાંથી એવી તે શું ચીજ ગુમાઇ ગઇ હશે કે જેથી સુલતાન એટલો બધો અકળાઇ જઇને બેલાણુ વટીક થઇ ગયો—એને પાછી તાવ ચઢી—તે બાબે ડા૦ મેન્સરીદેડે ચીપીચીપીને ‘મહાલ’માંના એકેકેએક જણાને અનેક સવાલો પુછ્યા હતા; પણ કોઇ કાંઇ જરાખી જાણતું નહીં હતું. સુલતાનને કોઠડીમાંથી ઉચકી લાવીને તેના ઓરડામાં લઇ જઇ સુવાડ્યો ત્યારે તેના દીલપરથી ડગલો કાઢી લેનાર તો માણેક પોતે હતો. પણ માણેકે ભાર મેલી મેલીને ખાત્રીથી જણાવ્યું કે ડગલાના ખીસામાંથી તેને કાંઇખી જડ્યું હતું નહીં—પછી તે ઘડીના અકળાટ ધલરાટ વચ્ચે કાંઇ તેની નજર ચુકથી અંદર રહી ગયું હોય તો કોણ જાણે !

“કદાચ અંદર એવણું કાંઇ ધણુંજ ખાનગી કાગજ રહી ગયું હશે—યા તો કંઇ કોઇ એવણું અતી વાહલાં કોઇ સગાંની કીમતી સખી હશે !” ડા૦ મેન્સરીદેડે અટકળ કરી

“થોડા દાહડા સુધી દર્દીને પોતાને બીલકુલ ખુલાશો પુછી શકાય એમ નથી. હું તમે સર્વેને સખત તાકીદ કરું છ કે આય યંગ મેન જરા સાવધ થાય પછીની મારા હુકમ વગર તેને આ ડગલા બામે કોઇએ કંઈ સવાલો પુછવા નહીં— યા તે વાતની યાદ આપી ‘એક્ષાઇટ’ કરવો નહીં.”

સુલતાનનો ડગલો ડાકટરના હુકમથી ઘડી વાળી દર્દીની નજરથી દુર ઉઘો મેલવામાં આવ્યો—અને નર્સને ચાંપતો હુકમ કર્યો કે હવે ગમે તે થાય તોની દર્દીને એ ડગલા બામે જરાબી વાત કરવા દેવીજ નહીં. અતી ઘણી સંભાળની જરૂર હતી—નહીં તો દર્દી નકકી જીવથી માર્યો જશે એવી ડાં મેન્સરીલેડે ભવાં ચઢાવીને ધારતી આપી હતી.

*

*

*

આખરે સુલતાને એકવાર ફરીથી મોહતને લાત મારી ! આઠમે દહાડે સાંજે તેણે પરગરા ડોળા ઉંઘાડ્યા અને પોતાના માથાંપર બરફ લગાડતાં મેહરબાઇજી બાઇ ગમ તેમજ પવન નાખતી નર્સ ગમ અખચબીથી અને ગુંચવણથી અવારનવાર બોલા કહ્યું. મીસ ડીકીન્સના એહરાપર ખુશાલી ફરી વળી અને મેહરબાઇની આંખોમાં આંસુ ભરાઇ આવ્યાં. સુલતાનના મહોંડાનો કલ્લોજ દેખાતો ઘણો શંતોષકારક હતો. તાવ લગભગ નહીં જેવી હતી અને દર્દી પોતે અત્યંત શાંત હતો. તેના જખમો તો ક્યારના તદ્દન રૂખાઇ જવા આવેલા હતા.

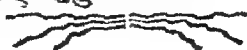
નર્સે સુલતાનને દવાનો ભાગ પા્યો અને તેને માથાથી પસવારી ઉંઘી જવા કહ્યું. પોતાનો ધુજતો નબલો જમણો જાથ સુલતાને ઉચ્ચકી મેહરબાઇજી બાઇનો હાથ પકડ્યો અને

તે આંખમાં આંખા. પછી તે હાથ ધરીજ રાખી ધણાજ શંતોષી શાંત જીવે તે પાછો પોઠી ગયો.

બસ—આ સુલતાનની “ટર્નીંગ પોઇન્ટ” હતી. તે ઉંઘમાં હતો ત્યારે ડાઁ મેન્સરીલડ આબ્યો અને સધળી હકીકત જાણી મેદરઆઇને ખુશીની ખબર આપી કે તેવજીને હવે ચીના કરવાનું કારણ નથી—તેવજીનો વીશ્વાસુ એસીસ્ટન્ટ બચ્યો હતો. હવે માત્ર થોડા દીવસની સંપુર્ણ આશાએશનીજ ખોટી હતી.

મેદરઆઇ જસાવાલાની ખુશાલી ખરાં દીલની હતી. તેવજી સુલતાન સારો થાય તો ઉદવાડે અગરની માચી ચઢાવવાની અને કોઇ ધરમખાતે રૂપીયા પાંચ હજાર આપવાની માનતા કરી હતી. તે ઉપરાંત તેવજી ખાસ ઓરડર કરીને ચાર મણુ મીઠાઇ ગુલબર્ગાના ગરીબ ગુરખાંઓમાં વેંહચાવી—અને ‘રોશન મહાલ’ના દરેક નોકર નફરને પાંચ પાંચ રૂપીયા તથા કપડાં ચપડાં બક્ષીશ આપ્યાં. માણેકખી ખરાં જીગરયાં સુલતાનના સારા સમાચાર સાંભળી ખુશી થયો. સહ કશાંમાં નાની જાણુ હરખને મારે વળી પાછી આમથી તેમ કુદકા લુરકા સારતી થઇ તેથી માણેકની ખુશાલી ખેવડી વધી હતી. કુમી કંઈ ઝાઝું ખોલતી નહી હતી—પણુ તેણીનો મલકાયલો મુંખડોજ કહી આપતો હતો કે તેણીની છાતી અંદર શું લાગણી ઉછાલા મારી રહી હતી.

બધાં રાજી રાજી હતાં—ફક્ત એ જાણુ સીવાય ! શેહરી-યારજંગ અને દાદી—આ એ જાણુ કાંઈ સુલતાનની જીંદગી બચી તે બનાવથી ધણાજ ઉલટમાં આવી ગયા હોય તેમ દીસતું નહી હતું. પણુ તે એ અવરદશા જેવા ધરણનાં ખાંધ-ણ્યાઓને વટારતું કોણ હતું ?

પ્રકરણ ૫૪ મું.

—:૦:—

મુશકીલ આસાન

લાંબી ચીંતાતુર કાતીલ માંદગીમાંથી તુર્તનોજ ફારેગ થયલો સુલતાન પોતીકાં આગળાં રંગરૂપનો માત્ર એક બીહા-મણો પડછાયોજ બની રહેલો હતો. તે ઉઠી બેસી શકતો—સેહેજસાજ લહડતે પગે ચાલી હાલી શકતો—નબળા અવાજે વાતચીતખી કરી શકતો—પણ તેનો દેખાવજ એક તડાકે દરેક જણને કહી આપતો કે આ આગળા જોરાવર પીલતન સરખા નવજવાનને પોતાની અસલ હાલતમાં પાછા આવવાને બીજા ઓછામાં ઓછા છ મહીના જોઈશે. તે “ક્રાનવેલેસન્ટ” શખ્સની આંખોમાં આવડા આવડા ખાડા પડી આવ્યા હતા, અને એક વારનો તેનો સુરાખી ભર્યો ભરેલો મુખડો સોહરાઈને ઉજળો સપ મારી ગયલો હતો.

છતાં દહાડે દહાડે અલબત્ત સુલતાન વધારે અને વધારે તટાર બનતો જતો હતો. ૩૦ મેન્સપ્રીલ્ડે હવે રોજ આવવાનું મોકુફ ક્યુ હતું—અને મીસ ડીકીન્સ નસનીંબી મેહર-ખાઈએ ખુબ તરેહથી કીમતી પ્રેઝન્ટો વગેરેથી નવાજી વીદાય કરી હતી.

દીલપર એક પાતલી સ્યાલ વીંટાળી ગુંટાળીને સુલતાન આખો દહાડો પોતાના ઓરડામાં યાતો ઓરડાની બાહરે વરંડાપર એક ફરાગત ધઝીયેરમાં લેટી ને પોતાના વીચારોમાં મશગુલ રહેતો. તે અવારનવાર મેહરખાઈજી સાથે કે બરજોરજી

માણેક, કુમી, જલુ સાથ સેહજસાજ વાતો કરતો—પણ કાંઈખી વાંચવા લખવાનો હજી સુલતાનને હોકમ મળ્યો નહી હતો. ડાક્ટરે કાંઈ “ટોનીક” દવા ફરમાવી આ મ્હોતમાંથી માંદમાં ઉઠેલા જવાન શખ્શને ખીજે ખારસો મહીનો દાહાડો સંપુર્ણ મગજની આસાએશ લેવા ખતી ખતીને આગ્રહ કર્યો હતો.

“મગજની આસાએશ?” આસાએશ—એ હાલ તુતું કેટલી ખીલકુલ અશક્ય ચીજ થઈ પડેલી હતી તે બાપડા સુલતાનનું લખાંધ જતું લેખુંજ માત્ર જાણતું હતું!

પેલી સીતમગાર રાતે તેણે પોતાના જનને જોખમે નવાખની કાઠડી માંહેલાં ભોંયરાં અંદરથી જપત કરેલી ખેમુજ ચીજે તેના ડગલામાંથી કાઢી છુપા દયાહીણ હાથોએ પાછી ખુંચવી લીધી, તેની જીંદગીની પવીત્ર એકપુરી ઉમેદ ને ખાકમાં મેળાવી, તેનાં કુટુંબનાં સારાં નામપરનો ખોટો કલંક ધોઈ નાખવાનો “આન્સ” હવે જાવેદાન તુલીક લુટી લીધો, એ—બસ એજ—ગમખાર જીલમગાર ખ્યાલથી સુલતાનની નસોસ તખીયત હર પળે વધારે ઝુમાઈ જતી હતી.

સુલતાનનાં જીગરે ચોટેલા તાજાં ઝંઝરતા ડાહમપરે સેહજ આંગળી મુકી તપાસવાનો એકજ જણે—માત્ર એકજ વખત—પ્રયત્ન કરી જોયો હતો. પહેલ વહેલો એક દહાડે સહવારના અગ્યારેક વાગતે જ્યારે તે પોતાના ઓરડામાંથી બાહર આવી વરંડા ઉપર આમ—ચેરમાં લેટયો ત્યારે જરા પાંચ દશ મીનીટ નવાખ શેહરીયારજંગ તેની આગળ આવી બેઠા હતા. તેવણે પોતીકી બહેનના ખીમાર સેક્રેટરીની ખબર અંતર પુછવાની તકલીફ ઉઠાવી હતી! તે વેળા સુલતાન તદ્દન એખલોજ હતો—ત્યાં વરંડાપર કાંઈખી

ખીજું હાજર હતું નહીં. સુલતાન સખત માંદગીને ખીજાણે પટકાયો ત્યાર પછી આ પહેલીજ વાર તેણે નવાબનું મ્હેંકું જોયું હતું.

ગુલબર્ગાનો એક માલેતોઝાર તાલુકદાર નહીં—પણ જાણે એક ઝેરી કાલો નાગ તેની આગળ ચાલી આવતો હોય તેમ નવાબને પોતાની નજદીક આવતાં જોઈ સુલતાન હાડે-હાડમાં ધીકકાર અને ધાસ્તીથી ધુબ્યો. શેહરીયારજંગ મુજનું નામ તેને અકાફં ઝેર હતું—તેમાં તેજ બદબખ્ત ને તેનાં જુઠ્ઠાં બનાવટી હસ્તાં ડાયાં સાથે પોતાની પાસે બેઠેલો દેખી સુલતાનનાં ગળાંમાંથી કમકમાટનો એક ધીમે નીસાસો નીકળી પડ્યો. ઇઝીએરની પીઠ પર માથું નાખીને બંધ પાપણો સાથે હોઠ ખીડીને તે ચુપ પડીજ રહ્યો, અને નવાબે ખેરીયત પુછી તેના માત્ર ડોકાંના ઇશારાથીજ ઉત્તર વાળ્યા કીધા.

આહ! આ પાસે બેઠેલા બે શખ્શો એકમેકના દીક્કની વાત જાણી શકવા માટે તે ઘડીએ શું લોગ આપવા તઇયાર નહીં થતે!

“ઘણોજ હીચકારો હુમલો તમારીપર કોઇએ કીધો—ખુદાની મેહરથી તમે બનચી ગીયા, મીઠ સુલતાન! પણ એ કાણ અંડાલો હોશે—તમને કંઈજ ખ્યાલ નથી?”

સુલતાને ડોકું ધુણાવી ના પાડી.

“પણ હું બહુ તાલુબ થાઉછ કે તમે કોઠડીમાં દાખલજ કેવી રીતે થયા? તમે ત્યાં અંદર પેઠા તાહરે તો તમે સાવધ હુશીયાર ઉતા કેની?”

વળી પાછું દરદીએ નહીતું ડોકું ધુણાવ્યું.—

“ નહીં ?—તાહરે તમુને મરણુતોલ માર મારી કોઇ તાંહ ઉપાડી ગીયું—એમ ?”

સુલતાને ડોકું હલાવી હાની નીશાની કરી.

“ ઘણુંજ અજબ જેવું ! પણ એમ કરવાની એ ખુનીઓની મતલબ ? તમારી પુઠે તમારા કોઇ દુશમનો લાગાછ ?”

એક હાથ ઉંચકી સુલતાને અત્યંત નસોસ દેખાવે ઇસારત કરી કે “ હું શું જાણું ?”

“ તમે તમારા મુદ્દખોને જરા જોઇતી શક્યાં નથી ?”

વળી પાછું નકારમાં ડોકું ધુણાવવામાં આવ્યું.

શેહરીયારજંગે એવી જાતનું ડાચું કયું કે જાણે સુલતાનની આવી મુંગી ઇસારતો તેવણને સદંતર પસંદ આવતી નહીં હતી !

“ મીઠું સુલતાન, તમે આજે વાત કરવાના ‘મુક’માં નથી. ચાલો તમે ટટાર થાઓ પછી આપરે જરા ખરાબર આ બધા બેદ ભરયા જીલ્લામાતનો ખુલાશો તમારી પાસથી મેલવશું. ફક્ત એટલું જરા કેહશો કે તમુને પછવાડેથી કોઇએ ફટકો મારી બેલાણ કરી નાખ્યા તે કેઇ જગાએ ?”

સુલતાને ધીમેથી આંખ ઉઘાડી—“ બીલકુલ યાદ નથી,” તેણે નવાખ ગમ જોવા વગર બહુજ નખાઇ ગયલે સાદે જવાબ વાળ્યો.

નવાખના ચેહરા પરનો ખલરાટ હવે એક જાતના ગુસ્સા ભર્યા નાખુશ ચીદલામાં બદલાઇ ગયો.

“ કુમીનેબી પુછુંછ તો તેથી કંઈ ખુલાશો કરી શકતી નથી. મારી મુશકેલીમાં બેવડો વધારો થાયછ. તમે લોક જો જરા મ્હોંડાં ઉઘાડી ને—ધક ઠેકાણે રાખીને—ખરી હકીકત

જાણવો તો જટકી જતા બદમાશોને પકડવામાં મને તેમજ પોલીસને કેટલી મદદ થાય. પણ હું મોટા અફસોસ સાથે જોઉં છ કે તમે લોકો તરફથી મને જેટલી મદદ મળવી જોઈએ તેટલી મળતી નથી. ચાલો, સાહેબજી.”

ઉત્તરમાં સુલતાને સેહજ ડોકું કીધું. શેહેરીયારજી ખાંડિ કરકું જેવા તેની આગલથી થોળરામાંજ જતા રહ્યા. તેવણના ચાલી જતા આકારગમ સુલતાને ઝનુનથી હોઠ કરડી એક અનંત તીરસ્કાર શ્રીટકારની નજર નાખી. આ બદ-બખત કસરવેજ નવાળ સુલતાનના સુખનું સત્યાનાશ વાળી-તેની હોરમતની ધુળધાણી કરી-તેના કુટુંબનું કાટળું કાઢી-હવે નકટે નાકે વળી તેની ખેર આફયત પુછવા આવ્યો હતો !

એજ નવાળ મુજી નાપેકારના હવાલામાં સુલતાનની ખેગુનાહીના તે તે ખેમુળ પુરાવાએ પાછા જઈને હમણા સલામત કાં નહીં પડેલા હોય ? યાહ-નવાળની દગલ્યાજ છાતીમાં શું વાત સંતાયલી હતી તે જાણવા સુલતાનની કેટલો ઈતેજાર હતો ! તે રાતના ઘોંટાળાની ગડબડ સડબડમાં નવાખે સુલતાનના ડગલાની પહેલી ખખર લઈ તે નેકલેસ બડલ ઝપાટામાં પોતાને કબજે લઈ લીધાં હોય એ તદન બનવા જોગ હતું. નહીં તો ખીજાં કોણને જરાયી ખ્યાલ બય કે સુલતાનના લાંબા કાલા ડગલાનાં અંદરનાં ગજવામાં તે જીજુસો ઠાવી મેળાયલી હતી ?

શેહેરીયારજીની કંગાલ સીકલ આંખોથી દુરે થઈ કે સુલતાનનો સમાવી રાખેલો ગુસ્સો એક બતેના ઝમુની જોશ સાથે તેની છાતીમાં ઉલરાવા લાગ્યો.

થઈ ચુકું! બસ ખલાસ! સુલતાનને લાગ્યું કે તેવું કત્યાનાશ હવે સદાનું વળી રહેલું હતું! હવે આ બદકાર શયતાન નવાબના સપાટામાંથી પેલી ચીજો પાછી મેળવાની આશા એક હસ્તા સરખા સ્વપના યરાયરજ હતી. કોઈની સુરતે જીવપર આવી ગયલો ઘાતકી નાતરસ નવાબ ખારનો માર્યો પોતાના આ જીવલેણ મુદ્દા સુલતાનને બનથી મારી નખાવવા વગર રહેવાનો નહીં—એ દીવાની જોત જેવું ખોદ્ધું હતું.

નહી દાદ—નહી ફરીયાદ! ખુની નવાબ અને તેનો નીચ ભાડુતી હમશરીક છુટા ફરી લેહર ઉડાવે—કમખખત દાદી ગળાં સુધી પાપમાં ડુબી હાકાધોકા વગર મેહરબાઈજી બાઈના અને સુલતાનના જીવોપર મન આહે તેની અલાપો લેયો બચ—અને સુલતાન અદખ વાળીને તે જોયા કરવા સીવાય બીજું કાંઈજ કરી નહીં શકે!

જ્યારે અંદરખાનેની તાતી આવેશી લાગણી તામોશ નહીંજ થઈ શકી ત્યારે એક ગુંગળાયત્રી ખુમ સમેત સુલતાન પોતાની આરામ ખુરશી પરથી ઉડી ઉભો થયો. નખલાઈને મારે તેના પગ લડકડતા હતા—અને ગમખાર ગુસ્સાને મારે તેના હોઠ ફડફડતા હતા. તેને આંખે તમ્મર તમ્મર આવવા લાગ્યાં. તે જેમ તેમ ચાલીને પોતાના ઓરડામાં પેઠો—અને ધમ્મ દેતો કે પોતાના બીજાણા પર તુટી પડ્યો. તેની આંખે અંધારાં આવી ગયાં.

*

*

*

વચમાં કેટલી મીનીટ બલકે કલાકનો ગાળો નીકળી ગયો હશે તેવું સુલતાનને બીલકુલ ભાણું હતું નહીં. જ્યારે

તેણે પાછા ડોળા ઉઘાડ્યા ત્યારે કાંઈનો વાહલભર્યો નરમ હાથ તેનો જરડો અત્યંત માયાથી પસવારનો હતો.

મુલતાને લખરાઈ ડોળા ફાડી આ પાસે ઉભેલાં આદમીગમ જોયું. બીજાજ પડે તે એક નાનો આંચકાં ખાઈ ઉઠવા ગયો.

“મેહરખાઈજી !—આઈ—”

“કંઈ નહી—મુઘ જા—પોદરી રેહ—હમણા ઉઠતો ના ! મરે, મેં અમથો તુને ઉંઘમાંથી ઉઠાર્યો !” તેવણુ ધણાજ મમતાથી માયાભર્યા અવાજે બોલયાં.

આ મેહરખાન શેઠાણીને પોતાના ઓરડામાં પાસે આવી ઉભેલો જોઈ મુલતાન પોતાનો પોણો ગમ બસ વીસરી ગયો. તે હવે તદ્દન સાવધ થયો હતો. મેહરખાઈ જસાવાલાનાં હુકમ છતાં તે ઉડીને ઘોડ્યા પર તરો બેઠો.

“હું ઉઘાયલો નહી ઉતો, ખાઈ ! ખાલી આંખ વીચીને જરા પડી રહેલો ઉતો—” તે નખાઈ ગયલે સાદે બોલ્યો.

“તું સારી કાની તો છે કેતી ? આજે વરી પાછો એકદમ નસોસ જેવો કેમ દેખાએછ ?—અલા જાણે !”

“આઈ, જરાક હમણા મારો જીવ કંગણી જેવો આયો 'તો—પણ હવે કંઈ નથી.”

“ખરું કેહછ ? તારી તખીયત પાછી બગરેલી તો નથી ? જો મારા સમ—મારેથી કંઈ છુપાવતો ના જો ! દીલમાં કંઈ બોખાર જેવી લાગતી તો નથી.”

“હું તદ્દન હુશીયાર છેઉં, જી,” મુલતાન સેહેજ મુજમાં હસીને બોલ્યો, “જરા સેહેજ દીલમાં નખખાઈ લાગેછ—બીજું કંઈજ નથી.”

“ તાહરે, દીકરા, જરા પાંચ મીનીટ કંઈ અગતની વાત મારી સાથ કરી શકશે ? ”

સુલતાને સેહજ ચમકીને અચરતીથી ડોળા ઉંઘાડી મેહરબાદી ગમ જોયું.

“ હા—મોલોની—તમારો હોકમ બજાવવા હું ધણોજ ખુશી થવશ ”

“ હોકમ કંઈજ નથી—પણ અમે બધાં કાલે જતાં રહીએ છીએ તેથી એક ઘણીજ અગતની વાત, આજેજ કરી નાખવી જોઈએ. પણ તું બીયારો આજે એવો અથાતથા જેવો દેખાએ છ કે—”

“ બાઈ તમે મારી ચીંતા ના કરો. હું હવે તદ્દન સારીકાની છેઉં. તમે—હ—તમે કાલે ઉપરી જાઓ છ ? કાલના કાલ ? ”

આ છેલ્લો સવાલ પુછતી વેળા સુલતાનનો ચેહરો નાસીપાસીને મારે એવો કુમળાઈ ગયો કે આંધળોખી જોઈ શકે.

પણ મેહરબાદીએ જવાબ વાલ્યો નહીં. ગુપચુપ ઉઠી તેવણ સુલતાનના ઓરડાનાં ચરધાં ઉઘાડાં બારણાં ગમ ગયાં. તે બારણું આખું બંધ કરી, અંદરથી સાંકલ મારી પાછાં, તેવણ સુલતાનની આગલ આવ્યાં અને ધોલ્યા આગળની ખુરસીપર ગોઠવાઈ ખેસ્તાં ધણોજ ધીમા અવાજે બોલ્યાં—

“ હા—અમે આવતી કાલે બપોરની ત્રેનમાં અમદાવાદ ઉપરી જઈએ છ. તુખી અમારી સાથ આવે છ કે અહીંજ રહવા માંગે છ, જમાસજી મોદી ? ”

સુલતાનની છાતીની આરપાર કોઈએ એક લાલચોલ તાતવેલો લાલો ભોડી દીધો હતો તોખી તે આ ધડીએ

થયું?—ઇનસાફના કામની આરે હું કબ્લી આવવાની નથી. શેહરીયાર કરતાં તું મારે મનથી વધારે છે. તું મારા દીકરા જેવો છે. તું મનમાં કંઈખી દગદગો ના રાખતો. તું શેહરીયારની સામે ગમે તે પગલાં ભરશે તેમાં હું જરાખી વચ્ચે પરશ નહી—ઉલટી તુને મારી જેખી મદદ જોઇયે તે માંગજે, હું મારા બેહસ્તી નવરોજના નામથી તુને કેહુંછ કે તે મારેથી બનશે તેટલી તુને આપશ!”

જમીની આંખોમાંથી તડતડ આંસુઓ આ વખતે ખરી પડતાં હતાં. મેહરબાદ ઉઠીને ઉભાં થયાં અને એક માતા પોતાના રડતા દીકરાને દીલાસો દે તેમ તેનો ખરડો પસવારી જમીને શાંત પાડવા લાગ્યાં.

“જમી—મારા દીકરા—ના એમ આંખ પાણી કર. જા બા—તું એમ કરેછ તેથી મને ઘણુંજ લાગેછ. તું બસ જરૂર અમારી સાથેજ અમદાવાદ ચાલ—પછી તાંહથી તારે ગમે તે કરવું હોય તે કરજે. મેં ખરજે-રજીને અને છોકરાંઓને કેહી મુકયુંછ કે તારે લગતી વાતનો એક સનસારોખી બાહેર કાઢરવો નહીં. હું તો બા કાઇખી રીતે કાલે બસ અહીંથી જવાનીજ—મરી જતાંખી હવે એક કલાક વધારે અહીં હું રહેવા માંગતી નથી. જમી—આય હાલતમાં તું અહીં રેહીનેખી શું કરવાનો ઉતો ? બસ તું હું હમણા તો મારી સાથ અમદાવાદજ ચાલ—”

જમીએ મેહરબાદજના હાથ પોતાના ધુજતા હાથોમાં ધરી આંખોમાં આંખો—

“હું તમારો કેમ ઉપકાર માતું?” તે ગળગળતા સાદે બોલ્યો, “તમે જેમ કેહશો તેમ હું કરશ—મારાં મેહરબાન

મેહરબાઈજી, મને હમણા તો કંઈ સુજન નથી પરતું—
મારું માથું ફરેછ. આજે બસ મારું ધક્કજ ઠેકાણે નથી.
મને માફ કરજો બાઈજી—પણ—પણ મને જરા કહો. મારી
વાત તમારા જાણવામાં કેમ આવી.”

“ના એટલો ઉસકેરાયા કર—દીકરા—તારી તબીબત
નકામી પાછી બગારશે. જો જમી, પેલી રાતે તું દુસ્મેન પર
કોઈ મુવાઓએ ખુની હોમલો કીધો ને તુને મદદને લોક-
પોઠ જેવો પેલી કાંઠડીમાંથી ઉચકી લાયા તાહરે તારા
ડગલાનાં ગજવામાં એક કંઈ ઘણાજ કીમતી દાગીનો ઉતો
ને એક બાંડલ—”

“ઓ તે કાંઈ છે ? તે કાંઈ છે ? બોલો—બોલો.”

આ વેળા જમીના હાથ પાંદડાંની પેઠે ઠરઠર ધુજના હતા.

“તે મારી પાસે છે. તું બીહના—તે મારી પાસે
સલામત છે, દીકરા.”

“તમારી પાસે ?—” જમીથી ખુશાલીને મારે ચીચી.
ચારીજ પકાઈ ગઈ.

“તું એમ આજે જો દીલ તાણ્યા કરશે તો પાછો
પટકારો. જમી—તું ધીરજથી ને સખુરીથી મારી સાથે વાત
કરવાનો નહીં હોય તો હું હમણા ચાલી જાઉં. બીજી કોઈ
વખત—”

“અરે નહીં—નહીં. કહો—મને કહો—તમે મારા
ડગલામાંથી એ નેકલેસ ને ઓચરીયાંઓનું પાકીટ કાઢી
લીધું—તમે—મેહરબાઈજી ?—”

“મેં નહી—કુમીએ એ ચીજો પોતાને અસ્તક ઠાવી રાખેલી. હરવધ ગેઇએ તે રાતેજ તું બેલાણુ કોઠડીમાં પડેલો તાહરેજ કેથી તારા હાથમાંથી લઇ લીધેલી—તે મને આજે સહવારેજ લાવીને આપી. દેખઇતી રીતે એ કીમતી ચીજો કોઇ ખીજું ગડબડ સડબડમાં ઉપારી નહી જાય તે મતલબથી એ ઠાવકી પોરીએ તે પોતાને સ્વાધીન લઇ લીધી’તી. કાંય, જમી—એ છોકરીએ ધક ઠેકાણે રાખીને બરાબરજ કીધું કેની? આટલા દાહરા, એ કુમીએ તે ચીજો પોતાની પાસેજ શાંતી રાખેલી—મને, તો, બા, કાંઇજ ખબર નહી. આજે સવારે મારી આગલ બરબેરજીને તે માણેકને લઇને એ આવી ને તારા સંબંધી બધી વીગત માણેકે મને કહી સંભલાવી. કુમીએ પોતાના બાવા તથા લઇને અવવલથી આખર સુધી વાત માંડીને કહેલી દેખું. તું જેલમાંથી નીકળી આવ્યો ને અમદાવાદમાં કુમીને તું કેમ મલ્યો ત્યારથી તે અહીં આય મુવાં દોજખખાનામાં તારી સાથ પેલી કોઠડીની અંદર કેમ મુલાકાત થઇ તાંહ સુધી મને માણેકે બધી કહાણી કહી. જમી, જમી—શું છે? દીકરા—તારો જીવ બગરેજ કે?—જમી?—”

જમીનો જીવ ખચીત ખીગડતો હતો. તેના સુકકાં ટસ મારી ગયલાં ગળાંમાંથી માત્ર નીચલાં દયામણા ધીમા શબ્દો નીકળ્યા—

“મારી લલી—લલી છોકરી—કુમી—આફરીન !—
આફરીન !—”

ખસ તે વધારે બોલી શક્યો નહીં. સાવધ રહેવાની એક છવતોડ અછાડ પછાડ છતાં જવાન જમી મોઢી પોતાના બીતરની લયાનક લાગણીથી અંતે આજેજ થઈ ત્યાં ખીજાના પર ઢળી પડ્યો અને “ફેન્ટ” મારી ગયો.

પ્રકરણ પપ મું.

દોસ્ત કે દુશમન ?

દાદાભાઈ દુબારાને.
ગુલબરગા.

કાલ્યા તરફથી.
મુંબઈ.

“મામલો એકદમ ગંભીર—આપણે ધાસ્તીમાં—પહેલી ત્રેને ઉપડી આવ.—ઓછામાં ઓછા ૫૦૦૦ નહીં લાવશે તો શકનો નાશ.”

પોતાના હાથની મુડીમાં એક નાનું કાગળ્યું મરડી કચડી લચડી નાખી દાદીએ અત્યંત ખીજવાટથી પોતાના પગ આગળ પડેલું નાનું કુંડું લાત મારીને દુર ઉગડી નાખ્યું. સાંજના સાત ક્યારનાં વાગી જઈ આંકનો શુમાર થવા આવ્યો હતો. ‘રોશન મહાલ’ ‘ફરતરી’માં એક ખુણા અંદર ચંપાઈ બેસીને દાદી ક્યારનો—લગભગ અરધો કલાક થયો—પોતાના અકીઝ(!) દોસ્ત કાલીદાસ તરફથી આવેલો ઉપલો અરજન્ટ ટેલીગ્રામ ફરીથી અને ફરીથી વાંચ્યા કરતો હતો. ‘ફરતરી’માં તે એકલોજ હતો—અને બાહેર પુર તેજમાં પ્રકાશતા ચંદ્રમાને ને લીધે અંદર સેહજ-સાજ ઉજરડું પડતું હતું.

૫૦૦૦ રૂપીયા ! ગામમાં પેસ્વાના સાંસ ત્યાં આ કમખખતીના ઘેરેલા ચંડાલ કાલ્યાને ઉઠ્યાં પાણી જોષતાં હતાં!! દાદીને હમણું ‘રોશન મહાલ’ની પોરટીકાના સંગેમરમર ચાંલળા સાથે બાંધીને મરણુતોલ માર મારે તો તેની કનેથી ૫૦૦૦ અરધી નહી નીકળે—તો પાંચ હજાર રૂપીયા આ અભાગ્યા વાણ્યાને માટે તે ક્યાંથી ઉભા કરી શકનાર હતો ? અને તેથી તંડ ને ફડ ! “પાંચ હજાર રૂપીયા લખને પહેલી ત્રેને ઉપડી આવ” —રાજા બોલ્યા અને દાદી હાલી ! કાલે સાંજે તો ઘરડી ડોહી સાથે બધાં અમદાવાદ ઉપડી જવાનાં; તેની આગઉથી મુંબાઇ જતા રહેવા માટે દાદી બાહણુબી થું કાઢડે ? અને ખાલી હાથે ત્યાં જવામાં હાસલબી થું ?

બેહદ નાસીધાસી, કચવાટ અને ફફડાટથી દાદીએ મનમાં ને મનમાં કાલ્યા ને અને તેના બીજા મુજી મળત્યા-ઓને એલફેચ ચોપડી કાઢડી. પોતાની સવળી લાઇલાજ ખફગી છતાં દાદીના પેટમાં એક નહી વણુવી શકાય તેવો ધસ્કો પડ્યો હતો. આ ખાના ખરાબીનો સંદેશો દેખાતી રીતે કાંઇ જીવ સટોસટ મોહકાણુની વધાઇ હતી—ત્યાં વગર અમસ્થો કાલ્યો આવો અરજંટ તાર કદી મુકે નહીં એમ દાદી ખરાખર સમજતો હતો.

એક નીસાસો નાખી તેણે તે ટેલીગ્રામનું ચીફર ફાડી તોડીને ઝીણા ઝીણા કડકા બુકલા કરી નાખ્યું.—

“જે થવાનું હોશે તે થશે,” ને બડબડ્યો, “એ લોક બધા જહાનમની ખારમાં કાંચ નહી જાય ?—હું થું કંઈ ? બુદી સાથે અમદાવાદ તો મને જવુંજ જોઇશે—તાંહ કંઈ

ટીકા લાગે તો ફાણુ જાણે ! આછી અછીં હમણા પાંચ હજાર ડોહી પાસથી મેળવવાની જરાળી——”

દાદી વધારે પટપટતાં અચકી ગયો. હાથમાં કોઇ હરીકેન—ફાણુસ વધને ફરનરીની અંદર તેની સામે ચાલી આવતું હતું. ચાંદનીની અપુર્ણ રોશનીમાં દાદીએ જોયું કે તે કોઇ મરદ હતો. દીલપર જડો લાંબો ઓવરકોટ હતો—માથે એક ગરમ સ્થાલ લપેટેલી હતી.

તે શખ્સ દાદીની અડોઅડ સરભોગ ચાલી આવ્યો—અને હાથમાંનું ફાણુસ ભોંયપર પાસે મેલી દધ ઓવર કોટનાં ગળવાઓમાં બે હાથ ખોસી દાદી ગમ ફર્યો.

“હું તમુનેજ શોધતો’તો. મારે તમારી સાથ તાકીદની ખાનગી વાત કરવીછ, દાદાભાઈ,” તે પુરૂષે કાંઈ ગંભીર ધીમા અવાજે કહ્યું.

આંખ તાણીને દાદીએ આ માંણુસના ચેહરા ગમ જોયું—અને ચોંકીને ખડો થઈ ગયો.

“સુલ—જમાસજી મોદી?” તેણે અચરતીથી સામે ઉભેલા ધણીનું નામ દબાયલા સાદે પોકાર્યું.

“હા—હું જમાસજી મોદી.” જમી ‘ફરનરી’ના લાકડાના ખાજટપર ગોઠવાઈ બેસતાં બોલ્યો, “આપરી પાસ વાત કરવાનો ધણો વખત નથી. હું કેહુંછ તે ધ્યાનથી સાંભળોઃ આવતી કાલે સાંજે બાપજી મેહરબાઈ, ખરબોરજી, કુવરબાઈ, માણેકજી, અને જરબાઈ અમદાવાદ ઉપડી જાયછ. હું તમુને અછીં જણાવવા આયોછ કે મેહરબાની કરીને તમારે તે લોકથી સાથે જવું નહીં, મીં દાદાભાઈ.”

મીસ્ટર દાદાભાઈએ તો થોડીક પણ કપાલનો ચીલ્યો

ચઢાવી આ દહી ખાધને આવેલા વીચીત્ર પારસી મમ ટીકયાજ કીધું.

“ દાદાભાઈ—કાલે તમારેથી એ લોક સાથ અમદાવાદ જવાશે નહીં. તમારે ગમે ત્યારે, અગાઉ કે પછી, અહીંથી જતા રહો—ગમે તો મુંબાઈ તમારી પેલી ગળાંકાંસુ સેનેરી ટોલીમાં પાછા જઈને જોડાઓ, કે જોઈએ તો હિમાલાયના પાહડપર જઈને સાધુ બનો-પણુ આવ બધાંની સંગાત તમારે અમદાવાદ જવું નહીં; બલકે મેહરબખ્શ જ્યાં હોય ત્યાં તમારે હરગેઝ હવેથી ફડકવું નહીં એવું અનડરટેકીંગ તમારે મને આજે-હમણાજ-આપવું પડશે ”

દાદીએ લોહીનો એક ગોટ ગળ્યો—અને અનંત કોધને મારે બેઠે હાથની મુઠ્ઠી વાળી દીધી.

“ જમાસજી મોદી, આવી ઇનસલ્ટીંગ ઢપે મારી સાથ વાત કરવા ખામખા મને શોધતા તમે અહીં આયાછ—એમ કે ?” તે પોતાની છાતીમાં ઊભાતો ગુસ્સો જેમ તેમ સમાવીને હોઠ પીસી અંતે બોલ્યો, “હું તમને અનડરટેકીંગ આપું કે મારાં મમજ કે મારાં બેહન જાંહ હોય તાંહ હું હવેથી જાઉંજ નહીં ? તમે કોણુ થાઓછ કોણુ કે મને આવી બેઅદબ રીતે હોકમ કરવાની હિમત ચલાવોછ ?”

“હું તમારું અને તમારાં કુટુંબનું ભલું ચાહનાર થાઉછ તેથીજ હોકમ કરુંછ કે તમારે તમારાં બુઝોર્ગ મમજજને હવે ત્રીજી વખત આરસનીક આપવાની લાલચમાંથી દુર રહેવું !”

કોઈએ પછવાડેથી બરડામાં જાણે એક તીક્ષણ લાંબો સુધ્યો ભોકી દીધો હોય તે મીસાલ દાદી ઝબકીને ખડો બેઠો

અને એક છાકટા ધુણુ સોજરડાની પેઠે પોતાના આ હેબત-નાક હમનખર્દના ટેકાવદાર ગંભીર મહોંગમ ધારી ધારીને જોયું.

એકાદ મીનીટની ખામોશી વચ્ચે આ બે જવાન શખ્સો એકમેક સામે ડોળા કકડાવતા ત્યાંજ ઠરીકામ બેઠેલા હતા.

“હું આશા રાખું છ કે મારા બોલવાનો ગંભીર અર્થ તમે બરાબર સમજતા હોશો, મીં દાદાભાઈ !” જામીએ બહુજ ધીમેથી પાછું પુંછયું.

જામી મોદીની સ્થીર દમામદાર આંખોમાં ફરી વળેલો ભયંકર ધારતીભર્યો ચમકાટ અને તેનાં મહોંપરની ગંભીર દૃઢતા દેખી દાદીએ પોતાનાં પાપણો નમાવી દીધાં. પોતીકી સમાધના આ જલમ સેકેટરીના કાંધ અદ્ભુત ગુપ્ત મેગને-ટીઝમ તજે આ દાદી જેવો એક ખરવસતર જવાન્યોળી જાણે દખાઇજ જતો હતો.

“તમારાં મમઇજને ખાતર—તમારાં બેહન ને ખાતર—હું મારા હોઠો, સીવી લેવા તઇયાર છેઉ. એમ કરતાં હું જાણું છ કે હું કુલ માણસ જાત તરફની મારી ફરજમાં પછાટ પડું છ—પણ મારાં મુરબ્બી આપનું દીલ જરાબી દુઃખે તે કરતાં તમારા જેવા એક હરડતા મુજ રકાઉનડૂલ ને ‘સોસાયટી’માં પાછા છુટા છટકી જવા દેવાનું વધારે વાજબી ધાઈં છ. હું બોલું છ તે તમે સમજો છ કે ?”

લાલ ટંસ ડોળા ઉઘાડી દાદીએ એકાદ પળ જામીની ગમ પાછું ધુરકયા કીધું—પછી પોતાના આવડયાં તેણે જોરમાં પીટ્યાં.

“તમે શું બોલો છ તેનું તમુનેખી લાણુ છે કે ?” દાદીને ઘોઘારી અવાજ નીકળ્યો—“મીં મોદી, તમે અખત્રડી હમણા જે શરમલયો ગલીચ આરોપ મારી સામખે બોલી ગીયા છ તેનો તમુને જવાબ આપવો પડશે ! તમે આય ઘડીએ આવી ખરખર દરદર હાલતમાં નહીં હોતે તો તમારી તુમા-ખીનો ખરાખર હું સવાદ દેખાડતે.”

“યસ—યસ ! એ જેસાદાર બોલો એક નોવેલમાં હંમેશ ઘણા મજનતા લાગેછ” જમીએ હળવેથી જરાખી ઉસ્કેરાયા વગર કહ્યું. “દાદી ભઈ—આવી ભાષા કુમી આગળ કે જાલુ આગળ ચાલે; અહીં તો તે ચાલવાની નથી. તમે જે મને હમણાં મારા કહેયા પરમાણે કરવાનું વચન નહીં આપી શકતા હોવ તો માનવંત મેહરબાઈજીના જાનની સલામતીને ખાતર હું તમુને અહીંની પોલીસના હાથમાં કાલે સહવારે આપવા માગુંછ. મને સાંભળી લેવો. તમે આરસ-નીક કાંઠથી લાયા—મુંખાઈથી તમુને તમારા કાલ્યાએ કેઈ દુકાનથી લાવી આપ્યું—અહીં તમે લોકે માફ કાઢલું કાઢી નાખવાનો શું તાગરો કીધો—મારી ઉપર તમારા કીયા અંડાલ સાથીએએ તે રાતે ખુતી હુમલો કરી મને પેલી શીતુર ગલીની કાઠડીમાં ઉચકી ગીયા—તમે ખખે વખત મેહરબાઈની ચાહેમાં ને પાણીમાં ઝેર કેમ ભેલ્યું—કુમીને પેલી કાઠડીમાં કેદ પુરવામાં તમે કાણની મદદ લીધી—એ ખધું ખધું મને ખખર છે. બોલો હવે શું કહેોછ ?—તમારે મારા માંગવા મુજબની કબુલાત આપવીછ કે નહીં ?”

“ખધું તમે બોલોછ તે બોલે બોલ જુહું—તરકટી-સરયામ ગલત છે !” દાદી હવે નાકના શીફડાં ફફડાવતો

તટણુખાર ઉભો થઇ તરડાઇ પડ્યો—“તમારેથી થાય તે કરી લેજો. તમારાં નજીસ ખોહતાનો હું તમારાં મોહડાંપર ધીકકાર સાથ પાછાં ફેડુંછ. છેલ્લી સીકનેસને લીધે તમારી ડાગરી ખીસી ગેયલી છે. જાઓ—કાલું કરો મારી આગળથી ! નહીં તો તમારી નાતવાન હાલત છતાં તમારીપર હાથ ઉંચકવાની મને ફરજ પડશે.”

આ ખોલી એક છેડાયલા ગોધાની માફક જામી સામે ડોળા કકડાવી દાદીએ ‘ફરનરી’ના દરવાજા ગમ આગળા ખતાવી.

“તમે સીધે સીધું નહીં સમજતા ?” જામીનો પાછો દડો શાંત અવાજ નીકળ્યો.

“બસ—જાઓ અહીંથી—મારી આગળથી જાઓ—હું તમુને કેહુંછ કેની ?” દાદીએ ખરાડ મારી.

“દાદાબાઇ, તમુને તમારાં કરપીણુ કરતુકાની કાંઇ મજબુત સાબેતી જોઇતી હોશે ?” જામી તો હજી ધીમા અવાજેજ ખોલ્યા કરતો હતો. “તમારી માંગણી વાજગી છે—તમારી પહેલે મારે ખાત્રી કરી આપવી જોઇયે કે તમારા હીયકારા પાપી હાથપર કાલે સહવારે બેડી ઠોકાવવા માટે મારી પાસે પુરતી સાબેતીઓ છે. જોવ આય ફક્ત એકજ તમારા પોતાના હાથ દસ્કતનું ફરમાસુ લખાણ !”

આમ કહી જામીએ પોતાના ઓવરકોટનાં ખીસાંમાંથી એક કાગલ્યું કાઢ્યું અને જમીન પરથી હરીકેન લેમ્પ ઉંચકી તેની મદદ વડે પોતેજ વાંચવા માંડ્યું.

“કાલ્યા—હું મારી તઈયારીમાં છઉં. આય મુલતાનને એક વખત તમે વચમાંથી ખીસારી નાખો તો ઘરડીને પોંહતી કરી નાખતાં વાર નહીં લાગશે. ફરીથી કેહું છ કે મારી મમઈના પૈસા હાથમાં આવતાં આપરી ટોલી વચ્ચે પચીસ હજાર રૂપીયા વેંહચી આપવા હું ખોદાના કસમચી બંધાઉં છ. પણ કામ ઉતાવળે થવું નોઈયે—મુલતાનને અહીં રેહવા દેશો તો આપડું કામ કોઈળી દાહરેળી પાર પડી શકવાનું નથી. તે ગપુર મારફતે ૪ પડીકાં મોકલ્યાં તે પુગાં છે. મેં એકજ રાખ્યું છ—ગપુર મને નહરે નોઈશે તાહરે ખીજી પડીકું લાવી આપ્યા કરશે. ‘મહાલ’માં આરસનીક મારી પાસે રાખવા હું માગતો નથી. મને લાગેછ કે એકથી વધુ ડોઝની અગત પડશે નહીં. મુલતાનને જીવતો રેહવા દેતા ના—એનો રસ્તો થઈ જવાજ નોઈયે, નહી તો એ આપડું નખોદ વાળશે. એ બધી આપણી વાત નાણેછ. આય કાગજ જરૂર વાંચીને ફાડી નાખજે.

લા. દાદી.

ધીમા સ્થીર સ્પષ્ટ અવાજે જામી આ કાગળ્યું આખું વાંચી ગયો, અને પછી તેટલીજ ધીરે રહીને તે ઘડી વાળી પાછું પોતીકા ઓવરકોટના અંદરના ખીસાંમાં દાવું મેલ્યું. તેણે હાથમાંનું ફાળુસ ઉચકી હવે દાદીના મ્હોડાંની લગોલગ પકડ્યું.

ઓહ અદભુત ફેરફાર ! જે મીનીટની વાત પર જે મ્હોડાંપર ગરૂર ટેંહેકરાઈનો ગુસ્સા ભેર ચીલ્યો હતો તેજ એહરાપર હવે હેબત અને ધાસ્તીનો દયામણો છાપ પડી ચુક્યો હતો ! દાદીના કપાલપર ધાસ્તીના પરસેવાના મોટાં મોટાં ટીપાં પુટી નીકળ્યાં હતાં. આ કમસાગ્ય જવાનનો

આવો બદલાયલો અવતાર જોઈ જામી તીરસ્કારથી સેહજ મુછમાં હસ્યો, અને ફાણસ ભોંયપર પાછું મુક્યું.

“મારા માગવા મુજબ હવે. અનડરટેકીંગ મને આપોજ કે નહીં, દાદાભાઈ?” તેણે અદબ વાળીને વળી અત્યંત હલવે અવાજે સવાલ નાખ્યો.

દાદીના ગળામાં સાદ હમણા ચીપટાઈ ખેઠો હતો. તેના ઠંડાગાર હાથ ઠરઠર ધ્રુજતા હતાં. તેણે જોઈ લીધું કે આ અફલાતુન જુવાન જામીના પંજામાં તેની ગરદન સાબુત સીકડાયેલી હતી ! જામી જો ચાહે તો બેશક દાદીને માત્ર આ એકજ કાગળ્યાંની મદદ વડે છાંદગીથી સદરબદર ઉખેડી નાખી શકે.

“દાદાભાઈ દુઆશ ! આય છેલ્લી વખત સવાલ પુછું છું. મારાં મુરખાં મહેરબાઈજી બાઈને ખાતર-તમારી નીરદોશ બોલી બેહનને ખાતર-આય કાગળ્યું દાખી રાખી તમને તમારી સરજતપર એકવાર ફરીથી જતા મુકવા હું તક્યાર છેઉં. એ બાઈદની વરાળ મારાં મ્હોંનામાંથી હું કાહડશ નહીં—પણ તે એકજ સરતે: તમારે હરગેઝ હવે ભવીષમાં તમારાં મમઇજી કે બેહન જરબઇની આગળ મરતાંબી જવું નહીં. મેહરબાઈજી તમને ગમે તેટલાંબી બોલાવે તોબી તમારે કદી—કદીબી—તેવણ હોય ત્યાં ફટકવુંજ નહીં. તમે તે ‘અનડરટેકીંગ’ મને સત વચનથી આપોજ ? આય છેલ્લો ચાન્સ તમને આપું છું. જો હું કેહું છું તેમ કબુલ આવ્યો તો કાલે સહવારનાજ બસ અહીંથી ઉપડી જાઓ—ગમે તે બાહણું કાહડજો. પછી બાઈજીને સમજાવી લેવાનું મારું કામ છે. તમને દર મહીને તમારાં મમઇજી તરફથી કંઈ

તમારા ગુજરાન જોયું મળતું રહેશે તે વીશે હું સંભાળ રાખશ. તમને તુર્તવેળા ખરચતું કંઈ જોઈતું હોશેજ. લેઓ-આય નાની રકમ મારી તરફથી લેઓ-તે એ લોક કાલે સાંજનાં અહીંથી ઉપરે તે અગાઉ તમે સહવારનાજ ચાલી જાઓ.”

આમ ખોલી જમીએ ગજવામાંથી એક ખીલું મોટું એનવીલપ ખેંચી કાઢી તેમાંથી કરનસી નોટોનું એક ખંડલ દાદીના ધુજતા હાથોમાં મેલ્યું. એકજ નજરે દાદીએ જોયું કે સો સો રૂપીયાની તે લગલગ વીસેક નોટો હતી.

“તમને—તમને—આય—પેલું કાગળ કેમ મેલ્યું?” દાદીએ આખરે દબાઈ ગયેલે નરમ અવાજે પુછ્યું.

“તમારો સવાલ ખરાખર છે. ખરજોર!—ગપુર! અહી આવો!”

જમીની હાંક સાંભળી એક ખીજે પારસી અને એક મુસલમાન ધીમે કદમે ‘ફરનરી’ અંદર ચાલી આવ્યા, અને અદખવાળી દાદીની સામે ખડા ઉભા. પોતાની ટોળીના આ બે મળત્યાઓને ત્યાં આમ જોાયીતા આવી ઉભેલા દેખી દાદીના પુરા હોશ કાશ ઉડી ગયા.

“આય તમારીજ નામીચી ટોળીનો ખરજોર!” જમી તેઓ માહેલા એક ગમ હાથ કરી ખોલ્યો, “એ નહીં હોતે તો, દાદાલાઈ, કદાચ તમારી ગણત્રી બધી ખરાખર પાર પડતે. પણ અમારે માથેળી અમારો ખુદા છે. એ ખરજોરે મારો જન ખચાવ્યો તે એજ ખરજોરે આય ખીજ તમારા સોખતી કાલ્યા અને તમારી વચ્ચેના પેગામચી ગપુરને તમારા

પલીદી કામથી વીખુટો પાડી આય તમારી ચીઠ્ઠી કાલ્યાને બદલે મારા હવાલામાં લાવી અપાવી.”

દાદીએ એક પળ એક ખુનખાર નજર પોતાના આગળા બે હમશરીકો પર નાખી. બાજુ હાથથી તમામ કેમ જતી રહી હતી તે હવે તેને સમજ પડ્યું.

“તમે દગો દીધો?” તેણે ધીક્રકારથી બરબોર ગમ ધુરકીને કહ્યું.

“નહીં—તમે લોક સારી ખલક સાથે દગો રમવા માગતાંતા તેમાં મેં માત્ર અટકાવ નાખ્યો,” બરબોરે તેટલાજ તુચ્છકારથી પાછો જવાબ આપ્યો.

“પણ હવે કાલ્યાથી સંભાળમાં રહેજો !”

“અમે અમારું ફેાડી લેધયું—તું તારી પોતાની સંભાળ રાખે તો બસ છે—દાદીબા !” બરબોરે કહ્યું
“જમાસજી શેઠ, હવે અમે જઇએ ?”

“હા જાઓ—સાહેબજી !”

બરબોર અને ગફુર જેવા આવ્યા હતા તેવા ત્યાંથી ચાલ્યા ગયા. જામી દાદી ગમ કર્યો.

“મારી સરત તમુને મંજુર છે?”

“હું ના કેહું તો ?—”

“તો મારા બેહસ્તી બાપના કસમ બાપને કેહુંછ કે તમુંને કાલે સહવારે દસ વાગતા અગાઉ પોલીસના હાથમાં આપશ. મારાં માનવંત બાપની જીંદગી પર ત્રીજી વખત અલાપ લેવાનો હવે હું તમુને કહીત્રી ચાન્સ આપવાનો નથી.”

“ઠીક છે—મને તમારી શરત કબુલ છે. હું સહવારના છ વાગતાની ત્રેનમાં કોઇનેત્રી કેહયા કાબ્યા વગર ઉપરી

જવશ. પછી એ લોકને તમે ગમે તેમ સમજાવી લેજો. આય તમારા રૂપીયા હું રાખું છું—કારણ કે મારી પાસ હમણા ખાવાની ખાખ નથી. એ હું પાછળથી પાછા વાળી દેવશ. એ કેટલા છે ?”

“ મને એ પાછા જોઈતા નથી, દાદીભાઈ !” જામી હવે લગાર નરમાશથી બોલ્યો, “ ખુદા હજુની તમને સારી ખુદી આપે એજ હું માગું છું. બસ તમે સહવારના જતા રહેજો—ને હું મેહરબાદજીને મારી રીત પ્રમાણે સમજાવી લેવશ. તમે જાંહણી હોવ તાંહતું મને એડરેસ આપશો તો દર માસે હું તમને સારી રકમ એવણુ પાસેથી અપાવ્યો જવશ—પણ તમે પાધરા તાંહ આવશો તોજ !”

“ એક રાઇટ—થેંકસ ! ખીજું કંઈ કેહવું છું ?”

“ એટલુંજ કે જો તમે મેહરબાદજીની આગળ જરાખી ફટકવાની તજવીજ કીધી તો મને તુતું હું જાંહણી હોવશ ત્યાં તારથી ખબર મળશે. સમજ્યા ? ને તેજ ધડીએ હું તમને તમારે ફેજે પુગાઈ તો પછી મને બદનામ ના કરતા. દાદાભાઈ, હું એકજ બોલતો માણસ છું. તમે મને જરાખી ઉત્ક્રાપ આપવા જશો તો હવે નકકી જીવથી માર્યા જશો. આય મારાં ગજવાંમાના કાગજ ઉપરાંત આય ખરજોર અને ગપુર ને હું કોઈખી મીનીટે સાક્ષીઓ તરીકે રજુ કરી શકું એવી મેં ગોઠવણ રાખીછ. હવે તમારું ભરીષ તમારા હાથમાં છે. હું આશા રાખું છું કે આપરે બેઉ આપરી કબુલાત ખરા મહસ્થો તરીકે પાળીશું ?”

“ હા—હું મારા મમદની આગળ ખીલકુલ જવશ નહી—તેવણની નજરેખી પરશ નહી—”

“હું જાંહ સુધી તમુને પરવાનગી આપુ નહી તાંહ સુધી !”

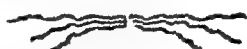
“હા-જાંહ સુધી તમે પરવાનગી આપો નહીં તાંહ સુધી !”

“તમે સોગંદ ખાઓછ ?”

“હું સોગંદ ખાઉંછ.”

“આલો—ત્યારે મારી સાથ શેકહેન્ડ કરો, દાદી ! યાદે રાખજો, હું તમારો દુશમેન નથી—હું તમારો ખરેખરો લલુ આહનારો ખેરખાહ છેઉં. માત્ર તમે લલ્લાં અને લુડાં વચ્ચેનો ફરક સમજતા નથી. તમારી ખરાબ સંગત બસ છોડી દેઓ અને તમુને તમારાં મમઇજની મેહરબાનીમાં—તેવણના વાહજ અને આહમાં—લાવી મેલવાનું હું તમુને ગ્રામીસ આપુંછ જરાબી મુશકેલીમાં આવી પડે તો તુરત મને લખજો યા તાર કરજો—અને તમારી અડાસે આવી ને ઉભો રહેવશ. સાહેબેજી !”

દાદીએ નીચી મુડીએ આ લલ્લા જામીનો હાથ પોતાના હાથમાં લીધો અને શેકહેન્ડ કરી. બીજી પજે તેને ત્યાં એકલો મેંશી જમી ફાણુસ ઉપાડીને ચાલ્યો ગયો હતો.

અકેરાણુ પદ સું.

—:૦:—

લોલાપણામાં વટાયલો લાંગરો !

રાતનું ખાણું પુરું થયું હતું. મેહરબખ જસાવાળાના ‘સીટીંગ રૂમમાં એક કુટુંબના છ જણાંઓ—મેહરબખ, ખરજેરજી, અને ચાર છોકરાંઓ—‘રોશન મહાલ’ની પરોણા-

મતનું આ છેલ્લું ‘ડીનર’ તુરતનુંજ ખવાસ કરી ઉઠ્યાં હતાં.

ખાધને બધાં ઉઠ્યાં કે તુરત અરજોરજ ખંમખાતા તો પોતાના બે છોકરાંઓ સાથે પહેલે માળે પોતીકા ઓરડામાં જતા રહ્યા. તેવણને હજી ‘ધણું’ પેક-પુક કરવાનું હતું. મેહરબાઈ જસાવાળાને આણીગમ ખાધું કે પેલીગમ ઘોટાડો લઈ લેવાની ટેવ હતી. ઓરડામાં બહુ અને તેનો લાઇ દાદી એખલાં પડી ગયલાં હતાં. બહુ આજે કેટલા દાહડા થયા પોતીકા એક પુરા લાઇ સાથે જાગી વાતચીત કરતી નહીં હતી—અને દાદીબી તેણીથી બનતાં સુધી દુર રોજમાંજ રહ્યા કરતો હતો. આજે ખાણું ખતમ થતાં જેવાં મેહરબાઈજી સુવાના ઓરડામાં ગયાં કે બહુ એક ચોપાન્યું ઉંચકી પોતાની રીત પ્રમાણે સોફા પર અરડાઇ—પણ તેણીની કાંઇક અભયબી વચ્ચે દાદીમઇ તેણીની આગળ આવ્યો અને એક ખુરસી પર ગોઠવાયો.

“બહુ ! જરા પાંચ મીનીટ મારી સાથે નીચે બગીચામાં આવશે ? હું તારી સાથે કંઈ વાત કરવા માંગું છું.”

બહુએ કાંઇક નવાઇથી ડોળા ઉંઘાડી પોતાના લાઇ ગમ જોયું. દાદીનો ચેહેરો આજે કંઈ તદ્દન અજબ રીતે ગભીર, શાંત અને શોકાતુર હતો.

“નહી ! રાત પડી બગીચામાં કેણુ ઉતરે ! વાત કરવાની હોય તો અહીંજ કરની ? અહીં કેણુ આવેછ જે ?” તેણીએ ચોપાન્યામાં પાછું મુકું ખોસતાં કહ્યું.

“જર—મને જે કહેવાનું છે તે અહીં કહેવાય એમ નથી—ધણીજ અમતની ને ખાનગી વાત છે.”

“તાહરે તો આપણે કાલે સહવારના વાત કરશું.
હમણા તો, બા, હું નીચે અહીં આવતી.”

“સહવારના હું અહીં નથી, જાલુ. હું ખડી ફજ્જરના
અગતના કામ સારું મુંખાઈ ઉપડી જાઉં.”

જાલુએ હાથમાનું ચોપાન્યું બંધ કરી દીધું અને
સોફાપર ખડી બેઠી.

“સહવારના મુંખાઈ જતો રહેલો? ઓવાય?”

“હા-હમણા પાંચ મીનીટ નીચે આવતી હોય તો આવ,
નહીં તો તારી મરજી!”

“પણ મરે, અમલાંજી વરી કુહરશેની? તેવણુને તેં
કેહયું છે કે?”

“નહીં-તેવણુને મીં જમાસજી મોદી કહેશે. હું મીં
મોદીનાજ હોકમથી ઉપરી જાઉં.”

જાલુના માજરા ડોળા અચરતીથી વધારે ઉંઘડ્યા.

“જમાસજી મોદીના હુકમથી? એટલે?”

“તું અહીં એમ માયું ખાયા કરશે તો વખત નીકળી
જશે. હું કાલ સહવારના છતી ત્રેનમાં મુંખાઈ ચાલી જાઉં-
એક વખત કહું છું તે સમજેછ કેની?”

“અરે પણ મમલાને મક્કાને તો જશે કેની?”

“નહીં-જમાસજી મોદીનો આરડર નથી.”

જાલુ હવે ઉઠીને ઉભી થઈ.

“તુ તો એવોજ હંમેશનો રેહી ગીયો, દાદી! જરા
બરાબર ધસીને બધું બોલી નહીં દેશે જો-અસ તવલાબ્યાજ
કરશે! છે તે-આપરે બધાં સાજે તો અમદાવાદ જવાનાજ
છેલ્લે. તાદરે હવે થોડા કલાકમાં શું ખાટકું મોરું થઈ

જવાનું છે? અમારી સાથેજ ચાલ તે પછી જોઈએ તો એક દાદરો જરા મુંઝવે જઈ આવજો! જો લાઇ, વરી મમલાંતે અમથો ના ચીરડવતો-તારે પગે લાગું!”

“ડોન્ટ બી એ ફુલ, જર! મેં તુને કેદયું કેની કે મને સહવારનાજ એકદમ મમછળને મળવા વગર મુંઝવે ઉપરી જવાનો ગીં જામાસછ મોદીએ હુકમ કીધોછ-તે તેમ કરવા વગર મને છુટકજ નથી!”

“ઝોવાય? જામાસછ મોદીનો એટલો કેહવાસરનો તું કાદરથી થઈ ગીયો?”

“આજે સાત વાગતેથી! જો સાંલજા-ચોંકની ના! આજે આપરે કદાચ છેલ્લીજ વખત મળયું. પછી તુને કે મમછતે કદીખી મલવાનો મને હુકમજ નથી!”

જલ્લુ ઝીણે સાદે હવે હસી પડી.

“જા-જા-ધેલાં ના કાદર——”

“તું નીચે આવેછ કે નહી?”

“ચાલ જા ચાલ! પણ, દાદી, જો કહેવું હોય તે જલદી કરજો.”

આમ કહીને તે લલ્લી લોલી છોકરી ગુપચુપ પ્રોતીકા લાઇની સાથે નીચે જગીચામાં ઉતરી. બાગમાં એક ખુણાં અંદર બાલુએથી મેળેલા બાંકપર બેઠ પાસે પાસે ગોઠવાયાં નહી ત્યાં સુધી દાદી કંઈજ બોલ્યો નહોં. જર ત્યાં બરાબર સેટલ થઈ કે દાદીએ જમીનપર આંખ ઠેરવેલી રાખી તે ધીમા દલગીર સાદે ચલાબયું—

“જલ્લુ-હવે આજેજ હું જોઈછ કે હું ઘણો ખરાબ માણસ ઉતો! હું કાલે જતો રેહુંછ. આપણે પાછાં હવે

મળી શકશું નહીં. હું મારી વાહની એકપુરી જોડનને છેલ્લી સલામ કરવા અને તેની મારી માંગવા અહીં હમણાં લઇ આવ્યોછ.”

જાનુએ જોયું કે દાદીની આંખો આ વાર સેફ જ લીંગાવણી હતી. તે ખચીતકાંઈ અંદરખાનેની લાગણીથી દુઃખી થતો હતો એ તો જોઈયું તેના ચેહરા પરથી જોનાઈ શકાયું હતું.

“ મરે—આજે એમ શું ડારા ખારીયા કરેછ, લખ ? શું છે ? મને જરા ખરાબર મ્હોનું જોલીને કેહની ? ”

આમ જોલી જાનુએ મમતાથી દાદીના ખભાંપર એક હાથ મેલ્યો.

“ હું હવે જોઉંછ, જાનુ, કે આપ જમાસ મોદી-જેને સુવંતાન તરીકે હું એક ઘણેજ ખરાબ માણસ ધારતો’તો—તે ખરેખર એક ફરેરતો આદમી છે. હું ખરાં જીગરથી પરતાવો કરુંછ કે એવા એક લલા શુદ્ધ જેન્ટલીમેન ને મેં અણુજાણુપણાંમાં એટલો ગેરબનસાફ કીધો ! ”

જાનુ તો લખરામને દાદીનું કોહુંજ ટીકવા પડી ! અરે, આ દાદી આમ સમ્રાજી ખરેખર સાચું જોલતો હતો કે વળી પોતાની રીત પ્રમાણે ઠાઠાજી ચલાવતો હતો ?

પણ નહી. દાદીએ ખીસામાંથી એક બંધ એનવીલપ કહાડયું અને જાનુને હાથમાં આપ્યું.

“ હું કાલે જાઉં પછી આપ હકબંધ પરખીકું જામીને હાથોહાથ ઠાપું આપજે. એમાં મેં કરગરીને મારો ખરાં દીલનો પસતાવો લખ્યોછ—તે એની મારી આછીછ. મ્હોને

મહોબત એની માફ માગતાં શરમને લીધે માફ મોહત થઈ જાયછ.”

જલુની જાતીમાં હરખને મારે જાણે હથોડા વાગતા હતા !

“ભઈ”—તેણી ધણાજ આગ્રહથી મોલી, “તારામાં આવો ફેરફાર જોઈ હું ખચીત કેટલી ખુશી છેઉં ! અરે બીચારાં મમઇજી જ્યારે એ જાણશે ત્યારે કેવાં ખુશી ખુશી થઈ જશે ! જો—આવ—આપણે તેવણુ આગળ હમણાજ—”

“છટ ! છટ ! તેવણુને મળવાનો મને હુકમજ નથી— મેં તુને એક વખત કેહ્યું કેની ?”

“અરે પણ—”

“પણુ ને જણુ ના કર્યા કર ?” દાદી કંટાળેલે ચેહરે બોલ્યો— “તું આય કાગજ યાદ રાખીને જમી મોદીને આપશે કેની ?”

“હું આપશ. પણુ જમી —મીં મોદીનું તારીખર એટલું ચલણ કેવી રીતે—મકુંજે—”

“એ આપરાં કુટુંબનો એક મદદગાર ફેરેસ્તો છે ! એના સંબંધમાં મેં તુનેથી જે જે અચીચારી શબ્દો કહેલા તે માટે હવે હું શરમાઉંછ. મારી ખાત્રી છે કે તે તું મને માફ કરશે.”

“દાદી ! મારા ભઈ—આય તો ખચીત એક સપના જેવો ફેરફાર તારામાં ઓચીતો થઈ ગીયોછ !—મને કેહ— તુને ખરચતે સારું કમ રૂપીયા જોઈયેછ ? મારા સમ— આરકા ના—લે હું તુને—”

“મને નથી લેખતા—થેંકસ ! જામાસણ મોદીએ મને એ હજાર આપેલા છે !”

“જામાસણ મોદીએ ?—એ હજાર ?—”

“હા—અને સાંભળ : એક એકરાર હું તારી એખલીની આગળ કરી જવા માંગું છું તુંને જે મારે સાઈં દયા હોય તો તે એકરાર તારી પાસેજ રાખજે. હું તુંને તે કેહું નહીં તો માઈં હૈયું મને દંખ્યાજ કરે !—”

“જા બા ! મને ખીધરાવ ના ની તો !—બોલી દેની ?”

“મમમને બધે વખત ઝેર કોણે આપ્યું તું તે જાણેછ ?”

“નહી !—કોણે ?”

“મેં.”

“દાદી !!!”

જાલુના મુખમાંથી લગભગ એક વીસ સમેત આ શુભ નીકળી પડી—અને તેણી એક ખીધેલી હરણીની પેઠે ઉભી ઉછળી થઈ !

“અમથા નાટક ના કર જાલું ! મેં મમમને મારે પોતાને હાથે ઝેર આપ્યું પણ મારી નેમમાં હું ફાળ્યો નહી—થેંક ગોડ !”

“એ તું શું બોલેછ ?” તે છોકરીએ ઉઘાડને ડાબા બાજુ અવાજે કહ્યું.

“સાચી વાત બોલું છું—ફક્ત એકજ જણ એ મારા શુનાહતી વાત જાણેછ—અને તે એક જણ મીં જામાસણ મોદી છે !—એ કોણ ?”

લાઈ બેઠનની ખાતગી ગુફતેગોમાં ખલલ પડી હતી.

પાસેની ઝાડીમાંથી કાંઈ ખડખડાટ સંભળાયો અને બીજી સેંકડે કોઈ અણુબણુયો મરદ આ બે જણાં ઉભેલાં હતાં ત્યાં ધીમેથી ચાલીને આવી ઉભો. દાદીએ ચક્રીત થઈને આમ બે જણાની ખાનગી વાતમાં વગર બોલાવવે પુરાવા આવેલા તે બેગાના શખસગમ જોયું. કોઈ આરબના પોશાકમાં માથે ડુપેટો સાથે લાંબા ઓવર કોટમાં સજ થયેલો તે દાદીવાળો અધોર પુરૂષ હતો.

“તમે કોણ છોઓ ? ને શું માંગોછ ?” દાદીએ ડોળા કાહડીને કાંઈક નાખુશીથી પુછ્યું.

“દાદી ! આય જર મને ઓરખી નહીં શકે તે હું સમજી શકુંછ—પણ તુંબી તારા બાપને ઓરખતો નથી ?”

આટલું બોલતાંજ ચડપ દેતી કે પેલા આરબાએ પોતાની બોટી દહાડી ખેંચી કાહડી અને બહીલાં ડાચાં સાથે પેશી દુબાશ પોતાના આ બે પેટે જણુયાં બન્ન્યાં સામે ઉભો.

“પેસ્તનજી !—બાવા !! તમે અહીં ?” દાદીના હોઠો વચ્ચેથી અન્યબીનો એક ગુંગળાયેલો પોકાર નીકળી પડ્યો.

“હું કંઈ અહીં આજકાલનો નથી,” પેસી દુબાશ નરમ સાદે બોલ્યો. “જરબખ, હું તારો અભાગ્યો બાંપ ! હું પેસ્તનજી દુબાશ ! આહ—તું લક્ષાપતી મમાઈની દોત્રી, તુને તારા મુફ્લેશ બાપની શું દરકાર હોય ?”

બલુ તો લાકડુંજ બનીને દાદીલઈને બાબુમાંથી પકડી રાખી આ પોતાના પીતાને એકઠી ટગરે જોયા કરતી હતી. એજ—એજ ત્યારે તેણીનો પેલો રદ બાતલ પેદર ! એજ પેલો કરમનો પુટેલો પેસ્તનજી દુબાશ કે જેનેથી હંમેશ દુર રહેવા મમખ હર પળે તેણીને તાકીદ કરતાં હતાં !

“આહ ! આય છોકરીને જોઉં કે નરી એની બેહસ્તન માય મારી આંખ આગળ જાણે આવી ઉભી રહેછ ! ચાલો જાલુ—સાહેબજી ! દાદી—સાહેબજી ! હું હવે જાઉં છ. દીકરીને મલ્યો—અસ હવે મારો જીવ ઠર્યો.”

આમ બોલી તે ભુંડા પીતાએ હાથ લાંબો કર્યો. દાદીએ મુંઝે મહોડે તે લઇને શેકહેન્ડ કરી પડતો મળ્યો. જાલુને શેકહેન્ડ કરવા માટે હાથ આપતાં પેસી દુબાશ જરા અચકાયો—પણ પોતાના બાપ થતા આ શખ્સની મુંઝવણ જોઇ તે છોકરીએજ પોતાનો નાબુક હાથ લાંબો કીધો.

છત્રેજીમાં કહેતી છે કે “પાણી કરતાં લોહી કામળી દહાડે વધારે ઘાડું રહે છે !” ચારો—દુન્યાથી રદ થયલા આ બદકાર બદલગામ પીતાનોખી હાથ પોતાની બેરીના આંગળાં પકડતાજ ખરેખર ધુજ્યો.

“તું મને હીણતી નથી ?” પેસી કાંધક ગગળતે અવાજે બોલ્યો, “જાલુ—મારી દીકરી—તારી મમઇ તુને શીખવેછ કે મને ધીકકારવો—પણ હમણાં હું જોઉં છ કે તું મને ધીકકારતી નથી.”

“મમઇજી મને એવું કશું શીખવતાંજ નથી.”

“વારં ચાલો—હું એટલું માંગું છ કે તું તારા ગરીબડા બાપને હીનતી નાં. તમે બધાં જણાં અમદાવાદ કાંઠ પેલા મેરબાઇના લઇ ખરજોરજીને તાંડ ઉતરવાના કે ?”

“હા”--જાલુએ જવાબ દીધો--“દાદી તો સહવારનાજ કંઈ કામ છે તે મુંબઇ ઉપરી જાયછ. ને જામાસજી મોદી તો અમારી સાથ નથી આવવાના--એવણુને. એહી--”

જલુ બોલતાં અટકી ગઇ અને અજબ થઇ પોતાના ભાઇ દાદીના મ્હોં ગમ જોવા પડી. તે ભાઇ અટલકસે તેણીનો હાથ દાખી ચુપ રહેવાની છુપી ઇશારત જોરમાં કરતો હતો.

પેસી દુખાશે આ ઇશારત કાંઇ જોઇ નહીં. તે તો જાણતું કાઠું ભોપતો ભવાં ચઢાવીને જડ જેવો થઇ ઉભો હતો.

“જમાસજી મોદી ? શું-શું કેહ્યું ? જમાસજી મોદી તમારી સાથ નથી આવવાના ? પછવારે અહીંજ રેહી જવાના છે ?” તેણે અકળાઇને ઉપરાસાપરી સવાલો નાખ્યા.

દાદીએ હવે જાણતો હાથ પકડી ચાલવા માંડ્યું.

“જલુ, ચાલ—મમઇ વાર જોતાં હોશે ! સાહેબજી, પેસતનજી ?——

“પણ—પણ—દાદી ! જરખ ! પછવારે કાણુ રેહી જવાનું છે ?—કાણુનું નામ કેહ્યું ? જમાસજી મોદી ?——”

આ સવાલોનો ઉતર વાળ્યા આ બે ભાઇ મેહનો ઉભાંજ ક્યાં રહ્યાં હતાં ? જાણુ ને જાણુમાંથી ધરી દાદી ત્યાંથી ઘેલા ગાંડા માણસની પેઠે ધસડીજ ગયો હતો.

જેવાં દાદી અને જાણુ ‘મહાલ’ના મકાનમાં પેઠાં કે દાદીએ ભોંયપર જોરથી એક પગ અકાળી પોતાની બેઠનને લખીજ આધી.

“તારો સુધરો જરે તારો ! રાત મેટ ! આય તેં શું મોહકાણુ વાળી ! આય પેસતનજી આવતેજ કેહી દીધું કે જમાસ મોદી તેજ સુલતાન છે—તે પછવારે રેહી જવાનો છે ?”

બીચારી નીરદોશ મોદી જાણુ ! અકળાઇને ભટ કરતી તેણી પુરસીપર બેસીજ ગઇ અને રડવા જેવી થઇ ગઇ.

“ કાંય—મરેરે તેમાં—શું થયું, દાદી ? ” અં—“ કેહની ? ”

“ શું—કેહું તારૂં કંપાર ! જા જમને સુષ જા ! આપરા બાવાને તેં અણબાણપણે, છટકવાની ટાઈમસર સીંગતલ આપીછ. જા—હવે ઉઘ્રમ જા ! ”

આમ ખોલી દાદી તેણીને રડમેસ લખરાયલી એખકી મુકી ત્યાંથી ઝપાટામાં જતો રહ્યો.

પ્રકરણ ૫૭ સુ.

—:૦:—

છરી ચુલ્યાપર વાત !

ગુલબર્ગા શેહરના લગાર એકાંત લાગમાં આવેલું ‘હેમીલટન હોટેલ’ જે કે નાનું અને સાદું માદું હતું—તોય દરેક રીતે સ્વચ્છ અને સગવડઅયુ હતું. એ હોટેલને પહેલે માળે એક એલાહેદા ઓરડામાં તુરતનોજ દાખલ થયલો આપણો મીત્ર જામી મોદી દેખાઈતી રીતે ઠાકથી તેમજ ઉશ્કેરણીથી એટલો આજેજ બની ગયલો હોવો જોઈયે કે બારણાને અંદરથી સાંકળ મારી તે દીલપરતો ડગલો અને માથાંપરની કસખી મુસલમાની પાઘડી કાઢવા વગરજ એમનો એમ એક ઇઝીચેરમાં લેટી પડેલો હતો.

સાંજના સાડા પાંચનો અમલ હશે. આજે બપોરથી જામી ખડે પગેજ હતો. ત્રણ વાગતે ગુલબર્ગા સ્ટેશન પર તે મેહરબાદજી બાઈ, બરજોરજ, માણેક, કુમી તથા જાલુને બળાવવા ગયો હતો—અને આ પાંચો જણાને ત્રેતમાં સહી-સલામત ખેસાડી, તેમના ‘લગેજ’ વગેરેનો બરોબર બંદોબસ્ત

કરી તે ગુલબર્ગના પોલીસ કમીશનરની આશીસમાં લગભગ બે કલાકનું ભેળું દુઃખભરુ કરવા રોકાયો હતો—અને તે અગત્યની મુલાકાત પુરી થતાંજ, જમી આ હેમીલટન હોટેલમાં પાધરો પોતાની એક ટ્રંક અને ‘બેડીંગ’ સાથે હમણાજ પાછો ફર્યો હતો.

*

*

*

મેહરબાઇજી જસાવાળાની ટોલકી અમદાવાદ ઉપડી જઈ ચુકી હતી. આપણે જાણ્યે છીએ કે દાદી તો મમાઇજીને મળવા વગર સહવારનાંજ મુંબાઈ જતો રહેલો હતો. જમીએ બાઇજીને સમજાવ્યું હતું કે કાંઈ અગતના કારણસર દાદી તેના પોતાનાજ કહેવાથી આમ અચ્ચુચ મુંબાઈ ચાલી ગયલો હતો—અને તે દારણ શું હતું તે થોડા દહાડામાં પોતે અમદાવાદ આવી બાઇને જણાવવાની જમીએ કષ્ટકાત આપી હતી, એટલે મેહરબાઇના દીલમાં નેહ હતી. ઘણાજ ઉચાટ અને અકળાયલે જીવે મેહરબાઇ જસાવાળા પોતાના બરજેરજી લાઇ અને ત્રણ છોકરાંઓ સાથે ગુલબર્ગ છોડી ગયાં હતાં.

‘રોશન મદાલ’ છોડતી વેળા તેવણ, બરજેરજી, માણેક, કુમી, જલુ, કરી શેહરીયારજંગના ઓરડામાં જરા નામને ખાતર હિલાં હિલાં જઈ આવ્યાં હતાં, અને વડીલે મ્હોંડે સાહેબજી સલામ કરી આવ્યાં હતાં. શેહરીયારજંગ બાહધુરબી ખુબ થોબરામાંજ હતા—એટલે આ છુટાં પડતી વેળાની છેલ્લી ફરજ્યાત કુટુંબી મુલાકાત દરેક બાળુ ને માટે ઘણીજ અણગમતી અકારી થઈ પડી હતી. આ પીડાઓ કહડાતી હતી તેથી નવાબ જરાબી નારાજ કે દલગીર હતા

નહીં-જરા જુકુંધએ દલગીર હોવાનો દેખાવજી તેવજે કયો નહીં !

જમી એ તો જતી વેળા નવાજને મળવાના અખાડાજ કયાં-અને ગુપગુપ પોતાનો સામાનજી ગાડીમાં ઠેસવી દઇ સવળાંઓની સાથેજ ‘મહાલ’ છોડી ગયો હતો. તે એ ત્રણ દહાડા એક જુદાં હોટેલમાં ઉતરવાનો હતો એમ તેણે મેકરબાઈને તથા સર્વેને જણાવ્યું હતું. પોતીકાં મુરખજી બાઈને, નાની બહુને જરાબર ટ્રેનમાં ગોઠવાઈને સહીસલામત ઉપડી ગયલાં તે નજરે નજર જોવા માગતો હતો, અને-અને-એક બીજાંજી કાઢતો ખ્યારે નરમ નાજુક હાથ પોતાના એ હાથોમાં લઇ ધગધગ થતાં જીગરે એક મુંગી ગુડ-બાય કરવા ચાહતો હતો ! ત્રેન ઉપડવાનો ઘંટ થતાં સર્વે કાઢતે તેણે આંસુભરી આંખો સાથ શેકહેન્ડ કરી હતી. કુમીનો હાથ સઉથી છેલ્લો જ્યારે જમીએ પોતાના પોંહચામાં પકડ્યો ત્યારે-આહ !-તેઓ બંનેનાં શરીરમાંથી થું ધ્રુજળી પસાર થઇ ગઇ તેનો આસપાસનાંઓને ખ્યાલ કયાંથી હોય ? તે છોકરીના ગાલોપર જોશબંધ લોહી ધાધ આવ્યું હતું. તેણીએ પોતાના પાપણ નમાવી દીધાં, અને-બીજી પળે તો ત્રેન ઉપડી ગઇ હતી !

સ્ટેશનપરથી પરલાડો જમી શેહરના પોલીસ કમીશનર મીં અખતયાર મહમદ મીરઝાંની ઓફીસમાં ગયો હતો. ત્યાં તેણે લગભગ એક કલાક સુધી કમીશનર સાહેબ તથા ફોજદાર સાથે બંધ બારણે ખાનગી ગુફતેગો કરી-તેઓને પોતાની તમામ હકીકતથી વાકેફ કરી-પુરાવામાં પેલો નેકલેસ અને ઓચરયાં દેખાડી પોતાને ખરચે ત્રણ ત્રાણ અરજાંટ

ટેલીગ્રામો કમીશનર મારફતેજ હેદરાબાદ ખાતે નામદાર પ્રાઇમ મીનીસ્ટર તેમજ પોલીટીકલ રેસીડન્ટ ઉપર અને મુંબાઇ ખાતે ત્યાંની ક્રીમીનલ ઇનવેસ્ટીગેશન ડીપાર્ટમેન્ટના વડા ઉપર રવાના કરાવ્યા હતા. આ લંબાણ ખાનગી “રટેટ—ટેલીગ્રામો”માં સઘળી જમારૂપ મોદીની અવલથી આખર સુધીની કાહણી વીસ્તારીને લખી—પોતાની સમક્ષ રજુ થયલા દસ્તાવેજો તથા નેકલેસની હકીકત ઉમેરી—પોલીસ કમીશનર મીં મીરઝાંએ નામદાર નીઝામ હુઝુરના નવાબ શેહરીયારજંગ જેવા એક મોટા વગવાળા અમલદાર ઉપર કેવો ગંભીર આરોપ મેલવામાં આવતો હતો તેનું વર્ણન કર્યું હતું. મીં મીરઝાંએ હેદરાબાદ ખાતેના વડા વઝીરને અરજ ગુજરી હતી કે આવા માહાલારત રાજદ્વારી ગુનાહના સંબંધમાં તથા આવા એક દરજ્જાવાળા મોટા ઓધેદારના ખાખમાં તેણે કેવી રીતે આગળ પગલાં ભરવાં તે ખાખે તારથીજ ફરમાનો મોકલવાં; કેમજે ગુલજર્ગાનો પોલીસ કમીશનર પોતે કાંઈખી જોખમદારી પોતાને માથે લેવા ચાહતો નહીં હતો. આવીજ મતલબનો એક લંબાણ ખુલાશાવાર ટેલીગ્રામ મીં મીરઝાંએ હેદરાબાદ ખાતેના બ્રીટીશ રેસીડન્ટ સાહેબપર પણ મોકલી પેસ્તનજી દુઆશ—નવાબના મળતા વીશેક સોબતી—માટે હુકમે મંગાવ્યા હતા. પેસી દુઆશ બ્રીટીશ રખયત હતો એટલે તેને પહરેજ કરવા માટે અગ્રમ બ્રીટીશ રેસીડન્ટની પરવાનગીની જરૂર હતી. પોલીસ કમીશનરે તારમાં ઉમેર્યું હતું કે તેણે મીં જમારૂપ મોદી પાસથી પેલાં ગોચરયાંઓ અને નેકલેસ ઠાવાં પોતાને કબજે લઇ રાખ્યાં હતાં.

‘હેમીલટન હોટેલ’ના બંધ ઓરડામાં ધ્રીચેર પર પડ્યો પડ્યો જમી પોતાના મહામેદન લેખાશમાંજ બેઠક હિસ્કેરણીને મારે હાંફતો હતો. પોલીસ કમીશનરની આશીસ-મીથી તે આ હોટેલમાં આવ્યો તેને લાયગે દશ મીનીટ પસાર થઈ હશે. મીં મીરઝાએ તેના કેસમાં એટલી તો ભારી ઉલટ અને કાળજી બતાવી હતી-તેને પહેલેથી છેલ્લે સુધી ધીરજ સાથે સાંભળી લઈને દરેક મદદ કરવાની એટલી તો અંગત ઇતેજારી દેખાડી હતી-કે જમીનું પોણું કામ સહેલું થઈ ‘ગયું’ હતું.

જમીનું મગજ હમણા ધુમતું હતું-તેની છાતી ઉલ્લાટી હતી. ગુલબર્ગાની પોલીસ તરફથી રવાના થઈ ચુકેલા તારોનો આવતી કાલ સાંજ સુધીમાં કાંઈ જવાબ તો ફરી વળવો જ નોંધ્યે-અને પછી-આહ ! છુટાપણું, આગર, ખાનદાની હોરમત તેની હકદાર મતા થવાની હતી ! તેટલાં દરમિયાન આ બે ચંડાળો,-શેહરીયારજંગ અને પેસી-છટકાંમાં સલામત હતા. મીં મીરઝાની વાતચીત પરથી તે હવે આ સપાટામાં આવેલાં બે ચલ્યાંઓને પાછાં ઉડી જવા દે એવો જરાખી ભય રાખવાની જરૂર નહીં હતી. આહ-બે દહાડા-બસ બેજ દહાડા વધુ અને-! જમીના હૃદય પર જાણે અધ મણીકા ભારનો હથોડો હમણા ઠોકતો હતો ! તેણે પોતાનો દીકનો જુરસો દાખવા માટે જોરમાં હોહ કરડ્યો. આહ ! થોભ-જીવ જરા થોભ !

જમીનાં તાતી જતા તુરંગોમાં આ ધડીએ ખતરો પડ્યો. કાંઈ ઓરડાનું બારણું બાહરથી ખખડાવતું હતું.

કંટાળેલે જીવે તે ઊંચો-અને બારણું અડધું ઉંધારી

બાહર જોયું. ત્યાં હોટેલનો માલેક નાઝીમ મીયાં ઉભેલો હતો.

“ શેઠ—કાંઈ આરબ આપને મળવા ચાહે છે,” તેણે કહ્યું.

“ આરબ ?”

“ જી હા—ખોલાઉ ?”

“ શું માંગેછ ?”

“ ખુદા માલુમ, કહેછ કે મીં સુલતાનને જરૂરી કામ સર હમણાજ મલવુંછ.”

“ જાઓ—કેહો કે મારી તમીયત હમણા દીક નથી. હમણા મારેથી મળી શકાશે નહીં.”

આમ ખોલી જમી એ ઠડાક દેતું કે બારણું પાછું બંધ કરી દીધું. હજી તો એક ઉઠો શ્વાસ ખેંચી તે ઇઝી-ચેરમાં પાછો ગોઠવાય તેટલાં જોરમાં કાંઈએ બારણું ફરીથી બીજીવાર ગડગડાવ્યું. જમીનો મીઝાઝ હવે ચસકવા માંડ્યો હતો. દાંત પીસી ને તે ઉઠ્યો અને બારણું ખોલ્યું.

બારણું ખોલતાંજ જમીના બંને ડોળા અચરતી અને ગુસ્સાથી જાણે નીકળીજ પડ્યા. ત્યાં નાઝીમ મીયાં ને બદલે આરબ લેખાશમાં તેજ તેજ પેલો મુજી ચશ્મચોર અનવર એ—લકખે પેસી દુબાસ—ખોડું દાહર પેહડીને પોતીકાં કંગાલ હસ્તાં ડાચાં સાથ ઉભેલો હતો ! જમી કાંઈ ખોલ્યો નહીં—પણ ઝંતુનથી ફાટ ફાટ થતે ડોળે આ બદમાશ ગમ એકકી ટગરે જોયાજ ક્યું.

“ એ મીનીટ અંદર આવવાની મને રમ્મ છે—સુલતાન શેઠ ?” તે ‘આરખો’ (!) નમીને નમનતાપથી ખોલ્યો, “ હું નવાબ સાહેબ શેહરીયારજંગ તરફથી કાંઈ ખાનગી અગતની બાબત તમને કેહવા આયોજ.”

જમીએ લોહીનો એક ગોટ ગળી પોતાના ઉકળી આવતા પીત્તા ને એક મઝખુત કોશેશથી કાષુમાં રાખ્યો. તેના દીલમાં હમણા આ બદકાર પેસીને જોઈને શું થતું હોવું જોઈએ તે વાંચનાર સેહજમાં કલ્પી શકશે. પણ તે ધડીએ તે નાપેકારની સાથે હીસાળ ચુકવી લેવાની તેને સત્તાજ નહીં હતી.

“નવાળ શેહરીયારજંગ સાથ કોઈખી બાબદનો બ્યહવાર રાખવાની હવે મારી મરજી નથી,” જમી મ્હોંડું ફેરવેલું રાખીને ગંભીર ઘાડા અવાજે દમામથી બંને પાપણો બંધ કરી બોલ્યો, “જાઓ—જઈને એવણને કેહો કે હું એવણનો પેગામ સાંભળવા ના પાડું છું.”

સામે ધણી પોતાની એળીયક્ષ બે આંખો જમીના મ્હોંપર ટાંકી રાખીને એક ચીત્તે તે ચેહરાનું અવલોકન કર્યા કરતો હતો. તેણે અડધું ઉંધડેલું ખારણું એક હાથે કકડાવીને પકડી રાખેલું હોવાથી જમી તે બંધ કરવાને અશક્ત હતો.

“એટલું બધું છે ?” તેણે સેહજ હસીને ધીમા અવાજે ઉત્તર વાળ્યો—“ઓહો ! શેહજ ને કાંઈ ઘણુંજ ઓછું પડેલું લાગેછ ! મીસ્ટર સુલતાન—મારું ગરીબનું કેહયું માનો ! તમે કાણ મોટાં માણસ સામે ડોકું ઉંચકોછ તે જાણોછ કે ? કંઈ હુલરછ ના કરતા—મારી ગરીબની સલાહ છે—નવાળ તમને એક ચાંચરની કાની અહીં ચોળી નખાવવાને પુરતા પૈસાવાળા અને પુરતા લાગવગવાળા છે.”

ડોકું એકદમ ફેરવેલું રહેવા દઈ—ખત્રીસી પીસેલી રાખી—જમી તદ્દન મુંઝોજ ઉભેલો હતો. તેને કાચું કે

બીજી અડધીબી મીનીટ આ તુંદ કુત્રાને સાંભળશે તો તેનાથી કાંઈ ઓરતું દોર થઈ જશે. ઘણુંજ આસ્તેથી—બહુજ ધીરેથી ડોકું ફેરવી ધીકકાર અને કમકમાટથી ઠસઠસ થયલી નજરે તેણે આ ઉભેલા ચંડાલ ગમ નેયું—

“બીજું કંઈ કેહવુંછ, મીં અનવર એ ?”

“બીજું શું કેહું ? એટલુંજ કે સીંહના ગુફામાં વસીને સીંહની દાહરી પકડવાના ધરાદાથી બાઝ આવો. જો જો—મીં જમાસજી પીરોશા મોદી—મારો બોલ યાદ કરજો !

અંતે કાનની આગળ એકકડી પીસ્ટોલ કોષએ એકકડી વેળા જાણે ઓચીંતી ફેડી દીધી હોય તે મીસાલ જમી ઉછળીને ખડો થઈ ગયો અને મ્હોં ફાડીને આ નવાબના ભાકુતી મળત્યા ગમ ટીક્યા કયું.”

“ચીંતા નહીં—એમ અકલાઈ જવાની જરૂર નથી, જમાસજી શેઠ !” પેસીએ ઠ’કે કલેજે ડાયું ફસકાવેલું રાખીનેજ આગળ પાછું ચલાવ્યું, “મુસલમાની પાલડી પેહડી તેથી મોહડાંતો પારસી કલ્લો કાંઈ બદલાઈ જાયછ ? નવાબ શેહરીયારજંગ આજે આંઠ દાહડા થયા જાણેછ કે તેવણના બેહનના સેકેટરી તે કોષજ નહીં પણ અમદાવાદની સાબરમતી જેલમાંથી નાહસી આવેલા કેદી જમાસપજી મોદીજ છે—તેજ જમાસપજી મોદી કે જેવણે અરધી રાતે નવાબ સાહેબની કોઠડીમાં અદ્વકસે દાખલ થઈ ને તેનાં ભોંયરાંમાં ડટાયલો ખજનો ઉચાપત કરવાની હિમત ચલાવી છે.”

પેસી બોલતો પાછો થોબી ગયો. જમી તરફના કાંઈબી નવાબ કે ખુલાશા માટે તે અત્યંત આતુર હતો—પણ

જામારપણ મોઢીનું તો હવે પાપણખી ફટકતું નહીં હતું. તેણે હજી રહીને બે હાથેથી અદ્ય વાળી ને છાતી કાઢી પેસીની સામું જોયું. પછી તેણે એકજ ઉંડો લાંબો દમ ખેંચ્યો અને અત્યંત ધીમા ઘોઘારી અવાજે કહ્યું—

“ખીજી કંઈ કેહવુંછ, મીં પેસ્તનજ દુઆશ ?”

એક પણ સેહજ પેસી ચોક્યો—પણ તેજ ધડીએ ખડખડાટ હસી પડ્યો—

“જોહો ! એમ છે ? અદલાહે ખનાઈ જોડી—એક અપંગ દુસરી ખોડી !! હા, આપરે બે જણ તાહરે દોસ્ત છેમયે ! જામાસજ ખા-મારે લાયકનું કંઈ કામ હોય તો ‘રોશન મહાલ’માંથી મારો પત્તો મળશે. કાલ્યા હોવ તો આજે મેં જો કેહ્યુંછ તે પર ગંભીર વીચાર કરજો. ખુશ ચેતીને ચાલજો—તમે નાહસી આવેલા એક સરકારી બંધવા છો તે યાદ રાખજો. નવાખની ખાનગી મીલકતમાં પેસીને ચોરી કરવાનો ફોજદારી ગુનાહ તમે કીધોછ તે ખ્યાનમાં રાખજો—”

“ખીજી કંઈ કેહવુંછ ?”

“નહીં—એટલુંજ કેહવુંછ કે હજીખી કંઈ સમજીતીપર આવવા માંગતા હોવ તો નવાખ ને હું સમજવી શકશ. આપણે ત્રણ જણા સમજી સુજીને ચાલશું તો ત્રણડેને કાપદો છે. ને નહીં તો પછી જો ખીજોજ કંઈ ‘દાવ’ તમે રમવા માંગતા હોવ તો તમારો સેવક અને શેઠરીયારજંગ અમારી તકવારીમાંજ છેમયે.”

“ખીજી કંઈ કેહવુંછ ?”

“ જામાસજી મોદી ! તમારી ચુપકીદીના દામ તરીકે તમને ત્રણ લાખ રૂપિયા રોકડા આપવા આજે તવાખ તધ્યાર છે !—ખોલો ?”

“ ખીજી કંઈ કેહવું ?”

“ ચાર લાખ !!—પાંચ લાખ !! રોકડા પહેલે આંગ ઉપર ! ખોલો જામાસજી, તમારી કીમત ખુદાને ખાતર તમારે મોહને ખોલો ?”

“ ખીજી કંઈ કેહવું ?”

“ તમે જરાખી અમારી સાથ સમજીતી પર આવવા તધ્યાર નથી ?”

“ ખીજી કંઈ કેહવું ?”

“ કંઈજ નહીં—સાહેબજી !”

જામીના ચેહરા તરફ પોતાના ખુની ડોળા પંદરેક સેકંડ કકડાવી રાખીને પેસી દુબાશે એક ભયંકર ચીલવા સાથ તેની ગમ જોયું અને પછી પીઠ મરડીને ઘડાકા સમેત ત્યાંથી નીકળી ચાલ્યો.

વાંચનાર દોસ્ત ! જામી જાણુતો હતો કે એ ડાળા ભયાનક ઝેરી નાગોને તેણે છેડી મેલેલા હતા !

મહોબત કે મુસીબત !

૫૫૯

પ્રકરણ ૫૮ મું.

—:૦:—

“વાંકી આંગળી વગર ઘી નીકળવાનું
નથી—નવાળ !”

રાતના આઠેક વાગ્યા હશે.

થોડાજ દાહડા ઉપર વાળગાળ રહેલો “રેશન મહાલ” શોકાતુર શાંતીમાં ઉજડ વેરાન બાળે બની ગયો હતો. જે માલેતોઝાર મકાનમાં ઇલેક્ટ્રીક લાઇટો ઝમકી રહીને આંખ્યો આંજી નાખતી હતી તેજ મકાનનાં ગંધાર જેવા મજલાઓ ખીહામણાના કાળાસમાં હવે લપેટાઈને રથીર ચુપચાપ પડી રહ્યા હતા.

માત્ર એકજ ઓરડામાં કાંઈ બત્તીના ઉભસ જેવું હતું. તે ભોંયતળીયે આવેલો નવાળ શેહેરીયારજંગનો પોતાનો ખાનગી ખેડરમ હતો. તેનું બારણું બંધ હતું—પણ બારીના કાચમાંથી નજરે પડતો લાઇટનો પ્રકાશ બાહર ઉભેલાં માણસને એટલું તો કહી આપતો કે માંહે નવાળ સાહેબ પોતે હજી જગતા હોવા નોંધ્યે.

અંદર ઓરડાની વચ્ચે વચ્ચે એક નાની ગોલ માર-બલની ટીપાઈપર બે હાથોમાં માથું ખોસી દઈને ઢગલા પુંબ મીસાલ બેઠેલા તે એકવારના લક્ષાપતી, ચલેબલવ-બલેબલવ નવાળ શેહેરીયારજંગ બાહધુર—નીઝામ હુઝુરનાં નામચીન ઓધેદાર—ગુલબર્ગના અબ્બલ તાલુકદારનો, વાંચનાર જરા અવતાર તો ને! તેવણના ડાચે ડાચાં ખેસી ગયાં છે અને આંખ્યોમાં કાળાં કુડાળાં પડી આવ્યાં છે! તેવણની પાસે

એક ખુરસી પર અતરંગ એસીને હાથમાં એક ખોટી દાહડી ગોલ ગોલ ફેરવ્યા કરતો આરણ પોશાકવાળો ખીજો શખ્સ કોણ છે ? તેને એક તડકે તું ઓળખી શકશે.

“ખીલકુલ બસ કંઈ સાંભળવાજ ના કેહછ ? કંઈજ ચાન્સ નથી, પેસી ?”

“એક દોહરીયાં ભારખી નહીં !”

નવાળે એક હાથ મારી—“પેસી ! તું ઉખરા જેવો જમને કંઈ કરી નથી આયો ! હેમક—જરા બરાબર શું વાતચીત થઈ તે કેહની તો ? મારો જીવ જાયછ ને આવેછ ને એમ શું દાહડમાં લખને વગોડ્યા કરેછ !”

પેસીએ અતંત તીરસ્કારથી આ “ભાણના પાણી” બની રહેલા નવાળ ગમ બે ત્રણ સેકંડ જોયું.

“નવાળ ! એટલા ઢીલાઢય તમે કીયે દાહડે ઉતા ! તદન બેંસનું પુછઈં છેઓ—મારા સાહેબ ! આસી બાયલાની કાની ધુળ્યા કરશે ને મારી સાથ છેરાયા કરશે. તેથી તે માણસ કંઈ પોતાનું સુજયું કરતાં અટકવાનો છે ? તમારી આજે આવી હીચકારી રીતભાત જોઈને મને કંપારી છુટેછા.”

અત્યંત મીઝાઝ સાથ પેસી ખુરસી પરથી ઉઠ્યો અને કચવાયલાં ડાયા સાથ ખુબ મીઝનજમાં પોતાની બનાવતી દાહડી જડખાંપર પાછી ગોઠવવા માંડી.

“સખર—સખર ! ઉભો રેહ ! પેસી માઈં માયું ઠેકાણું નથી. મને હવે છોરી ના જતો ! મને કેહ—ખોદાને ખાતર કેહ—કે આય—પેલો પોતાની ચુપકીદીનું શું દામ માંગેછ ?”

“તમારો ને મારો બંનેનો જીવ.”

“અરે પણ તાહરે—હવે ?”

“ હવે ગીયા મહવે ! શેહરીયારજંગ તમે આય એમ એક ખુદી ડોસીની કાતી કાંચા કરશે તો આખી રાત પસાર થઈ જશે ને કદાચ——”

“ કદાચ ?—”

“ સહવારના તમે અને હું પોલીસના ઠાણા પર આપણને હાથમાં બેડી સાથે બેઠેલા પોતાને જોઈશું. એકેક મીનીટ હવે પસાર થાયછ તે લાખ લાખ રૂપીયાને કીમતની છે !”

“ ઓ પેસી ! કંઈખી કર ! માઈ દીલ બધું ધુજેછ !”

એકાએક ટેબલ પર માથું નાખી દઇ-બેઠે હાથોએ મ્હોંડું ઢાંકી નવાબે એક નાનાં બચ્ચાંની માફક ડચકાં ખાવા માંડ્યાં. પેસી દુઆશ બારણાંના કડાને પકડી અચકી હિસો અને ફરીને પોતીકા આ ધુજતા હીચકારા હમશરીક તફ એક છાકટા ખુતીની પેઠે ડોળા કકડાવ્યા.

“ શેહરીયારજંગ—તમારી પાસે હમણાં અહીંયા રોકડ નાણું કેટલું છે ?”

“ અહીંયા તહીંયા કરી બે ત્રણેક હજાર નીકળે.”

પેસીએ ડાચું કુમળાવ્યું.

“ તેટલાંથી નહીં વગે. વાઈ કંઈ દર દાગીના ઝવેરાત હોશેની ?”

“ હા—તે માંગે તેટલું છે ! મારી હીરાની વીંટીઓ—મારાં હીરાનાં બટનો, હીરા જડીત ઘડીયાલો, પેલી તુરીની થોડીક મોતીની જણસ——”

“ બસ—બસ—બસ ! લાવો મને જોટલા રૂપીયા, અશર-

શીઓ, નોટ અપાય તેટલું આપો. ને થોડાક દુનર રૂપીયાની કીમતનું ઝવેરાત આપો. ઉઠો નવાખ-વખત ના ખોવ—”

નવાખ ધરરર કરતા કે ઉઠી ઉભા થયા.

“પણ તું શું કરવા માંગેછ તે પેહલાં કેહ!” તેવણે હાંફતાં હાંફતાં પુછ્યું.

“શું કરવા માગુંછ? નવાખ—જમાસણ મોઢી આજે રાતનાજ આપણા રસ્તામાંથી ખસતો થઇ જવો જોઇયે! તમને કંઈ શુદ્ધી છે કે? જોવ-આજે એ છેક ચારેક વાગે પરવારયો—ને સાંજે તો ‘હેમીલટન હોટલ’માં ઉતો. આજે દેખાઈતી રીતે એને કાંઈથી આપણી વીરૂધ્ધમાં કામ કરવાનો ટાઇમ મળ્યો નથી; પણ કાલે સહવારનાં જો એ જીવતો ઉઠ્યો તો પેહલી ચીજ એ પારસી શું કરશે? પોતાની સાથની પેલી પુરવારીઓ સાથ પોલીસ આશીસમાં જશે—”

“તાહરે પેલો નેકલેસને ઓચરયાં એની પાસેજ છે! યા ખુદા!!”

“ચોકકસ એની ત્રંકમાં હમણા અનામત છે. તેથીજ એ આજે મારી સાથ વાત કરતાં નાકપર લીંછુ નહો કરવા દેતો તો. તમે મને પૈસા ને જણુસ આપોછ કે અમથો વખત ગુમાવોછ?”

“પેસી, તારા બોલવાપર મને લાગેશો આવેછ. તું જે માંગેછ તે આપુંછ—પણ મને પહેલાં બસ સમજાવ.”

“નવાખ! આજે મધરાતે હેમીલટન હોટલને આગ લાગવી જોઈશે—આજે રાતેજ, જરાળી શક વગર!—પણ તેને સાફ નાણું જોઈયે, મળવાળ નાણું જોઈયે!”

“આગ!!—”

“હા—આગ!! હોટલની ધમારતનું એક સોટીયુંબી
ખાકી નહીં રેડ તેવી જ્વલમ લખાનક આગ!!”

નવાજ શેહેરીયારજંગ ડાચું ફાડીને પાંચેક પળ ત્રીચા-
રમાં ચુપ ઉભા.

“વારૂં પછી—આગ લાગવાથી શું”

“આગની ગડગડમા આજે મધરાતે જમાસજી મોદીને
તેના મુવેલાં ખાપની આગળ નહીં મોકલી દેઈ તો પેસી
દુઆશ પોતાના ખાપનો દીકરો નહીં! યસ એ કામ તમે
ચારી પર છોડો, નવાજ—તે તમે અહીં જંદુસ ઓઢીને
સુઈ રેહો.”

એક મીનીટ એક જણા ખામોશ રહ્યા. આહ! તે
ચુપકાદીમાંથી ખુનનો વાસ હતો! નવાજની છાતી ધમ્મણની
કાતી ઉચકાઈને હેડી પડતી હતી—તેવણના હાથના આગળાં
પાદડાંની મીસાલ ઠરઠરઠર ઉડતાં હતાં.

“નવાજ! સમજો છ કે?—હવે આપુને આપણા જીવને
માટે લડવાનું છે. હું કેહુછ તે બરાબર સમજી લેઓ; ખીજે
દહાડે સહવારે જાણે તમુને કોઈએ આગ લાગવાની ખબર આપી—
આગમાં તમારી એહનના સેક્રેટરી બળી મરવાની તમુને દલ-
ગીરી ભરી ખબર મળી—તમે ભારતી મોટરે હોટલ તરફ
દોડી આયા—તમુને નાઝીમ મીયાંએ અલગતે જમાસપ
મોદીની લાસ સપુરદ કીધી! તમુને નહીં આપે તો મેરબ્ર
જસાવાળાની ગેરહાજરીમાં ખીજા કોણને આપે? તમુને તે
લાસ કબજામાં લેવાનો હક છે કેની?”

“શાઆશ—પેસી!”

“નવાજ! જમારપ મોદીને માટે, જોવ, આ રમ-
કડું તૈયાર છે!”

આમ કહી પેસી દુબાશે પોતાના લાંબા આરબ કાટની નીચેથી કમરબંધમાં ખોસેલી એક લાંબી અણીયાળી ધારદાર છરી ખેંચી કાઢી નવાબની ડઘાયલી ચરમો સામે ધરી.

“એ પારસીનું લોહીથી ઝઝરતું મુરદું ખરાબર લાગ જોઈને આગમાં લઈ જઈને નાખવાનું કામ અમારું છે—શરીર એવું તો બળીને રાખ થઈ જશે કે આપ મારી કટારીએ કરેલાં કામની ચુગલી કોઈ ખાઈ શકશેજ નહીં. કેમ શેહરીયારજંગ, લખરઈને જોયા શું કરોછ ?”

“હું તારી દયા પર છેઉં.—મને ના પુછ—તુને દર-સ્ત લાગે તે કર !” નવાબે દયાયલે સાદે જવાબ દીધો,

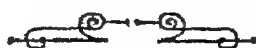
“સઉથી અગતની વાત તમે પુછતાજ નહીં, નવાબ ! કાલે સહવારના તમે આગની જગાએ આવશો ત્યારે જમારૂંપ મોદીના સરસામાન માટેથી અલબત્ત તમે પુછપરછ કરશો. સુલતાન મીયાંની પેલી ત્રંક માંગી લેઈને ‘રોશન મહાલ’માં તમેજ સાથે લઈ આવશો. નાઝીમ મીયાં તે ત્રંક તમુને આપશે—તમારો એ સામાન પરખી હક છે કેની ? એમાં પેલો નખોદનો સામાન છે!! ચાલો, નવાબ—લાવો પેલા રૂપીયા !”

એક શબ્દ વધુ ઓચરવા વગર નવાબે પોતાના રૂમ માહેફી નાની તીજેરી ખોલી અને અંદરથી એક કેશ બોક્ષ જેમાં ખાંડી બંધ નોટો અને સોનાની અશરરીઓ હતી તે તથા એક જુવેલ બોક્ષ જેમાં ભારો ભાર હીરા મોતીનાં દાગીના હતાં તે એમના એમ જોવા વગર પેસી દુબાશે આગળ ધકેલી દીધા !

*

*

*

અકરણ પદ મું.

—:૦:—

મોતનું છટકું ?

હેમીલટન હોટલનું કાંઈ કાચરાના સાલનું જીવું પુરાણું ધડીયાળ રાતના અગ્યાર વાગતાની યોખરી ટકોરીઓ તુર્તની લગાવી ચુક્યું હતું. એ અગ્યાર ટકોરા પીસ્ટોલના અગ્યાર પ્યારની માફક જઈને જમારપ મોદીની છાતીપર અઠડ્યા. એક તુચ્છ જીવ વગરનું નાનકડું ધડીયાળખી તેની હમણા ગોયા ટકોર કરતું હતું !

જમીએ વાંચવાની કાંઈ તજવીજ કરી જોઈ—વ્યર્થ ! તેણે દીલરૂબા લઈને કાંઈ વખડવામાં ધક લગાડવા માંડ્યું—ફોકટ ! અંતે જીવસે ખેઝાર બની તે એક છલાંગ સમેત ઉઠ્યો ! તે રાતે તેણે ઉંઘવાની આશાજ છોડી હતી.

હોટલમાં બધું સુમસામ થઈ ગયું હતું. જમીએ એક ગરમ લાંબો કાળો ઓવરકોટ પોતાના દીલપર ઓળંગ્યો—અને ગળાં આસપાસ એક ઉનની શ્યાલ લપેટી. માથાં પરની કસખી મુસલમાની પાઘડી તેણે પેહડવાની જરૂર જોઈ નહીં—ફક્ત એક મખબલની કાળી ટોપી તેણે પહેડી લીધી.

આસ્તેથી પોતાના ઓરડાનું પારણું ખોલી તે ધીમે પગલે બાહર પડ્યો. પારણાને તાળું મારી જવાની કશી અગત્ય હતી નહીં. ઓરડામાં તેની ત્રંક અને બીજાણા સીવાય બીજું કશુંખી એવું નહીં હતું કે જે માટે તેને ચીતા રાખવાની જરૂર હોય. ત્રંક માહેલી પેલી અમુલ્ય ચીજે તો સાંજની તેણે પોલીસ કમીશનર મી૦ મીરઝાના

હવાલામાં સલામત સોંપી આપેલી હતી-એટલે જમીનો છવ નચીત હતો.

દાદર ઉતરીને તે ભોંયતળીયે ચાલમાં આવ્યો. તેની મકસદ કલાક બે કલાક ફેઠે ખોલવામાં અહીં તહીં ડમડીને છવ વેરવાની હતી. જેવો જમી ચાલના આરણમાંથી બાહર પડવા જાયછે કે પછવાડેથી ડોકળનો સાદ સાંભળી તે જરા ચમડી ઉભો.

હોટેલના માલેક નાઝીમમીયાનો તે અવાજ હતો.

“કેમ—મુલતાન શેઠ? ક્યાં ચાલ્યા?”

“જરા કલાક અડધો કલાક બાહર ફરી આઉં છ. મને ઉધ આવતી નથી”

જમી આટલું ખોલી ચાલ્યો ગયો. જેવાં તેના પગળાં હોટેલના પોરટીકામાંથી. બાહર પડ્યાં કે અંદરનાં દીવાન-ખાનામાંથી અંગુઠા પર ચાલી આવી ને નાઝીમમીયાની બાજુમાં આરબ લેબાશમાં સજ થયેલો એક આકાર આવી ઉભો.

“એ તો બાહર ગયો!—હવે?” હોટેલના મુસલમાન માલેકે લગાર ગંગેટાઈને પોતાના સોજતીના કાનમાં કહ્યું.

પેસી દુઆશના મુખ પર એક લયાનક હસ્તું પંઠરાયું.

“ઓરળી સાઈ થયું! નાઝીમ—એ બાહર હોશે તોજ મારો લાગ દાવશે. ઓરડો તો ઉંઘાડોજ રાખી ગીયોછ કેની?”

“હા—ને નહીં તો તાળું ભાંજતાં કેટલો વાર?”

“હીક—જ પેલી પેટી પેહલાં વગેસગે કરી નાખ. પું જાણુ, હં!”

“એ સાઈ કામ—પણ એ છવતો પાછો આવે નહી તેનો—”

“તેનો હું જોખમદાર ! એને આવતાં હજી કલાકનો વાર છેની ?”

“એ તો એમ કહી ગીયો—પછી તો અલાહ જાણે !”

“તે તારાં ગોઝડિનમાં અધો મસાલો ખરાખર મુકયોછ કેની ? જો અચ્ચા, મારી સાથ દગો કીધોછ તો આય જરી હું પેલાને જલ્દી તુને મારશ—મારી આંખના કસમ આપને કેહુંછ !”

“મરતાં દગો નહી કરું. ખીહો નહીં—મેં ચોવીસ પુળી ઘાસ તાંહ દાખ્યુંછ ને પેત્રોલના તેમજ કેરોસીનના ભરેલા ચાર ડબ્બા ઉંધાડા પાસેજ મુકયાછ. તમે હવે જ્યારે સીપટી મારો ત્યારે જ દો હાજર છે !”

“ઉભો રેહ ! હજી જરા અડધો કલાકનો વાર છે. સેહજ વધારે નવરું થવા દે. તેટલાં હું અહીં પેલો પાછો કરે તેની ચોકીમાંજ છેઉં. નાઝીમ, મારો શીકાર પહેલાં પોંહતો થાય પછી આગ લાગે તો વધારે સારું.”

“તમે જસ સીસોડી મારો તાહરે હું મારી કાંડીની પેટી સાથ તધ્યાર છેઉં. પાંચ મીનીટમાં આગના લલુકા જોઈ લેજો ! પણ હમણા એ બાહર ગીયો તે તમે જોયો કે ?”

“કેમ ?”

“તેના માથાંપર એની મુસલમાની પાઘડી નથી—હો ! ને દીલમાં લાંબો કાળો આવરકોટ છે ! ગરદન ઉપર સફેદ શીયાલ વીંટાળી છે—”

“અચ્છું ! જા—હવે તું પાછલી ગમ એસ. ખીજ અડધા કલાકમાં હું તુને તારા કામ માટે હુકમ આપું છું !”

“રોશન મહાલ”ને ભોંયતળીયે પોતાના સુવાના ઓરડામાં એક નાકેથી બીજે નાકે ફલાંગ ભરતા એક કમનસીબ શખ્સને જો તમે જુવો તો નક્કી સમજો કે કોઈ બીયારો યરોડાનાં “મેડ હાઉસ”માંથી તુર્તનો છુટી આવેલો એકાદ દીવાનો રહીશ હશે ! નીચી મુડીએ છાતી પર ડોકુ નાખી દઇ—પીઠ પછવાડે ખેડે હાથ મેળી—નવાબ શેહરીયારજંગ બાહધુર એક સાવ ગાંડા આદમીની પેઠે છેલ્લો દોઢ કલાક થયો પોતાના બેડરૂમની ચારો દીવાલોની પ્રદક્ષિણા કરતા હતા. દર આટોં પુરો થતાં તેવણની નજર બસ ભીંતે ટાંગેલા ઘડીયાલ પર પડતી—અને દર ત્રણ ત્રણ મીનીટે એક લાંબો ઉંડો દમ ખેંચી તેવણ પોતાની ધક-ધક-ધક ઉડતી માથાની નસો એક હાથે દાખ્યા કરતા.

ઓ ! દરેક પળ જે ઉડી જતી હતી તેમાં મોહત યા જીવણ—બેઇઝતી યા હોરમત—તવંગરી યા પાયમાલીનો સામાન તઇયાર થતો હતો ! નવાબ શેહરીયારજંગને લાગ્યું કે એવીજ અચોક્કસ અધીરાઇ—એવીજ ડરામણી ચીંતાતુર ઇતેજરી—માં જો તેવણ બીજો અડધો કલાકખી જાગતા રહ્યા તો નક્કી તેમનું માથું ફરી જશે ! પેલો લ્યાનતી ખવીસ પોતાનું કામ બરાબર બાબવશે કે દગો દેશે ? સમજો કે પેસી જો ચંડાલ જામાસ મોદી સાથ મળી ગયો તો—તો નખોદ ! નખોદ !! જગથી હડધુત થઇ, સારી આલમથી થુથુ થઇ એક પાહરીયાં કુત્રાના મ્હોંત સીવાય બીજો કશો અંજામજ નહી ! નવાબનું દેમાગ હમણા એક પુલ સ્ટીમ ચઢેલા બોઇલરના જેટલું ગરમ બની ગયલું હતું.

સવા અગ્યાર થયા !

બસ થઈ ચુક્યું ! જડખું પીસીને નવાબે ટેબલ પર પડેલો ચારીઓનો ઝુમખો એક તરાપ સમેત ઉચક્યો—અને તેમાંથી ધુજતે હાથે એક કુંચી શોધી કાઢીને પોતાની કબાટ ખોલી. ત્યાં બીજાં ફાંડ્યાં પર એક છ બારની રીવોલ્વર પડેલી હતી. એક ખુનપર ચઢેલા લુટારાની માફક નવાબે તે પીરતોલ પોતાના હાથમાં લીધી. તેજ ફાંડ્યાં પર એક બાકસમાં થોડીક ઊવલેણ કારત્રેજસ મુકેલી હતી. પીરતોલ ખોલી શેહરીયારજંગે સંભાળથી છ ગોળીઓ તેમાં પોતાને હાથે ભરી.

ચાલ આવી જ—જમાસ મોદી ! આવી જાઓ પેસી દુઆશ અને મીયાં નાઝીમ ! નવાબ શેહરીયારજંગ ઊવ પર આવી ગયા હતા. બસ એ તે એજ ! પોતે જાતે જઘને હેમીલટન હોટલ આગલ શું રાહવાટ અને તે નજરે તપાસવાનો ઠરાવ એકાએક નવાબના માર્ગમાં ક્યારનો પેસી ચુક્યો હતો. ત્યાં વગર તેવણ આજની રાત ઊવતા રહીને પોતાના ઓરડામાં પસાર કરી શકે એ બીલકુલ બનવા ભેગ હતુજ નહીં ! જોરમાં હોઠ કરડી તેવણે પોતાનો લુરો લાંબો ઓવરકોટ ખુંટી પરથી કાઢાડી દીલ પર ઓળવ્યો. બત્રીસી પીસીને તેવણે ઊવ સાથે હરકના કસમ ખાધા કે બસ હવે ઊવ પર આવીને લડવું. છુપાછુપ જઘને હોટેલમાં બનતો ખુનમાર તમાશો જોવો—જો પેસી અને નાઝીમ સીધેરીધા ઉતરી પોતાની રચેલી બાજી બરાબર રમે અને તેમાં બરાબર ઉતરે તો પછી ગુપચુપ જાણે કશું જાણતાજ નહીં હોય તેમ પાછા “મહાલ”માં સટપી આવવું—અને નહીં તો !—

કમ્પાઉન્ડના દરવાજા ગમ નોયું ! ઓહ !!—સખર !!!—
અંતે આવ્યો ખરો !!!—

પેસીની છાતીમાંનું હૃદય જાણે અચબુચ ઉછળીને તેનાં
નહોંડામાં આવી ગયું. એક નાની ખુમ તેના મુખમાંથી નીકળી
પડતી હતી—પણ હોઠ પર હાથ દાખી દઈ તેણે ખામેશી અખ-
ત્યાર કરી દીધી. બીલ્લુ મજેહૂથી નબરવસ તેના સપાટામાં
ચાલ્યો આવતો હતો !! એજ—સાબુત એજ ! લાંબો ઓવર-
કોટ—ગળાં પર ચીંટાળેલી સફેદ રચાલ—માથાં પર સાદી
જામનલની ટોપી !! આવ, બચ્યા જમાસ મોદી, હવે તું
ક્યાં છટકવાનો છે ?

જડખું પીસીને જમણા હાથમાં પેસીએ પોતાની કાતીલ
કટારીનો હાથો કચકચાવીને પકડ્યો. અંતે બીજે હાથે પોતાને
ગળે ઓળવેલી સીપટી જોરમાં ફેંકી. તેજ પળે તે બગીચાની
બાલુમાંની વાડ એક શેકારી કુતરાની મીસાલ કુદાવી
બાહરે પડ્યો.

બાહરે રસ્તાપર તે વળી પાંચેક પળ થોભ્યો. અંતે
આડીને ઓઠે ભરાઈને દરવાજા આગલના તે આકારને ધારી
ધારી તે જોવા પ્રડ્યો. પણ થેહ ? એ જમારપ ત્યાં દરવાજા
પર શું ફાંફાં માર્યા કરતો હશે ? અંદર દાખલ થવાને બદલે
તે કમબખ્ત કાણુ જાણે શું સબખસર ત્યાંજ થાંભલાની માફક
ચીટકી ઉભો હતો !

પેસીએ એકજ ઉડતી નજર હોટેલના પાછળા ભાગ
પર રાખી. તે તરફ ધુમાડાના ગોટો ગોટો નીકળતા હતા
અને આગના સોળાઓમાં રાંધણી તો વોટજાહ ચુકી હતી !

શાઆશ—નાઝીમે ત્યારે જરાજર રામબાણ પોતાનું પાત્ર ભજવ્યું હતું ! હવે એક મીનીટખી વધું ખોલવાની હતી નહીં.

ઝાડોને ઓઠે ઓઠે ભરાઈ પગનાં આંગળાંઓ પર ચાલતો પેસી દુઆશ છવ ઉંચો ને ઉંચો રાખી પેલા આકારની પળવાડે દુરથી જઈ ઉભો, તેનો ખીયારો ગાફેલ શીકાર ત્યાં દરવાજાપર ઠરીકામ થઈ રહી—ઓવરકોટના ગળવાંઓમાં બે હાથો ખોસી—અંદર હોટેલ તરફ ચક્રમની માફક ભોમ્પા કરતો હતો તે પેસીએ તેની પીઠથી જોયું. હોટેલ આખું આગમાં વીટલાઈ ચુક્યું હતું—છતાં આ ભેગનો ખીસેલો જમારપ અંદર ઘસી જવાને બદલે ત્યાં ઉદ્ધુની માફક ઉભોજ કાં રહ્યો હશે તે પેસીને સમજ પડ્યું નહીં. પણ આના કરતાં ખીજી સરસ તક કંઈ તેને મલવાની હતી ?

જરાખી ખડખડાટ કે સેહજખી પગલાંનો અવાજ કરવા વગર હાથમાં ઉઘાડી છરી સાથે તે ચંડાળ પોતાના શીકારની પછવાડે અડોઅડ આવી લાગ્યો—અને—

અફસોસ !

તે ખુની ખવીસે પોતાની ખાસ્તી એક પુટ જેટલી લાંબી મરણુતોલ છરી ઠેક મુઠ સુધી પેલા ઓવરકોટ પેહડેલા શખ્સના ઘરડાના નીચલા ભાગમાં પોતાના સઘળા બેરથી ચલાવી દીધી.

“ જા—જમાસ મોદી ! હવે જઈને જહાનમમાં અમારી યુગલી ખાજે ! ” તે મુજી શયતાન કઠોર ધોધારી અવાજે બોલ્યો.

ઓવરકોટ પેહડેલા તે જખમી માણસે એક જખરદસ્ત લપેરો ખાધો અને ગુંગલાયલી જીમ સમેત ભોંયપર પછાડાઈ પડી પોતાના ખુની ગમ જોયું.

“દગો!! તેં મને અંતે દગોજ દીધો!! નીચ કુતરા!!——”

“શેહેરીયારજંગ!!”——

પેસી દુઆશના મ્હોડાંમાંથી એક ચીસ સમેત આ નામ નીકળી પડ્યું! તેના હાથમાંની છરી ભોંયપર પડી ગઈ. બીજી પળ તે ધાયત્ર થયલા પોતાના મુરખી આગલ ધબ કરતો કે ગુફલુપર ખેસી ગયો—અને હરણકાડ બનીને તે દગલો થઈ પડેલા નવાબનું મોંહડું વાકું વળીને ફાટ ફાટ થતે ડોળે બેવા લાગ્યો.

“હા-હું શેહેરીયારજંગ! બદમાશ—દોજખી શયતાન! લે આય તારી દગલમાજીતો સવાદ!——!!”

ખલાસ!!!

પેસી દુઆશ હજી તો ડોકું ઉચકીને બેઠા શકે તે અગાઉ મરણતોલ જખમી થયલા નવાબે પોતાના ઓવરકોટના ખીસાંમાંથી એક રીવોલ્વર ખેંચી કાઢી પોતાના બદતાલેના હમશરીઠની છાતીમાં આપ્પાદ નેમ ટાંકીને ફેડી દીધી હતી.

પેસી દુઆશ ચટોપાટ જમીનપર એક મુઝકુ થઈને તુટી પડ્યો! ખચીત તકદીરે તેને “ઓ!” કરીનેથી બોલવાનો આ દુન્યામાં વખત આપ્યો નહીં હતો!

આખું હેમીલટન હોટેલ આગના લલુકામાં સંપડાયલું હતું. નવાબ શેહેરીયારજંગના લયાનક કારી જખમમાંથી થોધમાર લોહી વેહ્યું જતું હતું! તેવણ એક લાંબો દમ ખેંચી ભોંયપર ફસડાઈ પડ્યા—તેવણના હાથમાંથી પીસ્તોલ છુટી ને બાલુએ ભોંયપર પડી ગઈ હતી!

જીવ સટોસટ કેમ બચવા પામ્યો હતો—અને નવાબ તેમજ પેસી દુઆશની ભુંડી કરણીનો તેમને અંતે કેવો ખુરો નતીજો મળ્યો હતો—તે સમજી જવા માટે જનમારપ મોદીને શું વાર લાગે? લોહીના ખાખોઝ્યામાં પડેલી આ અલગણી જોડીને ઓળખતાંજ તે તો પહેલી થોડી મીનીટ ગોયા ફાટીજ ગયો હતો—પણ ઝટવારમાં તેણે પોતાની રાખેતાની સમયસુચકતા વાપરી હજી થોડો થોડો દમ ખેંચતા નવાબ માટે કાંઈ જરૂરી બંદોબસ્ત કરવાનો જુમ્મો પોતાને માથે લીધો.

તુર્ત નવાબનીજ મોટર દોડાવી તેણે એક ચીકી પોલીસ કમીશનર મીંઝીરમાંપર લખી તેને આ આફતની જગ્યાએ ખોલાવી મંગાવ્યો. પેસી દુઆશના રવાનને મીંઝીરમાં પોલીસ ચોકીપર મોકલ્યું—અને તેપર આખી રાત પાહરો રાખવાની તાકીદ આપી. નવાબને ખેશુદ્દ હાલતમાં લોહીથી ઝઝરતા તેવણનીજ મોટરમાં નાંખી મીંઝીરમાં, જનમારપ પોતે તેમજ પોલીસ ફોજદાર ‘રેશન મહાલ’માં રાતે ૧ વાગતે આવી પોહ્યા હતા.

ગેહરીયારજંગના ખેડ રૂમમાં તે એકવારનો માલેતોઝાર નવાબ પોતાનો છેલ્લો દમ ખેંચતો—નહીં આ દુન્યામાં કે નહીં પેસી દુન્યામાં ડોલા ખાતો—બડી પણ હાલતમાં પડેલો હતો. ડાઁ મેન્સરીહતી ખડેખુટ મેહનતથી શેહરીયારજંગ શુધ્ધીમાં તો આવ્યા હતા—પણ ડાકટરે આસપાસનાંઓને બીલે મોહડે ખાત્રી ક્યારની આપી હતી કે તેનો દર્દી આ જોહાનનો વણું વણું તો માત્ર બીજા અડધાજ કલાકને પરાણો હતો.

મ્હોંતનો જલમ જમડો ચોગમની શોકાતુર ચુપકીદી વચ્ચે પોતાનાં તે જુલમગાર રાતના જીજ્ઞાં જીલ્લુપર તરાપ મારી ચાલતી પકડવાને ક્યારનો તે ઓરડામાં ઘુસી રહેલો હતો. જે ડીડીઓન મોટરકારમાં નવાળ શેહરીયારજંગ પોતાની જાસુસી મકસદ માટે હેમીલટન હોટેલ તર્ફ ધસ્યા ગયા હતા તેજ મોટર તેવણનાં લગલગ જીવ વગરનાં ખોખાંને 'રોશન મહાલ'માં અરધી રાતે પાછી ઉપાડી લાવી હતી.

હેમીલટન હોટેલ તો સીલીંગથી જમીન સુધી બળાને લશ્મ થઇ સૂક્યું હતું. ચોમેરના અકળાટ ગભરાટ અને ધકકાધકી વચ્ચે હોટેલનો માલેક મીયાં નાઝીમ ક્યાં ગેળ થઇ ગયો હતો તે કાંઈ જાણતું નહીં હતું—કાંઈ અટકળીખી શકતું નહીં હતું. હીણભાગ્ય પેસી દુઆશતું શરીર પોલીસે પોતાના સ્વાધીનમાં રાખી તુરતવેળા રાતના પોલીસ ચાવડી પર લઇ જઇ મેલ્યું હતું.

નવાળ શેહરીયારજંગને જ્યારે હોટેલના એક યુરોપીયન ઉતાડ્ઝે પહેલ વહેલા કમ્પાઉન્ડના દરવાજા પર લોહીના ખાખોચીયામાં ઉંધે મરકતે પડેલા જોયા ત્યારે તેઓ બેહોશ થઇ ગયલા હતા. પછી તેમને માટેની દોડતું પુછતું શું ? હોટેલમાં લાગેલી આગના હોહોકર છતાંજી નવાળ સાહેબના આ થયલાં ખુન—અને ખુનીના આયંદે થયલા ફેજની—વાત અડધી રાતે વટીક એક કલાકમાં આખાં જુલબર્ગમાં પસરી રહી. આ આકૃતકારક બનાવ બન્યાને લાયગે ૨૦ મીનીટ પસાર થઇ નહીં હોય કે જામી પોતેજી હોટેલ લાગી પાછો ફર્યો હતો. શું ગમખાર સીતમ વીતવા પામ્યો હતો—પોતે જોખી ફરેસ્તાઓની મદદ વડે એકકસ મ્હોતના ડાયાંમાંથી

ખીમારના પગ આગળ અદ્ય વાળીને જમારપ મોદી ગંભીર મ્હોડે ચુપ ઉભો રહી પોતાને પાયમાલ કરનાર આ નવાખનો મરતી વખતનો ચેહરો એક ચીતે તપાસ્યા કરતો હતો. અરે—જો દૌરંગી દુન્યાના ઇનસાફે આ શેહરીયાર-જંગનાં કરતુકોની શીક્ષા નહીં કરી તો અંતે કુદરત—મહાન, અણુદીક, અદ્ભુત કુદરતે—તે કરી જતાવી ! જેખી કાંઈ બન્યું તેખી એક રીતે ઠીકજ થયું હતું. નવાખની જાહેર રીતે નાલેશી થતે—તેમને જાહેર અદાલત મારફત નામોશી પોંદ-ચતે—તેમ કરતાં લજાં મેહરબાઘજીનું દીલ દુખાતે—તે કરતાં આ સેવટ સામટી રીતે જોતાં ઠીકજ હતું !

નવાખ હવે હોશમાં આવ્યા હતા. પોતાનું આવી બન્યું તે તો તેવણ ક્યારના પામી જઈ ચુક્યા હતા. તેવણનો દબાઈ ગયલો નખજો સાદ ઓરડાની જગરદસ્ત ચુપકીદી વચ્ચે નીકળ્યો.

“ખલાસ થયું ! હો ચુકા ! જમાસજી મોદી—મને માફ કરજો ! ખુદાએ મને સજા કીધીછ. તમે—તમે—ઓહ—કાગળ લાવો ! હું મરતી વખત એકરાર કરવા—ઓહ—”

પલકવારમાં મીઠ મીરઝાં એક કાગળ અને કલમ લઈ નવાખના દીલપર વાંકો વળ્યો.—

“નવાખ તમારું કનફેશન કરવું હોય તો બોલો, હું લખી લેઉંછ. હું પોલીસ કમીશનર મીરઝાં છેઉં. ડાઠ મેન્સ-શીટ્સ અહીં ઉઝાછ.”

શેહરીયારજી એક અતી ઉંડો શ્વાસ ખેંચ્યો—

“જમાસજી મોદીનું મેંજ નખોદ વાલ્યું. એના બાવાની પેહડીમાંથી ઓચરીયાંઓ મેં પેસ્તનજી દુખાશની

મદદ સાથ તફરગે કીધા ને નેકલેસ ઉચાપટ કીધો. મેં
વર્ષો સુધી એ ચીજો મારી કાઢીમાં ભોંયરાંમાં છુપાવી
રાખ્યાંતાં—પણુ આખરે તકદીરનો મને માર પડ્યોછા ! હું
ધારૂંછ—જમાસજી મોદીના કબજામાં એ મારી ગુનેહગારીના
પુરાવાઓ હમણા છે. તે મેલવવાને જમાસજીતું ખુન કરવા
મેં પેસીને સોંપ્યું. અંનવર બેના છુંપા પોશાકવાલો આરખ
પેસીજ છે.—આહ !—તેણે માફ ખુન કીધું. મેં તેને
મારી પીરટોલથી દાર માર્યોછ. હવે હું મરૂંછ. હુઝુ-
રના પગ આગલ મારી મરતી વખતની મારી મુકજો—મારાં
બેહનને લાઇને કહેજો મને માફ કરે ! સલામ સઉને—ઓહ !”
સમાપ્ત ! શેહરીયારજંગની જીંદગીનો ચેરાગ ખુત્તમ ગયો.
કર ને જો ! આ વાંચનાર, કર ને જો અહીંતું અહીંજ છે !

પ્રકરણ ૬૦ મું.

—:૦:—

ગઇ ગુજરીપર પહેલો છેકો.

વેક, અરે ટૂંન વેક ! સેકડો અને મીનીટો પોતાના
આંગળાંપર ગણતી એક એકલી ઇંતેજર પ્યારી માતા અને
ત્રીખુટાં પડેલાં તેણીનાં એકપુરાં બચ્ચાં વચ્ચેનો છેટો કદી
જો—અસ ઉડી જ—ઓ પુંકારાં મારતાં જોનજન ! અને જમીને
એકવાર પાછો તેની વાહલી માતી ગોદમાં મુકી આપ.
આહ—રેહમ અને રાસ્તીના તું મહાન પીતા ! અંતે મુસી-
બતોના હેબતનાક કાયામાંથી તે જમીને ઉગાર્યો—અધા
મુશકીલ આસાન કીધી—મુસીબત ખલાસ થઇ.—હવે ?

હવે મોહ્યત—મોહ્યત !! જી. આઈ. પી. રેલ્વેનું ઘાટ એનજીન ઇંગતપુરી અને કસારા વચ્ચેના થલ ઘાટપર પોતાનો માર્ગ કાંપતાં જે જળરસ્ત ઘોંઘાટ કરતું તે જામારૂપ મોદીને મનથી ખચીત એક મીઠું મ્યુઝીક સમાન હતું. ફરસ્ટ ક્લાસના એક આખા ડબ્બામાં જામી સદંતર એકલો હતો. પોચી ગાદીના ટકીયાપર માથું ટેકવી બંધ પાપણો સાથ તે લાંબો થઈને સ્થીર, શાંત, સુખી જીવે ત્યાં પડેલો હતો. તેના હોઠપર સંતોષનું જે માલુમ ગુપ્ત હસ્યું પંઠરાયલું હતું. તેના હેંડસમ ગોરા મુખડાપર પ્રેમ અને પ્રીતીનો મીઠો પડછાયો હતો. કહે વાંચનાર—કાણુ તેના જીગરમાં હાલ ઉભાતું હશે ? મહા હેતવાળી માયાજીજ મા તું ! અને—

અને તું મહા પ્રીતવાળી ગુણવતી કુમી તું ! આ જે વાહજા જીવેનો ખ્યાલ કરતાં જામીથી હસાઈ હસાઈ જવાતું હતું. માથેની આફત બધી દૈદે થઈ—વધન વીટી ગયું—કુટુંબની ગુમાયલી ઇઝત પાછી મળી—મરહુમ પીતાતું રૂઢ પેલી જહાનમાં ખુશનુદ થયું ! બદકારો તેમની ફેજે પોંદ્યા—કુઃખી માતાને આપેલું વચન પાર પડ્યું ! મુરખખી બાઈજી મેહરબાઈની લાગણીને જરાખી છંછેરાવા દીધા વગર કુદરતે બધું કેવું સમાધાન સેવટ લાવી આપ્યું ! રે પરવર—તારી ગુપ્ત લાકડીને ખરેજ અવાજ નથી !

*

*

*

ઓ તે સુખી મેળાપ ! આય વાંચનાર, મા દીકરાની તે જાતી પીગળાવનારી ગુલાકાત વખતે તારું કે મારું શું કામ છે ?

પોતાની અત્યાર સુધી વીખુટી પડેલી ગરીબ ડોસીયાઇ માયને ગળે વળગીને કોટી કરતાં જમીથી ગડ-ગડ-ગડ રડાઈજ નવાયું !

“માય-મારાં માયજી !-જસ હવે બધું ખલાસ થયું !-હવે બધું વાદલ વીખેરઇ ગીયું !-મારાં ગરીબ માયજી ! હું હવે તમને કબ્બી કબ્બી છોરી નહીં જવશ—”

બસ ! જમી વધારે શબ્દો ઓચરી શક્યો નહીં. ખીચારાં ડોસીયાઇ ! તેવણુ શું બોલે ? પોતાના એક પુરા હીરા સમાન દીકરાને પાંસાંમાં પકડી રાખી, તેના ખભાંપર માથું નાખી, અત્યાર તુલીક ગમ અને ચીંતાથી કચડાઇ ગયલી તે બુઝેર્ગ માતા દરબને મારે ઝાર ઝાર રડી !

*

*

*

રાતનો આંઠેક વાગતાનો અમલ હશે.

“હરવાયાઓએ ધરતી માથે ઉપારીને હવે શું સુખ નેયું ?” ડોસીયાઇ દલગીર અવાજે બોલ્યાં, “ખાલી આપુને આટલાં વરસ પાયમાલ કીધાં અને ખીચારા બેહસ્તી પીરોશાહને જીવથી ઉખેરી નાખ્યા ! જા જમી-એ તો ખદાયે ઘી પુરયું—બધા ધરા વેરઇ ગીયા—નહીં તો તું દુસ્મેનળી એ લોકને હાથે—”

“બરા હવે માયજી, જે બનવાનું હતું તે બની ગીયું. હવે આપરે બધી ગેઇ ગુજરી ભુલીજ જઇશું.”

“હારે દીકરા—હું કાંઈ એ મુઘ બરી ગેઇ જુની પુરાણી વાત તાજ કરવા માંગુજી જે ? વરી એ શેહરીયાર-જંગના બેહુને ખીચારાંએ તાહરે વાસ્તે શું થોડું કીધુંજ કે હું મારા મનમાં કંઈયી રાખી મુકું ? મને જે દુઃખ લાગેજ

તે બીજાં કોઇને ખાતર નહીં પણ બીચારી મારી આલાંને ખાતર મારો ઘણેજ જીવ બરેજ.”

ખાતાં ખાતાં અચકી જઇ જામી ચમકીને અચબુચ ખડો બેઠો. તેના સોવામણા મ્હોંડાંપર કાંઇ અજબ આતુરતાનો ગંભીર છાપ ફરી વળ્યો હતો.

“આલાંમાય !—આલાંમાસી ! માયજી—કાંય ? તેવણુનું શું થયું ?”

ડોસીઆઇએ થોડીક પણ નીચી ડોકે પોતાની ખાણાની રકાબી ગમ ગમગીન ચેહરે જોયા કયું—પછી તેવણે એક ઉંડો નીસાસો નાખ્યો.

“મારી આણુ ! બીચારીનું નખોદ વરી ગીયું ! મારું ફેહયું બસ માન્યુંજ નહીં—તે ઉપરવારી થઇને ઉધારી આંખો સાથ એ એક અંધારા ગંધાતા ગારમાં જઇને પરી ! મારી ગરીબ ગાય જેવી એકપુરી બેહન હતી તેનેથી એ મરી ગીયા હેરમન દેવે મારી પાસથી ખુંચતી લીધી ને તેનો કચરધાણ કાંઢડી નાખ્યો !”

ડોસીઆઇએ એક રમાલ વડે પોતાનું મ્હોઢું ધાંકયું અને ખરે મને ડચકાં ખાવા માંડ્યાં. જામી ઉડીને પોતાની દુઃખી થતી માની પાસે ગયો અને તેવણુનું માથું પોતાનાં પાસાંમાં દાખ્યું.

‘વરી આંખ પાણી કરોજ, માયજી ? તમે મને શું વચન આપ્યું ? મને ફેહો, આલાંમાસીનું શું થયું ? એવણુ હમણા કાંઠાં છે ? બધા ગરબર ઘોટાલમાં તેવણની તો મેં બબર રાખીજ નથી.”

ડોસીયાઈએ પોતાની ભીણી આંખો સારીના છેડા વડે નુઘી.

“માય બોલોતી? આલાં માસી કેમ છે? સારીકાની તો છે કેની?”

“હમણાં કાંઠ છે—ને કેમ છે તે હું શું જાણું, દીકરા? તારી માસીનું આજે ચાર વરસ થયાં મહોનું કાણે જોયું?”

“એમ શું બોલોછ, માયજી!!”

“સાચું કેહુંછ, દીકરા. મારાં બુધ્ધાં ગુલાં પુષ્પ સાથ આલી રેહતી’તી તે તું જાણેછ કેની?”

“હા—પછી?”

“આજે ચારેક વરસપર ગુલાં પુષ્પ ગુજરયાં કે આણે બે તન મહીના મારી સાથ રેહી—ને પછી એ અલાગણીને શું ઉંધું સુજ પરચું તે બસ એક દાહરો મને રેકયા કાવ્યા વગર ઘેરમાંથી જતી રેહી! શું તું’ને કેહું, જામી! બીજે દાહરે મને એ નસીબની પુટેલી છોકરીએ કાગજ લખ્યું કે તેતો પેલાં મુવા આપરા કુટુંબના મદદ મુવા ખવીસની સાથ હરસે ગુપચુપ દાણા પારી ગયેલી!—”

“આપરા કુટુંબના મદદ સાથ!—એટલે?”

“હા! પેલા પેસી દુઆશ સાથ! એ મુવા દોજખી કુતરાનું નામ મારી પાસે ના પાછું દેવાર!!”

“પેસી દુઆશ સાથ! માય!—માયજી!! એ શું બોલોછ?”

“તાહરે શું ખોટું કેહુંછ, દીકરા મારા? મારો જીવ આજે ચચચાર વરસ થયાં કેમ કંગણોછ તે તું શું જાણે? એ હરવધ

ગેઇ મુઇ આંધરીજ થઇ ગેઇ ! પછી પરણીને કેમ પસતઇજ ને મને કેવાં કેવાં કુગરીને કાગજ લખ્યાંજ તે—અરે હું તુને શું કેહું ! પેલો મુવો નેહસ્ત નાપાક દારૂ ધીચીને રોજ આલાંને મારફાર કરતો'તો. પણ મેં તો એ છોકરીના નામ પર છેકોજ માર્યો'તો. એના કાગજો બસ વાંચીને ફારી નાખ્યાં કીધાં ને જવાબ એકનોખી પાછો લખ્યોજ નહીં. મેં એનું મહોતુંખી પાછું નહીં જોવાના સોગંદ લીધેલા. ઓ—જમી—તે બધું યાદ કરતાં આજે મારો જીવ——”

ડોસીબઇ વધુ બોલી શક્યાં નહીં. વળી પાછો આંખે રમાલ દાખી તેવણુ ધસાધસ રડવા પડ્યાં.

“લે ચાલો—રડો ના, માય, ખોદાય સડિતું સારું કરશે.—માયજી, મારી ગમ જોવની તોફ”

જળરીથી ડોસીબઇને હાથ તેવણુની આંખોપરથી ખસેડી જમીએ તેવણુની બીણી ચશ્મે તુછી નાખી અને બહુ વાહલથી તેવણુને પટાની દીલાસો દીધો.

“માય—મને કબુલાત આપો, કે બસ હવે ગેઇ ગુજરી તમે બધી સુલી જશો ને આલાંમાસીને માફ કરશો.”

“મારા દીકરા, તું જે કેહશે તે હું કરશ.”

“શાખાશ—માયજી ! ખોદાય તમને હવે સુખ દેખારશે. હું હમણા જાઉંજ માય—ને આલાંમાસીને પાતાલમાંથી શોધીને અહીં લઇ આઉંજ——”

“ઓવાય ? પણ હમણાજ !—”

“હા માયજી—હમણાજ ! ને અહીંજ આપરે તાંહજ ! એ કમનસીબ મારાં માસી ને સારું મારો જીવ ખરીને ખાક થઇ જાયજ ! જો કદાચ હોશે તો એક બીજોગી જણુ મારી સાથે અહીં આવશે——”

“ખીજો કાણુ ?”

“મરનાર પેસી દુખાશનો છોકરો—દાદી !”

“જામી !”

“બસ માયજી ! તમારેથી હવે એક બોલ બોલાશે નહીં. હવે આગળા બનાવો. પર તદન છેકો મારવાનું તમે વચન આપ્યું. એ દાદી મેહરબાઈજી જસાવાળાની દીકરીનો દીકરો છે—તે તમે ભુલતાં ના. હું જાઉં છ માય—દાદીનું મુંબઈનું એડરેસ મને ખબર છે. ઠાકોરદાર તરફ કેથે રહેછ. હુ કલાકેમાં પાછો એ લોકને લખને આઉં છ. જે સુધ ના જતાં ! ને બેઠે જણ અહીં આવે તાહરે તે લોકને ઘણો મળેનો આવકાર આપજો—સમજ્યાં કે ?—નહીંતો હું તમારી સાથ વાત નહીં કરશ જે !”

“વારં, દીકરા—તારી ખુશી એમ છે તો એમ ! જા—સધાવ ! પણ વેહલો આવજે.”

જામીએ પોતાની મોગલકેપ પાછી માથે લટકાવી અને ખુશાલીથી છત્તછત્ત થતે જંગરે બાહર પડ્યો.

પ્રકરણ ૬૧ સુ.

—૦૦—

એક મહીનાનો ખાંચો.

બોલ બોલતાંમાં એક આખો મહીનો વચમાં ગબડી ગયો તે જરા જણાયો પણ નહીં ! શેહરીયારજંગ અને પેસ્ત-નછ દુખાશના માસીસા વીતી જઈને ત્રણ દહાડાખી ઉપર થઈ ગયા હતા. માથેનું તમામ વાદલ એ અરસામાં વીખરેઈ

જમ હવે સમાધાની અને શાંતીનો નવો સફે શરૂ થઈ ચુક્યો હતો. જમીનાં માયજી ડોસીજમ એ પોતાના જીગરમાંથી સર્વે દગદગો કાઢી નાખી મોટાં દીલે પોતીકી કમનસોજ નાની વીધવા બેઠન આલાંમાયની તકસીર માફ કરી હતી અને અસલની પેઠે ખરાં વાહલથી પાછી તેણીને પોતાના પનાહ તળે લીધી હતી. દાદી અને તેની રડાયત્રી સાવકી માતા એ ઠાકોરદ્વાર પરનું પોતાનું કંગાલ ધરગાર કાઢી નાખ્યું હતું અને તેઓ બેઠ જણાં આજે છેલ્લા વાસેક દહાડા થયા જમી અને ડોસીજમની સાથેજ રહેનાં હતાં.

દાદી—એકવારનો અભાગ્યો અવળી બુદ્ધીનો જવાન દાદી—કાંઈ અજબ રીતે હવે ફેરવાઈ ગયલો હતો તે ખરાં જીગરથી હવે પોતાની આગળી ખરાબ ચાલ સાટે મનમાં પરતાવો કરતો હતો—અને જમમારપને પોતાના એક વડા ભાઈ તરીકે ચાહી તેને દરેક રીતનું માન આપતો હતો. તેણે જમીનીજ સુચના પરથી એક લખાણ મારી—પત્ર પોતાના મમજીજ પર લખી પોતાના ગુનાહોનાં તોજેશ કરી હતી—અને જો ‘મમલાંજી’નો હુકમ મળેનો જમાસજી ભાઈ સાથે અમદાવાદ આવી તેવણને પગે પડવાની પોતાની ઇંતેજરી દરશાવી હતી.

આણી મેર મેહરજમજીના જમીપર, ડોસીજમપર તેમજ દાદીપર કાગળોપર કાગળો આવતાં હતાં. ખરી લાગણી અને ખરાં વાહલથી તેવણ જમીને અને તેના માતાજીને તથા આલાંમાયને અમદાવાદ બોલાવ બોલાવ કરતાં હતાં. દાદીનેજી તેવણે ખુબ ખખડવાંને પડના પડ ભરી શીખામણો દાખી હતી—અને તેની બધી આગળી બદચાલ દરગુજર કરી તેનામાં અંધ ગયલા

અને મરતાન ધન તેવણની સફેદ દાઢી જેવે છે ત્યારે તેવણ
આવાં સરસ લુલકાંઓનાં એક “મોટા પપા” તરીકે પોતાની
મગરૂરી છુપાવી શકતા નથી !

પેલી નામચીન ‘તુરી’ અને તેણીની ગ્રખ્યાત માય
અમીનાનું શું થયું ? અરે, મરવા દેવાની એ જે જણાને
તેઓને મ્હોતે ! તુરજેહાન મહમતો કોઈ મુસલમાન સાથે
પાછા નેકા પાડી ગયાં છે !! અને અમીના—કોણ જાણે
ક્યાં ગેબ થઈ ગયાં છે તે કોઈ જાણુ છું નથી—કોઈ
જાણવાની દરકારખી કરવું નથી.

સાહેબજી !

18425

